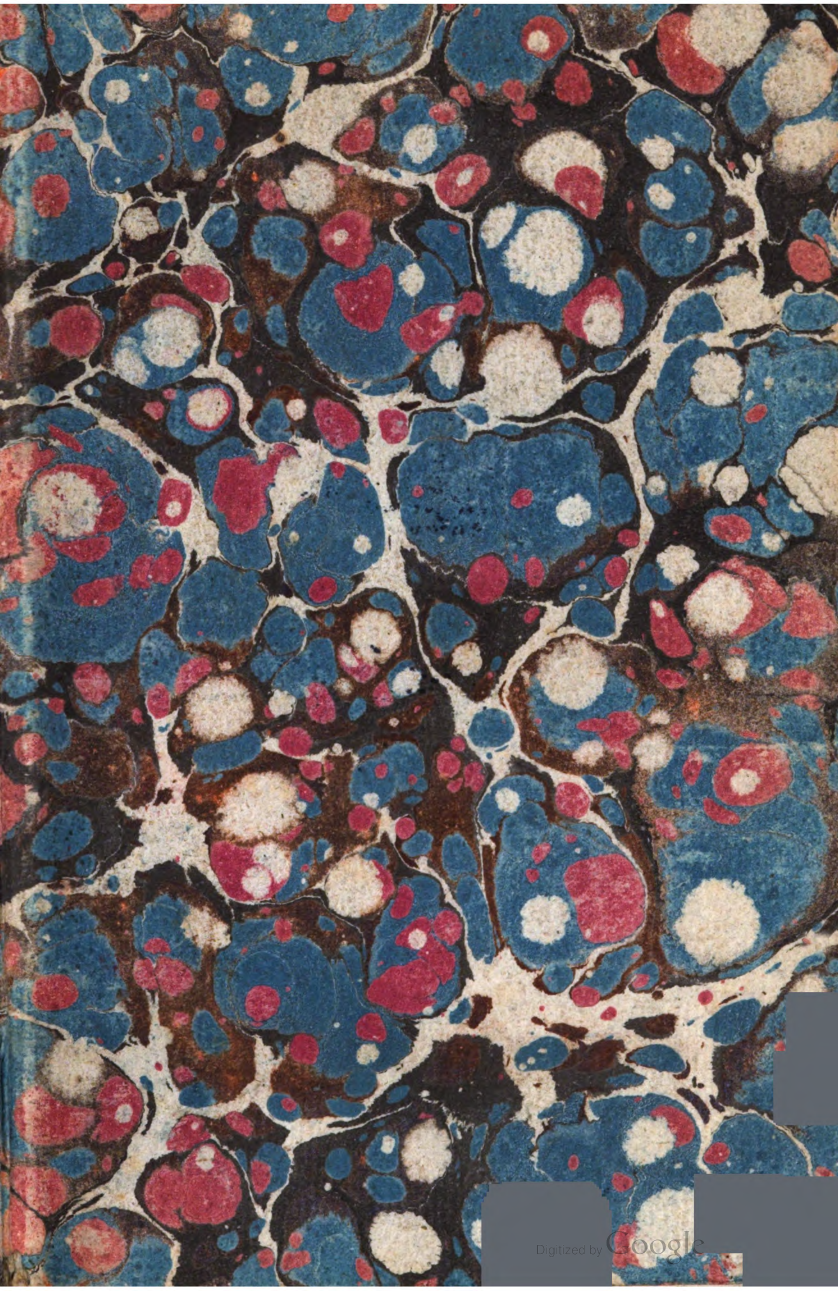

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
1817

ԼՐՈՒՄՆ
ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՎԱՐՈՒՑ
ԵՒ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆՑ
ՍՐԲՈՑ.

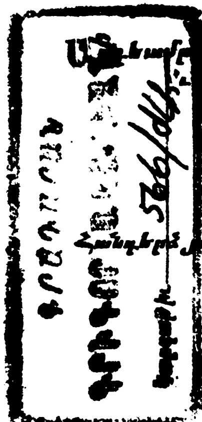
Որայս են համառօտ Ճառք 'ի մէջ Տէրունական տօնից, ընդ կարգի Տնօրէնութեանց :

Յորս և Համեմատաբար Վարուց սրբ և վերջին մերոյ Յովհ. Քահ., և Սօրին Յովհ.' որք Ածածնի :

'Ի Հ. Մկրտիչ Վրդպտ Աւգերեան, 'ի միաբանութենէ մեծին Մխիթարայ Աբբայ հօր :

Հրամանաւ Տն Տն Ստեփաննոսի Ագոնց' Աբբայի և Արքեպիսկոպոսի :

Ա[...] ածաւէր Մանուկ Աղայի Կարնեցւոյ մահտեսի Ածատուրեան :

ՀԱՏՈՐ. ԺԱ.

Տօնական Ճառք :

Համանգերձ յաւելուածով Ներածութէ, որ է բովանդակութիւն գործոյս ողջոյն :

1814. 'Ի ՎԵՆԵՏԻԿ. ՌՄԿԳ.

'Ի Վանս Սրբոյն Ղազարու :

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ.

Որ 'ի հանրական նախերգանս խոստացայ՝ [illegible]
[illegible]ջին հատորոյ գործոյս, զի մերձաւորական գո_
նեցց, նաև ընթացից կենաց տն և մերձաւորս , ժամ է
արդ կատարել զԷ՝ յառաջիկայս հատոր առանձին .
'ի նոյն յաւելեալ և ընդարձակ խորամանն մերոյ ,
շյառաջաբանական համարեալ Ճառ՝ կերպ բովանդա_
կութե համօրէն գիտելեաց յաղագս վաճառականութե
բովանդակ գործոյս, և աշխերաց համօրէն վարուց
սԷց :

Արդ՝ յայս հատոր մանական, զոր անուանեմ Յ բարոյ
վարուց և վկայաբանութեց սԷց մնելեաց, գրանեա
նախ ներբողական և յորդորական Ճառս յարմարեալս
դեպքերմաց ոճով՝ 'ի պէտս մնաւորաց՝ ըստ կարգի ուս_
բանական միօրէնութեց , ըստ որում և եթ, որպէս Ճառակ
դաշնակեաց յորդորանի կոչմաց երկնաւոր Թագաւորին
անդամակցելով 'ի միաբանութե համապատեղեց . այս
թէ ոչ՝ առ չեան պարտաւոր կան խնդրելեաց՝ անուա_
ռուԷք Ճառից և մարենից սԷ վկայից զն սոցին երաց :
Իսկ թէ և մեր սակաւամանեաց առաջանձք ըստ
հեղոյ աստուածապարհից առաջնոյ՝ լցուցէն ծորք 'ի
շարէ ընթեռնուլ կամաւորացն ամաուորաց :

 Վասա

Գրաւանս և շնորհ շնորհաւոր ողջերթութեան խնդրելս Եմանուէլեանց, թէ յի՞նչ համարատեղաւ էրէ առաջնորդէ զմա-րաց և զհայաստանեաց մեզ. ո՞ր այն էրէն աղէկագոյն՝ յորոց երկնէն առանձին պատմաւեց նոցա. զի՞նչ խորհ հայոցէ ընդ Ճառընտիրս և ընդ Յայսմաւուրս. և զի՞նչ հնութիւն նոցա. որպէս՝ հին և գլխին և մեր-[illegible] հարգաւորաւ Տօնացուցին և Ճաշոցին գրոց. և որ ՚ի նոյնս հայրն հեղինակն խնդրէր, առ ՚ի ղեկա հաստատութեան ճշմարտութեան, և հաստատուն ամրութեան սրտից հաւատացելոց՝ ՚ի ոտնել զորս ոտնէին՝ աւրա-խութեան, մինչև արքունական ուսանելի լինել մեզ ՚ի վերջինն ժամ:

SO-

Սրբուհի եւս զշնորհս գտանեմք.
յանձնորդեալք վասն իմ հայցեա:

ՏՕՆԱԿԱՆ ՃԱՌՔ

Ըստ կարգի Տնօրինական խորհրդոց ։

ՃԱՌ. Ա։

Ի Յղութիւն անարատ կուսին Մարիամու 'ի յաննայէ ։

ՏՕՆԵԼ ԵԿԵՂԵՑԻ ուրախութեամբ՝ ոչ միայն զօր գաբրիէլեան աւետեաց, յորում յղացաւ կոյսն անարատ անարատաբար և անսերմնապէս զա̃ծորդին Հոգւովն ս̃բվ, այլև զօրն՝ յորում ինքն անարատն մարիամ յղացաւ 'ի մօրէ իւրմէ յաննայէ գործակցութեամբ Հօր իւրոյ յովակիմայ. այս է օր ստեղծմանն մարիամու, և հիմնարկութե̃ն նորոյ Ծ̃ի ։ Աւետմանն օր՝ յղութի̃ն յ̃սի, իսկ այսօր յղութի̃ն կուսի. յայնմ աւուր ա̃ծ մարդացաւ, իսկ այսօր ծնօղ ա̃յ հաստատեցաւ. և եթէ այս ոչ լինէր, և ոչ բանն մարմին լինէր. եթէ ոչ աննա աւետեաց յղանայր զմարիամ, զիա̃րդ մարիամ աւետեաց յղանայր զա̃ծ.

զեան . ապա ուրեմն ոչ օրհնեալ է պտուղ ո-
րովայնին մարիամու ։ Ոչ , օրհնեալ է և նոյն
Մարիամ 'ի կանանց՝ պտուղ որովայնին ան-
նայի . և ոչ ուրախուն տիեզերաց աւետա-
րանեցաւ մարդեղուն բանին 'ի կուսէն , նոյն-
պէս և եղանուն կուսին զաւակ յովակիմայ
և աննայի՝ սկիզբն և արմատ ուրախութե-
մերոյ ճանաչի . վսյ և խրատամբք եղև տօ-
նելը՝ յերկրորդ գոգցես կարգի տէրունական
տօնից՝ յետ առաջնոց գլխաւորագոյն տօնա-
խմբութեց :

Ապաքէն յիշատակ լինի առ ոմանս և յղուն
կարապետին յովհաննու յեղիսաբեթէ , իբ-
րև սուրբ սկզբնաւորիչ տիեզերական ցըն-
ծուեն . զի ոչ ծագումն արուսեկի՝ աւետա-
բեր է ծագմանն արևու , նոյնպէս և եղանուն
ոչ կարապետին՝ մարդեղութեան բանին :
Այլ ոչ անբաւ միջոցաւ տարատարահի աշտե-
ճան յովհաննու 'ի տիրամօրէ , ապա և յարգ-
տօնի միոյն 'ի միւսոյն նոյնպէս ։ Ոչ ի յով-
հաննէս ճրագ , իսկ մարիամ մայր լուսոյ
և ծնօղ արեգականն արդարութե . յովհան-
նէս մարգարէ՝ մեծ 'ի ծնունդս կանանց .
մարիամ օրհնեալ 'ի կանանց՝ թագուհի ան-
սանողաց , և մայր մարգարէութե և տոն մար-
գարէից . յովհաննէս սպասաւոր թագաւորին
երկնաւորի , մարիամ դուստր և հարսն և
մայր և դշխոյ՝ երկնի և երկրի արքայուհի .
և որ յառաջիկայս հայր խորհուրդ առաւել ,
մկրտիչն յովհաննէս յորովայնի մօր դրդի 'ի
ձեռն կուսին . իսկ կոյսն անարատ՝ ոք սանեղ-
ծեալ

ծնեալ յորովայնի մօր իւրոյ ․ վ̃յ և յղութի̃նն անարատ կոչի և է ․ զոր արժան է պանծացուցանել յաւուրս հանդիսի ։

Մարիամ եթէ անարատ մայր, ապա և անարատ զաւակ ․ եթէ յղացաւ անարատաբար ներգործապէս, և զնոյն վայելչապէս ծնաւ, ապա և յղացաւ անարատաբար կրաւորանօք, և ն̃յ ծնող սահմանեցաւ վայելչապէս՝ ծննդեամբ 'ի յանձնայէ ։ Յայս ածցես ինձ զեկեղեցւոյ ըղձաձայնութիւն ․ Անթառամծաղիկ, անդաստապարտ շառաւիղ ․ դու ծաղիկ անթառամ տոհմի սեռիս մարդկութեան, և շառաւիղ օրհնութեան նախնոյ ծնողին մեր բնութեան ․ և՝ անդաստան մաքուր 'ի փշոց մեղաց ․ և՝ ամպ թեթև լուսաւոր, անընդդունակ խոնաւութեան ․ և՝ ամպ թեթև յերկրային ցանկութեանց 'ոք կոյս ։ Եդ և զանհրաժեշտ առածս հոգեկիր հռետորին գրիգորի ․ Մեղուցելոյ կնոջն առաջնոյ՝ առանց յանցանաց զաւակ գովեցաք, և ն̃մ անբծից ընտրութեան՝ պսակ սրբութեան դու դաւանեցար ։ Անկըցորդ 'ի մասնէ հողածնելոցս հասարակաց ․ ոչ բերող ծանրութեան բնակակիր համաստեղծս կարեաց, այլ քրովբէօրէն հրաբերան թռչող նշուլից ։ Իսկ զայս ն̃մ իմանամք պաշտօնեայքս լուսածին կուսին, նաև յորժամ առէպ նուագեմք, սրբուհի անարատ, անարատն խսկուհի ․ մաքուր աղաւնի, և հարսն երկնից մարիամ ։ Եդ և զասելըն մաքրագարդեալ կն̃ սրբեալ յորովայնէ, ոչ ը̃ մարգարէիցն երեմիայի և յովհաննու՝ յանսրբութէ

'ի

՚ի սրբութիւն է իմանալ փափագողութն , այլ Դը
և մաքուր հաստատեալ յորովայնի մօրն , և յառա-
դանդէ սրբեալ ՚ի սահմանեալ ՚ի բնականէն
և ՚ի մայրութեն սրբութեն սիրոյ ։ Նույն թէ մը-
պէս , լուր ։

Եթէ ոչ յառաջէր խնդիր առ ածաբանս , ոչ
խնդրէաք և մեք զորպէսն անքննելի խոր-
հրդոյս ․ այլ այսպէս գիտէաք և աներկբայ
դաւանէաք ընդ հարս մեր առաքինոն՝ ջերմ
պաշտօնաւէրս անարատ կուսի ածամօրն ․
այլ զի յարեաւ և ծաւալեցաւ յամենեցուն
լսելիս , քեր և մեք փոքր ՚ի շատէ առացուք
բան յառակ և դիւրիմաց ժողովրդեան , ըղ-
մթին և զխորագոյնս ածաբանից թողեալ ,
մանաւանդ թէ նմին իսկ ամենայն ածածնի
և նոյ գլխովին ։

՚Ի օրինակի՝ ուր յաւուր յայսմիկ աղգողիմը
ուխտեն պաշտպան կալ անարատութէ յղութե
կուսին , տեսանէք և զաւմիկս անդամ ածա-
բանել ձեռնարկութ նորախօսին սկովլայ՝
օրինակ զայս ․ կարող էր ած և կամեցող , ա-
պա և արար ․ այս է , կարէր ած և կամէր
պահել զկոյսն ազատ և անարատ ՚ի սկզբնա-
կան մեղաց նախահօրն , որով ամենեքեան
մեղաք յադամ ․ արդ ուր դոյ կարել և կա-
մել՝ վճարեալ է ամ իմն ։ Իսկ չունի ոք ասել ,
եթէ ած ամենակարող՝ ոչ զամ զոր կարէ՝
կամի ․ ապա թէ ոչ՝ յանբաւս ցանկաւս գործք
՚ի վեր ելանէին յաւիտենից մինչև յաւի-
տեանս ․ զորս ոչ կամեցաւ և ոչ կամի առ-
նել ։ Այլ զի առ ձեռն պատրաստ է լաւ-
ծումն ․

ծնունդն . մեք զաստուածընկալս գիտեմք նոյ և կա-
րելի և կամելի . իսկ որ զհակառակն խոր-
հին , տեսցեն՝ թէ կարօղ իցեն իրաւամբք
ժխտել նոյ կամ զկարելին կմ զկամիլն :

Սմանք առ այս զի՞նչ . ենթադրեն՝ ոչ եթէ
զած անկարող գոլ , այլ՝ զիրն անկարելի ըստ
ենթադրութեն նոյ . զի մի հակասութի 'ի
ներքս մտցէ . զի որովհետև ըստ մարմնոյն նոյ՝
նմ ադամորդի ազգամանն մեղաւ , կմ գրե-
ցաւ ապստամբ յնոյ , և շաղախեցաւ զանգ-
ուածն ադամեան ողջոյն , ապա և կոյսն ըստ
որում դուստր ադամայ ոչ մնայ աանն արտա-
քոյ վճռոյս . ապա թէ ոչ՝ լինի նմ ստորասա-
կան , և ոչն բացասական . որ է ըստ իմաստա-
սիրաց հակասական :

Տէր պղնձի նմանէր դու՝ յետինդ գիտութ
'ի տխմար անուանեալ ժողովրդեան , միայն
թէ իցես նախապատիւ 'ի ջերմեռանդն պաշ-
տամանն անարատ կուսին . գոգջի՞ր . զհակա-
սութեան մարդկան զկանոնս անփիտանեամ ,
բայց ոչ և յայսմ՝ տգիտանեամ , զի նծ ամե-
նակալ և ամենաբարի բազում անգամ արար
և առնէ ինչ ինչ 'ի միում կարգի արտաքոյ
նոյն կարգի , և այնպէս լինի մին արտօնութ
ըստ առանձնաշնորհ ձրիւք անմաան 'ի վճռա-
կէ վճռականաց իւրոց . քն նմ հուր է այրե-
ցող . բայց արար նծ , զի հուր հնոցին բա-
բելոնի , և մորենւոյն՝ որ էր տիրապէս օրի-
նակ կուսին , իցէ ոչ այրեցող . վս զի նր է
բնութե և շնորհաց . վնյ և զայրեցող բնու-
թին անկիզանող առնէր . զջուրն կարկա-
ռա

ռակոյտ ապառ , և 'ի միջի ջուր բղխեցոյց , որ և այս օրինակ կուսական ծննդեան . իսկ Նշանակ անապականութեան հոգւոյն և մարմնոյն՝ կրկնակի 'ի գեղմն գեդէոնի . է զի յամ վայրս տեղացեալ՝ անխոնաւ պահեաց զգը-զայթն . և է զի 'ի ցամաքուտ վայրի զգեղմն ևեթ կացոյց ջրալից , իմա՛ զմարիամ շնոր-հալից՝ ազատ 'ի հասարակացն արկածից , Լուսնարան եօթնարփին շնորհաց հոգւոյն ,
և վերընկալ ածայնին բանին :

Ա՛ռ և Թանձրագոյն օրինակ . 'ի սաստկա-սառոյց վայրս 'ի ձմերայնի ոչ միայն ջուրք պա-ղին , այլև գինին ողջոյն 'ի կարասն . բայց սակայն 'ի միջակին մնայ բնաւորական ջեր-մութիւն մասն անարատ գինւոյ . և զիա՞րդ չմնայր վառարան սիրոյն մարիամ անարատ 'ի պաղիլ անդ բնութեամբ 'ի սիրոյն այ : Ա՛ռ Թանձրագոյն քեզ օրինակ . եթէ կապտեա-ցէ ոք 'ի ձեռաց քոց զհարիւր ոսկին , դու մարդկօրէն ուժով տկարութեանդ բուռն առ-նես և հնարիւ գէթ զմին պահել քեզ 'ի բուռին ; մանաւանդ եթէ մին այն առաւել է արժողութեամբ քան զիննսուն եւ իննն . քանի՞ ևս ած զկոյսն , որ էր միակ ընտրեալն և սահ-մանեալն 'ի մայրութի իւր , կարօղ էր և կա-մէր պահել , զի մի՛ անկցի 'ի ձեռս աներևոյթ
աւազակապետին :

Տե՛ս , զի՞նչ ասէ գիր . վաթսուն են թագու-հիք , և ութսուն հարճք , և օրիորդք՝ որոց ոչ գոյ թիւ . մի է աղաւնի իմ , կատարեալ իմ . և զիա՞րդ մին անհաման և անհամեմատ

գտաւ

գտաւ 'ի կանանյս ․ ոչ ապաքէն յօրինակ կուսին ․ որ̃պս և 'ի վ̃րի բերէ ․ ամենևին գեղեցիկ ես մերձաւոր իմ, և արատ ինչ ոչ գոյ 'ի քեզ ․ և թէ՝ մայր քո ծնցի մարմին անարխեղծ ։ Եւ այն զի՝ ասացեալ էր սողոմոնի այլուր, եթէ յարանց զմի 'ի հազարաց գտի, 'ի կանանց և ոչ զմի ․ այլ ա̃ծ եգիտ զխնդրելին ․ զի այնպիսի իսկ վայել էր մեզ տիրամայր կոյս՝ նոր և անարատ, զատեալ 'ի մեղաւորաց ։

Ապա ուրեմն կարող էր ա̃ծ և կամեցող պահել զմարիամ 'ի սկզբնական մեղացն արատաւորութե̃՝ առանց իրիք հակառակե̃ ․ այնպէս՝ որ̃պ պահեաց զանարատ կուսութի̃ նր̃ 'ի յղանալ և 'ի ծնանել զա̃ծորդին ․ զոր եթէ ոչ հաւատքն ուսուցանէր, թերևս հակառական իսկ կարծիւր ․ ուր գիտէ ա̃մ բնախօս, թէ ա̃մ կին մայրանայ կորստեամբ կուսական ծաղկի ․ բայց սակայն ը̃ն հաւատոց եղև ոմն կին՝ մայր, անթառամ և անխախտելի կուսութբ̃ ․ վ̃ն զի եղև ա̃յ մայր, և ա̃ծ եղև մարդ 'ի կնոջէ ․ որ 'ի վեր է քան զմիտս և զխորհուրդս ․ ուստի և հրաշափառ հաղորդութիւք յատկութեց 'ի քս̃՝ ը̃ն ձայնին հակասականք, անմեղն եղեալ, անչարչարելին չարչարեալ, անմահն մեռեալ և կենդանի ․ որ̃պ և յահաւոր խորհուրդ ամենանոր հաղորդութե̃՝ անկարելիք ներգործութբ̃ եղանին հանապազօր ։ Եւ զի ա̃ծ զայս ա̃մ անհնարինս հնարաւորեաց, զի ոչ տկարասցի առ ա̃յ ա̃մ բան, զիա̃րդ երկմտեսցի ոք ընդ-

կա

կարելին պահեստ մեր խելոյ 'ի սկզբնականն արարածոյ․ եթէ զծառն տեսանք անարատ, զիա՞րդ ոչ ծանիցուք և զգուշեն կամ զարմանան անարատ․ եթէ սկիզբն ոչ է, ապա և զանգուածն․ ապա թէ ոչ՝ և անդրադարձի բացատութիւն․ զոր մի լիցի ասել։

Բայց արդ՝ ասիցես, և սկիզբն ադամեան և զանգուած որդւոյն Ադամայ էր շաղախեալ մեզ․ և մինչ նոր զանգուածն ստեղծակոյսն 'ի մեղաշաղախ ազգէ մարդկութեան։ Նաև ես հարցանեմ․ եւ զիա՞րդ քո 'ի նմին 'ի զանգուածոյ հնոյն Ադամայ՝ նոր Ադամ հնոյն նորոգող, որ և զօրութի սերց։ Ո՞չ զի ած էր, ասես։ Նաև սա՝ ածածին, նոր Եւայ՝ հնոյն լուծիչ անիծից։ Ապա թէ ոչ՝ երկնչիր, մի արդեօք ըստ մօրն՝ և որդւոյն արատ գնիցես․ զոր քաւ լիցի ասել․ ապա ուրեմն ընդ միածնին և զմիամայրն մարիամ անարատ խմասցիր․ զի 'ի գոյացութէն նոյն է և եթ՝ բովանդակ գոյացութի մարմնոյ ածորդւոյն․ որպէս խոստովանիս և հաւատաս։ Նաև զի այս այսպէս, անմարթ է խորհել ստանօք ըստ կարելին և ըստ կամելն նմա անարատ պահել զմայր խել, և ըստ պահելն ներգործութեան, որ ինքն մեզ է աներևակայելի։

Ոչ կարեմք յառաջնին յայտնութիւս, թէպէտև 'ի մեր կոյս են․ այլ կարեմք զայն մեր ըստ յայտնութիւն յովհաննու որդեգրի կուսին և ածաբանն աւետարանչի․ որ 'ի տեսլեանն անդ ակնարկէ զմիածինն ազատեցեալ մայրն հանդերձ 'ի ձեռաց վիշապին․ զի ոչ

ե-

եթէ մայրն ըմբռնեցաւ , և որդին ազատ գտաւ , այլ մեր զաւակին և մայրն պահեցաւ և պահպանեցաւ . և կարի խոկ քաջ . զի և մեք մեր քոյ և քին՞ առեալք պահեալ զանարատն մարիամ անարատ 'ի յղութեան . մեզ և զանարատութի մարիամու ոչ լոկ փրկութի , այլև նախափրկութի իմանալք անճառելի խորհրդով . և յայս առնումք զգեղեցիկ խոստովանութի կուսին . * Մ՝ եծացուցէ անձն իմ զՏր , և ցնծացաւ հոգի իմ յԱծ փրկիչ իմ ։

Ու ուստի՞ փրկեաց կամ յորմէ՞ փրկեաց Տէրն զդ-մարիամ . այն՝ որ զփրկիչն համագերձեալ էր ծնանել , զիա՞րդ կանխաւ փրկեալ լինէր , եթէ ոչ՝ նախապահեաւ փրկութբ ։ Ո՛ւ լինէ յայտնագոյն օրինակ սմի . եթէ թագաւոր երկրաւոր՝ խոստացի զօրիորդ որ գեղեցիկ 'ի հարսնութի իւր՝ 'ի լինել ծնօղ թագաժառանգ զաւակի , յայտ է թէ զանարատն սմին՞ և զանձնմանն և զանզուգականն ընտրէ՝ կատարեալ 'ի կատարելոց յամ կարգի . ապա եթէ նախ քան զլինել հարսանեաց՝ անկցի թշնամութի ընդ սանն խոստացելոյ կուսին , կամ մերժէ և զկոյսն զայն , մեզ և չառնու այլ զնա . և կամ եթէ առնուլ կամի հատատութբ , 'ի մերժել անոր զատուն նշ բովանդակ՝ ոչ մերժէ զսէր իւր 'ի նմանէ . և այնպէս առնու ոչ սիրելի , և ոչ ոչ ատելի . զի այդ է հակառակն , սիրել ատելով , և ատել սիրելով ։ Նա եթէ զերբեմնական անոյն յարձակիլ 'ի տուն խոստացելոյն , նախ զնա

հեռա

հնարի փրկել, և ապա զայլս . և կամ եթէ ազգ. նր և տուն նր իցէ աննշան և անշուք, զխոստացեալն 'ի ձեռն նշանին նշանաւոր առնէ, զանազան ազատագրէ, զի արժանի լիցի ինքեան : 'Ի փոքր օրինակէս զմեծն իմասջիր խնամակալութն այ 'ի վր հանդերձեալ հարսին իւրոյ և մօր իւրոյ՝ անարատին մարիամու . զոր այլ 'ի յաւիտենից սահմանեալ էր պահել ինքեան, նոյնպէս և պահեաց 'ի ժամանակի՝ նախափրկելով շնորհօք և ազատագրելով . սիրեաց զնա 'ի յաւիտենից, և միշտ սիրելի ծանեաւ . մայր այ վճռեաց զնա գոլ, և միշտ իբրև յածամայր հայէր 'ի նա ակն ամենատես . վսյ և էր կոյսն մաքուր՝ միշտ անարատ յաչս այ՝ 'ի դիտմանն և 'ի գործադրութն, սուրբ և փրկեալ նախագրաւ փրկութբ . սուրբն վն 'ի վր բերէ նր ածածինն . * հայեցաւ 'ի խոնարհութի աղախնոյ իւրոյ . արար ինձ մեծամեծս հզօրն . և նր է անուն նր ‖ :

Ցոյց է ձեզ ով տօնասէրք և ածասէր պաշտօնեայք կուսին՝ այսչափ ինչ գիտել 'ի գիտելեաց . միայն միայն զպտուղն քաղել տօնիս յածատուենկ 'ի դրախտէս . զի թէ պարգևաւ տօն յղութն կոչեսցի անարատ կուսին, և եթէ տօն անարատ յղութն անուանեսցի կուսին, չիք ձեզ խտիր կմ օգուտ 'ի զանազանութէ այսր առ ածաբան վճռօ հետաքննելոյ, որ առ անձն կուսին հայի . այլ ձեր օգուտն է հայել յանձինս ձեր : Խնդակից լերուք ածամօր կուսի՝ ընդ անարատ

տեղծումն նո՛ր ։ ուրախակի՛ց և ծնողաց նո՛ր ընտրելոց յովակիմայ և աննայի ։ այլ առաւել նմանօղ լերուք՝ անարատ քաղաքավարութե ծնողացն , և՛ս առաւել ծնիցելոյն անարատ կուսի :

Հապա ո՜վ կարեւոր յորդորանացս տօնիս՝ առցուք օրինակ յանարատ կուսէն՝ յանփորձական օրինողէն՝ յանվտանգելի ապաւէն , մաքուր և անարատ վարուք փայլել համապատաշի նմայ ։ Լուացեալքս և սրբեալքս և արդարացեալքս 'ի սկզբնական արատոյ մերղատին ծննդեամբ որ աւազանին՝ անձնապահ լիցուք 'ի ներգործական մեղացն աղտեղութե ։ և եթէ աղտեղեցաք զպատմուճան հոգւոց մերոց , կա՛մ թէ պատառեցաք խակ զլխովին , նորոգ յղասցուք հոգեպէս , նորոգ ծնցուք հոգեւորապէս , և վերստին զգեցցուք զպատմուճանն առաջին՝ ճշմարիտ խոստովանութե և ապաշխարութե , և յայսմհետէ և անդր զգո՛յշ լիցուք անձանց յամե՛ մեղաց , և նախ յառիթից մեղաց ։ զի առիթքն են զգուշալի՝ առ 'ի կարօղ լինել աղատանալ 'ի մեղաց :

Այսմ ծագեաց ո՛չ երկինք պայծառ 'ի յերկրի , և որքան զօր արտափայլեաց զջող շնորհաց իւրոց ո՛չ զլոյս տուէ՞նջենացին ։ մեք եկեալքս նովաւ 'ի խաւարէ 'ի լոյս՝ մի՛ մեղքէն միւսանգամ զանձինս յածեսցուք 'ի խաւար մեղաց ։ նա արեգակնաբար ծագեաց ընդհանրոյս մաքրութե ջինջ յստակութե և անսաղօտ լուսաւորութե , և ժամ 'ի ժամէ վե-

րացեալ և բարձրացեալ՝ 'ի գեղեցիկ կամարն եղև հասու ածամայրութե՝ 'ի գերագոյն գագաթն երրորդ երկնից, ուստի լուսաւոր առնէ միածնիւն իւրով զամ մարդ՝ որ գալոց է յա. մեք գրեալքս նովաւ յորդորս լուսոյ և յորդորս տուընջեան՝ մի տայցուք տեղի խաւարին խորհրդոց խաւարասէր թշնամւոյն: Այսոն մաքուր՝ ոչ միայն բաշտասականաւ, այլ ասէ, մաքրութբ՝ էր կատարեալ անարատ աննշատին 'ի յղութե և 'ի ծնէ, քզի ազատ յամ անմաքրութէ մեղաց, այլև լրութբ գեղապանծեալ դրական մաքրութե, քզի կատարեալ սրբութբ՝ որ 'ի լրութե շնորհաց. մեք եթէ 'ի դրականէն անբաւ տեսանեմք զանձինս, խմասցուք՝ եթէ և 'ի բացասականն պակասիմք. չեմք, ասեմ, ազատ յաղտից և յախտից մեղաց, և զիարդ շնորհօք զարդարեսցուք զհոգիս:

Ո՛ն առեալ, առ սրբուհին անարատ դիմեսցուք՝ աւուրս շնորհին, և բարեխօս ունելով առ նա զծնօղս նր զյովակիմ և զաննա, և զնա առ միածինն իւր և հօր երկնաւորի, մաղթեսցուք մաքրել զմեզ 'ի յաղտոյ մեղաց, և մաքրազարդել շնորհօք նր հոգւոյն. տալ մեզ անարատ լինել յամի, և որբափայլ զարդուք Ձոխանալ ամ առաքինութեց. շուշանափայլ պայծառութբ, վարդագեղ փայլեցութբ, և լուսատեսիլ զուարթութբ ազգի ազգի շնորհաց իւրոց պսակել զմեզ՝ ըստ նմանութե փառաց իւրոց և ածորդւոյն. այլ զի եղիցուք որդիք արժանաւորք մօրն լուսոյ, և

եղ-

եղբարք անդրանկին մերոյ Հարազատի՝ յսի քսի տն մերոյ և փրկչի՝ Նախափրկողի Մօր իւրոյ անարատի . և պարզերես համարձա-կութք մատիցուք յերկնային խորանս՝ հան-դիպել փառաւորութե փառաւորեալ դշխոյիս մերոյ, ցնծալ ընդ փառս նր յաւերժական տօ-նախմբութք ը դասս երջանկաց, և օրհնել և փառաւորել զփառաւորիչն նր զերեքսրբ-եան մի ութի և զմիանական նր երրոր-դութի յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

Դարձեալ ՚ի նոյն խորհուրդ, ՚ի վերայ բնաբանին .

Ի.Յ [illegible] ՚ի Ներսեսյ :

Հրաշապայծառ կոյս անարատ, արփիա-գեղ լուսածին մայր անեղ արեգին, առ քեզ են աչք իմ, ՚ի քեզ է ակնկալութի իմ՝ ՚ի դիմաց բոլորից քոց պաշտօնէից, որպ յամ ժամ, եւս առաւել յաւուրս հանդիսի . զի լուսաւոր արասցես զաչս մտաց իմոց, և տա-ցես ինձ բան ՚ի բանալ բերանոյ իմոյ՝ խօսել զքէն զարժանն ըստ կարգի տօնախմբութե յղութե Մօրդ անարատի : Իսկ եթէ ոչ այս, գէթ չխօսել զանարժանն քումդ գերարժա-նապատիւ բարձրութե, մանաւանդ թէ՝ և անսահմանելի վսեմութեդ . որ յամ կողմանց է գերագոյն, ըստ մասամբ է պանծագոյն, և ըստ ամ տեսութե լուսաքուն . և այն՝ ըստ այնմ, որ մեզս է ընդ աղօտ երևելի բացուստ

՚ի բաց և արտաքուստ արտաքս. զի՞նչ ապա պա՛րտ է առնել զներքնոցն և զանտեսիցն, յորս հիմնացեալ են երևելիքն :

Հիմն քո աներևոյթ ո՞րքան է խորանիստ ՚ի խոնարհութե, որ ՚ի վեր ունի զերկնաբերձ շինուա՛ծ հրաշակառոյց ա̃ծամայրութե. արմատ քո անտեսանելի՝ ո՞րչափ արդեօք համայնածաւալ ՚ի խուրապարտիկ առաջս խորին բարեմասնութե, որ ՚ի վեր ունի զերկնատարած վերբերութ̃ն անհասականն տնկոյն՝ որթոյն ճշմարտի, որ է որդի ա̃յ և որդի կուսիդ միածին անճառ : Հոտ անուշութե քումդ սրբութե իբրև ՚ի դրախտէ հոգևոյն ծաւալեալ՝ զմայլեցուցիչ է երկնի և երկրի. զո՞ր ապա ՚ի ներքս ՚ի հոգևոյդ բուրաստանի ընաւորեալ ունիս բուրումն անմահութե : Հոտ հանդերձից քոց՝ քան զա̃մ խնկեղենաց գերազանց. և արդ զի՞նչպիսի իցէ անձնականն անուշութ̃ն մայրօրինակ սրտիդ, որ այսչափ ՚ի մեզ քաղցրանայ յարտաքին վերարկուէս, այս է ՚ի հովանաւորութիւս բազմազեղ քո բարեգթութե :

Եթէ այսչափ ազնուա՛գին, և տիրանիշս անդին զգեստուք պատիս ՚ի հանդերձս ոսկեհուռս զարդարեալ և պաճուճեալ, այս է՝ զարեգակն արկեալ զքև, և զլուսինն ը̃ ոտիւք ստորերատեալ, քանի՞ն իցեն իսկութիք այսոց փառաւորութեց ՚ի ներքին անդսահմանի գոյացութե անձինդ փառաւորելոյ՝ յերկնից արքայէն իբրև դուստր Թագաւորի, հարսն Թ̃րի, և մայր Թ̃րի, ով Թա-

գու-

դուհիդ օգոստափառուհի երկնի և երկրի ։ Զի ոչ վայրապար վկայեաց հոգին . Ամ փառք դստեր թագաւորի ՚ի ներքոյ ։

Ո՞ր այն իցեն ամ փառք , ո՞ տայր մեզ գիտել՝ ով պաշտօնեայք կուսին . զի՞նչ այն իցէ ՚ի ներքոյ , ո՞ պատմիցէ . զի արտաքոյ մերոց մտաց տեսութեց . և ոչ եթէ մերոցն միայն , այլև բազմաչեայ քերովբէից ։ Ամ քանզի ուր անձեռնհաս են միտք , այնչափ հասանել օրէն՝ որչափ և զօրեն , եթէ բնաձիր փութով , և եթէ երկնաձիր լուսով , համարձակիմք ՚ի սիրոյ սրտին բաղձանաց՝ գործակցութբ շնորհաց անարատ կուսի , յորոյ ՚ի փառս հայի բանս , մանր կրկտել զիմաստ դաւթեան ասածին զիւրմէ հարազատ դստերէն մարիամայ , որ և դուստր հօրն երկնաւորի , թէ Ամ փառք դստեր թագաւորի ՚ի ներքոյ ։

Փառքդ անուն՝ նշան է արտաքին՝ ներքին մեծութե . նշան երևեցուցիչ իմիք արտաքոյ՝ բաց յիսկութէ ներքնոյ . մն զի նախ՝ որպէս նոյն ըն ձայնիւն և ըստ իրի՝ փառքն է վարկ , այս է համարումն և կարծիք բարելաւութե . յորմէ և առ հելլենացիս՝ փառք և կարծիք՝ միօրինակ վերաձայնին , տօքսա . և ՚ի մեզ հրաշափառն՝ զգերագոյնն փառօք ; և զարտաքոյ կարծեացն՝ անխտիր ակնարկէ . որ առ հելլենս բառատօքսոս ։

Փառք ասին երկրորդ՝ պանծալի պանծալի ձիրք երևեալք ըն արժանաւորութե յանձին փառաւորելոյն , և գործք արժանիք ճշմա-

րիտ պարծանաց . և ը̄ն այսմ փառքն և պար-
ծանքն նոյնանման երբէք երբէք . որպէս և
հռովմայեցիք զերկպաքանչիւրն միով բացա-
դրեն ձայնիւ , կլօռիա :

Փառք ասին երրորդ՝ շուքն և պատիւն և ա̄մ
գովութիւնք և փառաւորութիւնք ընծայեալք ար-
ժանաւոր անձին՝ եթէ բանիւ և եթէ սպա-
սահարկութ̄բ : Ապա ա̄մ փառք՝ ներքին են
միանգամայն , և արտաքին . ունին հիմն 'ի
ներքս , և զեղուն զիմն արտաքս : Այլ 'ի
դուստր թագաւորի 'ի փառաւորեալ կոյսն
անարատ՝ ասէ հոգին ՛սբ , որ փառօք պսա-
կեաց զնա , ա̄մ փառք են 'ի ներքոյ :

Ո՛վ սքանչելեացս . խորհուրդ ամենահնար
ա̄ծամերձութե̄ գեղեցիկ բովանդակեալ տե-
սանի 'ի խորութե̄ բանիցս . զոր այսպէս ինձ
իմասջի՛ք : Ապաքէն ա̄մ փառք երկրաւո-
րացս՝ առաւել արտաքին են , քան ներքին .
յայտ է 'ի գերապանծ կարծեցեալ փառաց
արքունեաց , որ եթէ ոչ արտափայլեսցէ՝
կա՛մ իշխանութ̄բ 'ի վ̄ր հպատակաց , որ են
արտաքին անձինք , կա̄մ մեծութ̄բ գանձուց՝
որ նոյնպէս արտաքոյ են անձին արքայի , կա̄մ
շքով մեծագին սպասուց և զարդուց , հան-
դերձանաց և հանդերձից՝ որք նոյնօրինակ
արտաքոյ իւր են , ո՞չ և գովութ̄ , երկրպա-
գութ̄ , և այլ ա̄մ նշանակօք պատուոյ՝ որք
արտաքուստ ընծային , ևս առաւել վարկ-
մամբ կա̄մ կարծեօք , որ 'ի միտս այլոց , և ո՛չ
'ի միտս անձին մեծ համարելոյ , լինէր թա-
գաւորն գլխովին ո՛չ եթէ արքայ փառացի ,

կա̄մ

կմ՟ փառաւոր Թգ՟ր, այլև ոչ Թգ՟ր անգամ,
այլ իբրև զմի 'ի ռոսկականաց ։ Ո՛չ այսպէս
է յա՟ծ փառաց Թգ՟րն ․ ա՟մ փառք Նր՟ են 'ի
ներքոյ՝ յիսկութե՟ էութե՟ ինքնաբաւ ա՟ծպե-
տութե՟ ․ և միայն նշանակք փառաց Նր՟ ար-
տափայլեն ո՟պ զարեգակն ։

Յորմէ քաջայայտ է և աներկուանալի, թէ
նա է յորդիս մարդկան և յարարածս ա՟մ ա-
ռաւել ա՟ծամերձ և ա՟ծանման, ոյր փառքն
իցէ առաւել ներքին՝ քան արտաքին ․ իսկ
արդ՝ լսեմք 'ի հոգւոյն ա՟յ, զի ա՟մ փառք ա-
մենասր՟ կուսին են 'ի ներքոյ, ապա չի՛ք ոք
իբրև զնա ա՟ծամերձ և ա՟ծանման, ո՛չ միայն
իսկութե՟ էական ազգակցութե՟ ը՟ ա՟յ՝ բանի՛
ա՟ծամայրութե՟, այլև լրու՟ կատարելութե՟
անձին իւրոյ, որով ընտրեցաւ անարատն մա-
րիամ 'ի լինել դուստր և հարսն և մայր ա՟յ ։
Մինչ զի՝ ո՟պ չի՛ք 'ի մարիամն ամենափառա-
ցի՝ ինչ մի անփառաւոր, նոյնպէս և չի՛ք ինչ
մասն փառաւորութե՟ Նր՟՝ որ չիցէ ներքին և
ա՟ծատիպ ․ փառաւոր է՝ նոյնպ՟ս և ա՟ծային՝
ներքսապէս և էապէս՝ նախասահմանութե՟
Նր՟ ․ նոյնօրինակ և համաքատակ փառաւոր՝
ստեղծագործութե՟ Նր՟ ․ նմանօրինակ փա-
ռաւոր՝ հրաշափառ յղութե՟ և ծննդ՟ նորա՝
ներգործական և կրաւորական ․ յար և նման
և ա՟մ տնօրինականք Նր՟, որ այն իսկ են տնօ-
րէնութիւնք պանծալի զաւակի Նր՟ որ՟ միած-
նին, որոց ա՟ւի գործակից և գործօնեայ
գլխովին ճանաչի մայրն ամենօրհնեալ ։
Այս պարզաբար ասել ․ միօրինակ 'ի ներքուստ

 են

ենս փառացն նմին գոյացական և աստուածական մասունք փառաւորեալ կուսին՝ որ հոգեղէն և որ մարմնեղէն, որ հոգևոր և որ մարմնաւոր. որ ժամանակեայ և որ յաւիտենական. որ բնաւոր և որ գերբնաւոր, որ Փիլիսոփայական և որ քաղաքական: Թող զմտածեցեն զայս նոյն մի առ մի 'ի սրտի՝ սիրողք և սիրականք անարատ կուսին յայսմ աւուր գոյաւորելոյ 'ի հաստչէն իւրմէ նոր արարած ընաշխարհիկ՝ տրամախորհրդոյն մտածանմունք զերքան զարտաքսեալ, որք զաւառ հօրն լուսոյ, և ծնող արեգականն արդարութե. յայնժամ 'ի միտ առնուն թէ կարի զխորութիւն խմաստից հոգւոյն՝ յառաջ անդ. նոյն փառք զարդեր

Թագաւորի 'ի ներքոյ.

Ուղղեմ կենք հաստատութե անարատ յղութե անարատ կուսին առնուլ զաստուածգ. հոգւոյն շնորհ լցելի. և կարի յիրաւունս. զի թէ սակաւէր կուսին անարատութի եղանութե, թէ յղութե և գոյաւորութե յարգանդի մօր իւրոյ, ոչ եթէ նոյն փառք նոր լինէր 'ի ներքոյ, այլև ոչ մի փառք նորա լինէր արդեօք տիրապետս ներքին, այլ՝ նմին զօգցեւ սերտաքին. որով և մեկայութի հոգւոյն 'ի գետնին անկանէր: Ուր զի ոչ լինէր այնուհետև գայութեալ որք առաւել նմանեալ 'ի բնէ իսկութե իւրոյ քան զարարածս նոյն, այլ յետնեալ քան զհրեշտակս՝ որ 'ի շնորհս ստեղծան: Եթէ սա խնքն է Թագուհի նոց, որ ոչ իցէ 'ի շնորհս առաւել նոյ ստեղծեալ. այն՝ զորմէ և հրեշտակապետաց խոկութ մեկայեաց,

եաց , եթէ մի երկնչիր Մարիամ , զի գտեր շնորհս յԱյ · ոչ եթէ այժմ լինիս , այլ անդըս-տին յերկնաւորէ քումմէ · զի եղեր աս 'ի լինել մայր Այ ։ Նայս թէ ոչ՝ և ոչ զաղաղաւմնս և զերկայինն գերադաշանցէր , որ 'ի շնորհս հաւ-տեցան · ուստի և ոչ զուտաներօք և զդատերօք նոյ զանցանէր՝ յորոց մէն մի խոստավան լինի , և ոչ կարէ ուրաստ լինել , թէ անօրէնութե յղացայ , և 'ի մեղս ծնաւ զիս մայր իմ · և ո՞ւր մնայր այնուհետև զարդարանք պարծանաց տուեալ Մարիամու 'ի Հոգւոյն , եթէ նմ փառք նորա 'ի ներքոյ , եթէ զուգապէս ընդ մեզ հեռի լինէր յԱյ անդստին յեղանութենէ իւրմէ մեղօք հասարակաց , և գերեալ օրինօքն մեղաց · և այսպէս ազատել 'ի գերութէ , մաքրել յաղտոյ , և նորոգել 'ի հնութէ · որ են փառք անփառացիք , հասարակաց՝ հասարակ ։ Զոր ոչ տանի ածել անդամ զմտաւ ընդդամեան ընտանեակն կուսին՝ հրեշտակն 'ի մարմնի սբն Գրիգոր Նարեկացի՝ աղաչեալն 'ի սորոյ կուսական կաթլին անարատ յղացելոյն մարիամու , անկցորդ զնա անուանելով 'ի միամանէ հողածնելոցս հասարակաց · մաքուր որպէս զղայս , անխառն խըրև զօդ · նոյն են և իմաստք երգաղին , անթառամ ծաղիկ՝ անդաստապարտ շառաւիղ · ոչ այլ են և հարցոյն իմաստք 'ի ընդարձանին , նմ փառք գտեր թագաւորի 'ի ներքոյ ։

Գեղեցիկ յանդգնուէ 'ի վր բերեմ · այնչափ պայծառ նշմարել կնձ․ թուի 'ի բանս

յայ-

յայտնութիւն զանարատ յղութիւն կուսին , ('ի
տունչութէ ., որպէս խոստովանիմ յուսով , նորին
անարատ մօր և կուսի) , մինչ զի զայսօրի-
նակ պարզաբանեալ մերձանեմ . Մեծ փառք
պարծանաց և մեծ փառաւորութի̃ն ն̃ք ա̃ծած-
նի , ք̃ի մօրն ա̃յ երկնաւոր Թ̃գրի , հաստա-
տեալ է 'ի ներքին յայն փառս գոլոյ նորա
դուստր Թ̃գրին երկնաւորի . ք̃ի 'ի ստեղծա-
նիլ և 'ի յղանալ ն̃ր իբրև զաւակ ծնեալ՝ ոչ
'ի մարմնոյ և յարենէ , այլ՝ յա̃յ . ոչ որպէս
դուստր յովակիմայ և աննայի , և սերունդ-
.ադամայ և եւայի , այլ իբրև դուստր երկ-
նից արքայի՝ հօր ա̃յ բարձրելոյ , հանդեր-
ձեալ հարսնանալ հոգւոյն ա̃յ , և մայր լի-
նել որդւոյն ա̃յ ։ Եւ զիա՞րդ այնուհետև
արատ մարդկայինն 'ի կոյսն անարատ . զի
ծնեալն 'ի մարմնոյ մարմին է , և ծնեալն 'ի
հոգւոյն՝ հոգի է . և որպէս ծնեալն յա̃յ գոյա-
ցապէս՝ ք̃ի միածին բանն հայրական , ա̃ծ է
ճշմարիտ , նոյնպէս և ծնեալն յա̃յ բարոյա-
պէս՝ ք̃ի միամայրն մարիամ սահմանեալ 'ի
մայրութիւն ա̃ծորդւոյն , ա̃ծային է բոլորովին
ստուգապէս . և եթէ ոչ լինէր այսպէս փա-
ռաւորութիւն ն̃ր ներքին , ք̃ի բոլորովին ա̃ծայ-
ին , ոչ լինէր արգելօք և ա̃ծածին . այլ զի
ծնաւ նախ յա̃յ հոգեպէս , մարթացաւ և
զա̃ծ ծնանել մարմնապէս , և լինել ազգա-
կից ա̃յ ճշմարտապէս ։ Եւ վ̃նկ ճշմարտեալ
տեսանեմք այլևայլ տեսութ̃բ զգերահրաշ
բանս գրոց 'ի վ̃ր ա̃ծորդւոյն և ա̃ծամօր .
Ո՞վ է սա՝ որ երևեալս է իբրև զառաւօտ ,
գե-

գեղեցիկ ո՟պ լուսին, ընտիր ո՟պ զարեգակն,
իբրև զհիացումն կարգեալ ։

Ծագէր երբեմն է՟ առաւօտս և արուսեակն առաջին լուսատեսիլ ․ այլ եղև ընդ երեկս գիշերավար՝ խաւարասէրն ․ վ՟յ և անկանէր յերկնից որ՟պս փայլակն, և լինէր խանձող դժոխային ․ ծագեաց և ադամ է՟ եւայի ո՟պ լուսին լուացեալ, այլ անդէն և անդ սկսաւ մաշիլ և պակասիլ ․ մինչև վերածնիլ և նորոգիլ՝ զօրութ՟բ նոր արեգական, և նորոյ լուսնի՝ որ մայր ընտրեցաւ արեգականս ․ զօրութ՟բ ասեմ ք՟սի և տիրամօր կուսի ․ զի սոցայս ծագումն էր ա՟ծահրաշ և անաղօտ, լոյս, և լուսածին կոյս, անմասն 'ի խաւարէ, անշաղախ 'ի մեղաց, անարատ ամենևին և գեղեցիկ ․ զի և 'ի դէմս յ՟սի և մարիամու յայլևայլ կարգի արդարացեալ է բանն ․ ամենևին գեղեցիկ ես մերձաւոր իմ, և արատ ինչ ոչ գոյ 'ի քեզ ։ Գեղեցկութի՟ հոգւոյն մարիամու՝ 'ի յղէ առեալ լինի, և գեղեցկութ՟ի մարմնոյն յ՟սի 'ի մարիամայ առաւ ․ քանզի և անարատ հոգւին մարիամու 'ի յղէ արարաւ, և անարատ մարմին յ՟սի 'ի մարիամայ մատակարարեցաւ ․ և այս լիցի վերջին ապացոյց անարատութե՟ զանգուածոյ կուսին, և լրումն ներքին փառաւորութեան
դստեր թ՟գրին՝ որ եղև մայր թ՟գրին ։

Տեսե՞ր զփառս ա՟մ դստեր թ՟գրին 'ի ներքոյ ․ տեսե՞ր զներքին փառս նո՟ր անպատում ․ միակ փառք՝ միանգամայն և ա՟մ փառք ․ և զի՞նչ ասեմ, եթէ տեսեր ․ գէթ է՟ աղօտ

ակն-

անկնարկեցեր . զի որ ինչ ասի 'ի մէնջ զփառաց կուսին՝ է սին ասել նշանակ, ոչ վարկ արտաքին 'ի ներքին փառացն յիշատակութէ յղացեալ 'ի միտս մեր . և իցէ՞ թէ անարատ խորհրդով յղասցուք զխորհուրդս ածայինս : Իսկ զի՞նչ իցէ ներքինն նր̃ փառաց իսկութի, որ անմերձենալին է մերումս տեսութե . փափաքել և եթ մնայ, և ասել ստէպ . իցէ՞ թէ հասցուք, երբ իցէ՝ զի մտցուք, և տեսցուք զներքինս նորա զփառս՝ յարքունիս վերինս միածնին իւրոյ :

Ո՛վ տիրամայր կոյս անարատ, այդմ յանկամք տեսութե՝ 'ի դէմ յանդիման տեսութե յերանաւէտն արքայութե . զի զկնի անճառական պայծառութե երրեակ լուսոյն՝ մօրդ լուսոյ հանդիպումն է մեզ ըղձալի և ուրախարար յաւէժաբար : Ո՛չ շատանամք աստանօր վարկմամբ փառաց քոց, այլ զբուն պանծալի փառս քո անձկամք տեսանել, և փառաւորել արժանապէս վերապատուութբ . ո՛չ զարտաքին շուք հանդիսին վերականել բաւական գրեմք, այլ տենչացեալ եմք փարիլ զներքին ճոխութբ փառաւորութե անձինդ . փարեա՛ց զմեօք աստ մայրաբար, զի և մեք համարձակ լիցուք փարիլ անդ զքև որդիաբար . մաքրեա՛ զմեզ յանմաքրութենէ մերոց 'ի յերկրի, զի արժանասցուք զամենամաքուրդ ողջունել յերկինս . տո՛ւր մեզ անարատ քաղաքավարութբ անցուցանել զանցաւոր զկեանս Դիս, զի զանարատ մայր մեր տօնեսցուք յանանց 'ի կեանս անսպառում

փա-

փառաւորութիւնք յաւիտեանս :

Մ. յորժամ և որ սոցին հանգոյն խանդակաթ ձայնարձակութիւնք առ. 'ի մէնջ առ. Տր. ամենածինն՝ լինին, և պարտին լինել յամ ժամ, ևս առաւել 'ի տօնս տօնս՝ զորս կատարեմք 'ի պատիւ նորա և 'ի փառս : Մ. յլ Ե նմին պարտ է և ունկնդիր լինել ներքին ազդաբարութեան մօր մերոյ, զոր առնէ հանապազ իբրև 'ի պնին նախաասացեալ հեծութեն սրտի մերոյ, ոչ թէ ասելով առ մեզ. Գրկտեմ, զի ցանկայք գալ և տեսանել զներքին փառս իմ առ աթոռոյ ամծութեն բարձրելոյն. և յիրաւի. զի այժմ Ե հայելի օրինակաւ ձաւ նաչէք զիս, թերևս ոչինչ աւելի քան զմար գարէս, որք զնմանութիս իմ՝ քան զիսկութի թարգմանեցին, մորենեաւ, ծաղկեալ գաւազանաւ, պարտիզաւ, աղբերաւ, փակեալ դրամբ տաճարին, տաճարաւ, տապանակաւ ուխտի, ոսկի սափորով, այլովքն հանդերձ. այլ ինձ 'ի ժամուս հերիքանայ չափաւոր ձեր գիտութի, միայն թէ Ե չափու գիտութեն և յարգիցէք զպաշտօնն իմ. եթէ զայս գիտէք, երանելի ևս էք՝ եթէ առնիցէք զայդ : Տ ա՛տ են ինձ փառքն իմ, զոր ունիմ առաջի ձեր ըստ ձերումդ տկարութեն, այն է վարկն՝ որով վարկանիք զիս ստուգապէս. ոչ և եմ իսկ մայր Այ և մայր ձեր. հապա գէթ ըստ այսմ՝ օրդ, թէպէտև անքացայայտ՝ ծանօթութեն հաւատոց, վարեցարուք յիմ ծառայութի որդիական. և ես ցուցից ձեզ յերկինս զլրումն ներ-

ներքին փառաւորութեանց իմոց՝ որ յերկնաւոր արքայէն և յիմմէ անդրանկէն։

Եթէ դստեր երկրաւոր թագաւորի, կամ հարսին արքայի, և կամ մօր ինքնակալի 'ի ծառայութեան կայիք, եւս առաւել եթէ յորդեգրութ՟ն վերառեալ լինէիք, զորպիսի վարձ յանձին բերէիք. զի՞նչ առնէիք, զի՞նչ ոչ առնէիք. ըս՟ մարդկութեան ասեմ և ըս՟ անարգանաց ձերոց, գոնեա նովին չափով զիս պաշտեցէք, ուրախամիտ, զուարթամիտ, 'ի սերտ սրտէ, ամ՟ սիրով և հաւատով, մաքուր և անարատ սրբութ՟բ, և կատարեալ համբերութ՟բ, լի ամ՟ յուսով բարութ՟ն, եթէ վարձս ըս՟ վաստակոց առնուք՝ բիւրապատիկ առաւելութ՟բ հանդերձ. թող զի և ձեզ անզուգական փառք են՝ սպաս տանել իմումս փառաւորութ՟ն, եթէ գիտէք՝ թէ ում ծառայէք, և եթէ գիտէք զպատիւ անձանց ձերոց. արդ այսուհետև գիտասջիք շնորհօք միածնի իմոյ և այլն։

Իսկ մինչ չիցե՞ն իրաւացի ամ՟ իրօք մայրենի առաջարկութիւնս տիրամօր մերոյ. ապա ուրեմն և հետևորդքն 'ի մէնջ իրաւամբք և արդեամբք կատարեսցին։ Ապա ուրեմն և բանիւ և գործով՝ զփառս կուսին մեծացուսցուք 'ի փառս այ՟, փառաւորելով զնա արժանաւոր երգովք, գովութ՟բ, ներբողական ճառիւք, յորդորական քարոզիւք, տօնախմբութ՟բ, և անմոռաց մտածութ՟բ և յիշատակութ՟բ մեծութ՟ն նր՟ յինքեան, և մեծութ՟ն երախտեաց նր՟ առ մեզ. ըս՟ ազգա-

ազգս

ազգս շնորհաց և խնամոց ածամայրութե ։ Այլ գլուխ ամի, մեք լիցուք փառք անարատ կուսին՝ անարատութի(ւ)ն վարուց . որ է վախճան և նպատակ բանիցս, զի է գործ ։ Որով և վերջին փառացն նր յերկինս արժանասցուք լինել ժամուն, տեսանել ասեմ զամենօրհնեալն 'ի կանայս դշխոյական մեծութի(ւ)ն ընդ աջմէ միածնին 'ի փառս անճառս, յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃՌ. Ա. Բ ։

Ի Ծնունդ սբ ածածնի ։

Նորանշան սքանչելիք բարձրելոյն յերկիր 'ի խոնարհ յայտնեցաւ այսօր, ով՝ հանդիսացեալ ժողովուրդք . իբրև նոր առաւօտ ծագեալ, և արուսեակ զուարթարար . նոր արևելք լուսաւորութե հոգւոց . մինչև 'ի հիացման լինել և դասուց հոգեղինաց, և բարբառել առ միմեանս . ո՞վ է սա՝ որ երևեալս է իբրև զառաւօտ, գեղեցիկ ոպ զլուսին, ընտիր իբրև զարեգակն . որպէս հիացումն կարգեալ ։ Երգեցէք երգ նոր, ցնծացէք որդիք մարդկան, ոպ յորդորական նուագէ եկեղեցի յաւուրս հանդիսի . քանզի և 'ի վեր նոր երգովք պարեն այսօր զուարթունք երկնից, և երկրինք զարդուք իւրեանց՝ իբրև օրինակօք ծնիցելոյն սքանչելւոյ՝ ձայնակից լինին ուրախութե ձե-

րոյ

որոյ ընծայեցաք երկրի ։

Իսկ արդ ասիցէք. միթէ քա՞ ծնաւ այսպար՝ փրկիչ և նորոգիչ ծի նոր արարչութեան. զոր երկինք առ հասարակ մեզ երկրաւորացս աւետարանեցին ընդ աւետարանի՝ լուսանշոյլ փառօք, փառաբանութեան հրեշտակաց, և ծագմամբ նորանշան աստեղն ընդ արևելս ։ Պնդեցիք իմաստասիրեք, և ոչ ստարանայք 'ի ճշմարտութենէ. զի զծագումն տեսեալ ընծամոգն՝ ընծորդութեան ծագման լինիք խելամուտ այլ լիցի ձեզ նախ քան զճանաչել զայորդ ծննդեան ծնողին, զի և զծնեալոյն առ 'ի նմանէ ըստ ժամանակին 'ի մեր ածնուցուք զմեծութիւն ։ Ո՞ի թէ ոչ մարթամ, ո՞ւր յո. եթէ ոչ արևելք, ուստի՞ արև. եթէ ոչ առաւօտ կանխեալ, զիա՞րդ միջօրեայ պայծառացեալ. եթէ ոչ նոր աքանչելիք լինէին յայն այսօր ծագմամբ աննարատ կուսին 'ի յանհնայէ, ի՞ւ ակնունէաք աքանչելի նորոգումն մերոյ ծագմամբ փրկչին 'ի կուսէն ։ Այո և նորահրաշ ձայնեամ զխորհուրդ առնիս՝ զծնաւնդ ասեմ որ ընծամօր. ոչ ընդ կերպի հրաշական ծագման յամուլ արգանդէ և 'ի ծնողաց անցելոց զաւակաց. զի այդ և 'ի հնումն խրագործեցաւ յօրինակ նորա աբրահամու 'ի սառայէ, և 'ի հնոյն աննայէ՝ 'ի մօրէն սամուէլի, այլ և 'ի մուսա նորոյն հրաշագործեցաւ ծնունդ մկրտչին յեղիսաբեթէ ազգակցէ կուսին. այլ՝ ընդ խոկուէ անձին ծնելոյ, որ պարգևեցաւ մեզ յայն նոր և անզուգական պարգև անհնարա-

ըՍ՝ 'ի նորոգել հրաշապէս զհնութիւս մեր · քանզի այսօր ծնաւ մայր նորոգողի բնութեան՝ յուր փրկչին մերոյ · այսօր ծնաւ մայր նորածնեալս եկեղեցւոյ · այսօր ծնաւ մայր նորոյ օրինաց շնորհաց, մայր շնորհաց, և մայր շնորհալի :

Եկայք նորաւէր որդիք մարդկան՝ սիրեսցուք զնորութիւն նորոգիչ հնութեան, և ոչ եղծիչ լաւութեան · գովեսցուք զնորն՝ որ ոչ հնանայ, և ոչ ապականի, այլ տայ մեզ նորոգիլ յանապական և յանմահական 'ի կեանս · և պահեսցուք յանձինս զնորոգութիւն նոր մարդոյն՝ որ ըստ նմին հաստատեալ է, և մի կերպարանեսցուք հնութեամբ հին մարդոյն, որ զնորն իսկոյն հնացոյց : Ո՞չ ապաքէն նորաստեղծն ադամ ըստ նորօրինակ նորածնին եւայի՝ անդէն և անդ հնացան մեղօք · և 'ի նորասքանչ երկրատարդութեան յանկարծակի իւր ծերացան և ապականեցան՝ անձամբ յանձինս վճիռ ընկալեալ մահու · զնոր պատմուճանն անախտութեան պատառեցին, և կարօտացան հնոտի կարկատանաց տերևոյ :

Իսկ զի՞նչ զորդւոց նց համարիցիս · ո՞չ ապաքէն թշնամութիւն 'ի թշնամութիւն հասին յետին · յապականութենէ ապականութիւն ևս պատժարագոյն, և 'ի փտութենէ փտութիւն աննորոգելի գլխովին երևեցաւ սերունդ մարդկութեան մինչև ցայս օր · որ օրհնեալ 'ի դարուց յաւուրս տարւոյ, յորում նոր և գերահրաշ ծնունդ ընծայեցաւ անապական կուսի ամենածաւոր ; անկցորդ 'ի մասանէ հնութեան

հողամանեալցս հաստատակաց ։ Այս որպէս ա-
նարատ յղութի գոյաւորեցաւ անշաղախ
սկզբնական յանցաւորութէ, նոյնպէս և նո-
րահրաշ ծննդեամբ ծագեալ յՏ՝ որպէս լոյս
գերամաքուր, եկաց մնաց յամ 'ի կեանս՝ ան-
մերձ 'ի թունից հնոյ օձին, ամի՛ աղտոյ և
'ի ներգործական յանցանաց ․ որպէս անապա-
նոյնպէս և անախտ, մաքուր և անբիծ, ամե-
րապէս միշտ նոր և անհնանալի՝ այսօրածինն
այս դշխոյ փառաց շնորհալի ․ որպէս ծաղիկ
անթառամ, որպ սակի անապական, որպ աստղ
բևեռական, որպ երկինք վերնական ․ լուսա-
ձեմ խորան, տաճար սրբութե, հարսն եր-
բորդութե, դուստր աննման ։

Այս զի այս այսպէս, յաւուրս տիեզերական
ցնծութե է ծննդեան նր ամենածնին՝ յանթիւ
համարոյ բարի բարի արգասեաց սրբութե
և շնորհաց նր զմին զայս առցուք մեզ օրի-
նակ, իբր նմանօղ լինել նմ 'ի պահել զձիրս
շնորհալի նորածնութե յամ 'ի կեանս անա-
պական վարուք, աւուրս շնորհի՛ և բարե-
խօսութե նորածնին կուսին ։

Ուստր և դու հոգևորականս 'ի հոգւոյս՝ ով
հաւատացեալդ քրիստոնեայ՝ վերածնութե 'սր աւա-
զանին ․ և ո՛ւր 'ի քեզ նշանակ այդր հրաշա-
լի ծննդեան ․ ո՛ւր շնորհն այն պանծալի՝ ով
աղաչնորհ ․ ո՛ւր նորութի և գեղեցկութիւն
ամենապարզե, որ ոչ այլ երևի ․ զի ես տեսա-
նեմ որպ զքո, նոյնպէս և զքեզ հնացեալ մե-
ղօք, և ծերացեալ և ապականեալ հնոտի
վարուք ազեղութե ։ Մարիամ ծնեալ 'ի
շնորհս՝

շնորհս՝ երթալով երթայ զօրութե̃ ՚ի զօրութե̃ լիուլի շնորհօք՝ հովանաւորութե̃ հոգւոյն տյ̃ . իսկ մեք՝ զի շնորհօք ծնաք նր̃ մկրտութե̃ , զիա̃րդ որ քան զօր տկարութե̃ ՚ի տկարութե̃ անկաք ։ Մ՝արիամ ՚ի մայրութե̃ տյ̃ ծնանի , և ըստ նմին արժանաւոր զանձն ընծայեցուցանէ՝ քաղաքավարեալ ՚ի մարմնի անարատ վարուք սերովբէն հողեղէն և մարմնաւոր քերովբէն , հոգեղինաց՝ հրեղինաց՝ և լուսեղինաց վերագոյն , իբրև դուստր միական՝ հօր երկնաւորի , և հարսն անարատ հոգւոյն սրբոյ ։ Եւ մեք քն̃եանքս , որով և մկրտեանքս , յորդեգրութե̃ հօր տյ̃ կոչեցեալք եղաք , այլ ո՛չ ընտրելք , զի օտարախորթ գտաք երկրաքարշ վարուք ախտաւորութե̃ և ստահակութե̃ և ստամբակութե̃ . յեղբայրութե̃ քն̃ի հրաւիրեցաք , և անհարազատ երևեցաք . տաճար հոգւոյն սբ̃յ աննշանեցաք , և անձամբ զանձինս քակեցաք՝ զ շինածն տյ̃ ։

Եւ արդ եկա՛յք յաւուրս շինութե̃ նոր տաճարին անձառ լուսոյ , և նոր խորանի արեգականն արդարութե̃ , հնարեսցուք նովաւ նոր նորոգութե̃ հոգւոց մերոց , ՚ի նորայսն ակնարկելով ձիրս գեղեցիկս , և ՚ի նմանութե̃ անդր նր̃ թևակոխելով . զի եթէ հրամանն առաք լինել կատարեալ՝ ոպ̃ հայրն մեր երկնաւոր կատարեալ է , նովին և պատուէր ընկալա՛ք լինել նմանօղ կատարելութե̃ց մօր մերոյ՝ ըստ մերումն կարի , և առաւել քան զկար՝ ո̃ն կարօղութե̃ և տիրամօրն ձեռն-

տօնութ՟ : Ու այն զի՝ դիւրագոյն է մատուցել ՚ի նմանութի նմանւոյ մերոյ՝ հողեղէն մարմ֊նոյ . և ես առաւել նորածին մանկան տղայոյ միայն թէ կամիցիմք . զի ՚ի նմանութէ ան֊տի գեղեցիկ արարածոյ՝ ՚ի նմանութի արար֊
չին ՚ի վեր ելանիցեմք :

Տես ինձ ո՛վ նախանձաւորդ սրբութե՟ ամե֊նասրբուհւոյն, տես զմարիամ նորածին՝ առ մենևին գեղեցիկ և անարատ՝ ըստ անսուտ վկայութե՟ ստեղծողին . տես զմի աղաւնեակն կատարեալ, մաքուր աղաւնի, և աչք նորա աղաւնոյ՝ ըստ հոգերգողին . ձիւնափայլ մաք֊րութե՟ հոգւոյ պայծառ, և մարմնով կայ֊տառ, հեզիկ և քաղցր բարուք՝ համնգոյն ա֊ղու աղաւնոյ, և ամ՟ շնորհօք և պարգևօք հոգւոյն առլցեալ, և Ըաբոյս առաքինու֊թե՟ք դրախտ ա՟յ զարդարեալ . զաւակ սի֊րուն յաչս ծնողաց՝ միամայրն մարիամ, և նա սիրելի յաչս արարչին, որ ընտրեաց զնա յիւր ծնողութի : Այլ և անկարանայ բանս նկարել զնմանութի՝ ինչ մարիամու նորած֊նելոյ, եթէ ոչ զհանդերձեալ պտուղ որո֊վայնի նորա յուշ ածելով, յորժամ տեսցեն հրեշտակք և մարդիկք զառ ՚ի նմանէ ծնեալ ա՟ծորդին՝ յարևնման ծնողին . զի յայնժամ լինի ՚ի միտ առնուլ զկատարեալ գեղեցկու֊թի կուսին ծնելոյ յաւուր յայսմիկ . զի եթէ նման զնմանն ծնանի, ո՞ւմ արդեօք զա՟ծ ծնա֊նել անկ, բայց ա՟յ՝ կամ ազգականցին ա՟յ : Ու ահա այսպիսի ոք ընծայեցաւ այսօր ՚ի լոյս՝ սահմանեալ ՚ի ծնողութի ա՟յ . և զի՞նչ զնա

ան

անուանեսցուք. երանական, այլ 'ի վեր քան զերանականս. արարած, բայց 'ի վեր քան զարարածս ամենայն. վասն զի եթէ ոչ Աստուածուհի, ոչ ոմն իղձ լինէր անուանել 'ի տեսանել զնա, իրաւամբք ազգակից Աստուծոյ` կամ Աստուածազգի ճանաչի, նախ շնորհօք Աստուածամայրութեան, և ապա բնականն առնչութեամբ յԱստուածամայրութեան վիճակի: Տեսցէք, զի որ զչափ առնուլ կամի գեղեցկութեան հոգւոյն Մարիամու, և մեծութեան շնորհաց նորա, և Տեառն կատարելութեանց, յանչափն Աստուած 'ի վեր նայել ունի միտք. այս է յարաբերել անդր վերականել, զի ծանիցէ` թէ որպիսի արարած է Մարիամ` ծնօղ Արարչին:

Իսկ արդ ասէ ասա, որպիսի նորահրաշ և անպատում գեղ փայլման ունէր լինել 'ի Մարիամ այն ինչ ծնեալ` ընդունարան եօթնարփին շնորհաց, և որպիսի 'ի մնեալն օր ըստ օրէ շնորհալի հասակաւ` և իմաստութեամբ և առաքինութեամբ 'ի վեր քան զտեսութիւն մեր: Վասն զի և էացաւ և գոյացաւ, և ծնաւ և սնաւ, և աճեցաւ և մեծացաւ հոգւով և մարմնով` առ ինչ. առ 'ի լինել Աստուածածին, Յիսուսի Աստուծոյ մայր. որով և տիեզերաց մայր և թագուհի, Տատիկին` դշխոյ երկնի և երկրի. հրեշտակաց տիրուհի, մարդկան արքայուհի, և սանդարամետականաց սարսափ ինքնակալուհի: Ով խորք շնորհաց Մարիամու, ով բարձրութիւն փառաց նորածին և լուսածին կուսի. ով լայնութիւն արձակածաւալ և անվայրափակ մեծութեան օթարանի անպարագիր Աստուածութեան: Իսկ ո՞ւր այնուհետև մնայ մեզ զա-

առաքինութիւն նորա ստորերագրել՝ առ 'ի յանձինս կերպարանել:

Ո՛չ այդպէս. եթէ ած ինքնին խոնարհեցաւ առ մարդիկ 'ի տալ նոց զօրինակ, խոնարհի և ածածին 'ի նոյն պէտս սիրողացն. զի որ մեծն էր և 'ի նորածին փոքրկութեան, խոնարհ է նմին և 'ի ծայրագոյն մեծութեան: Ո՛չ հայիք աստ 'ի բարձրութիւն իմ, այլ նմանող ինձ կամիք լինել, այլ 'ի խոնարհութիւն. նմ և ած իմ հայեցաւ 'ի խոնարհութիւն աղախնոյ իւրոյ, և հաճեցաւ առնուլ զիմ կատարեալ նմանութիւն Աստուածային մարդեղութ՟ 'ի կուսէս. Մի՛ հայիք լոկ 'ի մեծութիւն իմ, զի արար ինձ մեծամեծս հզօրն 'ի վեր քան զտեսութիւն մտաց ձերոց, այլ և 'ի փոքրկութիւն իմ. զի փոքր էի յաչս իմ քան զամ որդիս մարդկան, որով և մեծացայ յաչս այ: Տեսէք, զի որչափ աճեցի և անայ շնորհօք, ոչ բարձրացաւ և ոչ մեծացաւ սիրտ իմ յիս, այլ 'ի տր ած իմ. վոյ և խոնարհութեա՟ մեծացուցանէր անձն իմ զտր, և ցնծայր հոգի իմ յած փրկիչ իմ: Ո՛չ զի ոչ յայն ակնարկէի, զի մայր ընտրեցայ, այլ՝ զի աղախին գտայ. ոչ յայն՝ զի ծնօղ եմ այ, այլ՝ զի արարած եմ. ոչ զի զաւակ իմ է ածորդին, այլ զի է արարիչ իմ և փրկիչ իմ:

Բա՛րէ հրաշալի քաղաքավարութեան տիրածին կուսի, և գերազանց առաքինութեան մօրն լուսոյ. հնարս իմանալ փոքրկանալոյ յաչս անձին յանպայման մեծութեան, և խոնարհելոյ ևս քան զևս 'ի գերակատար աստիճանի ան-

բաւ

բաւ բարձրութեն ։ Արդ զայս գիտելով չափ՝
ո՞ կարէ այսուհետեւ ասել ՚ի մէնջ, թէ չկա-
րեմ նմանել Մարիամու յայսպիսում առա-
քինութեն յետին խոնարհութեն ․ ո՞չ ապա-
քէն դիւրագոյն է խոնարհիլ ՚ի ցածագոյն
վայրէ՝ քան ՚ի բարձրաւանդակէ ․ և ո՞ այլ
ցածագոյն քան զմեզ յանմի, և ո՞ բարձրա-
գոյն քան զՄարիամ՝ բաց ՚ի բարձրելոյն ․ և
սակայն Մարիամ խոնարհի մայր բարձրե-
լոյն, տիրոն և բարձրեալն ինքնին խոնար-
հի ․ և դու ո՞չ կարես խոնարհիլ ․ ո՞վ անբե-
րելի ամբարտաւանութեա ․ և ոչ միայն չխո-
նարհիս քան զայլս, այլև բարձրանալ կա-
միս յայլոց վՐ ․ ո՞վ յանդգնութեն լրբութեա ։
Դու ո՞չ գիտես, զի վՐ ոչ խոնարհելոյդ՝ ՚ի
խոնարհ անկանիս, և լինիս ՚ի վայր և ՚ի վայր ․
ապա եթէ խոնարհէիր, լինէիր ՚ի վեր և ՚ի
վեր ․ զի ամ որ բարձրացուցանէ զանձն, խո-
նարհեսցի ․ և որ խոնարհեցուցանէ զանձն,
բարձրասցի ։

Խոնարհութե Մարիամու լե՛ր նախանձօղ ո՛վ
դու, զի հասցես ըն կարի և ՚ի նմանութի բար-
ձրաբերձ պարծանացն Տր ․ զի՝ մաքուր կուսութե
և միշտ կուսութե ․ ջերմ սիրոյ և կատարեալ սի-
րոյ և գերագոյն սիրոյ ․ խոպառ համբերութե,
կամաւոր աղքատութեն, յԾկ մեռելութեն,
և ամ հանդիսից արիական առաքինութեն,
և անսպառ գանձուց հոգևորական մեծու-
թեն ․ զոր չէ՛ մարթ բանիւ՛ բովանդակել ․ զի
ամէնի՛ մեծամերձ և մեծատեսակագոյն գոա-
նի ձոխութե Մարիամու ․ քանզի առ ՚ի կա-

Ներքին փառաւորութեանց իմոց՝ որ յերկնաւոր արքայէն և յիմմէ անդրանկէն :

Եթէ դստեր երկրաւոր թագաւորի, կամ հարսին արքայի, և կամ մօր ինքնակալի 'ի ծառայութե՛ կայիք, և՛ս առաւել եթէ յորդեգրութե՛ վերառեալ լինէիք, զո՞րպիսի վարս յանձին բերէիք. զի՞նչ առնէիք, զի՞նչ ոչ առնէիք. ընդ մարդկութե՛ ասեմ և ընդ անարգանաց ձերոց, գո՛նեա նովին չափով զիս պաշտեցէ՛ք, ուրախամիտ, զուարթամիտ, 'ի սերտ սրտէ, ամ սիրով և հաւատով, մաքուր և անարատ սրբութ՛բ, և կատարեալ համբերութ՛բ, լի ամ յուսով բարութե՛, եթէ վարձս ընդ վաստակոց առնուք՝ բիւրապատիկ առաւելութ՛բ հանդերձ. թո՛ղ զի և ձեզ անզուգական փառք են՝ սպաս տանել իմումն փառաւորութե՛, եթէ դիտէք՝ թէ ո՛ւմ ծառայէք, և եթէ գիտէք զպատիւ անձանց ձերոց. արդ այսուհետև գիտասջի՛ք շնորհօք միածնի իմոյ և ամն :

Եւ մի թէ չի՞ցեն իրաւացի ամ իրօք մայրենի առաջարկութիւնս տիրամօր մերոյ. ապա ուրեմն և հետևորդքն 'ի մէնջ իրաւամբք և արդեամբք կատարեսցին : Ապա ուրեմն և բանիւ և գործով՝ զփառս կուսին մեծացուսցուք 'ի փառս այ, փառաւորելով զնա արժանաւոր երգովք, գովութ՛բ, ներբողական ճառիւք, յորդորական քարոզիւք, տօնախմբութ՛բ, և անմոռաց մտածութ՛բ և յիշատակութ՛բ մեծութե՛ նորա յինքեան, և մեծութե՛ երախտեաց նորա առ մեզ ընդ ազգս

ազգս

ազգս չնորհաց և խնամոց ա̃ծամայրութեան ։ Այլ գլուխ ա̃մի , մեք լիցուք փառք անարատ կուսին՝ անարատութեամբ վարուց ․ որ է վախճան և նպատակ բանիցս , ք̃ս է գործ ։ Արդ և վերջին փառաց նորա յերկինս արժանասցուք լինել ժամանն , տեսանել ասեմ զամենօրհնեալն ՚ի կանայս դշխոյական մեծութեամբ ընդ աջմէ միածնին ՚ի փառս անճառս , յաւիտեանս յաւիտենից ․ ամէն ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃՌ. Ա․ Բ․

Ի Ծնունդ ս̃է ա̃ծածնի ։

Նորանշան սքանչելիք բարձրելոյն յերկիր ՚ի խոնարհ յայտնեցաւ այսօր , ո՜վ հանդիսացեալ ժողովուրդք ․ իբրև նոր առաւօտ ծագեալ , և արուսեակ զուարթարար ․ նոր արևելք լուսաւորութեան հոգւոց ․ մինչև ՚ի հիացման լինել և դասուց հոգեղինաց , և բարբառել առ միմեանս ․ ո՞վ է սա՝ որ երևեալս է իբրև զառաւօտ , գեղեցիկ ո̃պ զլուսին , ընտիր իբրև զարեգակն ․ որպէս հիացումն կարգեալ ։ Երգեցէք երգ նոր , ցնծացէք որդիք մարդկան , ո̃պ յորդորակաւ նուագէ եկեղեցի յաւուրս հանդիսի ․ քանզի և ՚ի վեր նոր երգովք պարեն այսօր զուարթունք երկնից , և երկիրք զարդուք իւրեանց՝ իբրև օրինակօք ծնիցելոյն սքանչելւոյ՝ ձայնակից լինին ուրախութ̃ե ձե-

րոյ

րոյ բնակիչք երկրի :

Իսկ արդ ասիցէք . միթէ քո՞ ծնաւ այսօր՝ փրկիչ և նորոգիչ Ցի նոր արարչութե՛ն . զոր երկինք առհասարակ մեզ երկրաւորացս աւետարանեցին Իմ աւետարանի՝ լուսանշոյլ փառօք , փառաբանութե՛ն հրեշտակաց , և ծագմամբ նորանշան աստեղն Էն արևելս :

Գեղեցիկ իմաստասիրեք , և ոչ օտարանայք 'ի ճշմարտութէ . զի զծագումն տեսեալ ամենօրին՝ ամօրդւոյն ծագման լինիք խելամուտ , այլ լիցի ձեզ նախ քան զճանաչել զպայծ ծննդեան ծնողին , զի և զծնեալոյն առ 'ի նմանէ ըստ ժամանակին 'ի միտ առնուցուք զմեծութի՛ն : Ոչ եթէ ոչ մարիամ , ո՞ւր յօ . եթէ ոչ արևելք , ուստի՞ արև . եթէ ոչ առաւօտ կանխեալ , զիա՞րդ միջօրեայ պայծառացեալ . եթէ ոչ նոր աքանչելիք լինէին յա՛յ այսօր ծագմամբ աննորատ կուսին 'ի յանմնայէ , իբ՛ր անկանանէաք աքանչելի նորոգումն մերոյ ծագմամբ փրկչին 'ի կուսէն :

Նոր և նորահրաշ ձայնեմ զխորհուրդ առնիս՝ զծնունդ աստեմ որ ամծամօր . ոչ Իմ կերպի հրաշակերտ ծագման յամուլ արգանդէ և 'ի ծնողաց անցելոց զաւակք . զի այդ և 'ի հնումն հրագործեցաւ յօրինակ նորա առ աբրահամաւ 'ի սառայէ , և 'ի հնոյն աննայէ՝ 'ի մօրէն սամուէլի , այլ և 'ի մուտ նորոյն հրաշագործեցաւ ծնունդ մկրտչին յեղիսաբեթէ ազգականէ կուսին . այլ Իմ կուկումն անձին ծնելոյ , որ պարգևեցաւ մեզ յա՛յ նոր և անզուգական պարգև անհնարին ,

 Լի՝

լի՛ ՚ի նորոգել հրաշապէս զհնութիւն մեր · քանզի այսօր ծնաւ մայրն նորոգողի բնութեա՛ յոյր փրկչին մերոյ · այսօր ծնաւ մայր նորա-ծնեալս եկեղեցւոյ · այսօր ծնաւ մայր նո-րոյ օրինաց շնորհաց , մայր շնորհաց , և մայր շնորհալի ։

Եկա՛յք նորաւէր որդի՛ք մարդկան՝ սիրես-ցո՛ւք զնորութիւն նորոգիչ հնութեան , և ո՛չ եղ-ծիչ լաւութեան · գովեսցո՛ւք զնորն՝ որ ոչ հնա-նայ , և ո՛չ ապականի , այլ տայ մեզ նորոգիլ յանապականն և յանմահականն ՚ի կեանս · և պահեսցո՛ւք յանձինս զնորոգութիւն նոր մար-դոյն՝ որ ք̃ս ի̃յն հաստատեալ է , և մի՛ կեր-պարանեսցուք հնութե̃բ հին մարդոյն , որ զնորն խսկոյն հնացոյց ։ Ո՞չ ապաքէն նորաս-տեղծն ադամ ք̃ս նորօրինակ նորածնին ե-ւայր՝ անդէն և անդ հնացան մեղօք · և ՚ի նորաօքանչ երիտասարդութեան յանկարծա-կի իմն ծերացան և ապականեցան՝ անձամբ յանձինս վ̃ճիռ ընկալեալ մահու · զնոր պատ-մուճանն անախտութեան պատառեցին , և կո-րուսացան հնոտի կարկատանաց տերևոյ ։

Եւ զի՞նչ զօրդւոց նց̃ համարիցիս · ո՞չ ապա-քէն թշուառութէ ՚ի թշուառութի հասին յետին · յապականութէ ապականութի և՛ս վատթարագոյն , և ՚ի փտութէ փտութի անհո-րոդելի գլխովին երևեցաւ սերունդ մարդ-կութեան մինչև ցայս օր · որ օրհնեալ ՚ի դա-րուց յաւուրս տարւոյ , յորում նոր և գերա-հրաշ ծնունդ ընծայեցաւ անապական կու-սի ա̃ծածնի ; անկցորդ ՚ի մամանէ հնութեան

հողածնելոցս հաստատակաց ։ Այլ որպէս անարատ յղութիւն գոյացուցեալ անշաղախ ՚ի ախտական յանցաւորութենէ, նոյնպէս և նախահրաշ ծննդեամբ ծագեալ յՔս՝ որպէս լոյս գերամաքուր, եկաց միայն յամ ՚ի կեանս՝ անմերձ ՚ի թունից հնոյ օձին, նմին ազատ և ՚ի ներգործական յանցանաց · որպէս անարատ՝ նոյնպէս և անախտ, մաքուր և անբիծ, անբաւպէս միշտ նոր և անհնանալի՝ այստրածինս այս դշխոյ փառաց շնորհալի · որպէս ծաղիկ անթառամ, որպէս ոսկի անապական, որպէս աստղ բևեռական, որպէս երկինք վերնական · լուսաճեմ խորան, տաճար սրբութեան, հարսն երբորդութեան, դուստր աննման ։

Այլ զի այս այսպէս, յաւուրս տիեզերական ցնծութեան ԺԲ ծնունդ Տր. ածածնին՝ յանթիւ համարոյ բարի բարի արդասեաց սրբութեան և շնորհաց նորա զմին զայս տացուք մեզ օրինակ, որ նմանօղ լինել նմա ՚ի պահել զձիրս շնորհալի նորածնութեան յամ ՚ի կեանս անապական վարուք, աւուրս շնորհիւ և բարեխօսութեամբ նորածին կուսին ։

Նմա և դու հոգևորականս ՚ի հոգւոյն՝ ով հաւատացեալդ. քոյ՝ վերածնութեամբ Տր. աւազանին · և ո՞ւր ՚ի քեզ նշանակ այդր հրաշալի ծննդեան · ո՞ւր շնորհն այն պանծալի՝ ով ապաշնորհ · ո՞ւր նորութիւն և գեղեցկութիւն ածապարգև, որ ոչ այլ երևի · զի ես տեսանեմ որպէս զիս, նոյնպէս և զքեզ հնացեալ մեղօք, և ծերացեալ և ապականեալ հնոտի վարուք տգեղութեան ։ Մարիամ ծնեալ ՚ի

շնորհս՝

շնորհս՝ երթալով երթայ զօրութեան 'ի զօրու-
թիւն լրութի շնորհօք՝ հովանաւորութեամբ հոգ-
ւոյն այ․ իսկ մեք՝ զի շնորհօք ծնաք նր մկր-
տութեան, զիա՞րդ որ քան զօր տկարութեան 'ի
տկարութիւն անկաք ։ Մարիամ՝ 'ի մայրութիւն
այ ծնանի, և ըստ նմին արժանաւոր զանձն
ընծայեցուցանէ՝ քաղաքավարեալ 'ի մարմնի
անարատ վարուք սերովբէն հողեղէն և մար-
մնաւոր քերովբէն, հոգեղինաց՝ հրեղինաց՝
և լուսեղինաց վերագոյն, իբրև դուստր միա-
կան՝ հօր երկնաւորի, և հարսն անարատ
հոգւոյն սրբոյ ։ Իսկ մեք քննեանքս, որով
և մարմնեանքս, յորդեգրութիւն հօր այ կո-
չեցեալք եղաք, այլ ո՛չ ընտրելք, զի օտա-
րախորթ գտաք երկրաքարշ վարուք ախտա-
ւորութեան և ստահակութեան և ստամբակութեան․
յեղկայրութիւն քնի հրաւիրեցաք, և անհա-
րազատ երևեցաք․ տաճար հոգւոյն սբյ ան-
ոճանեցաք, և անձամբ զանձինս քակեցաք՝
զշինածն այ ։

Իսկ արդ եկա՛յք յաւուրս շինութեան նոր տա-
ճարին անձառ լուսոյ, և նոր խորանի արե-
գականն արդարութեան, հնարեսցուք նովաւ
նոր նորոգութիւն հոգւոց մերոց, 'ի նորայն
ակնարկելով ձիրս գեղեցիկս, և 'ի նմանու-
թիւն անդր նր թևակոխելով․ զի եթէ հրա-
մանն առաք լինել կատարեալ՝ ոպ հայրն մեր
երկնաւոր կատարեալ է, նովին և պատուէր
ընկալաք լինել նմանող կատարելութեանց մօր
մերոյ՝ ըստ մերումս կարի, և առաւել քան
զկար՝ ընդ կարողութեամբ և տիրամօրն ձեռն-

տուչութ̃ե ։ Այլ այն զի՝ դիւրագոյն է մատչել 'ի նմանութի նմանւոյ մերոյ՝ հողեղէն մարմնոյ · և ևս առաւել նորածին մանկան տղայոյ, միայն թէ կամիցիմք · զի 'ի նմանութէ̃ տատի գեղեցիկ արարածոյ՝ 'ի նմանութի արարչին 'ի վեր ելանիցեմք ։

Տե̃ս ինձ ով նախանձաւորդ սրբութե̃ ամենասրբուհւոյն, տե̃ս զմարիամ նորածին՝ ամենևին գեղեցիկ և անարատ՝ ըստ անսուտ վկայութե̃ ստեղծողին · տե̃ս զմի աղաւնին կատարեալ, մաքուր աղաւնի, և աչք նորա աղաւնոյ՝ ը̃ս հոգերգողին · ձիւնափայլ մաքրութե̃ հոգւոյ պայծառ, և մարմնով կայտառ, հեզիկ և քաղցր բարուք՝ համագոյն աղու աղաւնոյ, և ա̃ծ շնորհօք և պարգևօք հոգւոյն առլցեալ, և ը̃աբոյս առաքինութե̃ք դրախտ ա̃յ զարդարեալ · զաւակ սիրուն յաչս ծնողաց՝ միամայրն մարիամ, և ևս սիրելի յաչս արարչին, որ ընտրեաց զնա յիւր ծնողութի ։ Այ̃ և անկարանայ բանս նկարել զնմանութի ինչ մարիամու նորածնելոյ, եթէ ոչ զհանդերձեալ պտուղ որովայնի նորա յուշ ածելով, յորժամ տեսցեն հրեշտակք և մարդիկք զա̃ծ 'ի նմանէ ծնեալ ա̃ծորդին՝ յարևնման ծնողին · զի յայնժամ լինի 'ի միտ առնուլ զկատարեալ գեղեցկութի կուսին ծնելոյ յաւուր յայսմիկ · զի եթէ նման զնմանն ծնանի, ո̃ւմ արդեօք զա̃ծ ծնանել անկ, բայց ա̃յ՝ կամ ազգակցին ա̃յ ։ Այլ ահա այսպիսի ոք ընծայեցաւ այսօր 'ի լոյս՝ սահմանեալ 'ի ծնողութի ա̃յ · և զի՞նչ զնա

անե

անուանեսցուք . եղակա՞ն , այլ 'ի վեր քան զեղականսն . արարա՞ծ , բայց 'ի վեր քան զարարածս ամ . վ՞յ եթէ ո՛չ ածուհի , ո՞ր ոմն իղձ լինէր անուանել 'ի տեսանել զնա , իրաւամբք ազգակից այ՝ կմ ածազգի ճանաչի , նախ շնորհօք ածամայրութե , և ապա իսկական առնչութբ յածամայրութե վիճակի ։ Տեսեր , զի որ զչափ առնուլ կամի գեղեցկութե հոգւոյն մարիամու , և մեծութե շնորհաց նր , և ամ կատարելութեց , յանչափն ած 'ի վեր նայել ունի մտօք . այս է յարաբերել անդր վերականել , զի ծանիցէ՝ թէ որպիսի արարած է մարիամ՝ ծնօղ արարչին ։ Եւ արդ ա՛ղէ ասա՛ , որպիսի նորահրաշ և անպատում գեղ փայլման ունէր լինել 'ի մարիամ այն ինչ ծնեալ՝ ընդունարան եօթնարփին շնորհաց , և որպիսի 'ի մնեալն օր ըստ օրէ շնորհալի հասակաւ՝ և իմաստութբ և առաքինութբ 'ի վեր քան զտեսութի մեր ։ Վասն զի և էացաւ և գոյացաւ , և ծնաւ և սնաւ , և աճեցաւ և մեծացաւ հոգւով և մարմնով՝ առ ի՞նչ . առ 'ի լինել ածածին , բն այ մայր . որով և տիեզերաց մայր և թագուհի , Տատիկին՝ դշխոյ երկնի և երկրի . հրեշտակաց տիրուհի , մարդկան արքայուհի , և սանդարամետականաց սարսիչ ինքնակալուհի ։ Ով խորք շնորհաց մարիամու , ով բարձրութի փառաց նորածին և լուսածին կուսի . ով լայնութի արձակածաւալ և անվայրափակ մեծութե օթարանի անպարագիր ածութե ։ Եւ ո՞ւր այնուհետև միայ մեզ զա-

առաքինութիւնս նը՟ա սոռճերագրել՝ առ 'ի յանձ-
ձեռնս կերպարանել :

Ո՛չ այդպէս . եթէ ա՟ծ ինքնին խոնարհե-ցաւ առ մարդիկ 'ի տալ նը՟ց զօրինակ , խո-նարհի և ա՟ծածին 'ի նոյն պէտս սիրողանցս . զի որ մեծն էր և 'ի նորածին փրկութե՟ն , խոնարհ է ա՟մի՛ր և 'ի ծայրագոյն մեծութ՟ն : Ո՛չ հայիք առէ 'ի բարձրութի՟ն իմ , այլ նման-նող ինձ կամիք լինել , այլ 'ի խոնարհութի՟ն . ո՟չ և ա՟ծ իմ հայեցաւ 'ի խոնարհութի՟ն ա-ղախնոյ իւրոյ ., և հաճեցաւ առնուլ զիմ կատարեալ նմանութի՟ն ճշմարիտ մարդեղու-թե՟ն 'ի կուսէս . մի՛ հայիք լոկ 'ի մեծութիւն իմ , զի արար ինձ մեծամեծս հզօրն 'ի վեր քան զտեսութի՟ն մտաց ձերոց , այլև 'ի փո-քրկութի՟ իմ . զի փոքր էի յաչս իմ քան զա՟մ . որդիս մարդկան , որով և մեծացայ յաչս ա՟յ : Տեսէք , զի որչափ աճեցի և անայ շնորհօք , ո՛չ բարձրացաւ և ո՛չ մեծացաւ սիրտ իմ յիս , այլ 'ի տը՟ր ա՟ծ իմ . վ՟ոյ և խոնարհութե՟ն մե-ծացուցանէր անձն իմ զտ՟ր , և ցնծայր հոգի իմ յա՟ծ փրկիչ իմ : Ո՛չ զի ո՛չ յայն ակնար-կէի , զի մայր ընտրեցայ , այլ՝ զի աղախին գտայ . ո՛չ յայն՝ զի ծնող եմ ա՟յ , այլ՝ զի ա-րարած եմ . ո՛չ զի զաւակ իմ է ա՟ծորդին , այլ զի է արարիչ իմ և փրկիչ իմ :

Բայց հրաշալի քաղաքավարութե՟ն տիրածին կուսի , և գերածիկ առաքինութե՟ն մօրն լու-սոյ . հնարս իմանալ փրկանաւորլոյ յաչս ան-ձին յանպայման մեծութե՟ն , և խոնարհելոյ ևս քան զևս 'ի գերակատար աշխիձանի ան-

բաւ

բաւ բարձրութիւն ։ Մարդ զայս գիտելով չափ՝ ո՞ կարէ այսուհետեւ առել ՚ի մէնջ, թէ չկարեմ նմանել մարիամու յայսպիսում առաքինութիւն յետին խոնարհութիւն . ո՞չ ապաքէն դիւրագոյն է խոնարհիլ ՚ի ցածագոյն վայրէ՝ քան ՚ի բարձրաւանդակէ . և ո՞ այլ ցածագոյն քան զմեզ յամի , և ո՞ բարձրագոյն քան զմարիամ՝ բաց ՚ի բարձրելոյն . և սակայն մարիամ խոնարհի մայր բարձրելոյն , տե՛նա և բարձրեալն ինքնին խոնարհի . և դու ո՞չ կարես խոնարհիլ . ո՞վ աներեւելի ամբարտաւանութիւն . և ոչ միայն չխոնարհիս քան զայլս , այլև բարձրանալ կամիս յայլոց վի . ո՞վ յանդուգն լրբութիւն ։ Դու ո՞չ գիտես , զի վ ոչ խոնարհելոյդ՝ ՚ի խոնարհ անկանիս, և լինիս ՚ի վայր և ՚ի վայր . ապա եթէ խոնարհէիր , լինէիր ՚ի վեր և ՚ի վեր . զի ամ որ բարձրացուցանէ զանձն , խոնարհեսցի . և որ խոնարհեցուցանէ զանձն , բարձրասցի ։

Խոնարհութեան մարիամու լե՛ր նախանձօղ ո՛վ դու , զի հասցես ՚ի կարի և ՚ի նմանութիւն բարձրագերբձ պարծանացնի . զի՝ մաքուր կուսութն և միշտ կուսութն . ջերմ սիրոյ և կատարեալ սիրոյ և գերագոյն սիրոյ . խոպառ համբերութն , կամաւոր աղքատութն , յոյժ մեծերլութն , և ամ հանդիսից արիական առաքինութն , և անսպառ գանձուց հոգևորական մեծութն . զոր չէ՛ մարթ բանիւ բովանդակել . զի ամի՛ ածամերձ և ածատեսակագոյն գոանի ճոխութիւն մարիամու . քանզի առ ՚ի կա-

րող լինել Մարիամու լինել ածամայր և հաղորդել որդւոյն այ զիւր զգալի նմանութն. ծնողական, կանխաւ ընկալաւ 'ի նմանէ զիմանալի զնմանութիւն նր անճառական. զի եթէ զմեզ առնէ շնորհն՝ ածեղէն բնութենս հաղորդակից, զի՞նչ իմասցուք զկուսէս վերամբարձելոյ 'ի շնորհս ածամայրութե։ Ո՛վ ո՛րքան մեծ է 'ի քեզդ աւարտել խորհուրդ ո՛վ սրբուհի։

Զայս խորհուրդ խորին յառեալ հոգւոյ ականբ՝ արժան էր մեզ փոխակերպիլ 'ի սէր գլխովին իսկուհւոյս նորածնելոյ. և խնդալ ընդ ծնունդ նր Տր՝ խնդակցութբ ոչ լոկ ընդ երջանիկ ծնողս նր, այլ ընդ համօրէն լրութե երկնի և երկրի. զի ընդ ծնանիլ Մարիամու՝ հիմն եղաւ նորոյ կի, նորոյ երկնի և նորոյ երկրի, յորում արդարութիւն բնակէ։ Այլ զի՞նչ օգուտ լրութե ամ բարեաց, եթէ մեք մերկ և թափուր գտանիցիմք մերովս անարժանութբ յամ բարութեց. զի՞նչ օգուտ 'ի նորահրաշ ծննդենէ կուսին՝ հանդերձելոյ ծնանել մեզ զկեանս, եթէ մեք ոչ ծնանիմք 'ի նոր կեանս, այլև յառաջին մահուանէ մեղաց յերկրորդ մահն բերիմք կորստեան. զի՞նչ օգուտ տօնել ուրախութբ զծնունդ մօր մերոյ, և տրտմեցուցանել զնա մերովս խորթաբարոյ գնացիւք. որ է մահ հոգւոյ։

Մի՛ այդպէս սիրելիք, աղաչեմ, մի. այլ տօնեսցուք ստուգութբ, ուրախասցուք և ճշմարտութբ՝ ուրախ առնելով յայսմ օրէ և անդր զքեզ.

զերկրերեղէն միշտ կոյս՝ զօրհնեղէն ՚ի կանայս՝ նորանոր աւետեօք բարի բարի գործոց առաքինուԹե՟ ն նորուն նմանուԹե ։ Օրհնեցուք հոգեպէս, ՚ի յաննայէ՝ որ Թարգմանի շնորհք, և եկցուք զաւակ յովակիմայ՝ ստուգաբանելոյ ա̃ծն պատրաստուԹի ․ սնուցող առցուք հոգւով՝ զաստիարակեալ ՚ի շնորհս ը̃ շնորհալի կուսին ․ աճեսցուք զաճումն ը̃ նոյ, և մեծացուք հաւատով՝ յուսով և սիրով ․ զոր ա̃մ նոր ծնցուք, և իբրև զորդի ծնեալ մանուկն մարիամ խօսուն՝ անխարդախ կաԹին փափաքեսցուք մաքուր սրբուԹե ․ զոր ա̃մ նորոգեսցուք հոգւով՝ նորափետուր զարդարել մաքրական վարուք ․ նոր և անարատ և անապական պահեսցուք զզգեստ հարսանեաց՝ միշտ և հանապազ ՚ի պատրաստի կալով, զի երբ և կոչեսցէ զմեզ տ̃ր՝ մտցուք ՚ի հարսնարանն վերին, տեսանել անդ զհանդէս փառաց երկնաւոր փեսային հոգւոց մերոց՝ զոյգ ը̃ փառաւորուԹե ամենօրհնեալ մօր նորա և կուսի ․ որ ընծայեցաւ յերկրէ յերկինս հարսն սիրելի երեքփառատրեան ա̃ծուԹե հօր և որդւոյ և հոգւոյն ս̃բյ ․ նմա փառք յաւիտեանս, և յաւիտենից յաւիտեանս ․

ամէն ։

Դարձեալ ՚ի խորհուրդ ծննդեան կատարեալ ՚ի պատիւ անուան նորա :

Այս անուան խօսքն Մարիամու :

Անուան տանելի՝ միայն Յիսուսի , և Մարիամու մօրն նորա : Անուն օրհնեալ՝ սրն միայն Է տի- րամօր . զոր յայտնապատէ երկրպագեաց Հոգ- ւոյն սրբոյ . օրհնեալ ես դու ՚ի կանայս , և օրհնեալ է պտուղ որովայնի քո : Դուստր և մանաւանդ թագուհի , ՚ի նմա օրհնեսցին ամե- նայն ազգք , ՚ի նմին և ՚ի տիրամայրն ակնարկե- լով տիրապէս . և զի կանխէ նուաճել , ե- ղիցի անուն սորա օրհնեալ յաւիտեան , զի յա- ռաջ քան զարև է անուն նորա . և մեք վերա- գոչեսցուք իբրև ՚ի նուաճագս գեղեցիկ արձա- գանգաց ձայնիս , եղիցի և անուն տիրամօր օրհնեալ յայտնապէս մինչև յաւիտեան . զի և ոչ անուն Մարիամու յետոյ է քան զարև . վասն զի մայր եղև արևու , ծնող ասեմ արե- գականն արդարութեան , և ինքն անուանա- գիր նորա . քանզի , ծնաւ զորդին իւր զանդրա- նիկ , և կոչեաց զանուն նորա Յս՝ մայրն Յսի : Յորմէ յայտ է , զի անուանադրութիւն կա- պեալ է Է ծննդեան , կամ Է վերստին ծնն- դեան . վասն և տօն անուան Յսի լինի յու- թերորդ աւուր ծննդեան իւրոյ , և տօն ան- ուանն Մարիամու յութօրեա ծննդեան իւ- րոյ : Արդ աստ աւետարանն որ . անուն կու- սին Մարիամ , որով տայ իմանալ զպատուկ

և

և զսեպհական անուն եդեալ 'ի ծնողաց՝ ոչ առանց խորհրդոյ , և ոչ արդեօք առանց յայտնութե . զի թէ յովհաննէսդ անուն յայտնութ̄բ ցուցաւ 'ի տն̄է զաքարիայ և եղիսաբեթի , քանի՞ ևս անունն մարիամու՝ յովակիմայ և աննայի :

Իսկ խորհուրդ անուանն բազմապատիկ՝ ը̄ս բազմօրինակ թարգմանութե եբրայական կոչմանս Միրեամ , որ 'ի մեզ Մարիամ , և առ այլս Մարիա . քանզի ստուգաբանեալ լինի , Բարձրացեալ . Տիրուհի . Լուսաւոր . Ծով , կմ ծովապետ , աստղ ծովու , և որ 'ի նոյնս հայթին . զորս ը̄ս այլևայլ տեսութե օրէն է ստուգել յանձին մարիամու . այլ շարականն և երգարանք մեր առաւել ընտրեցին լուսապայծառ թարգմանել :

Պերճեցիկ է և խորհրդածութի շարակնոցին 'ի նշանակել անդ զանուն կուսին մարիամ , զուգաթիւ աւուրց վեցեակ դարուց անցաւորաց 'ի սկզբանէ Ած՝ ը̄ս վեց աւուրց անուան իւրոյ . կամ թուականիւ հաշուի՝ միոյ միոյ 'ի տառից անուանդ մարիամ , որ առնէ 5422 . ը̄ս որում ոմանք յազգամայ մինչև 'ի քն̄ ծնեն ամս 5420 , կմ 5422 : այլ մեք յես կարևորան ուշ կալցուք :

Նաշուն թերէ մնաց քննողաց՝ պարզ տաւացուածն աւետարանական . * Նա անուն կուսին մարիամ . յորում բովանդակեալ համարի զա̄մ , զոր արժան էր գիտել մեզ զայնպիսոյ կուսէ՝ որ 'ի մայրութե հրաւիրի այ . ոչ արդեօք պէտք էին ճառել զմեծութէ

նո

նորա և զարմանեաց . գէ՞թ չէ՞ր հարկաւոր վկայել՝ թէ էր արդար և անարատ , որպէս զյովսէփայ , զզաքարիայ և զեղիսաբեթէ . մանաւանդ թէ պիտոյ իսկ էր ը՟ մերոց կարծեաց բազմապիսի անուամբ զնա մեծացուցանել , հրեշտակ 'ի մարմնի անուանել , կմ՟ գերագոյն քերովբէից , անհամեմատ 'ի կանայս , և կոյս աննման արձանագրել : Այլ և ոչ զմի յայսպիսեաց առնէ աւետարանիչն , այլ հոգւոյն ազդմամբ պարզաբար զայս ասէ , * և անուն կուսին մարիամ‖ :

Եւ յիրաւի . զի ոչ լաւ է անուն բարի՝ քան զմեծութիւն բազում , այսպէս և միակ գովութիւն կուսին առ յ՟յ միով եւեթ անուամբ՝ քան զբազմութիւն գովեստից առ 'ի մարդկանէ . լաւ է այնպիսի ունել անուն բարի , յորմէ և չարք ակնածեսցեն , քան մեծանալ ճոխագոյն պատուով՝ որ իցէ 'ի բերանի բազմուե՟ , և ոչ 'ի սրտի . լաւ է անուն բարի ստանալ գործովք բարութե՟ , քան ունել մեծութիւն բազում , և ոչ ունել բարերարել . և ո՞ այլ բարի և բարերար՝ յետ ա՟յ , բաց յամենածնէն մարիամայ կուսէ . վ՟յ և արդիւնականն անուանն նր՟ զհետ գայ ամ՟ բարութի՟ և ամ՟ մեծութիւն . ըմ՟ , * Բազում դստերք ստացան զմեծութիւն , բազումք արարին զզօրութիւն , այլ դու առաւել եղեր և անցուցեր զամենեքումբք ‖ :

Մեծ է անուն լաւութե՟ սարրայի , մեծութե՟ եսթերայ , զօրուե՟ յուդիթայ , ընտրութե՟ մարիամու քեռն մովսեսի և ահարոնի՝

ոչ՟

ոչ մարգարէուհւոյ, և այլոցն ամենեցուն
'ի կանանց և յօրիորդաց Ածահաճոյից, այլ
այնչափ է խտիր ընդ նս, և ընդ կոյսն մարիամ
ծաղիկ Նազարէթեան, որչափ ընդ ստուեր և
ընդ ճշմարտութի, ընդ աղախին և ընդ տիկին.
զի նոքա նաժիշտք մարիամու, և մարիամ
դշխոյ նց: Նունն նց իւր եղեալ յամեան ըն-
տրուն՝ տալ զհոտ անոյշ 'ի գալստեան մա-
րիամու, որ է պսակ պարծանաց նց. իսկ ա-
նունն մարիամու իւր թափեալ, որոյ անու-
շահոտութ լցան տիեզերք. վոյ և օրիորդք
սիրեցին զնա, և ընթացան զհետ նր 'ի հոտ
իւղոյ նր. և պատիւ համարեցան գէթ ան-
ուանակիր լինել նր:

Օր և ոչ այլ անուն կայ պանծալի կանանց
ազգի՝ յետ ծննդեան կուսին, ոչ անուն կու-
սին մարիամ. զի նա գտաւ օրհնեալ 'ի կա-
նայս, և օրհնութե նց պատճառ՝ լուծմամբ
յանիծից կնոջն առաջնոյ. ուստի և պար-
ծանք բնութե կանանց, կուսից և ամուսնա-
ցելոց առհասարակ՝ գոլով կոյս և մայր մի-
անգամայն. որ է հրաշափառագոյն: Մինչ
զի ոչ միայն յատուկ անուն կուսին, այլև
սեպհականեալ անուանք իւրև մակադրա-
կան կմ ներբողական, առաւել հանդիսա-
ցեալ է 'ի կանանց ազգի առ հաւատացելս՝
քան զայլոց սրբուհեաց 'ի հնումն և 'ի նո-
րումն. քանզի 'ի պատիւ և 'ի յիշատակ ան-
ուան նր Ածածնի վերակոչին 'ի մկրտութե,
մարիամ, տալիթա (որ է աղջիկ, կմ կոյս,
ռամկ. գըզ, ոչ թէ գոյ), սրբուհի, իս-
կու-

կուհի , երանուհի , տիրուհի , Թագուհի ; դշխոյ . և նմանութի՝ անթառամ, համաս- փիւռ , մանուշակ , վարդուհի , շուշան , և որ սոցին նման են . վն զի անուշահոտութի անուան տիրամօր կուսի բուրէ ը̄ ամ̄ կողմն 'ի դրախտի եկեղեցւոյ : Այլ իւրաքանչիւր ոք 'ի վիճակելոց այսպիսի պատուական կոչ- մանց տիրուհւոյն մերոյ՝ տեսցէ և զգո՛յշ լի- ցի , զի մի անպատուէ արասցէ զգլուխն իւր՝ զերկնի և երկրի արքայուհի , զորոյ կրէ զա̄ն և է կոչումն ընտանի . ո̄պ և որք զայլոց 'ի ս̄բց կրեն զանուանս . ապաթէ ոչ՝ լաւ է զի- րաւացին բան , ա՛լ դու կամ զանունդ փո- խեա՛ կամ զգործդ . զի ո՛չ անունն մեծացու- ցանէ զոք , և պատուական ընծայեցուցանէ , այլ՝ գործն . և ը̄ս գործոյն արժանի գտանի բարի անուան և բարեհամբաւութե և գո- վութե յա̄յ և 'ի մարդկանէ . և այսպիսի ա- նուն բարի առի լինել լաւ քան զմեծութի բազում :

Այլ ո̄պ ս̄րն մեծութե փոքրկացոյց զանձն վ̄ն մեր , և ապաստաւոր անգամ զինքն կոչեաց, նոյնպէս և մարիամ՝ տիրամայր ընտրեալ՝ տակաւին աղախին զանձն անուանէր . իսկ յՏ̄ի արք և կանայք մեծամիտք՝ որ ծառայ են և գերի մեծութե իւրեանց և ախտից ; տեարս և տիկնայս զանձինս անուանել տան . և ո՛չ 'ի միտ առնուն , թէ գո՛րծ է գտանել անուն՝ զոր Տ̄ր անուանեսցէ յարդեանց . ո̄պ գրեալ է զփրկչէն յա̄է , եթէ հայր շնորհեաց նմա անուն՝ որ 'ի վեր է քան զա̄մ անուն .

զի

զի յանուն յոյժ քնոյ ածմ ծունր կրկնեսցի, երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամետականաց. և որդին շնորհեաց մօր իւրում անուն, որ 'ի վեր է քան զամ անուն փրկելոց իւրոց, զի յառաջին ճակատու գրեաց զնա 'ի դպրութեան կենաց, խորհրդաբար որպէս նոր ադամ՝ անուանելով զանուն մարիամու կենանս. զի նա է մայր ածմ կենդանեաց հոգւով. և ետ նմա պատիւ, զի և յանուն մարիամու ածմ ծունր կրկնեսցի՝ երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամետականաց:

Որչափ է մեծութի և զօրութի անուան մարիամու. մինչ զի զո՛ր օրինակ չի՛ք անուն այլ 'ի վր երկրի՝ քան զանուն յսի փրկչի, որով արժան իցէ կեալ մեզ, նոյնպէս և չի՛ք այլ անուն՝ յոր արժան իցէ ապաւինել մեզ յետ յսի, որպ անուն մօր նր մարիամու. զի զոր առնէ տէրն տիրաբար, զնոյն և տիրամայրն առնէ տիրապէս մայրաբար. մին որպ թգր, միւսն որպ թագուհի. նա որպ ած, և սա որպ ածածին:

Սորին վն իրաւամբ վերակարգայ եկեղեցի ստէպ ստէպ առ մարիամ. *Յոյս մեր և ապաւէն՝ մայր ածն, մայր հաստատութե մարդկան, օգնական և շնորհ ծի, մարիամ մայր և աղախին փրկչին մերոյ. աթոռ փրկութե, յոյս հաստատութե մարդկան, միջնորդ օրհնաց և շնորհաց||: Ո՛չ է թէպէտև յոյս մեր է յն փրկիչ, բայց և յոյժ է հաճոյական դիմել մեր առ մայր իւր. մի՝ զի փառք է իւքեան մեծացուցանել զմայր իւր, և կատա-

րել

րել զխնդիր նո՟ր և զմիջնորդութիւն և զբարե-խօսութիւն վ՟ն մեր . և միւս ևս՝ զի գիտէ զտկարութիւն մեր , որով առաւել համարձակիմք առ մայր թագաւորին դիմել , քան առ թագաւորն . և վ՟նկ իսկ կացուցեալ է զմայր իւր զանձապետ 'ի վ՟ր ա՟մ գանձուց իւրոց՝ բաշխել առատապէս ը՟ստ մայրենի գթոյ իւրոյ 'ի վ՟ր տառապեալ ազգի մարդկան . զի եթէ կոստանդիանոս հրաման ետ մօր իւրում հեղինեայ դշխոյի՝ ծախել որչափ ինչ կամք իցեն նմա 'ի գանձէ իւրմէ 'ի պէտս աղքատաց և 'ի շինութիւն եկեղեցեաց , քանի՞ ևս յո՟ր հրաման տայ մօր իւրում մարիամու օգոստափառուհւոյ տիեզերաց՝ տալ և տալ աղքատաց յանսպառ և յանծախելի գանձուց շնորհաց և պարգևաց իւրոց՝ 'ի ճոխացուցանել զաղքատութիւն հոգւոց մերոց , և առնել զմեզ տաճար ա՟յ կենդանի :

Արդ 'ի յիշատակէ սորին ամենօրհնեալ անուանն մարիամու յաւուրս ծննդեան իւրոյ՝ առցուք գեղեցիկ համարձակութիւն ստէպ կարդալոյ զանուն նորա ն՟ք , և խնդրելոյ 'ի նմէ զա՟մ պէտս մեր՝ մանաւանդ զհոգևորս . բայց խնդրեսցուք հաւատով , զի առցուք . զառեալ շնորհս պահեսցուք , զի կրկին ևս առցուք շնորհս փոխանակ շնորհաց . և անդադար գոհասցուք վ՟ն առելոց շնորհաց և պարգևաց , զի մի՛ ապաշնորհութե՟ անարժան գտցուք միւսանգամ ը՟նդունելութե՟ . և յա՟մ մեծացուսցուք զանունն նո՟ր ը՟ միածնի իւրում ա՟ծորդւոյ յաւիտեան :

ԳԼ. Ը. Գ.

Ընծայութեան Կուսին :

Այս երրորդ տօն է ամենօրհնեալ կուսին Մարիամու սահմանելոյ յա̃յ յծառայութիւն : Որդ եթէ յղութիւն կուսին՝ եր ո̃չ անթառամ ծաղիկ, ամենևին գեղեցիկ և անարատ . և ծնունդն՝ ո̃չ պտուղ սքանչելի, հաճոյ աչաց արարչին իւրոյ, և քաղցր 'ի կերակուր՝ արժանի հանելոյ 'ի սեղանն ա̃յ, ապա ընծայումն անձնանուէր՝ է ստուգապ̃ս կթել և քաղել անձամբ զանձն հասունացեալ, և ընծայել անկողին իւրում 'ի ձեռն ծնողաց իւրոց 'ի տաճարի ա̃յ : Այլ հայեցարուք աղաչեմ 'ի պատուական ընծայս ծ̃նունելի ա̃ն՝ առաւել քան զողջակէզս և զզոհս գառանց պարարտաց, ևս առաւել յօրինակ ընծայմանն՝ առաւել ա̃ծահաճոյ քան զպատարագն աբէլի և աբրահամու :

Երկին և երեքկին է ընծայաբերութիւն խոնարհագունին յազգի մարդկութեան՝ մատաղ օրիորդի միոյ, մարիամու կուսի ասեմ 'ի նազարեթէ գալիլեացւոց, առ բարձրեալն ա̃ծ՝ մի և երեքանձնեայ : Ո̃ն զի ընծայի 'ի ծնողաց, ընծայի և յանձնէ, այլ և այլ խորհրդագով մի քան զմի բարձրագունիւ քան զմտածութիւն անգամ ընծայաբերից . ընծայի և 'ի դիմաց մարդկութեան՝ ո̃չ մի միայն անմեղ

և անարատ զուարակ, ընտրեալ 'ի բիւրուց, յա՟մ որդւոցն ասեմ ադամայ և եւայի. վ՟ն և 'ի նախաստեղծից առաւել յուսով ըն-ծայի, զի թերևս սա իցէ մայր փրկութեան Յի, և հանգուցիչ յաշխատութէ մեղաց իւ-րեանց :

Այլ որ պանծագոյնն է՝ և գերագոյն և հրաշալի, ընծայի մարիամ կոյս՝ յա՟յ առ ա՟ծ իբրև արժանաւոր ա՟ծամայրութե. 'ի միած-նէն իւմա՞ հօր՝ առ հայր, համակամ հաճութ՟բ հոգւոյն, 'ի հաշտեցուցանել զա՟ծ ընդ մարդկան ազգի: Ու է՟ այս մի' ոք անհաւա-տասցի. զի թէ ոչ բանն էական ընծայէր և ընծայեցուցանէր զհանդերձեալ իւր ծնօղ զ՟ մարմնոյ՝ առ ծնօղն զ՟ ա՟ծութե, ոչ ար-դեօք լինէր մարիամ հօղածինն՝ ա՟ծածին. որ՟պս եթէ չընծայէր և մարիամ զանձն իւր յաղախնութի ա՟յ, ոչ արդեօք 'ի վեր ելանէր 'ի մայրութի ա՟յ: Ապա ուրեմն ընծայեաց, որով ընծայեցաւ. և ընծայեցաւ, որով ըն-ծայեաց. որ է խորագոյն և խնկագոյն խոր-հուրդ տօնիս տիրապես :

Դարձեալ կրկին և երեքկին ընծայ պատ-ուհական, ընծայեալ բոլորապատուղ նուիրա-նօք 'ի սկզբնութե, 'ի յառաջադիմութե, և 'ի կատարելութե հասակին, եթէ զ՟ կարգի պատմական աւանդութե, և եթէ առաւե-լապէս ըստ յառաջադրութե ա՟ծային խոր-հրդոյն: Ոն զի երիցս ասի ընծայեցն ա՟յ մա-րիամ 'ի ծնողաց իւրոց երանելեաց 'ի յովա-կիմայ և յաննայէ. նախ՝ ուխտակատարութ՟բ

սրտից

պտղոց իւրեանց. զի զոր աւետեօք ընկալան
ուխտական զաւակ յանյոյս ծերութե և յան-
արգասաւոր ամլութե, իսկ և իսկ ը՟ ծնա-
նիլն մատուցին ն՟յ տնկագործողին զպտուղ
որովայնի իւրեանց. երկրորդ՝ յեռամեայ հա-
սակի ը՟ս սամուէլի որդւոյ ամուլն աննայի՝ և
սա ինքն ամուլն աննա տարեալ 'ի տաճարն
ն՟յ ընծայէր զտաճարն ն՟յ զմիամայրն մա-
րիամ. և հրամանաւ քահանայից 'ի տուն
բերեալ անդրէն՝ սնուցանէր ն՟յ իբրև ա-
ւանդ ն՟յ ցամն հասակի եօթներորդ. ապա
այնուհետև զերրորդն կատարէր ընծայումն
քաղաքական՝ յանձնելով զնա 'ի կուսաստան
տաճարին, ը՟ ձեռամբ՝ ո՟պ կարծի՝ համա-
նուն աննայի մարգարէուհւոյ, կալ անդ-
այլ ևս ամս եօթն՝ մինչև յարբունս հասու-
նութե ը՟ կարգաւորութեն ն՟յ: Կատարեալ
է ուրեմն ընծայս 'ի ծնողաց կուսէ. այլ մեզ
խնդրելի ընծայումն կուսին 'ի կուսէ անտի՝
նոյնպէս երեքկին:

Նախ զառաջինն ընծայեաց անձամբ զանձն
ն՟յ ամենայնիւ կոյսն՝ վաղագոյն քան զմ՟մ
մարդ՝ ը՟ ճանաչել զինքն և զարարիչ իւր.
որ՟պս ամենեցուն մեզ բանաւոր արարածոց՝
պարտ և արժան է՝ և հարկ իսկ է առնել՝ ը՟
բանալ նախկին բանավարութե՝ ծագմամբ
բնաւորական լուսոյ բանի, որ՟պ յարշալոյս
մարդկութե՝ և ը՟ արևագալ բնութե. զի
այս է սկիզբն ն՟մ պատարագաց՝ խնդրելին
և սիրելին հաստչին մերոյ: Բայց մեծ մեծ
էր, թող թէ խոհի, ը՟ մերս և ը՟ նորայն ըն-

Դարձեալ ՚ի խորհուրդ ծննդեան կուսին ՚ի պատիւ անուան նորա :

Եւս անուան կատարին Մարիամ :

Անուան տօնելի՝ միայն Յիսուսի, և Մարիամու մօրն նորա : Անուան օրհնեալ՝ նմա միայն է տէրամօր. զոր յայտնաբանէ եղիսաբէթ հոգւովն սրբով. օրհնեալ ես դու ՚ի կանայս, և օրհնեալ է պտուղ որովայնի քո : Գոչէ և մեծահայրն Դաւիթ, ՚ի նա օրհնեսցին ամենայն ազգք, ՚ի նորին և ՚ի տիրամայրն ակնարկելով տիրապէս. և զի կանխէ նուաճադել, եղիցի անուն նմա օրհնեալ յաւիտեան, զի յառաջ քան զարեւ է անուն նորա. և մեք վերագոչեսցուք նորա ՚ի նուաճադս գեղեցիկ արձագանգաց ձայնիւս, եղիցի և անուն տիրամօր օրհնեալ յաւիտենէ մինչև յաւիտեան. զի և ոչ անուան Մարիամու յետոյ է քան զարեւ. վասն զի մայր եղև արևու, ծնող ասեմ արեգականն արդարութեան, և ինքն անուանադիր նորա. քանզի, ծնաւ զորդին իւր զանդրանիկ, և կոչեաց զանուն նորա Յիսուս՝ մայրն նորա : Յորմէ յայտ է, զի անուանադրութիւն կապեալ է ընդ ծննդեան, կամ ընդ վերստին ծննդեան. վասնորոյ և տօն անուան Յիսուսի լինի յութերորդ աւուր ծննդեան իւրոյ, և տօն անուանն Մարիամու յութօրեայ ծննդեան իւրոյ : Արդ ասէ աւետարանն սուրբ. անուն կուսին Մարիամ, որով տայ իմանալ զպատուկ

և

և զսեպհական անուն եդեալ 'ի ծնողացն՝ ոչ առանց խորհրդոյ , և ոչ արդեօք առանց յայտնութե . զի թէ յովհաննէսդ անուն յայտնութեամբ ցուցաւ 'ի տ̃նէ զաքարիայ և եղիսաբեթի , քանի՞ ևս անունն մարիամու՝ յովակիմայ և աննայի :

Իսկ խորհուրդ անուանն բազմապատիկ՝ ը̃ բազմօրինակ թարգմանութե եբրայական կոչմանս Միրեամ , որ 'ի մեզ Մարիամ , և առ այլս Մարիա . քանզի ստուգաբանեալ լինի , Բարձրացեալ . Տիրուհի . Լուսաւոր . Ծով , կամ ծովայեա , աստղ ծովու , և որ 'ի նոյնս հայլին . զորս ը̃ այլևայլ տեսութե օրէն է ստուգել յանձին մարիամու . այլ շարականն և երգարանք մեր առաւել ընտրեցին լուսապայծառ թարգմանել :

Պատեհեցիկ է և խորհրդածութի՛ն շարակնոցին 'ի նշանակել անգ զանուն կուսին մարիամ , զուգաթիւ տառուրց վեցեակ դարուց անցաւորաց 'ի սկզբանէ Ծի՝ ը̃ վեց տառից անուան իւրոյ . կամ թուականիս հաշուի՝ միոյ միոյ 'ի տառից անուանդ մարիամ , որ առնէ 5422 . ը̃ որում ոմանք յադամայ մինչև 'ի քս̃ ծնեն ամս 5420 , կամ 5422 : այլ մեք յետ կարևորսն ուշ կալցուք :

Նայշունն թերէ մտաց քննողաց՝ պարզ առաջուածն աւետարանական . * Նա անուն կուսին մարիամ . յորում բովանդակեալ համարի զա̃մ , զոր արժան էր գիտել մեզ զայնպիսույ կուսէ՝ որ 'ի մայրունն հրաւիրի ա̃յ . ոչ արդեօք պէտք էին ձառել զմեծութե

նս

նորա և զարժանեաց . զի թէ չէր հարկաւոր վկայել՝ թէ էր արդար և անարատ , որպէս զյովսեփայ , զզաքարիայ և զեղիսաբեթէ . մանաւանդ թէ պիտոյ իսկ էր ը̄ս մերոց կարծեաց բազմապիսի անուամբ զնա մեծացուցանել , հռչակել ՚ի մարմնի անուանել , կմ. գերագոյն քերովբէից , անհամեմատ ՚ի կանայս , և կոյս աննման արձանագրել : Այլ և ոչ զմի յայսպիսեաց առնէ աւետարանիչն , այլ հոգւոյն ազդմամբ պարզաբար զայս ասէ , * և անուն կուսին մարիամ || :

Ասէ յիրաւի . զի ոչ լաւ է անուն բարի՝ քան զմեծութիւն բազում , այսպէս և միայն գովութիւն կուսին առ յա̄յ միով եւեթ անուամբ՝ քան զբազմութիւն գովեստից առ ՚ի մարդկանէ . լաւ է այնպիսի ունել անուն բարի , յորմէ և չարք ակնածեսցեն , քան մեծանալ ճոխագոյն պատուով որ իցէ ՚ի բերանի բազմաց , և ոչ ՚ի սրտի . լաւ է անուն բարի ստանալ գործովք բարութեան , քան ունել մեծութիւն բազում , և ոչ ունիք բարերարել . և ո՞ այլ բարի և բարերար՝ յետ ա̄յ , բայց յա̄ծածնէն մարիամայ կուսէ . վ̄ոյ և արդիւնական անուան նր̄ զհետ գայ ա̄մ բարութիւն և ա̄մ մեծութիւն . ըմ̄ , * Բազում դստերք ստացան զմեծութիւն , բազումք արարին զզօրութիւն , այլ դու առաւել եղեր և անցուցեր զամենեքումբք || :

Մեծ է անուն լաւութեան սարրայի , մեծութեան եսթերայ , զօրութեան յուդիթայ , ընտրութեան մարիամու քեռն մովսեսի և ահարոնի՝

ոչ

ոչ մարգարէուհւոյ, և այլոցն ամենեցուն 'ի կանանց և յորիորդաց ածահաճոյից, այլ այնչափ է խտիր ը նոց, և ը կոյսն մարիամ ծաղիկ նազարէթեան, որչափ ը ստուեր և ը ճշմարտութե, ը աղախին և ը տիկին. զի նոքա նախակերպք մարիամու, և մարիամ դշխոյ նց ։ Անունն նց իւղ եղեալ յաման ընտրութե. տալ զհոտ անոյշ 'ի գալստեան մարիամու, որ է պսակ պարծանաց նց. իսկ անունն մարիամու իւղ թափեալ, որոյ անուշահոտութե լցան տիեզերք. վսյ և օրիորդք սիրեցին զնա, և ընթացան զհետ նր 'ի հոտ իւղոյ նր. և սպառիչ համարեցան գէթ անուանակիր լինել նր ։

Որ և ոչ այլ անուն կայ պանծալի կանանց ազգի՝ յետ ծննդեան կուսին, ոչ անուն կուսին մարիամ. զի նա գտաւ օրհնեալ 'ի կանայս, և օրհնութե նց պատճառ՝ լուծմամբ յանիծից կնոջն առաջնոյ. ուստի և պարծանք բնութե կանանց, կուսից և ամուսնացելոց առհասարակ՝ գոլով կոյս և մայր միանգամայն. որ է հրաշափառագոյն ։ Մինչ զի ոչ միայն յատուկ անուն կուսին, այլև սեպհականեալ անուանք իբրև մակադրական կմ ներբողական, առաւել հանդիսացեալ է 'ի կանանց ազգի առ հաւատացելս՝ քան զայլոց սրբուհեաց 'ի հնումն և 'ի նորումս. քանզի 'ի պատիւ և 'ի յիշատակ անուան նր ածածնի վերակոչին 'ի մկրտութե, մարիամ, տալիթա (որ է աղջիկ, կմ կոյս, ռամկ. գըզ, ոչ թէ գոյ), սրբուհի, իս-

կու-

կուհի, երամուհի, տիրուհի, թագուհի ; դշխոյ. և նմանութիւն՝ անթառամ, համա-փիւռ, մանուշակ, վարդուհի, շուշան, և որ սոցին նման են. վ՟ն զի անուշահոտութի՟ն անուան տիրամօր կուսի բուրէ ը՟ ա՟մ կողմն ՚ի դրախտի եկեղեցւոյ ։ Այլ խորաքննինք ոք ՚ի վերծանելոց այսպիսի պատուական կոչմանց տիրուհւոյն մերոյ՝ տեսցէ և զգո՛յշ լիցի, զի մի՛ անպատիւ արասցէ զգլուխն իւր՝ զերկնի և երկրի արքայուհի, զորոյ կրէ զ[illegible] և է կոչումն ընտանի. ո՟չ և որք զայլոց ՚ի ն՟րց կրեն զանուանս. ապաթէ ոչ՝ լսէ զիրաւացին բան, մի՛ դու կամ զանուանդ փոխեա՛ կամ զգործդ. զի ո՛չ անուանն մեծացուցանէ զոք, և պատուական ընծայեցուցանէ, այլ՝ գործն. և ը՟ս գործոյն արժանի գտանի բարի անուան և բարեհամբաւութեան և գովութեան յԱ՟յ և ՚ի մարդկանէ. և այսպիսի անուն բարի առի լինել լաւ քան զմեծութիւն բազում ։

Այլ ո՟չ ո՟րն մեծութեան փոքրկացոյց զանձն վ՟ն մեր, և սպասաւոր անգամ զինքն կոչեաց, նոյնպէս և մարիամ՝ տիրամայր ընտրեալ՝ տակաւին աղախին զանձն անուանէր. իսկ յ՟ծի արք և կանայք մեծամիտք՝ որ ծառայ են և գերի մեծութեան իւրեանց և ախտից, տէարս և տիկնայս զանձինս անուանել տան. և ո՛չ ՚ի միտ առնուն, թէ գո՛րծ է գտանել անուն՝ զոր ո՟ր անուանեսցէ յարգեանց. ո՟չ գրեալ է զփրկչէն յետ, եթէ հայր շնորհեաց նմա անուն՝ որ ՚ի վեր է քան զա՟մ անուն.

զի

զի յանուն յոր քոր ա՟մ ծնունդ կրկնեսցի,
երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամե-
տականաց. և որդւոյն շնորհեաց մօր իւրում
անուն, որ 'ի վերայ է քան զա՟մ անուն փրկելոց
իւրոց, զի յառաջին ճակատու գրեաց զնա 'ի
դպրութեան կենաց, խորհրդաբար որպէս
նոր ադամ՝ անուանելով զանունն մարիամու
կենանա. զի նա է մայր ա՟մ կենդանեաց հոգ-
ւով. և ետ նմա պատիւ, զի և յանուն մա-
րիամու ա՟մ ծունր կրկնեսցի՝ երկնաւորաց
և երկրաւորաց և սանդարամետականաց:
Որչափ է մեծութի և զօրութի անուանն
մարիամու. մինչ զի զոր օրինակ չիք անուն
այլ 'ի վ՟ր երկրի՝ քան զանուն յ՟ի փրկչի, ո-
րով արժան իցէ կեալ մեզ, նոյնպէս և չիք
այլ անուն՝ յոր արժան իցէ ապաւինել մեզ
յետ յ՟ի, ոչ անուն մօր նր մարիամու. զի
զոր առնէ նորն տիրաբար, զնոյն և տիրա-
մայրն առնէ տիրապէս մայրաբար. մինն ոչ
թ՟գր, միւսն ոչ թագուհի. նա ոչ ա՟ծ, և
սա ոչ ա՟ծածին:
Սորին վ՟ս իրաւամբ վերակարգայ եկեղեցի
ստէպ ստէպ առ մարիամ. *Յայս մեր և ա-
պաւէն՝ մայր ա՟ն, մայր հաստատուն մարդ-
կան, օգնական և շնորհ տի, մարիամ մայր
և աղախին փրկչին մերոյ. աթոռ փրկութ,
յոյս հաստատութե մարդկան, միջնորդ օ-
րինաց և շնորհաց||: Ով ի թէպէտև յոյս մեր
է յ՟ս փրկիչ, բայց և յետ է հաճոյական գի-
մել մեր առ մայր իւր. մի՝ զի փառք է իւ-
քեան մեծացուցանել զմայր իւր, և կատա-
րել

րել զխնդիր ն՟ր և զմիջնորդութիւն և զբարե-
խօսութիւն վ՟ն մեր. և միւս ևս՝ զի գիտէ զտկա-
րութիւն մեր, որով առաւել համարձակիմք
առ մայր Թագաւորին դիմել, քան առ Թա-
գաւորն. և վ՟նկ իսկ կացուցեալ է զմայր իւր
գանձապետ ՚ի վ՟ր ա՟մ գանձուց իւրոց՝ բաշ-
խել առատապէս ը՟ մայրենի գթոյ իւրոյ ՚ի
վ՟ր տառապեալ ազգի մարդկան. զի եթէ
կոստանդիանոս հրաման ետ մօր իւրում. հե-
ղինեայ դշխոյի՝ ծախել որչափ ինչ կամք ե-
ցեն նմա ՚ի գանձէ իւրմէ ՚ի պէտս աղքա-
տաց և ՚ի շինութիւն եկեղեցեաց, քանի՞ ևս
յ՟ս հրաման տայ մօր իւրում մարիամու օ-
գոստատիրուհւոյ տիեզերաց՝ սփռել և տալ
աղքատաց յանսպառ և յանծախելի գան-
ձուց շնորհաց և պարգևաց իւրոց՝ ՚ի ձոխա-
ցուցանել զաղքատութիւն հոգւոց մերոց, և
առնել զմեզ տաճար ա՟յ կենդանի:

Ապա ՚ի յիշատակէ սուրբ ամենօրհնեալ
անուան մարիամու յաւուրս ծննդեան իւ-
րոյ՝ առցուք գեղեցիկ համարձակութիւն ստէպ
կարդալոյ զանուն նորա ս՟բ, և խնդրելոյ ՚ի
նմէ զա՟մ պէտս մեր՝ մանաւանդ զհոգևորս.
բայց խնդրեսցուք հաւատով, զի առցուք.
զառեալ շնորհս պահեսցուք, զի կրկին ևս
առցուք շնորհս փոխանակ շնորհաց. և ան-
դադար գոհասցուք վ՟ն առելոց շնորհաց և
պարգևաց, զի մի՛ ապաշնորհութ՟բ անարժան
գտցուք միւսանգամ ը՟նդունելութեան. և յա՟մ
մեծացուսցուք զանուն ն՟ր ը՟ միածնի իւրում
ա՟մծորդւոյ յաւիտեան:

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ՓԵՏ. Գ.

Ընծայումն Կուսին ։

Այս երրորդ տօն է ամենօրհնեալ կուսին Մարիամու սահմանելոյ յԱյ յԸնծայմայրութի ։ Արդ եթէ յղութի կուսին՝ եր ոչ անթառամ ծաղիկ, ամենևին գեղեցիկ և անարատ. և ծնունդն՝ ոչ պտուղ աքանչելի, հաճոյ աչաց արարչին իւրոյ, և քաղցր 'ի կերակուր՝ արժանի հանելոյ 'ի սեղանն այ, ապա ընծայումն անձնանուէր՝ է ստուգապէս կթել և քաղել անձամբ զանձն հասուննացեալ, և ընծայել անկողին իւրում 'ի ձեռն ծնողաց իւրոց 'ի տաճարի այ ։ Այլ հայեցարուք աղաչեմ 'ի պատուական ընծայս Յունելի այն՝ առաւել քան զողջակէզս և զզոհս գառանց պարարտաց, ևս առաւել յօրինակ ընծայմանն՝ առաւել ամենահաճոյ քան զպատարագն աբէլի և աբրահամու ։

Կրկին և երեքկին է ընծայաբերութի խոնարհագունին յազգի մարդկութես՝ մատաղ օրիորդի միոյ, մարիամու կուսի ասեմ՝ ինազարեթէ գալիլեացւոց, առ բարձրեալն այծ՝ մի և երեքանձնեայ ։ Ոչ զի ընծայի 'ի ծնողաց, ընծայի և յանձնէ, այլ և այլ խորհրդագոյն մի քան զմի բարձրագունի՞ քան զմտածութի անգամ ընծայաբերիցն. ընծայի և 'ի դիմաց մարդկութես՝ ոչ մի միայն անմեղ

և անարատ զուարակ, ընտրեալ 'ի բիւրուց. յա̄մ որդւոցն ասեմ ադամայ և եւայի. վ̄ն և 'ի նախաստեղծից առաւել յուսով ընծայի, զի Թերևս սա իցէ մայր փրկութեան ծի, և հանգուցիչ յաշխատութէ մեղաց իւրեանց:

Այլ որ պանծագոյնն է՝ և գերագոյն և հրաշալի, ընծայի մարիամ կոյս՝ յա̄յ առ ա̄ծ իբրև արժանաւոր ա̄ծամայրութե. 'ի միածնէն իմն հօր՝ առ հայր, համակամ հաճութե̄ամբ հոգւոյն, 'ի հաշտեցուցանել զա̄ծ ընդ մարդկան ազգի: Իսկ ē այս մի ոչ անհաւատասցի. զի Թէ ոչ բանն էական ընծայեր և ընծայեցուցանէր զհանդերձեալ իւր ծնօղ ը̄ մարմնոյ՝ առ ծնօղն ը̄ ա̄ծութե, ոչ արդեօք լինէր մարիամ հօղածինն՝ ա̄ծածին. որպէս եԹէ չընծայէր և մարիամ զանձն իւր յաղախնութի ա̄յ, ոչ արդեօք 'ի վեր ելանէր 'ի մայրութի ա̄յ: Ապա ուրեմն ընծայեաց, որով ընծայեցաւ. և ընծայեցաւ, որով ընծայեաց. որ է խորագոյն և խնկագոյն խորհուրդ տօնիս տիրապէս:

Դարձեալ կրկին և երեքկին ընծայ պատուական, ընծայեալ բոլորապտուղ նուիրանօք 'ի սկզբնութե, 'ի յառաջադիմութե, և 'ի կատարելութե հասակին, եԹէ ը̄ կարգի պատմական աւանդութե, և եԹէ առաւելապէս ըստ յառաջադրութե ա̄ծային խորհրդոյն: Նա զի երիցս ասի ընծայել ա̄յ մարիամ 'ի ծնողաց իւրոց երանելեաց 'ի յովակիմայ և յաննայէ. նախ՝ ուխտակատարութ̄

որաեց

պտտից իւրեանց․ զի զոր աւետեօք ընկալան
ուխտական զաւակ յանյոյս ծերութե̄ և յան-
արգասաւոր ամլութե̄, իսկ և իսկ ը̄ ծնա-
նիլն մատուցին ա̄յ տնկագործողին զպտուղ
որովայնի իւրեանց․ երկրորդ՝ յեռամեայ հա-
սակի ը̄ սամուէլի որդւոյ ամուլն աննայի՝ և
սա լինքն ամուլն աննա տարեալ ’ի տաճարն
ա̄յ ընծայէր զտաճարն ա̄յ զմիամայրն մա-
րիամ․ և հրամանաւ քահանայից ’ի տուն
բերեալ անդրէն՝ սնուցանէր ա̄յ իբրև ա-
ւանդ ա̄յ ցամն հասակի եօթներորդ․ ապա
այնուհետև զերրորդն կատարէր ընծայումն
բոլորական՝ յանձնելով զնա ’ի կուսաստան
տաճարին, ը̄ ձեռամբ՝ որ̄պ կարծի՝ համա-
նուն աննայի մարգարէուհւոյ, կալ անդ
այլ ևս ամս եօթն՝ մինչև յարբունս հասու-
նութե̄ ը̄ կարգաւորութեն ա̄յ ։ Կատարեալ
է ուրեմն ընծայս ’ի ծնողաց կուսէ․ այլ մեզ
խնդրելի ընծայումն կուսին ’ի կուսէ անտի՝
նոյնպէս երեքկին ։

Նախ զառաջինն ընծայեաց անձամբ զանձն
ա̄յ ամենաս̄բ կոյսն՝ վաղագոյն քան զա̄մ
մարդ՝ ը̄ ճանաչել զինքն և զարարիչ իւր․
որ̄պս ամենեցուն մեզ բանաւոր արարածոց՝
պարտ և արժան է՝ և հարկ իսկ է առնել՝ ը̄
բանալ նախկին բանավարութե̄՝ ծագմամբ
բնաւորական լուսոյ բանի, որ̄պ յարշալոյս
մարդկութե̄՝ և ը̄ արևագալ բնութե̄․ զի
այս է սկիզբն ա̄մ պատարագաց՝ խնդրելին
և սիրելին հաստչին մերոյ ։ Բայց մի՛հ մեծ
էր, թո՛ղ թէ խոտր, ը̄ մեր և ը̄ նորայն ըն-

ծայրութ՟ն նախանօճէր. զի եթէ այն՝ որ կարա-
պետ և սպասաւոր հանդերձեալ էր լինել
բանին այ՟՝ ոչ՟ արուսեակ նախընթաց արե-
գական արդարութ՟ն, յորովայնի մօրն արթ-
նացեալ՝ խաղայր, խայտայր և կայտռէր ը՟
առաջ ա՟ն իւրոյ և տիրամօր իւրոյ, և եր-
կիրպագանէր յղացելոյն յորովայնի կուսին՝
հոգւով և ճշմարտութ՟բ, և բանայր զբերան
մօրն՝ օրհնել զտ՟ր իւր և զտիրամայր, զի՞նչ
ոք ասիցէ զնմին իսկ զտիրածին կուսէն՝ ոզ
սահզձաւ ոչ՟ արևելք պերարփին, և մայր
և ծնօղ հանդերձեալ փոլ էական լուսոյ՝
ա՟ծորդւոյն. ո՞չ ապաքէն աներկբայ հաւա-
տալ արժան է, եթէ զոյգ ը՟ եղանութ՟ն՝ իմա́
սահղծման հոգւոյն բանականի, գոյիւ՞ չափ
զանձն ընծայէր արարողին՝ հոգւով և ճըշ-
մարտութ՟բ՝ հովանացեալն 'ի հոգւոյն ս՟բ. և
եթէ զօրինակն անգիտանամ թաքուն խոր-
հրդոյս, ոչինչ երկուանամ ը՟ հաւաստիս
իրացն. վ՟յ և զառածն երկրորդեմ, եթէ
որ փութով տայ՝ կրկին տայ, ապա մարթամ՝
որ փութով և վաղագոյն ետ զանձն ա՟յ քան
զա՟մ կանանցուծինս, որ՟պս բանաւոր պատա-
րագ և խօսուն պաշտօն նախընծայ, կրկին
և երեքկին հաճոյական ընծայ նուիրեաց իւ-
րութ՟ն արարչի:

Չէ՞ ինձ այնուհետև հետաքննելի, և ձեզ
կարի զգուշալի, զվայրկեանն և զժամն և
զօրն և զտարին խնդրել նախկին ընծայու-
թեանս. զի այս նմ՟ միայն է գիտելի՝ որ ընկա-
լաւ զայնպիսի անհամեմատ ընծայ 'ի մարդ-
կու-

կութէս անձառ մարդասիրութե̃ իւրով՝ ՚ի ժամանակին, զոր ինքն սահմանեաց յառաջ քան զյաւիտեանս՝ որպէս ծնօղ և սկիզբն և հիմն և արմատ մեծի պատարագի անքաւութեան էակցին իւրոյ և անդրանկի : Ապա զանպատումն ՚ի գաղտնիս անդ ա̃յ գանձեալ՝ տեսցուք զյայտնին մեզ . զի թէ սկզբնութե̃ ընծայիս գտաւ անթարգմանելի, թերևս

յառաջադիմութե̃ն իցէ պատմելի :

Յառաջադէմ ընծայումն կուսի զա́յն ասեմ, յորժամ արտաքոյ գերբնականին մեզ անմատչելւոյ՝ բնաւորական օրինօք աճելութե̃ հասակի և զգօնութե̃ անձնումն առեալ ը̃ ա̃յ, խելահաս լինէր և բանավար : Արդ ո̃միք ճշմարտեալ է այս, զի մարիամ կոյս անարատ՝ լի անդաստին եօթնարփին շնորհօք հոգւոյն, և զարդարեալ ա̃մ ձրիւք բնութե̃ յանկաւորօք կատարելութե̃ մարդկութե̃ս, անշուշտ քան զա̃մ ուստերս և զդստերս Եւայի՝ վաղագոյն ընդունէր և արծարծանէր զկայծակն բանի, զարթնութի̃ ասեմ հոգւոյ ՚ի մարմնի, լուսաւորագոյն և պայծառ ծանօթութե̃ անձին և արարողին . ո՛չ եթէ ՚ի սովորական ամս ընտրութե̃ այլոց ՚ի մանկանց եօթնամենից կա̃մ վեցամենից, ուր և զհնգամեայց ոմանց, և զչորեքամեայց անգամ ունիմք ՚ի տեսոյ և ՚ի լրոյ զօրինակս բացման բանավարութե̃, այլ յե́ս նուա̂զագոյն հասակի . մինչ զի վայելչական տեսութ̃՝ յերեքամեայ տիս կարծեմ զմիտս մարիամու լուսանշողլ ճաճանչիւք բանականին պայծառա-

զմարդել. և զոր այլք 'ի տղայոց յայնմ հասա-
կի թոթովեն բարբառ մարդկային անգետ
մտօք, յիմաստուն օրիորդն մարիամ՝ գի-
տութեամբ խօսել և յօդել զա̃մ բան, ոչինչ է
երկմտանալի, յորմէ հետէ բարբառ արձա-
կեր կատարեալ ձևով. զի մի լինիցի մօր բա-
նին՝ ոչ մանուկ տխմար՝ անբանական և ան-
բանաւոր խօսել երբեք բան ։

Որում տպաւորագոյն 'ի դէպ եկեալ տեսա-
նեմք և զաւանդն պատմական, որ մինչ եռա-
մեայ ընծայմանն 'ի ծնողաց, զոր և առաւե-
լապէս պիտէ եկեղեցի տօնախմբել. իբր զի
և ինքն յայնժամ կոյսն անարատ և իմաս-
տուն՝ անձամբ զանձն ընծայեաց ա̃յ ոչ բա-
նաւոր պատարագ՝ առաւել քան զընծայու-
ա 'ի ծնողաց ։ Ի՛նչ զի՝ փոքր և նուաստա-
դատեալ է յաչս իմաստնոց պատմեղն քան
զեղեալն. զի ուր պատմութիւն զարտաքինն
ևեթ ձևացուցանէ կերպարան երեքամեայ
զաւակի ինքնամատոյց լինելոյ յոտս քահա-
նայապետին իբրև ա̃յ փոխանորդի՝ ը̃ եւթ-
նամտիձան սանդուղս ուրեմն 'ի մէջ տաճա-
րի, ձե՛զ մնայ ով իմաստուն լսելիք ա̃ծասէրք՝
զևս գերագոյնն իմաստասիրել ըստ ներքին
մարդոյն մարիամու. ո̃ր թէ՝ այն, որ հան-
դերձեալ էր լինել անձնաւոր տաճար ա̃յ բա-
նին, և պատարագել հօր զանզուգական ըն-
ծայ՝ զն̃ր և զիւր ասեմ միածինն, ո՛րպիսի և
ո՛րչափ այժմ յիւրոյին ինքնանուէր ընծայ-
ման կանխէր զառ 'ի նոյն պատրաստութիւ
հոգւոյն սի̃րտ. ո՛րքան տենչիւ սիրոյ սիրա-
բուն

բուն սրտի բոլորանուէր պատարագ զանձն ընծայէր ․ որպիսեաւ գերաբուն և հրաբուն եռանդեամբ անձնընծայ լինէր ․ որպիսի խոնարհութ՟բ , զի՞նչպիսի լուսաւորութ՟բ մտաց , և որդունակ ողջակիզմամբ կամաց ։

Ուր այնուհետև կրկին և երեքկին ասել զընծայիս զչափ ․ այլ անչափութ՟բ 'ի չափաւորութ՟է ասել հերիքացի ․ ուր յո՞ւմ սրտէ և յո՞ւմ անձնէ և յո՞ւմ մտաց և յո՞ւմ զօրութ՟է իւրմէ զհոգին ընդ մարմնոյ պատարագէր , և զկուսական մարմինն ընդ հոգւոյն վերընծայէր ․ ոչ և զզգայարանս ներքին և զարտաքին , զկարողութիւնս և զներգործութիւնս , զձիրս բնութ՟ե և զշնորհաց ․ զոր ունէրն՝ և զոր կարէր ունել , միաձոյլ միապաղաղ միաբոլոր ընծայեաց՝ մի միայն կատարեալն յորդիս մարդկան՝ կատարելապէս , զքոյս՝ ասելով առ հաստիչն իւր , 'ի քոյոց քեզ մատուցանեմ՝ գոյի՞ չափ զկեանս իմ ․ զի քո եմ տ՟ր ողեսէր ։

Այս յառաջադիմութիւն էր կատարեալ , որ ձգէր այնուհետև զկոյսն յաստիճան գերագոյն 'ի վեր քան զմիտս և զխորհուրդս ․ զի թէ ողորմութիւն ընչից՝ փոխ տալ Այ է համարեալ , և բազմապատիկ հատուցման արժանաւոր , ապա որ տայ զինքն փոխ Այ՝ որպէս առաջինն աննա զսամուէլէ սիրուն զաւակէն ասէր , եթէ տամ զսա փոխ Այ , զի՞նչ ոչ ընդունիցի յԱյ ․ հաւատամ , զի թէ տացէ ոք ոչ իբրև փոխ , այլ իբրև ընծայ անդարձ , ընդունիցի զԱծ գլխովին ․ և այսպէս եղև մի-

այն Մարիամ, վասն որոյ նա միայն եղեւ վերընկալ աստուածային բանին, այլ ոչ միայն աստուածընկալ, այլ եւ աստուածածին։

Այլ քանզի յորմէ անտի ընծայման կուսին հանդիսացաւ յառաջադիմութիւն նորա եւ արտափայլեաց ընտրութիւն նորա յամենայնսն, այնուհետեւ ձգեալ լինէր 'ի վերաձգողէն 'ի կատարելութիւն 'ի վեր քան զբնութիւն արարածոց՝ երկրաւորաց եւ երկնաւորաց, սերովբէն հողեղէն եւ մարմնաւոր քերովբէն. եւ հանդիսանայր անպարատ քաղաքավարութիւն կուսին՝ ոչ ըստ զնախահարց եւ զարդարոց եւ զմարգարէից, որք 'ի հնումն բարեհաճոյացան Աստուծոյ, եւ ոչ ըստ զառաքելոց եւ զվկայից եւ զճգնաւորաց եւ զմարտիրոսաց եւ զկուսանաց՝ որ 'ի նորումս ընտրեցան, այլ՝ գեր 'ի վերոյ ամենեցուն, ըստ զպսակ ամենայն սրբոց, եւ մայր եւ ծնող ամենայն արդարոց. զի հանդերձեալ էր ծնող լինել սրբոյն սրբոց, եւ թագուհի հրեշտակաց՝ թող թէ մարդկան։

Այլ եւ օր քան զօր՝ եւ ժամ 'ի ժամէ, թող թէ տարուոջէ 'ի տարի, կանգնեալ հսկայից չափեր, տինա եւ հրեշտակային կանոնաւ՝ զընթացս կատարելութեան կոյսն ամենասուրբ, ըստ ներքնոյն կատարեալն անդաստին՝ ըստ արտաքնոյն արտափայլեալ 'ի կատարելութեան ըստ վերբերութեան հասակին։ Մինչ զի եօթնամեայ հասակի նորա վիճակ՝ յորում ընծայեցաւ զվերջին ընծայումն 'ի կուսաստան տաճարին, թողեալ զհայրն եւ զմայրն՝ առ 'ի լինել աստուածընկալ տիրապէս, անցեալ զանցել

էր

եր զհաստիօք արանց կատարելոց, թող թէ իմաստնագունիցն 'ի կանայս . մինչև հրեշտակաց վկայել՝ թէ չիք նման նորա յորդիս մարդկան, վայ և ճանաչել զնա իբրև 'ի հոգեղինաց կարգի՝ ցանկալի զուարթնոց, և քոյր իւրեանց անուանել՝ սբ հոգեբղխողին ։

Իսկ կրկին եօթներորդն՝ չորեքտասաներորդն ամեն ամ հասակին ընծայեցոյց զմաքրեալ առաջի այ՝ ոչ գերագոյն և բարձրագոյն քան զհազարամեայս, քան զնախկին իմն արարածս, ոչ միայն զհողանիւթ նախաստեղծս ամեն անմանս, այլև զաննիւթականս՝ մի քան զմի գեղափայլս, որ են հազարք հազարաց և բիւրք բիւրուց պաշտօնեայք արարչին, վեհագոյն գտեալ բազմաչեայց և բիւրաչեայց և համօրէն դասակարգութե երկնայնոց ։ Եւ որ յառաջն 'ի զուարթնոց անտի ապստամբել լինէր անտեսաբար ոչ զքոյր, այնուհետև ակներև տեսութ պատգամաւորս յածակոյս կողմանէ ընդունէր զականաւորս 'ի նոցանէ զգաբրիէլեանս՝ ոչ թագուհի ընտրեալ, և հրաւիրեալ ոչ 'ի հրեշտակականն պատուէ 'ի վեր ելանել՝ անըմէջ սպասահարկութը առաջի փառաց աթոռոյն, այլ 'ի մայրութե գլխաւորն ածորդւոյն՝ որպէս դուստր հօր այ, և հարսն հոգւոյն այ՝ ընծայեալ յերկրէ յերկինս, ծնօղ լինելով բանին 'ի յերկրի ։

Թող այսուհետև յառաջ ինձ մատիցեն գիտնաւորք տի, մանաւանդ թէ՝ և գիտնագոյնք սբ այ, թարգմանել և ճառել զառաջիկայս

ըն-

ընծայումն կուսին՝ զկատարեալն ՚ի կատա-
րելութե, յորժամ առ պատգամն տիրական՝
նուիրական բանիւ ասէր ամենասրբուհին՝
ընտրեալն յօգոստափառուհի . Ահաւասիկ
կամ աղախին տն, եղիցի ինձ ըստ բանի քում :
Այլ ո՞ ոչ ասիցէ, թէ այս է պտուղ նախա-
նուէր ընծայման, և ՚ի վեր քան զամ ընծայ-
ումն . զի՞նչ քան զայս գերահրաշ պատիւ,
և զի՞նչ քան զայս խոնարհ ընծայումն . այն-
չափ անձընկալ լինել կրաւորապէս, իբր ընդու-
նելի այ, մինչև լինել անձընկալ ներգործա-
պէս, իբր ընդունող այ՝ որպէս ծնող և մայր . և
այնչափ խոնարհութբ զանձն ընծայել այ, զի
և յետ ընտրութե յանձնամայրութի՝ աղախին
զանձն դաւանել, պատրաստական աղախին
և խոնարհ աղախին :

Այլ զայս ՚ի տօն աւետմանն թողեալ ձեզ
խորհրդածել, յայժմու տօնիս ընծայման
զայն ևեթ կամիմ յուշ ածել՝ և յուշ առնել
տօնասիրացդ, զի թէ չէր մարիամեանն ըն-
ծայումն առաջին՝ մեծ ՚ի սկզբնութե, ոչ
լինէր և երկրորդ ընծայումն նր մեծագոյն
՚ի յառաջադիմութե . և եթէ ոչ այս, և ոչ
ամենամեծն լինէր ընծայումն վերջին ՚ի կա-
տարելութե . վնյ և ոչ աւետումն գաբրիէ-
լեան և ոչ խորհուրդ անձնամայրութե ՚ի վր
հասանէր : Ապա ուրեմն ըստ հիմանն և շին-
ուած իւր, ըստ շինուածոյն և հիմն իւր . հիմն
խոնարհութի, և շինուածն ամ առաքինու-
թի՝ սրբութե, կուսութե, արդարութեան,
անձպաշտութե, և ամ անձահաճոյ կարգաց .

իսկ

խակ լրումն և գագաթն անեղաշէն խորա-
նայարկ կամարանման բարձրաբերձ շինուա-
ծոյս՝ որ մինչև յերրորդ յերկինս հասանէ և
անցանէ , ածամայրուն : Շինողն նա ինքն
բարձրեալն յաւիտենից՝ տր՟ բնութ՟ և շնոր-
հաց և փառաց . այլ հիմն է խոնարհ ընծայ-
ութ՟ն մարիամու . որ՟ , զի հայեցաւ 'ի խո-
նարհութիւն աղախնոյ իւրոյ . և արար ինձ
մեծամեծս հզօրն :

Օ այս ես եղբարք խորհրդածութ՟ն յաւուրս
հանդիսի՝ կարծեմ մեզ միակ և ճշմարիտ
խորհրդակատարութ՟ի տօնի ընծայմանս .
զի բոլորանուէր ընծայումն և անձանց մերոց
'ի ձեռս արարչին մերոյ՝ ամ՟ խոնարհութ՟բ ,
յորում է ամ՟ ճշմարտութ՟ի և արդարութ՟ի .
զի եթէ խոնարհութ՟բ հիմն արկցուք անձ-
նանուէր պատարագիս մերոյ , ընծայեմք նմ՟
և ընծայեցուցանեմք ընծայ հաճոյական՝ 'ի
շինել և զմեզ տաճար և բնակարան ածութ՟
իւրոյ , թէ ոչ մարմնապէս՝ իբ՟ տիրամօր կու-
սին , գէթ հոգեպէս , որ մեզն է անկ :

Բայց թէ ոչ՝ այս մեր անքերելի ամբարտա-
ւանութ՟ն և ամբարհաւաճութ՟ի՝ անկեալ 'ի
բնութիւնս մեր 'ի նախաչարէն և յառաջին
հպարտէն , և ոչ՟ փուշ և տատասկ բուսեալ
'ի համօրէն անդաստանի մարդկութեանս , ոչ
թողու մեզ ընծայել նմ՟ ինչ մի ճշմարտութ՟բ ,
թո՛ղ թէ զանձինս մեր . այլ տայ մեզ՝ փո-
խանակ ընծայելոյ՝ ընծայեցուցանել եւեթ
զանձինս իբրև արժանաւորս 'ի պատուաւոր
քան 'ի պարտաւոր ծառայութ՟ս նմ՟ . և ոչ

տայ

տայ մեզ յիշել զանսուտ բանն, եթէ՝ ոչ որ զանձն ընծայեցուցանէ, նա է ընտրեալ, այլ՝ զոր Տէրն ընծայեցուցանէ, առ զՄարիամ:

Որդիք Մարիամու՝ յետ անդրանկին իւրոյ միածնի, նմանօղ լերուք մօր ձերում. հայեցարուք յընծայումն և յօրինակ ընծայման կուսի, և այնպիսի ընծայ ընծայեցէք և ընծայեցուցէք Տն զանձինս ձեր, ամ խոնարհութբ և անթերի լրականութբ. ոչ լոկ փոխատալով զձեզ Տն, այլ՝ առ ձրի առիք, և ձրի տուք, անդարձ ընծայատուութբ տուողին ձեզ զձեզ: Ո՛հ և մի լիցի մեզ արդեօք զմիևեթ մասն յանձանց տալ Տն, և զմիւսն մեզ պահել. առ զամ՝ Տն, և զկայսերն կայսեր՝ զստանել խորհելով. մերս ամ և մեք բովանդակ՝ Տն եմք. ըստ այնմ, Տն եմ ես: Ի՛ւս առաւել՝ մի զլաւն մեզ, և զյոռին Տն հանցուք բաժինն Տն կայենի չարի. այլ զլաւն՝ զբարին, զհաճոյն, և զկատարեալն յամի Տն պատարագեսցուք ըստ նոր Հաբելի՝ Մարիամու. զլաւն ասեմ ամի, զժամանակի, զգործոյ, զմտաց և զկամաց, և զամ զօրութեց հոգւոյ և մարմնոյ. խորհրդով և բանիւ և գործով ընծայելովք և մարիամացելովք, բարեխօսութբ՝ մանաւանդ թէ և ձեռամբ՝ նորուն Մարիամայ տիրամօր կուսի և մօր մերոյ օհնաբանելոյ. զի թէ նա Ածածին եղեներգործաբար, զի է զԱծ ծնաւ, մեք գոնեա լինիցիմք՝ որպէս պարտիմք՝ կրաւորաբար, զի յԱյ ծնեալք. և եթէ որդիք, և ժառանգք Այ և ժառանգակիցք Քի. որ է պտուղ կա-

տու

տարեալ ընծայութե․ զի տամք զփոքրն, և առնումք զմեծն․ տամք ա̄յ զանձինս, և ընդունիմք զա̄ծ յանձինս՝ աստ և ՚ի հանդերձելումն անկորուստ ժառանգութ̄ յաւիտեանս ։ Այլ ինձ, ով տիրուհի իմ օգնատափառ և ծիրանածին, մայր իմ տիրամայր գթած՝ նր ա̄ծածին, որ ակնունիմ առաւելագունի իմն յայսմ տօնի՝ շնորհի, զ̄ի որում ՚ի շնորհաւոր աւուրս ընծայման քո ծնեալ՝ և ՚ի լոյս [illegible]նաց ընծայեալ, և զ̄ի քումդ ձեռնտուութե և քո իսկ հզօր ձեռամբ և մաքրական աջով՝ քեզ և որդւոյ քում ընծայաւորեալ՝ յուխտ մխիթարութե և որդեգրութե կուսիդ, շնորհեա՛ աղաչեմ զկարևորն և զօգտակարն անձին իմոյ՝ առաւել քան զոր խնդրեմ և իմանամ, զշնորհս ասեմ ծառայելոյ քեզ որդիաբար․ որով և ա̄յ, և մարդկան վ̄ն ա̄յ մտերմաբար, յօգուտ եկեղեցւոյ և ազգի, յաւիթ փրկութե հոգւոյ և հոգւոց, ՚ի փառս բարձրելոյ հօր և որդւոյ և հոգւոյն ս̄բյ, և ՚ի պատիւ անուան քոյ բարձրացելոյ ամենօրհնեալ դշխոյ փառաց ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃՐ. Ս. Գ:

Յաւետման Կանոն:

Յանճառելի ուրախութենէս և յանպայման ցնծմանէ սրտիս ընդ մեծահրաշ խոր-հուրդ աւետաւոր տօնիս՝ ոչ այլ յայլմէ յիմ-խնքն եղեալ, համարձակիմ յատենիս այսօր զզուարթնոյն առնուլ զդէմս գաբրիելի, և հրեշտակաձայն բարբառ արձակել աւետեաց առ մարիամ ծնօղ բանին տն այ. Ուրախ լեր բերկրեալդ, տր ը քեզ։ համարձակե-ցարուք և դուք հաւատացեալքդ քմի, և հրեշտակացարուք, և երկրորդեցէք և ե-րեքկնեցէք զուրախարար կուսին՝ զձայն ա-ւետեաց. Ուրախ լեր բերկրեալդ մարիամ, տր ը քեզ. ուրախ լեր և բերկրեա շնորհա-լիդ կոյս, և ուրախացո և բերկրեցո զմեզ ը քեզ. զի տծ ը քեզ է, որով և ընդ մեզ, այս է էմմանուէլ։ Ողջոյն ը քեզ մարիամ, որ ողջունաբեր աւետեօք զուարթնոյն կրե-ցեր 'ի քեզ այսօր զտօնօղն ողջունի և ողջու-թե և առողջութե հոգւոց և մարմնոց՝ զ ը մեզ յայտնեալն տծ մարմնով։ Ողջոյն ը քեզ ա-մենասուրբ կոյս և մայր՝ օրհնեալդ 'ի կանայս. օրհնեալ ես դու 'ի կուսանս և 'ի հարսնա-ցեալս՝ անհարսնացեալ մայր և կոյս, և օրհ-նեալ է պտուղ որովայնի քո. զի այսօր օրհ-նեցան 'ի քեզ տմ ազինք. և յայտնէ ե-

րա

ըմնեսցեն քեզ ա՟մ ազգք :

Ուրախացի՛ր սրբուհի, տիրուհի, թագուհի, երկնի և երկրի արքայուհի, պարծանք ազգի մարդկան, ուրախութի՟ հրեշտակաց, և ցնծութի՟ տիեզերաց. մեծացի՛ր, և մեծացուսջի՛ր զտ՟ր՝ հոգեպէս, և մարմնապէս, զառ 'ի քէն տղայացեալն ա՟ծ. ընծա՛յ յա՟ծ փրկիչ քո, և յորդի քո միածին. զի արար ը՟ն քեզ մեծամեծս հզօրն, զխոնարհդ բարձրացոյց, և զաղքատդ լցոյց բարութ՟բ, ս՟բ է իւրև. զի չիք ոք բարի, թո՛ղ թէ բարուն, բայց մի ա՟ծ : Ցոյց զքեզ նախ շնորհօք, և ապա անձամբ. վ՟ոյ և եղեր սափոր ոսկի՝ լի երկնային մանանայիւ. տապանակ ուխտի, տաճար և աթոռ ա՟յ բանին. տապան նոր նոյի՝ ապրեցուցիչ ծ՟ի, և տաղաւար աբրահամեան ա՟ծընկալ. ծառ կենաց՝ տուօղ զպտուղն կենաց, և բարունակ ողկուզաբեր ք՟ի փրկչին մերոյ. ո՛չ միայն բնակարան բանին, այլ և մարմնարան. ո՛չ միայն դուստր հօր, այլ և հարսն հոգւոյն ս՟բյ, և իսկա՟պս ծնօղ և մայր որդւոյն միածնի. վ՟ոյ երկրորդեմք զուրախութե՟ աւետիս յաւուրս տօնի. ուրա՛խ լեր բերկրեալ, տ՟ր ը՟ն քեզ, և 'ի քեզ, և 'ի քէն :

Այսպիսում մեր ճշմարիտ և ջերմեռանդն ուրախակցութե՟՝ տեսցէք, որպիսի շնորհալոյր ուրախութի՟ փոխատրէ տիրամայրն կոյս. Ձե՛զ են աստ աւետիքս, և որդւոց ձերոց, ո՛վ մանկունք նորոյ սիօնի, և ա՟մ հեռաւորաց՝ զորս կոչեսցէ տ՟ր ա՟ծ մեր 'ի

նորա

Նորս ժողովարան, քի յեկեղեցի, որ և կոչա-
րան. զի թէպէտև ինձ աւետեաց գաբրիէլ,
բայց վն փրկութե ձերոյ. վն զի ծնօղ գո-
լով փրկանաւոր բանին՝ եղէ և մայր եկեղեց-
ւոյ նր և մայր փրկութե. վնյ և ես աւետա-
րանեմ ձեզ ուրախութի մեծ, որ եղիցի ամ
ժողովրդեան. զի որ ծնանելոցն է յինէն ա-
ծին նայ՝ յո կոչեսցի, քս փրկիչ. ձեր ուրեմն
է տօն ուրախութե օրս այս իմոյ աւետեաց ։
Պարձեալ ասեմ, ուրախ լերուք 'ի տր.
վն իմ ինչ եկն բարբառս այս գաբրիէլեան
աւետեաց, այլ՝ վն ձեր. զի ոչ վն իւր բերէ
ծառն զպտուղ իւր, այլ վն ճաշակողաց. և
պտուղ ծառոյս ո՞րպիսի. եթէ ծառ բարի
պտուղ բարի.անէ, ապա և ծառ կենաց
զպտուղ կենաց, այն իսկ է անմահարար մե-
ռեալ բնութե ադամեան զարմից. տեսա-
նէ՞ք, զի ձեզ են աւետիքս և որդւոց ձերոց.
և ո՞ր աւետիք մեծ քան զկենդանութի 'ի մե-
ռելոց, և այն՝ հոգւոց կենդանութի, այլ
և մարմնոց յարութի. զի որ ուտէն զիս՝ և
նա կեցցէ վն իմ, ասէ իմ միածին. և ես ա-
սէ յարուցից զնա յաւուրն յետնում ։
Երկին ձեզ աւետիք որդւոց մարդկան՝ ձայ-
նէ տիրամայր, զի լինելով իմ մայր այ՝ լի-
նիմ և ձեզ 'ի մայր, որպ և ած 'ի հայր, որ ա-
ռաքեաց զբանն լինել որդի մարդոյ, և զերել
զմարդիկ յորդիս այ ։ Երեքկին աւետիք
ձեզ ինև առ 'ի միածնէս. գերելոցդ ազա-
տութի, բանտարկելոցդ արձակուրդ, աղ-
քատացդ հարստութի. և զլուխ ամն հե-

Պ ռա

ւացելոցդ յայ՝ մերձաւորուհի, ազգակցուհի
հանդերձ իսկապէս. զի եւ Մարիամ ազգա-
կից ձեր՝ հարսնացայ այ, եւ ծնայ մարմնով
զորդին այ. որով եւ ածորդին իմ եղև ճշմա-
րիտ մարդ՝ ձեզ ազգակից. եւ արդ ուրախ
լերուք եւ դուք որդեակք իմ, տր ը ձեզ:
Ցայս այժմ խորհրդածեալ ածասէր տօնա-
ղացդ աւուրս աւետման մեծի, ինքնին իմա-
տասիրէք, եթէ կրկին է խորհուրդ հրաշա-
փառ աւետեացս. գալուստ գաբրիելի աւե-
տեօք առ կոյսն մարիամ, եւ առ նմին գա-
լուստ առաքողին՝ յո բանին այ 'ի յարգանդ
կուսին. իմն, ը ասել Մարիամու առ հրեշ-
տակն, ահաւասիկ կամ աղախին տն, եղի-
ցի ինձ ըստ բանի քում, էջ եւ ինքն բանն ած
'ի կոյսն: Այս տօնս աւետման՝ է միանգա-
մայն առնուլ կուսին զաւետիս գալստեան
ածորդւոյն 'ի յերկնից, եւ միանգամայն առ-
նուլ բանին մարմին 'ի կուսէն ճշմարիտ մար-
դեղութը 'ի յերկրի. է հաշտիլ այ ը մարդ-
կան, եւ հաշտեցուցանել զմարդիկ ը իւր.
տալ մարդկութէս այ մարմին, եւ առնուլ
յայ հոգի: Փոխեցաւ ուրեմն այսօր եւ ան-
փոխելի վճիռն այ. զի այն՝ որ ասացն, մի
մնասցէ հոգի իմ 'ի մարդկանդ յայդմիկ վն
լինելոյ դոցա մարմին, այսօր ասաց եւ հաս-
տատեաց անյեղլի, բնակեսցէ հոգի իմ 'ի
մարդիկ վն լինելոյ իմ մարմին: Փոխեցան
այսօր եւ երկինք յերկիր, եւ երկիրս յերկին.
զի ուր աթոռ այ՝ անդ եւ երկինք. եւ ահա
բանն մարմին եղև, եւ բնակեաց 'ի մեզ՝ բազ-

մեալ յանթառ շնորհաց և փառաց 'ի մաքրազարդեալ որովայն կուսին :

Այլ որ սքանչելին է՝ և խորհուրդ խորհրդոցս անճառ , անփոփոխելին բնութիւն միանայ է փոփոխելի բնութե , և մնայ իւրն՝ անփոփոխ . անեղն եղանի՝ մնալով յանեղութե . ստեղծօղն ստեղծանէ իւր մարմին ստեղծական 'ի կուսէն , և հոգի հաստատէ իւր՝ մտաւոր և բանաւոր , խառնեցուցեալ զմերն իւրև աստացօղ զաղքատացեալ , և զիւրն յաղագս իմ աղքատ կերպարան՝ առեալ նման մեզ , բաց 'ի մեղաց . և այնպէս որդին այ որդի մարդոյ լինի՝ ճշմարտապէս , և ոչ կարծեօք , մարմնացեալ և մարդացեալ 'ի Սբ. և յածածինն 'ի միշտ կուսէն հոգւովն սրբով : Անսկիզբն սկզբնաւորեալ . անժամանակն է ժամանակաւորեալ , կատարեալն յաճումն եկեալ , որն 'ի ծառայի կերպարանս եղեալ :

Հրեշտակք 'ի վերուստ զարմացան և սոսկացան է անհնարին խորհուրդ ահագին՝ մեծ և սքանչելի . և տիրապէս 'ի միա աւուրն այսօր , եթէ ոչ տկարասցի առ այ ամ բան : Զի թէպէտև գիտել գիտէին , եթէ մի 'ի կարելեաց անտի բանից է առնուլ այ բնութ հոգեղէն , է որում անհիւթականն գերագոյն փակէ յինքն և զանհիւթականս ամ , այլ ոչ գիտէին և ոչ կարէին համարել՝ եթէ անմարմինն բանին մարթ իցէ մարմին զգենուլ . զի ծագէ 'ի ծոց տարրակային այսօրին՝ իբրև ծայր ներգործական , և ծայր կարողական . վասն և խելամուտ եղեալ խորհրդ.

Հրդոյս եղելոյ յեկեղեցւոջ՝ ասասն թէ առա-
քելոյ 'ի ձեռան եկեղեցւոյ զպապմապատիկ
իմաստութիւն նոյ . որ և նոր աստուածն յաւե-
լաւ 'ի միտս հրեշտակականս , յորժամ բանն
ոչ միայն մարմին եղև , այլ և կամեցաւ բնա-
կել 'ի մեզ՝ զոգցես որպէս 'ի յարգանդ կա-
ւոյն , տալով մեզ 'ի ճաշակումն զպատուա-
կանն մարմին իւր և զարիւն . զի և այս խորհ-
հուրդ եկեղեցւոյ հետևորդ առաջնոյն՝ 'ի
մէջ է բան զարմանալեաց մտածութի . այլ մեզ
յառաջինն դարձցուք ։

Եւ ժամանս մի առ մի թարգմանել զան-
թարգմանելիս , եթէ որպէս 'ի կատարման
անճառ խորհրդոյ մարդեղութեան նոյ , որ և
միաւորութի և անտեսութի վերաձայնեի ,
յայտնեցաւ տիեզերաց խորհին խորհուրդ ա-
մենասուրբ երրորդութեն՝ որ յառաջին լուսելեայն
ենեթ քարոզեալ լինէր միայն ննծախօս նա-
հապետաց և մարգարէից . զի որդին նոյ՝ որ-
դի մարդոյ լինելով , յայտնի կացոյց զՀայր
իւր՝ որ առաքեացն զնա , և զհոգին իւր նք՝
որ հաւանեցաւ կուսին , և արար զդուստր
հնոյն ադամայ՝ մայր նորոյն ադամայ ; ա-
ռանց դիտելոյ զայր՝ արտաքոյ օրինաց բնու-
թեն . և այնմիկ որդին նոյ անմայր՝ եղև որդի
մարդոյ անհայր ։

Յայտնեցաւ և անբաւ իմաստութիւնն նոյ ,
որով եդիտ հնարս կանգնելոյ զանկեալ բնու-
թիւնս ադամեան՝ խոնարհելով յերկնից 'ի
յերկիր . զի որ կամիցի կանգնել զմանուկ
դլորեալ , որչափ և մեծ իցէ՝ այնչափ ա-

ռա

ռաւել խոնարհէ զանձն առ 'ի կանգնելոյ զանկեալսն. ապա թէ ոչ՝ ոչ կանգնէ առանց խոնարհելոյ իւրոյ։ Նոյն այն է սքանչելին, զի որդին այ խոնարհի յերկիր, և մտանէ 'ի սենեակ կուսական որովայնի, անմեկնելի յերկնից և 'ի հայրական ծոցոյ. որ էրն յամ̃ տեղիս և անբովանդակելի 'ի վայրաց՝ պարագրի 'ի ծոց մայրենի. և բազմեալ յաթոռ սրտին մարիամու՝ հանգչի միանգամայն 'ի քրովբէական աթոռ, և ղեկավարէ զտիեզերս ընդ հօր և ընդ հոգւոյն սբյ։

Յայտնեցաւ և անբաւ մարդասիրութին այ. զի զոր ոչն արար վն հրեշտակաց, արար վն մարդկան. վնյ մարդասէր անուն ընկալաւ՝ քան հրեշտակասէր. զի այս օրէնք են մեծին՝ ձեռնտու լինել փոքուն և տկարին. խնայել 'ի դաւաճանեալն՝ քան 'ի դաւաճանողն. 'ի խոնարհն քան 'ի մեծամիտն. Թող զի մեծ է մեծացուցանել զաղքատն՝ քան զոր ճոխն է յաչս իւր. և սէր է ողորմել առաւել կարօտելոյն։ Եւ այս է ասելն տիրամօր կուսի. ցրուեաց զամբարտաւանս միտօք սրտից իւրեանց զչար հրեշտակս, և բարձրացոյց զխոնարհս՝ զադամեան բնութիւս. ըզքաղցեալս լցոյց բարութբ, և զմեծատունս արձակեաց ունայնս։ Եւ որ մեծն է, այնպէս սիրեաց ած զն, այս զմարդիկ, մինչև զորդին իւր միածին ետ. այն՝ որ կարօղ էր և այլօրինակ անօրինել զմարդկան փրկութի. և որդին այ այնպէս սիրեաց զմարդիկ, մինչև լինել որդի մարդոյ, և դնել զանձն 'ի

վն

մ՟ր փրկութեան մարդկան . այլ իցէ՞ թէ ծանիցուք զանձառ զայս մարդասիրութի՝ մարդիկս անմարդիք ։ Ո՛չ որչափ սքանչանան հրեշտակք առ այսպիսի սէր ա՟յ առ մարդիկ, նոյնչափ և հիանան ՟է ապշութիւն որդւոց մարդկան՝ որք չառնուն 'ի միտ զանքաւ երախտիս ։

Յայտնեցաւ և անքաւ կարողութիւն ՟է իմաստութեան, և անքաւելի արդարութիւն ՟է ողորմութեան . զի ոչ միայն ամենահնար զօրութբ և գիտութբ միաւորեաց զծայրս յանչափս տարածիգս, միաւորելով զամենեղէն բնութիւն անեղական և աննիւթական ՟է մարդկային բնութեանս եղականի և հողեղէնի 'ի մի անձն բանին՝ անշփոթելի և անբաժանելի յաւիտեան, այլև հաշտեցոյց և միացոյց զանվրէպ արդարութի իւր ՟է անսպառ ողորմութե իւրում . ո՟Ք զի յանցաւոր մարդկութիս՝ իրաւամբք տարամերժեալն յերեսաց ա՟յ, ՟է որում ՟է պարտեօք անկեալ անչափութե՝ զոր անկարանայր չափաւորն հատուցանել երբեք և արդարանալ, գտցէ զողորմութի յարդարադատ ՟տեռնէ՝ իբրև հատուցեր նմ լիով և իրաւամբք զիւրն պարտիս . և այս որ՟դւ . լինելով ա՟յ մարդ, և հատուցանելով ա՟յ ո՟Ք ա՟ծ և մարդ . ապա թէ ոչ՝ զի՞նչ պէտք էին անչափականին ա՟յ գալ 'ի մեր չափաւորութի, և անախտ բնութե՝ ախտակից մեզ լինել . ուր կարող էր լոկով ողորմութբ՝ տիրաբար քաւիչ լինել, եթէ ոչ և արդարութբ կամէր զիրսն վճարել ։

Այս ահա սկիզբն և գլուխ աւետեաց՝ ի սա-
նի աւետմանս. զի Ած մարդացաւ, բանն
մարմնացաւ ի կուսէն՝ յաղագս մեր մարդ-
կան և վս մերոյ փրկութե, իջեալ յերկնից
ի յերկիր. վսյ և տօնս ուրախութե՝ տօն
է մարդեղութենն Այ: Այլ. սակայն անուն-
եալ տօնախմբութիս յաւետեաց անուն վս
այսր բանի՝ զոր ետ հրեշտակն կուսին՝ լի-
նել մայր բանին Այ. որ և եղև իսկ ի նմին
աւուր և ի ժամու: Բայց ոչ աւետիքն այ-
սօր յայտնեցաւ, նոյնպէս և լրումն աւե-
տեաց ի ծննդեան նորա արտափայլեցաւ. նմին
իրի և տօնս աւետմանս առաւել առ կուսին
վերածի, որ արժանի եղև ծնօղ լինել բանին
Այ. այսօր ինքն ընկալաւ զաւետիսն, և յաւ-
ուր ծննդեան ինքն տայ մեզ աւետիս: Այս
յիրաւի. զի թէ ոչ նախ աւետիս ընդունէր
մարիամ, ո՞ւր էր մեզ այսօրինակ հասանել
աւետեաց. և եթէ ոչ տայր հաւանութիւն
կոյսն առ պատգամն երկնաւորն, անկատար
մնայր և խորհուրդն. և ո՞ւր էր մեզ այնու-
հետև գտանել զայլ մարիամ, զայլ կոյս
ասեմ նման անմնման. կուսին՝ արժանաւոր
մարմնաւորման բանին:

Արդ մեք շնորհապարտ զանձինս խոստովա-
նեսցուք՝ յետ Այ՝ և մօրն Այ. և զաւետիս
նր՝ մեզ գրեսցուք. Ը ուրախութն նր որպէս
Ը մերս ուրախասցուք. և որպէս նա ուրախ
արար զմեզ պտղովն որովայնի իւրոյ, ուրախ
արասցուք և մեք զնա յՃմ ի կեանս մեր
գործովք բարութե՝ իբրև համեղաճաշակ
պտղովք

պտղովք ՏՐ հաճոյս նր և միածնի նր . և մի պակասեսցին 'ի բերանոյ մերմէ օրհնութիւնք կուսին ՏԵ կուսածին փրկչին . որ և տիրամայր կոյսն ամենասուրբն հր՝ հանդերձ ամե- արդեւալ խորով օրհնեսցէ զմեզ ած հոգևոր օրհնութը յաստիս և 'ի հանդերձեալն կեանս . ամէն ։

ՃԸ. Ո. Ա.

Յայցելութեան հատուածն ։

Բարեւոյն բնութիւն է բարերարել , որպէս՝ ոստ բարի տնկոյն բարեբեր լինել , լուսոյ՝ լուսաւորել , հրոյ՝ ջեռուցանել , աղբեր՝ զովացուցանել . ուրախ անձին՝ ուրախացուցանել . ժիր և փոյթ ոգւոյ՝ զօգնս վառել զընկերացն . գործասէր մեղուին՝ մեղու խորով և զմեր քիմս քաղցրացուցանել . անուշահոտ վարդի բուրել զհաճութիւն 'ի հոտոտելիս ախորժելեաց ։ Որպէս և որ ճաշակեն զհամեմս՝ բղխէ 'ի բերանոյ բուրումն անուշից . և որ որոճեն զխորհուրդս բարիս՝ բղխէ 'ի շրթանց խորոց զբանս բարիս . և որ ունի աւետիս բարեաց , եթէ անձնապահանձ է բնութ՟ , հաղորդս առնէ զայլս խրախուսն խնդութն , և խնդայ ընդ խնդացօղս . մինչև աւետաւորեալն՝ աւետաւոր լինի և անձամբ , և լցեալն բարութ՟՝ զեղու զբարիս առ մերձաւորս և առ հեռաւորս , մանաւանդ եթէ իցէ մարդասէր և ածասէր ։

Ընդ սոցին սարսափ և յաւուրս խորհրդեան
է՝ տեսանել. Մարիամ կոյս լուսածին, օթեւա-
րան եղեալ ա՟յ՝ միայն բարւոյն ; խորան լու-
սոյ, վառարան ա՟ծային բոցոյն, ծառ. կե-
նաց ; աղբիւր ջրոյ կենդանւոյ, մայր ցնծու-
թե՟ տիեզերաց, և ա՟մ քաղցրութե՟ ը՟նկա-
րան ; և աւետեաց աւետարան, ոչ հանդուր-
ժէ լինքեան միայնոյ պահել զանդուգական
զվայելս, այլ ը՟ ը՟ունել զաւետիս և զաւե-
տեացն լրումն միանգամայն՝ բանիւն ա՟յ,
զոր յղացաւ 'ի հոգւոյն ս՟րբ ; յարուցեալ փու-
թանօք յաւուրսն յայնոսիկ՝ դիմէ 'ի լեռնա-
կողմն յուդայ 'ի տուն զաքարիայ քահանայի
առ ազգական իւր եղիսաբէթ՝ մասնաւորել
և նմա և զաւակի նո՟ր զիւր և զիւրոյ միած-
նին զշնորհս բարեաց ։

Մանաւանդ զի լուաւ 'ի հրեշտակէն, եթէ
և նա յղի է 'ի ծերութե՟ իւրում. և կրկին
լցաւ Մարիամ ուրախութ՟ե. մի՝ զի այց արար
ա՟ր ազգականի իւրում յամլութե՟ նո՟ր՝ բառ-
նալ զնախատինս նո՟ր 'ի մարդկանէ. և միւս
ևս՝ զի սովլին ապացուցի՞ հաւատարմացոյց
կուսին զխնդրելին՝ հրեշտակ ա՟յ. իբր զի
անհամեմատ հրաշիւք լինիցի ինքն կոյս և
'ի մայրութե՟. և զի եղև խորհուրդն ը՟. բա-
նին ա՟յ, ծածկեալ 'ի մարդկանէ, որպէս և
յարդարոյն յովսեփայ, առիթ առնու կոյսն
իմաստուն և լի հոգւով ա՟յ և ա՟մ՝ զուրա-
խութիւն ազգականին իւրոյ եղիսաբեթի,
և այնպէս յուրախակցութե՟ նո՟ր բերել՝ հա-
մակամութե՟ յովսեփայ խօսեցելոյն, կամ եթէ
և

և ուղեկցութբ իսկ նր ․ զի այցելութբ իւ-
րով ուրախ արասցէ զազգականն իւր յուրա-
խութի հոգևոր՝ քան մարմնաւոր, յածային
քան 'ի մարդկային ․ վն զի թէպէտև ինքն
ոչ ունէր եհան 'ի վեր զածամայրութեանն
խորհուրդ, բայց գիտէր՝ թէ ածորդին իւր
յայտնէ զայն՝ որպէս և զիւրդ ինքն գիտէ ։
Ուստի և ի մտանելն 'ի տուն Եղիսաբեթի՝
ողջոյն տայ նմա՝ ոչ որպս բան սովորական,
այլ ոպ խաղաղութե երկնաւոր՝ զօրութբ
այ բանին 'ի նմա բնակելոյ մարմնապէս ․ ոչ
ողջունէ ոպ ազգակից եւթ սիրական, այլև
ոպ պաշտպան և ձեռնտու օգնական՝ աջով
հզօրին, որտէ 'ի սիրտ ոպ մայր առ որդի՝
բարեխօս լինելով և միջնորդ թգրամայրն
առ թգրն փառաց պարածածկեն յարգան-
դի իւրում, զի սրբեսցէ յորովայնի անդ ե-
ղիսաբեթի զմանուկն մարգարէ, և անա-
րատ պահեալ գզաւակ ծերութե և ամլութե
ողջանդամ հոգւով և մարմնով ընծայեցու-
ցէ 'ի լոյս կենաց, լինել արուսեակ նախըն-
թացծագման արևուն 'ի կուսական արգան-
դէ իւրմէ ։
Նա եթէ ոչ այս խորհուրդ լինէր կուսին՝
ազդեալ 'ի հոգւոյն սբյ, և ոչ այսպիսի ող-
ջոյն խորհրդաւոր՝ եդեալ 'ի բերան նր 'ի
բանէն այ, 'ի միածնէ իւրմէ ասեմ, դժպա-
տեհ իմն թուէր արդեօք յառնել թագուհ-
ւոյն և երթալ յոտս աղախնոյն, առնուլ
զնորն և տանել յոտս ծառայիւն ։ Այլ քան
զի այց արար ած 'ի վր խոնարհութե աղախ-

նոյ

նոյ խաչոյ մարխանաւ՝ առնելով զնա 'ի մէկէն և մոյր, կարի պատեհ եղև և նմա այց առ-նել ազգականսն և զաւակի նը՝ 'ի մեծարել զնն 'ի պարծանս փառաց յաւիտենականին, եթէ ազգակցութը մարխանաւ՝ և ինքեանց յազգակցութե նոյ 'ի վեր եղին, իբր մեծա-ւորք աղբերն լուսոյ. որպէս և ազգախառ-նութը արքայական ցեղին յուդայ և քահա-նայական ցեղին ղևեայ՝ ցուցցի կուսածինն յն թգր և քահանայապետ միջնորդենաւոր. և ամենածինն յամենանէս ազատաւոր և պար-տօնեայ նորուն ։

Բայց գալուստ փրկչին յատս յամենանաւ ծա-ւալի խաչոյ՝ յայտ առնէր և զայն խորհուրդ, թէ նախապատրաստելով զնա՝ յարդարեացէ 'ի պաշ-տօն սրբութե ջր մկրտութե. զի որ հանդեր-ձեալ էր 'ի նմանէ մկրտիլ 'ի չափ հասակի, և վերածնել զանհեզերս ըն մկրտութը, մկր-տեաց զնա հոգւով նախ քան զծնանիլն յն. Սրբեցաւ անդամոր և խորհուրդ իջման ամն հոգւով յայցելութե ծառայից իւրոց յա-ւիտենից ննջեցելոց՝ որք ըն նախահօրն յան-ցաւորութե իջեալ նստէին 'ի ստուերս մա-հու. քանզի և մանուկն յամենայն՝ որ հան-դերձեալ էր լինել կրկին կարապետ՝ ծառ-ման նմն յն, և այցելութե առ երամն ար-դարոց 'ի դժոխս, 'ի ժամու անդ 'ի մօրն ա-րգանդայնի յայտնախօսումն էր վկայակի. փակեալ ոչ միայն 'ի խաւարի մարմնոյ, այլև 'ի սկզ-բնական մեղաց մթութե. Նա այցելութեա-ն տօն՝ զանբերանմօրն այցելութե յայտարարող-

ան.

առ եղիսաբեթ , յայս աւանէ և զինն այցե-
լութին առ յանձանձս :

Որդ՝ ծածկեաց մայրն լուսոյ զլուսաւորեցուցանողն
Ճառագայթս պարածածկեալ արգանդին իւ-
րոյ 'ի տուն եղիսաբեթի , և արտափայլեաց
քանի՞ ողջունի իւրոյ՝ զառձայն ողջունի ըստ
քանն ո՞յ՝ զեկեալ հասեալ խաղաղութիւն
և փրկութիւն ձր . անդ լուսաւորեաց զմիտս
եղիսաբեթի՝ ճանաչել զեկաւորեալ տ՞րն փա-
ռաց , և մաքրեաց և սրբեաց զյանձանձս
յորովայնէ մօր իւրոյ ամենասուրբ պտղով կու-
սական որովայնի իւրոյ :

Նաև խաղաց հոգի տն 'ի վր մանկանն եղի-
սաբեթի, մեծին աւետ 'ի ծնունդս կանանց,
և 'ի վր եղիսաբեթի . մանուկն յանձանձս
խաղայր և խայտայր հոգելից զուարթութե՞
տն կայտառ զուարթութեն , և յորովայնէ յո-
րովայն երկիրպագանէր տն . իւրոյ և ոյ . և
զի անձայն էր 'ի ժամու՝ այն որ հանդեր-
ձեալ էր լինել ձայն բարբառոյ յանապատի ,
գնէր քան 'ի քերան մօրն աղաղակել մեծա-
ձայն զխորհուրդն ոյ : Նաև եղիսաբեթ լցեալ
հոգւով սրբով՝ 'ի ձայն բարձր զայս հրաշալի
զաւանութիւն առնէր պխմնի գեղեցիկ ողջու-
նի տիրածին կուսին՝ օրհնաբար խնդակցու-
թեն առ եկեալն 'ի խնդակցութի . Օրհնեալ
ես դու 'ի կանայս , և օրհնեալ է պտուղ ո-
րովայնի քո . և ուստի՞ է ինձ այս , զի եկեա-
ցէ մայր տն իմոյ առ իս . զի ահաւասիկ իբ-
րև եհաս ձայն ողջունի քո յականջս իմ , խա-
ղաց մանուկս ցնծալով յորովայնի իմում . և

ե-

Երանի՛ որ հաւատայցէ՝ եթէ եղիցի կատարումն ասացելոցս նմա ՚ի տնէ ։

Այլ ո՞ պատմեաց քեզ Եղիսաբեթ, եթէ կոյսն անարատ և անփորձ՝ եղև յղացեալ, և համբերձեալ է զէմմանուէլն ծնանել՝ ՚ի լնուլ զաւուածն եսայեան . և թէ՝ մայր եղեալ տն՝ ազգականդ քո մարիամ . և թէ՝ նա է օրհնուէն ծառ, և պտուղ նր՝ պտուղ օրհնութե ։ Ո՞չ ահա ասացի առէ ցտիրամայրն զուատին՝ զոր հարցանէք . Քզի գիտացի հոգւով՝ եթէ խաղալ մանկանս յորովայնի իմում ցնծալ է Առաջ տն իւրոյ, որ յորովայնի կուսին . զի ածային ազդեցութե էր գործ՝ գործ մանկանս . ոչ և իմ բանք ոչ են յինէն, այլ՝ ՚ի հոգւոյն այ ։

Այս կարի իսկ քաջ . քանզի զո՛ր օրինակ այր թգր թեպետև ծպտեալ շրջիցի, յերևելի երևելի գործոց իւրոց՝ զոր առնէ զճանապարհայն լուելեայն, որպս տալով պարգևս արքայավայելս, ՚ի զօրութե անտի իւրմէ ճանաչի . նոյնպէս և երկնաւոր թգրն հոգւով իւրով ներգործելով յանձին յովհաննու և մօր նր ՚ի ձեռն ողջունի մօր իւրոյ՝ ծանուցաւ տր փառաց, և ծնօղ նորա՝ տիրամայր . վոյ և յայտնաբարբառ խոստովանութի քահանայուհւոյն և մարգարէամօրն՝ եղիսաբեթի ասեմ, որով զկոյսն դր դաւանեաց մայր տն իւրոյ, առաջին եղև քարոզութի մարդեղութե որդւոյն այ ՚ի սկզբան անդ նորոյ օրինացս . և ՚ի նմանէ ուսաւ զառաջինն՝ եկեղեցի այ՝ ածածին խոստովանել զկոյսն

զկոյսն ամենամոր. որպէս և զաքարիա քա-
հանայն 'ի բանալ լեզուին 'ի ծննդեան յով-
հաննու՝ մարգարէ բարձրելոյ կոչեաց զմա-
նուկ իւր, և զողայացեալն յորովայնի կու-
սին տ̃ր և ա̃ծ ծանոյց տիրապէս. և զմայր
փրկչին՝ տիրածին և ա̃ծածին՝ արևելք ար-
դականն արդարութ̃ե ։

Իսկ զի՞նչ յաւելուած բանին եղիսաբեթի,
եթէ երանի՛ որ հաւատայցէ՝ եթէ եղիցի
կատարումն ասացելոցս նմ̃ 'ի տ̃նէ ։ Ո ար-
թոյց զիս, ասէ եղիսաբէթ, ո՜վ տիրամայր՝
բան քո ողջունի՝ զօրութ̃բ ա̃յ բանին, որ 'ի
քեզդ կրի, աներկբայ հաւատալ՝ եթէ ար-
դարև 'ի գլուխ ել և ելանէ միշտ անսուտ
խոստումն ա̃յ առ նախահայրեսն և առ տեսա-
նօղս և առ մեզ գլխովին՝ վ̃ն գալստեան բա-
նին յա̃ծծննդեամբ 'ի կուսէն, յառաջընթա-
ցութ̃բ կարապետին իւրոյ հոգւով և զօ-
րութ̃բ եղիայի. և ահա 'ի միտ առի, թէ
յիս է նոր հեղիաս, և 'ի քեզ տ̃րն նորա ։
Այլ նա՛ է երանելի՝ որ նախ քան զկատա-
րումն հաւատոյ կատարման ասացելոցն 'ի
տ̃նէ. և ոչ ո̃ր այլն իմ զաքարիա՝ թէպէտ
քահանայ ընտրեալ, որ դժուարահաւատ
գտաւ առ աւետիս որդեծնութ̃ե և լինելոյ
որդւոյ իւրոյ կարապետ որդւոյն ա̃յ, վ̃յ և
ցարդ ես պապանձեալ կայ, մինչև ելցէ զա-
ւակս 'ի լոյս ո̃ր ձայն բարբառոյ միածնիդ.
և յայնժամ 'ի կատարիլ հաւատոցն՝ թերևս
արձակեսցի և հօրն լեզու ։ Այլ ես հաւա-
տացի և հաւատամ, զի ո̃ր 'ի քեզ կատա-
րեալ

բեալ է բանն ա̃ծ , նախապէս և 'ի մեզ կա-
տարեցի բանն նոյ :

Այլ զի՞նչ առ այս՝ մարիամ լուսածին մայր . Մեծացուցէ՛ անձն իմ զՏր , և ցնծացաւ հոգի իմ յա̃ծ փրկիչ իմ . և որ 'ի կարգին՝ գերհրեշտակային նուաճ ցնծութե և երգ գովութե առ բարձրեալն , բարձր և խորին և լայն և երկայն խորհրդովք լի . զոր ձեզ թողում պաշտօնեայք լսելեացդ և սե-լեացդ զօր ա̃մ ուղղել 'ի սրտի ոգւով [illegible] րիամու , և առնուլ զձայնակ ա̃ծահրաշ բանից մօր բանին : Ըստ լինելի ինձ 'ի ժամ հաւա-գիտի բերմառացութե՝ զառաջին ևեթ առն երգոյս Ֆ առաջին մասին պարզելով սեղանաւորել առաջի ուխտի եկեղեցւոյ 'ի կո-չումն ուրախարար տօնիս այցելութե :

Ապաքէն մեծացոյց և մեծացուցէ նա կոյս ա̃ծածին մարիամ զՏր՝ 'ի բոլոր անձնէ , հոգւով և մարմնով : 'Ի բոլոր անձնէ , զի ոչինչ անձին ընծայեաց , և ոչ զանձն ընծայեցոյց՝ 'ի լուր գովութե 'ի բերանոյ եղիսաբեթի . այլ զա̃մ մեծութի իւր՝ ա̃մ խոնարհութե նն իւրում ընծայեաց . զանձն փոքրկացոյց իբրև խոնարհ աղախին , և զա̃ծ մեծացոյց՝ որ արար Ֆ նա մեծամեծս : Այս է հոգւովն մեծացուցանել զա̃ծ՝ հոգւով և Ճշմարտութե ն̃մ երկիրպագանելով , բազմելոյն յերկինս 'ի վեր յաթոռ քերովբէական , և 'ի խոնարհ սիրտ իւր ; որ եղև քերովբէից գերագոյն՝ եկին աթոռ : Իսկ մեծացուցանէ մարմնով զառ յինքենէ մարմնացեալն ա̃ծ՝ մայր .

մայրօրհնակ տնտեսութ̃ մինչև 'ի ծնունդ , ոչ և 'ի ծննդեան , և 'ի ննդեան կուսական կաթամբ , և յաճման հաստակի ա̃մ խնամովք ո̃ղ կարի և առաւել քան զկար ։

Այլ ո՞ բաւական իցէ ասել , թէ որպիսի փոխարինօք մեծացոյց և մեծացուցանէ նաև ա̃ծորդլին զմայր իւր ամենօրհնեալ ․ զի թէ մարիամ մարդկորէն մարթացաւ արժանացեա պաշտել զմիածին իւր , ապա և յո̃ ա̃ծային պատուեաց զա̃ծամայրն ․ և եա նմա անուն՝ որ 'ի վեր է քան զա̃մ․ անուն՝ զկնի անուան իւրոյ ․ և կատարեաց զա̃ծադեցիկ դուշակութի՛ նո̃ , թէ յայսմ հետէ երանեսցեն ինձ ա̃մ ազգք ։

Արդ եկաց մարիամ տիրամայր յայցելութե իւրում 'ի տան եղիսաբեթի իբրև ամիս երիս , և դարձաւ 'ի տուն իւր 'ի նազարէթ , որ և տուն յովսեփայ խօսնառն իւրոյ փեսայացեալոյ կուսին կուսութ̃ ․ զի ոչ եղիսաբեթի լցեալ էին աւուրք ծննդեան , և չէր օրէն ճրագին յովհաննու լուցանիլ յանդիման արեգականն արդարութե , նոյնպէս և կուսին եռամնեան ժամանակ աւետման պահանջէր 'ի տուն առանձնանալ , զի երթալով երթայր և մեծանայր . ո̃ր յանձին նո̃ , և անձն նո̃ մեծացուցանէր զա̃ր ։

Աստի խորհուրդ անհնարին 'ի միջոս անկանէր հարկաւ արդարոյն յովսեփայ , եթէ ուստի՞ իցէ յղութի կուսին անարատի ․ զի ոչ զինչն գիտէր անմանն յայնպիսւոյ դարծակցութե , քանզի և դաշամբ կուսական մաք-

մաքրութե՟ էր խոնարհութ՟ին՝ ոչ գիտել զմե-
ծանս, այլ հրեշտակօրէն կալ առ միմեանս,
նոյնպէս և զմարթիամ գիտէր հաստատագոյն
յանձնապական սրբութե՟. Թող զի և անթա-
ռամ ծաղիկ կուսութե՟՝ շուշանափայլ պայ-
ծառութբ՟ փայլէր 'ի դէմս նր՟ ոչ՟ զառա-
ջինն, և առաւել քան զառաջինն։ Իսկ թէ
իՙ և որպէս լինիցի նմա՝ կոյս լինել, միան-
գամայն և յղի, անկարանայր 'ի վր՟ հասա-
նել. և տր՟ առագաստեաց զխորհուրդն [illegible]
և սքանչելի, եթէ այս է ասացեալն նշան
փրկութե՟ տի՟ յամուսածնէն. ահա կոյս յղա-
ցի և ծնցի զորդի, և կոչեսցեն զանուն նր՟
էմմանուէլ։ Մինչև ազատէր տր՟ ինքնին
զարդարն 'ի յուզմանց անհնարին մտածու-
թեց՝ տեսլեամբ հրեշտակի. որով իմացաւ
յովսէփ, եթէ սա է կոյսն այն նախաձայ-
նեալ 'ի մարգարէէն, մայր էմմանուէլի,
որ թարգմանի ընդ մեզ ած՟։ Այ՟ այնուհե-
տև ոչ լոկ ոչ՟ 'ի քոյր կին հայէր 'ի նա՝ ոչ՟
յառաջին, և ոչ սոսկ ոչ՟ 'ի հրեշտակ ևեթ
'ի մարմնի, այլ իբրև 'ի տիրամայս թագուհի
երկնի և երկրի, իսկութբ՟ մայր այ՟ ընտրեալ,
և ածարեալ զլխովին. և ըն՟ նմին պաշտէր
զնա և պահէր՝ ոչ՟ զանձ անապական, և
տաճար այ՟ կենդանւոյ։

Այլ մեզ, ով քնի՟ հաւատացեալք, մնայ նո-
վին հոգւով պաշտել զտիրամայրն, և պաշ-
տօնակից լինել արդարոյն յովսեփայ. ո-
րում թողացոյց տր՟ առ ժամանակ մի երկ-
բայիլ, զի մեզ մի մնասցէ տեղի երկբայե.

քոյ ․ քանզի ստուգել նր̄ զճշմարտութիւն կուսութեան կուսին՝ եղև առաջին և անհրաժեշտ քարոզ ճշմարտուե̄ ։ Այլ օրինակ պաշտելոյ նր̄ զկոյսն և զկուսածին մարդացեալ ա̄ծն մեր յս̄՝ պարտի լինել մեզ օրինակ պաշտելոյ զյս̄ և զմարիամ սրբութբ̄ և արդարութբ̄ զա̄մ աւուրս կենաց մերոց ․ ոպ̄զի և արժանացուք տեսանել ընդ յովսեփայ. ա̄ծահայր անուանելոյ՝ զծնեալն ա̄ծ մարմնով ը̄ն մեր, և վայելել ՚ի սէր նր̄ և սբ̄յ ա̄ծածնի միշտ կուսին՝ յաւիտեան ։

Այսօր է զոր արար տ̅ր:

ՃԱՌ. Զ.

'Ի ծնունդն քսի :

Ահաւասիկ աւետարանեմ ձեզ ընդ հրեշտակին ուրախութի՟ մեծ , որ եղիցի ա՟մ ժողովրդեանդ . զի ծնաւ ձեզ այսօր յն , այ՟ փրկիչ , որ է՝ քն , այ՟ օծեալ , տր՝ որ և ա՟ծ , 'ի բեթղեհէմ քղք դաւթի հօր իւրոյ ը՟ս մարմնոյ . այն՝ որ ը՟ս ածուն տր է դաւթի , ը՟ս մարդկութե՟ որդի եղեալ նր , անապականն ծննդեամբ յանարատ 'ի կուսէն՝ 'ի դստերէն դաւթի , ժառանգ աթոռոյ նորա անվախճան թգրու՟թ : Որդ ոչ որդի հովւու՟ի՝ յայրի անդ ծնանի , և 'ի մսուր անբացին դնի , և նախ զառաջինն հովուաց աւետարանի . այլ ոչ թագաւոր փառաց՝ զհրեշտակս իջուցանէ 'ի փառաբանութի , և զթագաւորս շարժէ աստղագուշակ տեսլեամբ յարևելից գալ յերկրպագութի իւր , ազդելով 'ի նմ՝ 'ի խնդիր ելանել անյագ փափագմամբ՝ նորածին արքայիս երկնի և երկրի՝ 'ի հրէաստան , խմն յերկիրն յուդայի , հարցանելով՝ ո՞ւր է որ ծնաւ արքայն հրէից . Այլ և նախաձայնէր ա՟ծահայրն դաւիթ . յայտնի է 'ի հրէաստանի ա՟ծ , և յի՟ղ մեծ է անուն նր . և թէ՝ ահա լուաք զնմանէ յեփրաթայ (այն է 'ի սահմանս բեթղեհեմի) ,

և գտաք զնա 'ի դաշտս մայրեաց՝ 'ի մսուրս անբանից. ուր և Միքիաս ձայնակցի. և դու Բեթղեհեմ տունդ Եփրաթայ ոչինչ կրտսեր ես լինել 'ի հազարաւորս յուդայ. 'ի քէն ելցէ ինձ իշխան, որ հովուեսցէ զժողովուրդ իմ զիէլ. և ելք նորա 'ի սկզբանէ աւուրց աշխարհի։

Ապա ուրեմն մի է անուն տօնիս, այլ բազմահանդէս խորհրդովք լի. զի զյաւիտենականից ծնունդն ա՟ս. 'ի հօրէ նախ մեզ յիշեցուցանէ, և զ'ի ժամանակի ծնունդ 'ի կուսէ հանդիսացուցանէ. միով բանիւ զսաղմոսերգին նուագ հնչեցուցեալ հրաշապէս, Տէր ասաց ցիս, որդի իմ ես դու, և ես այսօր ծնայ զքեզ. վ՟ն զի ա՟ծ էր՝ որ եղեն մարդ, և որդի կուսին որդի է ա՟յ՝ երէկ և այսօր, նոյն և յաւիտեանս։ Ա՟ծ էր և է՝ որ երևեցաւ 'ի մարմնի, յայտնեցաւ հրեշտակաց, քարոզեցաւ 'ի հեթանոսս, և փառօք նորա լցան տիեզերք։ Սմին իրի ծնունդ փրկչին՝ միանգամայն և ա՟ծայայտնութի կոչի ըս տեղւոյն. այլ և հանդիսացեալ տօնորուն եկեղեցւոյ՝ յայտնութի կմ՟ ա՟ծայայտնութիւն անուն տաւել ստպհականեալ է՝ տօնի գալստեան երից մոգուցն յերկրպագութի նորածին թագին փառաց, զոյգ ընդ տօնի մկրտութե նր՝ որ եղև յերեսներորդ ամի կենսաբարին. զի այսուքիւք աստուածական հանդիսիւք՝ յայտնապէս քարոզեցաւ աշխարհի գալուստ փրկչին, և ճշմարիտ ա՟ծութի նր՝ 'ի ճշմարտապէսն մարդեղութե նր։

Յայսմ

Զայսմ վայրի բազմապատիկ բանից մեզ պէտք էին 'ի ձայնել զխորհին տեսութեց ներքին խորհրդոց փրկական տնօրէնութեցս, և զհետաքննին տեղեկութեց՝ վասն որտաքին հանդամանաց իրացս, այլ զլսելեաց ձանձրոյթ կարծել կամեցեալ, 'ի համառօտութե բերիմք զն կարի. իբր զի փոքր 'ի շատէ և եթ, և այն զն կարգի պատմութե և ժմկին՝ ձայնել կամիմք զմիոյ միոյ 'ի կարևոր խորհրդոց, հետեւեալք 'ի ծնունդ փրկչին զն մարմնոյ՝ ոմն 'ի սկիզբն մարդկօրէն վարուց և քղքավարութե մարդացելոյն զն մեր 'ի կուսէն, առնուլ օրինակ նմանելոյ նմն՝ որ յանձն էառ մեզ նմանել : Այս և սկիզբն ձայնին՝ որ յաղագս տղայացելոյ ա͞ծորդւոյն, առնեմք զբնաբան աւետարանիչ մարգարէին, ասելով՝ ոչ եւս, թէ ահա կոյսն յղասցի և ծնցի, այլ թէ ահա կոյսն յղացեալ ծնաւ այսօր անխախտելի կուսութբ զորդի. որում անուն խորհրդաւոր, Էմմանուէլ, որ թարգմանի՝ ընդ մեզ ա͞ծ :

Ընդ մեզ ա͞ծ, գիտասջիք հեթանոսք և պարտեցարուք. նա ինքն է յանորածին՝ արքայն հրէից, որ անուանեցաւ քն, յն Մեսիա, լուարուք հրեայք և յիմարեցարուք. նոյն ինքն է ա͞ծ և մարդ ճշմարիտ, որդի ա͞յ և որդի մարդոյ. բանն ա͞յ և ա͞ծ բանն՝ մարմին եղեալ, և բնակեալ 'ի մեզ և ընդ մեզ. ծանիրուք և խոստովան եղերուք հաւատացեալք քն՝ որ 'ի հրէից և 'ի հեթանոսաց, և յաղթօղ լերուք այսուհետև նո-

 վա

վաւ Էդեմ խուժադուժ դրէն, մարմնոյ և
Յի. ըստ այնմ, քաջալերեցարուք, զի ես
յաղթեցի Յի. և իշխան Յիս այսորիկ ըն-
կեսցի արտաքս։

Ահա համառօտ տեսութիւն խորհրդոյ հրա-
շափառ ծննդեան փրկչին. պատերազմ էր
ցայնվայր է ած և է մեզ՝ զոր ածամարտ-
եմոյծ բանսարկու յՅ. է կեանս՝ զոր հա-
ղորդեաց մեզ արարիչն, և է մահ՝ զոր առ-
թեաց մեզ մեղքն մեղաւոր 'ի ձեռն իշխ…
նին մահու սատանայի. է լոյսն ճշմարտու-
թե՝ զոր ծագեաց 'ի մեզ արեգակն եռա-
լոյս, և է խաւար մեղաց՝ զոր խաւարասէրն
արկ զերեսօք տիեզերաց. և հեռացոյց 'ի
մէնջ զած մեր, որ ասէրն, ած մերձաւոր
եմ ես, և ոչ ած հեռաւոր. վյ կարօտա-
ցաք նորոգինակ մերձենալոյ այ առ մեզ, և
լինելոյ է մեզ մերձաւորութի ազգակցութե. զի
մարմնով մերով վանեսցէ զանմարմին թշնա-
մին մեր, և մերձեցուսցէ զմեզ առ ինքն ան-
մեկնելի. քաւեսցէ զմեղաւորքս, հաշտե-
ցուսցէ զյանցաւորքս, և լուսաւոր արասցէ
զխաւարեալքս. բժշկեսցէ զհարուածեալքս,
կենդանացուսցէ զմեռեալքս, և ազատես-
ցէ զգերեալքս 'ի ծառայութենէ մեղաց և
մահու։

Սորին վյ յերկինս 'ի վեր պաղատելով գո-
չէր 'ի խորոց սրտէ և 'ի խորոց անդնդոց
բնութիս ադամեան ստուերանիստ. այց ա-
րա մեզ տր 'ի փրկութե քում. ած մեր ողոր-
մեա մեզ և օրհնեա զմեզ, երևեցո զերեսս

քո

քո 'ի մեզ՝ և կեցցուք ․ զարթո՛ զզօրութիւնս
քո, և եկ 'ի կեցուցանել զմեզ ․ 'ի քէն է
մեր աղբիւր կենաց, և լուսով երեսաց քոց
տեսանեմք զլոյս ․ ծագեա՛ զողորմութիւնս քո
մեր ․ արի՛ տր՝ օգնեա՛ մեզ ․ արի՛ տր՝ ընդէ՞ր
ննջես ։

Իսկ արդ այսօր 'ի լրման ժամանակաց ըստ
սահմանելոյն տն, և 'ի լրման ուխտին առ
հարսն եղելոյ, և 'ի լրման խնամանաց բնա-
կութե բանին մարմնին եղելոյ 'ի կուսական ար-
գանդի, զարթեաւ անքուն ակն՝ բարձրեալն
զօրութե 'ի տկարութե մարմնոյս ․ զի հա-
կառակաւն զհակառակն բժշկեսցէ ․ այսօր
տանեմյարեաւ քն 'ի կուսական որովայնէ իբ-
րև 'ի գահոյից հանգստեան խորոյ արթուն
բնութե, պատրաստեալ խմովս չարչարելի
բնութե 'ի ձիգն համբերութե վն իմ, և յաղ-
թութե պատերազմի ընդդէմ հալածչաց
բնութենս ․ ծագեաց ընդ լոյս հրաշալի ընդ-
դէմ անապական բուրեղ կնքաւոր՝ ընդ կուսական
որովայն, և 'ի լոյս ընծայեցաւ արեգակն
արդարութե 'ի յերկրի ․ որով երկիրս երկինք
եղև ․ հալածեցաւ խաւարն առաջին, և նո-
րոգեցաւ հնութիւնս մեր ։ Հապա ցնծացէք
որդիք մարդկան, զի ած ընդ մեզ է, եղեւ
մարդ 'ի փրկել զմարդ, և անուանել զանձն
որդի մարդոյ՝ առ 'ի զմեզ գրել յորդիս այ
և 'ի զխոնարհութե երկնաւոր յաւուրս երկրա-
ւոր Ադամի ․ և զօրագլուխ մեր ոչ ոք այլ,
բայց նա ինքն յաւ այսօրածին մանուկ, եղ-
բայր մեր անդրանիկն և տր ։

Ըմպէ անճառութեան խորհրդոյս, և մեծութե-
խորոցն այ բարձրելոյ՝ վն մեր խոնարհելոյ։ Եկայք երկիրպագցուք հաւատով մանկացելոյ տն, և 'ի միտ առցուք զսքանչելի ծընունդ միածնին, զժամանակեայն ասեմ. զյաւիտենականին. և համարձակ քարոզեսցուք զծնեալն այսօր 'ի մսուր անբանից բան մարմնացեալ 'ի կուսէ, ած և մարդ. բարձր և խոնարհ, անսկիզբն և սկզբնաւորեալ, անմայր 'ի հօրէ՝ յանժամանակ յաւիտենից, և անհայր 'ի մօրէ՝ 'ի ժամանակի. կրկնակի ծնունդ՝ կրկին կուսութեամբ, հօրն լուսոյ, և մօրն լուսոյ. Է որ հրեայք և հեթանոսք միանգամայն յապշութի պարտին։ Ոչ զանեղական ծնունդ բանին 'ի յաւիտենից առնուն 'ի միտ, և ոչ զժամանակեան 'ի կոյս մօրէ. զի թէ զառաջինն Էունէին, ճանապահ և 'ի հաւատս հորդէին երկրորդին։ Նու վնկ սկիզբն և արմատ քրիստոնէութեան յայս կրկին ծնունդ հայի. զի առաջինն զերրորդութեան զխորհուրդ բացայայտանէ, և երկրորդն զմարդեղութե. մի քան զմի հրաշալի և 'ի վեր քան զբան։ Այլ զի՞ կայ իմ Է հրէի կամ Է հեթանոսի. առ հաւատացեալդ է բան մեր զբանէն այ երևելոյ 'ի մարմնի, որ ընտրեաց զձեզ 'ի հեթանոսաց, և փնտոճանեաց զձեզ յանուն իւր քրիստոնեայս. այլ տեսէք և զգոյշ լերուք յանձինս ձեր, զի մի՛ օտարանայցէք 'ի քնէ, այլ ընտրիք գտանիցիք գործովք քնի. զի ոչ անուանն կեցուցանէ, այլ՝ գործն. և

զհա

զհաւատս առանց գործոց մեռեալ սահէ գիր ։
Սորին վն զհաւատոյն բան 'ի ձեզ ապատան արարեալ, զոր սրտիւ հաւատայք յարդարութիւն, և բերանով խոստովանիք 'ի փրկութիւն, զխորհուրդն ասեմ ծննդեան տն որդւոյն 'ի կուսէն, մինչև բազմօրինակ ընթերցուածովք և երգովք օրհնութե տօնախմբել, զգործն առաւել յիշեցուցանել ձեզ կամ է ինձ, յոր յորդոր տանիս ձգէ և զիս և զձեզ ։

Նա տօնէ ստուգապէս զծնունդ փրկչին, յորոյ 'ի սիրտ ծնանի փրկիչն հոգևորապս. նա պատուէ զծնեալն քն, որ ծնանի 'ի նոր կեանս ՟Է քնի. նա առնու զշնորհս ծննդեան տն, որ առնու յանձն զնմանութի առաքինութեց նորածին փրկչին. և որ առնու զշնորհս, նոյն և առնու զնմանութի նորին. ոչ այն թէ այնուհետև ճշմարիտ քրիստոնէին՝ լինել յն ամն յնազգեաց վարուք. զի և քնս գիտեմ զքնին ասէր տծաբանն գրիգոր ։

Համպաւ առաքինիք հայեցարուք յառաքինութիս տն ձերոյ և մկպի, զորս ուսուցանէ գործով քան բանիւ 'ի բեմէ մսրոյն. հայեցարուք ասեմ 'ի քն յն՝ որ տրն է փառաց, Ողրպէս խոնարհեալ յերկնից յերկիր՝ ծառայիէ ատ կերպարան. Թգրն Թգրաց բազմեալն յաթոռ քերովբէական՝ յետին խոնարհութե բազմի յանբանից մսուր. յետին աղքատութ աղքատանայ վն մեր՝ որ մեծատունն էր, և անիջևան 'ի յայրին իջևանի՝

նոյ՝ իմա՛ ’ի գոմ մի անասնոց . խաղաղ համ-բերութբ տանելի եղանակի ձմերայնոյ , օրի-նակի պանդխտութե , և ամ ձախողութեց ժամանակին . կատարեալ հնազանդութբ անսայ իբրև գառն հեզ և անմռունչ ամ անհնարինութեց՝ ոչ միայն հօրն երկնաւորի , և մօրն երկրաւորի , և յովսեփայ հայր ան-ուանելոյ ’ի յերկրի , այլև օգոստոսի կայ-սեր և հերովդի արքայի , հպատակելով ու-ցա առաւել ’ի գժուարին վտարանդութբ և հալածական վայրաբնակութբ ’ի նորա բողբոջ հասակի :

Այլ թէպէտև ամ առաքինութեց հայելի զանձն իւր ընծայեցուցանէ մեզ անդստին ’ի մանկութե , այլ ’ի վր ամի և ’ի վեր քան զամ՝ զսէրն , որ է գօտի կատարելման , աւան-դէ մեզ ’ի սկզբանէ ցվախճան . զի վս մեր սիրոյ էջ յերկնից յերկիր , և կամաւոր վս մարդկան՝ կրեաց սիրով զայս ամ . և յայտ է թէ մարդասիրութիւն է պտուղ ամ սիրու-թե . վս և սէրն ամ բարձրագոյն առ մարդիկ՝ էր արդարև սիրոյ նր առ հայր իւր երկնա-ւոր . և այսպէս՝ որչափ սիրէր զհայր իւր , և պատուէր , և փառաւոր առնել կամէր , նո-ւիրն սիրով փութայր յանձն առնուլ զամ աշխատութի , զի բարձցէ զմեղս մեր , և հաշ-տեցուսցէ զհայր ԷԷ արարածս . արով հանգե-ցէ սիրոյ հօր իւրոյ և սիրոյ մեր : Այլ յայտ անհնարինէ փառաբանութի զօրաց հրեշտա-կաց յաւուր յայսմիկ . զոր և մեզ արժան է զուգաձայնութբ նուագել ’ի սրտէ . փառք ’ի

’ի բարձունս ա̃յ, և յերկիր խաղաղութիւն,
’ի մարդիկ հաճութե̃ ։

Յորմէ յայտ է, թէ որ ոք ’ի մէնջ զփառս անձին իւրոյ խնդրէ, ոչ տայ փառս ա̃յ ’ի սրտէ, այլ ստորանայ ’ի նմանութիւն քնի̃, որ զփառս հօր իւրոյ խնդրէր յա̃մի, և ինքն անփառունակ կեանս վարէր, և անարգանաց զանձն պատրաստէր սիրով ’ի փառս հօր իւրոյ և ’ի փրկութե̃ մեր ։ Որ ոք ’ի մէնջ խռովարար է եղբարց իւրոց, կամ խռովեալ է ը̃ եղբարս իւր, անմասն է յերկնաւոր խաղաղութե̃, և օտար ’ի քն̃է, որ եղև խաղաղարար տիեզերաց՝ խաղաղութե̃ մեր և կեանք ։ Որ ոք ’ի մէնջ անձին հաճոյ լինել խնդրէ, և զանձին հաճոյս խնդրէ, կամ որ մարդկան հաճոյ լինել կամի՝ ք̃ ա̃յ, հեռի է ’ի ճանապարհացն քնի̃ ․ որ ոչ երբէք խնդրեաց զիւր հաճոյս, այլ եկն առնել և առնէր հանապազ զհաճոյս հօր իւրոյ ։ Արդ իւրաքանչիւր ոք ’ի մէնջ տեսցէ այսուհետև թողուլ զճանապարհս իւր անբարիս, և դառնալ ’ի ճանապարհս քնի̃ ’ի ծննդենէ անտի նր̃ մինչև ’ի կատարած կենաց, մերկանալ զհին մարդն գործովք իւրովք, և զգենուլ զնորն՝ որ ը̃ ա̃յ հաստատեալ է ։

Այլ ո՞ այսմ մեզ միջնորդ և բարեխօս, եթէ ոչ դու․ տիրամայրդ մե̃ր կոյս ա̃ծածին ․ որում խնդակից լինիմք յաւուրս մեծի, յորում ծնար անճառապէս զորդին միածին զանդրանիկ մեր եղբայր անուանեալ․ և աւուրս շնորհիւ պաղատիմք ծնանել և զմեզ ’ի նոր կեանս

նի՝ իմա՛ ՚ի գոմ մի անասնոց . իսպառ համ-
բերութեան տանի եղանակի ձմերայնոյ , օրի-
նակի պանդխտութեան , և ա̃մ ձախողութեանց
ժամանակին . կատարեալ հնազանդութեան
անսայ իբրև գառն հեզ և անմռունչ ա̃մ
անկնարկութեանց՝ ոչ միայն հօրն երկնաւորի ,
և մօրն երկրաւորի , և յովսեփայ հայր անո-
ւանելոյ ՚ի յերկրի , այլև օգոստոսի կայ-
սեր և հերովդի արքայի , հպատակելով առ-
ցա առաւել ՚ի դժուարին վտարանդութեան
և հալածական վայրաբնակութեան ՚ի նորա-
բողբոջ հասակի :

Այս թէպէտև ա̃մ առաքինութեանց հայելի
զանձն իւր ընծայեցուցանէ տ̃րն անդստին
՚ի մանկութենէ , այլ ՚ի վ̃ր ա̃մի և ՚ի վեր քան
զա̃մ՝ զսէրն , որ է զօդ կատարման , աւանդ-
դէ մեզ ՚ի սկզբանէ ցվախճան . զի վ̃ն մեր
սիրոյ էջ՝ յերկնից յերկիր , և կամաւոր վ̃ն
մարդկան՝ կրեաց սիրով զայս ա̃մ . և յայտ
է թէ մարդասիրութիւն է պտուղ ա̃ծսիրու-
թ̃ն . վ̃յ և սէրն ա̃ծորդւոյն առ մարդիկ՝
էր արգասիք սիրոյ ն̃ր առ հայր իւր երկնա-
ւոր . և այսպէս՝ որչափ սիրէր զհայր իւր , և
պատուէր , և փառաւոր առնել կամէր , նո-
վին սիրով փութացաւ յանձն առնուլ զա̃մ
աշխատութի̃ , զի բարձցէ զմեղս մեր , և հաշ-
տեցուսցէ զհայր ը̃ արարածս . որով հանդե-
ցէ սիրտ հօր իւրոյ և սիրտ մեր : Այս յայտ
անկնարկէ փառաբանութի̃ զօրաց հրեշտա-
կաց յաւուր յայսմիկ . զոր և մեզ արժան է
զուգաձայնութեան նուագել ՚ի սմա . փառք

՚ի

՚ի բարձունս ա̃յ, և յերկիր խաղաղութիւն,
՚ի մարդիկ հաճութ̃ի ։

Յորմէ յա՛յտ է, թէ որ ոք 'ի մէնջ զփառս անձին իւրոյ խնդրէ, ո՛չ տայ փառս ա̃յ 'ի սրտէ, այլ օտարանայ 'ի նմանութ̃են ք̃ի, որ զփառս հօր իւրոյ խնդրէր յա̃մի, և ինքն անփառունակ կեանս վարէր, և անարգանաց զանձն պատրաստէր սիրով 'ի փառս հօր իւրոյ և 'ի փրկութ̃ի մեր ։ Որ ոք 'ի մէնջ խռովարար է եղբարց իւրոց, կա̃մ խռովեալ ը̃ եղբարս իւր, անմասն է յերկնաւոր խաղաղութ̃է, և օտար 'ի ք̃է, որ եկն խաղաղարար տիեզերաց՝ խաղաղութ̃ի մեր և կեանք ։ Որ ոք 'ի մէնջ անձին հաճոյ լինել խնդրէ, և զանձին հաճոյս խնդրէ, կամ որ մարդկան հաճոյ լինել կամի՝ ք̃ ա̃յ, հեռի է 'ի ճանապարհացն ք̃ի. որ ոչ երբէք խնդրեաց զիւր հաճոյս, այլ եկն առնել և առնէր հանապազ զհաճոյս հօր իւրոյ ։ Արդ իւրաքանչիւր ոք 'ի մէնջ տեսցէ այսուհետև թողուլ զճանապարհս իւր անբարիս, և դառնալ 'ի ճանապարհս ք̃ի 'ի ծննդենէ անտի նո̃ր մինչև 'ի կատարած կենաց, մերկանալ զհին մարդն գործովք իւրովք, և զգենուլ զնորն՝ որ ը̃ ա̃յն հաստատեալ է ։

Այլ ո՛վ այսմ մեզ միջնորդ և բարեխօս, եթէ ոչ դու. տիրամայր ս̃բ կոյս ա̃ծածին. որով խնդակից լինիմք յաւուրս մեծի, յորում ծնար անճառապէս զորդիդ միածին զանդրանիկ մեր եղբայր անուանել. և աւուրս շնորհի՛ պաղատիմք ծնանել և զմեզ 'ի նոր կեանս

և գտաք զնա 'ի դաշտս մայրեաց՝ 'ի մտաց անբանից. ով և միքիաս ձայնակցի. և դու բեթղեհեմ տուն եփրաթայ ոչինչ կրտսեր ես լինել 'ի հազարաւորս յուդայ. 'ի քէն ելցէ ինձ իշխան, որ հովուեսցէ զժողովուրդ իմ զիէլ. և ելք նորա 'ի սկզբանէ աւուրց աշխարհի:

Ապա ուրեմն մի է անուն տօնիս, այլ բազմահանդէս խորհրդովք լի. զի զյաւիտենից ծնունդն այ. 'ի հօրէ նախ մեզ յիշեցուցանէ, և զ'ի ժամանակի ծնունդն 'ի կուսէ հանդիսացուցանէ. միով բանիւ զաստուածային նուագ հնչեցուցեալ հրաշապէս, Տէր ասաց ցիս, որդի իմ ես դու, և ես այսօր ծնայ զքեզ. վն. զի ած էր՝ որ եղեն մարդ, և որդի կուսին որդի է այ՝ երէկ և այսօր, նոյն և յաւիտեանս: Ած էր և է՝ որ երևեցաւ 'ի մարմնի, յայտնեցաւ հրեշտակաց, քարոզեցաւ 'ի հեթանոսս, և փառօք նորա լցան տիեզերք: Այսն իրի ծնունդ փրկչին՝ միանգամայն և ածայայտնութն կոչի յն տեղւոյն. այլ եւ հանդիսացեալ տօնութն եկեղեցւոյ՝ յայտնութն կմ ածայայտնութիւն անուն առաւել սեպհականեալ է՝ տօնի գալստեան երից մոգուց յերկրպագութն նորածին թգւրին փառաց, զոյգ ընդ տօնի մկրտութն նր՝ որ եղև յերեսներորդ ամի կենարարին. զի այսոքիւք տնօրէնական հանդիսիւք՝ յայտնապէս քարոզեցաւ աշխարհի գալուստ փրկչին, և ճշմարիտ ածութն նր՝ 'ի ճշմարտապէսն մարդեղութն նր:

Յայսմ

Յայսմ վայրի բազմապատիկ բանից մեզ պէտք են 'ի ձայնել զխորին տեսութեց ներքին խորհրդոց փրկական տնօրէնութեցս , և զհետաքննին տեղեկութեց՝ վասն արտաքին հանգամանաց իրացս , այլ զլսելեաց ձանձրոյթ կարճել կամեցեալ , 'ի համառօտութի բերեմք ըստ կարի ։ եւր զի փոքր 'ի շատէ ևեթ, և այն ըստ կարգի պատմութե և ժմկին՝ ձայնել կամիմք զմիոյ միայ 'ի կարևոր խորհրդոց , հեծեծեմք 'ի ծննդեան փրկչին ըստ մարմնոյ՝ որ 'ի սկիզբն մարդկօրէն վարուց և քղ քարոզութե մարդացելոյն վն մեր 'ի կուսէն , առնուլ օրինակ նմանելոյ նմ՝ որ յանձն էառ մեզ նմանել ։ Այս և սկիզբն ձայնի՝ որ յաղագս տղայացելոյ ած որդւոյն , առնեմք զբնաբան աւետարանիչ մարգարէին , ասելով՝ ոչ ևս, թէ ահա կոյսն յղասցի և ծնցի , այլ թէ ահա կոյսն յղացեալ՝ ծնաւ այսօր անխախտելի կուսութբ զորդի ։ որում անուն խորհրդաւոր , Էմմանուէլ , որ թարգմանի՝ ընդ մեզ ած ։

Ընդ մեզ ած , գիտասջիք հեթանոսք և պարտեցարուք ։ Նա ինքն է յանորածին՝ առքայն հրէից , որ անուանեցաւ քս , յս մեսիա , լուարուք հրեայք և յիմարեցարուք ։ Նոյն ինքն է ած և մարդ ճշմարիտ , որդի այ և որդի մարդոյ ։ բան այ և ած բանն՝ մարմին եղեալ , և բնակեալ 'ի մեզ և ընդ մեզ ։ ծաներուք և խոստովանն եղերուք հաւատացեալք քնի՝ որ 'ի հրէից և 'ի հեթանոսաց , և յաղթօղ լերուք այսուհետև նո-

վաս Էդեմ խուժադուժ դիւէի, մարմնոյ և աշխարհի. ըստ այնմ, քաջալերեցարուք, զի ես յաղթեցի աշխարհի. և իշխան աշխարհիս այսորիկ ընկեսցի արտաքս։

Ո՛հա համառօտ տեսութիւն խորհրդոյ հրաշափառ ծննդեանն փրկչին. պատերազմ էր ցայնվայր Է ած և Է մեզ՝ զոր ածամարտ եմոյծ բանսարկու յԾ. Է կեանս՝ զոր հաղորդեաց մեզ արարիչն, և Է մահ՝ զոր առթեաց մեզ մեղքն մեղաւոր 'ի ձեռն իշխանին մահու սատանայի. Է լոյսն ճշմարտութեն՝ զոր ծագեաց 'ի մեզ արեգակն եռալոյս, և Է խաւար մեղաց՝ զոր խաւարասէրն արկ զերեսօք տիեզերաց. և հեռացոյց 'ի մէնջ զած մեր, որ ասէրն, ած մերձաւոր եմ ես, և ոչ ած հեռաւոր. վյ կարօտացաք նորօրինակ մերձենալոյ այ առ մեզ, և լինելոյ Է մեզ մերձաւորութի ազգականցութե. զի մարմնով մերով վանեսցէ զանմարմին թշնամին մեր, և մերձեցուսցէ զմեզ առ ինքն անմեկնելի. քաւեսցէ զմեղաւորքս, հաշտեցուսցէ զյանցաւորքս, և լուսաւոր արասցէ զխաւարեալքս. բժշկեսցէ զհարուածեալքս, կենդանացուսցէ զմեռեալքս, և ազատեսցէ զգերեալքս 'ի ծառայութէ մեղաց և մահու։

Սորին վս յերկինս 'ի վեր պաղատելով գոչէր 'ի խորոց սրտէ և 'ի խորոց անդնդոց բնութիս ադամեան ստուերանիստ. այց արա մեզ Տր 'ի փրկութե քում. ած մեր. ողորմեա՛ մեզ և օրհնեա՛ զմեզ, երևեցո՛ զերեսս

քո

քո 'ի մեզ՝ և կեցցուք . զարթո՛ զզօրութիւն քո , և եկ 'ի կեցուցանել զմեզ . 'ի քէն է մեր աղբիւր կենաց , և լուսով երեսաց քոց տեսանեմք զլոյս . ծագեա՛ զողորմութիւն քո տէր . արի՛ տէր՝ օգնեա՛ մեզ . արի՛ տէր՝ ընդէ՞ր ննջես :

Եւ ահա այսօր 'ի լրման ժամանակաց ըստ սահմանելոյն քո , և 'ի լրմանն ուխտին առ հարսն եղելոյ , և 'ի լրման խնամանեայ բնութեան Բանին մարմին եղելոյ 'ի կուսական արգանդի , զարթեաւ անքուն ակն՝ բարձրեալն զօրութեամբ 'ի տկարութեան մարմնոյս . զի հակառակաւն զհակառակն բժշկեսցէ . այսօր տեմնյարեաւ քն 'ի կուսական որովայնէ իբրև 'ի գահոյից հանգստեան խորոյ արթուն քնութիւն , պատրաստեալ իմոլս չարչարելոյ քնութ 'ի ձիգն համբերութե մն իմ , և յաղթութիւն պատերազմի ընդդէմ հալածչաց քնութեա . ծագեաց ոմ լոյս հրաշալի ընդ անապական բիւրեղ կնքաւոր՝ ը̄ կուսական որովայն , և 'ի լոյս ընծայեցաւ արեգակն արդարութե 'ի յերկրի . որով երկիրս երկինք եղև . հալածեցաւ խաւարն առաջին , և նորոգեցաւ հնութիւն մեր : Հա՛պա ցնծացէ՛ք որդիք մարդկան , զի ած ը̄ մեզ է , եղեւ մարդ 'ի փրկել զմարդ , և անուանել զանձն որդի մարդոյ՝ առ 'ի զմեզ դրել յորդիս այ և 'ի զինուորութի երկնաւոր յաւուրս երկրաւոր Յադրի . և զօրագլուխ մեր ոչ ոք այլ , բայց նա ինքն յա այսօրածին մանուկ , եղբայր մեր անդրանիկն և տէր :

Ըմպէ անճառութեան խորհրդոյս, և մեծութեան խորոցն Այ բարձրելոյ՝ վն մեր խոնարհելոյ։ Եկա՛յք երկիրպագցուք հաւատով մանկացելոյ Տն, և 'ի միտ առցուք զսքանչելի ծնունդ միածնին, զժամանակեայն ասեմ. զյաւիտենականին. և համարձակ քարոզեսցուք զծնեալն այսօր 'ի մսուր անբանից. զբան մարմնացեալ 'ի կուսէ, Այծ և մարդ, բարձր և խոնարհ, անսկիզբն և սկզբնաւորեալ, անմայր 'ի հօրէ՝ յանժամանակ յաւիտենից, և անհայր 'ի մօրէ՝ 'ի ժամանակի. կրկնակի ծնունդ՝ կրկին կուսութիւ, հօրն լուսոյ, և մօրն լուսոյ. ը̄ որ հրեշտակք և հեթանոսք միանգամայն յապշութիւն պարտին։ Մ՛չ զանեղական ծնունդ բանին 'ի յաւիտենից առնուն 'ի միտ, և ոչ զժամանակեայն 'ի կոյս մօրէ. զի թէ զառաջինն ը̄ունէին, ճանապարհ և 'ի հաւատս հորդէին երկրորդին։ Նու վ̄ղ սկիզբն և արմատ քրիստոնէութեան յայս կրկին ծնունդ հայի. զի առաջինն զերրորդութեան զխորհուրդ բացածանուցանէ, և երկրորդն զմարդեղութեան. մի քան զմի հրաշալի և 'ի վեր քան զբան։

Այլ զի՞ կայ իմ ը̄ հրէի կմ ը̄ հեթանոսի. առ հաւատացեալսդ է բան մեր զբանէն Այ երևելոյ 'ի մարմնի, որ ընտրեաց զձեզ 'ի հեթանոսաց, և փնտռանեաց զձեզ յանուն իւր քրիստոնեայս. այլ տեսէք և զգո՛յշ լերուք յանձինս ձեր, զի մի՛ ստարանայցէք 'ի քնէ, այլ ընտրիք զտանելցիք գործովք քոց. զի ո՛չ անուանն կեցուցանէ, այլ՝ գործն. և

զհա

զհաւատս առանց գործոց մեռեալ ասէ գիր ։
Սորին մն զհաւատոյն բան 'ի ձեզ ապա-
տան արարեալ, զոր սրտիւ հաւատայք յար-
դարութիւն, և բերանով խոստովանիք 'ի փր-
կութիւն, զխորհուրդն ասեմ ծննդեան ած-
որդւոյն 'ի կուսէն, մինչև բազմօրինակ ըն-
թերցուածովք և երգովք օրհնութեն տօ-
նախմբել, զգործն առաւել յիշեցուցանել
ձեզ կամ է ինձ, յոր յորդոր տամիս ձգէ և
զիս և զձեզ ։

Այս տօնէ ստուգապէս զծննդեան փրկչին,
յորոյ 'ի սիրտ ծնանի փրկիչն հոգևորապէս.
նա պատուէ զծնեալն քն, որ ծնանի 'ի նոր
կեանս ՃԵ քնի. նա առնու զշնորհս ծննդեան
ածն, որ առնու յանձն զնմանութիւն առաքի-
նութեց նորածնին փրկչին. և որ առնու ըզ-
շնորհս, նոյն և առնու զնմանութիւն նորին.
ապա այն թէ այնուհետև Ճշմարիտ քրիստո-
նէին՝ լինել յն ամն յազգեաց վարուք. զի
և քնս գիտեմ զքնինս ասէր ածաբանն գրի-
գոր ։

Նմա պատուական հայեցարուք յառաքինու-
թիւս տն ձերոյ և մեծապի, զորս ուսուցանէ
գործով քան բանիւ 'ի բեմէ մսրոյն. հայե-
ցարուք ասեմ 'ի քն յն՝ որ տրն է փառաց,
որպէս խոնարհեալ յերկնից յերկիր՝ ծա-
ռայի էառ կերպարան. Թգրն Թգրաց բազ-
մեալն յաթոռ քերովբէական՝ յետին խո-
նարհութեն բազմի յանբանից մսուր. յետին
աղքատութեն աղքատանայ մն մեր՝ որ մե-
ծատունն էր, և անիջեան 'ի յայրին իջևա-
նի՝

նի՝ իմա՛ ՚ի գամ մի անաանոց . իսպառ համ-
բերութի տանի եղանակի ձմերոյնոյ , որև
նակի պանդխտութե , և նմ ձախողութեանց
ժամանակին . կատարեալ հնազանդութի
անոայ իբրև գառն հեզ և անմռունչ նմ
ակնարկութեանց՝ ոչ միայն հօրն երկնաւորի ,
և մօրն երկրաւորի , և յովսեփայ հայր ան-
ուանելոյ ՚ի յերկրի , այլև օգոստոսի կայ-
սեր և հերովդի արքայի , հպատակելով առ-
ցա առաւել ՚ի գժուարին վտարանդութի
և հալածական վայրաբնակութի ՚ի նորա

բողբոջ հասակի :

Այս թէպէտև նմ առաքինութեանց հայելի
զանձն իւր ընծայեցուցանէ նորն անդստին
՚ի մանկութ. , այլ ՚ի վր նմի և ՚ի վեր քան
զնմ՞ զսէրն , որ է զօդ կատարման , առաւել
դէ մեզ ՚ի սկզբանէ ցվախճան . զի վա մեր
սիրոյ էջ յերկնից յերկիր , և կամաւոր վա
մարդկան՝ կրեաց սիրով զայս նմ . և յայտ
է թէ մարդասիրութիւն է պտուղ ածսիրու-
թե . վա և սէրն ածորդւոյն առ մարդիկ՝
էր արգասիք սիրոյ նր առ հայր իւր երկնա-
ւոր . և այսպէս՝ որչափ սիրէր զհայր իւր , և
պատուէր , և փառաւոր առնել կամէր , նո-
վին սիրով փութացաւ յանձն առնուլ զնմ
աշխատութի , զի բարձցէ զմեղս մեր , և հաշ-
տեցուսցէ զհայր ընդ արարածս . որով հանդի-
ցէ սիրտ հօր իւրոյ և սիրտ մեր : Այս յայտ
ակնարկէ փառաբանութի զօրաց հրեշտա-
կաց յաւուր յայսմիկ . զոր և մեզ արժան է
զուգաձայնութի նմանել ՚ի սմին . փառք

՚ի

'ի բարձունս տ̅յ, և յերկիր խաղաղութիւն,
'ի մարդիկ հաճութի̅ ։

Յորմէ յայտ է, թէ որ ոք 'ի մէնջ զփառս անձին իւրոյ խնդրէ, ո՛չ տայ փառս տ̅յ 'ի սրտէ, այլ օտարանայ 'ի նմանութե̅ն ք̅ի, որ զփառս հօր իւրոյ խնդրէր յա̅մի, և ինքն անփառունակ կեանս վարէր, և անարգանաց զանձն պատրաստէր սիրով 'ի փառս հօր իւրոյ և 'ի փրկութի̅ մեր ։ Որ ոք 'ի մէնջ խռովարար է եղբարց իւրոց, կա̅մ խռովեալ ը̅ եղբարս իւր, անմասն է յերկնաւոր խաղաղութե̅է, և օտար 'ի ք̅է, որ եղև խաղաղարար տիեզերաց՝ խաղաղութի̅ մեր և կեանք ։ Որ ոք 'ի մէնջ անձին հաճոյ լինել խնդրէ, և զանձին հաճոյս խնդրէ, կամ որ մարդկան հաճոյ լինել կամի՝ քա̅ տ̅յ, հեռի է 'ի ճանապարհացն ք̅ի ․ որ ոչ երբէք խնդրեաց զիւր հաճոյս, այլ եկն առնել և առնէր հանապազ զհաճոյս հօր իւրոյ ։ Արդ իւրաքանչիւր ոք 'ի մէնջ տեսցէ այսուհետև թողուլ զճանապարհս իւր անբարիս, և դառնալ 'ի ճանապարհս ք̅ի 'ի ծննդենէ անտի ն̅ր մինչև 'ի կատարած կենաց, մերկանալ զհին մարդն գործովք իւրովք, և զգենուլ զնորն՝
որ ը̅ս ա̅յն հաստատեալ է ։

Եւ ո՞վ այսմ մեզ միջնորդ և բարեխօս, եթէ ոչ դու. տիրամայր ն̅ր կոյս ա̅ծածին ․ որում խնդակից լինիմք յաւուրս մեծի, յորում ծնար անճառապէս զորդիդ միածին զանդրանիկ մեր եղբայր անուանեալ ․ և աւուրս շնորհի՛ պաղատիմք ծնանել և զմեզ 'ի նոր
կեանս

կեանս է Աստուածորդւոյդ, առնելով զմեզ նմանս նմա վարուք, որ եկն նմանեցաւ մեզ բարուք. զի ոչ Աստուածն մեր մարդացաւ վասն մեր, և եղանց է ա՟մ կերպս մարդկային կենցաղոյս, նոյնպէս և մարդիկս շնորհօք նորա և քոյին բարեխօսութեամբ՝ յԱստուածային վարս նորա թևակոխեսցուք, և է ա՟մ պատուիրանս նորա անցցուք սիրով առանց պատուիրանազանցութեան. և արժանաւորք եղիցուք հասանել առ նա յերկինս, և փառաց նորա տեսող լինել որ փառաւորել հանապազ է հրեշտակօ ՚ի յերկինս յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

Դարձեալ ՚ի Նորածին փրկչէն, վ՟ն անուանադրութեան Յ՟ի՝ յութօրեայ թլփատութեան.
՚ի վ՟ր բնաբանիս.

* Յանուան Յ՟ի Ք՟ի ա՟մ ծունր կրկնեսցէ ||։

Ո՞վ է սա թագաւոր փառաց, յորոյ անունն երկրպագելի՝ ամ ծունր կրկնի. ո՞վ է սա, եթէ ոչ՝ տ՟ր զօրութեանց նստեալն ՚ի քերովբէս և օրհնաբանեալն ՚ի սերովբէից է հօր և է հոգւոյն ս՟րբոյ. վ՟ն երկրորդէ հոգեր-գողն ՚ի պլխնին. սա ինքն է թագաւոր փառաց. զոր և փողն տարբանեան է դաւթեան քնարի միաձայն հնչեցուցանէ՝ տ՟ր փառաց զնա վերաձայնելով։ Ա՟ծ որբեալն է Ճշմարտապէս, որ եղեն մարդ Ճշմարտամբ՝ բանն

տղա-

տղայացեալ 'ի կուսէ • զի ոչ որ տիրապէս երկրպագելի՝ ծնունդ կրկնելով յանուն նոր, ոչ որ պարզապէս պաշտելի, ոչ որ այլ փառաց թագաւոր ճանաչելի, բայց միայն ած : Եւ զիա՞րդ ած, ասիցէ ոք, անուն ընկալաւ այսօր յս, որ և անուանեցաւ քս • ուր աստուածութիւն է անթարգմանելի և անանուանելի : Եւ զի՞ զարմանաս, եթէ անուն եդաւ, երբ մարմին եդաւ • զարմացի՛ր ընդ խոնարհութին, որում զՀետ գայ կոչումն ընտանի • զի՞ զարմանաս, եթէ 'ի մարդանալն՝ մարդկապէս և անուանեցաւ, ուր և տղայաբար ծնաւ, և ըստ մանուկ ութօրեայ եբրայեցի՝ թլփատեցաւ ըստ օրինաց՝ տուօղն օրինաց և ածն եբրայեցւոց • այլ ընդ խորհուրդն յաւեւց տնօրէնութեան և անուանադրութեան : Թլփատութիւն 'ի մանկութենէ սկիզբն արար Հեղման արեան 'ի թողութիւն մեղաց մերոց մինչև 'ի մահ խաչին • որով և զթլփատութիւն խափանէ այսուհետև, և զՀին 'ի նորս փոխէ մկրտութիւն՝ զոր 'ի չափ Հասակին ընկալաւ • զի ծնեալքն 'ի նմա աւազանին մանկունք նորոյ ուխտին՝ մի՛ ընկեցցին տղայք մնոք ընդ ծնրացն եբրայեցւոց, այլ 'ի չափեաց տղայութեան, և մնոք կատարեալք ընկեցցին • զի ոչ ես եմ ընդ օրինօք խափանեալք, այլ ընդ շնորՀօք յաւերժականօք : Իսկ անուանադրութիւն զեկեալ Հաւատալ փրկութին Հի աւետարանէ • Քզի յս՝ (ըստ եբրայականին եւշուահ, ապրեցուցիչ) փրկիչ թարգմանի • որ ած մարդացեալս է անուն և գործ [illegible] •

ած,

ա՟յ , զի ա՟յ է փրկել . և մարդացելոյ՝ զի իրաւամբք լինիցի փրկութի՟ն պարտաւորելոցս ։ Որպէս և ք՟ն անուն՝ (ը՟ս եբրայեցւոցն մեսիահ ,) որ է յունարէն՝ օծեալ , զակնկալեալ փրկիչն հաւատարմացուցանէ . զոր գալոցն ասէին , և արդ եկն եհաս . և օծութի՟ն իմն ոչ միայն ոպ՟ թգ՟րի և քահանայապետի ամենեցուն , և օծելոյն օծելոց , այլև որպ՟ս միոյ միայնոյ և միածնի օծելոյ նոր խառնմամբ և սքանչելի խառնուածով , որով ա՟ծ մարդացաւ , մարդն ա՟ծացաւ՝ ըստ ա՟ծաբանին . զի 'ի լինել ա՟յ մարդ՝ մարդկութի՟ն առի և է օծեալ ա՟ծութ՟բ , ը՟ս որում անձն բանին ա՟յ անեղական և անսահման անձնաւորեալ և զեղական բնութի՟ն մարդկային սահմանաւոր՝ զառեալն 'ի կուսէն անճառ միաւորութ՟բ ։

Իսկ զի այս այսպէս , եթէ յ՟ս անուն , և եթէ ք՟ն , ո՛չ ա՟ծութեան է յատուկ , և ո՛չ մարդկութեան առանձին , այլ՝ տնօրէնութեան և միաւորութեան . այս է՝ ա՟յ մարդացելոյ . վ՟յ և է անուն երկրպագելի , որում ա՟մ ծունր կրկնի և կրկնեսցի ։ Այլ ժամ է տեսանել , թէ ո՞րպէս ա՟մ ծունր կրկնի նմա՝ երկնաւորաց , երկրաւորաց , և սանդարամետականաց . և թէ յորո՞ց սակի իցէ մերս վիճակ ։

Երկնաւորքն՝ յայտ է թէ հրեշտակք , են երկրպագուք յա՟ր փրկչին մերոյ՝ հոգւով և ճշմարտութ՟բ , ահիւ և խնդութ՟բ , սիրով և խոնարհութ՟բ , ծառայս պատրաստականս զանձինս խոստովանելով ա՟ծ իւրեանց և ա-

րար-

բարւոյն և Թագաւորի կամակատար մնոյ ։ Այլ եր-
կրաւորք՝ մարդիկ, եթէ իցեն ճշմարիտ եր-
կրպագուք, 'ի Հրեշտակաց Համարի են, զօ-
րէնս և զպարտս ծառայութեան իւրեանց ճա-
նաչելով 'ի Հարկէ, և զՀարկաւորն կամա-
ւոր առնելով. և այնպէս ծունր կրկնելով
առաջի, և կամօք իւրեանց պատարագ մա-
տուցանելով յՅի, և խոստովան լինելով անդ
ուան բարձրելոյն ։ Այլ Թէ ոչ՝ 'ի դիմաց
Համարի դատանին, և ամ̃ ոգւոց չարաց սան-
դարամետականաց, որք յակամայ կամս 'ի
Հարկէ և 'ի բռնադատութենէ բնութեան և յեր-
կիւղէ պատժոյ պատուՀասին բերեալ, եր-
կրպագեն յՅի Քի իբրև աՀաւոր Թագաւորի և
դատաւորի և նոցին բոլորեցունց, միանգա-
մայն և ՀայՀոյեն զանուն նորա ։ Այսր և
զմեր ծնրադրութիւն կամ զերկրպագութիւն
զննեսցուք ։

Այնչափ Հարկաւոր է քննել մեզ և գիտել՝
Թէ որպէս ծունր կրկնեմք յանուն յՅի Քի,
արդեօք անարժանն երկրպագութբ սանդա-
րամետականաց, եթէ արժանաւոր երկրպա-
գութբ երկնաւորաց, որչափ Հարկաւոր է
զանձն ճանաչել, և զՔս Ած և մարդ խոստո-
վանել, և անուամբ յՅի փրկչի 'ի փրկութն
անդր փութալ. զի և ոչ այլ անուն գոյ 'ի
վ̃ր երկրի՝ տուեալ 'ի մարդիկ, որով արժան
իցէ կեալ մեզ. ապա Թէ ոչ՝ նա կորուսանէ
Տէր զայնոսիկ՝ որք ոչ ճանաչեն զնա, նոյնպէս
և զորս ոչ գիտեն երկիրպագանել նմա Հոգ-
ւով և ճշմարտութբ. և ոչ միայն այնու-
Հե-

հետև գեղեցիկ և փառաւորեալ անուանն
յնի՝ փրկիչ , եթէ ոչ լինիցիմք որդիք փր-
կութե , այլ՝ բարկութե և կորստեան որդ
զաւանդարամետականս :

Բայց ես ուրախ եմ վս ձեր սիրելիք , զի
տեսանեմ զձեզ յերկնաւոր ծնրադրաց և 'ի
ճշմարիտ երկրպագուաց կարգի · զի ժողո-
վեալ յեկեղեցի ձյ 'ի նոր սիոնի՝ ոչ միայն
յաւուր. անուանն յնի երկիրպագանէք ան-
ուան նր 'ի սրահս սրբութե նր , այլև [illegible]
ամ : Նա կարի իսկ քաջ · զի եթէ հինն իջէլ
տաւակաւ և օրինակաւ պաշտէր երկնաւո-
րացն , քանի՞ ևս 'ի մեզ 'ի նորս իջել երևեն
տիրապէս նմանութիք երկնային պաշտա-
մանն · վս զի հինն օրինակ էր նորոյս , և
նորս՝ գերադրական խորանին երկնից · ա-
ռաջինն ստուեր , երկրորդս ճշմարտութի՝
յար և նման երրորդ երկնից · բայց միայն
վարագուրաւ խորհրդոց ծածկեալ , մինչև
հասցուք 'ի դէմյանդիման տեսութի · ոչ
աւանիկ և փառաբանութիք և երգաբանու-
թիք նորոյս սիոնի՝ նոյն և նման են ընդ վեր-
նոյն սիոնի , երկրորդելով զառ 'ի հրեշտա-
կաց ուսեալ օրհնաբանութիս · որպ թէ յան-
դիման աթոռոյն ձյ պաշտէաք՝ ձայնակցու-
թե դասուցն երկնաւորաց :

Նա զի՞նչ մնայ այսուհետև · զի ահա բա-
նիւ գտաք ճշմարիտ երկրպագուք և փառա-
բանիչք անուանն յնի քսի՝ տն և ձյ մերոյ :
Գիտէք , և ոչ կարէք անգիտանալ , եթէ
կայ և մնայ գործով կամակատար լինել ձյ ,

 որ

որ է լրումն մեր պաշտաման : Նաև զայս որ-պէս արասցուք՝ ասէք՝ երկրաւորքս հանգէտ երկնաւորաց . հոգեղէն մարմին պէտս ունի պաշտելոյ և զիւր պէտս կարեւորս . ուտել, ըմպել, զգենուլ, հանգչել . որոց մեր առաւել անհանգիստ աշխատի մեր մարդ զցայգ և զցերեկ . և ՚ի նոյնս հարկաւ պատաղին մեր գործք և վաստակք որդւոց մարդկան . Իսկ՞ թէ հոգեղէն լինէաք , և փոխանակ ծառայելոյ մարմնոյ՝ հոգևոր ծառայութիւն միշտ կատարէաք ՚ի փառս անմահին բարձրելոյն :

Ոչ այդպէս . զայդ պատճառանս սուտութեան եբարձ մեծ Ճշմարտութիւն՝ առաքելով զորդի իւր յերկնից ՚ի յերկիր . որ եկն էառ մարմին հոգեղէն , և եղև նման մեզ մարդ առանց մեղաց . և կատարեաց ՚ի մարմնի անդ զամենայն կամս Աստուծոյ և Հօր իւրոյ , և զնոյն նոյնօրինակ առնել մեզ՝ ետ զանձն յօրինակ : Նայեցարուք և ՚ի պօղոս , զի ասէ . Նմանօղք ինձ եղերուք , որպէս և ես Քրիստոսի . որ և դարձեալ յայտնի կացուցանէ , եթէ մեր ծառայք Տեառն հաւատարիմք զամենայն գործս մարմնոյ կարգելով ՚ի փառս Տեառն՝ լինին նոյն Ճշմարիտ երկրպագուք յամենայն ժամ . զի ասէ , եթէ ուտիցէք , եթէ ըմպիցէք , եթէ զինչ և առնիցէք , զամենայն ՚ի փառս Աստուծոյ արարջի՛ք :

Իսկ արդ՝ ասիցէք . ո՞չ ապաքէն և մեք զնոյն գործեմք . ապա ուրեմն եղաք վերացաք և անցաք ՚ի կարգ երջանկաց վերնոց , որ ծունր կրկնեն հանապազ յանուն Յիսուսի Քրիստոսի երկնաւոր

քաղաքավարութիւն , և գործով փառաւոր առնեն զնա : Լիցի՞ թէ ճշմարտեալ գտցին բանք ձեր , Է որ և դուք յերկնաւորայք . Լի-ցի՞ թէ կատարեալ լիցի 'ի ձեզ բան տրունա-կան աղօթից՝ զոր միշտն երկրորդէք . եղի-ցին կամք քո՝ որպ յերկինս , և յերկրի : Ոչ եթէ այդ այդպէս իցէ՝ որպ փափաքեմս , ո՛չ դիտեմ՝ զի՞նչ այնուհետև զձեզ կոչեցից Է ուրումն բանի . մարդիկս երկնաւորս , ե-թէ հրեշտակս երկրաւորս :

Այլ ես զհակառակն տեսանեմ 'ի յիս , որ եմ իբրև զմի 'ի ձէնջ , և դուք զգո՛յշ լերուք չլինել իբրև զիս : Որ էր՝ եթէ զկամս տն առնէի յերկրի , որպ լինէի կամք նր յերկինս . և նմանէի տն իմոյ և փրկչին յոյժ , որ ասացն պանձնէ . իջի ես յերկնից , ո՛չ զի զկամս իմ արարից , այլ զկամս հօր իմոյ՝ որ առաքեացն զիս : Որ եսս պատաղեալ կամ բոլորովին զիմովք կամօք , զբաղեալ եմ զօր ամ 'ի կա-տարումն կամաց իմոց՝ որ խորհրդով , որ բանիւ , և որ գործով : Ո՜ զի խորհիմ , թէ զիա՞րդ և ե՞րբ 'ի գլուխ ելցէ մտածութիւն իմ և յօժարութի , որով և կամքս կատարի . խօսիմ զիրաց՝ որ հաճոյ են անձին իմոյ , կմ բարուոք թուին յաչս իմ , կմ ախորժելի ըն-ծայլին բերմանն ոգւոյս և զգայութեցս . և այնու կատարել կամիմ զկամս իմ : Գոր-ծեմ զոր բարի առնեմ անձին , թէպէտև անբարի . զանձին օգուտ՝ վնասու ընկերին . զմարմնոյս հաճոյս՝ քան զհոգւոյս . զմարդկա-հաճոյսն՝ քան զԱծահաճոյսն : Այսպէս վրէժ-

խնդ

խնդրեր եմ, զոր այլք խորհեցին և խօսեցին և գործեցին զբարին և զհաճոյն և զկատարեալն յաչս քո. ոչ թէ ասել. Ես պաշտօն տանիմ աւետից իմոց, և ծունր կրկնեմ անձնանուիրութէ, և զանուն իմ պատուեմ, այլ կամիմ՝ զոր այլք ծունր կրկնեսցեն յանուն քո՝ հանգոյն երկնաւորաց, զոր հրեշտակացին, որք և անդադար լինիցին. Մինչ զոր և զանունն 'ի թերութեանց նոյ յանդիմանեմ կամ մտօք պատելով և կամ բերանով դատապարտելով. չար իմն համարեալ զարտաքսելին ծնրադրութի, որով և ոչ երկրաւոր պաշտօնեայ լինիմ. երկնչիմ թէ և ի [illegible] կայից կամապաշտութիւն. զոր կամքս անխոնարհելի ոչ տայ ծունր կրկնել յոր արժանապէս. և եթէ բարձցին չար կամք, փակին դժոխք, և բանին երկինք: Այլ արդ մղաւորք յանուն յոր քոյ աղաչեմ թողուլ այսուհետև զմեր կամս, և առնել զկամս քո. և այն զոր թողուլն իսկ զկամս մեր՝ է առնել զկամս քո: Եթէ ծնաք ընդ քեզ, և անուանեցաք յանուն քո քրիստոնեայք, տուր անուանս պտղաբերեսցուք և զարդիւնս՝ անուանս և արժանս փրկչին մերոյ որդւոյն: Նմա փառք յաւիտեանս. ամէն:

Ը 2 [illegible]

Ըմբէ անճառութեան խորհրդոյս, և մեծութե խորոցն այ բարձրելոյ՝ վն մեր խոնարհելոյ: Եկա՛յք երկիրպագցուք հաւատով մանկացելոյ ան, և 'ի միտ առցուք զսքանչելի ծնունդ միածնին, զժամանակեայն ասեմ զյաւիտենականին. և համարձակ քարոզեսցուք զծնեալն այսօր 'ի մէնջ անբանից բան մարմնացեալ 'ի կուսէ, այծ և մարդ, բարձր և խոնարհ, անսկիզբն և սկզբնաւորեալ, անմայր 'ի հօրէ՝ յանժամանակ յաւիտենից, և անհայր 'ի մօրէ՝ 'ի ժամանակի. կրկնակի ծնունդ՝ կրկին կուսութե, հօրն լուսոյ, և մօրն լուսոյ. Է որ հրէայք և հեթանոսք միանգամայն յապշութիւն պարտին: Ո՛չ զանեզական ծնունդ բանին 'ի յաւիտենից առնուն 'ի միտ, և ոչ զժամանակեայն 'ի կոյս մօրէ. զի թէ զառաջինն Է ունէին, Ճանապարհ և 'ի հաւատս հորդէին երկրպագին: Այս վնկ սկիզբն և արմատ քրիստոնէութե յայս կրկին ծնունդ հայի. զի առաջինն զերրորդութեն զխորհուրդ բացածանուցանէ, և երկրորդն զմարդեղութե. մի քան զմի հրաշալի և 'ի վեր քան զբան: Այլ զի՞ կայ իմ Է հրէի կամ Է հեթանոսի. առ հաւատացեալսդ է բան մեր զբանէն այ երևելոյ 'ի մարմնի, որ ընտրեաց զձեզ 'ի հեթանոսաց, և փոխանակեաց զձեզ յանուն իւր քրիստոնեայս. այլ տեսէք և զգո՛յշ լերուք յանձինս ձեր, զի մի՛ օտարանայցէք 'ի քէ, այլ ընտիրք գտանիցիք գործովք քոյ. զի ո՛չ անունն կեցուցանէ, այլ՝ գործն. և

զհա

զհաւատս առանց գործոց մեռեալ ասէ գիր։
Սորին վն զհաւատոյն բան 'ի ձեզ ապատան արարեալ, զոր սրտիւ հաւատայք յարդարութին, և բերանով խոստովանիք 'ի փրկութի, զխորհուրդն ասեմ ծննդեան Տծորդւոյն 'ի կուսէն, մինչև բազմօրինակ ընթերցուածովք և երգովք օրհնութե տօնախմբել, զգործն առաւել յիշեցուցանել ձեզ կամ է իմն, յոր յորդոր տօնիս ձգէ և զիս և զձեզ։

Նա տօնէ ստուգապէս զծնունդ փրկչին, յորոյ 'ի սիրտ ծնանի փրկիչն հոգևորապս. նա պատուէ զծնեալն քս, որ ծնանի 'ի նոր կեանս Տէ քնի. նա առնու զշնորհս ծննդեան Տն, որ առնու յանձն զնմանութի առաքինութեց նորածին փրկչին. և որ առնու ըզշնորհս, նոյն և առնու զնմանութի նորին. ուր այն թէ այնուհետև ճշմարիտ քրիստոնէին՝ լինել յն ումն յոաղզեաց վարուք. զի և քս գիտեմ զքնին ասէր Տծաբանն գրիգոր։

Նմա մեռաքինիք հայեցարուք յառաքինութիս Տն ձերոյ և վճպի, զորս ուսուցանէ գործով քան բանիւ 'ի բեմէ մսրոյն. հայեցարուք ասեմ 'ի քն յն՝ որ Տրն է փառաց, որպէս խոնարհեալ յերկնից յերկիր՝ ծառայիէաւ կերպարան. Թզրն Թզրաց բազմեալն յաթոռ քերովբէական՝ յետին խոնարհութե բազմի յանբանից մսուր. յետին աղքատութե աղքատանայ վն մեր՝ որ մեծատուն էր, և անիջեան 'ի յայրին իջեւանի՝

Տեր՝ իմա՛ 'ի գոմ մի անասնոց. իսպառ համբերութի՛ւն տանի եղանակի ձմերայնոյ, որինակի պանդխտութե՛, և ա՛մ ձախողութեց ժամանակին. կատարեալ հնազանդութի՛ւն անսայ իբրև զառն հեզ և անմռունչ ա՛մ ակնարկութեց՝ ոչ միայն հօրն երկնաւորի, և մօրն երկրաւորի, և յովսեփայ հայր անուանելոյ 'ի յերկրի, այլև օգոստոսի կայսեր և հերովդի արքայի, հպատակելով առ ցա առաւել 'ի գժուարին՝ վտարանդութի՛ւն և հալածական վայրաքնակութի՛ւն 'ի նորա թողլոյ հասակի:

Նա թէպէտև ա՛մ առաքինութեց հայելի զանձն իւր ընծայեցուցանէ մե՛րն անդստին 'ի մանկութե՛, այլ 'ի վ՛ր ա՛մի և 'ի վեր քան զա՛մ զսէրն, որ է զօր կատարման, աւանդէ մեզ 'ի սկզբանէ ցմախճան. զի վ՛ս մեր սիրոյ էջ յերկնից յերկիր, և կամաւոր վ՛ս մարդկան՝ կրեաց սիրով զայս ա՛մ. և յայտ է թէ մարդասիրութի՛ւն է պատուղ ա՛ծսիրութե՛. վ՛սյ և սէրն ա՛ծորդւոյն առ մարդիկ՝ էր արգասիք սիրոյ նո՛ր առ հայր իւր երկնաւոր. և այսպէս՝ որչափ սիրէր զհայր իւր, և պատուէր, և փառաւոր առնել կամէր, նովին սիրով փութացաւ յանձն առնուլ զա՛մ աշխատութի, զի բարձցէ զմեղս մեր, և հաշտեցուսցէ զհայր Է՛ արարածս. որով հանդիցէ սիրտ հօր իւրոյ և սիրտ մեր: Նա յայտ ակնարկէ փառաբանութի՛ զօրաց հրեշտակաց յաւուր յայսմիկ. զոր և մեզ արժան է զուգաձայնութի՛ւն նուագել 'ի սմին. փառք

'ի

’ի բարձունս այ, և յերկիր խաղաղութիւն,
’ի մարդիկ հաճութի ։

Յորմէ յայտ է, թէ որ ոք ’ի մէնջ զփառս անձին իւրոյ խնդրէ, ոչ տայ փառս այ ’ի սրտէ, այլ օտարանայ ’ի նմանութէն քսի, որ զփառս հօր իւրոյ խնդրէր յամի, և ինքն անփառունակ կեանս վարէր, և անարգանաց զանձն պատրաստէր սիրով ’ի փառս հօր իւրոյ և ’ի փրկութի մեր ։ Որ ոք ’ի մէնջ խռովարար է եղբարց իւրոց, կմ խռովեալ ը եղբարս իւր, անմասն է յերկնաւոր խաղաղութէ, և օտար ’ի քսէ, որ եղև խաղաղարար տիեզերաց՝ խաղաղութի մեր և կեանք ։ Որ ոք ’ի մէնջ անձին հաճոյ լինել խնդրէ, և զանձին հաճոյս խնդրէ, կամ որ մարդկան հաճոյ լինել կամի՝ քան այ, հեռի է ’ի ճանապարհացն քսի ․ որ ոչ երբէք խնդրեաց զիւր հաճոյս, այլ եկն առնել և առնէր հանապազ զհաճոյս հօր իւրոյ ։ Արդ իւրաքանչիւր ոք ’ի մէնջ տեսցէ այսուհետև թողուլ զճանապարհս իւր անբարիս, և դառնալ ’ի ճանապարհս քսի ’ի ծննդենէ անտի նորա մինչև ’ի կատարած կենաց, մերկանալ զհին մարդն գործովք իւրովք, և զգենուլ զնորն՝
որ ըստ այն հաստատեալ է ։

Այլ ո՞ այսմ մեզ միջնորդ և բարեխօս, եթէ ոչ դու. տիրամայր տռ կոյս ածածին ․ որում խնդակից լինիմք յաւուրս մեծի, յորում ծնար անճառապէս զորդին միածին զանդրանիկ մեր եղբայր անուանել ․ և աւուրս շնորհին պաղատիմք ծնանել և զմեզ ’ի նոր
կեանս

Նոր՝ իմա՛ 'ի գոմ մի անասնոց . իսպառ համ-
բերութիւն սանի եղանակի ձմերայնոյ , օրի-
նակի պանդխտութե , և ամ ձախողութեանց
ժամանակին . կատարեալ հնազանդութիւն
անսայ իւրև զառն հեզ և անմռունչ ամ
ակնարկութեանց՝ ոչ միայն հօրն երկնաւորի ,
և մօրն երկրաւորի , և յովսեփայ հայր ան-
ուանելոյ 'ի յերկրի , այլև օգոստոսի կայ-
սեր և հերովդի արքայի , հպատակելով առ-
ցա առաւել 'ի դժուարին՝ վտարանդութիւն
և հալածական վայրաբնակութիւն 'ի նորա-
բողբոջ հասակի :

Իսկ թէպէտև ամ առաքինութեանց հայելի
զանձն իւր ընծայեցուցանէ Տրն անդստին
'ի մանկութե , այլ 'ի վր ամի և 'ի վեր քան
զամ՝ զսէրն , որ է զօդ կատարման , աւան-
դէ մեզ 'ի սկզբանէ ցվախճան . զի վն մեր
սիրոյ էջ յերկնից յերկիր , և կամաւոր վն
մարդկան՝ կրեաց սիրով զայս ամ . և յայտ
է թէ մարդասիրութիւն է պտուղ ածսիրու-
թե . վն և սէրն ածպարգւոյն առ մարդիկ՝
էր արգասիք սիրոյ նր առ հայր իւր երկնա-
ւոր . և այսպէս՝ որչափ սիրէր զհայր իւր , և
պատուէր , և փառաւոր առնել կամէր , նո-
վին սիրով փութացաւ յանձն առնուլ զամ
աշխատութի , զի բարձցէ զմեղս մեր , և հաշ-
տեցուսցէ զհայր ընդ արարածս . որով հանդի-
ցէ սիրտ հօր իւրոյ և սիրտ մեր : Իսկ յայտ
ակնարկէ փառաբանութի զօրաց հրեշտա-
կաց յաւուր յայսմիկ . զոր և մեզ արժան է
զուգաձայնութիւն նուագել 'ի սմանէ . փառք
'ի

՚Ի բարձունս այ, և յերկիր խաղաղութիւն,
՚ի մարդիկ հաճութի ։

Յորժէ յայտ է, թէ որ ոք ՚ի մէնջ զփառս անձին իւրոյ խնդրէ, ո՛չ տայ փառս այ ՚ի սրտէ, այլ օտարանայ ՚ի նմանութէն քի, որ զփառս հօր իւրոյ խնդրէր յամի, և ինքն անփառունակ կեանս վարէր, և անարգանաց զանձն պատրաստէր սիրով ՚ի փառս հօր իւրոյ և ՚ի փրկութի մեր ։ Որ ոք ՚ի մէնջ խռովարար է եղբարց իւրոց, կամ խռովեալ ընդ եղբարս իւր, անմասն է յերկնաւոր խաղաղութէն, և օտար ՚ի քէ, որ եղև խաղաղարար տիեզերաց՝ խաղաղութի մեր և կեանք ։ Որ ոք ՚ի մէնջ անձին հաճոյ լինել խնդրէ, և զանձին հաճոյս խնդրէ, կամ որ մարդկան հաճոյ լինել կամի՝ քան այ, հեռի է ՚ի ճանապարհացն քի ․ որ ոչ երբէք խնդրեաց զիւր հաճոյս, այլ եկն տանել և տանէր հանապազ զհաճոյս հօր իւրոյ ։ Արդ իւրաքանչիւր ոք ՚ի մէնջ տեսցէ այսուհետև թողուլ զճանապարհս իւր անբարիս, և դառնալ ՚ի ճանապարհս քի ՚ի ծննդենէ անտի նորա մինչև ՚ի կատարած կենաց, մերկանալ զհին մարդն գործովք իւրովք, և զգենուլ զնորն՝
որ ըս այն հաստատեալ է ։

Այլ ո՞ այսմ մեզ միջնորդ և բարեխօս, եթէ ոչ դու. տիրամայր սբ կոյս ածածին ․ որում խնդակից լինիմք յաւուրս մեծի, յորում ծնար անճառապէս զորդին միածին զանդրանիկ մեր եղբայր անուանեալ ․ և աւուրս շնորհիւ պաղատիմք ծնանել և զմեզ ՚ի նոր
կեանս

կեանս է Ածորդւոյդ , ասնելով զմեզ նմանս նմա վարուք , որ եկն նմանեցաւ մեզ բա_ րուք ․ զի ոչ ած մեր մարդացաւ վն մեր , և եղանց է ամ կիրս մարդկային կենցաղոյս, խոյնպէս և մարդիկս շնորհօք նր՝ և քոյին բարեխօսութբ՝ յածային վարս նր թեւակա խեցաւք , և է ամ պատուիրանս նորա անց ցաւք սիրով առանց պատուիրանազանցութ ․ և արժանաւորք եղիցուք հասանել առ նա յերկինս , և փառաց նր տեսող լինել. մա փառաւորել հանապազ է հրեշտակս ՚ի յեր կինս յաւիտեանս յաւիտենից ․ ամէն ։

Դարձեալ ՚ի նորածին փրկչէն , վն անուա նադրութեան Յի՛ յութօրեայ թլփատութ ․ ՚ի վր բնաբանին ․

* Յովհան յէ ․ ժէ ․ ամ ծունր կրկնեցէ ll ։

Ո՞վ է սա Թագաւոր փառաց , յորոյ անուն երկրպագելի՝ ամ ծունր կրկնի ․ ո՞վ է սա , եթէ ոչ՝ ար զօրութեց նստեալն ՚ի քերով_ բէս և սրբաբանեալն ՚ի սերովբէից է հօր և է հոգւոյն սբյ ․ վյ երկրորդէ հոգեր_ գողն ՚ի պխնկին ․ սա ինքն է Թագաւոր փա_ ռաց ․ զոր և փաղն տարտնեան է ղաւթեան քնարի միաձայն հնչեցուցանէ՝ ար փառաց զնա վերաձայնելով ։ Ն՛ծ ուրեմն է Ճշմարտապէս , որ եղեն մարդ Ճշմարիտապ՝ բանն

և տղա_

տղմոյացեալ 'ի կուռս . զի ոչ աջ տիրապէս երկրպագելի՝ ծունր կրկնելով յանուն նր, ոչ աջ պարզապէս պաշտելի, ոչ աջ այլ փառսաց Թագաւոր Ճանաչելի, բայց միայն ած. Նոյն զիա՛րդ ած, ասիցէ աջ, անուն ընկալաւ այսօր յն, որ և անուանեցաւ քն. ուր ածութին է անթարգմանելի և անանուանելի. Նոյն զի՞ զարմանս, եթէ անուն էառ, երբ մարմին էառ. զարմացի՛ր զն խոնարհութին, որում զհետ գայ կոչումն ընտանի. զի՞ զարմանս, եթէ 'ի մարդանալն՝ մարդկապէս և անուանեցաւ, ուր և տղայաբար ծնաւ, և ութ մանուկ ութօրեայ եբրայեցի՝ Թլփատեցաւ ըստ օրինաց՝ տուողն օրինաց և ածն եբրայեցւոց. այլ զն խոնարհութիւն յաւելոյց անօրէնութեան և անուանադրութեան: Թլփատութին 'ի մանկութեան օկերղան արար հերձման արեան 'ի Թողութի մեղաց մերոց մինչև 'ի մահ խաչի. որով և զԹլփատութին խափանէ այսուհետև, և զհիմն 'ի նորս փոխէ մկրտութին՝ զոր 'ի չափ հասակի ընկալաւ. զի ծնեալքն 'ի նմ աւազանէն մանկունք նորոյ ուխտին՝ մի՛ լինիցին տղայք միտք ըստ ծերոցն եբրայեցւոց, այլ 'ի չարեաց տղայացին, և միտք կատարեալք լինիցին. զի ոչ ևս են ըստ օրինաց խափանելեաց, այլ ըստ շնորհաց յաւերժականաց: Նաև անուանադրութին դեկեալ հասեալ փրկութին Տր աւետարանէ. Ջքզի յն՝ (ըստ եբրայականին եաշուահ, ապրեցուցիչ) փրկիչ Թարգմանի. որ այ մարդացելոյ է անուն և գործ սեպհականա.

այ,

ա՟յ, զի ա՟յ է փրկել․ և մարդացելոյ՝ զի իրաւամբք լինիցի փրկութի պարտաւորելոցս ։ Որպէս և քո՟ն անուն՝ (ըստ եբրայեցւոյն մեսիահ,) որ է յունարէն՝ օծեալ, զանկնկալեալ փրկիչն հաւատարմացուցանէ․ զոր գալոցն ասէին, և արդ եկն եհաս․ և օծութի իմն ոչ միայն ո՟պ թ՟գրի և քահանայապետի ամենեցուն, և օծելոյն օծելոց, այլև որպէս միոյ միայնոյ և միածնի օծելոյ նոր խառնմամբ և սքանչելի խառնուածով, որով ա՟ծ մարդացաւ, մարդն ա՟ծացաւ՝ ըստ ա՟ծաբանին․ զի 'ի լինել ա՟յ մարդ՝ մարդկութին առի և է օծեալ ա՟ծութբ, ըստ որում անձն բանին ա՟յ անեղական և անսահման անձնաւորեաց և զեղական բնութի մարդկային սահմանաւոր՝ զառեալն 'ի կուսէն անճառ միաւորութբ ։

Իսկ զի այս այսպէս, եթէ յ՟ոդ անուն, և եթէ ք՟ն, ոչ ա՟ծութեն է յատուկ, և ոչ մարդկութեն առանձին, այլ՝ տնօրէնութեն և միաւորութե․ զ՟ի է՝ ա՟յ մարդացելոյ․ վ՟յ և է անուն երկրպագելի, որում ա՟մ ծունր կրկնի և կրկնեսցի ։ Այլ ժամ է տեսանել, թէ որպէս ա՟մ ծունր կրկնի նմա՝ երկնաւորաց, երկրաւորաց, և սանդարամետականաց․ և թէ յորոց սակի էցէ մերս վիճակ ։ Երկնաւորք՝ յայտ է թէ հրեշտակք, են երկրպագուք յ՟որ փրկչին մերոյ՝ հոգւով և ճշմարտութբ, ահիւ և խնդութբ, սիրով և խոնարհութբ, ծառայս պատրաստականս զանձինս խոստովանելով ա՟ծ իւրեանց և արար-

բարուչին և Թգրի կամակատար մնօք ։ Այլ եւ կրաւորք՝ մարդիկ, եթէ իցեն ճշմարիտ երկրպագուք, 'ի հրեշտակաց համարի են, զօրէնս և զպարտս ծառայութեան իւրեանց ճանաչելով 'ի հարկէ, և զհարկաւորն կամաւոր առնելով. և այնպէս ծունր կրկնելով որտի, և կամօք իւրեանց պատարագ մատուցանելով յԱծի, և խոստովան լինելով անեղծան բարձրելոյն ։ Ապա թէ ոչ՝ 'ի դիւաց համարի գտանին, և ամ ոգւոց չարաց սանդարամետականաց, որք յակամայ կամս 'ի հարկէ և 'ի բռնադատութէ բնութե և յերկիւղէ պատժոյ պատուհասին բերեալ, երկրպագեն յԱծի քՍի իբրև ահաւոր Թգրի և դատաւորի և ամն բոլորեցունց, միանգամայն և հայհոյեն զանուն նր նր ։ Իսկ և զմեր ծնրադրութիւն կմ զերկրպագութիւն զննեսցուք ։

Այնչափ հարկաւոր է քննել մեզ և գիտել՝ թէ որպէս ծունր կրկնեմք յանուն յԱծի քՍի, որդւոց անարժա՞ն երկրպագութե սանդարամետականաց, եթէ արժանաւոր երկրպագութե երկնաւորաց, որչափ հարկաւոր է զԱծ ճանաչել, և զքն ած և մարդ խոստովանել, և անուամբ յԱծի փրկչի 'ի փրկութե անդր փութալ. զի և ոչ այլ անուն գոյ 'ի նքո երկնի՝ տուեալ 'ի մարդիկ, որով արժան իցէ կեալ մեզ. ապա թէ ոչ՝ ոմք կորուսանէ զմեզ զայնոսիկ՝ որք ոչ ճանաչեն զնա, նոյնպէս և զորս ոչ գիտեն երկիրպագանել նմա հոգւով և ճշմարտութե. և ոչ միայն այսու-

հե-

Հետև գեղեցիկ և փառաւորեալ անուանն յիւր՝ փրկիչ, եթէ ոչ լինիցիմք որդիք փըր-կութեան, այլ՝ բարկութեան և կորստեան որդի զանդարամետականս :

Բայց ես ուրախ եմ վն ձեր սիրելիք, զի տեսանեմ զձեզ յերկնաւոր ծնրադրաց և 'ի Ճշմարիտ երկրպագուաց կարգի. զի ժողո-վեալ յեկեղեցի այ 'ի նոր սիոնի՝ ոչ միայն յաւուր. անուանն յիւր երկրպագանէք ան-ուան նր 'ի սրահս սրբութեան նր, այլև զնի ամս: Այլ կարի իսկ քաջ. զի եթէ հինն իէլ առակաւ և օրինակաւ պաշտէր երկնաւո-րացն, քանի՞ ևս 'ի մեզ 'ի նորն իէլ երևելին տիրապէս նմանութիւք երկնային պաշտա-մանն. վն զի հինն օրինակ էր նորոյս, և նորս՝ գերադրական խորանին երկնից. ա-ռաջինն ստուեր, երկրորդս Ճշմարտութի՝ յար և նման երրորդ երկնից. բայց միայն վարագուրաւ խորհրդոց ծածկեալ, մինչև հասցուք 'ի դէմյանդիման տեսութի. ոչ աւանիկ և փառաբանութիք և երգաբանու-թիք նորոյս սիոնի՝ նոյն և նման են ը՛ վեր-նոյն սիոնի, երկրորդելով զառ 'ի հրեշտա-կաց ուսեալ օրհնաբանութիս. ոչ թէ յանդ-դիման աթոռոյն այ պաշտէաք՝ ձայնակցու-թե դասուցն երկնաւորաց :

Այլ զի՞նչ մնայ այսուհետև. զի ահա բա-նիւ՝ զտաք Ճշմարիտ երկրպագուք և փառա-բանիչք անուանն յիւր քնի՝ ածն և այ մերոյ : Պիտէք, և ոչ կարէք անգիտանալ, եթէ կայ և մնայ գործով կամակատար լինել այ,

որ է լրումն նմ պաշտամանն ։ Այլ զայս որ-
պէս արասցուք՝ ասէք՝ երկրաւորքս հանգէտ
երկնաւորաց ․ հոգեղէն մարմին պէտս ունի
պաշտելոյ և զիւր պէտս կարեւորս ․ ուտել,
ըմպել, զգենուլ, հանգչել ․ որոց վս տա-
ռել անհանգիստ աշխատի նմ մարդ զցայգ
և զցերեկ ․ և 'ի նոյնս հարկաւ պատաղին
նմ գործք և վաստակք որդւոց մարդկան ․
իցէ՞ թէ հոգեղէն լինէաք, և փոխանակ
ծառայելոյ մարմնոյ՝ հոգւոր ծառայութի
միշտ կատարէաք 'ի փառս անճառն բարձրե-
լոյն ։

Ո՛չ այդպէս ․ զայդ պատճառանս սուտ թն
եբարձ նծ ճշմարտութի՝ առաքելովն զորդի
իւր յերկնից 'ի յերկիր ․ որ եկն էառ մարմին
հոգեղէն, և եղև նման մեզ նմի՛ առանց
մեղաց ․ և կատարեաց 'ի մարմնի անդ զնմ
կամս նոյ և հօր իւրոյ, և զնոյն նոյնօրինակ
առնել մեզ՝ ետ զանձն յօրինակ ։ Այսե-
ցարուք և 'ի պօղոս, զի ասէ ․ նմանօղք ինձ
եղերուք, որպս և ես քնի ․ որ և դարձեալ
յայտնի կացուցանէ, եթէ նմ ծառայքն նոն
հաւատարիմք զնմ գործս մարմնոյ կարգե-
լով 'ի փառս նոն՝ լինին նոյ ճշմարիտ երկրր-
պագուք յնմ ժամ ․ զի ասէ, եթէ ուտի-
ցէք, եթէ ըմպիցէք, եթէ զինչ և առնի-
ցէք, զնմն 'ի փառս նոյ արասջի՛ք ։

Իսկ արդ՝ ասիցէք ․ ո՞չ ապաքէն և մեք զնոյն
գործեմք ․ ապա ուրեմն եղաք վերացեալք և
անցաք 'ի կարգ երջանկաց վերնոց, որ ծունր
կրկնեն հանապազ յանուն յնքն երկնաւոր

քաղաքավարութիւն, և գործով փառաւոր առնեն զնա: Իցէ՞ թէ ճշմարտեալ գտցին բանք ձեր, զի որ և դուք յերկուանայք. Իցէ՞ թէ կատարեալ իցէ 'ի ձեզ բան տէրունական աղօթից՝ զոր միշտն երկրորդէք. Եղիցին կամք քո՝ որպէս յերկինս, և յերկրի: Ո՞չ է եթէ այդ այդպէս իցէ՝ որպէս փափաքեմս, ո՞չ գիտեմ՝ զի՞նչ այնուհետև զձեզ կոչեցից զի ուրումն բանի. մարդկինս երկնաւորս, եթէ հրեշտակս երկրաւորս:

Բայց ես զհակառակն տեսանեմ 'ի յիս, որ եմ իբրև զմի 'ի ձէնջ, և դուք զգոյշ լերուք չլինել իբրև զիս: Ո՞ւր էր՝ եթէ զկամս Տեառն առնէի յերկրի, որպէս լինի կամք նորա յերկինս. և նմանէի Տեառն իմոյ և փրկչին Յիսուսի, որ ասացն զանձնէ. Իջի ես յերկնից, ո՞չ զի զկամս իմ արարից, այլ զկամս հօր իմոյ՝ որ առաքեացն զիս: Ո՞ւր եսս պատրաստեալ կամ բոլորովին զիմովք կամօք, զբաղեալ եմ զօր ամենայն 'ի կատարումն կամաց իմոց՝ որ խորհրդով, որ բանիւ, և որ գործով: Ո՞չ զի խորհիմ, թէ զիարդ և ե՞րբ 'ի գլուխ ելցէ մտածութիւն իմ և յօժարութիւն, որով և կամքս կատարի. խօսիմ զիրաց՝ որ հաճոյ են անձին իմոյ, կամ բարուոք թուին յաչս իմ, կամ ախորժելի ընծայլին բերման ոգւոյս և զգայութեցս. և այնու կատարել կամիմ զկամս իմ: Գործեմ զոր բարի առդնեմ անձին, թէպէտև անբարի. զանձին օգուտ՝ քան ընկերին. զմարմնոյս հաճոյս՝ քան զհոգւոյս. զմարդահաճոյն՝ քան զԱստուածահաճոյն: Միայն վրէժ-

խնդիր

ծնողքր եմ, զի այլք խորհեցին և խօսե-
ցին և գործեցին զչարին և զհաճոյն և
զկատարեալն յաչս Այ. ոչ թէ ասել. Ես
պաշտօն տանիմ ախտից իմոց, և ծունր կրկ-
նեմ անձնատուրութե, և զանուն իմ պատ-
ուեմ, այլ կամիմ՝ զի այլք ծունր կրկնես-
ցեն յանուն յն քի՝ հանգոյն երկնաւորաց,
զի հրեշտակացին, որք և անարատ լինիցին.
մինչ զի և զմանունս ՚ի թերութեանց նց յան-
գիմանեմ կամ մինչ զատելով և կմ բերա-
նով դատապարտելով. շատ ինձ համարեալ
զարտաքինն ծնրադրուէ, որով և ոչ երկրա-
ւոր պաշտօնեայ լինիմ. երկնչիմ՝ թէ և ՚ի
անձգարանատականնն կալեալ կամապաշ-
տութե. զի կամքս անխոնարհելի ոչ տայ
ծունր կրկնել յոր արտաքնապէս. և եթէ
բարձցին չար կամք, փակեսցին դժոխք, և բացցին
երկինք: Այս արդ նշխարք յանուն յոր քնի
աղաչեմ թողուլ այսուհետև զմեր կամս,
և առնել զկամս այ. և այն զի՝ թողուլն
իւր զկամս մեր՝ է առնել զկամս այ: Եթէ
ծնաք ընդ յոր, և անուանեցաք յանուն յն
քրիստոնեայք, ըն անուան պարտաւորեցուք
և զարդիւնս՝ անուամբ և արդեամբ փրկչին
մերոյ օրհնելոյ. նմա փառք յաւիտեանս.
ամէն:

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ՃԱՌ. Ե.

'Ի գովեստ երից մոգուց յերկրպագութիւն նորածնին արքային յսի · որ և Յայտնութիւն :

Որչափ յայտնի է 'ի նոր աւետարանէ , թէ 'ի ծնանիլ յի̃ ք̃ի 'ի Բեթղեհեմ Հրէաստանի՝ եկին երջանիկ մոգք թագաւորք աստղագուշակ առաջնորդութեամբ յարևելից յերկրպագութիւն ն̃ն՝ բերելով զերրեակ ընծայս խորհրդոյ , այնչափ և յանյայտութեան մնայ՝ նախ տեղին , ուստի եկին յարևելեան կողմանց · մինչ եւն որ հայելով 'ի բանս աստղմաւխն , ուր թագաւորք արաբայ և սաբայ պատարագաբերք ասին նմ̃ն , զմին եղին լինել յարաբիոյ , և զմիւսն 'ի սաբայէ՝ զոր համարեցան լինել եթէովպիա , ըստ հայկեշրուտան · և զի յետ սաղմոներգութն զհնդիկս յառաջագոյն ձեռնտու ան մ̃ծ , զերրորդն ասացին եկեալ 'ի հնդկաց · եւն որ և զթ̃գւրս թարսսի և կղզեաց նշանակեալս 'ի սաղմոսի կամեցան իմանալ · բայց որպէս անուն թարսսի պէսպէս առեալ լինի ; նոյնպէս և հնդկացն :

Նոյնք ճշդագոյնս պահելով զաւետարանին բան , թէ մոգքն եկին յարևելից , յԵ̃ն պարսից և պարթևաց ասացին զն̃ո լինել , ուր կայր առանձին դասու մոգուց կոչեցեալ · թող զի պարսիկք և պարթևք մոգք

կո-

կոչեցին 'ի ժամանակին․ այլ և Մոկք է մի 'ի գաւառաց Ծ̃ին Հայոց ։ Փողից ասել զան-ուանս նց յաւանդութէ առեալ, մելքոն, գասպար, և բաղտասար․ որպս և երեք լի-նել թուով 'ի թուոյ ընծայիցն է իմաստա-սիրեալ, զի են՝ ոսկի, կնդրուկ, և զմուռս․ և թվր անուն ընծայի մոգուցս, զի որում-յիշխն զանձք նց բացեալ․ և օրինակ գա-լստեան նց և յանդիման լինել Հերովդի ար-քայի՝ արքայակերպ ցուցանի ։

Ութերորդ՝ ժամանակն ելից նոցա յԾէ իւր-եանց, և հասանելոյն յԵղմ, և գալոյն 'ի բեթղեհեմ․ այլ և ժամանակ երևելոյ աս-տեղն՝ զոր ասի ստուգեալ Հերովդէս․ այլ-մեզ է անստոյգ․ մինչ զի ոմք կարծեն՝ թէ-գիւրին է չափել զայս ամ յորէ աստի ծնն-դեանն քն, 'ի զուր աշխատին․ զի որովհե-տև ըստ աւետարանին՝ մոգքն ոչ միայն 'ի գալ հասանել իւրեանց գտին արդէն ծնեալ զյս, այլև յայտ արարին՝ թէ բազմօք վա-ղագոյն էր ծնեալ, և թէ աստղն երևեցաւ նոցա երբև նշան ծնելոյն, և ոչ եթէ ծնա-նելոյն․ վ̃ոյ ասէին, ո՞ւր է որ ծնաւ ար-քայն հրէից․ ապա ո՞ կարէ ասել, թէ յետ ծնանելոյ յի՝ յորում աւուր երևի երևեալ և աստղն, 'ի քանի՞ աւուրս կարացին 'ի մի գալ երեքին մոգք, և 'ի քանի՞ աւուրս հա-սին յԵղմ և 'ի բեթղեհեմ․ երբ ոչ [illegible] նց է յայտնի, և ոչ ժմի ելիցն ։

Օ այսուսիկ նշանակեցաք, զի մի վայրապար խնդիրք յուզիցին․ մեք 'ի խորհուրդ գա-

լսման և երկրպագութեան նշ ուշ դիցուք՝ առ
'ի լինել նոց զնա ճշմարիտ երկրպագուս յոր։
Նշանն տամ մարդուցս երանելեաց․, որք
այսպիսում մեծի հասին մասին ձայնհաւոց՝
առաջին լինել 'ի հեթանոսաց ճշմարիտ եր-
կրպագու նոյ երևելոյ 'ի մարմնի. և արժա-
նի եղեն մեծայայտնութեան տեսութեան՝ հոգ-
ւով և մարմնով, և նախաշաւիղ եղեն դար-
ձի եկեղեցւոյս հեթանոսաց. զի լցցի մեծա-
հօրն առած զփրկչէն յոր. * եցոյց մր զփրկ-
կութիւն իւր, առաջի ազգաց յայտնեաց զարդ-
դարութիւն իւր ||. զոյգ ընդ բանից մծարան
աւետարանչին, * յիւրսն եկն ('ի հրէայս),
և իւրքն զնա ոչ ընկալան. իսկ որք ընկա-
լանն զնա (առաւել 'ի հեթանոսաց), ետ
նց իշխանութիւն որդիս այ լինել. որոց հա-
ւատացեն յանուն նր ||։

Նա ահա առաջին հաւատացեալք քոյ եղեն
երեքին Թգւորքս մոգ անուանեալք, և որ-
դիք մոգուց. Ոյ ոչ միայն աստեղագէտք և
աստեղաբաշխք, այլև աստղահմայք՝ որպէս
քաղդէայք, և աստեղապաշտք. և զհամբ-
յանկարծակի ուրեմն յարևապաշտութէ և
'ի լուսնապաշտութէ՝ միոյ նորանշան աստեղն
երևմամբ դարձան 'ի պաշտել զարեգակն
արդարութեան զերևեալն 'ի մարմնի, և 'ի
պատուել զլուսինն լրացեալ՝ զարևամայրն
անեղ մարիամ կոյս մծածին. և այնպէս
'ի ծագաց երկրի հրաւիրեցան, և եկին և
տեսին զփրկութիւն փրկչին, և 'ի միտ առին
զպայծառացեալն մծ՝ զարդարութեն զլիովին։

Նշ

Ի՞նչ առնեմ արժանացան անպատուեմ շնոր-
հիս , որ նախանձելի լին. է մր՟ մծապարաց ։
Նպաքէն չէք պատճառք շնորհաց , որ չէ
փոխարէն վաստակոց , այլ ձրի պարգև մզ՟ .
ապա թէ ոչ՝ շնորհքն ոչ ևս շնորհք լինէր .
ամենայն և այն է ճշմարիտ , զի որ զանազանդ-
շնորհաց յարգեն՝ տայ նմ՟ մր՟ շնորհս փոխա-
նակ շնորհաց . իսկ քանքարաթաքոյցն ը՟ պա-
տուհասիւք է . վ՟յ ասէ տ՟րն . որ ունիցի՝
տացի նմա և յաւելցի , և որ ոչն ունի՝ և զոր
կարծէն թէ ունիցի , բարձցի ’ի նմանէ ։
Եթէ չէր երևեալ մոգուց նշանակ փրկչին՝
աստղն երկնային , այն է շնորհքն առաջին ,
անհնարին էր նց՟ յառնել գալ ’ի տեսանել
զփրկութի՟ն . ապա ուրեմն եղոյց նոցա տ՟ր
զփրկութի՟ իւր նշանաւ աստեղն . և ամենայն
եթէ անփոյթ արարեալ էր նց՟ զն՟ն շնորհին ,
և չէր անկեալ նց՟ կարօտով յաստղ անդր՝
փափաքելով տեսանել զնովաւ երևեալն , և
ոչ փութացեալ ’ի ճանապարհ փրկութե՟՝ յոր
առաջնորդէր շնորհքն այն առաջին , չառ-
նէր նց՟ տ՟ր և զերկրորդ շնորհ մեծագոյն ,
և ոչ յայտնէր արդարութի՟ն իւր զինքն առա-
ջի նց՟ . ապա ուրեմն եղոյց տ՟ր , և նք՟ տե-
սին , և ոչ անտես արարին . մծ՟ յայտնեաց
զինքն , և նք՟ սիրով ’ի մօտ առին . տեսնք՟
զգեղեցիկ կարգ մծային գործոց ընդ մե-
րում գործակցութե՟ . կոչէ տ՟ր , և մեզ պարտ
է զհետ երթալ կոչողին . տայ շնորհս , և
մեզ պարտ է ը՟ ունել խնդութ՟բ . ապա թէ
ոչ՝ ապաշնորհ գտեալ՝ անարժան զանձինս

G 4 նո-

նորանոր շնորհաց, և անմահան 'ի փրկութե։ Այլ արդ՝ ո՞չ խիթալի իցէ ինձ և ձեզ, եթէ և մեր ուսուցեալ է բազում բազում անգամ նշանակս կոչման շնորհացն այ՝ որպէս մի մի աստեղս լուսաւորս և նորանշանս, եթէ 'ի լրոյ քարոզութե բանին այ, և եթէ 'ի տեսոյ ազգէ ազգի առ թիւ զգաստացուցանողաց զմեզ 'ի թմրութե ոգւոց. այլ զբազմօք զանց արարեալ և հեղգացեալ 'ի փրկութե վերջացեալ գտաք և գտանիմք 'ի փափաքելւոյն մերմէ մինչև ցայսօր։ Օ՜ քանի՞ քանի շնորհօք արդեօք անտես արարաք, զքանի՞ երախտեօքն այ ապախտ արարաք, և անձամբ զանձինս զրկեցաք 'ի շնորհաց և 'ի կենաց անտի՝ որ 'ի քս յս 'ի տր մեր։ Մե՛ք արդեօք յայսմհետէ և առ յապա նոյնպէս կուրասցուք. մի՛ արդեօք՝ որպ կուրութիւն փոքր 'ի շատէ եղև ինձ լի հնոյն, շատ ևս կուրութի լիցի նորոյս ինձ լի, մինչև գտանիլ խապառ հեռի 'ի փրկչէն և 'ի փրկութե. ըստ այնմ, ոչ կամեցաւ զօրհնութի, հեռի եղիցի 'ի նմանէ։ Վա՛յ լիցի աւել զայդ մտ ձեր. քաւ լիցի ինձ աւուրս շնորհի, զի մի օտարասցուք 'ի շնորհաց աստի ածատեսութե և յօրհնութե ածայայտնութե։

Եկայք կանխեսցուք եղբարք ը՟ երանելի մոգուցն 'ի լոյս աստեղն երևելոյ՝ որ ծագեաց յակոբայ ածատեսի, երթալ տեսանել զարդարութեան արեգակն ծագեալ 'ի տանէն յակոբայ. մի դանդաղեսցուք յուղաթն, և մի յամեսցուք ծուլութե. մի ատամ-

տամնեացուք երկմտութեամբ, և մի՛ պատաղեա-
ցուք զհոգովք Տի. զՏ լըցուք ՔՍ թագաւո-
րացն երեցունց, և զզաւառ և զքաղաք և
զտուն և զընտանիս և զինչս և զամ խոր-
հուրդս և զգործս, միայն թէ զյն գտցուք
զնորածին թգրն բոլորից՝ զփրկիչն մեր և
զփրկութի. զամ որ մեզ պիտանի երևի՝ ան-
պիտան համարեսցուք, մի միայն կարևոր
զփութալն ՚ի գործն այյ ծանիցուք. զի և
զմծ գտցուք, և ոծատեսք եղիցուք: Ա՛հա
լուաք զնմանէ յեփրաթայ բեթղեհեմի. և-
կայք գտանեմք զնա ՚ի դաշտս մայրեաց՝ ար-
տաքոյ գեղջն բեթղեհեմի. մտցուք ՚ի յարկս
նորա յայրն անշուք, և երկիրպագցուք ՚ի
տեղւոջ՝ ուր կացեալ են ոտք նորա ՚ի մսուր
անբանից խանձարրապատ: Ո՛ ՚ի կուսէն
մարմնացեալ բանն եկայք ժողովուրդք ընդ
հովուեան բարեբանեսցուք, և ընդ մոգուցն
երկրպագեսցուք. Քս երկնային զօրուն եր-
գեսցուք, փառք ՚ի բարձունս այյ:

Փառք ՚ի բարձունս այյ խոնարհելոյ ՚ի յեր-
կիր. փառք մեծիդ այյ փոքրկացելոյ, մինչև
և փոքր մի խոնարհ ՚ք զհեշտակս քո երևել
քեզ մարդեղութբ վն մեր մարդկան և վն
մերոյ փրկութե. փառք փրկչիդ մերոյ մեզ
նմանելոյ, որ եղեր որդի մարդոյ՝ առնել
զմեզ որդիս այյ: Քեզ երկիրպագանեմք Տր
մեր և թագաւոր նորածին, որ տղայացար
վն մեր ՚ի կուսէն՝ տալ մեզ համարձակութի
մերձենալ սիրով և ընտանութբ իբրև առ
եղբայր և ազգականց մեր, ծածկելով զմեծ-

վայ

վայելչութիւն փառաց քոց՝ միանգամայն և
յայտնելով յայտնի նշանաք. արդ ոչ յայտ-
նեցեր զքեզ հրեշտակաց հովուաց, և աս-
տեղք մոգուց, յայտնեալ մեզ Տէր զլուսաւոր
խորհուրդս ամենայայտնութեան քո բանդ ամ-
բանիւ բերանոյ քո. զի վա այն եկաք յառա-
քո, գիտելով՝ զի զբանս կենաց յաւիտենա-
կանաց ունիս. բարձրեալդ ոչ վայրապար
խոնարհեցար 'ի մեր բնութիւն, և մեծատունդ
ոչ 'ի զուր աղքատացար վա մեր, այլ զի [illegible]
ձառ խոնարհութե քով բարձրացուսցես զխո-
նարհս, և մեծացուսցես զաղքատս կա-
մաւոր աղքատութե քո:

Այսպէս աւէ Տէր՝ յն միածին հօրն լուսոյ
և մօրն լուսոյ, բանն բազմաւոր յանբանից
մնուք. եթէ արդարև որդիք մարդկան խո-
նարհ լինիջիք ոչ զհոգիւ, ծանուցից ձեզ
զխոնարհութի իմ բարձրեալս յաւիտենից՝
որ եղէ որդի մարդոյ. եթէ հնազանդ լի-
նիջիք ձայնի կոչողիս ոչ զթագաւորս արևե-
լից, և ես լուսայց ձեզ, և ցուցից ձեզ զփր-
կութի իմ, և յայտնի արարից զարդարութի
իմ, զի իրաւամբք և արդարութե փրկել
զձեզ կայ ինձ առաջի. և եթէ արժանաւոր
և Նա ընծայիւք լիաձեռն երևեսջիք առաջի
իմ ոչ զմոգս, և ես առատաձեռն եղէց առ
ձեզ պէսպէս շնորհօք և պարգևօք, զոր բե-
րի յերկնից բաշխել որդւոց մարդկան: Ա-
պա թէ ոչ՝ բարձրամիտք ոչ զզգայս և զփա-
րիսեցիս, և չարամիտք ոչ զհերովդէս, ոչ
տեսցեն զիս զփրկիչս, թող թէ զփրկութի
իմ.

իմ ․ Իսկ ընծայաբերքն անշնորհք և անմոռնելիք որք զկայէն՝ ելցեն և հեռի լիցին յերեսաց իմոց ։

Խորհրդաւոր ընծայիւք երևեցարուք առաջի իմ, զխնկեղէն՝ զի պատարագ ոչ է հոգւէ խնկարհ ․ և ես զիմ խորհրդոյս ձեզ յայտնեցից՝ ոչ միայն որք մոգուց, այլ և որք մօր իմում կուսի ․ մինչև պահել և ձեզ նոյնպէս զիմ բանս՝ զոր ասեմ ձեզ, և խելամուտ լինել 'ի սրտի ձերում ։ Ոսկի ոչ ունիք որք զթագաւորին եկեալս, և ոչ զանձս երկրպաւորս՝ 'ի բանալ և մատուցանել առաջի իմ ․ զաղքատութե ձերոյ զկնիկս սիրով ինձ նուիրեցէք, որ առաւել է ինձ ընդունելի, որպէս աղքատութի մօր իմոյ, և յոխնեբայ հայր ինձ անօտեանելոյ ։ [illegible] պակասոր ձեզ, աղօթք մի պակասեսցեն ․ այլ ուղիղ եղիցին աղօթք ձեր որք խունկ առաջի իմ, բուրվառաւ կամացդ շարժութեն յանձնակողմն կոյս՝ վերաբերեալ 'ի բարձրութի մեծափայլեցուն իմոյ, և վայրաբերեալ 'ի խոնարհութիւն սրտից ձերոց, և անուղղելն վերաբերել 'ի յայս յափ փրկչիս ։ Օ մուռս ոչ բուռանի յերկինս ձերում ․ զմոռնել զիս ոչ հրամայեմ ԶԷ աւրեմանթացուոյն կի ծածանել ԶԷ խաղաղերեց, այլ զիմոց վշտակիր վարուցս՝ զորոց ակնկալեան սեռանեք 'ի ծննդեանս, մինչև 'ի մահ խաչի զանցս և զկիրս ԶԷ կարի յանձինս ձեր բերելջիք, որք այն թէ 'ի լնուլ զպակասութի չարչարանաց իմոց 'ի մարմնի ձերում ։

Բանաւոր պաշտօն լիցին ձեր ընծայք, և

այն

այն՝ գործնական բանիւ, և բանական գոր-
ծով, բնական և գերբնական փութով : Ո՛չ արտաքին ընծայս ՚ի ձէնջ պահանջեմ, այլ ներքինս . ոչ մարդկայինս, այլ՝ ա̃ծայինս սիրով ընծայաբերեալ : Տո՛ւր ցիս որդեակ զսիրտ քո, և ես տաց քեզ զսիրտ իմ ողջոյն . տո՛ւր սէր, և ա՛ռ կրկին զսէր և զտէր . այս է տուրևառ անպատմելի, որով ձոխանայ զանքննին մեծութիւն : Ինձ սեպհականեա՛ զմիտս և զկամս և զյիշողութիւնդ քո՝ հանդերձ ա̃մ կարողութ̃բք հոգւոյ և մարմնոյ . զի այս է սիրել զա̃ծ քո յա̃մ սրտէ և յա̃մ անձնէ և յա̃մ զօրութ̃է և յա̃մ մտաց քոց . և ես քեզ սեպհականեցից զարքայութի̃ հօր իմոյ, որոյ եսն եմ ժառանգ, և կամիմ առնել զքեզ ինձ ժառանգակից : Եթէ կամիս զերկինս, թո՛ղ զերկիր . եթէ զիս կամիս գտանել, կործանեա՛ զանձն քո . եթէ զիս տեսանել կամիս, անտես արա զանձն քո . եթէ իմանալ կամիս զյայտնութի̃ փրկութ̃ե իմոյ, մոռա՛ զա̃մ բաց ՚ի փրկչէդ . և ես յայնժամ անմոռաց յիշեցից զքեզ . և արարից Է̃ քեզ զա̃մ բարի՝ աստ և ՚ի հանդերձելումն, առաւել քան զոր փափաքես և խնդրես և իմանաս : Ո այս ա̃մ և զոր սոցին նմանս լսէ և ուսանի բանս փրկականս՝ որ ոք կամի, ՚ի փրկչէն իւրմէ յօրս յայս, և զա̃մ աւուրս կենաց իւրոց . միայն թէ կամիցի խնդրել զնա և գտանել, հանդիպիլ նմա և տեսանել զնա, և լսել ՚ի նմանէ ըզբանս կենաց . որ է բանն իմքնին և կեանքն

դէմս

զլխովին ։

Այլ գործ է ով ամենայնքս գիտել զանեղին, որ ծնանիցի յնա, կամ որ գտանիցի ՚ի նորածին ազգայութեն . այլ և զանեղին՝ որ գտանիցի ՚ի մանկութեն կամ ՚ի պատանեկութեն . և զանեղին՝ որ գտանիցի յերիտասարդութեն . զի յամ ժամ կարողասցուք գտանել զփրկիչն մեր ։ Որ խնդրէ, գտանէ . այլ սակայն եթէ կամիցիք լսել և զդիւրին և զյայտնին զբնակ գիւտին նր յամ ժամանակի, ասեմք ՚ի ձեռս զխորհուրդ երից խորհրդաւոր ընծայից, խորհրդաբար իմանալով զոսկին և զկնդրուկն և զզմուռսն ։ Խնդրեցէք ասեմ, և գտանէք զնա աղաչանօք ՚ի ձոյլ ոսկի և ՚ի Ձեմարան բանին ոյ ՚ի մարիամ կոյսն անապականն . զի մանուկ նորածին որ գտանիցի, բայց առ մօր իւրում ։ Խնդրեցէք և գտանէք զնա երկրպագանօք ՚ի կնդրկարանն ՚ի տուն աղօթից ՚ի տաճարի . և զնա երեւմանբ ՚ի պարտէզ զմռսոյ, ՚ի Ճգնութիւս, ՚ի պահս և ՚ի փորձութիւս անապատի, յաշխատութիւս քարոզութեն մինչև ՚ի Ճիգն արեան քրտանց ՚ի գեթսեմանի, և մահու խաչի ՚ի գողգոթայ ։

Ո՛չ այսպէս գտին զնա մոգքն, գառաջինք և բազմաստար ՚ի յայրին բեթղեհեմի . զի գրեալ է . * գտին զմանուկն հանդերձ մարեմաւ մարբն իւրով ։ Ո՛չ այսպէս գտին զնա մարիամ և յովսէփ ՚ի տաճարին ։ Ո՛չ այսպէս գտին զնա հրեշտակք ՚ի պահս անապատի, մերձեցին յովհաննէս ՚ի յորդանանն, և ամ ժա-

մա

զովուրդն յերեքամեայ քարոզութեան 'ի գա-լիլեա և յեհէմ , սկսեալ 'ի մկրտութենէ ջրոյ մինչև 'ի մկրտութիւն արեան 'ի վ͞ր խաչին . այլ և զկնի յարութեան , 'ի պարտիզին՝ յոր թաղեցաւ , և յայլ տեղիս՝ յորս յառաջագոյն գտանիւր , մինչև յելանելն իւր յերկինս՝ ուստի իջեալն էր :

Ո՞նչ ապա . եթէ և մեզ կամ իցէ գտանել զայն յերկինս , զճանապարհ երկնից ընթասցուք հոգևոր քաղաքավարութ͞բ ը͞ն օրէննակի փրկչին . այլ նախ խնդրեսցուք զնա փափաքանօք՝ դիմելով հոգւով 'ի նշանակեալ տեղիսն՝ ուր գտաւ յ͞ս 'ի վ͞ր երկրի . զի թէ աստ զտանիցեմք զնա , և անդ զտանեմք անտարակոյս : Խնդրեսցուք ասեմ փափաքանօք կամ առ Մարիամաւ , կամ 'ի տաճարի , և կամ 'ի սահմանս եգիպ , եթէ 'ի մաքուր խիղճ մտաց որ յորդանանու նշանակի , և եէման յայտնապատանի՝ որ թարգմանի խաղաղութիւն , և եթէ 'ի պահս , 'ի փորձութիւնս , 'ի տքնութիւնս , 'ի նեղութիւնս և 'ի չարչարանս խաչի ը͞ն նմանութեան յ͞սի փրկչի :

Հապա երթ նախ ով հաւատացեալդ ջերմեռանդն սրտիւ առ Մարիամ . զի 'ի դիմել քո անդ առ տիրամայր կոյս՝ ծնօղ փրկութեան , նա ցուցցէ քեզ մայրաբար զփրկիչ քո և զփրկութիւն քո . զի ոչ ոչ ոք փրկի , եթէ ոչ յորմէ փրկչաւ իւրով , նոյնպէս և ոչ ոք փրկի , եթէ ոչ միջնորդութ͞բ Մարիամու՝ մօրն փրկչի և փրկութեան : Երկրորդ՝ կանխեա՛ սահման 'ի տա-

տաճար աղօթից, որ և օրինակ մարմնաւոր տաճար եղելոյ բանին ա̄յ. քանզի և բազում է խորհուրդ նմանութ̄ե եկեղեցւոյ ը̄ ա̄ծածնին կուսին և մօր. մի՛ խնդրեր զա̄յն առ դըրացիս և առ ծանօթս, այլ ՚ի տաճարին ա̄յ. ա̄ս, * զի՞ խնդրէիք զիս. ո՞չ գիտէիք՝ եթէ ՚ի տան Հօր իմոյ պարտ է ինձ լինել ‖. և արդարև եկեղեցեաւ էր փոյթ, և ջերմ աղօթասիրութ̄ի՝ և խնդրէ և գտանէ զա̄յն, և տեսանէ և վայելէ զա̄յն ։ Յորդոր՝ մանկըն սնեալ ՚ի տեսութ̄ի խղճի մտաց քոց (որ է մտաւոր աղօթք աղօթից). եթէ իցէ մաքուր և հանդարտ՝ ո՞չ ջուր յստակ, երևեցուսցէ քեզ զա̄յն փրկիչ քո. ա̄ս, * երանի՛ որ ս̄ր են սըրտիւք, զի նոքա զա̄ծ տեսցեն ‖ ։ Նաև այսմ անհնար է լինել առանց մեծի աշխատութ̄ե և. կերպարանակից լինելոյ չարչարանաց և խաչի և մահուան և յարութ̄ե ա̄ծորդւոյն ։ Սնիք բանիւ. եթէ գտցուք զա̄յն ՚ի ծննդեան նր, գտանեմք և յա̄մ ՚ի կեանս նր. որով և զկեանս մեր գտանեմք ՚ի քն̄ յն̄. որում փառք յաւիտեանս. ամէն ։

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ՃԸ. Ռ. Ը:

Ի քառասնօրեայ գալստեան Քի ՚ի տաճարն. որ է Տեառնընդառաջ:

Տղայ քառասնօրեայ ՚ի տաճարն եկաւ, որ այսօր անժամանակն Այ տղայացեալ ՚ի կուսէն. զարմացարո՛ւք, Թմբրեցարո՛ւք և եղծարո՛ւք յանձինս ձեր որդիք մարդկան՝ ՚ի չափ հասեալք ո՛չ կատարելութե, այլ անկատարութե, ո՛վ տղայք մտօք. զի եթէ ոչ դարձջիք և եղիջիք իբրև զմանուկս զայս՝ որ է իմաստութի և բան Այ, ոչ մտանիցէք յարքայութի երկնից. եթէ ոչ մտանէք ընդ նմա ՚ի տաճարն, և ոչ յերկինս մտանէք: Ո՛ւմբէ. ո՞րն քառասնօրեայ գայ ՚ի տաճարն ՚ի կատարել զխորհուրդն Այ. մեք և ո՛չ քառասնամեայ ՚ի նոյն հպաւորիմք խորհուրդ մեծ և կարևոր:

Արժիլ յանձն առնու ըստ օրինաց՝ տուողն օրինաց, հանդերձ մարբն՝ որոյ լցեալ ասին աւուրք սրբութե ըստ օրինացն մովսէսի. ուր ամենասուրբ կոյս Աստուածածինն մարիամ ազատ էր և անարատ յամենայն օրինաց կանանց, և Աստուածոյ նոր սրբութի սոցա, և տէր օրինաց և շնորհաց և փառաց. անկարօտ մաքրութե ծնողն և ծնեալն. և սակայն գան ՚ի տաճարն առնել ըստ սովորութե օրինաց: Իսկ մեք բծկանք և արատաւորք՝ հեռի կամք և ՚ի տեղւոյն

Լ սըր

սրբութեն · գէթ 'ի մերոց աստի աղտեղութեց ախտից ո՛չ պէտգամք , ո՛չ հարթմնումք , և ո՛չ փութամք ցուցանել խոստովանութի զան-ձինս քահանայից , զի սրբեսցուք 'ի մեղացն բորոտութէ , ստնհարուք օրինաց և օրինա-դրին միանգամայն , և անձամբ անձին թըշ-

նամիք և ատելիք :

Ընծայէ զանձն իւր միածինն 'ի ձեռն մօր իւրոյ և կուսի՝ հօր իւրում երկնաւորի · զի ը̃ գլխոյն ընծայեսցուք և մեք անդամք նո՛ր , հաշտիլ ը̃ ա̃յ պատարագաւ մ̃ծորդւոյն , և լինել պատարագ ը̃ունելի անը̃ունելիքս ը̃ միոյ միայնոյ սիրելւոյ և անդրանկին հօր · իսկ մեք խրտուցեալք և շրտուցէլք՝ 'ի բաց քեցեմք զանձինս 'ի գեղեցիկ ընծայութէ անտի · վասն զի խիթամք 'ի տալ զմեզ ա̃յ՝ չմնալոյ ինչ մեզ · և այն զի յոյժ տամք զմեզ ա̃յ , առնումք փոխարէն զնա ինքն զա̃ծ · իսկ յոչն տալ՝ կորուսանեմք զմեզ և

զա̃ծ :

Բազմապատիկ խորին տեսութեց զանձա-րան է աւուրս խորհրդ · այլ ոչ թողացու-ցանէ զիս ամօթապարտ վիճակ մեր մատչիլ առնուլ բաժին 'ի մեծութէ անտի : Սիրե-լիք եթէ սիրտք մեր զմեզ ոչ ստգտանիցեն , համարձակութի ունիմք առ Ա̃ծ · իսկ արդ՝ ստգտանեն , ապա չունիմք համարձակութի և ոչ մի · վ̃ն ա̃յ նախ զստգտանելի վարս մեր դատեսցուք , և ապա համարձակ լիցուք ը̃ առաջ ելանել ա̃յ ը̃ մ̃ծորդւոյն · մանաւանդ թէ նա ինքն փրկիչն յանդիմանն արասցէ ըզ-

մեզ հօր իւրում, ասելով համարձակութբ. ահաւասիկ ես և մանկունք իմ. ով տիրամայրն այսօր յանդիման առնէր այ զմիածինն իւր և զնա, ասելով. ահաւասիկ ես և մանուկն իմ, որ է քո անդրանիկ ծնգածին. ուստի և տն ը̃ առաջ կոչի տօնս, այս է՝ որ յանդիման լինելոյ տն։ Այլ եթէ մատչիմք առաջի տն ը̃ տն և տիրուհւոյն, 'ի շնորհս երեսաց նց և մեզ տայէ հայրն երկնաւոր մերձենալ առ ինքն։

Այս արդարև եթէ սրբութե և մաքրութե փոյթ ունէաք, կարօտով ը̃ սրբյն սրբց և ը̃ սրբուհւոյն մերում 'ի տաճարն այսօր փութայաք 'ի քաւարանն օրհնեալ. ուր քաւութիւն ինքնին ածեալ կայ, ոչ օրինակերամբ նմանութի տապանակի, այլ նորն բոլորից քաղցեալ յաթոռ փառաց իւրոց 'ի տապանակին նորոյ ուխտի և 'ի հողեղէն քրովբէն՝ 'ի կոյս ածածինն մարիամ։ Անկայք ով հաւատացեալք քնի անդր կանխեսցուք և մեք հոգւով ընդ սիմէոնի, և խնդրեսցուք 'ի գրկաց ածամօրն զածորդին՝ դնել 'ի գիրկս սրտից մերոց, սրբութբ հաղորդելով սրբութե։ Ծնեալն 'ի սրբյ կուսէն ընկալցուք 'ի սիրտս մեր հաւատով, որպէս երբեմն 'ի գիրկսն սիմէոնի։

Նա յայս իսկ է. զի որոց փափաքեն մերձենալ 'ի սրբն սրբց, պարտ է նց հեռի կալ յանմաքրութեց. և որոց ջեռնուլ 'ի հրոյ սիրոյն այ, մերձենալ 'ի փառաւորն՝ որ է մերենին փառեալ մարիամ. ով և որոց ցան-

կանն

կանն հատանել 'ի դէմ եդեալ վայր, ոչ յետա-
նիլ 'ի ճանապարհէն' որ տանի 'ի նոյն. և
որոց ուշ ունին վախճանին' բուռն հարկա-
նել զմիջոցաց ։ Եթէ 'ի տաճար մեր կամիմք
մտանել, մանաւանդ թէ և տաճար մեզ լի-
նել Հոգւոյն, մի զդուռն նորա անգիտա-
յուք. զդուռն առաջին մկրտութեն, ոչ որ մտու-
ծին զմեզ ծնողք մեր 'ի որդայութեն 'ի դա-
ւիթ նորոյ տաճարիս. այլ զի յետ յարքունս
ժամանելոյ մեք մեղէն ընդդէմ փակեցաք
զներքին վարագոյրն սրբութեց, մի հեղգա-
ցուք բուռն հարկանել յերկրորդ դուռն ա-
պաշխարութեն' 'ի բախել զդուռն ողորմութե
ան. զի որ բախէ, բացցի նմա ։

Եթէ ընծայել զանձինս կամիմք մեզ, որպէս
և պարտական եմք, նախընծայ արասցուք
զոյն չափ զօրինակ սրտից խոնարհաց, գառն
անարատ' տարեւոր հեզին, կմ աղաւնի մա-
քուր, կամ տատրակ ողջախոհ ։ Իցէ՞ թէ
այնչափ աղքատասցուք հոգւով, մինչև չ լի-
նել բաւական գառին, այլ զթռչունս սրբս
տանել ընդ մեզ. զի և չեմք իսկ կարօտ ան-
բան գառին, ուր փոխանակ մեր ընծայեցաւ
գառն ած' որ բառնայ զմեղս Ծի, էական
բանն Հօր. տռնա և ոչ աղաւնոյ կմ տատրա-
կի պէտք ինչ են 'ի մերումս ընծայաբերու-
թե, ուր մաքուր աղաւնին մարխամ, և տատ-
րակն զուգական' ողջախոհն յավէտի, ընդ-
յմի և զանձինս ընծայելով Հօր երկնաւորի'
ընծայեցուցանեն և զանձինս մեր մեզ հաճոյ-
ական ։

Միայն թէ զնոյն զգեցցուք զոգի և զմիտս․ քնազգեաց եղիցուք խոնարհութեամբ և հեզութեամբ զառնէն․ Մարիամայ նմանեսցուք կուսին՝ անաղարտ վարուք մաքրութեան․ և Յովսէփայ արդարոյ՝ ջերմեռանդն հոգւով պաշտելով զՏէր և զսիրամայր նորա արթնութեամբ և օրբակրօն քաղաքավարութեամբ։ Իսկ եթէ հեռի եմք ՚ի նմանութենէ երեցունց սոցա, առ նոսա դիմեսցուք ՚ի խնդրել և ՚ի գտանել զշնորհս նմանողական լինելոյ նոցա․ զՅովսէփ բարեխօս կալցուք առ Մարիամ, և զՄարիամ առ Յիսուս, և զՅիսուս առ Հայր իւր երկնաւոր․ և այսպէս կատարեալ լինի մեզ առաւել քան զոր խնդրեմք և իմանամք։

Ոչ այնուհետև սուրբ գտանիմք և քան զծերունին Սիմէոն, այլ՝ զուգահաւասար, և արժանի նմանօրինակ ընդունելութեան Քրիստոսի և հոգւոյն սրբոյ։ Սիմէոն լցեալ հոգւով սրբով, որ է հոգի Քրիստոսի, արժանի եղև տեսանել զօծեալն Տեառն, զՔրիստոսն Աստուծոյ․ իսկ որ ոչն ունի զհոգին Քրիստոսի, սա չէ նորա, Քրիստոսի չէ քրիստոնեայ․ և ոչ տեսցէ զօծեալն զՔրիստոս։ Իսկ զիարդ լինի մեզ բնակարան հոգւոյն սրբոյ, եթէ ոչ մաքրելով զանձն ՚ի հոգւոյ [illegible], մարմնոյ և սատանայի, որ են անմաքրութիւնք հոգեղէնք․ ուր հոգին սրբութեան ոչ բնակէ ՚ի մարմնի վարեցելոյ մեղօք։ Իսկ զիարդ լինի ընդունել զՔրիստոս ՚ի հոգիս մեր և ՚ի սիրտս հաղորդութեամբ, եթէ ոչ՝ մաքրելով զանձինս խորհրդով ապաշխարութեան յամենայն մեղաց։ Ապա ՚ի սոյն կանխեսցուք հոգւով, զի զՔրիստոս ընկալցուք և մարմնով։

Իսկ

Եւ եթէ ծերունին սիմէոնին միանգամ ևեթ ընդունելութբ փրկչին 'ի գիրկս՝ փրկութե մտն էառ զաւետիս , և աւետարանեաց տիեզերաց զլոյսն 'ի յայտնութի հեթանոսաց և 'ի փառս ժողովրդեանն իէլի , մեք քանի՞ցս հաղորդս զմեզ գիտացուք այնպիսում շնորհաց փրկութե , և լուսաւորութե մտաց , և փառաւորութե հոգւոց և մարմնոց , եթէ որպութբ մերձեսցուք 'ի սրբութի , և հաւատով ընկալցուք զնա 'ի սիրտս մեր յամ նուագս հաղորդութե :

Այլ աւաղ մերում հեգութե . զի առնել առնեմք զայս մս , այլ կամ անարժանութբ , և կմ անքննականն սովորութբ . առնեմք ըստ սովորութե օրինաց , և ոչ ըստ օրինաց շնորհաց . սովորութին է երթալ սեղմ 'ի տաճար մր ամն՝ ուսեալ 'ի ծնողաց 'ի մանկութե հետէ . երթամք և 'ի չափահաս հասակի որպս սովորութի անխտիր՝ սպ կմ անձամբ . օրէնք են մատչիլ 'ի մեղսաքաւիչ խորհուրդ մարմնոյ և արեան կենարարին . առնեմք զգործն օրինացս , այլ արտաքոյ օրինաց , գաղջ և հովացեալ սրտիւ , որպս սովորութի հասարակաց , որպս կարգ տօնից , որպս պարտք կանոնաց . և ոչ ջերմ սրտիւ և կատարեալ հաւատով և մաքրազարդեալ հոգւով . վայ և բազում այն է՝ զի անպատրաստ երթամք . իցէ՞ թէ և անդատապարտ : Սորին վս և ոչ գոյ խաղաղութի 'ի սրտի մերում , թէպէտ և զքս 'ի մեզ ընկալաք՝ որ է խաղաղութի մեր . և ոչ փափագեմք արձակիլ 'ի մարմնոյ

նստոր 'ի խաղաղութիւն երկնից, զի 'ի ճաշա-
կել անդ զքն ըմբռնում ոչ ճաշակեցաք հոգ-
ւով զքաղցրութիւն նր անճառ։ Իսկ պարզա-
բար. որպէս մտաք 'ի տաճարն այ անհոգի,
նոյնպէս և ելանեմք անտի անհոգի. վն զի
ոչ մտաք ը յսի 'ի տաճարն՝ ձեռամբ տիրա-
մօր, ոչ ընծայեցաք զանձինս ը քնի 'ի ձեռս
Հօր նր. զոր եթէ առնէաք, յանդիման լի-
նէաք նմն պարզ երեսօք, և լի հոգւով շնոր-
հաց և պարգևացն քնի ելանէաք 'ի տաճա-
րէն սրբեալ և արդարացեալ, և անձէաք զր
քան զոր ը յսի զանձուցմն այ։

Իսկ ո՞րպ անձեաց յն՝ որ տայ անձելութիւն հոգ-
ւոց և մարմնոց. տես զպատմութի սբյ աւե-
տարանին, թէ զի՞նչ ինչ գրէ յետ քառա-
նօրեայ գալստեան նր 'ի տաճարն, մինչև
ցերկոտասանամեայ հասակն՝ յորում գտաւ
'ի տաճարի. զոր խորհրդով ընթեռնումք
'ի պատարագի աւուրս տօնի։ Անձեաց յօ-
տարութե հալածանօք յերեսաց մանկակո-
տորն Հերովդի՝ փախստեայ լինելով մինչև
յեգիպտոս. և յետ աղգի աղգի նեղութեց
և վշտաց վտարանդութե և տարաբնակութե՝
անձեաց 'ի տան մօր իւրոյ 'ի Նազարէթ, եր-
թալով ամ յամէ և 'ի տուն Հօր իւրոյ յր 'ի
տաճարն՝ ը մօր իւրում և յովսեփայ։ Իսկ
յերկոտասանամենից և անդր զի՞նչ. եցոյց
առ մի նուագ զհանդէս իմաստութե իւրոյ
'ի տաճարին՝ նստելով ը վդպսն և հարցա-
նելով զնս. և դարձեալ դարձաւ 'ի Նազա-
րէթ ը մարիամու և ը յովսեփայ. և էր նց
հնա-

հնազանդ , ասէ գիր . և անձեր հաստակաւ և իմաստութբ , և շնորհօք յայ և 'ի մարդկանէ : Այս վարք են փրկչին մերոյ՝ և կենարարին մերոյ . մինչև ցերեսնամեայ հասակ յորում եկն 'ի մկրտութիւն : Արդ որ կամի նմանող լինել նմին , ուսցի 'ի նմանէ աճել 'ի հալածանս , 'ի վիշտս , յաղօթաւորութե , և 'ի հնազանդութե այ և մարդկան . որով և հաճոյ լինի այ և մարդկան . և իմաստնանայ զիմաստութիւն բանին այ , և զօրանայ շնորհօք նր , և երթայ զօրութէ 'ի զօրութի զօրութբ տն 'ի փառս և 'ի պատիւ անուան նր :

XXXXXXX XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃԼԱ. Թ.

Ի Յայտնութէ տն :

Խորհուրդ խորհրդոց , և խորհուրդ 'ի վր խորհրդոց , 'ի վեր քան զամ մտաց և զխորհուրդս , սքանչելի յայտնութիւն այ մարդեղութբ առ մարդիկ : Յայտնեցաւ այծ ծննդեամբ 'ի կուսէն մարդ ճշմարիտ , անմարմինն մարմնացեալ , անտեսն տեսանելի և աներևոյթն երևելի եղեւ . որ և վկայեցաւ 'ի վերուստ փառաբանութբ հրեշտակաց , և քարոզեցաւ 'ի վայր՝ հովուաց եբրայեցւոց , և նոքօք 'ի հրեաստան : Դարձեալ յայտնեցաւ այծ ծնեալն 'ի կուսէն նոր մարդ՝ 'ի գալ մոգուցն յարևելից յերկրպագու-

այն՝ գործնական բանիւ, և բանական գոր-
ծով, բնական և գերբնական փութով: Ո՛չ արտաքին ընծայս 'ի ձէնջ պահանջեմ, այլ ներքինս. ոչ մարդկայինս, այլ՝ ա̃ծայինս սիրով ընծայաբերեալ: Տո՛ւր ցիս որդեակ զսիրտ քո, և ես տաց քեզ զսիրտ իմ ողջոյն. տո՛ւր սէր, և ա՛ռ կրկին զսէր և զտէր. այս է տուրևառ անպատմելի, որով ձոխանայ զանքննին մեծութիւն: Ի՛նձ սեպհականեա՛ զմիտս և զկամս և զյիշողութիւնդ քո՝ հանդերձ ա̃մ կարողութեամբք հոգւոյ և մարմնոյ. զի այս է սիրել զՏ̃ր ա̃ծ քո յա̃մ սրտէ և յա̃մ անձնէ և յա̃մ զօրութենէ և յա̃մ մտաց քոց. և ես քեզ սեպհականեցից զարքայութի հօր իմոյ, որոյ եսն եմ ժառանգ, և կամիմ առնել զքեզ ինձ ժառանգակից: Եթէ կամիս զերկինս, թո՛ղ զերկիր. եթէ զիս կամիս գտանել, կորուսջի՛ր զանձն քո. եթէ զիս տեսանել կամիս, անտե՛ս արա զանձն քո. եթէ իմանալ կամիս զպայտոնութի փրկութեն իմոյ, մտա՛ զա̃մ բաց 'ի փրկչէդ. և ես յայնժամ անմնացս յիշեցից զքեզ. և արարից է քեզ զա̃մ բարի՝ աստ և 'ի հանդերձելումն, առաւել քան զոր փափաքես և խնդրես և իմանաս: Ո՛ այս նմ և զոր սոցին նմանս լսէ և ուսանի բանս փրկականս՝ որ ոք կամի, 'ի փրկչէն իւրմէ յօրս յայս, և զա̃մ աւուրս կենաց իւրոց. միայն թէ կամիցի խնդրել զնա և գտանել, հանդիպիլ նմա և տեսանել զնա, և լսել 'ի նմանէ ըզբանս կենաց. որ է բանն ինքնին և կեանքն

զկեա

գլխովին ։

Այլ գործ է ո՛վ ա̃ծասէրք գիտել զտեղին, ուր ծնանիցի յս̃, կամ ուր գտանիցի 'ի նորածին տղայութեան. որպէս և զտեղին՝ ուր գտանիցի 'ի մանկութեան կամ 'ի պատանեկութեան. և զտեղին՝ ուր գտանիցի յերիտասարդութե. զի յո̃ր ժամ կարօղասցուք գտանել զփրկիչն մեր ։ Որ խնդրէ, գտանէ. այլ սակայն եթէ կամիցիք լսել և զդիւրին և զյայտնին զքննակ գիւտի նո̃ր յո̃ր ժամանակի, առէք 'ի ձեռս զխորհուրդ երից խորհրդաւոր ընծայից, խորհրդաբար իմանալով զոսկին և զկնդրուկն և զզմուռսն ։ Խնդրեցէք առեալ, և գտանէք զյս̃ տղայացեալ՝ 'ի ձոյլ ոսկի և 'ի ճեմարան բանին ա̃յ 'ի մարիամ կոյսն անապականն. զի մանուկ նորածին ո՛ւր գտանիցի, բայց առ մօր իւրում ։ Խնդրեցէք և գտանէք զյս̃ երկոտասանամեայ 'ի կնդրկարանն 'ի տուն աղօթից 'ի տաճարի. և զյս̃ երեսնամեայ 'ի պարտէզ զմռսոյ, 'ի ճգնութիս, 'ի պահս և 'ի փորձութիս անապատի, յաշխատութիս քարոզութե մինչև 'ի ճիգն արեան քրտանց 'ի գեթսեմանի, և մահու խաչի 'ի գողգոթայ ։

Ո՛չ այսպէս գտին զնա մոգքն, գաւառաբար և քաղաքաբար 'ի յայրին բեթղեհեմի. զի գրեալ է. * գտին զմանուկն հանդերձ մարեմաւ մարբն իւրով‖ ։ Ո՛չ այսպէս գտին զնա մարիամ և յովսէփ 'ի տաճարին ։ Ո՛չ այսպէս գտին զնա հրեշտակք 'ի պահս անապատի, մկրտիչն յովհաննէս 'ի յորդանան, և ա̃մ ժա-

ղո

զժողովուրդն յերեքամեայ քարոզութեան 'ի գա-լիլեա և յերէմ, ակնեալ 'ի մկրտութենէ ջրոյ մինչև 'ի մկրտութիւն արեան 'ի վերայ խաչին. որպէս և զենեալ յարանէ, 'ի պարտիզին՝ յոր թա-ղեցաւ, և յայլ տեղիս՝ յորս յառաջագոյն զտանջելուր, մինչև յելանելն նր յերկինս՝ ուս-տի իջեալն էր։

Ոչ ինչ ապա. եթէ և մեզ կամիք իցէ գտա-նել զնոյն յերկինս, զճանապարհ երկնից ըն-թացուք հոգևոր քաղաքավարութբ ընդ օրի-նակի փրկչին. այլ նախ խնդրեսցուք զնա փափաքանօք՝ դիմելով հոգւով 'ի նշանա-կեալ տեղիսն՝ ուր գտաւ նա 'ի վերայ երկրի. զի թէ աստ գտանիցեմք զնա, և անդ գտա-նեմք անտարակոյս։ Խնդրեսցուք առաւել փափաքանօք կամ առ մարխամու, կամ 'ի տաճարի, և կամ 'ի սահմանս եկեղ, եթէ 'ի մաքուր խիղճ մտաց որ յորդանանաւ նշա-նակի, և եկեմք յայտնաքանի՝ որ թարգ-մանի խաղաղութիւն, և եթէ 'ի պահս, 'ի փորձութիւնս, 'ի աղքատութիւնս, 'ի նեղութիւնս և 'ի չարչարանս խաչի ըստ նմանութեան յաղ փրկչի։

Զայս երթ նախ ով հաւատացեալդ ջեր-մեռանդն սրտիւ առ մարխամ. զի 'ի դիմել քո անդ առ տիրամայր կոյս՝ ծնօղ փրկութե, նա ցուցցէ քեզ մայրաբար զփրկիչ քո և ըզ-փրկութիւն քո. զի որպէս ոչ ոք փրկի, եթէ ոչ յորդիւ փրկչաւ իւրով, նոյնպէս և ոչ ոք փրկի, եթէ ոչ միջնորդութբ մարխամու՝ մօրն փրկչի և փրկութե։ Երկրորդ՝ կանխեսցուք աստ 'ի

տառ

տաճար աղօթից , որ և օրինակ մարմնաւոր
տաճար եղելոյ բանին ՟այ . քանզի և բազում
է խորհուրդ նմանութ՟ն եկեղեցւոյ ք՟ի ած՟ա-
ծին կուսի և մօր . մի՛ խնդրեր զյս առ դրա-
ցիս և առ ծանօթս , այլ 'ի տաճարն ՟այ . ա՟է ,
* զի՞ խնդրէիք զիս . ո՞չ գիտէիք՝ եթէ 'ի
տան Հօր իմոյ պարտ է ինձ լինել ‖ . և ար-
դարև եկեղեցեացն էր փոյթ , և ջերմ աղօթա-
սիրութիւն՝ և՛ խնդրէ և՛ գտանէ զյս , և տե-
սանէ և վայելէ՛ զյս : Աղօթողդ՝ մատչիր ստէպ
'ի տեսութիւն խղճի մտաց քոց (որ է մտաւոր
աղօթք աղօթից) . եթէ իցէ մաքուր և հան-
դարտ՝ ո՟պ ջուր յստակ , երևեցուսցէ քեզ
զյս փրկիչ քո . ա՟է , * երանի՛ որ ս՟րբ են սր-
տիւք , զի նոքա զած տեսցեն ‖ : Իսկ այսմ
անհնար է լինել առանց մեծի աշխատութ՟ե
և կերպարանակից լինելոյ չարչարանաց և
խաչի և մահուան և յարութ՟ե ածորդւոյն :
Կնքեմք բանիս . եթէ գտցուք զյս 'ի ծննդեան
նր՟ , գտանեմք և յամ 'ի կեանս նր՟ . որով
և զկեանս մեր գտանեմք 'ի քս յս . որում
փառք յաւիտեանս . ամէն :

ՃԼԱ :

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ՃԱՌ. Բ.

Ի քառասնօրեայ գալուստ Տն 'ի տաճարն . որ է Տեառնընդառաջ :

Տղայ քառասնօրեայ 'ի տաճարն եկաւոր այսօր անժամանակն Ած տղայացեալ 'ի կուսէն . զարմացարուք , թմբրեցարուք և եղծարուք յանձինս ձեր որդիք մարդկան՝ 'ի չափ հասեալք ո՛չ կատարելութե , այլ անկատարութե , ո՛վ տղայք մտօք . զի եթէ ոչ դարձջիք և եղիջիք իբրև զմանուկս զայս՝ որ է իմաստութի և բան այ , ոչ մտանիցէք յարքայութի երկնից . եթէ ոչ մտանէք ընդ նմա 'ի տաճարն , և ոչ յերկինս մտանէք : Իա՛քէ . ո՞րն քառասնօրեայ գայ 'ի տաճարն 'ի կատարել զխորհուրդն այ . մեք և ո՛չ քառասնամեայ 'ի նոյն հպատակիմք խորհուրդ մեծ և կարևոր :

Արթիւ յանձն առնու տր օրինաց՝ տուօղն օրինաց , հանդերձ մարբն՝ որոյ լցեալ ասին աւուրք սրբութե տր օրինացն մովսեսի . ուր ամենասրբ կոյս ածածինն մարիամ ազատ էր և անարատ յամ օրինաց կանանց , և ածորդի նր սրբութի սրբց , և տր օրինաց և շնորհաց և փառաց . անկարօտ մաքրութե ծնօղն և ծնեալն . Եսակայն գան 'ի տաճարն առնել տր սովորութե օրինաց : Իսկ մեք բծկանք և արատաւորք՝ հեռի կամք և 'ի տեղւոյն

Ն սրբ

սրբութեն․ զկէն 'ի մերոց աստի աղտեղութեց ախտից ոչ ուժգամբք, ոչ հարթմնութմբք, և ոչ փութամբք ցուցանել խոստովանութե զանձինս քահանայից, զի սրբեսցուք 'ի մեղացն քորոտութէ, ոտնհարուք օրինաց և օրինադրին միանգամայն, և անձամբ անձին թըշնամիք և ատելիք ։

Ընծայէ զանձն իւր միածինն 'ի ձեռն մօր իւրոյ և կուսի՝ հօր իւրում երկնաւորի․ զի է գլխոյն ընծայեսցուք և մեք անդամք նր, հաշտիլ ած այ պատարագաւ մծ որդւոյն, և լինել պատարագ ընդունելի անընդունելիքս ած միոյ միայնոյ սիրելւոյ և անդրանկին հօր․ իսկ մեք խրտուցեալք և շրտուցեալք՝ 'ի բաց քեցեմք զանձինս 'ի գեղեցիկ ընծայութէ անտի․ վասն զի խիթամք 'ի տալ զմեզ այ՝ չմնալոյ ինչ մեզ․ և այն զի յորժամ տամք զմեզ այ, առնումք փոխարէն զնա ինքն զած․ իսկ յոչն տալ՝ կորուսանեմք զմեզ և զած ։

Բազմապատիկ խորին տեսութեց զանձարան է աւուրս խորհուրդ․ այլ ոչ թողացուցանէ զիս ամօթապարտ վիճակ մեր մատչիլ առնուլ բաժին 'ի մեծութէ անտի ։ Սիրելիք եթէ սիրտք մեր զմեզ ոչ ստգտանիցեն, համարձակութի ունիմք առ ած․ իսկ արդ՝ ստգտանեն, ապա չունիմք համարձակութի և ոչ մի․ վն այ նախ զստգտանելի վարս մեր դատեսցուք, և ապա համարձակ լիցուք ա առաջ ելանել այ ա ծորդւոյն․ մանաւանդ թէ նա ինքն փրկիչն յանդիմանն արասցէ ըզ-

մեզ հօր իւրում, ասելով համարձակութե. ահաւասիկ ես և մանկունք իմ. ով տիրամայրն այսօր յանդիման առնէր ամ զմիածինն իւր և զնէ, ասելով. ահաւասիկ ես և մանուկն իմ, որ է քո անդրանիկ ծոցածին. տուտի և ած ը առաջի կուսի տօնս, այս է՝ որ յանդիմանն լինելոյ ած։ Նաև եթէ մատչիմք առաջի ած ը ած և տիրուհւոյն, 'ի շնորհս երեսաց նմա և մեզ տայցէ հայրն երկնաւոր մերձենալ առ ինքն։

Նաև արդարև եթէ սրբութե և մաքրութե փոյթ ունիցաք, կարասցուք ը սրբոյն սրբոց և ը սրբուհւոյն մերում 'ի տաճարն այսօր փութայցաք 'ի քաւարանն օրհնեալ. ուր քաւութեան ինքնին ածեալ կայ, ոչ օրինակեալքն նմանութեն տապանակի, այլ մերն բոլորից քաղցեալ յաթոռ փառաց իւրոց 'ի տապանակին նորոյ ունարի և 'ի հողեղէն քրովբէն՝ 'ի կոյս ածածինն մարիամ։ Նկայք ով հաւատացեալք քնի մնդր կանխեսցուք և մեք հօգւով ընդ սրբուհւոյն, և խնդրեսցուք 'ի դրկաց ածամօրն զածորդին՝ դնել 'ի գիրկս հոգւոց մերոց, սրբութե հաղորդելով սրբութե. Ծնեալն 'ի սրբոյ կուսէն ընկալցուք 'ի սիրտս մեր հաւատով, որպէս երբեմն 'ի գիրկսն սրբուհւոյն։

Նա այսպէս իսկ է, զի որոց փափագեն մերձենալ 'ի սուրբն սրբոց, պարտ է նմա հեռի կալ յանմաքրութեց. և որոց ջեռնուլ 'ի հրոյ սիրոյն ամ, մերձենալ 'ի պատարագին՝ որ է մերենին փառեալ մարիամ. ով և որոց ցան-
կանին

կանան հասանել 'ի դէմ եղեւ վայր , ոչ յետա-
նիլ 'ի ճանապարհէն' որ տանի 'ի նոյն . եւ
որոց ուշ ունին վախճանին' բուռն հարկա-
նել զմիջոցաց ։ Այլ եթէ 'ի տաճար նն կամիմք
մտանել , մանաւանդ թէ եւ տաճար այ լի-
նել հոգւով , մի զդուռն նորա անգիտա-
ցուք . դուռն առաջին մկրտութիւն , զի որ մու-
ծին զմեզ ծնօղք մեր 'ի տղայութեան 'ի դա-
ւիթ նորոյ տաճարին . այլ զի յետ յարբունս
ժամանելոյ մեք մեղէն ընդդէմ փակեցաք
զներքին վարագոյրն սրբունց , մի հեղգա-
ցուք բուռն հարկանել յերկրորդ դուռն ա-
պաշխարութեան' 'ի բախել զդուռն ողորմու-
թեն . զի որ բախէ , բացցի նմա ։

Եթէ ընծայել զանձինս կամիմք այ , որպէս
եւ պատարագս եմք , նախընծայ արասցուք
զոյին չափ զօրինակ սրտից խոնարհաց , զառն
անարատ' տարեւոր հեզին , կմ աղաւնի մա-
քուր , կամ տատրակ ողջախոհ ։ Այլ թէ
այնչափ աղքատասցուք հոգւով , մինչեւ չ լի-
նել բաւական զառին , այլ զթռչունս սնա
տանել ընդ մեզ . զի եւ չեմք իսկ կարօտ ան-
բան զառին , ուր փոխանակ մեր ընծայեցաւ
զառն այ' որ բառնայ զմեղս Ծի , էական
բանին հօր . տի՞նա եւ ոչ աղաւնոյ կմ տատրա-
կի պէտք ինչ են 'ի մերում ընծայաբերու-
թեան , ուր մաքուր աղաւնին մարիամ , եւ տատ-
րակն զուգական' ողջախոհն յովսէփ , ընդ
յսի եւ զանձինս ընծայելով հօր երկնաւորի'
ընծայեցուցանէին եւ զանձինս մեր այ հաճոյ-
ականն ։

Սակայն թէ զսէր զգեցցուք զոգի եւ զմիտս . քնազգեաց եղիցուք խոնարհութեամբ եւ հեզութեամբ գառինն . Մարիամայ նմանեսցուք կուսի՝ անարատ վարուք մաքրութեան . եւ յովսէփայ արդարոյ՝ ջերմեռանդն հոգւով պաշտելով զՏէր եւ զտիրամայր ամենայն արթնութեամբ եւ սրբակրօն քաղաքավարութեամբ : Իսկ եթէ հեռի եմք 'ի նմանութենէ երեցունց սոցա , առ նոյն դիմեսցուք 'ի խնդրել եւ 'ի գտանել զշնորհս նմանող լինելոյ նոցա . զյովսէփ բարեխօս կալցուք առ Մարիամ , եւ զՄարիամ առ Յիսուս , եւ զՅիսուս առ Հայր իւր երկնաւոր . եւ այնպէս կատարեալ լինի ամենայն առաւել քան զոր խնդրեմք եւ իմանամք :

Ո՛չ այնուհետեւ սոսկ գտանիմք եւ քան զծերունին սիմէոն , այլ՝ զուգահաւասար , եւ արժանի նմանօրինակ ընդունելութեան Քրիստոսի եւ հոգւոյն Աստուծոյ : Սիմէոն լցեալ հոգւով սրբով , որ է հոգի Քրիստոսի , արժանի եղեւ տեսանել զօծեալն Տեառն , Քրիստոս զՔրիստոսն Աստուծոյ . Իսկ որ ոչն ունի զհոգին Քրիստոսի , սա չէ՛ նորա , Քրիստոս չէ՛ քրիստոնեայ . եւ ոչ տեսցէ զօծեալն Տեառն : Իսկ զիա՞րդ լինի ոք բնակարան հոգւոյն սրբոյ , եթէ ոչ մաքրելով զանձն 'ի հոգւոյ չարի , մարմնոյ եւ սատանայի , որ են անմաքրութիւնք հոգեղէնք . ուր հոգին սրբութեան ոչ բնակէ 'ի մարմնի վարեցելոյ մեղօք : Իսկ զիա՞րդ լինի ընդունել զՔրիստոս 'ի հոգիս մեր եւ 'ի սիրտս հաղորդութեամբ , եթէ ոչ՝ մաքրելով զանձինս խորհրդով ապաշխարութեան յամենայն մեղաց : Ապա 'ի սոյն կանխեսցուք հոգւով , զի զՔրիստոս ընկալցուք եւ մարմնով :

Իսկ

Նաեւ եթէ ծերունին սիմէոնին միանգամ եւեթ շնորհելութիւն փրկչին 'ի գիրկս՝ փրկութեն տես եալ զաւետիս , եւ աւետարանեաց տիեզերաց զլոյսն 'ի յայտնութիւն հեթանոսաց եւ 'ի փառս ժողովրդեանն իւրոյ , մեք քանիօ՞ն հաղորդս զմեզ գիտասցուք այնպիսում շնորհաց փրկութեան , եւ լուսաւորութեան մտաց , եւ փառաւորութեան հոգւոց եւ մարմնոց , եթէ սրբութիւն մերձեսցուք 'ի սրբութիւն , եւ հաւատով ընկալցուք զնա 'ի սիրտս մեր յամ

Նուէագս հաղորդութեան :

Նոյն աւագ մերումս հիգութեան • զի առնել առնեմք զայս տմ , այլ կամ անարժանութբ , եւ կամ անքանդակյան սովորութբ • առնեմք ըստ սովորութեան օրինաց , եւ ոչ ըստ օրինաց շնորհաց • սովորութիւն է երթալ սահել 'ի տաճար նոր տմ՝ ուսեալ 'ի ծնողաց 'ի մանկութենէ հետէ • երթամք եւ 'ի չափահասս հասակի որպէս սովորութիւն անխտիր՝ ոչ կամ անոր անձամբ • օրէնք են մատչիլ 'ի մեղսաքաւիչ խորհուրդ մարմնոյ եւ արեան կենսարարին • առնեմք զգործն օրինացս , այլ արտաքոյ օրինաց , զաղջ եւ հովացեալ սրտիւ , ոչ սովորութիւն հաստատակաց , ոչ կարգ տօնից , ոչ պարտք կանոնաց • եւ ոչ ջերմ սրտիւ եւ կատարեալ հաւատով եւ մաքրազարդեալ հոգւով • վոյ եւ թաղում այն է՝ զի անպտուղ երլանեմք • իցէ՞ թէ եւ անդատապարտ : Որին վս եւ ոչ գոյ խաղաղութիւն 'ի սրտի մերում , թէպէտ եւ զքն 'ի մեզ ընկալաք՝ որ է խաղաղութիւն մեր • եւ ոչ փափագեմք արձակիլ 'ի մարմնոյ

աս-

ծատոր 'ի խաղաղութեն երկնից, զի 'ի ճաշա-կել անտի զքո ըմբռնում ոչ ճաշակեցաք հոգ-ւով զքաղցրութիւն նր անձառ։ Այլ պարզա-բար. որպէս մտաք 'ի տաճարն տյ անհողի, նոյնպէս և ելանեմք անտի անհողի. վն զի ոչ մտաք ը̃ յնի 'ի տաճարն՝ ձեռամբ տիրա-մօր, ոչ ընծայեցաք զանձինս ը̃ քնի 'ի ձեռա հօր նր. զոր եթէ առնէաք, յանդիման լի-նէաք մն պարզ երեսօք, և լի հոգւով շնոր-հաց և պարգևացն քնի ելանէաք 'ի տաճա-րէն սրբեալ և արդարացեալ, և անձէաք զո-

քան զոր ը̃ յնի զանձուն տյ։

Այլ ո՞պ աճեաց յն՝ որ տայ աճելութիւն հոգ-ւոց և մարմնոց. տես զպատմութի սբյ աւե-տարանին, թէ զի՞նչ ինչ գրէ յետ քառաս-նօրեայ գալստեան նր 'ի տաճարն, մինչև երկոտասանամեայ հասակն՝ յորում գտաւ 'ի տաճարի. զոր խորհրդով ընթեռնումք 'ի պատարագի աւուրս տօնի։ Աճեաց յօ-տարութե հալածանօք յերեսաց մանկակո-տորն հերովդի՝ փախստեայ լինելով մինչև յեգիպտոս. և յետ ազգի ազգի նեղութեց և վշտաց վտարանդութե և տարաբնակութե՝ աճեաց 'ի տան մօր իւրոյ 'ի նազարէթ, եր-թալով ամ յամէ և 'ի տօնն հօր իւրոյ տր 'ի տաճարն՝ ը̃ մօր իւրում և յովսեփայ։ Իսկ յերկոտասանամենից և անդր զի՞նչ. եցոյց առ մի նուագ. զհանդէս իմաստութե իւրոյ 'ի տաճարին՝ նստելով ը̃ վրդպսն և հարցա-նելով զնս. և դարձեալ դարձաւ 'ի նազա-րէթ ը̃ մարիամու և ը̃ յովսեփայ. և էր նոց

հնա-

հնազանդ, ասէ գիր. և աճէր հասակաւ և
իմաստութք, և շնորհօք յԱյ և 'ի մարդկա-
նէ ։ Այս վարք են փրկչին մերոյ՝ և վճարեաց
մերոյ, մինչև ցերեսնամեայ հասակ յորում
եկն 'ի մկրտութիւն ։ Արդ որ կամի նմանող
լինել յոյժ, ուսցի 'ի նմանէ աճել 'ի հալա-
ծանս, 'ի վիշտս, յաղօթասիրութիւն, և 'ի
հնազանդութիւն այ և մարդկան. որով և հա-
ճոյ լինի այ և մարդկան. և իմաստնանայ
զիմաստութիւն բանին այ, և զօրանայ շնոր-
հօք նորա, և երթայ զօրութենէ 'ի զօրութիւն զօ-
րութե տն 'ի փառս և 'ի պատիւ անուան նորա ։

XXXXXXX XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Ճ. Ա. Ի. Թ.

Ի Ծնունդն տն ։

Իսկ խորհուրդ խորհրդոց, և խորհուրդ 'ի
վեր խորհրդոց, 'ի վեր քան զամ միտս
և զխորհուրդս, սքանչելի յայտնութիւն այ
մարդեղութն առ մարդիկ ։ Յայտնեցաւ ած
ծննդեամբ 'ի կուսէն մարգ Աջմարիտ, ան-
մարմինն մարմնացեալ, անտեսն տեսանելի
և աներևոյթն երևելի եղեալ. որ և վկայե-
ցաւ 'ի վերուստ փառաբանութք հրեշտա-
կաց, և քարոզեցաւ 'ի վայր՝ հովուաց եր-
ջանկեցւոց, և նոքօք 'ի Հրեաստան ։ Տարա-
ձեալ յայտնեցաւ ած ծնեալն 'ի կուսէն որդ
մարդ՝ 'ի գալ մոգուցն յարևելից յերկրպագու-

գութն արեգական արդարութեան, մկրտել յերկնային աստեղն ծագմանն, և քարոզեալ ի ձայն Հրեշտականեայց և ի ձայն Հեթանոսաց: Նորոգ անգամ յայտնեցաւ այսօր Աստուած մարմնով եկեալ 'ի յորդանան, և մկրտեցաւ յերկնաւոր Հօրէ իւրմէ և 'ի Հոգւոյն սրբոյ. զի Հայր ցուցեալ զՈրդին՝ տայր ձայն 'ի վերուստ յայտնապէս, դա է որդի իմ սիրելի, դմա լուարուք. և Հոգին սուրբ իջանէր իբրև զաղաւնի, և Հանգչէր 'ի վերայ եակցին. զոր տեսեալ կարապետին և մկրտչին յովհաննու՝ քարոզէր 'ի լուր ամենայն ժողովրդեանն, որ 'ի Հրէից և 'ի Հեթանոսաց, մինչև յունկն մաքսաւորաց և մեղաւորաց և զինուորաց. որով առ ամենեսին տարածեցաւ յայտնութիւն Աստուածային խորհրդոյն: Սորին աղագաւ որպէս երկրպագութիւն նորածին փրկչին 'ի մոգուց, նոյնպէս և առաւել ևս մկրտութեան 'ի յորդանան՝ կոչի և է Աստուածայայտնութիւն: Իսկ 'ի մի կարգ տօնի վերածի, զի որում գրեալ աւետարանն ոչ, եթէ 'ի ժամանակի մկրտութեան էր յամաց իբրև երեսնից՝ սկսեալ յորմէ մարթ է իմանալ, զոյգ ի առաքելական աւանդից՝ և զժամանակն, յորում մկրտեցաւ փրկիչն 'ի սկզբան երեսներորդ ամի Հասակին. և յայնմ Հետէ տիրապէս սկսաւ յայտնել զանձն իւր Տէր փրկիչն Տէ. ամն արեգակն 'ի միջօրեայ բարձրութեան իւրում առաւել ակներև առնէ զինքն լուսապայծառ ծագմամբ:

Բայց զինչ օգուտ 'ի յայտնութենէ լուսոյն

Ճըշ-

ճշմարտութե, եթէ ես եմ խաւար սնոտութե խարխափեմ. զի՞նչ օգուտ 'ի ծագմանէ արեգականն արդարութե՝ մատամբ ցուցելոյ և 'ի կարապետէ նր յարուսելէ, եթէ ես ձեռօք իմովք կափուցանեմ զաչս իմ. զի՞նչ շահ 'ի մարդանալոյն այ, և 'ի մերձենալոյ նր առ իս, եթէ ես մեղօք հեռացուցանեմ զանձն իմ յայ. զի՞նչ շահ յայլոցն օգտելոյ յածայայտնութե և յերկրպագելոյ այ եղելոյ 'ի մարմնի, զորօրինակ եղեն երջանիկ հովիւք, երանելի մոգք, և մկրտիչն յովհաննէս, և որ նոցին եղեն հետևողք, եթէ ես ոչինչ օգտիմ. վն զի ոչ երկիր պագանեմ այ հոգւով և ճշմարտութբ, այլ անձամբ անձինն պաշտօնատար լինիմ ոչ այ՝ զախտս իմ պաշտելով։

Գիտեմ, զի ասէք ով դուք հաւատացեալքդ. յուսամք մեք օգտիլ ճշմարտապէս 'ի խորհրդոյ աստի ածայայտնութե. վն զի խոստովանիմք և հաւատամք լուսաւոր մտօք զքս ած մարդացեալ. այլ զի՞նչ ասէ առաքեալն քսի՝ ածեղբայրն յակոբոս. և դևք հաւատան և սարսեն։ Երկիր պագանեմք ասէք և ծունր կրկնեմք յանուն յսի ոչ այ ճշմարտի. այլ զի՞նչ ասէ պօղոս բերանն քսի. և անդրարամտականք անգամ ծունր կրկնեն յանուն նր։ Լսեմք ասէք վկայութե և քարոզութե երկնի և երկրի և քարոզութե յովհաննու. զայդ լսել լուան և դպիրք և փարիսեցիք. և զի՞նչ օգտեցան, երբ ոչ մկրտեցան 'ի յովհաննէ է քսի. քանզի անար-

գե.

ծնեցին զխորհուրդն տյ : Ապա ասէ թէ ոչ միայն հաւատալ պէտք են 'ի քս ճշմարտութն, այլև մկրտիլ է քնի 'ի մկրտութիւն քնի, այն՝ որ 'ի մկրտիլ իւրում սահմանեաց և զխորհուրդ փրկական մկրտութե. և յոյժ հանէս մկայեաց, եթէ մկրտութն իւր է լոկ ջրով յապաշխարութն, իսկ մկրտութն քնի է 'ի հոգի սբ և 'ի հուր. արդ դս ժն բանի՝ որ հաւատայ և մկրտեսցի դս օրհնակիս բանս այսմիկ, կեցցէ. և որ ոչն հաւատայ, ատի և ոչ իսկ մկրտի, դատապարտեսցի :

Ապաքէն մկրտեցաք և մեք՝ ասէ, է քնի մկրտութեն քնի՝ ջրով և հոգւով և հրով, յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սբյ. և հաւատացաք և հաւատամք՝ ոչ միայն 'ի մկրտութն քնի, զոր և սոնիք աւուրս հանդիսացուցանեմք սբյ ածայայտնութն, այլև 'ի մի մկրտութն որ վս մեր սահմանեալ յեկեղեցւոջ 'ի քնէ. ապա երանելիք եմք այսուհետև, զի որք հաւատացաքս և մկրտեցաք, կեցցուք աներկբայ, և ոչ դատապարտեսցուք :

Վասն է զառաքելականն 'ի գեմս ածել. և թէ զանձինս քննեաք, ապա ոչ դատապարտեաք. քննեցէք զանձինս, եթէ կայք 'ի նոյն հաւատս և 'ի հաւատարմութե առ ած, զոր խոստացայք 'ի մկրտիլ անդ՝ հրաժարել 'ի սատանայէ և յչէ. կայք և 'ի նոյն մաքրութե մկրտութե՝ որով երբեմն լուացայք, սրբեցայք և արդարացայք. ապա թէ ոչ՝ երկեքուք 'ի դատապարտութե : Իսկ քանզի գետեմք ,

տեսմք , զի միւսանգամ աղտեղացաք , անմե-
եղաք , և անօրինեցաք , ծն եկայք աւուրս
շնորհին հնարեսցուք վերստին լուանալ զանձ-
ձինս նորոգինակ մկրտութեամբ յարբուսն հա-
սանելի , և վերասրբիլ , և արդարանալ 'ի նմա :
Ս՛կրտի քո՛ գուշէ եկեղեցի քո՛ի այսօր , և
որդին նմ արարածք · և տայ մեզ Թողութի
մեղաց՝ ջրով և հոգւով վերասրբելով զմեզ ·
զայս 'ի մի ձայն երկրորդեն արևելեան և
արեւմտեան եկեղեցիք · ապա աւուրն այսօր
է օր սրբութե մերոյ , և առնելոյ զԹողութի
մեղաց վերասրբութն · այսօր առեմ , յորում
կուսածինն քո՛ որդն մեր վերստին ծնանի յե-
րիտասարդութե 'ի ջուրս յորդանանու , որ
է և մեզ ծնելոցս յեկեղեցի յօրինակ կու-
սին 'ի տղայութե մերում , վերստին ծնա-
նիլ յերիտասարդութե յաւազան ապաշխա-
րութե · յորոյ 'ի խորհուրդ՝ սբ մկրտիչն յով-
հաննէս քարոզէր մկրտութի ապաշխարութե
'ի Թողութի մեղաց , նոյնպէս և քո՛ մկրտել
'ի յովհաննէ անմեղ գառն այ սբ զի 'ի մե-
ղաւորաց՝ անձամբ խոնարհութ 'ի լնուլ զամ
արդարութի , իսկ և իսկ վարէր հոգւոյն յա-
նապատ ապաշխարել մեր մեղաւորացս
քառասնօրեայ պահօք , և փորձիլ 'ի սատա-
նայէ՝ առ 'ի տալ մեզ օրինակ և զօրութիւն
յաղթելոյ մարմնոյ , ծի , և սատանայի :
Իսկ 'ի դառնալ մեզ յանապատէ՝ յորժամ
սկսաւ յն առնել և ուսուցանել , առաջին
եր կէտանք իւր ձգնողական նմ վարուց նորա
ճրագ առաքելութեց՝ ածագործ նշանօք հան-

դերձ ,

դերձ 'ի բժշկութի հոգւոց և մարմնոց , և աւարուցանելն երկնաւոր վիճակութե 'ի նոյն կարգեալ կարգ առաքինի ձգնութե 'ի վեր քան զօրէնս . վասն և զնոյն բնաբան ձայնին իւրոյ յանձնառու երկրորդեր . ապաշխարեցէք , զի մերձեալ է արքայութի երկնից : Տեսանես , զի աւազան ապաշխարութեան առընթեր կայ աւազանի մկրտութե . և որպէս մկրտութին է առաջին դուռն արքայութե , նոյնպէս և ապաշխարութին՝ որ է երկրորդ

մկրտութի , դուռն վերջին :

Այլ ինձ յայսմ վայրի տարակուսանս մեծ , դուցէ և ձեզ ևս մեծագոյն . եթէ 'ի մի հաւատամք մկրտութի , զիա՞րդ լինիցի կրկին մկրտութի : Այո՛ւ և մի՛ լիցի . զի որ մկրտի միանգամ յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ 'ի ջուր աւազանին սրբութե , անհնար է կրկնել 'ի վերայ նորա զկնիքն քրիստոսի . և որ առնէ՝ ընդ նզովիւք է որպէս զկրկնակնունքս . վասն զի մի հաւատք և մի մկրտութի հաւատոյ և քարոզէ ընդ առաքելոյն եկեղեցի այսօր , և ոչ կրկին : Այլ սակայն որպէս մկրտեալքն 'ի յանձնանէ յապաշխարութի վասն ներգործական մեղաց , պարտական էին մկրտիլ և մկրտութեամբ քրիստոսի՝ եթէ կամէին սրբիլ 'ի սկզբնական մեղաց նախահօր , և լինել հաւատացեալ քրիստոսի , նոյնպէս և մկրտեալքն մկրտութեամբ քրիստոսի՝ հարկաւորին մկրտիլ ապաշխարութեամբ ի բաց օրինակաւ մկրտութեան յոհաննու , եթէ կամին հաշտիլ ընդ քրիստոսի յետ թարգմանելոյ 'ի նմանէ զկնի վերստին ծննդեան

դեան ն՛ր աւազանին, զի մաքրելքն 'ի սկզ-
բնական արատոյ՝ մաքրեսցին և 'ի ներգոր-
ծականէն. ապա ուրեմն կայ և մկրտութին
ապաշխարութե. ո՞ւր թողեց՝ զի կայ և մկր-
տութին սիրոյ կմ՛ հրոյ, ոպ՛ և մկրտութն սրոյ
կմ՛ խաչի :

Ն՛ մկրտութե ապաշխարութե է բանս. լուամ դարձեալ յաւազանին, թէ ոչ շնորհօք (որ 'ի ջրոյն յորդանանու), այլ արտասուօք (որ կոչի երկրորդ յորդանան) : Ն՛ մկրտութե հրոյ սիրոյն տ՛յ ասէ պետրոս, թէ յորժամ տեսի զիջումն հոգւոյն ս՛բյ՝ որ է աղբիւր սիրոյ՝ հրեղէն լեզուօք 'ի վ՛ր հեթանոսաց անգամ, ոպ՛ 'ի մեր վ՛ր 'ի վերնատան, յիշեցի զբանն տ՛ն, եթէ յովհաննէս մկրտեաց 'ի ջուր, այլ դուք մկրտեցիք 'ի հոգի ն՛բ և 'ի հուր : Որ է ասել, թէ հոգին ն՛բ ոչ միայն 'ի ջուր մկրտութե կարող է վերածնել զոք, այլ և 'ի հուր սիրոյ իւրոյ. մանաւանդ թէ՝ և ոչինչ էր ջուրն, եթէ հոգին չլինէր անդ սրբիչ ոպ՛ հրով : Զնոյն իմա՛ և զմկրտութէ ապաշխարութե, զի թէ պակասեսցի հոգի շնորհաց և հուր սիրոյն տ՛յ, ոչ է ապաշխարութի մաքրողական : Նոյնպէս իմա՛ և վ՛ս մկրտութե սրոյ կմ՛ արեան, որ ոչինչ լինի՝ եթէ պակասեսցի կամ ապաշխարութի, կմ՛ սէր. ըս՛, *եթէ մատնեցեմ զմարմինս իմ յայրումն, և զսէր ոչ ունիցիմ, ոչինչ օգտիմ ||. այլ անհնար է՝ և ըստ տ՛յ մատնել զանձն 'ի սուր և 'ի հուր, ք՛ 'ի մարտիրոսութի, առանց սիրոյ : Եւ վ՛ս այսր
մկր-

Մկրտութիւն մարտիրոսութեան ասէ տէրն ինքնին . * Մկրտութիւն մի ունիմ մկրտել , (որ 'ի խաչ ելանել) . եւ զիա՞րդ փութամ մինչեւ կատարեսցի || . ուր տեսանես զմկրտութիւն սորա , որ խաչէ , եւ սիրոյ միանգամայն . եւ զայս առաջադնէ տէր առանձին սիրելեաց եւ սիրողաց իւրոց . որպէս որդւոցն որոտման , զի ասաց . * զբաժակն՝ զոր ես ըմպելոց եմ , ըմպիջիք . եւ զմկրտութիւն՝ զոր ես մկրտելոց եմ , մկրտիջիք || :

Մնացա՞յք հաւատացեալքդ քրիստոսի եւ մկրտեալքդ ջրով սրբութեան , զի թէպէտեւ այն է անկրկնելի , այլ սակայն առէք կրկնելի՝ դրոշմ եւ պէտս ունիցիք վերստին մաքրութեան հոգւոյ՝ մկրտութիւն արտասուաց ապաշխարութեան . այլ եւ հանապազ փափաքելի՝ մկրտութիւն հրոյ , որ սիրոյն աստուծոյ . եւ միշտ ծարաւով պապաքելի՝ 'ի սէրն քրիստոսի՝ մկրտութիւն արեան , կամ խաչակցութիւն ընդ քրիստոսի :

Ունի ոք ասել , թէ առաջին մկրտութիւնն էր դիւրին , բայց յետինքն մի քան զմի դժուարին : Ոչ զի զոր տէրն արար , զիա՞րդ դժուարին կոչեսցի ծառային առնել . եւ այն զի տէրն քո զդժուարագոյնն անձամբ արար , եւ 'ի քեզ զդիւրագոյնն ապաստան արար : Խուսափեցաւ՝ որ էր դժուարին , եւ զքեզ ազատ կացոյց յայնմանէ . եւ փոխանակ նորա առ հասմանեաց զդիւրինն՝ զմկրտութիւն ջրոյ . եւ զայս եւս նախ անձամբ յանձն էառ՝ որ մեղաւոր երեւելով ամօթապարտ մեզ մեղաւորաց , եւ քեզ թողացոյց ընդունել 'ի տղայ-

առողջայնութե, զի մի՛ սանձ անգամ կրեսցես
կամ մերկութիւ և կա՛ խնամելով զմեղաւո-
րութիւ քո. Միայն զի մերկացցիս զՀին մարդն,
և զգեցցիս զնորն. այլ դու անդրէն դար-
ձար գործով՝ ի Հին մարդ. և զի՞ դժուարիս
նորոգել զքեզ որ Ի օրէ ապաշխարութը.
Իսկ այն որպէս. Ի՞րն քո անմեղանչական և
սրբութեն ոչ՛ց՝ կամաւ ապաշխարեաց մի մե-
ղաց քոց յամ՛ ՛ի կեանս իւր. և քեզ մեղաւո-
րիդ դիւրացոյց զօրինակ ապաշխարութե՝
խորհրդով խոստովանութե: Օ՛ր ի՞նչ աւանել
էր մեզ, եթէ ոչ թողոյր մեզ զղջմամբ ըղ-
ձեղս. մեր ՛ի ձեռն արձակման քահանայի,
այլ պահանջէր անձամբ վճարել զամ՛ պար-
տիս՝ Համապատ ՛ի քուրձ և ՛ի մոխիր տա-
րածանելով, և կոծելով զանձինս մեր քա-
րամբք. Թէպէտև այն ոչ ինչ օգտէր, եթէ
աղորմութիւ չքաւէր. որպէս և սակաւ օգտէ
յարձակումն ևեթ ասպատինիլ, եթէ չկայցէ
՛ի մեզ Հոգի ապաշխարութե և փոյթ վճա-
րելոյ ՛ի մեր կողմանէ զմերն պարտիս:
Ըստ սմին օրինակի դիւրացոյց և զմկրտութի
Հրոյ կա՛ օրինօք այ. Հուր եկի արկանել յեր-
կիր, ասէ. և զի՞նչ կամիմ, եթէ արդէն
իսկ բորբոքեալ էր. այր մի և զՀոգին իւր սնու-
ցեալ Հրեղէն լեզուօք, և Հրահոսան վտա-
կօք արբոյց զաշակերտս. զի թէև փայտ դա-
լար ոք իցէ, դիւրավառ գտցի ՛ի Հուր օր-
ինոյն այ. և զո՞ր Հուր ասացիկ և Հոգեբոր-
բոք խնդրես քան զսէր այ քո առ քեզ յամե՛
զոր արար է քեզ. մանաւանդ խորհրդով
մկր-

մարգելութեան, խորհրդով պատարագի խաչ-
չին, և խորհրդով սիրոյ՝ նը հաղորդութեան.
Եւ այս յիշատակ չարչարանաց կրկին քեզ
դիւրացուցիչ՝ եթէ դէպ ինչ լինիցի, նաև
մկրտութեան սրոյ. ապաքէն 'ի վը խաչի զե-
նաւ կամաւ վն քո՝ անպարտական գառն այ,
զի դու պարտաւորդ գէթ յօժարութը բարձ-
ցես զխաչս թեթևս առաքեալս քեզ 'ի նմանէ.
եթէ ոչ կարես սրով և արեամբ նահատա-
կիլ, գոնէ սիրով և քրտամբ կամաւոր ճգնու-
թեան ապանցես զանդամս քո զերկրաւորս.
Բայց թէ ոչ՝ որպէս ոչ լինիս ճշմարիտ քրիստո-
նեայ առանց մկրտութե ջրոյ և հոգւոյ, նոյն-
պէս ոչ լինիս կատարեալ քրիստոնեայ ա-
ռանց մկրտութեան ապաշխարութեան, և ոչ ա-
շակերտ քո առանց նմանելոյ քո մկրտութը
սիրոյ և սրոյ քո խաչի. և զի արդ մտցես յար-
քայութիւն և 'ի փառս քո, եթէ ոչ չարչա-
րեսցիս ը քո և վն քո, որ ոչն եմուտ յիւ-
րական փառս առանց չարչարանաց՝ զոր մկր-
տութիւն կոչեաց. և 'ի նոյն փութամ ասաց.
Ծայս փոյթ առաւել յիշեցուցանել ձեզ
կամ եղև ինձ եղբարք իմ 'ի տօնի մկրտութե
ան. զի մի միայն տօնեսցուք, այլ և նմանես-
ցուք նմն. և փրկական խորհրդովք 'ի ճանա-
պարհ փրկութեան եկեալ՝ ժամանեսցուք առ
փրկիչն մեր և տր և ած յս քս. որ է օրհ-
նեալ յաւիտեանս. ամէն.

ՃԻ. Ա. Ժ.

Յայլակերպութիւն Տեառն. որ և տօն Աստուածածնի։

Պայծառ է ինձ տօնս, և գերապայծառ՝ անուանմբ և արդեամբք, որ այլակերպութեան, նոյնպէս և պայծառակերպութեան ասացեալ քի, և վարդավառ. զոր և նորահրաշ և գերագոյն աստուածայայտնութեան զսա կոչել ոչինչ յերկուանամ։ Այլակերպութիւն անուն է ձայն աւետարանական, որ և ընթերցուած աւուրս յայտ առնէ, թէ * այլակերպեցաւ առաջի նոցա ||. կմ * յայլակերպս եղև առաջի նոցա ||. կմ * եղև տեսիլ երեսաց նորա այլակերպ ||։ Իսկ ՚ի նմին իսկ ՚ի պատմութեան աւետարանին ծագեն և այլ համանուանք ՚ի կոչմանց տօնիս. զի զի՞նչ այլ է պայծառակերպութիւն՝ քան եթէ, որ գրեալն է. * և լուսաւորեցան երեսք նորա իբրև զարեգակն, և հանդերձք նորա եղեն սպիտակ իբրև զլոյս ||. կմ * ձորձք նորա եղեն փայլուն սպիտակ յոյժ, որ թափիչք երկրի ոչ կարեն այնպէս սպիտակացուցանել ||։

Ոչ նուազին նմանութեամբ՝ և կարմիր վարդն վառեալ գեղեցկութեամբ՝ զլուսափայլութիւն գիմացն յայտնէ փրկչին. որպէս և սպիտակն վարդ պայծառափայլ որ շուշան փայլուն՝ օրինակ լինի ձիւնափայլ և լուսափայլ ձորձոց փրկչին. զորմէ ասէ հոգեբերգօղն. * եղ-

քօրորդին իմ կարմիր է և սպիտակ ||. ասպա
և պայծառակերպութի՟ն քո՟ի վայելչապէս
Նաև վարդավառ ձայնի 'ի մեզ ։
Իսկ թէ արժա՛ն և իրա՛ւ է գերահրաշ ա՟ծա-
յայտնութի՟ գլխովին ճանաչել զաւուրս խոր-
հուրդ , քաջայայտ է 'ի յայտնելոյ ա՟ծն այսօր
զանձն իւր 'ի Թաբօր ա՟ծային փառօք այն-
պէս՝ որ՟պ ոչ երբէք այլ յայտնեաց . յորում
իսկ է և մեծութի՟ տօնիս ։ Ո՟ր զի 'ի ծնն-
դեան անդ իւրում , և յերկրպագութե՟ 'ի
մոգուց՝ հրեշտակօք և աստեղք ևեթ նշա-
նակեաց զփառս ա՟ծութե՟ իւրոյ . 'ի մկրտու-
թե՟ յայտնագոյն արտափայլեաց վկայութե՟
ճեղման երկնից , և գալստեան հայրական
ձայնին , և աղաւնակերպ իջման Ս՟բ հոգ-
ւոյն . բայց ինքն տակաւին խոնարհագոյն
ձևով կայր 'ի մէջ մարդկան՝ որ՟պ զմի 'ի նո-
ցանէ ։ Յայտնել յայտնեաց զկնի անձամբ
զփառս իւր 'ի սկիզբն նշանաց՝ զոր արար 'ի
կանա գալիլեացւոց . և յայնմ հետէ բազ-
մօք ա՟ծապէս նշանօք յ՟ոմ ընթացս քարո-
զութե՟ իւրոյ . այլ ոչ յանձին իւրում այն-
չափ , որչափ 'ի վ՟րյ այլոց ցուցանելով ա՟ծա-
հրաշ գործս . վ՟ոյ ասէր . * եթէ ինձ ոչ հա-
ւատայք , սակայն գործոցն հաւատացէք ||։
Իսկ այսօր 'ի Թաբօրական լերին զկատա-
րեալն եցոյց յանձին զնշանակս մեծվայել-
չութե՟ փառաց իւրոց՝ տիրապէս և հրաշալի
ա՟ծայայտնութ՟բ . զի ոչ միայն հոգին Ս՟բ հո-
վանացեաւ լուսաւոր ամպով , և հայր յամպոյ
անտի ետ բարբառ զմիածինն , դա՛ է որդի
իմ

իմ սիրելի՝ ը̄ որ հաճեցայ , զմա լուարուք , ոչինչ ը̄հատ յօրէ մկրտութե , այլև ինքն արեգակն արդարութե՝ զեղեալ զլոյս փառաց իւրոց 'ի մարմին իւր՝ արեգակնակերպ փայլեաց երեսօք , և լուսեղինացոյց զհանդերձս անգամ ։ Եւ ոչ միայն այս արտափայլութիւք ա̄յ մարմնացելոյ , այլև ա̄ծայինն զօրութեն ներգործութիւք անդանօր ցուցան , ածեալ զմովսէս 'ի մեռելոց , և զեղիաս 'ի կենդանեաց , իբրև ծառայս՝ միանգամայն և երաշխաւորս վկայութե , եթէ սա ինքն է տր մեր և ա̄ծ՝ տր և դատաւոր կենդանեաց և մեռելոց ․ սա է՝ որ ետ ինձ մովսեսիս զօրէնս 'ի սինա , և երևեցաւ ինձ եղիայիս 'ի կարմեղոս ․ սա ինքն է որ էն եհօվահ , և մեք ծառայք և պաշտօնեայք նորա ։ Տեսանր զա̄ծայայտնութի ամենահրաշ ․ յորում ը̄ խորհրդոյ մարդեղութե բանին ա̄յ՝ յայտնի քարոզութ̄ հանդիսացաւ և խորհուրդ երրորդութե ․ զի որդին 'ի հօրէ վկայեցաւ հոգւովն սր̄վ ․ որք վ̄ս և վկայք ընտրեցան տեսողք փառաց՝ յաշակերտաց երրեակ թուով ․ ով և երրակի տաղաւարացն յիշատակութի 'ի վիմէն հաւատոյ 'ի նոյն հայի խորհուրդ ։

Բայց կայ և առանձին վախճան կմ̄ դիտաւորութի այլակերպութե տն՝ ոչ մի , այլ՝ երկին , և երեքկին ։ Նախ՝ զի կամեցաւ փրկիչն հաստատել զաշակերտսն և նոքօք զտիեզերս 'ի հաւատս ա̄ծութե իւրոյ մեծավայելուչ և փառաւոր ա̄ծայայտնութ̄բ 'ի լերինն ա̄յ ․ ը̄ս , * քո են երկինք , և քո է եր-

կեր, զԾ լրի՛ն դու հաստատեցեր . զհիւսիս և զհարաւ դու արարեր, Թաբոր և Հերմոն յանուն քո ցնծասցեն ‖ : Ո ի թէպէտև ա՟մ իրօք բաւական էին այլք ՚ի գործոց և ՚ի նշանաց ա՟ծուն՟ յմի, այլ քանզի մերձեցան աւուրք չարչարանաց իւրոց՝ եւ յառաջագոյն պետրոսի դաւանել զինքն յայտնութ՟ի. հօր որդի ա՟յ կենդանւոյ, և ապա նաև վկայու՟թ՟ի հօր և հայրենի փառօք իւրովք հաստատեաց զդաւանութ՟ի պետրոսի . զի մի՛ ոք ը՟ համդերձեալ չարչարանս խաչին գայթակղեսցի, կա՟մ մարդ լոկ համարեսցի զխաչեցեալն ա՟ծ մարմնով . սորին վ՟ս և մովսէս և եղիա յերևման անդ ո՛չ զայլ իրաց խօսէին, եթէ ոչ զելիցն՝ զոր կատարելոց էր յե՟մ . թերևս և փութացուցանելով զա՟րն ո՟պ աղաչաւորք ՚ի փրկուն Տ՟ի՝ երկոքին նախանձաւորք հոգւոց :

Երկրորդ՝ զի կամեցաւ հաստատել զմեզ ՚ի յոյս յարութ՟ե և փառաց արքայութ՟ե, յայտ առնելով մեզ պայծառակերպութ՟ի իւրով, թէ՝ և ձեզ տաց յառնել փառօք և պայծառանալ ը՟ իս յերկինս, եթէ նուաստանայք որպէս զիս յերկրի . զի եթէ չարչարանացս կցորդ լինիցիք, և փառացս հաղորդ լինելոց էք . ը՟տ, *յայնժամ արդարքն ծագեսցեն իբրև զարեգակն յարքայութ՟ե երկնից ‖ : Եւ այս էր պատճառն, զի ութ աւուրբք յառաջ քան զայլակերպութ՟ի իւր՝ ո՟պ աշակերտաց դասուն յայտնապէս ասաց, թէ պա՛րտ է որդւոյ մարդոյ բազում չարչարիլ

և

և անարգիլ և 'ի խաչ ելանել և սպանանիլ և յերիր աւուր յառնել, նոյնպէս և առ ամենեսին զայս վկայեաց . * եթէ ոք կամի զկնի իմ գալ, ուրասցի զանձն, և առցէ ըզխաչ իւր հանապազ, և եկեսցէ զհետ իմ ‖ ։ Ուլ քանզի պետրոս ջերմ սիրելին քնի՝ որ դաւանեաց զնա որդի այ կենդանւոյ, անվայելուչ դատէր նմա գալ 'ի չարչարանս խաչի և մահու . և ժողովուրդն՝ որ լրճաւ զվկայութին փրկչին մտ երթալոյ զհետ նր խաչին, ծանր զիրսն վարկանէին արդեօք, զերկաքանչիւր կարծիս լուծանել կամեցեալ՝ 'ի վր եած տրն . * և որ ամօթ համարեսցի զիս և զբանս իմ, զնա և որդի մարդոյ յամօթ արասցէ՝ յորժամ գայցէ փառօք իւրովք և հօր և հրեշտակաց սբց ։ Բայց արդարև ասեմ ձեզ, եթէ են ոմանք 'ի դոցանէ՝ որ այդր կան, որք մի ճաշակեսցեն ըզմահ, մինչև տեսցեն զարքայութի այ ‖ ։ Որով բանիւ տայր իմանալ, թէ ինքն է տր արքայութե, և տր կենաց և մահու . և որ այժմս մարդ խոնարհ և դառն հեզ երևի, 'ի միւսանգամ գալստեան ած ահաւոր ցուցցի, և առիւծաբար ձևասցի . և թէ՝ յայն սակս կամի ցուցանել ոմանց անդ եղելոց զտեսիլ փառաց իւրոց նախ քան զկամաւոր չարչարանս իւր՝ իբրև ճաշակ իմն երկնից արքայութե, ոչ զի և՛ անդայթակղելի լիցի ցի խաչն՝ զոր փառս կոչէր, և՛ յուսով հազօրդ լինելոյ այնպիսում փառաւորութե՝ զիւրասցի ամենեցուն գալ զհետ նր խաչին ։

չէ ։ Այս և յետ վեց աւուրց անցելոց 'ի մէջ բանիցս այսոցիկ՝ զՔս յաւուրսն ութերորդի՝ էառ Քս իւր զպետրոս և զյովհաննէս և զյակովբոս զգլխաւորսն յաշակերտաց, և եհան 'ի լեառն մի բարձր առանձին, այն է Թաբոր հանդէպ հերմոնի. և յայտնեաց նոցա պայծառակերպութբ զփառս արքայութե իւրոյ, և զխորհուրդ միասնգամ գալստեան իւրոյ հայրենի փառօք :

Արդ՝ զի յայտնել կամեցաւ Տրն և զաւուրն խորհուրդ, որ առի լինել տօն տաղաւարահարաց ըստ օրինաց. և զի պարտ է զտօնս կատարել աղօթիւք՝ վերացմամբ մտաց առ Այ. և այնպէս արժանի լինել և Այայայտնութե և Այատեսութե հոգւով ։ Եւ յայսմանէ արդեօք 'ի միտս եկն պետրոսի 'ի թմբրութե անդ յերեսաց հրաշալի տեսլեան, ասել զմայլմամբ. Տէր բարւօք է մեզ աստ լինել. արասցուք երիս տաղաւարս, մի քեզ և մի մովսէսի և մի եղիայի. ոչ թէ ասէր. մի այլ իջցուք 'ի լեռնէս աստի, այլ վայելեսցուք աստ 'ի փառս քո իբրև յերանաւէտ դրախտի ըստ վիճակին եղիայի վերափոխելոյ. որով և մովսիսականն կատարի օրէնք տաղաւարաշինութե. և դու Տէր ազատ մնաս 'ի չարչարանաց ։

Այլ անդէն և անդ լսէր ձայն 'ի հօրէ զորդւոյ. զմա լուարուք. այս է, յիշեցէք զվարդապետութի միածնիս, որ զխաչ և զչարչարանս քարոզեաց յՅի անդ, և զհանգիստն յերկինս ասաց լինել. և քեզ պէտք է սուրբն

վը

մ՛՛ ազգեաց սաստիւն, թէ ոչ խորհիս զա-ծ̃ոյն, այլ զմարդկան. և տակաւին զմարդ-կօրէննն խորհիս, և ոչ գիտես՝ զինչ խօսիս. արք զմամ լուռարուք, և ըստ օրինակի դորա փառս ձեզ համարեցարուք զխաչն, և համ-դիսա զնեղուԹին. զի արժանի լինիջիք փա-ռաւորիլ և հանգչիլ յերկնային Թ̃գլութե, ոչ 'ի տաղաւարս բնակելով ստուարաղարթս՝ կարկատուն կրկտեալս 'ի տերևոց ծառոց, այլ յանձեռագործ յարկս լուսեղէնս վերին օթևանացս : Տեսանեմս, որքան է խոր Է̃ հինն և Է̃ նորս տօն տաղաւարաց.

Այս արդարև այնչափ է մեծու[illegible]որհրդոց 'ի տօնիս պայծառակերպութե, մինչ զի յա-նուն սորա՝ գլխաւոր 'ի մեզ տօնք քրիստոնեա-կանք՝ տաղաւարաց կոչեցան տօն. որպէս և ամ միաշաբաթ՝ յանուն քրիստոնեական յարու-թե՝ կիւրակէ ձայնեցաւ առ ամենեսին : Այս զոր օրինակ տաղաւարն հին օրինաց 'ի նոր օրէնս այլակերպեալ՝ տօն եղև հրաշալի այ-լակերպութե քի, նոյնպէս և որ հեթանո-սական տօն էր երբեմն 'ի հայաստան Ե վար-դավառ անուամբ, աստ փոխեալ 'ի ձեռն լուսաւորչին հօգւոց 'ի սոյն յայս տօն արե-գակնափայլ և վարդագեղ պայծառակեր-պութե քի : Ուղ զոր յաւելլու ստուգաբա-նել քերթօղն մեր մովսէս զվարդավառդ ա-նուն՝ նաև վարժարան և ուսումնարան քրի-ստոնեական խորհրդոց. որպէս վարժապետն և ուսուցիչն վարդապետ ասի : Այլ և կրկին 'ի վերայ բերէ ստուգաբանութի՝ արդ. աւար

Թարգմանելով. զի յայսմ հետէ աւար առ-
նուլ մեզ միայ զձմ զօրութիւս Թշնամւոյն
հոգևոր զինուորութբ ընդ դրօշակաւ ամե-
նայաղթ խաչին քրի՝ փառաց արքայի։
Այլ արդ ձեզ ասեմ մանկունք սիոնի՝ տօ-
նախմբօղք մեծահրաշ այլակերպութե փրկ-
չին. մի՛ լիցի ձեզ վայրապար անցանել զա-
ւուրս խորհրդովք, այլ փութալ ժամանն լի-
նել 'ի դիտաւորութիւն փրկական տօնիս։ Ի
մի՛տ առէք զօրինակ Թաբօրական պայծա-
ռակերպութե, և յանձինս օրինակեցէք ըզ-
նմանութիւն ձն ձերոյ աստ և 'ի հանդերձե-
լումն։ Ա[illegible]է փառացն ցանկացեալ էք հա-
ղորդ լինել քրի, կցորդ լերուք նախ չարչա-
րանաց նր. եթէ բառնայք զխաչ ձեր և եր-
Թայք զհետ խաչեցելոյն 'ի դողգոԹայ,
լսէք 'ի նմանէ և զերանաւէտ հրաւէր յա-
ւուր կոչման ձերոյ, եթէ այսօր ընդ իս իցես
'ի դրախտին. որ է լեառն ձյ՝ երկնաւորն
Թաբօր, անանց ուրախութե վայր, և մշտնջե-
նաւոր արքայութիւն քրի։ Եթէ այնմ փա-
փաքէք երանութե անշիջելափառ պայծա-
ռակերպութե, և արեգակնակերպ մշտա-
փայլութե ընդ գլխոյն ձերոյ յերկինս, հա-
պա մի՛ ծանր ձեզ Թուեսցի յառօրեայ կեն-
ցաղումս նուաստակերպութիւն յանձինս բե-
րել ըստ նմանութե տն ձերոյ։ Եթէ և ոչ-
ինչ երևեսցին յաչս ձեր ամ ծանրութիւնք
վշտաց, աղքատութե, տառապանաց, նա-
խատանաց, չարչարանաց, և ամենափոքր
անցից կենցաղոյս՝ առ մեծութբ բարեացն
հան.

հանդերձելոց , և առ անհամեմատ ծանրութ՟ն ա՟մ՝ որոց համբեր վ՟ս ձեր կենարարն ձեր ։ Եթէ նա վ՟ս մեր կրելով զա՟մ՝ յիւրականն եմուտ փառս , մեծ ի՞նչ է՝ եթէ և մեք փոքր 'ի շատէ կրից համբերեսցուք 'ի տէր նորա՝ առ 'ի կարօղ լինել մտանել 'ի փառս ն՟ր ։

Բայց մարդկայինս թմբրութ՟ն , զիա՞րդ ոչ վարիմք օր քան զօր 'ի փափաքումն վերին այլակերպութ՟ն , և ոչ ճգնիմք զա՟մն յանձն առնուլ աստէն՝ առ երջանկանալ անդէն ։ Որպէս յերկրաւոր կարգի ընտրուի առնեմք անձնդիւրութ՟ն , և առ հասանել իմիք հանգստեան՝ անհանգիստ տառապիմք ։ իսկ առ երկնաւորն անընտրօղ գտանիմք ա՟մ իրօք , տակաւ մի աշխատիլ առա , զի անդ յաւիտեան հանգիցուք ։ առ փոքր մի վշտագնիլ , և յաւէժաբար մխիթարիլ ։ առ վայր մի նըուաստ երևիլ , և մշտնջենապէս արևափայլել ։ դոյզն մի խոնարհիլ , և ա՟ծանման միշտ փառաւորիլ 'ի բարձունս ։ մեռանիլ անձին , և կենդանանալ յա՟ծ ։ տալ զփոքրն , և առնուլ զմեծն ։ Յայտ է թէ զի ոչ խորհիմք , վ՟յ և ոչ գործեմք զարժանն ։ զի թէ տարրանայր 'ի խորհուրդս սրտից մերոց առաքելականն , * զվերինն խորհեցարո՛ւք , մի՛ զայս՝ որ յերկրի աստ է ‖ ։ և դարձեալ՝ թէ * ոչ են արժանի չարչարանք ժ՟մկիս հանդերձելոցն փառաց , որ յայտնելոց են 'ի մեզ ‖ , այլազգ առաքինանայաք ։ իսկև իսկ այլակերպէաք 'ի խորհուրդս , 'ի բանս , և 'ի գործս ։

գործս. և այնպէս առատ նմանօղ լինելով նորա խոնարհութե, և յաւիտեան յերկինս նմանօղ լինիցաք փառաց նր. որում փառք յաւիտեանս. ամէն :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃՌ. Ս. ԺՌ.

'Ի ծաղկազարդն, այսինքն 'ի Գալուստ Տն յԵՂմ. յաւուր Արմաւենեաց :

Սուտի՞ սկսանել արժան իցէ զաւուրս խորհրդածութի, անդիտանամ. այլ բազմապատիկ յառաջ ելանեն միանգամայն խորհուրդք՝ մի՞ք զմի գեղեցիկ և կարևոր, է՞ որ առ փրկիչն, և է՞ որ առ փրկեալքս ըզմիտս քննողաց հայեցուցիչք : 'Ի բազմաց զքառեակ տեսութիւնս յիշեցուցանել ձեզ կամ է ինձ, յաղագս դիտաւորութե գալստեան Տն յԵՂմ յաւուր յայսմիկ այսպիսի փառօք :

Նախ՝ կամեցաւ փրկիչն մեր այսօր յայտնի առնել ամենեցուն զուրախութի սրտի իւրոյ ընդ գալուստ իւր 'ի կամաւոր չարչարանս վն մեր, որպէս թէ տօն ցնծութե կատարելով, զի ելանէ յԵՂմ առ 'ի խաչ ելանել. որով և մեզ կամեցաւ բերկրալի ընծայել զՏմ նեղութի՝ որ վն անուանն նր. և մեք ուրախ առնեմք զՏր մեր, եթէ այսպիսի ուրախութբ յանձն առցուք զՏմ վիշտս կեն֊

ցա

ցաղոյս ՚ի փառս նր̃․ և առաւել պատուեսցուք զնա այսպիսի զուարթածաղիկ առաքինութե̃ք՝ քան ոստովք արմաւենւոյ և ձիթենւոյ ազգն եբրայեցւոց ։

Խրհրդ՝ կամեցաւ տր̃ն հանդիսացուցանել այսօր զնշանակ ինչ Թգ̃րութե̃ իւրոյ ժառանգ-աթոռոյ դաւթի հօր իւրոյ, առ ՚ի հաստատել զպատճառս այնոցիկ՝ որ զպատճառան կամիցին թանձրամիտ հրէայքն, որք ակն ունէին և իղձ լինէին մեսիա տեսանել փառաւոր ըս̃ մարմնոյ՝ արքայական ձոխութ̃ ։ Նու զի ոչ տեսին զմ̃ծահրաշ փառս արքայութե̃ նր̃ առատափայլեալ ՚ի Թաբոր, որ ընտրելոց երից յաշակերտաց միայն ցուցաւ՝ առ ՚ի լինել վկայ յետ յարութե̃ նր̃․ այլ է̃ հակառակն տեսանէին միշտ զտր̃ն փառաց նուաստակերպեալ և խոնարհ քան զա̃մ մարդ, տեսանէին և ատեցող լինել փառաց տի̃, և յանդիմանող փառասիրաց և ծառիրաց, տեսանէին՝ զի փախչէր ՚ի փառաց՝ յորժամ կամեցան զնա Թգ̃րեցուցանել․ և որ մեծն է՝ զի հանդերձեալ և՛ էին ՚ի մօտոյ տեսանել զնա յանարգական մահ խաչի․ արդ զի մի̃ ասիցեն յետոյ, Թէ զիա̃րդ էր մեզ հաւատալ զնա Թգ̃ր գոլ իէլի, որ ոչն եցոյց երբեք նշանակ Թգ̃րութե̃, ահա այսօր ցուցանէ նց̃ զխնդրելին նց̃ ։

Այլ դու տես ինձ, զի եցոյց զնց̃ խնդրելին, բայց ոչ ըս̃ խնդրելոյ նց̃, այլ ըս̃ գրելոցն ՚ի մարգարէէն․ * ահա Թագաւոր քո գայ քեզ˙ հեզ՝ հեծեալ յէշ և յաւանակի

նո

նորոյ Ա ։ Այս էր կատարել զկամս մարդ-կան՝ կատարելով զկամս ա՟յ . և ոչ եթէ թողուլ զա՟յսն վ՟ն մարդկան , որպէս մեքս առնեմք . այս էր ցուցանել խոնարհութիւն և 'ի բարձրուէ , որ է ա՟ծավայելուչ . և ոչ ցուցանել բարձրամտութիւն և 'ի ցածութէ , որ սովորութիւն է մարդկան . քանզի ա՟ծ է մեծատուն խոնարհ , իսկ մարդիկ՝ աղքատ հպարտ ։

Այդ ոչ ջորւովք և ձիովք և կառօք հանդէս առնէ ա՟րն թագաւորութէ իւրոյ , այլ իշով և յաւանակաւ . ոչ զօրօք և զինուք և զարդուք , այլ՝ խոնարհ աշակերտօք , որ 'ի ձկնորսաց և 'ի մաքսաւորաց ընտրեալ . ոչ ոսկւով և արծաթով և ակամբք պատուականօք և ծիրանեօք , այլ աղքատին ձորձովք սոսկականաց արկելովք 'ի վ՟ր յաւանակի և 'ի վ՟ր ճանապարհի . ոչ թագօք և պսակօք և դաւազանօք երկրաւոր թ՟գրաց , և այլ ևս նշանակօք ամբարտաւանուէ աստի կենաց , այլ ոստովք ձիթենեօք և արմաւենեօք 'ի ձեռս ամբոխին , և երգովք փառատրութէ 'ի բարձունս . զի յայտնի արասցէ՝ թէ թագաւորութիւն իւր չէ՛ յայսմ աշխ՟ , այլ՝ 'ի վերուստ . որդի է դաւթի 'ի ժամանակի , բայց 'ի յաւիտենից որդի ա՟յ . վ՟ն և ա՟ծային փառաբանութի փառաւորի ը՟ հօր իւրում , 'ի վեր 'ի սրովբէից և 'ի քրովբէից , և 'ի վայր յորդւոց մարդկանէ ։ Իսկ պարզաբար 'ի ձեռն ա՟մի այսոցիկ եցոյց , թէ վայել է ինքեան ա՟մ փառք և պատիւ թ՟գրական , այլ

ոչ

ոչ կամի ինքն 'ի նոյն վայելել 'ի վ՟ր երկրի ։
ով և ասաց իսկ, եթէ որդի մարդոյ ոչ եկն
պաշտօն առնուլ, այլ՝ պաշտել, և տալ
զանձն իւր փրկանս փոխանակ բազմաց ։ Ա-
րով և մեզ ուսոյց յ՟րի աստ խոնարհութ՟բ
ընթանալ 'ի ծառայել ն՟ոյ՝ և մարդկան վ՟ս
ն՟ոյ, եթէ կամիմք բարձրանալ յերկինս փա-
ռօք, և թագաւորել յարքայութեան ն՟ոյ ։
Երրորդ՝ կամեցաւ փրկիչն յայտնի առնել
մեզ նստելով այսօր 'ի վերայ տրմղի կրմղի,
թէ հանգիստ անախտ բնութե իւրոյ է սիրտ
խոնարհ և հեզ ։ ըՙ, * ես յոՙ հանգեայց,
եթէ ոչ 'ի հեզս և 'ի խոնարհս, և ոյք դո-
ղան 'ի բանից իմոց ‖ ։ Մինչ զի՝ եթէ կա-
միմք, ով և աղաչեմք, ասելով * Նստեալդ
յաթոռ քերովբէից՝ նկատ գթութ՟բ 'ի մեր
հոգիս ‖, պարտ է մեզ յիշել՝ եթէ այսօր
յաւանակ՝ քերովբէ երևեցաւ բարձող ն՟ոյ,
և կատարել 'ի մեզ զգրեալս, * ով զանասուն
համարեցայ առաջի քո ‖ ։ և այն՝ անարգա-
գոյն և խոնարհագոյն քան զամ՟ անասունս,
որպիսի էշն ձագնաչի, եւս առաւել յաւանակ
իշոյն ։ Ուր վ՟ս և առաւել ընտրեաց թ՟գրն
մեր ք՟ս նստել 'ի վ՟ր յաւանակի՝ քան 'ի վ՟ր
իշոյն ։ Թողից ասել և զայլ խորհուրդս՝ որ
'ի նմին ։ ք՟ս ընտրել իւր 'ի հանգիստ զայն
սիրտ՝ յոր ոչ նստաւ այլ ոք 'ի մարդկանէ
կ՟մ այլ ինչ մարդկեղէն ։ Թողուլ զհրէայս
ապաշնորհս, և ընտրել զհեթանոսս՝ 'ի կրր-
թել զն՟ս ով զտխմարս 'ի լինել իւր ժողո-
վուրդ նոր, և նոր իշել ։ Թողուլ զգպիրս և

զփա

զփառաբանեցին և զիշխանս , և ընտրել զտղէս ճգնաւորս , և զպարզամիտ օրինապահս դաւե-հիկս , և զմանկունս անմեղս և անկեղծս : Ըստ նմին օրինակի եցոյց այսօր Տէրն մեր , Թէ պատուիրան ինքեան զայն բաւական համարի , եթէ տարածեսցուք զանձինս առաջի նր խոնարհութբ. որպ զհանդերձս և զոստս ծառոց 'ի վր ճանապարհի , որպ զի կոխեսցէ Տէրն ինքնին զհպարտութիւն մեր զամ , խորտակեսցէ զկամս մեր . և այնպէս կատարելով զիւր կամս բարձրութե 'ի վր խոնարհացս՝ բարձրասցուսցէ զխոնարհս : Այնօրինակ և ընծայ ընդունելի ինքեան եցոյց զոլ զոստս առաքինութեց ծաղկեալս հաւատով՝ միշտադալար զուարթութբ . և զայն ևս , թէ օրհնութի և բարեբանութի սիրէ 'ի բերանոյ միամիտ և աննախանձ ժողովրդեան , ևս առաւել 'ի բերանոյ մանկանց տղայոց անմեղաց ստնդիեցաց :

Երրորդ՝ խորագոյնս ծանուցանել կամեցաւ փրկիչն յաւուրս խորհրդեան , թէ ինքն է Տէր և Թգր հոգւոց մերոց , և 'ի ձեռին նր են սիրտք ամենեցուն . մինչ զի ցորչափ շարժէ ինքն զսիրտ մեր 'ի լաւ անդր , նովաւ խորհիմք և խօսիմք և գործեմք զբարին և զհաճոյն և զկատարեալն առաջի նր . ապա եթէ կամիցիմք ինքնանալ , և ոչ ճանաչել զթգրութի նր 'ի վր մեր , և թողուլ նր զմեզ , մեք մեզէն 'ի վատթարն նկրտիմք . զոր և թողացուցանէ իսկ 'ի պատիժ ամբարտաւանութե և ապաշնորհութե մերոյ , և 'ի

հան

հանդերձ արդարութեամբ իւրով · մինչև զգաստ-տասցուք և խնդրեսցուք 'ի Նմանէ խոնարհ սրտիւ և յամ̃ սրտէ՝ թ̃ղուլ 'ի վ̃ղ մեր :

Զի աՀա յաւուր յայսմիկ ընդ շարժել տ̃ն զսիրտ ամբոխին եբրայեցւոց՝ միահամուռ եկին ժողովեցան և միաբանեցան 'ի մեծա-ցուցանել զնա փառօք որպէս թագաւոր իւ-րեանց · յիշեցին զամ̃ երախտիս նր̃, և զի զամ̃ ինչ բարութ գործեաց, և շրջեցաւ ը̃դ դրեցելումն բարի առնել մարդկան · և զի, թո՛ղ զայլ անթիւ սքանչելիսն, 'ի նոյն իսկ աւուրս զղազար կոչեաց ևեթ 'ի գերեզմա-նէն, և յարոյց 'ի մեռելոց զչորեքօրեայ մե-ռեալն · վ̃յ միաձայնեալ աղաղակէին, ա-հա թ̃գրն մեր մեսիա · մեսիայն յորժամ դայցէ, միթէ աւելի՞ ինչ նշանս առնիցէ՝ քան զոր սայս առնէ · սա՛ է ճշմարիտ մար-գարէն՝ որ 'ի նազարեթէ գալիլեացւոց · սա՛ է որդին դաւթի և տ̃րն դաւթի, զոր աչօք հոգւոյն ծանեան և կոյրք, և բացան նաև աչք մարմնոց նց̃ բանիւ հրամանի նր̃ · օրհ-նեա՛լ թ̃գրութի հօր մերոյ դաւթի, օրհնութի որդւոյ դաւթի · ովսաննա բարձրելոյն, օրհ-նութի 'ի բարձունս · օրհնեալ որ գայ յա-նուն տ̃ն թագաւորդ իէ̃լի :

Այսոքիկ այսօր · իսկ յետ քանի մի աւուրց զի՞նչ · ո՛չ միայն ուրացան զնա յատենին պի-ղատոսի, և աղաղակեցին, չի՛ք մեր թագա-ւոր բաց 'ի կայսերէ, այլև զօրացան բար-բառք նց̃ 'ի կրկնել և յերեքկնել, բա՛րձ 'ի մէնջ, բա՛րձ 'ի մէնջ · 'ի խա՛չ հան զդա, 'ի

խա՛չ

խաչ հան զդա․ և այնպէս մահու խայտառակաւն 'ի փայտ նախատանաց հանին զՏէրն և զԹագաւորն փառաց․ և չարչարեցան ընդ վերնագրուն անգամ խաչին, յոր նազովրեցի՝ Թագաւոր հրէից․ այլ որ ինչ գրեցաւ՝ գրեցաւ ։ Տեսանեմս զանհաստատութիւն սրտից որդւոց մարդկան․ տեսանեմս զխստասրտութիւն իէ՟լեան տոհմին․ տեսանեմս, թէ որպէս գթեցին նք՟ առ վիմին, և դայթակղեցան ապստամբեալք 'ի բանէն՝ յոր և եղան ։

Հապա երկիցուք և մեք եղբարք յանձանց մերոց և 'ի դիւրագայթ բնութէս և 'ի դիւրափոփոխ սրտից․ մի յանձնապաստան լիցուք, եթէ այսօր յայս ժամ սիրեմք և փառաւորեմք զՏր մեր քս զԹագաւորն փառաց․ մի արդեօք յետ ժամուց, թող թէ աւուրց, խորհեսցուք 'ի խաչ հանել զնա՝ զխաչեալն 'ի հրէից, և միւսանգամ խայտառակել․ ոչ և ցարդ արարաք՝ ոչ միանգամ, և ոչ միւսանգամ, այլ՝ բիւր անգամ ։ Մի լիցուք ուծուրացք և ուծասպանք ոչ զհրէայս, այլ զանձինս ուրասցուք, և սպանցուք զանդամս մարմնոյ զերկրաւորս․ և ոչ բանիւ բերանոյ նուաճեմք նմա զերգս յաղթական օրհնութեան իբրև փառաց արքայի, նոյնպէս և սրտիւ վերերգեսցուք, և գործովք փառաւորեսցուք․ ապա թէ ոչ՝ եկեալն այսօր հեզութբ, դայ միւսանգամ ահաւորութբ, 'ի կատարել զաստացեալն յիւրմէ․ զփառաւորիչս իւր փառաւորեսցէ, և որ արհամարհեն զնա՝ անարգեսցի ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃՌ. Ը. ԺԳ.

Որ է Կոչակ 'ի չարչարանս Քնի, 'ի բերանոյ Տն և տիրամօրն :

* Անցաւո՛րք ճանապարհաց' դարձարո՛ւք, հայեցարո՛ւք և տեսէ՛ք, թէ իցէ՞ն երբէք ցաւք ըստ ցաւոց լեալ' որ 'ի վր իմ հասին || . ողբ . ա. 12 :

Ո՛չ երեմիաս ողբերգարկու ինձ մարգարէ յաւուրս աղետից, այլ Տէրն մարգարէից զայսոսիկ այսօր մեզ բարբառի' որդիք մարդկան . ոչ Եղէմ մայր քաղաքաց յուդայ, այլ կոյսն անարատ մայր բանին Այ և մայր Նորոյ սիոնին' զայս կոծ երկրորդէ մեզ այսօր ընդ միածնին : Անցաւո՛րք ճանապարհաց' դարձարո՛ւք հայեցարո՛ւք 'ի յս' որ 'ի խաչին, և 'ի մարիամ մայր նր' որ կայ առ խաչին . տեսէ՛ք տեսէ՛ք, եթէ իցե՞ն երբէք ցաւք ի ցաւոց սոցա լեալ, եթէ ոչ' երկոցունց ցաւք ի մի համարեսցին . ապա թէ ոչ' չի՛ք այլ նման ցաւոց սոցա, եթէ երկաքանչիւրոց, և եթէ միոյ միոյ' որ անբաժան է 'ի միւսմէն : Ձե՛զ ասեմ ձե՛զ ասեմ անցաւո՛րք ճանապարհաց' որք ճանապարհորդէք ընդ կենցաղս . գիտէ՞ք զի անցաւոր էք յանցաւոր 'ի կեանս . բայց գիտիցէ՞ք արդեօք և զայն, զի յանցաւոր իսկ էք և պարտաւորք այս ցաւոցս .

ւոյս. զի դուք էք՝ որ առթեցիք զայս ամ կիրս անբերելիս 'ի փրկիչն Քի եւ 'ի մայրն փրկութե : Ա՛ղէ գոնեա դարձարուք միանգամ սրտիւք, եւ հայեցարուք հոգւոյ ակամբք, եւ տեսէք, մի՛ անտես առնէք՝ զոր գործեցիքն չարաչար, վէրս 'ի վէրս յաւելուլ մարմնոյ Յի, եւ սրտին մարիամու. եւ թէ ո՛րպէս, լուարուք զի՞նչ Տրն ասէ 'ի բեմէ խաչին :

Դարձարուք ո՛րդիք, եւ ես դառնամ առ ձեզ. դարձարուք հայեցարուք 'ի նշանակն կանգնեալ, ուր ո՛չ օձ պղնձի 'ի բժշկել ըղհամուածեալսն յօձից, այլ՝ զգառն Այ ամբողջիս, որ եկի 'ի բառնալ զմեղս աշխի 'ի վր ուսոց իմոց, կախեալ զծառոյս սաբեկայ խոյ յողջակէզ փոխանակ իսահակայ. տեսէք զիս զկեանս ձեր կախեալ զխաչէ, զի այրեալքդ 'ի թունից հնոյ օձին, եւ 'ի յաւիտենից 'ի մահուանէն. տեսէք զցաւս իմ աննման, զի բժշկեսջիք յամ ցաւոց ոգւոց ձերոց. ցաւեցարուք եւ ցաւակցեցարուք ըն իս, զի թերեւս եւ ինձ փոքր մի սրտի դիւր լինիցի, եւ ձեզ կեանք անցաւութեան պարգեւեսցի :

Հայեցարուք եւ տեսէք զցաւս իմ տեսանելիս եւ անտեսանելիս. ցաւ ո՛չ մի, այլ բազմում, ցաւք 'ի վր ցաւոց, ըստ հոգւոյ եւ ըստ մարմնոյ, ներքոյ եւ արտաքոյ. որք հասին 'ի վր իմ յորդւոց մարդկանէ, եւ վն որդւոց մարդկան, 'ի թշնամեաց եւ վն թշնամեաց, 'ի սիրելեաց եւ վն սիրելեաց. այս վէրքս են՝ զորս վիրաւորեցայ 'ի տան սիրելւոյ իմոյ. եւ

որ

որ մեծն է՝ նաև յերկնաւոր հօրէս վն սիրոյ հօր իմոյ : Եւ այս է՝ զոր հայրն իմ դաւիթ բողոքեր 'ի գէմս իմ առ հայր . Ած ած իմ ընդէ՞ր թողեր զիս . և զպատճառն ձեզ 'ի գէմս ածէր . վն բանից յանցանաց իմոց : Որդ ո՛վ 'ի ձէնջ յանդիմանեսցէ զիս վասն մեղաց . ո՛չ մեղք իմ և ո՛չ յանցանք . այլ զի գրեալ է զինէն , և մր մատնեաց զնա առ մեղս մեր . և մեք համարեցաք զնա 'ի ցաւս և 'ի հարուածս եղեալ յայ . բայց նա վիրաւորեցաւ վն մեղաց մերոց : Այդ իսկ են բանք յանցանաց իմոց , զի եդի զանձն իմ հոգիս 'ի վն ոչխարաց . և առէ հայրն իմ , հարեր զհովիւն , և ցրուեսցին ոչխարք հօտին . մինչև զիջցի բարկութի իմ , և լցցի վրէժ իմ արդար . յայնժամ արդարացի հօտն 'ի ձեռն հովուին , որ ժողովեսցէ զորդիսն այ զցրուեալսն 'ի մի՝ ըն որում միածինն որդի այ հաշտեցուցիչ հօր իւրոյ :

Եւ արդ դուք ժողովուրդ իմ և խաշն արօտի իմոյ , մարմինն իմ և անդամք յանդամոց իմոց , տեսանեք զցաւս՝ որ 'ի վերայ իմ հասին . և ո՛չ ցաւէ ձեզ յերեսաց ցաւոց իմոց : Յոտից մինչև 'ի գլուխ ո՛չ գոյր 'ի ձեզ առողջութի , վէրք և այտուցք և հարուածք խզխայթեալք ապականութբ մեղաց նախահօրն և անձինն իւրաքանչիւր . ո՛չ էր սպեղանի 'ի վն դնել , ո՛չ դեղ և ո՛չ պատանք . և ահա ես եկի՝ զի զկեանս ունիցիք , և առաւել ևս ունիցիք՝ գեղեցիկ քան զառաջինն առողջութի յաւէժական կենդանութբ .

և լցցի ասացեալն, թէ նր՟ վիրօքն բժշկեցաք. և վնկ եդի զոգի իմ 'ի բուռն իմում, և յոտից մինչև ցգլուխ վիրաւորեցայ վն՟ ձեր. յոգի խոցեցայ, մարմնով բևեռեցայ. 'ի մարդկանէ անարգեցայ, 'ի հեթանոսաց ձաղկեցայ, 'ի հրէից ձաղեցայ, յորդւոց մօր իմոյ պատերազմեցայ, յաշակերտէս մատնեցայ, յընտանեաց լքայ, 'ի հօրէ իմմէ թողայ. և եղէ ես ոպ՟ մարդ առանց օգնականի. եղէ ես ոպ՟ խուլ՝ որ ոչ լսէ, և ոպ՟ համր՝ որ ոչ գոն խօսք 'ի բերան նր՟. և ասեմ առ հայր. լուռ եղէ, և ոչ բացի զբերան իմ, զի դու արարեր՝ հնազանդ որդի եմ քո մինչև 'ի մահ և 'ի մահ խաչի:

Տեսանէք որդիք մարդկան զպատճառս անհնման ցաւոցս, այն է առողջութիւն ձեր և փրկութիւն. մատնեցայ, և ոչ ելանէի. աչք իմ տկարացան յաղքատութենէ, զի զձեզ ապրեցուցից և մեծացուցից. ես պարտաւորեցայ անպարտականս յատեան երկրաւոր, զի դուք պարտաւորքդ անդատապարտ մնասջիք առաջի երկնաւոր ատենին. ես աշխատեցայ մահուչափ, զի զձեզ հանգուցից յանմահ 'ի կեանս: Արիւն քրտնեցայ 'ի պարտիզին, զի զքիրտն երեսաց ձերոց սրբեցից, և անդրէն 'ի դրախտն զձեզ մուծից ը՟ աւազակին. կապեցայ կամաւ, զի զձեզ արձակեցից 'ի կապից մեղաց և 'ի կապանաց դժոխոց. ես գանեցայ, զի մի զձեզ գանեսցէ հայրն իմ. ես նախատեցայ, զի զձեզ փառաւորեսցէ հայր իմ. ես չարչարեցայ, զի

դուք

դուք ապրեսջիք 'ի յաւիտենից տանջանաց. Ես 'ի խաչ բարձրացայ, զի զամենեսին ըզձեզ ձգեցից առ իս. և ահա ես մեռանիմ, զի զձեզ կենդանացուցից յարութ̃ իմով. Ո՛չ այս են ցաւք իմ ներքին, զի 'ի ցաւս աննմանս մատնեցայ արտաքինս. վ̃տ զի կամաւ և ձոխաբար յօժարութ̃ յանձն առի զայս ա̃մ վասն ձեր սիրոյ. այլ այն են ինձ ցաւք անբերելիք 'ի խորս սրտիս, զի ոչ ցաւէ ձեզ վ̃տ իմ. գէթ ոչ ցաւէ ձեզ վ̃տ հոգւոց ձերոց, որ եղէքդ գին անգին արեան ա̃ծորդւոյս. այդ ապերախտութ̃ ձեր է ինձ ցաւ մեծ և անհանդուրժելի. զի զօրհանապազ առ ոտն հարկանէք զիս զփրկիչ ձեր, որով և զփրկութ̃ ձեր. ո̃պ թէ զարիւն նորոյ ուխտիս խառնակ համարիք՝ որով սրբեցայքն. և կամիք վերստին 'ի խաչ հանել անձանց զորդին ա̃յ, և դարձեալ խայտառակել ։

Ո՛մն 'ի ձէնջ ո̃պ զյուդա՝ մատնէ զիս արծաթսիրութ̃. ոմն 'ի ձէնջ կապէ զձեռս իմ՝ ապերախտութ̃. այլ ոմն ապտակէ անիրաւութ̃. սա թքանէ յերեսս իմ՝ պղծութ̃, և նա այլում առնէ անհաւատութ̃. ոմն փշով պսակէ զգլուխ իմ՝ չար և անօրէն խորհրդովք. և ոմն հարկանէ եղեգամբ ոխակալութ̃ և քինախնդրութ̃ ը̃դէմ եղբօրն. այլք ծաղրեն սուտ երկրպագութ̃, զի արտաքուստ ծունր ինձ կրկնեն, և 'ի սրտէ պաշտօն մատուցանեն ախտից իւրեանց ։ Ի՛ որ դատապարտէ ը̃ պիղատոսի

զծանուցեալ Ճշմարտութիւն, և է որ արհամարհէ ԶԸ հերովդէի զանմանունչ ապշեցութիւն իմ 'ի հոգիս. անն զՃշմարիտն հարցանէ կեղծաւորութք, և 'ի լուր Ճշմարտութե զայրանայ ընդ զկոյրաբար։ Նաղումք 'ի սիրելեաց իմոց Թողուն զիս միայնակ 'ի նեղութիւն, երբ փախչին 'ի նեղութենց. այլք ուրանան զիս գործովք, զի անուն քրիստոնէի ունին, և գործ անհաւատի։ Այլք դահիճ լինին 'ի տալ ինձ հարուածս դանից՝ ազգի ազգի մեղօք, որ խորհրդով, որ բանիւ, և որ գործով. և այլք խաչահանութ՝ այլ և ծանր ծանր յանցանօք։ Այսպէս հասարակ չար օրինակօք մեծամեծք ըզփոքունս, իշխանք և քահանայք զժողովուրդս ուսուցանեն՝ վերստին 'ի խաչ հանել զիս զխաչելեալս վն նց, և կրկնամահ և բիւրամահ սպանանել զիս նորանոր ապիրատութեք՝ զ'ի սպանող վարեալս միանգամ յաղագս փրկութե նց։

Տեսանէ՞ք արդ, եթէ իցե՞ն երբէք ցաւք ԶԸ ցաւոցս լեալ՝ որ 'ի վն իմ հասին. ո՞չ ապաքէն մի մի մահ է ինձ մէն մի մահուչափ մեղք միոյ միոյ 'ի ձէնջ. և քանի՞ցս անգամ կամիք՝ զի մեռայց մեռեալս միանգամ 'ի վն խաչին վն ձեր։ Երեւմ ձեզ, եթէ և զկողս իմ խոցեալ ջիք յետ մեռանելոյս 'ի ձեր սակս. զի բղխեսցէ ձեզ կրկնաւոռակ աղբիւր կրկին կենդանութեան. զմարմինս իմ ետու ձեզ 'ի կերակուր, և զարիւն իմ յարբումն. խորհրդաբար եսու 'ի վերնատան

տանս, և տամ մինչև 'ի կատարած Յի․ այլ գիտելով զի դուք տակաւին արեան իմում էք ծարաւի, մատնեցի զանձն իմ կամաւ 'ի ձեռս ձեր՝ տանջել և չարչարել զմարմին իմ մահուչափ, և հեղուլ զարիւն իմ 'ի քաւութիւն և 'ի թողութիւն մեղաց․ զի առանց արեան ոչ լինէր թողութիւն ։ Արդ եթէ և յետ աւանդմանն հոգւոյս տակաւին կամիք խոցոտել զիս և գազանաբար գիշատել, թող բղխեսցէ արիւն հրաշալի 'ի կողէս 'ի զովացուցանել զպապակումն սրտից ձերոց, և ջուր 'ի լուացումն ա̄մ անօրէնութեանց ձերոց․ միայն թէ յայսմ հետէ դադարեսջիք 'ի մեղաց, և հանգիջիք 'ի գործոց ձեռաց ձերոց․ զի ես հանգեայց քնով մահու 'ի տապանի, և 'ի յառնել իմում յարուցից և զձեզ 'ի կեանս անմահ ։ Օ այսոսիկ և զայսոցին նման բանս քարոզէ յամպիոնէ խաչին հանապազ առ մեզ խաչելեալ փրկիչն մեր, և յուշ առնէ զարիւն նորոյ կտակին՝ հեղեալ վս փրկութե մերոյ․ և մեք մի անհոգասցուք ստէպ վերծանել զայս կտակ ածային՝ գրեալ արեամբն այ, և ճանաչել զերախտիս նր և զսէր նր, զի սովին եւեթ կտակաւ լինի մեզ լինել ժառանգ այ և ժառանգակից քի ։ Այլ ժամ է լսել և զածամօր կուսի կենդանախաւարակելոյ սիրով միածնին առ խաչին՝ զազդու բանս առ ունկնդիրս իւր ։

Զե՜ղ աւաղ ձե՜զ աւաղ (ձայնէ սիրամայր) անցաւորք ճանապարհաց՝ խորհրդածուք

ան-

անցից լերինս գողգոթայ յաւուր աստ խա-
չելութե̃ միածնիս , դարձարուք հայեցա-
րուք և յիս 'ի ցաւագին մայր խաչեցելոյն՝
որ կամս առ խաչին մինչև ցյետին շունչ
ա̃ծորդւոյս , և տեսէք , եթէ իցէ՞ն երբէք
ցաւք ը̃ ցաւոցս լեալ՝ որք 'ի վե̃ իմ հասին :
Ո՛ի պատուական ունէի մարգարիտ՝ անգին
և անգիւտ , կոյս մարգարիտ և կուսածին՝
'ի ցօղոյ երկնից 'ի հայրական ծոցոյ՝ հոգ-
ւոյն գործակցութե̃ գոյաւորեալ 'ի գոյա-
ցութե̃ անձին իմոյ , միածին որդի հօրն լու-
սոյ և մօրս լուսոյ , լոյս գեղանշոյլ . արգ-
գաւիմ , ո՛չ զի կորուսի , այլ զի դուք որդիք
մարդկան կորուսանել կամեցայք և կամիք
զօրհանապազ . զայն մարգարիտն իմ առեալ
զյո̃՝ գեղեցիկ տեսլեամբ քան զմ̃ որդիս
մարդկան զա̃ծորդին իմ , որ վ̃ս ձեր վաճա-
ռեցաւ , զի զձեզ գնեսցէ . և ահա արկա-
ռաջի խոզաց և երգիծաւ և անշքացաւ .
տեսէք զնա , և ոչ գոյ նմ̃ տեսիլ և ո՛չ գե-
ղեցկութի . յարիւն թաթաւեալ բոսորային՝
ամձն նր̃ ա̃ծային . թքով շաղախեալ՝ դէմք
նր̃ ա̃ծային . փշով պսակեալ գլուխն ա̃ծայ-
ին . բևեռօք հեղուսեալ ձեռք և ոտք նորա
ա̃ծային . գեղարդեամբ խոցեալ կող նորա
ա̃ծային . գանիւք կապուտակեալ թիկունք
նր̃ ա̃ծային . արեամբ լցեալ լանջք նորա
ա̃ծային . սիրով վառեալ սիրտ նր̃ ա̃ծային ,
և 'ի սէր մարդկան աւանդեալ զհոգի իւր
մարդկային 'ի ձեռս հօր իւրոյ երկնաւորի :
Ո՛ի արեգակն էր իմ՝ լոյս աչաց իմոց արե-
գակն

գանկն արդարութե՟ն յ՟ն, ծագումն 'ի հօրէն
լուսոյ անժամանակ որդին՝ ծագեալ 'ի ժա-
մանակի 'ի կոյս մօրէս իբրև յարևելից լոյս
գերարփիական, եկեալ յ՟ն 'ի լուսաւորել
զա՟մ մարդ որ գալոց է յ՟ն. տեսէք այսօր,
զիա՞րդ վ՟ն ձեր խաւարեցաւ անշէջ ճառա-
գայթն իմ. և ինձ իբրև լուսնի խաւար ե-
հաս յետին մթութե՟ն՝ յամփոփել լուսոյ լու-
սատու արեգին իմոյ ։ Զի թէ նա զպարտ-
մայն կրեաց պարտիս, և ինձ անկաւ բաժին
զեւային կրել զկիրս ։ Իսկ դուք որդիք ա-
դամայ և եւայի, տեսէք թէ որո՞ւմ մասին
էք վիճակեալ. գէթ ցաւակից ինձ լերուք
և միածնիս. զի ո՟ն ցաւակցութե՟ն և մխիթա-
րակցութե՟ն լինիջիք արժանիք, և մի յաւե-
լուք ցաւս 'ի ցաւս իմ և ա՟ծորդւոյս՝ ապե-
րախտութ՟բ և ապիրատութ՟բ ձերով ։

Մ՟ի որդեակ էր իմ, միամօր որդի, միածին
որդի, և միոյ կուսիս հարազատ որդի, ա՟ծ-
որդին իմ յ՟ն. և ես միակ մայր նո՟ր կուսա-
մայր. արդ յետ մեկնելոյ նո՟ր յինէն ի՞ւ մխի-
թարեսցի անձն իմ, եթէ ոչ մխիթար լինիջիք
ինձ փոքր 'ի շատէ ծառայքդ որդւոյ իմոյ
յանձնեալք 'ի նմանէ փոխանակաւ յորդէգրու-
թի յանուն յովհաննու սիրելւոյ. և արդ
տեսէք, զո՞ր վիշտ հասուցանէք ինձ մօր ձե-
րում որդեգրեալքդ որդիք երկանց իմոց
առ խաչին՝ հաւատացեալքդ միածնին իմոյ.
և ո՞ր այլ վիշտ մեծ քան զայն, ցորչափ տե-
սանեմ զձեզ օտարս 'ի նմանութենէ և 'ի շաւ-
ղաց ա՟ծորդւոյս՝ հեզոյն և խոնարհին և ան-

մե-

զփարխեցիս և զիշխանս, և ընտրել զադդեւս ձկնորսս, և զպարզամիտ օրինապահս դաւեհիկս, և զմանկունս անմեղս և անկեղծս: Իսկ նմին օրինակի եցոյց այսօր Տէրն մեր, թէ պատուիրն ինքեան զայն բաւական համարի, եթէ տարածեսցուք զանձինս առաջի նր՟ խոնարհութե՟. որպէս զհանդերձս և զոստս ծառոց 'ի վր՟ ճանապարհի, որպէս զի կոխեսցէ Տէրն ինքնին զհպարտութի՟ մեր զնմ՟, խոնարհեցուսցէ զկամս մեր. և այնպէս կատարելով զիւր կամս բարձրութե՟ 'ի վր՟ խոնարհացս՝ բարձրացուսցէ զխոնարհս: Այնօրինակ և ընծայ ընդունելի ինքեան եցոյց զոլ զոստս առաքինութե՟ց ծաղկեալս հաւատով՝ միշտադալար զուարթութե՟. և զայն ևս, թէ օրհնութի՟ և բարեբանութի՟ սիրէ 'ի բերանոյ միամիտ և աննախանձ ժողովրդեան, ևս առաւել 'ի բերանոյ մանկանց տղայոց անմեղաց ատնդիեցաց:

Զորորդ՝ խորագոյնս ծանուցանել կամեցաւ փրկիչն յաւուրս խորհրդեան, թէ ինքն է Տէր և Թգ՟ր հոգւոց մերոց, և 'ի ձեռին նր՟ են սիրտք ամենեցուն. մինչ զի ցորչափ շարժէ ինքն զսիրտ մեր 'ի լաւ անդր, նովաւ խորհիմք և խօսիմք և գործեմք զբարին և զհաճոյն և զկատարեալն առաջի նր՟. ապա եթէ կամիցիմք ինքնանալ, և ոչ ճանաչել զթշ՟րութի՟ նր՟ 'ի վր՟ մեր, նէ թողուլ նր՟ մեզ զմեզ, մեք մեզէն 'ի փառթարն նկրտիմք. զոր և թողացուցանէ իսկ 'ի պատիժ ամբարտաւանութե՟ և ապաշնորհութե՟ մերոյ, և 'ի
հան

հանդէս արդարութեան նորոյ . մինչև զգաստ-տասցուք և խնդրեսցուք 'ի նմանէ խոնարհ սրտիւ և յամ՟ սրտէ՝ թ՟գրել 'ի վ՟ր մեր :

Զի ահա յաւուր յայսմիկ ընդ շարժել ամ՟ն զսիրտ ամբոխին եբրայեցւոց՝ միահամուռ եկին ժողովեցան և միաբանեցան 'ի մեծա-ցուցանել զնա փառօք որպէս թագաւոր իւ-րեանց . յիշեցին զամ՟ երախտիս նր՟, և զի զամ՟ ինչ բարւոք գործեաց, և շրջեցաւ ը՟ գրեցելումն բարի առնել մարդկան . և զի, թող զայլ անբաւ սքանչելիսն, 'ի նոյն իսկ աւուրս զղազար կոչեաց ևեթ 'ի գերեզմա-նէն, և յարոյց 'ի մեռելոց զչորեքօրեայ մե-ռեալն . վ՟յ միաձայնեալ աղաղակէին, ա-հա թ՟գրն մեր մեսիա . մեսիայն յորժամ գայցէ, միթէ աւելի՞ ինչ նշանս առնիցէ՝ քան զոր սայս առնէ . սա՛ է ճշմարիտ մար-գարէն՝ որ 'ի նազարեթէ գալիլեացւոց . սա՛ է որդին դաւթի և տ՟րն դաւթի, զոր աչօք հոգւոյն ծանեան և կոյրք, և բացան նաև աչք մարմնոյ նր՟ բանիւ հրամանի նր՟ . օրհ-նեա՛լ թ՟գրութի հօր մերոյ դաւթի, օրհնութի որդւոյ դաւթի . ովսաննա բարձրելոյն, օրհ-նութի 'ի բարձունս . օրհնեալ որ գայ յա-նուն տն թագաւորդ իէլի :

Այսոքիկ այսօր . իսկ յետ քանի մի աւուրց զի՞նչ . ո՛չ միայն ուրացան զնա յատենին պի-ղատոսի, և աղաղակեցին, չէ՛ք մեր թագա-ւոր բաց 'ի կայսերէ, այլև զօրացան բար-բառք նր՟ 'ի կրկնել և յերեքկնել, բա՛րձ 'ի մէնջ, բա՛րձ 'ի մէնջ . 'ի խա՛չ հան զդա, 'ի

խա՛չ

խաչ հան զդա · և այնպէս մահու խայտա-
ռակուն 'ի փայտ նախատանաց հանին զտ͞րն
և զթ͞գ͞րն փառաց · և՛ զչարեցան ը͞ վերնա-
գրուն անգամ խաչին , յ͞ս նազովրեցի՝ թա-
գաւոր հրէից · այլ որ ինչ գրեցաւ՝ գրեցաւ ։
Տեսանեմս զանհաստատութիւն սրտից որդ-
ւոց մարդկան · տեսանեմս զխստասրտութ͞ն
իէ͞լեան տոհմին · տեսանեմս , թէ որպէս
գլթեցին ն͞ք առ վիմին , և դայթակղեցան
ապստամբեալք 'ի բանէն՝ յոր և եդան ։
Հա՛պա երկիցու՛ք և մեք եղբարք յանձանց
մերոց և 'ի դիւրագայթ բնութէս և 'ի դիւրա-
փոփոխ սրտից · մի՛ յանձնապաստան լիցուք ,
եթէ այսօր յայս ժամ սիրեմք և փառաւո-
րեմք զտ͞ր մեր ք͞ն զթ͞գ͞րն փառաց · մի՛ ապ-
դեօք յետ ժամուց , թո՛ղ թէ աւուրց , խոր-
հեսցուք 'ի խաչ հանել զնա՝ զխաչեալն 'ի
հրէից , և միւսանգամ խայտառակել · ոչ և
ցարդ արարաք՝ ո՛չ միանգամ , և ո՛չ միւսան-
գամ , այլ՝ բ͞յմ անգամ ։ Մի՛ լիցուք ա͞ծու-
րացք և ա͞ծասպանք ոչ զհրէայս , այլ զան-
ձինս ուրացցուք , և սպանցուք զանդամն
մարմնոյ զերկրաւորս · և ոչ բանիւ՛ բերա-
նոյ նուազեմք նմա զերգս յաղթական օրհ-
նութէ իբրև փառաց արքայի , նոյնպէս և
սրտիւ՛ վերերգեսցուք , և գործովք փառա-
ւորեսցուք · ապա թէ ոչ՝ եկեալն այսօր հե-
զութ͞բ , դայ միւսանգամ ահաւորու͞թ , 'ի
կատարել զասացեալն յիւրմէ · զփառաւո-
րիչս իմ փառաւորեցից , և որ արհամարհեն
զիս՝ անարգեսցի ։

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ՃԱՌ. ԺԴ.

Որ է Կտակ 'ի չարչարանս քսի, 'ի բերանոյ տն և տիրամօրն :

* Անցաւո՛րք ճանապարհաց՝ դարձարո՛ւք, հայեցարո՛ւք և տեսէ՛ք, եթէ իցէ՞ն երբէք ցաւք ըստ ցաւոց լեալ՝ որ 'ի վր իմ հասին || . ողբ . ա. 12 :

Ո՛չ երեմիաս ողբերգարկու ինձ մարգարէ յաւուրս աղետից, այլ տէրն մարգարէից զայսոսիկ այսօր մեզ բարբառի՝ որդիք մարդկան . ո՛չ եթէ մայր քաղաքաց յուդայ, այլ կոյսն անարատ մայր բանին այ և մայր նորոյ սիոնի՝ զայս կոծ երկրորդէ մեզ այսօր ընդ միածնին : Անցաւո՛րք ճանապարհաց՝ դարձարո՛ւք հայեցարո՛ւք 'ի յս՝ որ 'ի խաչին, և 'ի մարիամ մայր նր՝ որ կայ առ խաչին . տեսէ՛ք տեսէ՛ք, եթէ իցէ՞ն երբէք ցաւք իբ ցաւոց սոցա լեալ, եթէ ո՛չ՝ երկոցունց ցաւք իբ մի համարեսցին . ապա թէ ո՛չ՝ չի՛ք այլ նման ցաւոց սոցա, եթէ երկաքանչիւրոց, և եթէ միոյ միոյ՝ որ անբաժան է 'ի միւսմէն : Ձե՛զ ասեմ ձե՛զ ասեմ անցաւո՛րք ճանապարհաց՝ որք ճանապարհորդէք ընդ կենցաղս . գիտէ՛ք զի անցաւոր էք յանցաւոր 'ի կեանս . բայց գիտիցէ՞ք արդեօք և զայն, զի յանցաւոր իսկ էք և պարտաւորք այս ցաւ-

ւոյս . զի դուք էք՝ որ առաթեցիք զայս ամ կիրս անքերելիս 'ի փրկիչն Տէր և 'ի մայրն փրկութեան ։ Ո՛՞ւր են զօննեա դարձարուք միանգամ սրտիւք , և հայեցարուք հոգւոյ ակամբ , և տեսէք , մի՞ անտես առնէք՝ զոր գործեցիքն չարաչար , վէրս 'ի վէրս յաւելուլ մարմնոյ նորա , և սրտին մարիամու . և թէ որպէս , լուարուք զի՞նչ նորին առնէ 'ի բեմէ խաչին ։

Դարձարուք որդիք , և ես դառնամ առ ձեզ . դարձարուք հայեցարուք 'ի նշանակն կանգնեալ , ուր ոչ օձ պղնձի 'ի բժշկել զըհարուածեալսն յօձից , այլ՝ զառն այ ածորդիս , որ եկն 'ի բառնալ զմեղս Տէր 'ի վ՟ր ուսոց իւրոց , կախեալ զծառոյս սաբեկայ խոյ յողջակէզ փոխանակ իսահակայ . տեսէք զիս զկեանս ձեր կախեալ զխաչէ , զի ապրեսջիք 'ի թունից հնոյ օձին , և 'ի յաւիտենից 'ի մահուանէն . տեսէք զցաւս իմ անձնման , զի բժշկեսջիք յամ՟ ցաւոց ազւոց ձերոց . ցաւեցարուք և ցաւակցեցարուք ընդ իս , զի թերևս և խնձ փոքր մի սրտի դիւր լինիցի , և ձեզ կեանք անցաւութեան պարգևեսցի ։

Հայեցարուք և տեսէք զցաւս իմ տեսանելիս և անտեսանելիս . զի ոչ մի , այլ բազում , ցաւք 'ի վ՟ր ցաւոց , ը՟ս հոգւոյ և ըստ մարմնոյ , ներքոյ և արտաքոյ . որք հասին 'ի վ՟ր իմ յորդւոց մարդկանէ , և վ՟ր որդւոց մարդկան , 'ի թշնամեաց և վ՟ր թշնամեաց , 'ի սիրելեաց և վ՟ր սիրելեաց . այս վէրք են՝ զորս վիրաւորեցայ 'ի տան սիրելւոյ իմոյ . և

որ

որ մեծն է՝ նաև յերկնաւոր հօրէս վ՜ն սիրոյ հօր իմոյ ։ Եւ այս է՝ զոր հայրն իմ զաւրիթ բողոքեր 'ի դէմս իմ առ հայր ։ Ա՛ծ ա՜ծ իմ ընդէ՞ր թողեր զիս ։ և զպատճառն ձեզ 'ի դէմս ածեր ։ վ՜ն բանից յանցանաց իմոց ։ Արդ ո՞վ 'ի ձէնջ յանդիմանեսցէ զիս վասն մեղաց ։ ոչ մեղք իմ և ոչ յանցանք ։ այլ զի գրեալ է զինէն, և Տ՜ր մատնեաց զնա առ մեղս մեր ։ և մեք համարեցաք զնա 'ի ցաւս և 'ի հարուածս իբրև յա՜յ ։ բայց նա վիրաւորեցաւ վ՜ն մեղաց մերոց ։ Արդ իսկ են բանք յանցանաց իմոց, զի եդի զանձն իմ հովիւս 'ի վ՜ր ոչխարաց ։ և ասէ հայրն իմ, հարից զհովիւն, և ցրուեսցին ոչխարք հօտին ։ մինչև զեղցի բարկութի՜ իմ, և լցցի վրէժ իմ արդար ։ յայնժամ արդարացի հօտն 'ի ձեռն հովուին, որ ժողովեսցէ զորդիսն ա՜յ զցրուեալսն 'ի մի՝ ա՜ծ որում միածին որդի ա՜յ հաշտեցուցիչ հօր իւրոյ ։

Եւ արդ դուք ժողովուրդ իմ և խաշն արօտի իմոյ, մարմին իմ և անդամք յանդամոց իմոց, տեսանէք զցաւս՝ որ 'ի վերայ իմ հասին ։ և ո՞չ ցաւէ ձեզ յերեսաց ցաւոց իմոց ։ Յոտից մինչև 'ի գլուխ ո՛չ գոյր 'ի ձեզ առողջութի՜, վէրք և այտուցք և հարուածք խզխայթեալք ապականութե՜ մեղաց նախահօրն և անձին իւրաքանչիւր ։ ոչ էր սպեղանի 'ի վ՜ր դնել, ոչ դեղ և ոչ պատանք ։ և ահա ես եկի՝ զի զկեանս ունիցիք, և առաւել ևս ունիցիք՝ գեղեցիկ քան զառաջին առողջութի՜ յաւէժական կենդանութե՜ ։

և լցցի ասացեալն, թէ նորա վիրօքն բժշկե-
ցաք. և վասն եղի զոգի իմ 'ի բուռն իմում,
և յոտից մինչև ցգլուխ վիրաւորեցայ վա
ձեր. յոգի խոցեցայ, մարմնով բևեռեցայ.
'ի մարդկանէ անարգեցայ, 'ի հեթանոսաց
ձաղկեցայ, 'ի հրէից ձաղեցայ, յորդւոց մօր
իմոյ պատերազմեցայ, յաշակերտէս մատ-
նեցայ, յընտանեաց լքայ, 'ի հօրէ իմմէ
թողայ. և եղէ ես որպէս մարդ առանց օգնա-
կանի. եղէ ես որպէս խուլ՝ որ ոչ լսէ, և որպէս
համր՝ որ ոչ գտնէ խօսք 'ի բերան նորա. և ա-
սեմ առ հայր. լուռ եղէ, և ոչ բացի զբե-
րան իմ, զի դու արարեր՝ հնազանդ որդի
եմ քո մինչև 'ի մահ և 'ի մահ խաչի :
Տեսանեմք որդիք մարդկան զպատճառս ան-
նման ցաւոցս, այն է առողջութիւն ձեր և
փրկութիւն. մատնեցայ, և ոչ ելանէի. աչք
իմ տկարացան յաղքատութէ, զի զձեզ ած-
րեցուցից և մեծացուցից. ես պարտաւո-
րեցայ անպարտականս յատեան երկրաւոր,
զի դուք պարտաւորքդ անդատապարտ մնա-
ջիք առաջի երկնաւոր ատենին. ես աշխա-
տեցայ մահուչափ, զի զձեզ հանգուցից յան-
մահ 'ի կեանս : Արիւն քրտնեցայ 'ի պար-
տիզին, զի զքիրտն երեսաց ձերոց սրբեցից,
և անդրէն 'ի դրախտն զձեզ մուծից ընդ աւա-
զակին. կապեցայ կամաւ, զի զձեզ արձա-
կեցից 'ի կապից մեղաց և 'ի կապանաց դժո-
խոց. ես դանեցայ, զի մի զձեզ դանեսցէ
հայրն իմ. ես նախատեցայ, զի զձեզ փա-
ռաւորեսցէ հայր իմ. ես չարչարեցայ, զի
դուք

դուք աղբերսջիք ՚ի յաւիտենից տանջանաց . Ես ՚ի խաչ բարձրացայ , զի զամենեսին ըզձեզ ձգեցից առ իս . և ահա ես մեռանիմ, զի զձեզ կենդանացուցից յարութ͞ն իմով . Ո՛չ այս են ցաւք իմ ներքին , զի ՚ի ցաւս աննմանս մատնեցայ արտաքինս . վ͞ս զի կամաւ և ճոխաբար յօժարութ͞բ յանձն առի զայս ա͞մ վասն ձեր սիրոյ . այլ այն են ինձ ցաւք անբերելիք ՚ի խորս սրտիս , զի ո՛չ ցաւէ ձեզ վ͞ս իմ . գէթ ո՛չ ցաւէ ձեզ վ͞ս հոգւոց ձերոց , որ եղէքդ գին անգին արեան ա͞մծորդւոյս . այդ ապերախտութ͞ն ձեր է ինձ ցաւ մեծ և անհանդուրժելի . զի զօրհանապազ առ ոտն հարկանէք զիս զփրկիչ ձեր, որով և զփրկութ͞ն ձեր . ո՞չ թէ զարիւն նորոյ ուխտիս խառնակ համարիք՝ որով սրբեցայքն . և կամիք վերստին ՚ի խաչ հանել անձանց զորդին ա͞յ , և դարձեալ խայտառակել ։

Ոմն ՚ի ձէնջ ո͞պ Յուդա՝ մատնէ զիս արծաթասիրութ͞բ . ոմն ՚ի ձէնջ կապէ զձեռս իմ՝ ապերախտութ͞բ . այլ ոմն ապտակէ անիրաւութ͞բ . սա թքանէ յերեսս իմ՝ պըղծութ͞բ , և նա այլում առնէ անհաւատութ͞բ . ոմն փշով պսակէ զգլուխ իմ՝ չար և անօրէն խորհրդովք . և ոմն հարկանէ եղեգամբ ոխակալութ͞ե և քինախնդրութ͞ե ը͞դէմ եղբօրն . այլք ծաղրեն սուտ երկրպագութ͞բ , զի արտաքուստ ծունր ինձ կրկնեն , և ՚ի սրտէ պաշտօն մատուցանեն ախտից իւրեանց ։ Ո՛ր դատապարտէ ը͞դ պիղատոսի

զծանուցեալ ճշմարտութիւն, և է՛ որ առհամարհէ ՅՈ հերովդեսի զանմեղունց ազդեցութիւն իմ 'ի հոգիս. անն զճշմարիտն հացանեն կեղծաւորութբ, և 'ի լուր ճշմարտութե զայլրանեայ ոմն զկայսերափառ: Նաղումք 'ի սիրելեաց իմոց թողուն զիս միայնակ 'ի նեղութիւն, երբ փախչին 'ի նեղութենց. այլք ուրանան զիս գործովք, զի անուն քրիստոնէի ունին, և գործ անհաւատի: Այլք դահիճ լինին 'ի տալ ինձ հարուածս դանից՝ ազգի ազգի մեղօք, որ խորհրդով, որ բանիւ, և որ գործով. և այլք խաչահանուք՝ այլ ևս ծանր ծանր յանցանօք: Այս առ հասարակ չար օրինակօք մեծամեծք ըզփոքունս, իշխանք և քահանայք զժողովուրդս ուսուցանեն՝ վերստին 'ի խաչ հանել զիս զխաչելեալս վ՛ն նց, և կրկնամահ և բիւրամահ սպանանել զիս նորանոր ապիրատութբք՝ զ'ի սպանող վարեալս միանգամ յաղագս փրկութե նց:

Տեսանե՞ք արդ, եթէ իցե՞ն երբէք ցաւք ՅՈ ցաւոցս լեալ՝ որ 'ի վ՛ր իմ հասին. ո՞չ ապաքէն մի մի մահ է ինձ մէն մի մահուչափ մեղք միոյ միոյ 'ի ձէնջ. և քանի՞ցս անգամ կամիք՝ զի մեռայց մեռեալս միանգամ 'ի վ՛ր խաչին վ՛ն ձեր: Ներեմ ձեզ, եթէ և զկօղս իմ խոցեսջիք յետ մեռանելոյս 'ի ձեր ոտից. զի բղխեսցէ ձեզ կրկնավտակ աղբիւր կրկին կենդանութեան. զմարմինս իմ ետու ձեզ 'ի կերակուր, և զարիւն իմ յարբումն. խորհրդաբար ետու 'ի մկրտա-

տան

տանս, և տամ մինչև 'ի կատարած Ծի . այլ գիտելով զի դուք տակաւին արեան իմում էք ծարաւի, մատնեցէք զանձն իմ կամաւ 'ի ձեռս ձեր՝ տանջել և չարչարել զմարմինս իմ մահուչափ, և հեղուլ զարիւն իմ 'ի քաւութիւն և 'ի թողութիւն մեղաց . զի առանց արեան ոչ լինէր թողութիւն : Արդ եթէ և յետ աւանդմանն հոգւոյս տակաւին կամիք խոցոտել զիս և գազանաբար գիշատել, թող բղխեսցէ արիւն հրաշալի 'ի կողէս 'ի զուարթացուցանել զպապաքումն սրտից ձերոց, և ջուր 'ի լուացումն ամ անօրէնութեց ձերոց . միայն թէ յայսմ հետէ դադարեսջիք 'ի մեղաց, և հանգիցջիք 'ի գործոց ձեռաց ձերոց . զի ես հանգեայց քնով մահու 'ի տապանի, և 'ի յառնել իմում յարուցից և զձեզ 'ի կեանս անմահս : Օ այսոսիկ և զայսոցին նման բանս քարոզէ յամպիոնէ խաչին հանապազ առ մեզ խաչելեալ փրկիչն մեր, և յուշ առնէ զարիւն նորոյ կտակին՝ հեղեալ վս փրկութե մերոյ . և մեք մի անհոգացուք սակայ վերծանել զայս կտակ ածային՝ գրեալ արեամբն այ, և ճանաչել զերախտիս նր և զսէր նր, զի սովին եւեթ կտակալինի մեզ լինել ժառանգ այ և ժառանգակից քի : Այլ ժամ է լռել և զածամօր կամի կենդանախառնուկելոյ սիրով միածնին առ խաչին՝ զազդու բանս առ ունկնդիրս իւր :

Ձեզ ասեմ ձեզ ասեմ (ձայնէ տիրամայր) անցաւորք ճանապարհաց՝ խորհրդածուք

անցից լերինս գողգոթայ յաւուր աստ խաչելութեն միածնիս , դարձարուք հայեցարուք և յիս 'ի ցաւագին մայր խաչեցելոյն՝ որ կամս առ խաչին մինչև ցյետին շունչ ածորդւոյս , և տեսէք , եթէ իցէ՞ն երբէք ցաւք ըստ ցաւոցս լեալ՝ որք 'ի վրս իմ հասին ։ Ա՛ի պատուական ունէի մարգարիտ՝ անգին և անգիւտ , կոյս մարգարիտ և կուսածին՝ 'ի ցօղոյ երկնից 'ի հայրական ծոցոյ՝ հոգւոյն գործակցութբ գոյաւորեալ 'ի գոյացութեն անձին իմոյ , միածին որդի հօրն լուսոյ և մօրս լուսոյ , լոյս գեղանշոյլ . որդցաւիմ , ոչ զի կորուսի , այլ զի դուք որդիք մարդկան կորուսանել կամեցայք և կամիք զօրհանապազ . զայն մարգարիտն իմ ասեմ զյս՝ գեղեցիկ տեսլեամբ քան զամ որդիս մարդկան զածորդին իմ , որ վս ձեր վաճառեցաւ , զի զձեզ գնեսցէ . և ահա արկաւ առաջի խոզաց և երգիծաւ և անշքացաւ . տեսէք զնա , և ոչ գոյ նր տեսիլ և ոչ գեղեցկութի . յարիւն թաթաւեալ բոսորային՝ անձն նր ածային . թքով շաղախեալ՝ դէմք նր ածային . փշով պսակեալ գլուխն ածային . բևեռօք հեղուսեալ ձեռք և ոտք նորա ածային . գեղարդեամբ խոցեալ կող նորա ածային . գանիւք կապտատակեալ թիկունք նր ածային . արեամբ լցեալ լանջք նորա ածային . սիրով վառեալ սիրտ նր ածային , և 'ի սէր մարդկան աւանդեալ զհոգի իւր մարդկային 'ի ձեռս հօր իւրոյ երկնաւորի ։ Ա՛ի արեգակն էր իմ՝ լոյս աչաց իմոց արեգակն

գակն

զաւէն արդարութե̄ ջո̄ , ծագումն ՚ի հօրէն լուսոյ անժամանակ որդին՝ ծագեալ ՚ի ժամանակի ՚ի կոյս մօրէս իբրև յարևելից լոյս գերարփիական , եկեալ յաշխարհ ՚ի լուսաւորել զա̄մ մարդ որ գալոց է յաշխարհ . տեսէք այսօր , զիա՛րդ վ̄ն ձեր խաւարեցաւ անշէջ ճառագայթն իմ . և ինձ իբրև լուսնի խաւար եհաս յետին մթութե̄՝ յամփոփիլ լուսոյ լուսատու արեգին իմոյ ։ Օ՜ի թէ նա զպդամայն կրեաց պարտիս , և ինձ անկաւ բաժին զեւայն կրել զկիրս ։ Ով դուք որդիք ադամայ և եւայի , տեսէք թէ որո̄ւմ մասին էք վիճակեալ . գէթ ցաւակից ինձ լերուք և միածնիս . զի ո̄ ցաւակցութե̄՝ և մխիթարակցութե̄ լինիջիք արժանիք , և մի՛ յաւելուք ցաւս ՚ի ցաւս իմ և ա̄ծորդւոյս՝ ապերախտութե̄ք և ապիրատութե̄ք ձերով ։

Ա՛ի որդեակ էր իմ , միամօր որդի , միածին որդի , և միոյ կուսիս հարազատ որդի , ա̄ծորդին իմ ջո̄ . և ես միակ մայր նո̄ կուսամայր . արդ յետ մեկնելոյ նո̄ յինէն ի՞ւ մխիթարեսցի անձն իմ , եթէ ոչ մխիթար լինիցիք ինձ փոքր ՚ի շատէ ծառայքդ որդւոյ իմոյ յանձնեէ̄ք ՚ի նմանէ փոխանակաւ յորդխութի յանուն յովհաննու սիրելւոյ . և արդ տեսէք , զո՞ր վիշտ հասուցանէք ինձ մօր ձերում որդեգրեալքդ որդիք երկանց իմոց առ խաչին՝ հաւատացեալքդ միածնին իմոյ . և ո՞ր այլ վիշտ մեծ քան զայն , ցորչափ տեսանեմ զձեզ օտարս ՚ի նմանութե̄ և ՚ի շաւղաց ա̄ծորդւոյս՝ հեզոյն և խոնարհին և ան-

մե-

մեղին և անարատին և օծին օծից . և ահա
այս է իմ ցաւ 'ի վերայ ցաւոց, զի կորուսի զիմ
միածինն, և ոչ գտանեմ զձեզ՝ ուստի նա կամի,
կամ ուստի եաս կամիմ ըստ կամաց նորա . զի փոքր
մի մխիթարէր անձն իմ :

Մ'ի նոր էր իմ և ձեր, պսակ գլխոյ իմոյ և
բարձրացուցիչ գլխոց ձերոց՝ գլուխն ամե-
նեցուն, որ փառաց և Թագր փառաց՝ միա-
ծինն իմ յիս . և ահա 'ի հող մահու խոնար-
հեցաւ վասն սիրոյ ձերոյ, և փառաւորեալն
եւ զանձն յանարգանս յետինս վասն ձեր . ան-
մեղ բնութիւն Տն անօրէնս համարեցաւ վասն
անօրինացդ : Նա 'ի մահ մատնեցաւ, զի
դուք նմանեալքդ մարդասպանին յեսուայ
Բարաբբայ՝ ապրեսջիք . մանաւանդ թէ դուք
ձեզէն սպանիք զարդարն զարքայորդի՝ 'ի
մտանել 'ի ժառանգութի նր . և զի ոչ կա-
մեցայք՝ կամթէ և կարէիք իսկ ոչ՝ տալ զվասն
մեղացն, միածինն իմ անմեղանչական՝ մեղք
եղև վասն ձեր, և մատնեալ առ մեղս ձեր մե-
ռաւ, զի զմեղս մեռուսցէ . և դուք տակա-
ւին մեղօք կամիք սպանանել զայն, որ 'ի
վասն ձեր մեռաւ սիրով :

Ո առաջին մահն ներեաց ձեզ, զոր կամաւ
յանձն էառ, և ես առի յանձն՝ զերի մայրս
նր՝ վասն Քի փրկութե, և պատարագեցի սի-
րով զիմ միածինն հօր իւրում երկնաւորի .
այլ զերկրորդն զիա՞րդ ներեսցէ . կամ ես
զիա՞րդ առից յանձն : Յառաջնումն ասաց
ինքնին : հա՛յր Թո՛ղ սոցա, զի ոչ գիտեն՝
զի՞նչ գործեն . իսկ յերկրորդումն ոչ այլ ինձ

բռ

բողոքել . մի՛ թողուր սոցա ո՛րդի , զի գի-տեն՝ զի՛նչ գործեն : Նմանզի զիմ՛որդ յան-գիտութիւն համարեսցի քրիստոնէից զքո վերատւ՛ն 'ի խաչ հանել մեղօք . զվերադր-նողն իւրեանց միւսանգամ կամիլ վաճառել . զազատարարն ջանալ կորուսանել . զիմ՛որդ լինիցի ոչխարաց զհովիւն անարգել , աշա-կերտաց զվրդպն հերքել , ծառայից զտ͞րն թշնամանել , որդւոց զհայրն ուրանալ , և արարածոց զարարիչն դառնացուցանել : Այլ ահա այս ցաւք են իմ աննմանք . ո՛չ է իմ ցաւ այսուհետև վ͞ս միածնիս , զոր միան-գամ պատարագեցի ողջակիզմամբ մարմնոյ ն͞ր և սրտի իմոյ , այլ 'ի վ͞ր ձեր՝ եղբարք անուանեալք յորդւոյ իմմէ և ինձ յորդե-գրութի ընծայեալք . երկնչիմ , եթէ 'ի ձեզ ելանիցեն այն աւանդք վրէժխնդրութե հօրն երկնաւորի , եթէ տաց զչարս փոխանակ գե-րեզմանի ն͞ր . զի որ ոչն օգտի 'ի չարչարա-նաց յ͞սի , տուժեսցի 'ի տանջանս աններե-լիս . և որ չարչարել կամի վերստին զմ͞ծոր-դին , չարաչար կորիցէ . և ես դարձեալ ան-զաւակիմ և 'ի ձէնջ . որ է անզաւակութի չար քան զառաջինն :

Այլ արդ՝ այս կտակ սիրոյ լիցի և յիշէն առ-ձեզ յաւուր ցաւոց իմոց ո՛վ որդեակք ցա-ւոցս . մի՛ խոցէք զմեռեալն վասն ձեր զիմ միածինն . և մի՛ խոցոտէք զսիրտ մօր ն͞ր և ձեր՝ զցաւագինն կուսիս . զի այն ոչ յօգուտ ձեր է . այլ լերուք նմանօղ յովհաննու սի-րոյ աշակերտին՝ որ որդեգրեցաւ ինձ յորինակ ձեր ,

ձեր, և ելից հլութ՟բ զպակասութիւն որդ-ւոյս. և հանգոյց զսիրտ իմ զ՟մ աւուրս կենաց իմոց՝ սկսեալ յօրէ անտի խաչելութե միածնիս. և դուք թէ չկարէք յ՟ի լինել, յովհաննէս լերուք սիրելի յ՟ի. և ես մայր յ՟ի՝ եղէց ձեզ 'ի մայր:

Լուա՛յք ով հաւատացեալք, 'ի փոքունց մինչև 'ի մեծամեծս ձեր, զպատճառս ցաւոց յ՟ի փրկչին և մօրն յ՟ի. տեսէ՛ք, եթէ ի-ցէ՞ն երբէք ցաւք ը՟ն ցաւոցս լեալ՝ զոր մեք հասուցաք և հասուցանեմք ՟տն և տիրա-մօր: Եթէ լուա՛յք և տեսայք՝ առաւել քան զոր կարծէայք, գիտասջի՛ք՝ զի ունիմք լսել և տեսանել և՛ս մեծամեծս 'ի միւսանգամ գալստեան ՟ածորդւոյն՝ առաւել քան զոր իմացայք այժմ. զի յայնժամ ոչ ևս այլ 'ի խրատ խօսեսցի ը՟ն մեզ, այլ 'ի պատուհաս աններելի, եթէ յայժմուս անլուր գտանի-ցիմք առ գորովական ազդմունս նորա. և պարզաբար՝ եթէ այժմ անտես առնեմք զցաւօք փրկչին որ վ՟ն մեր, և նա անտես արասցէ զմեզ յօր ցաւոց մերոց 'ի դատաս-տանն ահաւոր. և իրաւամբք պարտաւո-րեսցէ զմեզ 'ի մահն յաւիտենից. որպէս և մայրն ցաւագին եթէ ոչ գտցէ այժմ մխի-թարութի 'ի մէնջ, և նա ո՛չ լիցի մեզ մխի-թար յաւուրն յետնում: Ապա այժմէն հա՛շտ արասցուք զփրկիչն մեր, և զմայրն փրկութե, զի որդւովք փրկութե եղիցուք. ցաւեսցո՛ւք ը՟ն ցաւս յ՟ի, և ցաւակցեսցո՛ւք ցաւոց մարիամու, զորս կրեցին 'ի մեր պատ-ճառս.

ձառս ․ և սփոփեսցուք զսիրտս մեր՝ ցաւելով ճշմարտապէս 'ի վր մեղաց մերոց ․ խաչակից լիցուք տն և տիրամօր յամ՛ 'ի կեանս մեր ․ մեռցուք ձի , մեռուսցուք զմարմինս մեր , զի կեցցուք այ ․ կեցցուք հոգւով քի այ , զի փոխեսցուք՝ ոչ 'ի մահուանէ 'ի մահ , այլ 'ի կենաց 'ի կեանս , շնորհօք և մարդասիրութբ տն մերոյ և փրկչին յոր քնի , և բարեխօսութբ տիրամօր մերոյ ։ Աղեսցուք զքն քնի՝ որպ մեռեալ և կենդանի ․ նա մեռաւ մարմնով , և անմահ մնաց ածութբն ․ և մեք լիցուք մեռեալ մեղաց , և կենդանիք արդարութե ․ և եթէ անկակից մահու նր լինիմք , այլև յարութե նր լինիցիմք , կրկին շնորհօք և փառօք՝ 'ի փառս հօր ամենակալի , և որդւոյն միածնի կենարարի , և ազատարար սբ հոգւոյն յաւիտեանս յաւիտենից ․ ամէն ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃՌ. Ա․ ԺԳ ։

'Ի Յարութեն Քի ։

Այսօր է՝ զոր արար տր , եկայք ցնծասցուք և ուրախ եղիցուք 'ի սմա ․ այս օր է սկիզբն աւուրց՝ միաշաբաթ , յորում առեղծաւ լոյսն եզական ․ և այս օր է՝ որ օրհնեալ յաւուրս դարուց և ամաց և ամսոց և շաբաթուց , յորում ծագեաց լոյսն ան-

անեզական 'ի կոյս գերեզմանէն՝ լուսաւոր առնել զտիեզերս նոր արարչութն. յորմէ և միաշաբաթն կոչի և է յայնմ օրէ և այսր՝ կիւրակէ, քն տէրունական. իմա՛ որ փառաւորութն տն մերոյ՝ 'ի յառնել նր յերեքօրեայ 'ի թաղմանէ, որպէս 'ի քնոյ զարթուցեալ, մանաւանդ թէ և՛ս դիւրագոյն ի՛նքնիշխանաբար յարուցեալ տէրն կենաց և մահու:

Այս կարի իսկ քաջ. միթէ որ ննջիցէն՝ ոչ և՞ս յաւելուցու յառնել. և միթէ որ լռիցէն՝ ոչ և՞ս խօսիցի. միթէ որ տայ զշունչ՝ ո՞չ առնու անդրէն զշունչ. և որ աշխատիցին՝ ո՞չ ոգի առնուցու: Այս քուն առիւծուսեմ, որ 'ի նախահայրէն յակոբայ նախաձայնեալ. 'ի շառաւիղէ ելեր որդեա՛կ իմ, ելեր բազմեցար 'ի խաչ. ննջեցեր իբրև զառիւծ և իբրև զկորիւն առիւծու. ո՞ յարուցանէ զնա, եթէ ոչ անձամբ զանձն: Այս ձայն զառիւծուն ասեմ, որ գոչէր 'ի քառաթևի խաչին զէլի էլին, և դարձեալ արձակէր ձայն մեծ, հա՛յր 'ի ձեռս քո աւանդեմ զհոգի իմ, և անդէն աւանդէր զհոգին. զի միւսանգամ առցէ զնա յաւուրն երրորդի. արձակէր զշունչ վաստակեալ, զի անդրէն առցէ հզօրացեալ: Ա՛յն որ աշխատեցաւ զերեսուն և զերեք ամ, և՛ս առաւել աշխատ եղև երեքօրեայ չարչարանօք՝ 'ի խորհրդոյ անտի մատնութեն մինչև յաւանդումն հոգւոյն 'ի խաչելութեն, հանգեաւ 'ի տապանին՝ անդ [illegible] 'ի փոր վիմին՝

և-

երեքօրեայ քնով մահու. արդ զարթեաւ առիւծն հզօր՝ ահաւոր զօրութեամբ իւրով. արդ յարեաւ Տէրն, և ցրուեցան թշնամիք նորա։ Եթէ մահ մարդոյ՝ քուն ասի, զի ունի Տէրն յարուցանել զնա յաւուրն յետնում. իսկ զի՞նչ մահանալն Նորուն Աստուծոյ մարդացելոյ, եթէ ոչ քուն կամաւոր և առօրեայ. որպէս ինքն ասաց բանիւն, իշխանութիւն ունիմ դնել զանձն իմ, և իշխանութիւն ունիմ միւսանգամ առնուլ զնա. ոչ ոք հանէ զնա յինէն, այլ ես դնեմ զնա և առնում. այս է տիրապէս կամաւոր մահ, և ինքնազօր ամենազօր յարութիւն. և այն որպէս սահմանելոյ յիւրմէ՝ յաւուր երրորդի որպէս օրինակին յովնանու, և յառաւօտուն պահու՝ վաղայարոյց օրինօք թեթև քնոյ արթուն և զուարթուն ոգւոյ, որպէս դաւթեան նախերգութեան. զարթի՛ր փա՛ռք իմ, զարթի՛ր, և ես զարթեայց առաւօտուց. աղէլուիա։ Ողո՛ղ զի և ինքն իսկ դաւիթ յորդոր մատուցանէր Տեառն՝ մի՛ յամենալ ՚ի քուն մահու, և մի՛ յամեցուցանել զփրկութիւն մեր. զարթի՛ր ասէ, ընդէ՞ր ննջես Տէր. արի՛ Տէր օգնեա՛ մեզ, և փրկեա՛ զմեզ վասն անուա՛ն քում սրբոյ։ Արդ զարթեաւ փառօք Տէրն փառաց՝ ակն անքուն, և յարեաւ ՚ի մեռելոց՝ յարուցիչն մեռելոց, պտուղ կենաց և անդրանիկ ննջեցելոց, նորափետուր զուարթութեամբ հոգւոյ, անապական մարմնով, և Աստուածահրաշ տեսլեամբ։

Արդ զարթի՛ր զարթի՛ր և դու սիոն, և զգեցի՛ր զզօրութիւն քո և զզարդացուցիչն քո

զքո՝

զքեզ՝ նոր եկեղեցի. հա՛ն 'ի քէն զհանդերձ սգոյ և տրտմութե, և ա՛րկ զքև պատմուճան ուրախութե զփառաց յաւիտենականին յաւուր յարութե նր։ Չարչարակից եղեր անախտ փեսային քում հա՛րսն անարատ, և խաչակից, և տնկակից մահու նր. արդ և յարութե նր լինիջի՛ր. արի՛ ժողովեա՛ 'ի քեզ զնորածնեալ մանկունս քո, և արա՛ տօն ուրախութե աննման. և ասա՛. ա՛յս օր է՝ զոր արար Տր. եկա՛յք ցնծասցուք, և ուրախ եղիցուք 'ի սմա. ուրախութի ոչ մի, այլ բազմապատիկ. զի Տր բազում ցաւոց սրտի քո մխիթարութի տն բազմապատիկ ուրախ արար զքեզ, և ուրախ արասցէ յայսմհետէ մինչև յաւիտեան։

Ապաքէն առաջին և մեծ ուրախութի եկեղեցւոյ՝ յաւուր յայսմիկ Տրունական յարութե՝ է փառաւորութի անմահ փեսային իւրոյ քնի. զի կենդանի է այսուհետև՝ կենդանին յաւիտենից քն, այսուհետև ոչ մեռանի, և մահ նմա ոչ ևս տիրէ. զի մահուամբ իւրով մեռոյց զմահ, յաղթեաց իշխանին մահու և իշխանի Ծիս. և յամօթ արար բարութբ իւրով զչարն և զգործակիցս նր։ Զի զոր կարծէին հրեայք և հեթանոսք սատանայիւքն հանդերձ գլխով իւրեանց՝ մահու խայտառակութեան բառնալ զկեանս, Տր զյն, 'ի միջոյ, նա մահուամբ մահու յաղթեաց, և կեանս պարգևեաց Ծի՝ ցուցեալ յարդեանց Տր կենաց և մահու՝ կամաւոր մահուամբ և ինքնազօր յա-

րութիւն. որով և խաչ նախատանաց՝ զոր վաղագոյն իսկ փառս կոչէր անձին, ՚ի փառաւորութիւն փոխեցաւ յելից իրացն. զի կախեցաւ զնմանէ կեանքն, և արար զնա նախանձելի ։

Յարեաւ խաչելեալն, և խաչն փառաւորեցաւ՝ երբեմն գործի սպանման և փայտ անիծից. քանզի անէծքն յօրհնութիւն փոխեցաւ ։ Յարեաւ խաչելեալն. և խաչն եղև պարծանք պաշտօնէից խաչեցելոյն ։ Յարեաւ ած՝ մեռեալն մարմնով ՚ի խաչի. և խաչն և մահն՝ որ վն այ, այսուհետև պանծալի ցուցաւ, և նշանակ և գրաւական և տուհաւատչեայ յարութեան մերոյ ։ Յարեաւ մեռեալն որդի մարդոյ, ոպ և յառաջին ասաց. և յայտնի եղև՝ եթէ արդարև որդի այ էր. մարդ էր՝ որով մարթ եղև նմա մեռանիլ, և ած էր՝ որով կարող եղև անձամբ զանձն յարուցանել. Ըն այնմ, եղև և որդս մարդ առանց օգնականի, և ՚ի մեռեալս ազատ ։ Յարեաւ նորն ադամ, և յարոյց ըն իւր զազգամն հին. յորոյ ՚ի նշանակ՝ ՚ի ժամ խաչելութեան նն գերեզմանք բացան ծառայից նր. և բազում մարմինք ննջեցելոց սբց յարեան. և յետ յարութեան նր մտին ՚ի քաղաքն սբ, և երևեցան բազմաց ։ Ապա ուրեմն օրս յարութեան է որ փառաւորութեան քնի այ մերոյ, և տիրապէս ածայայտնութեան առաջի նմ տիեզերաց. և տօն ուրախութեն ք զնմ տօնս տէրունականս իբրև գլուխ և պըսակ նմ փրկական տնօրէնութեանց. և առա-

Ջրին տօն մեծ յառաջելոց անտի պահեալ և աւանդեալ եկեղեցւոյ փոխանակ հնոյ զատկին. զի ոչ ուրախութիւն և փառք փեսային՝ փառք և ուրախութիւն է հարսին, նոյնպէս և փառաւորութիւն Քրիստոսի՝ փառք և պարծանք է եկեղեցւոյ ։

Այն իրի՝ երկրորդ, և այն ոչ փոքր ուրախութիւն եկեղեցւոյ յաւուր յայսմիկ յարութեան փրկչին՝ է ուրախակցութիւն ընդ փառաւորութեան նորածնեալ եկեղեցւոյ. որ էր 'ի ժամուն հօտ փոքրիկ թուով, այլ զօրութեամբ մեծ, և ստուգապէս մայր եկեղեցի, բաղկացեալ 'ի պանծալի հիմանց եկեղեցւոյ՝ յառաջելոց և յաշակերտաց՝ հանդերձ Մարեմաւ մարբն Յսի, որ է մայր եկեղեցւոյ ։ Եւ ո՞ բաւական իցէ պատմել զուրախութիւն սոցա 'ի լուր և 'ի տես յարութեանն Քրիստոսի յաւուր յայսմիկ. ուրախութիւն ամեն հասարակաց, և ուրախութիւն միոյ միոյ առանձինն, որ և բոլորից էր միանգամայն. զի էր ամենայն ինչ նոցա հասարակաց ։

Հասարակաց ուրախութիւն և փառաւորութիւն անպատմելի. վասն զի ուր ընդ մեռանիլ Քրիստոսի անարգական մահուամբ խաչի՝ անարգեալ էին և քննեանքն առ հասարակ յաչս հրէից և հեթանոսաց, ոչ հաւատացեալք ստուգբ 'ի սուտ մեսիայ, ոչ մոլորեալք հետևողք մոլորեցուցչի, ոչ ապստամբք՝ գործակիցք ապստամբ կարծեցելոյ, ոչ հայհոյեալք իբր հայհոյիչք մարդապաշտք՝ իբր այն թէ յարեալք 'ի նմա, առ որ ասէին, դու մարդ ես՝

և

և զանձն քո ած առնես. և պարզաբար՝ ոչ
նազովրացիք ամօթապարտք և յուսահատք
'ի բառնիլ յերկրէ կենաց նազովրեցւոյն յսի,
ահա այսօր ընդ փառաւորիլ քսի գլխոյ իւ-
րեանց ածապէս յարութեն՝ փառաւորեցան և
անդամք նր քնեանք. ը յաղթօղ հանդիսա-
նալ զօրագլխին հաւատոց յսի՝ յաղթական
գտան և զինուորեալ մանկունք նր. և միա-
բան ը մարիամու մօրն այ զյաղթողականն
երգէին զօրհնութի՝ ոչ անցեալք ը ծով
դառնութե աւուրց չարչարանաց 'ի սահման
շատկական ուրախութե. օրհնեսցուք զտր,
զի փառօք է փառաւորեալ. օրհնեսցուք զտր
և զյաղթօղ զօրութի նր՝ որով յարեաւ և
յարոյց զմեզ ը ինքեան 'ի նոր կեանս. օրհ-
նեսցուք զտր՝ որ օրհնեացն զինէլ զմօրս ե-
կեղեցի: Սա է ած մեր, ճշմարիտն մեսիայ՝
յոր հաւատացաք և հաւատամք. գալոցն
եկեալ՝ ակնկալութի ինէլի տր, և արեգակն
արդարութե ծագեալ երբեմն 'ի բարձանց,
և այժմ 'ի խորոց գերեզմանի, լոյս 'ի յայտ-
նութի հեթանոսաց, և փառք ժողովրդեան
իւրում ինէլի: Յամօթ լիցին այսուհետև
հակառակորդք մեր և նր՝ հրէայք և հեթա-
նոսք և դեք առ հասարակ. և մեք առ հա-
սարակ ցնծասցուք 'ի տր մեր, և բարձրաս-
ցուք փառօք 'ի փառս նր, և փառաւորես-
ցուք զնա նորանուէր սաղմոսերգութբ:

Ի ցաք առաւօտուց ը առաւօտս միաչաբա-
թուս ողորմութբ քով տր, ցնծացաք և ու-
րախ եղաք և եղիցուք յաւուր յարութե քո և

զամ աւուրս կենաց մերոց. ուրախ եղաք փոխանակ աւուրցն՝ յորս խոնարհ արարեր զմեզ 'ի խոնարհութե քում, և աւուրցն՝ որք հաւասար ամաց երևեցան մեզ, յորս տեսաք զչարչարանս քո: Ահա այժմ կատարեալ են բանք քո ով բանդ Ած, զի ասէիր. դուք տրտմեսջիք, և աշխարհ խնդասցէ. այլ տրտմութիւնն ձեր յուրախութիւն եղիցի. և եղև այնպէս: Որ օրինակ յառաջնումն արարչութեան՝ 'ի փարատումն անդնդայինն խաւարին՝ յօրն առաջին և 'ի միաշաբաթն առաջին՝ ասացեր, եղիցի՛ լոյս, և եղև լոյս. Նոյնպէս եղև և այսօր յերկրորդ արարչութե 'ի նորաստեղծեալ միաշաբաթուս 'ի ձեռն լուսափայլ ծագման քո յարութե 'ի մթին գերեզմանէ. որով և մեք լուսով երեսաց քոց տեսանեմք զլոյս փառաց և անպատում ուրախութե. փառք քեզ Տր, փառք քեզ. փառք յարութե քո Տր. Թող նորոգեսցեն և հրեշտակք զերգս ծննդեան քո յաւուր վերստին ծննդեան 'ի կոյս գերեզմանէ. փառք 'ի բարձունս Այ, և յերկիր խաղաղութե, 'ի մարդիկ հաճութիւն:

Դարձեալ ուրախութե հասարակաց արտափայլէր 'ի նորածնեալս եկեղեցի այսօր ընդ տես և Ը լոյր յարութե փրկչին՝ աւետաւորէն 'ի հրեշտակաց առ մարդիկ, և 'ի մարդկանէ 'ի մարդիկ. որս ողջոյն կիւրակէի զատկին՝ էր առնուլ և տալ աւետիս միմեանց. Հրեշտակն աւետէր կանանց մարխամանց. Նոքա միմեանց և աշակերտաց. աշակերտքն իրե-

ծերերաց. և էր զի որոց կարծէին տալ աւե-
տիս, ՚ի նոցունց առնուին զաւետիս, եթէ
տեսաք զՏր̃ ։ Մագդաղենացին ասէր, տե-
սի զՀրեշտակս՝ որք ասէին, յարեաւ խաչե-
լեալն. և ես տեսի, զի բարձեալ է Տրն̃ ՚ի
գերեզմանէ, այլ ոչ գիտեմ ուր եդին զնա.
չէ ասա՝ լսեմ ՚ի զուարթնոյն, և ուր իցէ՝
ոչ լսեմ ։ Մայք յիւղաբերից զնոյն երկրոր-
դեն ահիւ և խնդութ̃, և զսիրտս և զխոր-
հուրդս տատանեն աշակերտաց ։ Պետրոս
և յովհաննէս ընթանալ ընթանան ՚ի գե-
րեզմանն, և թափուր և ունայն գտանեն
և դառնան. զհետ հասանէ Մագդաղենա-
ցին. ձայնէ աւետիս նոր, եթէ ետես նա
զՏր̃ ՚ի պարտիզի, և զայս ինչ ասաց ցնա. ՚ի
վ̃Տ հասանեն ընկերք նր̃, եթէ և մեք տե-
սաք ՚ի ճանապարհի. նա ողջունեաց, և մեք
երկրպագեցաք ։

Յայնժամ վայրի երևի Տր̃ առանձին կեփայի,
և առանձին յակոբայ. դարձեալ երկուց յա-
շակերտաց՝ որք երթային յԷմմաւուս. և ՚ի
գալ նց̃ աւետաւորել՝ լուան, եթէ արդարև
յարեաւ Տր̃, և երևեցաւ կեփայի ։ Նաւե-
տիս Է աւետեաց խառնի, ուրախութի̃ Է
ուրախութե̃ զուգախառնի. և յայնպիսում
միաբան խնդութե̃ աշակերտաց ՚ի վերնատան
սիոնի՝ ինքնին Տրն̃ երևի դրօքն փակե-
լովք. և ողջունիւ խաղաղութե̃ լնու զսիրտս
նց̃ և զհոգիս. և տայ տեսանել և շօշափել
զինքն, զի նոյն ինքն է նովին մարմնով. ո-
րով մեռաւ՝ նովին և յարեաւ. կամաւ մե-

 ռաւ,

նաւ , և տիրաբար և աստուածապէս : յարեաւ . Արդ ո՞ կարէ բանիւ ճառել զայնր աւուր և ժամու ուրախութի , որ 'ի սիրտս բոլորեցուն միանգամայն և ուրոյն ուրոյն . ուրախութի անպատմելի և նախանձելի . և իցէ՞ թէ նախանձեսցուք , զի արժանի լիցուք այնպիսում ուրախութե . և արժանի լինիմք , եթէ համապազ փափաքեսցուք՝ Քս թօվմայի , որ ոչն գտաւ անդ 'ի ժամու . միայն մի թերեհաւատեսցուք , և մի մարմնաւոր աստ տեսութիւն խնդրեսցուք . այլ հաւատոյ աչօք այժմ տեսօղ լիցուք , և զդէմ յանդիման տեսութի 'ի հանդերձեալն ժամեսցուք , ասելով . Հաղորդս արա և զմեզ Տր Քս սրբց քոց առաքելոց , որք արժանի եղեն տեսանել զքեզ 'ի յարութե քո . արժանաւորեա Տր տեսանել զքեզ 'ի միւսանգամ քո գալստեան . օրհնութի առաքողին 'ի բարձունս : Նորևցար խնկաբերից՝ յողջոյն կենաց ուրախալից , և 'ի լերինն գալիլեայ՝ առաքելոց մետասանից . արժանացո զմեզ Քս նոսին՝ զքեզ տեսանել յօրն վերջին . եկայք փրկեալք Քի զուարթնոյն՝ տուք օրհնութի յարուցելոյն :

Նաև զի ոչ պարտ է ասել զառանձին ուրախութէ միոյ միոյ , որոց միանգամ երևեցաւ Տր առանձին յաւուր աստ յարութե : Ո՜ մագդաղենացւոյն սէր եթէ ոք ունի 'ի սրտի առ Տրն իւր , նա առնու զճաշակ այնպիսի ուրախութեան . ես անկարանամ 'ի պատմել : Ո՜ պետրոսի ջերմ սիրելւոյն քնի զսէր եթէ ոք ունի առ վէմն իւր , նա առնու զփորձ

այն

այնպիսի ուրախութե. ես անկար եմ 'ի ճառելլ։ Զնոյն և զյակոբայ իմաստնիք, որ արդարն կոչեցեալ և եղբայր տն անուանեալ. լերուք արդարք և հարազատ նմանողք յնի ոպ եղբարք սիրունք և սիրեցողք, և յայնժամ առնուք զհամեղուն քաղցր ուրախութես 'ի քաղցր տեսոյն քնի, աստ շնորհօք և յերկինս փառօք։ Զայսօրինակ իմաստասիրեսջիք և զայլոց աշակերտաց և զեղբարց, եթէ երկուք իցեն տեսողք միանգամայն, և եթէ մետասանք, և եթէ եւս բազումք, ոպ և հինգհարիւր միանգամայն. եթէ 'ի տան և եթէ 'ի ճանապարհի, եթէ 'ի ծովու և եթէ 'ի ցամաքի, եթէ 'ի պարտիզի, և եթէ 'ի լերին. զի ուր և խորհիք և խօսիք զյնէ, անդ է և տրն 'ի մէջ ձեր. որպէս և 'ի սրտի ձերում գտանի՝ ցորչափ սիրէք զնա, և սիրով խոսակից լինիք ĕ փեսային հոգւոց ձերոց։

Նաւ մի՛ ոք ասիցէ. զիա՞րդ զամենեցուն ուրախութի յիշեցեր, և զտիրամօր կուսին լռեցեր։ Մն զի զոր աւետարանն ոչ իբրև անճառելի և անթարգմանելի՝ լռութբ պատմեաց, ինձ զիա՞րդ էր համարձակելի բանիւ բացայայտել։ Բա՛ւ է ձեզէն 'ի սրտի ձերում որոճել, թէ ոպ ոչ ոք էր մերձաւոր յնի քան զմայր նր մարիամ կոյս ամենօրհնեալ, և ոչ ոք սիրելի և սիրեցող ոպ զնա, և ոչ ոք չարչարակից և ցաւակից քնի որպէս զնա, ապա և ոչ ոք ուրախակից ուրախութե յարութեն միածնին՝ ոպ զմարիամ մայր նր.

Այլ ամ՟ն խորհրդով ծածկի 'ի խորհրդեանս . զի գրեալ է , թ՟մ փառք դստեր Թգ՟ւորի 'ի ներքոյ . ը՟ն նմին և մօր Թգ՟րի : Մի սիրտ էր և մի հոգի տիրամօրն և ն՟ն . վ՟նյ և տեսութ՟ի նց՟՝ նց՟ միայն գիտելի . զորոյ զճաշակն յայնժամ լինիցի մեզ առնուլ փոքր 'ի շատէ , յորժամ և մեք մի սիրտ և մի հոգի լինիցիմք ը՟ն յն՟ի և ը՟ն մօրն յն՟ի , ը՟ն նմանութ՟ե որդիացելոյն յովհաննու սիրելւոյ . զի և վ՟ս նր՟ լռութ՟ի է յաւուր յարութ՟ե , թէ երբ և ո՞ւր և ո՞րպէս ետես զն՟ր . բայց յայտ է թէ ետես սրատես արծուի՞ն յառաջ քան զբազումս . ո՟պ և 'ի տիեզերական ծովուն ետես

և եցոյց պետրոսի :

Մնայ մեզ այսուհետև՝ տեսութ՟ի և ուրախութ՟ի խնդրել վ՟ս մեր հասարակաց և միոյ միոյ առանձին . միաբան ցնծութ՟բ տօնախըմբեմք զօր յարութ՟ե փրկչին մերոյ , իցէ՞ թէ այսպիսի միաբանութ՟բ տեսցուք զնա . և 'ի հանդերձեալն՝ երկնաւոր տօնախմբութ՟բ հանդերձ , մինչև և ոչ միում՝ 'ի միաբան ժողովելոցս՝ արտաքոյ գտանիլ երկնից ժողովոյ : Ապաքէն և Թովմաս մի՞ էր յառաքելոցն քն՟ի . բայց զի ոչ գտաւ այսօր 'ի ժողով միաբանութ՟ե ընկերաց իւրոց , զրկեցաւ 'ի տեսութ՟է ն՟ն և յուրախութ՟է հասարակաց . մինչև ուսաւ եօթնեակ մի ապաշխարել բազում տռճայտանօք երկօճանաց , և անհնարին կարօտանօք փափաքանաց , կալ միաբան յայնմ հետէ զօրհանապազ ը՟ն եղբարս իւր , և այնպ՟ս արժանի եղև յետ ութ

աւուրց

աւուրց տեսանել զնա ԺԱ ժողովոյ առաքե-
լոց։ Այլ մեք եթէ զգաստացուք յառաջին
ընթացից մերոց՝ յինքնագլուխ և յինքնա-
հաճ խորհրդոց մերոց ասեմ, և միաբանա-
սէր լինիցուք և եկեղեցասէր, արժանանամք
տեսոյն քս̃ի. ապա թէ ոչ՝ յաւիտեան ան-
տես լինիմք ԺԱ յուդայի, որ 'ի թիւս առա-
քելոց էր, այլ անձամբ զանձն ճեղքեաց 'ի
մէջ հօտէն. ոչ չարչարանաց քս̃ի կցորդ եղև,
և ոչ յարութեան հաղորդ. այլ պատճառ եղև
չարչարանաց տն̃ իւրոյ, և այն՝ սկզբնա-
պատճառ՝ չար և անօրէն մատնութե̃, վ̃յ
և փոխադրոյն մատնեցաւ 'ի տանջանս յաւի-
տենից 'ի խաւարին արտաքին. ուր յաւիտեան
ոչ տեսցէ զլոյսն և զյոյսն բոլորեցունց զքս̃։
Զայս յիշեցի եղբարք յահարկուի̃ մեզ յա-
ւուր ուրախութե̃. զի ահիւ և խնդութ̃բ կա-
տարեսցուք միշտ զտօն փրկական յարութե̃ս,
ո̃պ և արժանն է, զի մի անմասն ելցուք 'ի
պարգևաց փրկութե̃. զոր արժա՛ն է և այլ-
ազգ պարզաբանել կրկին անուամբ տօնիս,
որ կոչի միանգամայն Յարութի̃ և Զատիկ։
Յարութի̃ ասի և է տօնս ուրախութե̃, ոչ
միայն՝ զի Տ̃ր յարեաւ 'ի մեռելոց, մահ-
ուամբ զմահ կոխեաց, այլ զի և Յարութ̃բ
իւրով մեզ յարութի̃ և կեանս պարգևեաց.
ապա նա տօնէ ճշմարտութ̃բ զյարութի̃ քս̃ի,
որ միանգամ յառնէ ընդ քս̃ի 'ի նոր կեանս
ո̃պ ճշմարիտ անդամ գլխոյն իւրոյ. և այս
յայնժամ յաջողէ, յորժամ յանձն առնու-
ոք սիրով չարչարիլ և խաչիլ և մեռանիլ և
թա.

Թադիւ ԺԷ քնի . զի եԹ չարչարանացն կցորդ եղիցուք, այլև յարութեն հաղորդ լինիցիմք : Նաև Օ աւուրն կոչի և է տօնս ուրախուն, զի յարուն քնի եղև 'ի կատարիլ աւուրց հնոյ զատկին՝ որ և պասեք կոչիւր . և այսպէս հինն 'ի նորն փոխեցաւ, ստուերն 'ի լոյս ճշմարտեցաւ : Նպաքէն զատիկն հին էր սահմանեալ 'ի յիշատակ ելիցն իւրեանց յեգիպտոսէ, յորժամ զատուցաւ տունն առ տուն իւրեանցին յեգիպտացւոցն, ըստ որում արիւն զատկական գառին ԺԴ հրամանի ածն նշանակեալ 'ի վր սեմոց դրանց որդւոցն իսրի՝ պահեաց զնս 'ի կոտորածէ անդրանկացն եգիպտացւոց . և 'ի նմին իսկ աւուր՝ յորում ուտէին երբայեցիք զգառն զատկին՝ զկոշկեցեալն զատիկ, զառատն և ելին յեգիպտոսէ՝ ըստ փութացուցանելոյ նոցին իսկ եգիպտացւոց . և այսպէս կոչեցաւ այն օր և պասքա կմ փասէք, որ ԺԴ ամսոց՝ զատուումն և ազատումն, ԺԴ կիսոյ անցք Թարգմանի, և ըստ այլոց՝ չարչարանք . զի ելին 'ի չարչարանաց վայրէ՝ չարչարանօք ուտելով զգառն, ցուպ 'ի ձեռին, կօշիկ յոտս՝ պատրաստեալ 'ի ճնհ, հանդերձ գառն եղեգով . և Ծր եանց ընդ ծնմ տունս եգիպտացւոց, յորս ոչ գոյր նշանակ արեան զատկական գառին, և եհար զանդրանիկս նց . և զիէլ զանդրանիկն իւր անցոյց 'ի չարչարանաց 'ի հանգիստ, և ընդ ծովն կարմիր յանապատ : Այլ ահա այն ԾմԼ անցանէր ԺԷ նմ յօրինակ չարչարանաց և յարութեն քնի, որոյ ճշմարտութեն եղաք մեք

ժա

ժառանգորդք ։

ՈՉ այսպէսն և յն յաւուրս զատկի զենաւ՝
անարատ գառն մյ . նախ խորհրդաբար՝ տա-
լով մեզ յաւուր բաղարջակերաց զմարմին
իւր և զարիւն իւր նք 'ի ճաշակումն փոխանակ
զատկական գառինն . և ապա էրօք տալով
զանձն 'ի զենումն 'ի վր խաչին յուրբաթու
զատկին . ուր և խոցոտեալ նմ չարչարանօք՝
մատոյց զանձն 'ի վր սեղանոյ խաչին՝ զոհ
հաշտութե և ողջակէզ փրկութե . միայն ոսկր
նր ոչ բեկաւ՝ ըս օրինակին նախանկարելոյ .
և արիւն նր փրկական դրոշմեալ 'ի սիրտս
հաւատացելոց իւրոց՝ պահեաց և պահէ զնս
'ի սատակմանէ հոգւոց . և ճաշակումն ա-
նապական խորհրդոյ մարմնոյ և արեան կե-
նարարին՝ լինի մեզ առհաւատչեայ յարութե
հոգւոց և մարմնոց ։ Այլ զի եհան փրկիչն
մեր յարութբ իւրով զերամն արդարոց 'ի
դժոխային եգիպտոսէ, և ազատեաց 'ի ծե-
ռաց անմարմին փարաւոնի, վսյ և տօն զատ-
կին ըս մի համար եղև ըս տօնի յարութե . զո-
րոյ զկատարումն տացէ մեզ տր տեսանել և
յաւուր յարութե մերոյ ։ 'Ի սոյն կրկին խոր-
հուրդ յարութե և զատկի ածցես ինձ և զսո-
վորութի ռամկին, ուտել 'ի տօնի աստ ձու
կարմիր . զի ձու է նշանակ յարութե, ոպ յոյս
կենդանւոյ, կամ կենդանի՝ յուսով 'ի նմին
պարունակեալ . իսկ կարմրութիւն օրինակ ար-
եան կենարարին . յորոյ 'ի ցօղելն 'ի վր մեր
կենդանանամք և յառնեմք ըս նմա, շնորհօք
և ողորմութբ նորին՝ կենարար փրկչին մե-
րոյ

քայ յարուցելոյ և զմեզ յարուցանողի . Նմա փառք յաւիտեանս . ամէն :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃԻԱ . ԺԳ .

Ի Համբարձման Տնի :

Օրինչ է՝ զոր տօնեսք երկրաւորս եկեղեցի այսօր տօն ցնծութեան վն վերանալոյ՚ի քէն երկնաւոր փեսայիդ . եթէ համբարձումն է քն՚ի փրկչին քո և ոչ՝ յերկրէ յերկինս , որպէս և է , ապա տօն փառաւորութեան նր է յերկինս երկնից՝ ուր ելն , և ոչ յերկրի՝ ուստի մեկնեցաւ . երկնաւորաց է տօն ցնծութեան , իսկ երկրաւորացս գոգցես օր տրտմութեան . զոր արժան է հետազօտել քննութբ՝ առ ՚ի տօնել ճշմարտութբ , որպէս արժանն է :

Իրաւամբք տօնեն այսօր երկնաւորք , և ցնծան և ցնծացեն անանց ուրախութբ և յաւիտենական տօնախմբութբ , վն զի զԹագաւորն իւրեանց երկնաւոր յերկինս առ իւրեանս ընունին , որպէս այն թէ դարձեալ գայ ՚ի տար Տէ ՚ի հայրենիս իւր . և այն զի՝ փառօք և յաղթութբ դառնայ որպէս զօրագլուխ յաղթական ՚ի մարտէ . և յաղթութն՝ տկար մարմնով ընդէմ անմարմին ոսոխին բռնացելոյ . որ է մեծ հիացումն անմարմնոցն դասուց . զի նմքեանք թէպէտև հոգեղէն զմն-

ռւն-

ուժորութի՟ն ձակատեալ՝ վանել վանեցին զա-
րուսեակն յերկնից կայանաց, այլ նա իշ-
խան եղև օդոյս; և յերկիր սողեալ՝ իշխան-
ծի անուանեցաւ, և 'ի դժոխս անդամ ըն-
կեցեալ՝ առ անմարմինն գոլոյն ոչ փակեր 'ի
ներքոյ, այլ ելանէր և արտաքոյ, և վարէր
անդադարելի պատերազմ ընդ մեր երկրաւո-
րաց ։ և ոչ Թողոյր զոք 'ի նոցանէ յերկինս
ելանել, այլ առ հասարակ 'ի դժոխս իջու-
ցանէր՝ զմեղաւորս 'ի խորս անդնդոց, և
զարդարս 'ի վերնակողմն բանտին՝ 'ի գոգն
կոչեցեալ աբրահամու ։ որպ՟ յայտ է յօրինա-
կէ մեծատանն և ղազարու ։

Արդ զի տեսին զօրութիւք վերին, զի Թագա-
ւորն փառաց՝ երկնաւոր արքայն ք՟ո, բանն
էական, այն՝ որ յերկնից յերկիր իջեալ և
մարմնազգեստեալ՝ մարմնով եհար վանեաց
զանմարմինն սատանայ զԹշնամին հասարա-
կաց, կոխան արար զնա զօրութ՟ն ն՟ր, կապ-
տեաց զիշխանութ՟ն ն՟ր, զնա կապեաց ան-
լոյծ կապանօք ։ և զգերեալսն յանիրաւի՝
իրաւամբք արձակեաց 'ի բանտէն, և զան-
կեալսն յարոյց ընդ իւր 'ի յարութ՟ն իւրում,
այսօր յաւուր համբարձման իւրոյ յերկինս
եբաց զդրունս երկնից, և գայ միածանէ ընդ
իւր զաւարն 'ի շտեմարանս արքայութ՟ն,
իմն՝ զերամս նահապետաց և մարգարէից,
անպայման լցան ուրախութ՟ն ։ և ընդ առաջ
ելեալ ք՟նի և ոք՟ց ն՟ր 'ի ձայն ցնծութ՟ն հռ-
գեղէնքն առհասարակ՝ սկսան տօնախմբել
նոր երգովք օրհնութ՟ն իններակ դասակար-
գու-

գութիւք Հրեշտակաց զաւուրս իւր՝ զայս-
պիսի հրաշալի յաղթութիւն երկնաւոր ար-
քայիս. որ արար ուրախութիւն երկնայնոց
բազմապատիկ օրինակաւ։

Նախ՝ զի ըստ ասացելոցս, դարձաւ տէրն
և թագաւորն իւրեանց 'ի պատերազմէ,
ոչ միայն խաղաղութեամբ, այլև յաղթու-
թեամբ և բազում աւարաւ, զի որ էջն
միայնակ՝ ել բազմութեամբ։ Երկրորդ՝ զի դար-
ձաւ առ Հայրն. որ եգիտ զկորուսեալ ոչ-
խարն, 'ի լնուլ զթիւ երկնաւոր հօտին. և
զի բացեալ զդրունս երկնից՝ զոր փակեաց
ադամ, եմոյծ անդր իբրև 'ի նոր դրախտ
զնախահայրն հանդերձ ընտրեալ զաւակօք,
զատուցեալ զնոսա 'ի տեղի անկելոց հրեշ-
տակաց։ Եւ երրորդ՝ որ մեծն է քան զամ,
զի որ էջն առ մեզ, ել առ մարդ ծիրանազ-
գեստեալ մարմնով և արեամբ. մինչև այ-
լակերպեալ զտէրն տեսանելով զաւարթնոց՝
հարցանէին զմիմեանս, ո՞վ է սա՝ որ դիմեալ
գայ յեդովմայ, կարմրութիւն ձորձոց իւրոց
'ի բոսորայ, գեղեցիկ պատմուճանաւ և
բազում զօրութեամբ. և լուեալ 'ի նմանէ, ես
խօսիմ զարդարութիւն և զիրաւունս փրկու-
թեան, իբրև 'ի վն հաստին գաղտնեալ խոր-
հրդոյն, սքանչացան ի բազմապատիկ իմաս-
տութեան նյ, և առաւել քան զառաւել զե-
ղուն ցնծութեամբ։

Այսուհետև ոչ միայն իբրև 'ի հրեշտակս
ակնածն նայել ընդ հրեշտակացեալս 'ի մարդ-
կանէ, այլև իբրև յազգականաց նյ. զի տե-
սին

սեն զա̃ծ ազգակից մարդկութեան . և երկնից պատգամնելին թշ̃րին փառաց անօրինաբար խոնարհելոյ քան զհրեշտակական բնութի , և ոչ նուաճելոյ յերկրական բարձրութէ . և փառս անձանց համարելին փառաւորել ըզբանն մարմնացեալ՝ զա̃ծն մարդացեալ զյս̃ քս̃ , որ խորհրդով անօրէնութե ազգակիցս արար զերկրաւորս ը̃ երկնայնոց . և պատուելով զմարդկային բնութիւն՝ պատուականրեաց և զհրեշտակս ա̃յ զդասս անդրանիկ եղբարց ։ Այս ա̃մ և որ ՚ի սորին հային ուրախութե պատճառք՝ յիրաւի տօն փառաւորութե յերկինս առթեն այսօր երկնաւորաց ։

Այլ քեզ զի՞ է առէմ , եկեղեցի՞դ զինուորեալ յերկրի , տօնել զ՚ի յերկինս համբարձումն փեսայացեալ բանին . ո՞չ ապաքէն ա՛նկ էր քեզ ՚ի սուգ մտանել առաւել և ՚ի պահս . զի , մինչդեռ ը̃ նա էր փեսայն՝ ո՞չ է մարթ պահել . այլ յորժամ վերացի ՚ի նմանէ փեսայն , ապա պահեսցեն յաւուրսն յայնոսիկ ։ Այո յիրաւի . զի ո՞ր հարսն սիրելի կարող էր ՚ի տեղի օգոյ տօն ուրախութե կատարել ը̃ բաժանիլ փեսայիւն յիւրմէ մ̃ գնալոյ յանդարձ ճ̃պհորդութի , և հեռանալոյ այնչափ՝ որչափ հեռի են երկինք յերկրէ ։ Ո՞չ զարմանայք ընդ այս ո՜վ մանկունք եկեղեցւոյ տօնասէրք , կատարէչք աւուրս հանդիսի . այո այդ այդպէս է առէք , այլ զպատճառսն կամիմք լսել ։

Լուարուք զգեղեցիկ պատասխանիսն յեկեղեց-

ղեցւոյ անտի՝ որ է դստր վերինն սիոնի : Երկրպագումք աստ սաղմոսերգութեամբք ուսուցանեմ որդւոց իմոց յաւուրս համբարձման զկերպն պատճառս ուրախութեան իմոյ և տօնախմբութեան Քի վերանալ անմահ փեսային յերկրէ յերկինս : Ըաղեցէք՝ զօր նուագէք յաւուրս տօնի, զՏն է երկիր լրիւ իւրով . մինչև ցկատարած, սա ինքն է թագաւոր փառաց . և զԾափս հարէքն ամ հեթանոսք, մինչև ցվախճան, զի այ զօրութիւնք յերկրէ յոյժ համբարձան : Սաղմոս ասացէք հոգւով, սաղմոս ասացէք և մտօք . սաղմոս ասացէք այ իմաստութեամբ, սաղմոս ասացէք Թգրին մերում, սաղմոս ասացէք հոգւով դաւթի և պօղոսի . և յայնժամ հասու լինիք իմաստից ուրախարար տօնախմբութեան :

Ապաքէն այսօր ուսաք տօնակից հոգեղէնաց լինել հողեղէնքս . այսօր ուսաք ուրախակից լինել հրեշտակաց ուրախակից եղելոց բնութեան ազգի մարդկան . այսօր ուսաք՝ զի մի է եկեղեցի վերին և ստորին, երկնաւոր և երկրաւոր, անդրանկաց հրեշտակաց՝ և կրտսերաց մարդկան . վէմ մեր է և նոցայն ուրախութիւն, մեր է և նոցայն տօնախմբութիւն . վէմ և սաղմոսեմք . Տն է երկիր լրիւ իւրով, տիեզերք և ամ բնակիչք նր . և յերկրէ յերկինս ելեալ մեր խորհրդով՝ որ և երկիր կենդանեաց, զանդամօք բնակչացն խորհրդածեմք ցնծութիւն յառաջնել իւրեանց Քի վերելս երկնաւոր փեսայ

 սայ

տայրն ։ Համբարձէք իշխանք ասելով ըզ-
դրունս ձեր 'ի վեր, և մտցէ Թ̃գ̃ր փառաց,
և որ 'ի կարգին ։ Նա առաջին պատճառ
տօնիս՝ տօնակցութիւն երկրաւորաց ը̃ երկ-
նաւորաց ։ և ո՞ւր մնայ այնուհետև սուգ և
տրտմութիւն, երբ մտօք յերկինս մտանեմք
և յերկինս տօնեմք զվերանալ տ̃ն յերկինս ։
Իսկ երկրորդ պատճառ ձօխագոյն, այն է
առանձին ուրախութիւն մեր յերկրի, 'ի խոր-
հուրդ միւս սաղմոսին մեկն ստորագրի ։
Ծափս հարէք ասէ ա̃մ հեթանոսք, յայտ
է թէ որդիք մարդկան՝ եկեղեցի հեթանո-
սաց, աղաղակեցէք առ ա̃ծ 'ի ձայն ցնծու-
թեան ։ Ե՞ր վ̃ս ։ 'ի կարգ անկեալ բանին
տեսցես ։ քանզի ասէ ։ զի տ̃ր բարձրեալ և
ահաւոր Թ̃գ̃ր մեծ 'ի վ̃ր ա̃մ երկրի ։ իմա՛
Երևեցաւ խոնարհեալ յերկիր հեզութ̃բ,
առ 'ի բարձրացուցանել զմեզ 'ի վ̃ր երկրի
և 'ի վերոյ քան զերկինս ։ վ̃ոյ հնազանդ ա-
րար զժողովուրդս մեզ, և զհեթանոս 'ի
ներքոյ ոտից մերոց ։ այս է հաստատեաց
ք̃ս իւր հոգևոր Թագաւորութ̃ն 'ի վ̃ր երկրի՝
կացուցանելով նոր եկեղեցի և ժողովուրդ
սեպհական յա̃մ ազգաց և 'ի ժողովրդոց, և
առնելով մի հօտ և մի հովիւ ։ զհեթանոս
մարդիկն նոր իջել արար, և զխուժադուժ
դևս ը̃ ոտիւք եկեղեցւոյ արար ։ ը̃ն, ահա-
ւասիկ ետու ձեզ իշխանութիւն կոխել զօձս
և զկարիճս և զա̃մ զօրութիւն Թշնամւոյն ։
Ա̃ն զի ընտրեաց զմեզ իւր 'ի ժառանգութ̃ն՝
զգ̃եղեցկութ̃ն յակոբայ նախոյ սիրելւոյ քան

զառաջինն . կարգեալ իւր ժառանգաւորս և ժառանգակիցս զնոսա հաւատացելս , առնելով զժողով հաւատացելոց իւրոյ՝ ազգ ընտիր , ազգ սր , քահանայութիւն , թագաւորութիւն , ընդ միաձայն վկայութեան նախամարգարէին և վիմին հաւատոյ . և այս նմ կատարեցաւ զկնի յարութեան փրկչին մինչև 'ի համբարձումն նր յերկինս՝ յաւուրս քառասուն , յորս խօսէր ընդ աշակերտսն վն արքայութեան այ , այս է՝ վն կարգաւորութեան եկեղեցւոյ իւրոյ զինուորելոյ , որ է օրինակ արքայութեան երկնից կմ յաղթանակօղ եկեղեցւոյ ։ Արդ 'ի լրումն տնօրինական խորհրդոցս , յետ առնելոյ զեկեղեցի ամ երկինս յերկրէ , պէտք էին տն վերանալ յերկինս , և անդր ուղղել զգնացս մեր . վոյ ասէ , համբարձաւ տծ օրհնութբ , և տր մեր ձայնիւ փողոյ , ձայնակցութբ առաքելոց՝ որ փողք եղեն քարոզութեան աւետարանի , ընդ գաբրիէլեան դասուց ։ Այլ զինչ իցէ մեզ չլինել ձայնակից ուրախութեան երկնի և երկրի ։ Բայց թէ մեկնեցաւ 'ի մէնջ երկնաւոր փեսայն , չէ և չէ այդ՝ նշանակ կմ առիթ սգոյ և տրտմութեան . նախ՝ զի ինքն իսկ ասաց , եթէ ես ոչ երթայց , մխիթարիչն ոչ եկեսցէ առ ձեզ . ապա եթէ երթամ , առաքեցից զնա առ ձեզ ։ Երկրորդ՝ զի ասաց դարձեալ . և ահաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ զամ աւուրս մինչև 'ի կատարած աշի . զի անմեկնելի կայ մնայ յեկեղեցւոջ իւրում հոգւովն իւրով սրբով ։ Երրորդ՝ զի թէպէտև մարմնով

վե-

վերացաւ, բայց տակաւին և մարմնով ոչ բաժանեցաւ. զի եթող մեզ 'ի մխիթարութիւն զխորհուրդ նորա մարմնոյ և արեան իւրոյ. և ոչ յերկինս նստաւ յաթոռ արքայութեան իւրոյ, նոյնպէս և յեկեղեցւոջ բազմի 'ի խորան արքայութեան իւրոյ. և այն ոչ յետ՝ ժամ ևեթ, ոչ երբեմն, այլ ը̅ ա̅մ տիեզերս յա̅մ եկեղեցիս ո̅րց։ Որդ զի գալոց է միւսանգամ ը̅ իւրում անսուտ խոստմանն, և ը̅ վկայելոյ հրեշտակաց առ առաքեալսն. այս յո՛ որ վերացաւն 'ի ձեռն յերկինս, սոյնպէս եկեսցէ՝ զոր օրինակ տեսիք զդա երթեալ ը̅ երկինս։ Սա է իմաստութիւն ո̅րց՝ պատրաստ լինել միւսանգամ գալստեան փրկչին. և այս լինի՝ եթէ սիրտք մեր իցեն հանապազ

ը̅ նմա յերկինս։

Նա ահա վերջին և վախճանական պատճառ տօնի համբարձման, ըստ համբառնալ և մեզ ը̅ քնի յերկինս, այժմ կարօտով սրտի առ երկնաւոր փեսայն հոգւոց մերոց. զի տենչ սրտի առաւելու առ սիրելին տեղափոխեալ 'ի հեռաւոր վայրս. իսկ յետ յառնեաց՝ հոգւով. ոչ փայլակնաբորբոք բոց յերկրէ յերկինս սլացեալ, ը̅ առաւելու սիրոյն. և յաւուր հատուցակաց յարութե նաև մարմնով յափշտակեալ ընդառաջ տ̅ն յօդս ը̅ լուսեղէն պարս աջակողմեան դասուն։ Նա զայս ա̅մ միաբան քարոզեն մեզ

դաւիթ և պօղոս։

Դաւիթ առէ 'ի խորհուրդ տօնիս. իջանիք ժողովրդոց ժողովեցան առ ա̅ծ աբրահամու.

մու. զի ա՟յ զօրութիւնք յերկրէ յոյժ համբարձան. այս է. փրկիչն մեր 'ի վերանալ իւր յերկինս յաւուր աստ համբարձմանն՝ ոչ ել 'ի վեր միայնակ, այլև զիշխանս ժողովրդոց մերոց զո՟ր նախահարս, զնահապետս և զմարգարէս ը՟դ իւր ժողովեալ տարաւ առ հայր իւր՝ որ կոչէր զինքն ա՟ծ աբրահամու. որով և մեզ յոյս մեծ ետ վ՟ն մեր առ նա ժողովելոյ, յայտ արարեալ՝ թէ ոչ զնա ա՟ծային իւր զօրութ՟բ եհան 'ի բանտէ, և ամբարձ յերկրէ յերկինս, նովին ամենազօր զօրութ՟բ և զմեզ ունի ամբառնալ. ըս՟, և ես յորժամ բարձրացայց յերկրէ, զամենեսին ձգեցից առ իս։

Իսկ թէ ո՞յք իցեն ամենեքին այսոքիկ, դարձեալ վկայէ ա՟ծահայրն դաւիթ յաւուրս սաղմոսի. Ո՞վ ելցէ 'ի լեառն տ՟ն յերկինս, կամ ո՞վ կացցէ 'ի տեղւոջ սրբութ՟ն ն՟ր 'ի խարանս երկնից արքայութեան։ Որ ս՟բ է աստ ձեռօք, ա՟յ բարեգործ և արդարութ՟բ արդիւնական ա՟ծ հաւատոց, և անբիծ սրտիւ, ա՟յ ս՟բ և մաքուր յա՟մ աղտոյ մեղաց. և արդարև երանելի որ ս՟բ են սրտիւք, զի ն՟ք զա՟ծ տեսցեն։ Որ ոչ էառ զնանրութիւս յանձն իւր, այս է՝ ո՛չ եղև անձնատուր յունայնութիւնս աշ՟ի, յինչս, 'ի փառս, և 'ի զրգանս աշ՟ի. այլ յանձն էառ զխաչն ք՟ի, և գնաց զկնի ն՟ր՝ հասանել լիութ՟ն երկնից բարութ՟ն. և ո՛չ երդուաւ ը՟դ ընկերի իւրում նենգութ՟բ, այլ էր այո՛ն այո՛, և ո՛չն ոչ 'ի բերանի և 'ի սրտի ն՟ր. անկեղծ, աննենգ. ճշմարտախօհ,

խոհ, ճշմարտախօս. ոք ա͞ծասէր՝ նոյնպէս և եղբայրասէր ։ Սա առցէ զօգնութիւն 'ի տ͞եառնէ իւրմէ, և զողորմութի յա͞յ փրկչէ իւրմէ, աստ շնորհօք, և 'ի հանդերձեալն փառօք ։ Այս ազգ արդարոց է՝ ճշմարիտ հաւատացելոց ք͞ի, որ խնդրէ զտ͞ր յ͞ս, խնդրէ տեսանել զերեսս ա͞յ յակոբայ, և լինել ա͞ծատես յաւիտեան. և յայտ է թէ որ խնդրէ՝ գտանէ, ը͞ս տ͞ն բանի ։

Իսկ պօղոս գեղեցիկ բովանդակէ զա͞մ 'ի մի բան. եթէ յարեայք ընդ ք͞ի, ապա զվերինն խնդրեցէք, ուր ք͞ս նստի ը͞ն աջմէ ա͞յ. զվերինն խորհեցարուք, մի՛ զայս՝ որ յերկրի աստ է. քանզի եթէ ճշմարիտ քրիստոնեայք էք՝ ո՛չ միայն խաչակից եղէք ք͞ի, այլև մեռայք ը͞նմի. և կեանքն ձեր ծածկեալ են ը͞ն ք͞ի յա͞ծ. որ է յարութի հոգւոց և կենդանութի առաջին ։ Ապա ձեզ խնդրել համբառնալ ը͞ն ք͞ի յերկինս նաև յարուցեալ մարմնով, զի յայտնի լինիցի կենդանութի ձեր անմահական. արդ ը͞ն այդ մի՛ յերկուանայք; այլ երկայնամիտ լերուք յուսով. զի յորժամ ք͞ս յայտնեսցի կեանքն ձեր 'ի միւսանգամ գալստեան իւրում, յայնժամ և դուք ը͞ն նմա յայտնեսջիք փառօք ։

Այսպիսեօք տօնեսցուք ա͞ծիմաստ և հոգեշահ խորհրդովք զհամբարձումն ք͞ի՝ ո՛վ ա͞ծասէրք. զի և վախճանի տօնիս արժանի լիցուք հասանել. որ և այն է վախճան և գիտաւորութի ա͞մ անօրէնութեց փրկչին, ա͞յ փրկութի մեր ։ Այսպիսեօք վառեալք

տենչանօք փափաքեսցուք տեսոյն քոյ 'ի յերկինս, և Տր օրինակի նոր ճանապարհորդեալ Է մեզ կիրս մարդկային կենցաղոյս առանց մեղաց, մեռցուք օրրով 'ի խաչի, և յարուցեալ այժմ հոգւով, և յաւուր յարութենան մարմնով վերասլասցուք առ Տէրն մեր. և յայնժամ տօնեսցուք զհամբարձումն մեր զոյգ Է համբարձմանն քո՝ յամենածողով տօնի երկնային հարսանեաց, անթիւ բազմութեան երկնաքաղաքացեաց՝ հրեշտակաց և մարդկան, 'ի փառս փառաւորեալ փրկչին մերոյ և Տն և Այ՝ յՈր քոյ. Է որում հօր և ամենայնոք հոգւոյն փառք և երկրպագութի յաւիտեանս. ամէն։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃԱՌ․ ԺԷ։

'Ի Գալուստ Հոգւոյն սբյ։

Հոգի Այ, Հոգի Տն Որ և բարի, ով հագի հեզութե, աղբիւր բարութե, զեղումն քաղցրութե, աւետիք տերական խաստաման, մի միայն մխիթարիչ սրտից մերոց, կեանք և կենդանարար հոգւոց և մարմնոց, չնչեան յիս աղաչեմ զսիւք զոճարթութե շնորհաց քոց, խոնարհեայց էջ աղաչեմ յաւուր սատ իջմանք քո 'ի դասս առաքելոց, էջ և 'ի օրրս իմ տառապեալ և անարժան՝ բղխել զբանս քո բարին զքէն և զքոյոց պարգևաց,

ա-

առաքեալսն 'ի հօրէ որդւով՝ 'ի լինել մեզ ուսուցիչ, յիշեցուցիչ, զօրացուցիչ, և առաջնորդ 'ի կեանսն յաւիտենից ։

Զհոգւոյն զգալուստն տօնէ այսօր եկեղեցի ուրախութբ մեծաւ հանդերձ որդւովք իւրովք, որք առին զհոգին որդեգրութե. զի ոչ եթէ զհոգի ծիս առաք, այլ զհոգին՝ որ յոյն շնորհեցաւ մեզ. և երանի թէ առնուցումք յաւուրս հանդիսի զհոգին զայն Ճշմարիտ՝ զհոգին ածեղէն. որ է հոգի այ, և ած Ճշմարիտ, հոգի հօր և որդւոյ, էակից և փառակից նոցին, բղխումն անճառ և անսպառ. հոգի անեղ և կատարեալ. փչումն էական և շունչ կենդանական. օրրա ածութե, և տէր անձնաւոր, զօդ միութե անքաժանելի նր երրորդութե ։

Զայս մեր յաւուրս իջման նր հոգւոյն 'ի միտ առէք մեր հոգիք հեզք և խոնարհք, և հոգի առէք այսօր ածեղէն ը նր առաքելս. և վառեցարուք հոգւով այ. և նովին վարեցարուք յայսմհետէ յամ 'ի կեանս ձեր. զի որ հոգւովն այ վարին, նք են որդիք այ. քզի և օրս սքանչելի ինքնին զարթուցանէ և արծարծանէ 'ի հոգիս ձեր խորհուրդս մեծամեծս և հոգեշահս. մանաւանդ որոց յարուցեալ է ը քնի 'ի նոր կեանս, և յօրէ անտի համբարձման տն՝ ը տն պատուիրանի նստեալ յեմ 'ի խաղաղութիւն հոգւոյ, աղօթիւք և խնդրուածովք ակնունելով ընդունելութե հոգւոյն սբյ յաւուր աստ պէնտէկոստէի, որ թարգմանի օր յի-

ներորդ ՚ի զատկէ և այլք :

Ո՜վ սքանչելի աւուրս խորհրդոյ. մարմին մեր. քո՛ գլուխ մարմնոյ եկեղեցւոյ իւրոյ՝ տասն աւուրբք յառաջ յերկրէ յեր՚կինս վերանայ, և այսօր յաւուրն տասներորդի՝ հոգին քո՛ ի յերկնից յերկիր իջանէ, առաքել ՚ի հօրէ յանուն միածնին. մարդիկ առաքեն առ ած զած մարդացել, և ած առաքէ առ մարդիկ զած փոխան նոյ, զի հայր զհոգի իւր ընդ փոխան միածնին իւրոյ : Ո՜չ. որդին պակասի հոգւով յերկրէ՝ յելս իւր մարմնով յերկինս, և ոչ հոգին պակասի յերկնից՝ յիջանել անդ իւրում յերկիր : Ո՜վ ամենախնամ տեսչուէ, և անհասանելի մարդասիրութե մարդասէր հոգւոյն այ. որ էջն այսօր սիրով առ մեզ սէրն ածեղէն. զի ած սէր է. և սէր հայր ՚ի սիրոյ որդւոյն զսէր իւր զհոգին առաքեաց առ մեզ, ընդ-պարգևն առատութե, զծովն բարութե, զլիութի երանութե. զի այսօր ստուգապէս ճշմարտեցաւ առածն հոգեբղխին, եթէ հոգի այն ելից զտիեզերս :

Եւ միթէ ո՞չ էր յերկրի ընդ հոգին ած նախ քան զիջանել իւր այսօր յերկիր. և կարի իսկ քաջ. բայց և այն ճշմարիտ, զի որ էրն ընդ մեզ միշտ՝ նորօրինակ եղև այսօր ընդ մեզ. միշտ ծագէր անշէջ ճառագայթ իմանալի արեգական յերկիր, այլ լուսաւորութիւն փառաց նր և ջերմութի սիրոյ նր՝ ամպով մեղաց չի խափանեալ՝ ոչ այնպէս ազդէր յոգիս մարդկան. իսկ այսօր փարատեցաւ ամպն,

ամպն , և նորոգ ծագեալ երևեցաւ արե-
գակն ։ Այս այս է բան շարականոցին . * Նոյ-
սոր զուարձացան արարածք՝ ճշմարիտ գա-
- լստեամբ հոգւոյն սրբոյ ‖ ։

Գիտեմք , զի սա ինքն արարչագործ Տր հո-
գին՝ արարչակից հօր և որդւոյ՝ 'ի սկզբանէ
անտի Յի շրջէր 'ի վր ջուրց կենդանածր-
նել զարարածս . նոյն ինքն հոգին ածեղէն
էր՝ որ 'ի հօրէ բերանով որդւոյ փչեալ յե-
րեսս նախաստեղծին ադամայ , ոչ միայն
տայր նմա շունչ կենդանութե և հոգի բա-
նական , այլև զհոգի շնորհաց սրբութեան
ներքին մարդոյն և սկզբնական արդարու-
թեան . ոպ և նա ինքն էր՝ որ ելից զնահա-
պետս , խօսեցաւ 'ի մարգարէս , և խաղաց
'ի վր դաւթի և համօրէն ընտրելոց իւրոց
'ի հնութե օրէնս , ոպ հոգի կենդանութե՝
որ շարժէ զմարդ 'ի գործ կենդանական , և
ոպ ոգի զուարթութեան՝ որ ուրախ առնէ
զսիրտ զսկիզբն կենդանութե . և նս առա-
ւել . զի թէ մարմինն հոգւով կեայ և շար-
ժի , գիտեա՛ զի և հոգին մարդոյ հոգւով
այ ևեթ կեայ և շարժի հոգեպէս . և եթէ
հոգին մարմնոյ՝ է այնչափ կենսատուիթ , ըր
հոգին է կենդանարար , մարմինն ինչ ոչ օգ-
նէ , զի՞նչ իցէ այնուհետև հոգի հոգւոյ ,
Տր հոգին այ ածեղէն . քանզի ած հոգի է ,
և հոգին Տր հոգի այ . և եթէ այսպէս , ա-
պա ուր հոգի ածն է , անդ ազատութիւն է ,
անդ երանութիւն , անդ ուրախութիւն անտր-
տում , անդ խաղաղութիւն , և խնդութիւն 'ի
հո-

Հոգւոյն Սրբոյ. և վէմ մեզ գինի ուրախ առնէ, իւղ՝ զուարթ, ընդ նմին և ներգործութիւնք հոգւոյն 'ի գիրս յայտնուածս հոգևոր և յօծուածս հոգևոր օրինակին:

Այլ ո՛վ անհնարին աղետից և անկարծելի գիպուածոյս. զի ինքն հոգին մեծ՝ ուրախութիւն հոգւոց և մխիթարիչ անախտ. և անտրտում, ոչ էր ուրախ 'ի վերայ հոգւոց մարդկան՝ յորէ, յորմէ տրտմեցուցին զնա նախածնօղք մեր և զաւակք նոցա վատթարագոյնք. զի մարդասէր հոգին իմաստութեան փախչէր 'ի նենգութենէ, և հեռանայ 'ի խորհրդոց անմտաց, և ոչ բնակէ 'ի մարմնի վարեցելոյ մեղօք. մաքուր և սուրբ աղաւնի ոչ հանգչի 'ի գէշս և 'ի գարշս, այլ դառնայ 'ի տապանն. զի զի՞նչ միաբանութիւն է լուսոյ ընդ խաւարի, կամ սրբոյն ընդ պղծոյ, և առաւել՝ որքան սրբոց ընդ անսրբից. մինչև տարջանալ իւրն ընդ մեզ առնելոյն զմարդ, և առնել. մի՛ մնասցէ հոգի իմ 'ի մարդկանս յայսմիկ՝ վասն լինելոյ դոցա մարմին: Եւ այսպէս անհոգի մնաց ազգ մարդկան և դիակնացաւ հոգեպէս, մինչև 'ի լինել բանին մարմին, և բնակել 'ի մեզ հոգւովն իւրով սրբով:

Ապա ուրեմն եթէ արդարև ոմանք արժանի եղեն հոգւոյն սրբոյ՝ յետ ապականութեան հասարակաց բնութեանս մերոյ, այն էր 'ի նախնեաց արդարեանց քնի, և սակաւ ձիրս շնորհ անզուգական. և այն տակաւին թերակատար, և ոչ կատարեալ՝ որպէս յօրէնս շնորհաց.

Ոչ՝

որ՝ 'ի համարակաց արկածից մահու պահել ցայս վայր կենդանի Ենովքայ և Եղիայի՝ ոչ զայն յայտ առնէ, թէ անմահացան, զի են տակաւին մահկանացու, և կարեն մեռանել. և ունին իսկ մեռանել յաւուրս յետինս. այլ հոգին այ՟ պահէ զհոգիս նոցա 'ի մարմինս առանձին պարգեւօք տեսչութեան իւրոյ մինչեւ ցժամանակն սահմանեալ ըստ գաղտնի խորհրդոց իւրոց. և եթէ ոմանք ոմանք յարեան 'ի մեռելոց զօրութ՟ք նշանագործ հոգւոյն այ՟, եթէ նախ քան զգալուստ փրկչին յս՟՝ և եթէ 'ի գալստեան և յետ գալստեան կենարարին, ոչ եթէ անմահութեան և անապականութեան էր գուշակ, այլ առժամանակեայ նորոգութ՟ն կրկին կենդանութեան. վ՟յ և անդրէն մեռան վերստին. մինչեւ յարուցէ զն՟ս հոգին այ՟ 'ի կեանս անախտութեան և անեղծութեան ։ Այնօրինակ և հոգեպէս ընդունակ լինել հոգւոյն այ՟ թէպէտեւ ոչ սակաւուց վիճակեցաւ յառաջնոց, բայց ոչ էր համարակաց պարգեւ, և ոչ առատաբուղխ շնորհի զեղումն ըս՟ ամենառատ հաճութեան իւրոյ, այլ նշոյլ հանդերձելոյ բարերարութեան, և ըստ մասանց ձիրք առատութեան նր՟՝ իբրեւ հանդերձել փրկչին աւետիք և առհաւատչեայ և արդիւնք կանխաժամանն ։

Այլ և առաջինք թէպէտեւ բարեկամք այ՟ և մարգարէք արարան հոգւով, այլ առին եւեթ զհոգի ծառայութեան նոն. և ոչ զհոգի ազատութեան և որդեգրութեան, որով մեք ա-

ղա

զաղաղակեմք աբբայ հայր, որպէս որդիք Այ շնորհօք. ուր նք մր միայն կարգային զհետ երկիւղիւ : Եւ այս իսկ էր պատճառն, զի թէպէտև հաւատարիմ ծառայք բազում եղեն Այ հաւատարմագոյնք և քան զբազումս յօրինաց շնորհաց, այլ որպէս 'ի ծառայական կարգի մնացին արտաքոյ տանն Այ՝ երկնից արքայութեան ասեմ, բանտարգելեալ հոգւով որպէս պարտաւորք յանցաւորութեան նախահօրն 'ի սանձերս մահու. մինչև հատուցեն զպարտս ադամայինն բնութե 'ի ձեռն նորոյն ադամայ՝ իմա քնի որդւոյն Այ և որդւոյն ադամայ, և 'ի ձեռն նորա՝ որ էր ճշմարիտ որդի ազատ և ազատարար՝ առցեն զհոգի որդեգրութեան և ազատութեան. զոր և ընկալանն իսկ յիջանել քնի հոգւով 'ի դժոխս առ երանեալ արդարոց. որով և արժանի եղեն վերանալ ընդ փրկչին յերկինս, և մտանել 'ի տունն Այ իբրև որդիք և ժառանգք և ժառանգակիցք քնի՝ հոգիք ամ արդարոց կատարելոց :

Իսկ 'ի նոր օրէնս զի՞նչ. այն ինչ ծնեալ քս ընդ մարմնոյ՝ վերածնեալք աւազանաւ 'ի ն̃ք հոգւոյն, իսկ և իսկ ընծայիմք յորդեգրութի հօրն երկնաւորի և յեղբայրակցութի քնի և 'ի ժառանգութիւն արքայութե. վն զի ծնեալքս որդիք բարկութեն՝ վերստին ծնանիմք 'ի ջրոյ և 'ի հոգւոյ որդիք փրկութե : Ով անճառ շնորհիս, ով անպատում պարգևացս. միայն թէ մք ապաշնորհ ինչ գտանիցիմք, և մք զպարգևն Այ առ ոչն հար-

կա

կանիցեմք ։ Յայտնի են ձիրք պարգեւաց հոգւոյն եւ շնորհք առաքելութն նր յետ գալստեան փրկչին. զի յայնմհետէ դարձոյց հայր երկնաւոր զանէծս յօրհնութիւն, եւ զբարկութն իւր ՚ի փրկութն. իջցէ ասելով անդրէն հոգի իմ ՚ի մարդիկդ յայդ վս լինելոյ որդւոյ իմոյ մարմին, քս մարդ ճշմարիտ, յորոյ վր էջ հոգի իմ ՚ի յորդանան, եւ ես վկայեցի՝ եթէ որդի իմ ես դու, եւ ես այսօր վերստին ծնայ զքեզ, եւ քեւ զորդիս մարդկան. եւ եղիցին ինձ այսուհետեւ յուստերս եւ ՚ի դստերս. եւ տաց զհոգի իմ ՚ի նոսա, եւ մի մեկնեսցի ՚ի նոցանէ յաւիտեան ։ Ի հնումն մարգարէք ոմանք հոգիընկալք լինէին. այլ յետ մարմնանալոյ միածնիս, եւ կատարման անօրէնութն նր եւ վերանալոյ առ իս, հեղից յոգւոյ իմմէ ՚ի վր ամ մարմնոյ, եւ մարգարէասցին ուստերք ձեր եւ դստերք. երիտասարդք ձեր տեսիլս տեսցեն, եւ ծերք ձեր երազովք յերազասցին. եւ եղիցի ամ որ կարդասցէ զանուն տն, կեցցէ ։

Տեսանէ՞ք զխորհուրդ գալստեան հոգւոյն սբյ, որ եղեւ արդասիք գալստեան բանին յծ, եւ վերանալոյ անդրէն առ հայր, եւ հաշտեցուցանելոյ զնա ը արարածս. տեսանէ՞ք, զի խորհրդով ասէր մեզ տէրն, լաւ է ձեզ՝ եթէ ես երթամ. զի իջումն հոգւոյն սահմանեալ էր լինել յետ ելից որդւոյ առ հայր. արդ ոպ որդին ելանելով՝ եբաց մեզ զդրունս երկնից, նոյնպէս եւ հոգին իջմամբ

[illegible]

[illegible] զՀոգի [illegible] . զոր և ընկա- [illegible] Հոգւով 'ի դժոխս [illegible] . որով և արժանի ե- [illegible] , և մնա- [illegible] և ժառանգք [illegible]

[illegible]

կանխեցեմք ։ Այսպիսի են ձիրք պարգեւաց հոգւոյն եւ շնորհք առատութեան նորա յետ գալստեան փրկչին. զի յայնմհետէ դարձոյց հայր երկնաւոր զանէծս յօրհնութիւն, եւ զբարկութիւն իւր 'ի փրկութիւն. իջցէ առելով անդրէն հոգի իմ 'ի մարդիկդ յայդ վ՟ն լինելոյ որդւոյ իմոյ մարմին, Ք՟ս մարդ ճշմարիտ, յորոյ վ՟ն էջ հոգի իմ 'ի յորդանան, եւ ես վկայեցի՝ եթէ որդի իմ ես դու, եւ ես այսօր վերստին ծնայ զքեզ, եւ քեւ զորդիս մարդկան. եւ եղիցին ինձ այսուհետեւ յուստերս եւ 'ի դստերս. եւ տաց զհոգի իմ 'ի նոսա, եւ մի՛ մեկնեսցի 'ի նոցանէ յաւիտեան ։ 'Ի հնումն մարգարէք ոմանք հոգիընկալք լինէին. այլ յետ մարմնանալոյ միածնիս եւ կատարման տնօրէնութեան նորա եւ վերանալոյ առ իս, հեղից յոգւոյ իմմէ 'ի վ՟ն ա՟մ մարմնոյ, եւ մարգարէասցին ուստերք ձեր եւ դստերք. երիտասարդք ձեր տեսիլս տեսցեն, եւ ծերք ձեր երազովք յերազասցին. եւ եղիցի ա՟մ որ կարդասցէ զա[illegible] տ՟ն, կեցցէ ։

Տեսանէ՞[illegible] ոգ գ[illegible]տեան հոգւոյն մե՞յ, որ [illegible] ս[illegible]տեան բանին [illegible], եւ վեր[illegible] հայր, եւ հաշ[illegible]ուցանե[illegible]ս. տեսա[illegible] զի ի[illegible]տրն, լաւ է [illegible]եթէ [illegible]մն հոգւոյն [illegible]անի[illegible]որդւոյ առ [illegible] եբաց մեզ [illegible] հոգին իջ[illegible]մամբ

մամբ իւրով եբաց զսահանս երկնից , և անձրևեաց ՚ի մեզ զԾմ յորդաւծ շնորհաց և պարգևաց իւրոց իբրև զջուրս բազումս՝ որք ծածկեն զծովս . զի հոգի տն ելից զտիեզերս ։

Նոյն այն է՝ զոր տէրն ասաց . որ հաւատայ յիս , որպէս ասեն գիրք , գետք յորովայնէ նր բղխեսցեն ջրոց կենդանութե ։ Զայս ասէր վս հոգւոյն՝ զոր ընդունելոց էին . զի չև էր հոգի , քանզի յս չև էր փառաւորեալ ։ Նաև ուրեմն օրս պենտեկոստէից է որ վայելելայ յարդիւնս վաստակոց փրկչին . զի գալուստ հոգւոյն ոչ՜ այլ եղև պտուղ մարդեղութե բանին այ և չարչարանաց նր ։ Նոյն այն է՝ զոր տէրն ասէր . ես եկի զի զկեանս ունիցին , և առաւել ևս ունիցին . կեանս ունիցին մարմնանաւոր իմով , յորոյ ՚ի նշանակ բժշկեցի զԾմ ախտս , և զցաւս Ծմ փարատեցի ՚ի մարմնոց մարդկան . այլ ես ետու զմարմին իմ յԾմ ցաւս չարչարանաց՝ մահու չափ ; և մահու խաչի , զի և հոգիք նոցա բժշկեսցին . ես մեռայ մարմնով , զի նոքա կեցցեն հոգւով . ես տուի զհոգի իմ մարդկապէս , զի տաց և մարդկան զիմ հոգի ածապէս . այս է ասել՝ առաւել ևս ունիցին ըղկեանս ինև և արգասմանց կենարար մահու իմոյ . քանզի յետ յարութե իմոյ և ելանելոյ առ հայր՝ առաքեցից զհոգի հօր իմոյ . որ և իմ հոգի , զհոգին ճշմարտութե , զկենդանարարն ազանց բոլորեցունց հոգեղէնս . զի որպէս ես մարմին զգեցայ վս մարդկան , նոյնպէս

պէս և մարդիկ հոգի զգեցցին ինէն և վասն իմ. առի զմարմին նց, տաց նց զհոգի իմ. և լինիցին կենդանիք. ըՏ, զգենուցուք զօ-

րութի՛ 'ի բարձանց ։

Որյամ օրինակ զգալի ցուցաւ տեսիլ յարու-թե մարմնոց, զոր եզեկիէլն ետես. զի նախ ոսկերքն մեռելոտիքն կցեցան յօդ առ յօդ, և ջիլք և մարմինք պատեցան զնոքօք. ձևա-ցան մարդ կատարեալ ըս արտաքնոյն. այլ զի ոչ գոյր 'ի նս շունչ, ՟թ հոգի, չէր տիրա-պէս յարութի. և տակաւին անկեալ տարա-ծեալ կային սփռեալ յերեսս դաշտի Յիս. մինչև 'ի վերստին սքանչելեաց Տն եկն ե-մուտ 'ի նս շունչ և հոգի կենդանի. և այնու-պէս եղեն մարդ կատարեալ 'ի մարմնոյ և 'ի հոգւոյ. կենդանացան և յարեան կանգնե-ցան 'ի վե ոտից. որով և Ճշմարտեցաւ յա-րութի մեռելոց։ Որգ ըս այսն օրինակի 'ի լինել բանին մարմին՝ սկիզբն եղև նորոգու-թե մեռեալ բնութեա. զի մարմին զգենուլ որդւոյ՝ էր որպս թէ պատել զչորացեալ ոս-կերս մեր ջլօք և մարմնովք. այլ 'ի շնչել այ-սօր հոգւոյն սբյ 'ի վերնատան՝ զգեցոյց մեզ հոգի կենդանի, և կենդանացոյց, և ետ գործել զգործս կենդանութե հոգեպէս, նորահրաշ նորոգութ ըս ներքին մարդոյն։

Սու վճռկ գալուստ հոգւոյն սբյ եղև այսօր 'ի նմանութի սաստիկ հողմոյ, որ է նշանակ շնչոյ և ոգւոյ. և հանգեաւ 'ի վե առաքե-լոց 'ի նմանութի լեզուաց հրեղինաց. վս զի հուրն 'ի տարերաց մէջն է առաւել ան-մար.

մարմին, առաւել ներգործական, և առաւ-
ել յայտարար հոգեղէն զօրութեանց և ներ-
գործութեանց. այլ մ՟ն և հրեշտակք՝ որ են ան-
նիւթական հոգիք, անխտիր կոչին հոգե-
ղէնք և լուսեղէնք, հրեղէնք և բոցեղէնք.
ա՟ծ, որ առնէ զհրեշտակս իւր հոգիս, և զպ-
պաշտօնեայս իւր 'ի հուր կիզանող. իսկ լե-
զուն յայտ է թէ գործի է կենդանի բար-
բառոյ 'ի բանական կենդանւոյ. մինչ զի այս
ամ իրօք յայտնի կացոյց հոգին ս՟յ՝ եթէ
եկն առ 'ի կենդանացուցանել շնորհօք զմե-
ղօք մեռեալ բնութիւս:

Այլ թէ որպէս կենդանացան, արիացան,
մանաւանդ թէ և հոգիացան առաքեալքն 'ի
ժամուն՝ յեղակարծ փոփոխմամբ, յայտ է
'ի ներգործութեանց հոգւոյն ս՟յ. որ տայր
նց բարբառել յայլևայլ լեզուս զպատգամս
կենդանիս՝ գերահրաշ քան զմարգարէս.
տայր նց մեկնել զհարազատ միտս մարգա-
րէութեանց՝ առաւել քան զոր իմանային տե-
սանօղք 'ի մարգարէանալ իւրեանց. տայր
նց աւետարանել զեկեղ հասեալ փրկութիւն
տիեզերաց աւետեօք հոգւոյն ս՟յ՝ ա՟ծ աւե-
տեացն խոստացելոց 'ի սկզբանէ. տայր նց
տալ և այլոց զհոգին ս՟բ, և շարժել զսիրտս
լսելեաց հոգւովն ս՟վ, և դարձուցանել
հոգւովն ա՟ծ զհոգիս նց առ ա՟ծ:

Այլ զո՞ր օրինակ լոյս վառէ զճրագ, և ինք-
քեան ինչ ոչ պակասի, և ճրագ 'ի ճրագէ
լուցեալ՝ բազմանայ անսպառութբ, այն-
պէս և անսպառ աղբիւրն լուսոյ ս՟բ հոգին

վառեաց զաշակերտս նորա զճրագունս , և զօ-
րութիւնս նորա վառեցին և նոքա զաշակերտեալս , և
լուսաւորեալք լուսաւորեցին զտիեզերս ամենայն ·
և հրացեալք զինեցին հրով հոգւոյն զմտա-
ւորս ։ Ձկնորսք տգէտք ՚ի դպրութենէ՝ եղեն
հոգւով գիտնաւորք կատարեալք , և գերա-
գոյն փիլիսոփայք իմաստունք ըստ Աստուծոյ՝ յաղ-
թողք ամենայն իմաստնոց աշխարհի · տկարք առաքինա-
ցան և զօրացան Քրիստոսիւ զթշնամիս և զխնճնակալս ·
աղքատք մեծացան հաւատով և մեծացու-
ցին զտիեզերս · հինք ըստ օրինաց կարգի՝ նո-
րոգեցան շնորհօք , և նորոգեցին զաշխարհ աստուածգի-
տութեամբ · և պարզաբար՝ մարդիկ սակաւա-
ւորք և աննշանք՝ զգեցեալ զհոգի Աստուծոյ , մե-
ծացուցին զհօտն Քրիստոսի զփոքրիկ , և եղեն կա-
թուղիկէ ամենայն տիեզերական եկեղեցի առա-
քելական , զարդարեալ պէսպէս շնորհօք
հոգւոյն , և փայլեն նշանօք և արուեստիւք·
որովք կերպարանափոխ եղև աշխարհ , և ցուցաւ
երկինք ՚ի յերկրի ։

Այլ ո՞ կարէ բանիւ բովանդակել զգալըս-
տեան հոգւոյն սրբոյ զանբաւ բարիս՝ յեկե-
ղեցի Աստուծոյ՝ յորէ անտի պենտեկոստէից մինչև
յօրս յայս · զի զոր յայնժամ մէին հաւատոյ
ասէր առ ժողովեալս , զնոյն և առ ձեզ ու-
նիմ երկրորդել · ձեզ են աւետիքս և որդ-
ւոց ձերոց , և ամենայն հեռաւորաց՝ զորս կոչես-
ցէ Տէր Աստուած մեր · վասն զի ըստ տիրական խոստա-
ման , հոգին որ իջեալ ՚ի դասս առաքելոց՝
ոչ մեկնեցաւ և ոչ մեկնի երբէք ՚ի կաթու-
ղիկէ և յառաքելական եկեղեցւոյն Քրիստոսի · զի

առ ձեզ բնակեսցէ՝ ասէ , և ի ձեզ եղիցի յաւիտեան : Մինչ զի զո՞ր օրինակ ամ կենդանութիւն մարմնոյ և ամ վայելչութիւն մարդոյն է ՛ի հոգւոյ անտի նր , նոյնպէս և ամ բարիք եկեղեցւոյ և կենդանութիւն և շնորհք հոգւոց մերոց է ՛ի հոգւոյն սբյ . և զի՞նչ ասեմ ամ բարիք , այլև հիմն ամ բարեաց՝ հաւատք , և դուռն ամ բարեաց՝ աղօթք . զի և ոչ իսկ կարող է ոք՝ ասէ առաքեալն՝ ասել Տէր զյս , եթէ ոչ հոգւովն սբվ . և զոր կամքն յաղօթս՝ ոչ գիտեմք , այլ ինքն հոգին լինի բարեխօս՝ ղյ տաւն տուօղ աղօթից , ՛ի հեծութիւնս անմռունչս , և որպէս յանդիմանականաց հօր ՛ի դիմաց մերոց , այն՝ որ էն էակից և փառակից , միջնորդ և բարեխօս զինքն ընծայեցուցեալ . ով և ծացածին բանն կոչի և է բարեխօս վս մեր : Եւ զի այս այսպէս , մեք զի՞ կամք թմբրել , զի՞ կամք տարակուսեալ , իբր անհոգի և անշնչացեալ , թափուր ՛ի շնորհաց և ՛ի պարգևաց կենդանարար նր հոգւոյն . եկայք դիմեսցուք յաղբիւր անմահութեան , յաղբիւր շնորհաց և գթութեան , որ բղխէ անհատահու և անսպառելի յեկեղեցի այ՝ հոգին այ : Եթէ առաքեալքն նովաւ զօրացան , աշակերտք նովաւ լուսաւորեցան , վրդպք նովաւ փայլեցին , վկայք նովաւ յաղթեցին , կուսանք նովաւ առաքինացան , ճգնաւորք նովաւ հանդիստացան , և ամ սբք յեկեղեցականն և յծականն կարգէ՝ նովաւ սրբեցան և արդարացան , մեք զի՞ հեղգամք ապաւինիլ

նիլ յամենազօր օգնականութենէ նորա . որ է կեանք կենաց մերոց , և Հոգի Հոգւոյ մերոյ . մխիթարիչ , բարեխօս , զօրացուցիչ , առաջնորդիչ յամ 'ի գործս բարութե . ած մեր և տր մեր Հոգի ածեղէն :

Ո՜ն երկայնք աւուրս շնորհին մաղթեսցուք 'ի մարդասէր Հոգւոյն զաւուրս շնորհ ընդ մք առաքելայն , և զամ շնորհս . և զպարգևս նր՝ զոր առատացոյց և առատացուցանէ յեկեղեցի մք յամ ժամանակի :

Ո՛վ անմահ և անմահաբար մք Հոգի՝ կենդանացո՛ այսօր խորհրդով գալստեան քո զմեզ՝ 'ի մեռելոտի գործոց մերոց դառնալ յածդ կենդանի . խաղաղացո՛ զխռովութիւս մեր 'ի ծով կենցաղոյս՝ խաղաղութեն երկնաւոր . նորոգեա՛ զչնութե մեր , սիրտ մք հաստատեա՛ 'ի մեզ , և Հոգի ուղիղ նորոգեա՛ 'ի սրտի մերում . ած զմեզ շնորհօք , և փայլեցո՛ եօթնարփին քո պարգևօք . լուսաւորեա՛ զաչս սրտից մերոց , և ուղղեա՛ զկամս մեր 'ի կամս քո՝ 'ի բարին , 'ի հաճոյսն և 'ի կատարեալն . զօրացո՛ զտկարութիւս մեր , ամրացո՛ զմեզ ը հովանեաւ թևոց քոց յամ արկածից երևելի և աներևոյթ թշնամւոյն . անկեա՛ 'ի հոգիս մեր զծառն կենաց զսէրդ ածեղէն՝ պտղաբերել զածսիրութե և զեղբայրսիրութե հանդերձ ամ առաքինութբ , որ են պտուղք Հոգւոյդ սբյ . և տո՛ւր մեզ առատէն ճաշակել զքաղցրութիւն քո , և 'ի հանդերձեալն արբենալ և զմայլիլ անմահական բաժակաւդ 'ի սեղանի հօրն երկ-

նաւորի , զոր պատրաստեաց մեզ միածինն , և դու հրաւիրեա՛ 'ի նոյն զկամարարս և զսի-րելիս անուանդ քո սբյ . զի օրհնեսցուք հա-նապազ յանսպառ ուրախութիւն ընդ ամ սբս զերեքսրբեան մի տրութիւնդ հօր և որդւոյ և հոգւոյդ սբյ յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃԱՌ. ԺԶ.

Ի Վերափոխումն սբ Ածածնի .

Գերեղեցիկ խորհրդովք այ՝ սբ եկեղեցին , նոյնպէս և կատարած տնօրինական խորհրդոց և տրունական տօնից է մի և նոյն շառաւիղ օրհնութեան՝ տիրամայր նա կոյս ածածինն մարիամ . որ սբ ծառ կենաց՝ յետ ընծայելոյ երկրի և երկնի զպտուղն կենաց զածորդին իւր , քաղեցաւ և ինքն 'ի կենաց աստի , և փոխեցաւ յանմահ 'ի կեանս ։ Այն՝ որ ոչ միայն առիթ եղև մեզ կենաց ծնանելով մեզ զկեանս , այլև պատճառ սբ մարդեղութե , նոյնպէս և ամ բարեաց ե-ղելոց 'ի ձեռն մարդ եղելոյն վն մեր կենա-րար բանին . որով և գործակից ամ արդեանց փրկագործութե փրկչին , մինչև 'ի վերջին պտղաբերութի անգամ , 'ի գալուստ ասեմ հոգւոյն սբյ . զոր ոչ միայն նախ կոյսն ըն-կալաւ լիութբ 'ի հիմնարկութե օրինաց շնոր-հաց , այլ և նա ինքն կոյսն եա կանխել զա-ռաքելումն նոցա 'ի դասս առաքելոց՝ զօրաւոր

բա

բարեխօսութե̄ իւրով , երբ կային մեռա-
սանքն 'ի վերնատան միաբան յաղօթս հան-
դերձ Մարեմաւ մարբն յի̄ և եղբարբք նր̄ :
Նու զոր օրինակ հոգւին սբ̄ փոխան միածնին
հօր՝ մխիթարիչ եկն յ[illegible] , աներևոյթ ան-
ձամբ՝ և երևելի ներգործութե̄ շնորհաց
իւրոց , նոյնպէս և Յունարան հոգւոյն սբ̄յ
Մարիամ՝ մի աղաւնին և կատարեալն՝ անա-
րատ հարսն և անարատ մայր ա̄ծն՝ յետ վե-
րանալոյ որդւոյն յերկինս էր մի միայն ե-
րևելի մխիթարութի̄ առաքելոց և աշակեր-
տաց , իբրև տիրապէս մայր եկեղեցւոյ : Որ
և մի միայն յոյս մեր ճանաչի յետ միածնին
իւրոյ և Է̄ միածնին իւրոյ՝ նաև յետ ելից
իւրոց յերկրէ յերկինս , զոր տօնախմբէ այ-
սօր եկեղեցի՝ սբ̄ տօն տ̄րունական և ծագ-
տնօրինական խորհրդոց . զի եթէ փառք
որդւոյն՝ մօրն է փառք , այսպէս և փառաւո-
րութի̄ մօրն՝ որդւոյն է փառաւորութիւն՝
յերկինս և յերկրի :

Արդ տեսէք ինձ հաւատացեալք քի̄ զպայ-
ծառութի̄ խորհրդոյ տօնիս մ̄ծամօր կուսի .
քանզի այսօր տօնէ եկեղեցի զփոխումն նր̄
յերկինս՝ ոչ միայն հոգւով , այլև մարմնով .
վասն և վերափոխումն առձայնէ . իմա , ընդ
երեքօրեայ ննջմանն քաղցր քնով անպար-
տական մահու ըստ նմանութե̄ միածնին՝ և
զյարութի̄ նր̄ յաւուրն երրորդի և զվերա-
նալն յերկինս հրեշտակօք 'ի ձեռն մ̄ծորդ-
ւոյն՝ միանգամայն տօնախմբելով յերկնս
երբեակ աւուրս՝ Թ̄ իննեակ դասուց հրեշ-

տակաց ։ Սն զի հասարակաց է տօնս երկ-
նաւորաց և երկրաւորաց՝ 'ի պատիւ վերջին
փառաւորութեան և ծայրագոյն ուրախութեան
Թագուհւոյն իւրեանց ։

Օ պատմականն հատուցաք բան՝ որ վն սա-
ցին իրաց, 'ի կարգի անդ վարուց սրբց՝ իբ-
րև լրումն կենաց տիրամօր, 'ի մէջ առեալ
զաւանդութիւն եկեղեցւոյ յառաջնոց անտի
հարց և 'ի փառաւորեալ վն վերափոխման
նորա Ածածնի յերկրէ յերկինս . Մնայ աստա-
նօր տօնական և եթ հանդէս նշանակել, իբ-
րև ուրախակցութի տիեզերաց ընդ փառա-
փառաց դշխոյին՝ 'ի յերկինս ։

Ապաքէն ըստ վաստակոց բարեաց՝ և պտուղ
փառաւոր առի և է . ոչ է ըստ իւրաքանչիւր
արդեանց՝ վարձ փոխարինաց օրինաւոր ծա-
նուցեալ է . ըստ քրտանց և հանդիստ վայե-
լուչ դատեալ . ըստ մրցանաց և յաղթանակ,
ըստ յաղթութեան և պսակ . ըստ աշխատանի մե-
ծութի, ըստ մեծութեան և պատիւ, ըստ պատ-
ուոյն և փառք և գովութի արժանաւոր ։
Իսկ այս ամ ոչ 'ի մարդկանէ առ մարդ, այլ՝
ած սքանչելեացս, յոյ առ ազգակից իւր, որ
միանգամայն դուստր է իւր, և հարսն իւր,
և մայր իւր՝ ամենօրհնեալ և փառաւորեալ
կոյսն մարիամ . եթէ առաքինի վաստակօք,
առաւել քան զչնաշխարհիկ զինուորութեանց
երկնից և ամ ընտրելոց 'ի մարդկանէ ար-
դիւնաւորեալ . և եթէ մեծութ գերաստիճան
պատուոյ ածամայրութեան՝ ամ արարածոց
երևելեաց և աներևութից վեհագոյն . ա-

պա

ղա դրախտում փառաց եհաս այսօր 'ի յեր-կինս՝ այս դշխոյ փառաց, որպիսի ընկալեա-պսակ պարծանաց մայրն լուսոյ՝ 'ի հօրէն լու-սոյ և 'ի լոյս որդւոյն և 'ի լոյս հոգւոյն ։ յոր բարձրութիւն անպատում շքոյ ամբար-ձաւ, և յոր խորս անսահման ծովուն մխե-ցաւ ։ զի եմուտ յուրախութիւն տն և որդւոյ իւ-րոյ, տեառն և հօր իւրոյ և փեսային իւրոյ ։ Ո՞ր 'ի ձեռս առից օրինակ անօրինակ բա-րեմասնութեան և անպայման փառաւորութեան և անիմանալի երջանկութեան կուսին վերա-փոխելոյ ։ Պնէ՛թ ստուերաբար տպաւորութեամբ այսպէս իմաստասիրեսցուք ։ եթէ դուստր արքայի 'ի ներքուստ է փառաւոր ամ զար-դուք, ըմ, ամ փառք դստեր թագաւորի 'ի ներ-քոյ, ապա 'ի միտ առէք՝ եթէ կարէք, և հաւատասցէ՛ք անհամեմատ օրինակաւ զան-թարգմանելի զփառաւորութիւն մարիամու 'ի ներքին և յանմատոյց սենեկի երկնաւոր թագաւորին ։ Որ այն փառք իցեն, որ այն փառք ոչ իցեն, զոր ետ կուսին այսօր հայրն երկնաւոր իբրև դստեր սիրելոյ ։ Ո՛ այս միայն ունիմք առնել յն գրոց ։ բայց ում դըս-տերք ստացան զմեծութիւն ։ այլ դու առաւ-ելեր եղեր և անցուցեր զամենեքումբք ։ Նա-այսչափ միայն լսեմք 'ի գրոց՝ առնել այսօր հօրն էական առ ծոցածին որդին ։ կացցէ դշխոյ ըն աջմէ քումմէ ։ այս է՝ զոր օրինակ դու նստիս ըն աջմէ իմմէ իբրև որդի համա-պատիւ ծնողիս և թագակից, կամիմ զի և մարիամ դշխոյ մայր քո նստցի աջմէ փա-

ռաւորութիւն ի աջմէ քումմէ՝ ով մերձաւորա-
տիր̂ իրաւամբք. զի թէպէտև ոչ կարէ նստա-
տել յաթոռ Ածայինն, զի է լոկ արարած,
այլ սակայն կարէ և պարտի կալ ան̃ի մէջ
մերձաւոր աթոռոյ Ածութեն մերոյ, զի է
ծնօղ արարչի. վ̃ոյ անուն է նմա գերապա-
տիւ լինել քան զամ̃ արարածական բնութիւ
մարմնաւորաց և հոգեղինաց՝ ով ազգակից
մ̃յ, և փառաւորիլ յամենեցունց ով դշխոյ
փառաց յաւիտեան։

Ի մէտ առէք դարձեալ՝ եթէ կարէք, թէ
որպիսի փառս ետ կուսին և էակից և փա-
ռակից հօր և որդւոյ Նր̃ հոգին Ած՝ ով ա-
նարատ հարսին իւրում. զի թէ յերկրի հա-
մանացաւ նմա կատարեալ հաճու̃՝ ով ամ-
բիծ թևօք աննիւթական աղաւնին, և ամ̃
շնորհօք ելից զնա աղբիւրն շնորհաց, զի՞նչ-
պիսի արդեօք փառօք մեծարեաց զնա յեր-
կինս երկնից։ Օ այս գիտեմք, զի շնորհքն
է գրաւական փառաց, և փառքն՝ պսակ հա-
մեմատ շնորհաց. և զի շնորհք հոգւոյն ՚ի
Մարիամ էր արտաքոյ չափոյ և կշռոյ, ապա
և փառք նր̃ ՚ի վեր է քան զմիտս և զխոր-
հուրդս համօրէն եղականաց. քանզի եղև
վերառեալ՝ ով նուագէ եկեղեցի ՚ի խոր-
հուրդ տօնիս, նոյն յերկրէ յերկինս հարսն
ընծայեալ՝ ՚ի յառագաստն անապականն՝
յանմատչելին եղականացս ի երրորդութե̃.
վ̃յ և հոգեկիր հռետորն ասէր. երրորդու-
թեն անտես թագնութե̃ խորհրդակից սի-
րոյ կոչեցար։ Եւ կարի իսկ քաջ. զի եթէ
փառք

փառք դստեր Թագաւորի են ներքին, այլա փառք նր̄ ը̄ն որում հարսն Թ̄գրի՝ են ներքսագոյն. վ̄ն և կրկին եւս անհաս՝ խորհրդոց և բանից հրեշտակաց և մարդկան:

Ա̃նայ ձեզ այսուհետև որդիք մարդկան՝ որդիացեալք մարիամու յետ միածնին անդրանկի, 'ի մտ առնուլ՝ ո՛րչափ և կարող էիցէք, Թէ ո՛րպիսի փառօք փառաւորեաց այսօր և փառաւորէ յանանց յաւիտեանս ք̄ն որդին ա̄յ զմայր իւր ը̄ն մարմնոյ. որ է մայր և կոյս, մայր սիրելի և մայր սիրոյ, մայր ա̄յ՝ սիրեցելոյ յա̄յ: Զայս միայն գիտեմք ամէք, և յիրաւի, զի նոյն փառք են անհասանելի՝ որով պատուէ զտիրամայրն հայր, և որով պատուէ որդի. որպէս և նոյն՝ որով պատուէ և հոգին ս̄բ: Բայց և զայն ո՛չ անգիտանայք, զի դուստր հօր ասի կոյսն ս̄բ, կմ̄ հարսն հոգւոյն ս̄բյ՝ ընտրութ̄ շնորհաց ա̄ծամայրութն. բայց ա̄ծամայր ասի և է՝ իսկապէս ծննդութ̄ ա̄ծորդւոյն ը̄ն մարմնոյ. վ̄ն երրորդութն ազգակից ճանաչի, այլ որդւոյն ա̄յ բնաւորապէս մայր անմիջական գտանի:

Աւ զի այս այսպէս, քաջայայտ ուրեմն է՝ Թէ իրաւունք մայրութն պահանջէ յորդւոյ զառանձին պատիւ, և յայնպիսի որդւոյ՝ որ է ա̄ծ և ա̄յ որդի. վ̄ն ունի առնել ա̄ծորդին մասնաւոր օրինակաւ եւս պատուաստրութն մօր իւրում սիրելւոյ՝ քան զոր առնէ նմա իբրև դստեր հօր իւրոյ և հարսին հոգւոյ իւրոյ: Այն է փառաւորել զնա

իւ

իւրոյն մարմնով՝ յորմէ էառ զմարմին, ուր և սիրէ զնա և որդիական սիրով՝ որում որդիացաւ. և ահա զայս սէր և պատիւ. գտանէ ուր դիւրըմբռնելի՝ ՚ի միտ առցուք ըստ կարի։

Բայց և այս է ՚ի վեր քան զմերս տեսութն և մեկնութիւն. քանզի զիա՞րդ հնար իցէ մարդկեղէն լեզուի թարգմանն լինել սրտի որդւոյն այ՝ թէ որչափ սիրէ զմայր իւր ընքանչելի. կմ մեկնել զանչափութիւն որդիական գթոյն, զանբաւութիւն բնական երախտագիտութեն, և զանեզրական յարգ և մեծարանս ներքին, և զանհամեմատ փառս և զպատիւ առ Ճշմարիտ ծնօղ իւր մարմնոյ. զի ոչ գոյ այլ որդի ուր զյն, և ոչ այլ մայր որպէս զմարիամ կոյս. զի մարթասցուք ՚ի նմանւոյ զնմանն իմաստասիրել։

Որչափ միայն մարթ է և պարտ է ՚ի փառսէ զմեծն իմանալ, զի թէ երկրաւոր ոք թագաւոր փարթամ առաքինի և իմաստուն՝ փառաւորէ անշուշտ զմայր իւր սիրելի ըստ ամ կարի իւրում ամ փառօք իւրովք, կարգելով զնա գլխոյ փառաւոր իւրում թգրութն, և տալով ՚ի նր ձեռս աննախանձ զմեծութի գանձուց իւրոց՝ Ճոխանալ ամիւ և Ճոխացուցանել զայլս, անհամեմատ օրինակաւ զնոյն է ասել և զերկնաւոր արքայէն. որ է տր տրանց և թգր թագաւորաց՝ ածապէս և մարդկապէս՝ անբաժանելի և անշփոթ միութբ։

Ով ոչինչ են զարմանք, եթէ քս փառաց թգր՝

Թ̃ր` այսօր զմարիամ մայր իւր յերկինս վերափոխեալ յարքունիս իւր, արար զնա տիեզերաց տիկին փառաւոր` ա̃ծպետակա-նին հաղորդ փառաց, կարգեաց զնա դշխոյ երկնի և երկրի, կացոյց զնա Թագուհի հրեշտակաց և մարդկան, օգնատատիրու-հի ա̃մ արարածոց, մայր հասարակաց, և գանձապետ անսպառ և անսահմանն գան-ձուց ա̃րուէ իւրոյ. մինչ զի` ո̃պ յանուն յի̃ք-քի̃ ա̃մ ծունր կրկնի` երկնաւորաց, և եր-կրաւորաց, և սանդարամետականաց, որպէս ա̃ն և Թագաւորի բոլորեցունց, նոյնպէս և յանուն մարիամու ա̃մ ծունր կրկնեսցի իբ-րև տիրամօր և Թագուհւոյ բոլորեցունց. և ո̃պ ա̃մ որ կարդասցէ զանուն ա̃ն, կեց-ցէ, նոյնպէս և որ կարդայ զանուն մարիա-մու մօր ա̃ն, մի կորիցէ. և ո̃պ ողորմու-Թ̃ ա̃ն լի եղև երկիր, նոյնպէս և ողորմածու-Թ̃ տիրուհւոյն է առլցեալ. զի և նա ողորմու-Թ̃ ա̃ն է ողորմած, և ա̃ծորդին ոչինչ ան-խայէ մօր իւրում ։

Ո՞չ ապաքէն և արդիւնք գործոցն զայս ա-ղաղակեն յօրէ անտի փոխմանն կուսին յեր-կինս մինչև ցայսօր. և նոյնպէս եղիցի մին-չև 'ի կատարած աշ̃խի. զի ո̃պ անպակասելի է եկեղեցի, նոյնպէս և ոչ պակասեսցի 'ի նմանէ գութ սրբոյ կուսին` որ է մայր եկե-ղեցւոյ և մայր փեսային եկեղեցւոյ. վ̃յ և անխտիր ունիմ ասել, տ̃ր հովուեսցէ զիս, և ինձ ինչ ոչ պակասեսցի. և տիրամայրս խնամարկեսցէ զիս, և ինձ ինչ ոչ պակա-սեա

սեւացի ։

Ո՞չ զնոյն յայտնի կացուցանէ զփառաւորու-
թիւն ածածնի յերկինս և յերկրի՝ նորուն.
իսկ կանխասաց մարգարէութի. յայսմ հե-
տէ երանեսցեն զիս ամ ազգք. զի ոչ միայն
երկրածնացս ազգք և ազինք երանեցին և
երանեն զնա, այլև դասք երջանկաց երկ-
նային զուարթնոց. զի ոչ նովաւ օրհնե-
ցան ամ ազինք, նոյնպէս և օրհնեն զնա
ամ ազինք երկրաւորք և երկնաւորք ։ Ող-
քեզ ոչ միայն որդիք մարդկան, այլև վերին
զօրութիւնք՝ դասք անմարմնոց՝ հոգեղինաց՝
հրեղինաց՝ զուարթնոց և հրեշտակաց՝ գա-
հաւքանեն և վերօրհնեն և փառաւորեն ըզ-
մայր և զաղախին փրկչին մերոյ. սպասա-
ւորեալդ 'ի սերովբէից և երկրպագեալդ 'ի
քերովբէից՝ Է որդւոյ քում միածնի մայր
ամենօրհնեալ մարիամ։

Այլ ես տկրամայր կամէի 'ի փառսն քում
զքեզ տեսանել 'ի փառս փրկչիդ իմոյ, զի
թերևս կարօղ լինէի յայնժամ պատմել
զփառաւորութի քո փոքր 'ի շատէ. թէպէտ
և 'ի հրեշտակաց, և 'ի սրբոց՝ որք կան 'ի
պաշտօն տիրուհւոյդ՝ է անճառելի. քանզի
անճառ է խորհուրդ փառաց կուսիդ և ան-
մարմնոցն ։ Կամէի տեսօղ լինել գէթ կեն-
դանի պատկերի մօրդ լուսոյ, զի նովաւ տե-
սանէի և զհարազատ նմանութի կերպարա-
նաց ածորդւոյդ, որ է միանգամայն կեր-
պարան հօրն լուսոյ և նկարագիր էութե նր.
այս է ինձ միակ ցանկալի յամ 'ի կեանս իմ,
և

և զմի զայս խնդրեմ 'ի Տեառնէ և 'ի տիրուհւոյդ 'ի կեանսն յաւիտենից . տեսանել հոգւով 'ի բանն մարմնացեալ զհայրն երկնաւոր ընդ միասնական նոյն հոգւոյն , և զմայրդ մարմնոյ աչօք . յայնժամ լինիցի ինձ ոչ կարօտիլ ճառից անճառութեան , այլ զմայլիլ 'ի փառս անբաւութեան՝ ընդ փառս քո , որ առատափայլեալ 'ի փառաց միածնիդ , որ է ծագումն փառաց հօր իւրոյ . որում և ընդ որում հօր ամենակալի և կենդանարար նոյն հոգւոյն փառք և երկրպագութիւն յաւիտեանս .

ամէն :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃՌ. Ա. ԺԳ :

Ի տօնս սրբոյ Խաչին Աստուածընկալ :

Տօնք խաչի են զանազան . է՛ որ 'ի պատիւ բուն խաչափայտի՝ որ և կենաց փայտ, յոր բևեռեցաւ փրկիչն Քս , կախեալ կեանքն իւր և պտուղ կենաց զկենաց ծառոյ՝ 'ի ճաշակումն անմահութեան հաւատացելոց , կամ զնշանակէ ամբարձելոյ 'ի մէջ երկրի առ 'ի բժշկութիւն՝ որոց 'ի նա հայեցին յետ հարուածելոյ 'ի հին օձէն : Է՛ որ 'ի պատիւ նմանութեան սբյ խաչի երևելոյ յերկինս հրաշապէս՝ լուսատեսակ փայլմամբ , յօրինակ հանդերձեալ երևման բուն խաչափայտի իբրև նշան որդւոյ մարդոյ՝ Քսի 'ի միւսանգամ

զամ գալստեան նորա յաւուրն յետնում զի
ժողովեսցին Ը՟ Թեւօք նր ամ խաչազգեացք,
ՃԷ . Ճշմարիտ խաչապաշտք ածապաշտք՝ որք
զխոնարհեցան զկնի քո ուղիղ հաւատով ա-
նեղեկեայ յուսով և ջերմ սիրով՝ հանդերձ
ամ գործովք բարեաց :

Այս է որ 'ի պատուի՟ նոյն նշանի սբյ խաչին
առ հասարակ, եթէ 'ի միտս՝ մանաւանդ
թէ 'ի սիրտս մեր տպաւորելոյ, և եթէ 'ի
ճակատ մեր դրոշմելոյ, եթէ կազմելոյ 'ի
պէսպէս նիւթոց, և եթէ նկարելոյ 'ի պատ-
կերս, եթէ կանգնելոյ 'ի խորանս եկեղեց-
ւոյ, և եթէ ուր և իցէ՝ երկրպագելոյ 'ի
քրիստոնէից միաբան և առանձինն . զի նշան
կմ ձև խաչին՝ է երևեցուցիչ պատուական
խաչափայտին, և նովաւ յանդիման մեզ կա-
ցուցիչ զխաչելեալն քս, որ է տր մեր և փրկ-
կիչ մեր, ած մեր և թագաւոր մեր : Այս և
պատուի՟ և երկրպագութի՟ տուեալ նշանի
սբյ խաչին՝ է միշտ երկրպագութի ածային .
զի վերածի առ խաչելեալն՝ որ է ած : Որ
օրինակ և որ պատուէ զդրօշակն արքունի՝
զարքայն փառաւորէ նովին . և որ պատուէ
զզէն յաղթութե զօրագլխին՝ զզօրագլուխն
փառաւորէ ոմն յաղթող :

Յորմէ յայտ է թէ և տօնք խաչի առ հասա-
րակ՝ են տօնք տէրունականք կարգեալք 'ի
պատուի՟ խաչելեալ փրկչին, և 'ի յիշատակ
խաչելութե նր 'ի լեառն գողգոթայ 'ի փրկ-
կութե տիեզերաց, և 'ի յորդոր ճանաչելոյ
մեզ զերախտիս խաչեցելոյն, և զհետ եր-
թալ.

Թաւալոյ նորա ճանապարհաւ խաչի ։ Եւ այս իսկ է փոխման տօնելոյ մեր զՔս խաչն կմ զնշան սբյ խաչին , և բազմապատիկ նորա զելոյ և մեծացուցանելոյ , և պարծելոյ ըստ առաքելոյ . այլ ինձ քաւ՝ լիցի պարծիլ , բայց միայն ՚ի խաչն տն մերոյ յսի քսի , որով աշխ ինձ ՚ի խաչ ելեալ է , և ես աշխի . զի եթէ չարչարանաց և խաչին յսի կցորդ լինիցիմք , և փառացն հաղորդ լինելոց եմք ։

Ե.րդ՝ բաց յօրէ աւագ ուրբաթու , որ է օր չարչարանաց և խաչելութեան փրկչին , մեծ և օր սգոյ եկեղեցւոյ ըստ առաքելոց և ընդ ցաւագին մօր խաչեցելոյ , և որ ցաւակցութեան և խաչակցութեան ըստ խաչեցելոյն , կարգեցաւ յեկեղեցւոջ տօնք խաչի ուրախականք՝ ՚ի մասնաւոր աւթից ուրախութեան աւուրց . Զի յերևմանէ լուսեղէն խաչին յօդս առ կոստանդիանոսիւ , և յերևմանէ այլոյ լուսեղէն խաչի յէմ առ կոստանդեաւ որդւով կոստանդիանոսի . ՚ի գիւտոյ խաչափայտին ՚ի ձեռն հեղինեայ մօր կոստանդիանոսի . ՚ի դարձուցանելոյ հերակլի կայսեր զխաչափայտն ՚ի գերութէ պարսից անդրէն ՚ի սրբն իւր յէմ . յերևելոյ մասին խաչափայտի լուսազարդ հրաշիւք ՚ի հայս ՚ի լեառն վարագայ . և եթէ այլ ինչ առանձին նշանք եղեն սքանչելեաց խաչի յայլ և այլ եկեղեցիս , և ըստ նմին կարգեալ տօնք կմ յիշատակք յազգս իւրաքանչիւր ։

Եւ ահա ը՟ այսմ չորս տօնք խաչի կատարին ՚ի մեզ՝ ՚ի դէպ եկեալ քառաւթև սբյ խաչին

ցին կանգնելոյ 'ի փրկութի քառակողմեան Տն:
Առաջին տօնն կոչի և է Խաչվերաց, որ և մեծ խաչ ասի, եղեալ 'ի յայսմաւուրս Հայոց և յունաց և հռովմայեցւոց, 'ի սեպտեմբերի. 14. և մեծահանդէս տօնեալ յամենեցուն. այլ ոչ միօրինակ բացատրեալ յիւրաքանչիւրոց և խորհուրդ տօնին: Քանզի հռովմայեցիք այսչափ միայն յիշատակեն յայն օր. * Վերացումն (կմ բարձրացումն) սբյ խաչի, յորժամ հերակլ կայսր յաղթեալ խոսրովու արքային՝ դարձոյց 'ի պարսից յերուսաղէմ: Իսկ յոյնք 'ի նմին աւուր՝ առանց յիշելոյ զայդ բան, յերկար յիշատակեն զտեսիլ կոստանդիանոսի, թէ որպէս ետես նա յօդս զլուսեղէն նշան տէրունեան խաչի՝ հանդերձ վերնագրովս, այսու յաղթեա. և թէ յետ յաղթու է հաւատաց 'ի քս. և թէ յետ գտանելոյ մօր նր հեղինեայ զխաչն 'ի գողգոթայ 'ի ձեռն յուդայի կիւրեղ կոչեցելոյ, իբրև կամէր ամ ժողովուրդն մատչիլ յերկրպագութի սբյ խաչին յեկեղեցւոջ, ել սբ հայրապետն մակար 'ի բարձր բեմն, և վերացոյց զնր խաչն 'ի տեսիլ բազմաւն. և յայսմանէ կոչեցաւ տօնս այս վերացումն խաչի: Զնոյն երկրորդէ և յայսմաւուրք Հայոց, բայց թողեալ զյիշատակ տեսլեանն կոստանդիանոսի՝ նշանակէ զգիւտ խաչին 'ի ձեռն հեղինեայ. և 'ի վերջ բերէ՝ թէ յայնժամ արարին նաւակատիս եկեղեցւոյ յեջմ զաւուրս ութ. և ցուցանէին զպատուական խաչափայտն ամ ժողո-

վրդեան ․ և այնուհետև վերացուցանելին
անտես առնել 'ի մարդկանէ մինչև 'ի ծաղ-
կազարդն ․ վո՛յ և անուն տօնիս խաչվերաց
առի ։ Նա և լաւ ևս գրի անդ 'ի խորագրի ա-
ւուրս ․ * Սեպտեմբերի ․ ԺԴ ․ Նմանաժո-
ղով և երկնագումար տօն , և բարձրումն և
վերացումն երկրպագելի խաչին քնի ․ յո-
րում աւուր ցուցանի ամենեցուն ածաբարձ
և կենդանարար խաչափայտն 'ի նք գողգո-
թայն ․ և յիշատակ փրկագործ չարչարա-
նացն քնի յուսոյն մերոյ ‖ ։
Իսկ նր իէլ 'ի վերնագրի դնէ ․ * Սեպտեմ-
բեր ․ ԺԴ ․ Տօն է վերացման նր խաչին , զոր
եգիտ Հեղինէ ‖ ․ և ըն նմին 'ի կարգի գրել
լոկ զպատմութի գիւտի խաչին՝ 'ի վր բերէ ,
թէ ընդ այս յոյժ ուրախացեալ նր դշխոյն՝
որոյ շինեալ էր և եկեղեցիս յեմ , * Հրա-
մայեաց մեծապայծառ ցնծութ տօն կատա-
րել վն նաւակատեաց եկեղեցեացն՝ երև-
մամբ նր խաչին 'ի սեպտեմբերի ԺԴ ․ ամ
յամէ ․ և 'ի նոյն օր ցուցանել զպատուա-
կան խաչն բազմութեն , զի երկիր պագցեն
նմ 'ի փառս քնի ‖ ։ Նոյ և 'ի ~=Ց , պար-
զապէս գրի և պատմի 'ի նմին աւուր նաւա-
կատիք եկեղեցւոյ սբ յարութեն որ յեմ ,
յաւուրս կոստանդիանոսի և հեղինեայ ։
Այսմ նմէ յայտ է թէ խաչվերացն , որ և
վերացումն խաչի , էր տօն վաղեմի յառաջ
քան զաւուրս դարձի խաչին առ հերակլիւ ․
ուստի և յայլ մատենագրաց յայտ է՝ որ յառաջ
էին քան զժամանակս հերակլի , Ջգի և նջ

ռաւորութե ը̅ աջմէ քումմէ՝ ո̅պ մերձաւորա-
տիւ հրաւամբք · զի թէպէտև ոչ կարէ նըս-
տել յաթոռ ա̅ծայնի, զի է լոկ արարած,
այլ սակայն կարէ և պարտի կալ ան̅ըմէջ
մերձաւոր աթոռոյ ա̅ծութե մերոյ, զի է
ծնօղ արարչի · վ̅ոյ անկ է նմա գերապա-
տիւ լինել քան զամ արարածական բնութիւ
մարմնաւորաց և հոգեղինաց՝ ո̅պ ազգակից
ն̅յ, և փառաւորիլ յամենեցունց ո̅պ դշխոյ
փառաց յաւիտեան :

Դու միտ առէք դարձեալ՝ եթէ կարէք, թէ
որպիսի փառս ետ կուսին և էակից և փա-
ռակից հօր և որդւոյ Ս̅բ հոգին ա̅ծ՝ ո̅պ ա-
նարատ հարսին իւրում · զի թէ յերկրի հա-
մանայացաւ նմա կատարեալ հաճու ը̅՝ ո̅պ ան-
բիծ թևօք աննիւթական աղաւնին, և ա̅մ
շնորհօք ելից զնա աղբիւրն շնորհաց, զի՞նչ-
պիսի արդեօք փառօք մեծարեաց զնա յեր-
կինս երկնից : Զայս գիտեմք, զի շնորհքն
է գրաւականն փառաց, և փառքն՝ պսակ հա-
մեմատ շնորհաց · և զի շնորհք հոգւոյն ՚ի
մարիամ էր առատագոյ չափոյ և կշռոյ, ապա
և փառք ն̅ր ՚ի վեր է քան զմիտս և զխոր-
հուրդս համօրէն եղականաց · քանզի եղև
վերառեալ՝ ո̅պ նուագէ եկեղեցի ՚ի խոր-
հուրդ տօնիս, հոյան յերկրէ յերկինս հարսն
ընծայեալ՝ ՚ի յառագաստն անապական՝
յանմահանելին եղականացս ը̅ երրորդութե ·
վ̅ոյ և հոգեկիր հռետորն ասէր · երրորդու-
թեան անտես թաքնութե խորհրդակից սի-
րոյ կոչեցար : Նա կարի իսկ քաջ · զի եթէ

փառք

փառք դստեր Թագաւորի են ներքին, այլ փառք նր սբ որում հարսն Թգրի՝ են ներք-տագոյն. վյ և կրկին և ս անհաս՝ խորհրդոց և բանից հրեշտակաց և մարդկան ։

Ա՜նայ ձեզ այսուհետև որդիք մարդկան՝ որդիացեալք Մարիամու յետ միածնին ան-դրանկի, 'ի միտ առնուլ՝ որչափ և կարօղ էք, թէ որպիսի փառօք փառաւորեաց այ-սօր և փառաւորէ յանանց յաւիտեանս քս որդին այ զմայր իւր սբ մարմնոյ. որ է մայր և կոյս, մայր սիրելի և մայր սիրոյ, մայր այ՝ սիրեցեալ յայ ։ Զայս միայն գիտեմք մեք, և յիրաւի, զի նոյն փառք են անհա-սանելի՝ որով պատուէ զտիրամայրն հայր, և որով պատուէ որդի. որպէս և նոյն՝ որով պատուէ և հոգին սբ ։ Բայց և զայն ոչ ան-գիտանայք, զի դուստր հօր առի կոյսն սբ կմ հարսն հոգւոյն սբյ՝ ընտրութբ շնորհաց ածամայրութն. բայց ածամայր առի և է՝ իսկապէս ծնողութբ ածորդւոյն սբ մարմնոյ. վյ երրորդութն ազգակից Ճանաչի, այլ որդւոյն այ բնաւորապէս մայր անմիջական գտանի ։

Եւ զի այս այսպէս, քաջայայտ ուրեմն է՝ թէ իրաւունք մայրութե պահանջէ յորդ-ւոյ զառանձին պատիւ, և յայնպիսի որդ-ւոյ՝ որ է ած և այ որդի. վյ ունի առնել ածորդին մասնաւոր օրինակաւ ևս պատ-ուասիրութի մօր իւրում սիրելւոյ՝ քան զոր առնէ նմա իբրև դստեր հօր իւրոյ և հար-սին հոգւոյ իւրոյ ։ Այն է փառաւորել զնա

իւ

խուռոմն Մարիամով՝ յորմէ էառ զմարմին , ուր և սիրէ զնա և որդիական սիրով՝ որում որդիացաւ . և ահա զայս սէր և պատիւ գտնէ ուր դիւրըմբռնելի՝ 'ի միտ առցուք ըստ կարի :

Բայց և այս է 'ի վեր քան զմեր տեսութիւն և մեկնութիւն . քանզի զիարդ հնար իցէ մարդկեղէն լեզուի թարգմանել սրտի որդւոյն այն՝ թէ որչափ սիրէ զմայր իւր ընքանչելի . կամ մեկնել զանչափութիւն որդիական գթոյն , զանբաւութիւն բնական երախտագիտութեան , և զանեզրական յարգ և մեծարանս նորին , և զանհամեմատ փառս և զպատիւ առ Ճշմարիտ ծնօղ իւր Ած մարմնոյ . զի ոչ գոյ այլ որդի ուր զյն , և ոչ այլ մայր որպէս զմարիամ կոյս . զի մարթասցուք 'ի նմանւոյ զնմանն իմաստասիրել :

Այնչափ միայն մարթ է և պարտ է 'ի փառաւորէ զմեծն իմանալ , զի թէ երկրաւոր ոք թագաւոր փարթամ՝ առաւելին և իմաստուն՝ փառաւորէ անշուշտ զմայր իւր սիրելի ըստ ամ կարի իւրում ամ փառօք իւրովք , կարգելով զնա գլխոյ փառաւոր իւրում թգուհի , և տալով 'ի ձեռս աննախանձ զմեծութիւն գանձուց իւրոց՝ Զօրանալ ամի և Զօրացուցանել զայլս , անհամեմատ օրինակաւ զնոյն է առնել և զերկնաւոր արքայէն . որ է տր տրանց և թգր թագաւորաց՝ Ածապէս և մարդկապէս՝ անբաժանելի և անշփոթ միութն :

Այլ ոչինչ են զարմանք , եթէ քն փառաց թգր՝

Թգ՟ր՝ այսօր զմարիամ մայր իւր յերկինս վերափոխեաց յարքունիս իւր, արար զնա տիեզերաց տիկին փառաւոր՝ ա՟ծպետականին հաղորդ փառաց, կարգեաց զնա դշխոյ երկնի և երկրի, կացոյց զնա Թագուհի հրեշտակաց և մարդկան, օգնատարութիւնի ա՟մ արարածոց, մայր հասարակաց, և գանձապետ անսպառ և անհասհման գանձուց ո՟րդւոյ իւրոյ . մինչ զի՝ ոչ յանուն յի՟ քի՟ ա՟մ ծունր կրկնի՝ երկնաւորաց, և երկրաւորաց, և սանդարամետականաց, որպս՟ տն՟ և Թագաւորի բոլորեցունց, նոյնպէս և յանուն մարիամու ա՟մ ծունր կրկնեսցի իւրև տիրամօր և Թագուհւոյ բոլորեցունց . և ոչ ա՟մ որ կարդասցէ զանուն տն՟, կեցցէ, նոյնպէս և որ կարդայ զանուն մարիամու մօր տն՟, մի՛ կորիցէ . և ոչ ողորմութն՟ տն՟ լի եղև երկիր, նոյնպէս և ողորմածութն՟ տիրուհւոյն է առլցեալ . զի և նա ողորմութն՟ տն՟ է ողորմած, և ա՟ծորդին ոչինչ անխայէ մօր իւրում :

Ո՞չ ապաքէն և արդիւնք գործոցն զայս աղաղակեն յօրէ անտի փոխման կուսին յերկինս մինչև ցայսօր . և նոյնպէս եղիցի մինչև 'ի կատարած ժմ՟ի . զի ոչ անպականելի է եկեղեցի, նոյնպէս և ոչ պակասեսցի 'ի նմանէ գութ սրբոյ կուսին՝ որ է մայր եկեղեցւոյ և մայր փեսային եկեղեցւոյ . վ՟յ և անխտիր ունիմ ասել, տ՟ր հովուեսցէ զիս, և ինձ ինչ ոչ պակասեսցի . և տիրամայր խնամարկեսցէ զիս, և ինձ ինչ ոչ պակա-

սես

սեսցի :

Ո՞չ զնոյն յայտնի կացուցանէ զփառաւորու-
թիւն ա̄ծածնի յերկինս և յերկրի՝ նորուն . իսկ կանխասաց մարգարէութի̄ . յայսմ հետէ երանեսցեն ինձ ա̄մ ազգք . զի ոչ միայն երկրածնացս ազգք և ազինք երանեսցին և երանեն նմա , այլև դասք երջանկաց երկնային զուարթնոց . զի ոչ նովաւ օրհնեցան ա̄մ ազինք , նոյնպէս և օրհնէին զնա ա̄մ ազինք երկրաւորք և երկնաւորք : Ըզքեզ ոչ միայն որդիք մարդկան , այլև վերին զօրութի̄ք՝ դասք անմարմնոց՝ հոգեղինաց՝ հրեղինաց՝ զուարթնոց և հրեշտակաց՝ գոհաբանեն և վերօրհնեն և փառաւորեն ըզմայր և զաղախին փրկչին մերոյ . սպասաւորեալք 'ի սերովբէից և երկրպագեալք 'ի քերովբէից՝ ո̄ որդւոյ քում միածնի մայր ամենօրհնեալ մարիամ :

Այլ ես տխրամայր կամէի 'ի փառսն քում զքեզ տեսանել 'ի փառս փրկչին իմոյ , զի թերևս կարօղ լինէի յայնժամ պատմել զփառաւորութի̄ն քո փոքր 'ի շատէ . թէպէտ և 'ի հրեշտակաց , և 'ի ս̄ց՝ որք կան 'ի պաշտօն տիրուհւոյդ՝ է անճառելի . քանզի անճառ է խորհուրդ փառաց կուսիդ և անմարմնոցն : Կամէի տեսօղ լինել գէթ կենդանի պատկերի մօրդ լուսոյ , զի նովաւ տեսանէի և զհարազատ նմանութի̄ կերպարանաց ա̄ծորդւոյդ , որ է միանգամայն կերպարան հօրն լուսոյ և նկարագիր էութե̄ ն̄ր . այս է ինձ միակ ցանկալի յա̄մ 'ի կեանս իմ ,

և

և զմի զայս խնդրեմ 'ի տնէ և 'ի տիրուհ-ւոյդ 'ի կեանսն յաւիտենից. տեսանել հոգ-ւով 'ի բանն մարմնացեալ զհայրն երկնա-ւոր ը միասնական Սբ հոգւոյն, և զմայրդ մարմնոյ աչօք. յայնժամ լինիցի ինձ ոչ կա-րօտիլ ճառից անճառութե, այլ զմայլիլ 'ի փառս անբաւութե՝ ը փառս քո, որ ար-տափայլեալ 'ի փառաց միածնիդ, որ է ծա-գումն փառաց հօր իւրոյ. որում և ը որում հօր ամենակալի և կենդանարար Սբ հոգ-ւոյն փառք և երկրպագութի յաւիտեանս. ամէն:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃՌ. Ռ. ԺԿ:

'Ի տօնս սբյ խաչին առաւօտուն:

Տօնք խաչի են զանազան. է որ 'ի պատիւ բուն խաչափայտի՝ որ և կենաց փայտ, յոր բևեռեցաւ փրկիչն Յս, կախեալ կեանքն իւր և պտուղ կենաց զկենաց ծառոյ՝ 'ի ճա-շակումն անմահութե հաւատացելոց, կամ զնշանակէ ամբարձելոյ 'ի մէջ երկրի առ 'ի բժշկութի՝ որոց 'ի նա հայեցին յետ հար-ւածելոյ 'ի հին օձէն: Է՝ որ 'ի պատիւ նմանութե սբյ խաչի երևելոյ յերկինս հրա-շապէս՝ լուսատեսակ փայլմամբ, յօրինակ հանդերձեալ երևման բուն խաչափայտին իւրև նշան որդւոյ մարդոյ՝ ը քսի 'ի միւսան-

գամ

զամ գօղատեան նորա յաւուրն յեռնաւմն զի ժողովեսցին ՂԷ թեւօք նր ամ խաչազգեացք, ԶԻ · Ճշմարիտ խաչապաշտք ամենապաշտք՝ որք զինուորեցան զկնի քո ուղիղ հաւատով աներկեայ յուսով և ջերմ սիրով՝ հանդերձ

ամ գործովք բարեաց:

Այս է որ 'ի պատուիս նոյն նշանի սբյ խաչին առ հասարակ, եթէ 'ի միտս՝ մանաւանդ թէ 'ի սիրտս մեր տպաւորելոյ, և եթէ 'ի ճակատ մեր դրոշմելոյ, եթէ կազմելոյ 'ի պէտս նիւթոց, և եթէ նկարելոյ 'ի պատկերի, եթէ կանգնելոյ 'ի խորանս եկեղեցւոյ, և եթէ ուր և իցէ՝ երկրպագելոյ 'ի քրիստոնէից միաբան և առանձինն. զի նշան կմ ձև խաչին՝ է երևեցուցիչ պատուական խաչափայտին, և նովաւ յանդիման մեզ կացուցիչ զխաչելեալն քս, որ է տր մեր և փրկիչ մեր, ած մեր և թագաւոր մեր: Այս և պատուիւն և երկրպագութիւն տուեալ նշանի սբյ խաչին՝ է միշտ երկրպագութի ածային. զի վերածի առ խաչելեալն՝ որ է ած: Ո՛ր օրինակ և որ պատուէ զդրօշակն արքունի՝ զարքայն փառաւորէ նովին. և որ պատուէ զգէն յաղթութե զօրավարին՝ զզօրավարութիւն

փառաւորէ ոյր յաղթօղ:

Յորմէ յայտ է թէ և տօնք խաչի առ հասարակ՝ են տօնք տրուանահանք կարգեալք 'ի պատուիս խաչելեալ փրկչին, և 'ի յիշատակ խաչելութե նր 'ի լեռան գողգոթայ 'ի փրկութի տիեզերաց, և 'ի յորդոր ճանաչելոյ մեզ զերախտիս խաչեցելոյն, և զհետ երթա

Թաւրոյ Նորա Ճանապարհաւ խաչի ։ Նոյն այս իսկ է փոխման տօնելոյ մեր զՏ͞ր խաչն կ͞մ զնշան ա͞յ խաչին, և բազմապատիկ ներբողելոյ և մեծացուցանելոյ, և պարծելոյ ը͞ն ապօղոսի ։ այլ ինձ քաւ լիցի պարծիլ, բայց միայն 'ի խաչն Տ͞ն մերոյ յ͞սի ք͞սի, որով ա͞շխ ինձ 'ի խաչ ելեալ է, և ես ա͞շխի ։ զի եթէ չարչարանաց և խաչին յ͞սի կցորդ լինիցիմք, և փառացն հաղորդ լինելոց եմք ։

Որդ՝ բաց յօրէ աւագ ուրբաթու, որ է օր չարչարանաց և խաչելութե փրկչին, մ͞յ և օր սգոյ եկեղեցւոյ ը͞ն առաքելոց և ընդ գաւազին մօր խաչեցելոյ, և օր ցաւակցութե և խաչակցութե ը͞ն խաչեցելոյն, կարգեցան յեկեղեցւոջ տօնք խաչի ուրախականք՝ 'ի մասնաւոր առթից ուրախութե առեալք ։ Ա͞ռ յերևմանէ լուսեղէն խաչին յօդս առ Կոստանդիանոսի, և յերևմանէ այլոյ լուսեղէն խաչի յե͞մ առ Կոստանդեաւ որդւովն Կոստանդիանոսի ։ 'ի գիւտոյ խաչափայտին 'ի ձեռն Հեղինեայ մօր Կոստանդիանոսի ։ 'ի դարձուցանելոյ Հերակլի կայսեր զխաչափայտն 'ի գերութէ պարսից անդրէն 'ի տեղի իւր յե͞մ ։ յերևելոյ մասին խաչափայտի լուսազարդ հրաշիւք 'ի Հայս 'ի լեառն վարագայ ։ և եթէ այլ ինչ առանձին նշանք իցեն սքանչելեաց խաչի յայլ և այլ եկեղեցիս, և ըստ նմին կարգեալ տօնք կամ յիշատակք յազգս իւրաքանչիւր ։

Նոյն ահա ը͞ն այսմ չորս տօնք խաչի կատարին 'ի մեզ՝ 'ի դէպ եկեալ քառաւթե ա͞յ խա-

չին

զնին կանգնելոյ 'ի փրկութիւն քառակողմեան Ցփ: Մաղքին տօնն կոչի և է խաչվերաց, որ և մեծ խաչ ասի, եդեալ 'ի յայսմաւուրս Հայոց և յունաց և հռովմայեցւոց, 'ի սեպտեմբերի. 14. և մեծահանդէս տօնեալ յամենեցունց. այլ ոչ միօրինակ բացատրեալ յիւրաքանչիւրոց և խորհուրդ տօնին: Որանգի հռովմայեցիք այսչափ միայն յիշատակեն յայն օր. * Վերացումն (կամ բարձրացումն) սբյ խաչի, յորժամ հերակլ կայսր յաղթել խոսրովու արքայի' դարձոյց 'ի պարսից յերուսաղէմ: Իսկ յայնք 'ի նմին աւուր' առանց յիշելոյ զայդ բան, յերկար յիշատակեն զտեսիլ կոստանդիանոսի, թէ ոչ պէս եսես նա յօդս զլուսեղէն նշան տէրունեան խաչի' հանդերձ վերնագրովս, այսու յաղթեա. և թէ յետ յաղթութեն հաւատաց 'ի քս. և թէ յետ գտանելոյ մօր նր հեղինեայ զխաչն 'ի գողգոթայ 'ի ձեռն յուդայի կիւրեղ կոչեցելոյ, եբրև կամէր ամ ժողովուրդն մատչիլ յերկրպագութի սբյ խաչին յեկեղեցւոջ, ել նր հայրապետն մակար 'ի բարձր բեմին, և վերացոյց զնր խաչն 'ի տեսիլ բազմութե. և յայսմանէ կոչեցաւ տօնս այս վերացումն խաչի: Զնոյն երկրորդէ և յայսմաւուրք հայոց, բայց թողեալ զյիշատակ տեսլեանն կոստանդիանոսի' նշանակէ զգիւտ խաչին 'ի ձեռն հեղինեայ. և 'ի վերջ բերէ' թէ յայնժամ արարին նաւակատիս եկեղեցւոյ յեմ զաւուրս ութ. և ցուցանէին զպատուական խաչափայտն ամ ժողո-

վերջեան ․ և այնուհետև վերացուցանէին անտես առնել 'ի մարդկանէ մինչև 'ի ծաղկազարդն ․ վ՟յ և անուն տօնիս խաչվերաց առի ։ Լաւ ևս գրի անդ 'ի խորագրի աւուրս ․ * Սեպտեմբերի ․ ժդ ․ Համանաժողով և երկնագումար տօն , և բարձրումն և վերացումն երկրպագելի խաչին քրիստոսի ․ յորում աւուր ցուցանի ամենեցուն ամբարձ և կենդանարար խաչափայտն 'ի նոր գողգոթայն ․ և յիշատակ փրկագործ չարչարանացն քրիստոսի յուսոյն մերոյ ։

Իսկ որ ինչ 'ի վերնագրի գնէ ․ * Սեպտեմբեր ․ ժդ ․ Տօն է վերացման սբ խաչին , զոր Եգիտ Հեղինէ ։ և ըստ նմին 'ի կարգի գրելլոյ զպատմութն գիւտի խաչին ' 'ի վ՟ր բերէ , թէ ընդ այս յոյժ ուրախացեալ սբ դշխոյն ' որոյ շինեալ էր և եկեղեցին յեմ , * Հրամայեաց մեծապայծառ ցնծութ տօն կատարել վ՟ն նուաճատեաց եկեղեցեացն ' երևմամբ սբ խաչին 'ի սեպտեմբերի ժդ ․ ամ յամէ ․ և 'ի նոյն օր ցուցանել զպատուական խաչն բազմութեն , զի երկիր պագցեն նմ 'ի փառս քրիստոսի ։ Այլ և 'ի ⁓ = Յ , պարզապէս գրի և պատմի 'ի նմին աւուր նաւակատիք եկեղեցւոյ սբ յարութեն որ յեմ , յաւուրս կոստանդիանոսի և Հեղինեայ ։

Յայսմ ամէ յայտ է թէ խաչվերացն , որ և վերացումն խաչի , էր տօն վաղեմի յառաջ քան զաւուրս դարձի խաչին առ Հերակլիւ ․ տպ և յայլ մատենագրաց յայտ է ' որ յառաջ էին քան զժամանակս Հերակլի , Յ․զի և նէ

յիշատակեն զաօն խաչի հանդիսացեալ յե-
կեղեցւոջ, այսպիսեայս մերձաւորութեան կամ բարձ-
րութեան խաչի անուանեալ. և անտարակոյս
է՝ թէ նաև զաւրհի անյողդողութեան մեր 'ի նոյն
միտս այսպիսի սկսանի ըղձալ խաչին. * Բարձ-
րացուցէք զՏէր Աստուած մեր || ՂԸ: Այլ զի բազ-
մապատիկ է իմանալ զբարձրութիւն խաչի կամ
զմեծարացուցմամբ նորա, որք բազմօրինակ խորհր-
դածութիւն նշանակի 'ի զանազանութեց. և 'ի
նոյն յաւելաւ զկնի նաև տօն ուրախութեան
եկեղեցւոյ Է դարձ խաչին 'ի գերութէ:
Նախ թէ արժան իսկ է, առաջին և երևելի
յաղթութեան և բարձրութեան նշանի սրբոյ խա-
չին, Ա. տեսիլն կոստանդիանոսի, որ ետես
զխաչն մերացեալ յօդս, և նովին նշանաւ
յաղթեաց, և յորում հետոյ բարձրացաւ եղ-
ջիւր իշխանի Աշ Տէրութեան՝ 'ի դառնալ կոս-
տանդիանոսի, և 'ի դտանել մօր նր զՏէր
խաչափայտն, յայտ անդր է՝ զի սկզբն կարգեալ
է տօն խաչվերացին Ե ԺԴ ամսոյ սեպտեմ-
բեր ամսոյ, նոյնպէս և տարեգլուխ յունաց
Ա սկզբան սեպտեմբերի. և սկիզբն ընդիկ-
տիոնի նշ Ա յաղթութեան կոստանդիանոսի՝
'ի ձեռն սրբոյ խաչին երևելոյ նմա յամի Տեառն
312. 'ի սեպտեմբերի ԻԴ: Այս ամ նշա-
նակեցաք 'ի գիտել զպատճառս առաջին և
գլխաւոր տօնի խաչին, որ կոչի խաչվերաց և
Երկրորդ տօն խաչի երևելի՝ զանազանեալ
այժմ յառաջնոյն, և հանդիսացեալ առ ա-
մենեսին, է Կիւրղիխայ. Եր գիւտ խաչափայ-
տին քնի յեզեմ 'ի ձեռն հեղինեայ դշխոյի՝
մօր

մօր կոստանդիանոսի . զոր յոյժ յիշատա-
կեն 'ի մարտի . 6 . և լատինք 'ի մայիսի
3 . իսկ յայսմաւուրք Հայոց դնեն 'ի մայի-
սի . 17 . այլ տօնն փոխադրեալ է յեօթնե-
րորդ կիրակէ խաչվերացի : Ն, ասացի՝ զանա-
զանեալ այժմ 'ի խաչվերացէն . ապա թէ
ոչ՝ Ը նախագրելոյս՝ առ կոստանդիանոսիւ
և հեղինեաւ երևի տօնախմբութիւն գիւտի
խաչին միացեալ Ը խաչվերացի :

Ո՛չ է հարկ պատմել աստանօր զգիւտ խա-
չին, զոր փոքր 'ի շատէ նշանակեցաք 'ի վերա
նորին կիւրղի, այլ միւս կիւրղի կմ կիւրակո-
սի, որ յառաջին յուդա կոչիւր . որպէս և 'ի
վերա հեղինեայ դշխոյի Ը կոստանդիանո-
սի . ուր և Ճոխագոյն առանձնեցաք զտեսիլն
կոստանդիանոսի : Թողեալ յիշել և զմիւս
այլ գիւտ խաչի անտառոյդ, որ (ըստ ~ .
փետր . 26 .) առի լինել վաղագոյն յաւուրս
առաքելոց 'ի ձեռն պատրոնիկեայ կնոջ կղա-
դեայ կայսեր, նովին հանգամանօք Ը հե-
ղինեայ դշխոյի . որ եթէ ունէր ինչ հիմն, 'ի
դէպ գայր առաւել հեղինեայ առաջնոյ՝
ափկնոջ աբգարու Հայոց արքայի, որ թաղե-
ցաւ առ դրան եկեղ առ առաքելովք . այլ
խորհեսցին՝ որ յիշէ 'ի վերա հռիփսիմեայ
մնան 'ի կենաց փայտէ տուեալ կնոջ կղո-
դեայ յառաքելոց, և անտի անցեալ 'ի հռիփ-
սիմեանս, զգիւտ խաչի պարզապէս առէ լի-
նել 'ի ձեռն հեղինեայ մօր կոստանդիա-
նոսի :

Երրորդ տօն խաչին՝ կոչի Երևման խաչ,

կմ երևումն խաչի, յիշատակեալ միայն առ յոյնս և առ հայս 'ի մայիսի 7 . այն իսկ է հրաշալի երևումն լուսեղէն խաչի յօգս 'ի վՐ լերինն գողգոթայ արփիափայլ Ճառագայթիւք յաւուրս ս՜րյն կիւրղի եՃմայ հայրապետի, ոփ լիով գրեցաք 'ի վարս նորա . զորմէ գրեաց և նա ինքն կիւրեղ թուղթ առ կոստանդ կայսր որդի կոստանդիանոսի : Նաև այս կատարի 'ի մեզ 'ի հինգերորդ կիրակէի յինանց՝ ը շաբականին ևեթ, որ պաշտի և 'ի կարգի ութօրէից խաչվերացին :

Զորրորդ տօն խաչի՝ մեզ սեպհական յերրորդ կիրակէի խաչվերացին, է Վարագայ խաչ . որ 'ի յայսմաւուրս դնի 'ի փետրվարի 26 . կամ ը մր իՃլի՝ 'ի մարտի . 3 : Այն է հրաշալի յայտնութի և երևումն խաչափայտին հռիփսիմեանց 'ի լեառն վարագ, յամի Տն 653 . և 'ի թուականութե հայոց . ՃԲ . զորոյ զպատմութին այսպէս համառօտէ մր իՃլ ստուգաբան . * Սբ տիկնայքն հռիփսիմէ և գայիանէ՝ 'ի գալն իւրեանց յերկիրն հայոց՝ ունէին մասն ինչ 'ի քՏի խաչափայտէն . զոր տարաւ տիկինն պատրոնիկէ յեՃմայ 'ի հռոմ . և էր կին կղօդեայ կայսեր . և էր հռիփսիմէ յազգէ նորին . և կապեցին զայն 'ի պարանոց նորա պահապան կուսին : Նաև 'ի ժամանակս հալածանաց՝ առեալ հռիփսիմեանց զՏր խաչն փրկչական՝ փախստեայ եկին 'ի հայս . և յորժամ հասին 'ի տոսպ գաւառ 'ի լեառն վարագ, քահանայքն՝ որ ը նոն էին, և ոմանք 'ի քերցն

մնա

Ծնայցին անդ՝ ունելով զնոյն խաչն. և տարեալ ամփոփեցին 'ի վերայ վիմի միոյ անգիտելի 'ի մարդկանէ. զի նորա տիկնայքն 'ի վաղարշապատ կատարեցան նահատակութեամբ. և աշխարհն առժամայն 'ի խաւար կռապաշտութեան էին. և ոչ գիտէին՝ թէ ուր է. զի 'ի համբաւէ լուեալ էին՝ թէ 'ի լեառն վարագայ է։

Իսկ յետ բազում ժամանակաց յաւուրս Թոթկայ միայնակեցի, և 'ի հայրապետութեան Ներսեսի շինողի, և ('ի զօրավարութեան) վարդ պատրկի, մինչդեռ կային յաղօթս նորա ճգնաւորքն Թոթիկ և յովէլ աշակերտ իւր, յերիր ժամու աւուրն լցաւ լեառն վարագ լուսով, և (նորա խաչն) ակներև տեսլեամբ ամ ռամիկ ժողովրդեանն թուեցեալ 'ի տեղւոջէն լուսափայլ երևմամբ՝ եմուտ յեկեղեցին, ուր սպասաւորէին նորա ճգնաւորքն. և նստաւ 'ի վերայ նորա սեղանոյն. և եկեղեցին լցաւ լուսով և անուշահոտութեամբ. և եկաց մինչև յերեկոյն լոյսն. և ապա անյայտ եղև։ 'Ի նուաղել լուսոյն ահիւ ըմբռնեալ արքն, ձայն եղև առ նոսա 'ի խաչանիշ լուսոյն՝ որ ասէր. աստ հաճեցաւ քն զբնակիլ նորա խաչիս՝ 'ի բժշկութիւն և 'ի փրկութիւն ամենեցուն 'ի նա ապաւինելոց։ Իսկ եկն անդ կաթուղիկոսն Ներսէս, և վարդ պատրիկն. և կարգեցին ամ յամէ տօն մեծ կատարել 'ի նորա տեղւոջն զօր երևման նորա խաչին ('ի վարագ) 'ի փառս քի այ մերոյ ‖։

Որչափ ինչ վն պատճառաց տօնի խաչին.

և զի առաջին երկու տօնքն՝ խաչվերաց և խաչգիւտ՝ են գլխաւորք 'ի մէջ չորից տօնախմբութեանց, յանուանէ նոցին աւուր առեալ՝ յորդորական Ճառս կրկին առաջի արասցուք աստանօր խաչասէր և խաչազգեաց տօնասիրաց, 'ի պատիւ երկրպագելի խաչին քի։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃԱՌ. ԺԸ.

'Ի խաչվերացն։

Սքանչելի՛ է վերացումն խաչին քի զիջման բարձրելոյն, և բարձրութիւն խաչին՝ քի չափու անչափ խոնարհութեան որդւոյն այ։ Եթէ երկինք աթոռ ասին այն, և երկիր պատուանդան ոտից նր, զերկաքանչիւրն և մասցուք զխաչէն․ յորում նստաւ ած մարմնով իբրև յաթոռ բարձրութեան և վերացելոյ՝ ոչ 'ի հանգչիլ, այլ 'ի հանգուցանել զմեր փրկագործութիւն․ և տարածեալ զձեռս և զոտս իւր 'ի նմա, զձեռս 'ի ժողովել առ ինքն զընտրեալս իւր, և զոտս 'ի կոխել զգլուխ չար վիշապին և զզօրութիւն մահու։ Բարձր է խաչն, միանգամայն և խոնարհ, որպ գաւազան՝ որոյ գլուխն հասանէ յերկինս, և ստորին ծայրն յերկիր․ և այն՝ գաւազան զօրութեան և գաւազան արքայութեան, զոր աջն ամենազօր գիտէ վարել

բեւ՝ ըստ բարձրութեան իբրեւ նշան արքունի
փառաց, և ըստ խոնարհութեան ՚ի վանել
զթշնամիս իւր մինչև ՚ի խորս անդնդոց: Այլ
զի՞նչ են զարմանք այսուհետև, եթէ վե-
րացի և բարձրացի պատուական խաչն մին-
չև յերկինս, և է զի տարածանիչ չորեքփայ-
լուք երևեցի կոստանդիանոսի իբրև զէն
յաղթութեան անմահ արքային. և է զի աւե-
տուկնայլն յաղթող ճառագայթից երևեա-
ցի եւթնմնացելոց՝ ոչ փառք լերինն գողգոթայ
և փառք հաւատացելոց. այլ և յաւուր յետ-
նում ունի երևել տիեզերաց համօրէն՝ իբ-
րև նշան և դրօշակ փառաց արքայի, և պար-
ծանք նորա փրկելոց: Տեսանէ՞ք երկրպա-
գուք սոյն խաչին, որքան է բարձրախոր-
հուրդ և երկնաբերձ՝ վերացումն խաչի, և
տօն խաչվերացի՝ մեծ խաչ առ ՚ի մէնջ կար-
գացել: Այլ ինձ յաւուրս հանդիսի նախ
խաչին է խնդրելի և գտանելի՝ զի՞նչ և ո՞ւր.
և ապա խորհուրդ բարձրութեան նորա տեսա-
նելի. զի ուսցուք արժանապէս և խոնար-
հութեամբ և սրբով երկրպագանել խաչին վե-
րացելոյ և բարձրացելոյ մինչև յերկինս:
Ո՞ր ի՞նչ է խաչն, եթէ ոչ փայտ նախատա-
նաց, կախաղան մահապարտաց, գործի մա-
հու. ապա ուրեմն փայտ մահառիթ ըստ թի,
և փայտ անիծից ըստ օրինաց. ըստ, անիծեալ
ամն որ կախեալ կայցէ զփայտէ: Այլ ա-
դոյն այս այսպէս մինչև ՚ի գալուստ բանին
յն, ըստ առաքելին տեառն բանից հին օրի-
նաց. և ցարդ ևս առ առաքելումն առ հրէ-

այս և առ հեթանոսս նոյնպէս : Իսկ մեզ ներքնոցս և հաւատացելոց քնի՝ որդւոց նորոյ ուխտին՝ զի՞նչ . * Հրաշափառ տեսուն 'ի կաթուղիկէ եկեղեցւոջ տեսանի . գործարան մահու՝ մահուճամբ առիթ գոլ կենաց . և մահացուցիչ նախաստեղծին՝ մահուճամբ (նորոյն ադամայ՝ նորուն արարչի) գոլ շնորհօղ յարութե ||. ապա ուրեմն խաչ այսուհետև է փայտ կենաց և կենսաւորութ, փայտ օրհնութե՝ օրհնութիւնաբեր . զի կախեցաւ զնմանէ կեանքն և օրհնութիւն , յարում օրհնեցան ամ ազինք . և ոչ փայտիւ եղև մահ , նոյնպէս և փայտիւ կենդանութիւն էր :

Տեսանե՞ք , թէ որպէս վերացաւ և բարձրացաւ փայտ խաչին , յորժամ արարիչն ած բարձրացաւ 'ի խաչին . տեսանե՞ք , թէ զիա՞րդ վերացաւ փայտն օրհնեալ 'ի վր ծաղկատարած նախատանաց՝ յոր երբեմն ընկղմէին զնա օրէնք , որպէս և ցայժմ անօրէնք . օրինակեալ 'ի նոյեանն խաչանիշ տապան փրկութե , զոր յերկրէ վերացոյց ջուրն բարձրացեալ : Ու յիրաւի . զի բարձրութիւն փայտի 'ի վր ծովու՝ եթէ տախտակ իցէ և եթէ նաւակ , 'ի բարձրութէ անտի ջրոյն չափի . մինչ զի եթէ երկնաչափ վերասցի ջուրն , 'ի վերոյ քան զնա միշտ առկայանայ և փայտն՝ անփորձ յընկղմանէ . Ըստ նմին օրինակի և անարգանք խաչի և վիշտ խաչի և մահ խաչի՝ որչափ և ցած և անդնդախոր երևեսցի յաչս թշնամեաց խաչի , նոյնչափ

և

և վերամբարձ և երկնաբերձ բարձրութիւն է սիրելեաց իւրոց ։ Ո՞րչափ որդիք կորստեան հրէայք խաչահանուք գայթագղեցին ընդ դէմ խաչի, և հեթանոսք յիմարեցին՝ որք դահիճք եղեն խաչելոյն ։ այլ մեզ փրկելոցս փառք է պարծանաց, և փառաւորութիւն փրկչին մերոյ ։ զի այ զօրութիւն է և այ իմաստութիւն ։ յորմէ և խաչակցութիւն Յի քսի՝ մի միայն առիթ մերումս բարձրութե ։

Եւ արդ՝ եթէ սովին միտօք ոք տեսցէ զվերացումն խաչի, ահա բարի է ։ զի և ինքն վերանայ ՚ի խաչ և Յի խաչի մինչև յերկինս ։ եթէ ոք իցէ ճշմարտապէս խաչասէր՝ նա է ստուգապէս տօնասէր խաչի, գիտելով զմեծութիւն խորհրդոյ և զմեծութիւն օգտի կենարար խաչին ։ եթէ կամիս ով դու ՚ի միտ առնուլ զխաչն, ե՛լ Յի քսի ՚ի խաչ ։ և ահա հասու եղեր բարձրութե նր և փառաց նր ։ Ապա թէ ոչ՝ ծաղու արժանի՝ զխաչն տօնել, և ո՛չ սիրել զխաչ ։ խաչի երկրպագանել այ խաչապաշտ, և դժուարիլ ընդ խաչ այ օտարախոյթ ։ ո՞չ ապաքէն փախչիլ ՚ի խաչէ՝ է փախչիլ ՚ի փառաց, և օտարանալ ՚ի փառաց որդւոյն այ ։

Եթէ տնկակից լինիս նմանութե մահուն քսի խաչելութե, և յարութե նր հաղորդ լինիցիս փառօք ։ ապա թէ ոչ՝ որ ոչ զհետ երթայ խաչելոյն բառնալով զխաչ իւր, երթայ ՚ի կորուստ ։ որ ոչն խնդրէ զխաչելեալն, ոչ գտանէ զխաչելեղն ։ որ ոչն ունի զկնիք և զնշան քսի զպատուհական խաչն,

օտար

տարր է 'ի քնէ , և առաքացեալ յուխտից առ-
ևտանեաց . որ ոչն սիրէ զխաչ , ոչ կարէ սի-
րել զխաչելեալն փրկիչն , և ոչ սիրիլ 'ի նմա-
նէ . միով բանիւ , խաչատեացն է ածա-
տեաց , և խաչասէրն՝ ածասէր :

Արդ ուրեմն խաչն է փայտ կենաց՝ հաւա-
տացելոյն , և փայտ մահու անհաւատին .
խաչն է ծառ գիտութեան բարւոյ՝ բարի քրիս-
տոնէին , և ծառ գիտութեան չարի՝ չար քրիս-
տոնէին : Մինչ զի սոյն խաչելեալն , նոյն-
պէս և խաչն կայ կանգնեալ 'ի մէջ տիեզե-
րաց՝ 'ի գլորումն և 'ի կանգնումն բազմաց
'ի մէջ իսրայէլի , և 'ի նշան հակառակութեան .
զի օրհնեալ է փայտն՝ որով լինի արդարու-
թիւն . և ձեռագործն անիծեալ՝ ինքն և որ
տարար զնա :

Զի՞նչ է խաչն . փայտ քառաթև՝ բաղկա-
ցեալ մարդաձև . զի՞նչ է խաչապաշտն ,
[illegible] քրիստոնեայն . մարդ ձեռնատարած խա-
չաձև՝ մտանիլ 'ի քառաթևին ԺԲ այլ մար-
գացելոյ . ԺԷ , իսկ որք քննեանքն են , զմար-
մինս խաչեցին 'ի խաչ հանելն կարեւորքն և
ցանկութիւք հանդերձ : Եթէ բարձրացար ԺԲ
այլ 'ի խաչ , վերացար և ԺԲ նմա 'ի փառս .
ԺԷ , և ես յորժամ բարձրացայց յերկրէ ,
զամենեսին ձգեցից առ իս . ապա եթէ՝ ոչ
կամիս 'ի խաչն 'ի վեր ելանել , մինչև 'ի
դժոխս իջցես : Եթէ նախատինս քեզ հա-
մարիս զխաչն , մի ելաներ 'ի խաչ . զի որ-
չափ բարձրադիտակ իցէ խաչդ , այնչափ սաս-
տիկ նշաւակի լինիս ․ապ . ապա եթէ պար-
ծանս

ծանօս քեզ գիտես Տէ պօղոսի զխաչն, սիրեմ
զխաչ մեծ և վերացեալ. զի ուսուցեն զքեզ
արարածք ամ խաչակցեալ քումդ արարչի.
յայնժամ սարսեցին զծովք՝ 'ի ներքոյ ո-
տից քոց, և աստեղք երկնից խաւարեցին
'ի լուսոյ փառաց երեսաց քոց. քանզի տե-
սանեն զզէնն քո պարզերես և լուսարփի
պայծառացեալ. ուր յելանել քո 'ի խաչ՝
խոկ և խոկ տեսանի, զի նշանեցաւ առ քեզ
լոյս երեսաց խաչելեան փրկչին։ Այնժամ
Ճանաչիս ընդ խաչակից, նոյնպէս և կենա-
կից քոյ. Տէր, այսօր Տէ ես եղես 'ի դրախ-
տին. և զատանիս ոչ միայն արդեամբք քրիս-
տոնեայ, այլ և պարծանք քոյ ամյ քո. և նա
եղիցի քո փառք և պարծանք յաւիտենա-
կան՝ թէպէտ փառաց։ Տեսեր զբարձրութի
և զվերացումն խաչի մինչև յերկինս. տե-
սեր զմեծ և զպատուական խաչն, և զմե-
ծութի և զպատուականութի խաչին։

Որ՞ինչ է խաչն. 'ի գործոյն առեալ անուա
նադրութի՝ խաչն է խեչ, ըստ խեչակ որթոյ
և ամ պտղաբեր տնկոյ. եթէ եղես տունկ՝
զոր տնկեաց Հայրն երկնաւոր, և մշակեաց
աջն անեղական, ամբացիր 'ի խաչն քոյ,
ելիր վերացիր Տէ նմա՝ յեցեալ 'ի նա ընդ 'ի
մեր հաստատութի. բարձրացո մեծութի և
գովութի ոչ միայն զխաչն յոյ, այլ և զքո
խաչ՝ որ է կերպարանակցութիւն նորին։
Նաւծ է Տէր 'ի բերանոյ եկեղեցւոյ որթոյ,
զի՞ս ինձ խեչ բարձր և տաուել բարձր, և
ես հաստատեալ 'ի նա և պատեալ զնովաւ՝
յեր-

յերկինս 'ի վեր ամբարձայց. զի տկար են փայտ որթոյն, և ոչ կարէ լինքնին կալ կանգուն. ապա եթէ զօրացուսցես զնա խեչակաւ՝ վերանայ նա բարձրութն նր : Իսկ արդ քս յս՝ քո յոյս՝ որթն ճշմարիտ կամեցաւ յենուլ 'ի խաչ մեծ, և նովին բարձրանալ. զի ; լեալ հնազանդ մահու չափ և մահու խաչի, վնյ և ած զնա առաւել բարձրացոյց. և թէ՝ ո՞չ զնոյնս պարտ էր չարչարել քնի, և մտանել 'ի փառս իւր. և դու քրիստոնեայդ զի՞ շատանաս դուզնաքեայ խաչիւք, և յայնմանէ իսկ հրաժարիս՝ թէ կարես. յայտ է թէ զի ոչ կամիս բարձրանալ առ ած, և կամ կարծես առանց խեչակի վերանալ որթդ տկար. պարտ էր քեզ հայել 'ի տրն քո, յենուլ 'ի տրն քո և 'ի խաչ նր մեծ. և փարել զնովաւ, զի ելցես՝ ուր եւ նա. մանաւանդ թէ նա փարեսցի զքև, և բարձրացուսցէ զքեզ ը իւր յերկինս՝ փառք քո, և գլուխ քո՝ բարձրացուցիչ գլխոյ քոյ : Դու մի ասիցես, թէ ես եմ փայտ չոր, նա դալար. այլ յիշեա՛, զի վն այդորիկ իսկ քեզ պարտ է առաւել կրել զչարչարանս խաչի. ոչ և ասացն, եթէ ը փայտ դալար զայս առնեն, ընդ չորն զի՞նչ լինիցի : Մի՛ ասիցես, ես մեղաւոր, նա արդար. զի վն ըզքեզ արդարացուցանելոյ՝ եղև նա վն քո մեղք. և մեռաւ արդարն 'ի վն անարդարոց, զի արդարութն նր արդարասցուք : Մի՛ ասիցես. ես անմր, նա սրբութն սրբց. զի որ սրբէն և որ սրբին, 'ի միոջէ էին ամենե.

նեքին . վա՛յ և անձն քո մարդ եղև վա՛ն քո , զի որբեսցէ զանսարդ որբութիւն իւրով ։ Մի՛ ասիցես . հեռացեալ եմ 'ի նմանէ ցարդ , և զխա՞րդ համարձակեցայց առ նա . մի՛ երկընչիր , ահաւասիկ կոչէ զքեզ 'ի խաչին առ խաչն . և ահա է մերձենալ քո առ խաչելեալ փրկիչն՝ որպէս երբեմն կային առ խաչին յորի մարիամ մայր նորա , և մարիամ քոյր մօր նորա , և մարիամ մագդաղենացի , և յովհաննէս սիրելի աշակերտ , ոգեխառնիս է յորի , և անդրէն պատուհասիս 'ի քուննն քո . որով և ուռձացեալ՝ դալարանաս , ծաղկիս և պտղաբերես . ասէ , ես եմ որթ , և դուք ուռ . ամ որ յիս հաստատեալ է , և ես 'ի նա , նա բերէ պտուղ յոյժ ։ Տեսէ՞ր զպտուղ խաչին վերացելոյ . այսպիսի մեզ խնդրելի խաչ , և տօն խաչի միացելոյ և

վերացելոյ ի խաչին քրի ։

Նա՛ւ մեր իցէ ասես խաչս այս ցանկալի և երկրպագելի ։ Ո՞ր արդեօք հարցանես խաչ . եթէ զմին , եւ 'ի լեառն գողգոթայ . եթէ զքոյդ , դարձեալ 'ի գողգոթայ . զի թէ՛ երանեալ աւազակ իցես , և եթէ՝ զոր երկնչիմ ասել՝ չար աւազակ , յաջմէ և յահեկէ նորա խաչեցան և նոքա 'ի լերին անդ ։ Տեսանե՞ս , զի տեղի խաչին յայտնի՝ լեառն վերացեալ 'ի տեսիլ ամ մարդի . այլ գործ է զխաչն գտանել զորութիւնն՝ զանպարտական դառնին նորա , և ոչ զպատժապարտ աւազակին ։ Մի՛ երկնչիր յանցաւոր երևիլ , այլ՝ եւ զանիլ ։ Նա՛ որ 'ի խաչ բարձրանայ՝ յանցաւոր

ւոր երկնի. ուստի և տէրն գլխովին Է անօ-
րէնս համարեցաւ վՃ անօրինացս. այլ որ
ստանց յանցանաց 'ի խաչ ելանէ, նա է 'ի
Ճշմարիտ բարձրութե.

Այլ մ 'ի մէջոջ ազատ 'ի յանցանաց. ապա-
քէն և ոչ ոք. եթէ և յայս խնչ նուաղ խա-
չակրութե անմեղք ոմանք իցեմք՝ ով կար-
ծեմք, և տարապարտ դատապետեալք և
դատապարտելք, երանելիք եմք. զի նման
նողք եղեալք քնի. սակայն և ոչ այնպէս.
զի զայլոյ ժամու զմեղս մեր չկարեմք ու-
րանալ, գոնեա 'ի նակս նացին կրեսցուք՝ Է
նմանութե ամենակողմեան երանելի աւազա-
կին, զի արդարացուք ով զնա. և մե կրկին
դատապարտութեան արժանի կացուսցուք
զանձինս Է ձախակողմեան չոՃառացելոյն:
Այլ այս նշանակ քեզ՝ յոջ կմ յահեակ լի-
նելոյդ քնի այժմ և յաւուրն յետնում. ե-
թէ արժանի համարիս զքեզ խաչի, և գո-
հուշ տանիս, աջակողմեան ես, և երանե-
լի. ապա եթէ դժկամակ լինիս ընդ խաչդ
և աղատիլ խնդրես, ձախակողմեան զքեզ
կացուցեր և թշուառական: Այս ուրեմն
'ի զուր հարցանես, ոուր է խաչն, ցորչափ չես
քեզ կամք գտանել զպատուական խաչն:
ապա եթէ սիրող ես խաչի, ինքնին գտա-
նես զայն 'ի գողգոթայ, որ է տեղի կառա-
փելոյ. Եթ 'ի վէշտս և 'ի չարչարանս և 'ի
մահ վՃ քնի և Է քնի.

Այլ որոց կորուսանեն զխաչն. զի նմանին
հրէից՝ որք թաղեցին և ծածկեցին զնշանն

փրր-

փրկական · երանի՛ որոց խնդրեսցեն և գտա-
նեն զնա և 'ի խորս գողգոթայ լերին · զի
նմանին ամենաւէր դշխոյին հեղինեայ և ե-
րանելւոյն յուդայի · որոց և մեք հետևողք
լիցուք՝ ոչ աշխատութեն, նոյնպէս և վա-
ճուց փրկութեն 'ի Քն Յս 'ի Տր մեր :

Ընդ ծածկիլ լուսոյ խնդան խաւարասէրք ·
զի 'ի խաւարի գործեսցեն զգործս խաւա-
րինս · Զի, 'ի նմա գնան ամ գազանք ան-
տառի · իսկ է յայտնել լուսոյ ցնծան ճշ-
մարտասէրք · Զի, ելանէ մարդ 'ի գործս
իւր, և 'ի վաստակս ձեռաց իւրոց մինչև յե-
րեկոյ · Այս եկն յծ՝ փրկիչն ծի, և խա-
ւարասէրք հրէայք ատեցին զնա · մինչև բառ-
նալ կամեցան զնա 'ի լուսոյ կենաց · և ոչ
այսչափ միայն, այլև զխաչն՝ յոր բևեռեցին
զնա, անհետ արարին · զի կորիցէ յիշատակ
նր · վն և սատանեցան յերկնից նշանի խա-
չին երբեմն յերուսաղէմ արփիափայլ նշա-
նիւք, և առաւել խաւարեցան է զամենիւ
սքյ խաչափայտին · զի որ քան զօր վերացաւ
և բարձրացաւ փառք խաչեցելոյն և խաչի
նորա · իսկ զի՞նչ լինիցին յաւուրն ահեղին՝
յորժամ ծագեսցէ խաչն լուսոյ յարևելից,
և եկեսցէ խաչելեալն Թգր փառաց հան-
դերձ հրեշտակօք ընդ ամպս լուսաւորս՝ 'ի
դատել զթշնամիս իւր և զթշնամիս խաչին :
Իսկ սիրելիք խաչեցելոյն և խաչի նր՝ որ-
դիք լուսոյ և որդիք առնելոց զինչ · ցըն-
ծան առդ է ծագումն լուսոյ շնորհաց թա-
գաւորին իւրեանց 'ի հոգիս իւրեանց · ցըն-
ծան.

ծան է տեսիլ փառաւորութե խաչին է կատ-
տանդրանաւր , և է յաղթութեն ամենազօր
Տր Նշանին . ցնծան է գիւտ պատուականն
խաչափայտին է Հեղինեայ . ցնծան է լու-
սափայլ երևումն 'ի գողգոթա և 'ի վերայ .
և ցնծասցեն անչափ ուրախութեամբ յաւուրն
յետնում , յորժամ տեսանեն զխաչն վերա-
ցեալ և բարձրացեալ յերկինս՝ ընդ նոր արփի
հրաշագեղ՝ լուսաճաճանչ ցոլացեալ եօթն-
պատիկ պայծառութեամբ քան զարեգակն . զի
է նշան գալստեան էական լուսոյն՝ փառաց
արքայի , որ հատուցանէ սիրելեաց իւրոց
զլոյսն միտնջենաւոր , խաչասիրաց առեալ և
խաչազգեցից եւեթ՝ զխոստացեալ զիւր ե-
րանութեն յաւիտենից 'ի յարքայութե :

Արդ յայսպիսում տօնամք և տօնասցուք տօնի վե-
րացման խաչի ով ածասէրք . նմին այսն կալ-
ցուք , նմին տենչասցուք յԱմ սրտէ . զԱմ
աւուրս մեր յայն որ աներևակ դէտակն կալ-
ցուք անյագ փափագմամբ , զի զխաչն տես-
ցուք զԾակեցոյց . և այս լինիցի աներկ-
բայ , եթէ ոչ անուամբ և եթ կիմ բանիւք խա-
չապաշտ երևեսցուք այժմ , այլ արդեամբք
լուսաւոր վարուց փայլեսցուք որպէս խաչա-
սէրք և խաչակիրք և խաչազգեացք . զի յե-
րևիլ Նշոյ խաչին վերացելոյ ընդ առաջ Նն
յօդս՝ և մեք ընդ նմա յափշտակեսցուք , և
նովաւ 'ի Տր պարծեսցուք . և համաձայն
խաչազգեցից որհնեսցուք և փառաւորես-
ցուք զբարձրեալ փրկիչ մեր և զԹիր փա-
ռաց ամենայաղթ՝ յաւիտեանս յաւիտենից :

ՃԱՌ. Ա. ԺԹ.

'Ի Խաչվերացն :

Ամ գիւտ է խնդալի, ոչ և ամ կորուստ է ցաւալի, եթէ չիցէ կորուստ չարի՝ որ է գիւտ բարւոյ, և կամաւոր կորուստ լաւին առ 'ի գտանել զլաւագոյնն. ցաւ է կորուսանել զինչս, եթէ ոչ տալով պակասն՝ առցես զբազումն. և դժուարին ևս՝ կորուսանել զանձն, եթէ ոչ գտանիցես. և տակայն քանզի որ կորուսցէ զանձն վն աւետարանին, գտցէ զնա առէ աւետարանն, ապա խնդալի է կորուստ անձին, վն զի է գիւտ անձին : Ցաւալի էր և կորուստ խաչին՝ կենացն փայտի. այլ վն այն կորեաւ առ ժամանակ մի, զի յաւիտեան գտցի. և վն այն տրտմեցան հաւատացեալք ը թաքնութին նր առ ժմկ մի, զի յաւիտեան ցնծասցեն : Արդ ո՞ կարէ պատմել զքրիստոնէից ցնծութիւն ը յայտնիլ սբյ խաչին 'ի գողգոթա 'ի ձեռն ածասէր դշխոյին մօրն կոստանդիանոսի. զի տեսին անփուտ պահեալ զզէնն կենաց, զյիշատակն փրկութե, զպարծանս քրիստոնէութե, զամենայնաղթ նշանն քի և քրիստոնէից զխնդութե. զպահապանն աշխի մարդկան, և զաշտարակն ամուր յերեսաց թշնամւոյն. և նորին տարախուսութե է՝ որ կատարի այսօր տօնիւ

և զի առաջին երկու տօնքն՝ խաչվերաց և խաչգիւտ՝ են գլխաւորք 'ի մէջ չորից տօնախմբութեանց, յանուանէ նոցին առիթ առեալ՝ յորդորական ճառս կրկին առաջի արասցուք աստանօր խաչասէր և խաչազգեաց տօնասիրաց, 'ի պատիւ երկրպագելի խաչին քո :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃԱՌ. ԺԸ.

'Ի Խաչվերացն :

Սքանչելի՛ է վերացումն խաչի քո զիջման բարձրելոյն, և բարձրութիւն խաչի՝ քո չափու անչափ խոնարհութեան որդւոյն քոյ : Եթէ երկինք աթոռ ասին քո, և երկիր պատուանդան ոտից նորա, զերկաքանչիւրն իմասցուք զխաչէն. յորում նստաւ Ած մարմնով իբրև յաթոռ բարձրութեան և վերացելոյ՝ ոչ 'ի հանգչիլ, այլ 'ի հանգուցանել զքո փրկագործութիւն. և տարածեաց զիւր ձեռս և զոտս իւր 'ի նմա, զձեռս 'ի ժողովել առ ինքն զընտրեալս իւր, և զոտս 'ի կոխել զգլուխ չար վիշապին և զզօրութիւն մահու : Նշան է խաչն, միաբանգամայն և խոնարհ, որպէս գաւազան՝ որոյ գլուխն հայի յերկինս, և ստորին ծագն յենու յերկիր. և այն՝ գաւազան զօրութեան և գաւազան արքայութեան, զոր աջն ամենազօր գիտէ վարել

բեր՝ ըստ բարձրութեն երկրի նշանի արքունի
փառաց, և ըստ խոնարհութեն 'ի վանել
զթշնամիս իւր մինչև 'ի խորս անդնդոց ։ Այլ
զի՞նչ են զարմանք այսուհետև, եթէ վե-
րացի և բարձրացի պատուական խաչն մին-
չև յերկինս, և է զի աստղանիշ լուսափայ-
լութ̃ երևեսցի կոստանդիանոսի երկրև զէն
յաղթութե անմահ արքային ։ և է զի արե-
գակնային յաղթող ճառագայթից երևե-
ցի եդեմացւոց՝ ոչ փառք լերինն գողգոթայ
և փառք հաւատացելոց ։ ոչ և յաւուր յետ-
նում ունի երևիլ տիեզերաց համօրէն՝ եր-
րև նշան և դրօշակ փառաց արքայի, և պար-
ծանք նովաւ փրկելոց ։ Տեսանէ՞ք երկրպա-
գունք սրբոյ խաչին, որքան է բարձրախոնար-
հութ̃ և երկնաբերձ՝ վերացումն խաչի, և
տօն խաչավերացի՝ մեծ խաչ առ 'ի ձեռնջ կար-
գացեալ ։ Այլ ինձ յաւուրս հանդիսի նախ-
խաչին է խնդրելի և գտանելի՝ զի՞նչ և ո՞ւր ։
և ապա խորհուրդ բարձրութե նր տեսա-
նելի ։ զի ուսցուք արժանապէս և խոնար-
հութ̃ և սիրով երկրպագանել խաչին վե-
րացելոյ և բարձրացելոյ մինչև յերկինս ։
Օ ի՞նչ է խաչն, եթէ ոչ փայտ նախատա-
նաց, կախաղան մահապարտաց, գործի մա-
հու ։ այլ ուրեմն փայտ մահառիթ ը̃ Թի,
և փայտ անիծից ը̃ օրինաց ։ ը̃, անիծեալ
ա̃մ որ կախեալ կայցէ զփայտէ ։ Այլ ա-
դորև այս այսմիս մինչև 'ի գալուստ բանին
յԾ, ը̃ արտաքին տեսութե բանից հին օրի-
նաց ։ և ցայգ ևս առ արտաքինս՝ առ հրէ-

և զի առաջին երկու տօնքն՝ խաչվերաց և խաչգիւտ՝ են գլխաւորք ՚ի մէջ չորից տօնախմբութեանց, յանուանէ նոցին առիթ առեալ՝ յորդորական ճառս կրկին առաջի արասցուք աստանօր խաչասէր և խաչազգեաց տօնասիրաց, ՚ի պատիւ երկրպագելի խաչին քո։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃԱՌ. ԺԸ։

՚Ի Խաչվերացն։

Սքանչելի՛ է վերացումն խաչի տն զիջման բարձրելոյն, և բարձրութիւն խաչի՝ տն չափու անչափ խոնարհութեան որդւոյն նոյ։ Եթէ երկինք աթոռ սորին են, և երկիր պատուանդան ոտից նր, զերկաքանչիւրն և մասունք զխաչէն. յորում նստաւ տէր մարմնով իբրև յաթոռ բարձրութեան և վերացելոյ՝ ոչ ՚ի հանգչելն, այլ ՚ի հանգուցանել զմե փրկագործութեամբ. և տարածեաց զսր ձեռս և զոտս իւր ՚ի նմա, զձեռս ՚ի ժողովել առ ինքն զընտրեալս իւր, և զոտս ՚ի կոխել զգլուխ չար վիշապին և զդառնութիւն մահու։ Բարձր է խաչն, միանգամայն և խոնարհ, ով գաւազան՝ որոյ գլուխն հայի յերկինս, և ստորին ծայրն յենու յերկիր. և այն՝ գաւազան զօրութեան և գաւազան արքայութեան, զոր աջն ամենազօր գիտէ վարել

բեղ՝ ըստ բարձրութեան երկին նշանն արքունի փառաց, և ըստ խոնարհութեան 'ի վանել զԹշնամիս իւր մինչև 'ի խորս անդնդոց ։ Այլ զի՞նչ են զարմանք այսմ հետև, եթէ վերացի և բարձրացի պատուական խաչն մինչև յերկինս, և է զի աստղանիշ լուսափայլ լուսով երևեցի կոստանդիանոսի իբրև զէն յաղթութեան անմահ արքային ։ և է զի առեգակնային յաղթող ճառագայթից երևեացի եհեմոսցւոց՝ ով փառք լերինն գողգոթայ և փառք հաւատացելոց ։ ով և յաւուր յետնում ունի երևիլ տիեզերաց համօրէն՝ իբրև նշան և դրօշակ փառաց արքայի, և պարծանք նոցա փրկելոց ։ Տեսանէ՞ք երկրպագուք սոյ խաչին, որքան է բարձրախորհուրդ և երկնաբերձ վերացումն խաչի, և տօն խաչավերացի՝ մեծ խաչ առ'ի մէնջ կարգացեալ ։ Այլ Թէ յաւուրս հանդիսի նախ խաչն է խնդրելի և գտանելի՝ զի՞նչ և ո՞ւր ։ և ապա խորհուրդ բարձրութեն նր տեսանելի ։ զի ուսցուք արժանապէս և խոնարհութ և սիրով երկրպագանել խաչին վերացելոյ և բարձրացելոյ մինչև յերկինս ։ Ո՞ր ինչ է խաչն, եթէ ոչ փայտ նախատանաց, կախաղան մահապարտաց, գործի մահու ։ ապա ուրեմն փայտ մահաւոր է թի, և փայտ անիծից է օրինաց ։ է՞, անիծեալ ամ որ կախեալ կայցէ զփայտէ ։ Այլ աղդիւր այս այսմիկ մինչև 'ի գալուստ բանին յի, է արտաքին տեսութ բանից հին օրինաց ։ և ցայգ ևս առ արտաքինս՝ առ հրե-

այս

այս և առ հեթանոսս նոյնպէս : Իսկ մեզ ներքնոցս և հաւատացելոց քննի՝ որդւոց նորոյ սիոնի՝ զի՞նչ . * Հրաշափառ տեսութե 'ի կախուղիկէ եկեղեցւոյ տեսանի . զօրծարան մահու՝ մահուամբ առիթ գոլ կենաց . և մահացուցիչ նախաստեղծին՝ մահուամբ (նորոյն ադամայ՝ նորուն արարչի) գոլ շնորհօղ յարութե || . այպա ուրեմն խաչ այսուհետև է փայտ կենաց և կենսատութ, փայտ օրհնութե՝ օրհնութիւնաբեր . զի կախեցաւ զնմանէ կեանքն և օրհնութին , յարում օրհնեցան ա͞ամ ազինք . և ոչ փայտի՛ն եղև մահ , նոյնպէս և փայտի՛ն կենդանու.

Թիւն Ֆի :

Տեսանե՞ք , թէ ո՞րպէս վերացաւ և բարձրացաւ փայտ խաչին , յորժամ արարիչն ա͞ած բարձրացաւ 'ի խաչին . տեսանե՞ք , թէ զիա՞րդ վերացաւ փայտն օրհնեալ 'ի վ͞ր ծովատարած նախատանաց՝ յոր երբեմն ընկղմեալն զնա օրէնք , որպէս և ցայժմ անօրէնք . օրինակեալ 'ի նոյեանն խաչանիշ տապան փրկութե , զոր յերկրէ վերացոյց ջուրն բարձրացեալ : Իսկ յիրաւի . զի բարձրութիւն փայտի 'ի վ͞ր ծովու՝ եթէ տախտակ իցէ և եթէ նաւակ , 'ի բարձրութէ անտի ջրոյն չափի . մինչ զի եթէ երկնաչափ վերասցի ջուրն , 'ի վերոյ քան զնա միշտ առկայանայ և փայտն՝ անփորձ յընկղմանէ . Ի նմին օրինակի և անարգանք խաչի և վիշտ խաչի և մահ խաչի՝ որչափ և ցած և անդնդախոր երևեսցի յաչս թշնամեաց խաչի , նոյնչափ

և

և վերամբարձ և երկնաբերձ բարձրութիւն է սիրելեաց իւրոց ։ Աւա՜ղ՝ որդիք կորստեան հրէայք խաչահանուք գայթակղեցին ընդ ճառ խաչի, և հեթանոսք յիմարեցին՝ որք դահիճք եղեն խաչելոյն ․ այլ մեզ փրկելոցս փառք է պարծանաց, և փառաւորութիւն փրկչին մերոյ ․ զի ա̃յ զօրութիւն է և ա̃յ իմաստութիւն ․ յորմէ և խաչակցութիւն ը̃ ք̃ի՝ մի միայն առիթ մերումս բարձրութեան ։

Այլ արդ՝ եթէ սովին մտօք ոք տեսցէ զվերացումն խաչի, ահա բարի է ․ զի և ինքն վերանայ 'ի խաչ և ը̃ խաչի մինչև յերկինս ․ եթէ ոք իցէ ճշմարտապէս խաչասէր՝ նա է ստուգապէս տօնասէր խաչի, գիտելով զմեծութիւն խորհրդոյ և զմեծութիւն օգտի կենարար խաչին ․ եթէ կամիս ո՛վ դու 'ի միտ առնուլ զխաչն, ե՛լ ը̃ ք̃ի 'ի խաչ ․ և ահա հասու եղեր բարձրութեան նր̃ և փառաց նր̃ ։ Ապա թէ ոչ՝ ծաղու արժանի՝ զխաչն տօնել, և ո՛չ սիրել զխաչ ․ խաչի երկրպագանել ո̃պ խաչապաշտ, և դժուարիլ ընդ խաչ ո̃պ օտարախորթ ․ ո՞չ ապաքէն փախչիլ 'ի խաչէ՝ է փախչիլ 'ի փառաց, և օտարանալ 'ի փառաց որդւոյն ա̃յ ։

Եթէ տնկակից լինիս նմանութեան մահուն ք̃ի խաչելութ̃բ, և յարութեան նր̃ հաղորդ լինիցիս փառօք ․ ապա թէ ոչ՝ որ ոչ զհետ երթայ խաչելոյն բառնալով զխաչ իւր, երթայ 'ի կորուստ ․ որ ոչն խնդրէ զխաչելեալն, ոչ գտանէ զխաչելեալն ․ որ ոչն ունի զկնիք և զնշան ք̃ի զպատուական խաչն,

օտար

այս և առ հեթանոսս նոյնպէս ։ Իսկ մեզ ներքնոցս և հաւատացելոց քնի՝ որդւոց նորոյ սիովնի՝ զի՞նչ. * Հրաշափառ տեսութիւն 'ի կաթուղիկէ եկեղեցւոջ տեսանի. գործարան մահու՝ մահուանն առիթ գոլ կենաց. և մահացուցիչ նախաստեղծին՝ մահուանն (նորոյն ադամայ՝ նորուն արարչի) գոլ շնորհօղ յարութեան. ապա ուրեմն խաչ այսուհետև է փայտ կենաց և կենսատուութ, փայտ օրհնութեան՝ օրհնութիւնաբեր. զի կախեցաւ զնմանէ կեանքն և օրհնութիւն, յարում օրհնեցան ամենայն ազինք. և ոչ փայտիւն եղև մահ, նոյնպէս և փայտիւն կենդանութիւն եղի ։

Տեսանե՞ք, թէ ո՞րպէս վերացաւ և բարձրացաւ փայտ խաչին, յորժամ արարիչն ամենայն բարձրացաւ 'ի խաչին. տեսանե՞ք, թէ զիա՞րդ վերացաւ փայտն օրհնեալ 'ի վերայ ծովատարած նախաստանաց՝ յոր երբեմն ընկղմէին զնա օրէնք, որպէս և ցայժմ անօրէնք. օրինակեալ 'ի նոյեանն խաչանիշ տապան փրկութեան, զոր յերկրէ վերացոյց ջուրն բարձրացեալ ։ Այս յիրաւի. զի բարձրութիւն փայտի 'ի վերայ ծովու՝ եթէ տախտակ իցէ և եթէ նաւակ, 'ի բարձրութենէ անտի ջրոյն չափի. մինչ զի եթէ երկնաչափ վերասցի ջուրն, 'ի վերոյ քան զնա միշտ առկայանայ և փայտն՝ անփորձ յընկղմանէ. Ըստ նմին օրինակի և անարգանք խաչի և միշտ խաչի և մահ խաչի՝ որչափ և ցած և անդնդախոր երևեսցի յաչս թշնամեաց խաչի, նոյնչափ

և

և վերամբարձ և երկնաբերձ բարձրութեն
է սիրելեաց իւրոց : Ո՛վ որդիք կորստեան
հրէայք խաչահանուք գայթակղեցին ընդ
ձառ խաչի, և հեթանոսք յիմարեցին՝ որք
դահիճք եղեն խաչելոյն. այլ մեզ փրկե-
լոցս փառք է պարծանաց, և փառաւորութի
փրկչին մերոյ. զի ամ՟ զօրութի է և ամ՟ իմաս-
տութի. յորմէ և խաչակցութի ընդ քնի՝ մի
միայն առիթ մերումս բարձրութե :
Այս արդ՝ եթէ սովին միտօք ոք տեսցէ զվե-
րացումն խաչի, ահա բարի է. զի և ինքն
վերանայ 'ի խաչ և ընդ խաչի մինչև յերկինս.
եթէ ոք իցէ ճշմարտապէս խաչասէր՝ նա է
ստուգապէս տօնասէր խաչի, գիտելով զմե-
ծութի խորհրդոյ և զմեծութի օգտի կե-
նարար խաչին. եթէ կամիս ո՛վ դու 'ի միտ
առնուլ զխաչն, ե՛լ ընդ քնի 'ի խաչ. և ահա
հասու եղեր բարձրութե նր և փառաց նր :
Ապա թէ ոչ՝ ծաղու արժանի՝ զխաչն տօ-
նել, և ո՛չ սիրել զխաչ. խաչի երկիրպա-
գանել ամ՟ խաչապաշտ, և դժուարիլ ընդ
խաչ ամ՟ ստարախոյթ. ո՞չ ապաքէն փախչիլ
'ի խաչէ՝ է փախչիլ 'ի փառաց, և ստարա-
նալ 'ի փառաց որդւոյն այ :
Եթէ տնկակից լինիս նմանութե մահուն
քնի խաչելութե, և յարութե նր հաղորդ
լինիցիս փառօք. ապա թէ ոչ՝ որ ոչ զհետ
երթայ խաչելոյն բառնալով զխաչ իւր,
երթայ 'ի կորուստ. որ ոչն խնդրէ զխաչե-
լեալն, ոչ գտանէ զխաչելեալն. որ ոչն ունի
զկնիք և զնշան քնի զպատուհասական խաչն,
ստար

օտար է 'ի քէնէ, և օտարացեալ յուխտից աւետեաց. որ ոչն սիրէ զխաչ, ոչ կարէ սիրել զխաչելեալն փրկիչն, և ոչ սիրել 'ի նմանէ. միով բանիւ, խաչատեաց է ա̃ծատեաց, և խաչատեացն՝ ա̃ծատեաց:

Արդ ուրեմն խաչն է փայտ կենաց՝ հաւատացելոյն, և փայտ մահու անհաւատին. Խաչն է ծառ գիտութեան բարւոյ՝ բարի քրիստոնէին, և ծառ գիտութեան չարի՝ չար քրիստոնէին: Մինչ զի սեղ խաչելեալն, նոյնպէս և խաչն կայ կանգնեալ 'ի մէջ արեգարաց՝ 'ի գլորումն և 'ի կանգնումն բազմաց 'ի մէջ ի̃էլի, և 'ի նշան հակառակութեան. զի օրհնեալ է փայտն՝ որով լինի արդարութիւն. և ձեռագործն անիծեալ՝ ինքն և որ արար զնա:

Զի՞նչ է խաչն. փայտ քառաթեւ՝ բաղկացեալ մարդաձեւ. զի՞նչ է խաչապաշտն, յիշ քրիստոնեայն. մարդ ձեռնատարած խաչաձեւ՝ մտանիլ 'ի քառաթեւեին ը̃ ա̃յ մարգացելոյ. ը̃, իսկ որք քնեանքն են, զմարմինս իւրեանց 'ի խաչ հանին կարեօքն և ցանկութեամբք հանդերձ: Եթէ բարձրացար ը̃ ա̃յ 'ի խաչ, վերացար և ը̃ նմին 'ի փառս. ը̃, և ես յորժամ բարձրացայց յերկրէ, զամենեսին ձգեցից առ իս. ապա եթէ՝ ոչ կամիս 'ի խաչն 'ի վեր ելանել, մինչև 'ի դժոխս իջցես: Եթէ նախատինս քեզ համարիս զխաչն, մի ելաներ 'ի խաչ. զի որչափ բարձրագիտական իցէ խաչդ, այնչափ տեսիլ նշաւակի լինիս [illegible]. ապա եթէ պարծանս

ծանօս քեզ գիտես ը̅ն̅ պօղոսի զխաչն , սիրեա՛
զխաչ մեծ և վերացեալ . զի տեսցեն զքեզ
արարածք ա̅մ̅ խաչակցեալ քումդ արարչի .
յայնժամ սարսեսցին դժոխք . 'ի ներքոյ ո-
տից քոց , և աստեղք երկնից խաւարեսցին
'ի լուսոյ փառաց երեսաց քոց . քանզի տե-
սանեն զդէմս քո պարզերես և լուսարփի
պայծառացեալ . ուր յեղանել քո 'ի խաչ՝
խօլ և իսկ տեսանի , զի նշանեցաւ առ քեզ
լոյս երեսաց խաչելեալ փրկչին ։ Այնժամ
Ճանաչիս ա̅մ̅ խաչակից , նոյնպէս և կենա-
կից քո̅ի . ա̅ր̅ , այսօր ը̅ն̅ իս իցես 'ի դրախ-
տին . և զատանիս ոչ միայն արդեամբք քրիս-
տոնեայ , այլև պարծանք քո̅ի ա̅յ̅ քո . և նա
եղիցի քո փառք և պարծանք յաւիտենա-
կան՝ Թ̅ր̅ն փառաց ։ Տեսե՞ր զբարձրութ̅ի
և զվերացումն խաչի մինչև յերկինս . տե-
սե՞ր զմեծ և զպատուականն խաչն , և զմե-
ծութ̅ի և զպատուականութ̅ի խաչին ։

Ո՞րինչ է խաչն . 'ի գործոյն առեալ անուա-
նադրութ̅ի՝ խաչն է խեչ , ը̅ն̅ խեչակ որթոյ
և ա̅մ̅ պտղաբեր տնկոյ . եթէ իցես տունկ՝
զոր տնկեաց հայրն երկնաւոր , և մշակեաց
այգին անեղական , ամբացի՛ր 'ի խաչն քո̅ի ,
ելի՛ր վերացի՛ր ը̅ն̅ նմա՝ յեցեալ 'ի նա ա̅մ̅ 'ի
ա̅մ̅ր հաստատութ̅ի . բարձրացի՛ մեծութ̅ի և
գովութ̅ի ոչ միայն զխաչն յո̅ի , այլև զքո
խաչ՝ որ է կերպարանակցութիւն նորին ։
Լուած է ծի 'ի բերանոյ երկրաւոր որթոյ ,
զի՛ս ինձ խեչ բարձր և առաւել բարձր , և
ես հաստատեալ 'ի նա և պատեալ զնովաւ՝
յեր-

յերկինս 'ի վեր ամպարձայց . զի տկար է փայտ որթոյն, և ոչ կարէ ինքնին կալ կանգուն . այլ եթէ զօրացուսցես զնա խնչակաւ՝ վերանայ ի բարձրունս նր : Իսկ արդ քս յն՝ քո յոյս՝ որթն ճշմարիտ կամեցաւ յենուլ 'ի խաչ մեծ, և նովիմ բարձրանալ . ըն, լեալ հնազանդ մահու չափ և մահու խաչի, վն և ած զնա առաւել բարձրացոյց . և թէ՝ ոչ զնոյնս պարտ էր չարչարիլ քսի, և մտանել 'ի փառս իւր . և դու քրիստոնեայդ զի՞ շատանաս դուզնաքեայ խաչիւ՛, և յայնմանէ իսկ հրաժարիս՝ թէ կարես . յայտ է թէ զի ոչ կամիս բարձրանալ առ ած, և կամ կարծես առանց խաչակի վերանալ որթդ տկար . պարտ էր քեզ հայիլ 'ի տրն քո, յենուլ 'ի տրն քո և 'ի խաչ նր մեծ . և փարիլ զնովաւ, զի ելցես՝ ուր եւ նա . մանաւանդ թէ նա փարեսցի զքև, և բարձրացուսցէ զքեզ ըն իւր յերկինս՝ փառք քո, և գլուխ քո՝ բարձրացուցիչ գլխոյ քոյ : Իսկ մի ասիցես, թէ ես եմ փայտ չոր, նա դալար . այլ յիշեա՛, զի վն այդորիկ իսկ քեզ պարտ է առաւել կրել զչարչարանս խաչի . ով և ասացն, եթէ ըն փայտ դալար զայս առնեն, ընդ չորն զի՞նչ լինիցի : Մի՛ ասիցես, ես մեղաւոր, նա արդար . զի վն ըզքեզ արդարացուցանելոյ՝ եղև նա վն քո մեղք . և մեռաւ արդարն 'ի վն անարդարաց, զի արդարութն նր արդարասցուք : Մի՛ ասիցես . ես անմր, նա սրբութն սրբց . զի որ սրբէն և որ սրբին, 'ի միոջէ էին ամենեւ.

նեքին . վիմի և ծնն քո մարդ եղև վէմ քո , զի սրբեսցէ զանսուրբ սրբութեամբ իւրով : Մի՛ ասիցես . հեռացեալ եմ ՚ի նմանէ ցարդ , և զիա՞րդ համարձակեցայց առ նա . մի՛ երկնչիր , ահաւասիկ կոչէ զքեզ ՚ի խաչին առ խաչն . և ահա է մերձեցեալ քո առ խաչելեալ փրկիչն՝ որք երբեմն կային առ խաչին յսի մարիամ մայր նր , և մարիամ քոյր մօր նր , և մարիամ մագդաղենացի , և յովհաննէս սիրելի աշակերտ , ոգեխառնիս է յնի , և անդրէն պատուհասիս ՚ի քունն քո . որով և ուռձացեալ՝ դալարանաս , ծաղկիս և պտղաբերես . ասէ , ես եմ որթ , և դուք ուռ . ամ որ յիս հաստատեալ է , և ես ՚ի նա , նա բերէ պտուղ յոյժ : Տեսե՞ր զպտուղ խաչին վերացելոյ . այսպիսի՛ մեզ խնդրելի խաչ , և տօն խաչի միացելոյ և վերացելոյ է խաչին քի :

Ու՞ր իցէ ասես խաչս այս ցանկալի և երկրպագելի : Օ ո՞ր արդեօք հարցանես խաչ . եթէ զքին , է՛ ՚ի լեառն գողգոթայ . և եթէ զքո՞յդ , դարձեալ ՚ի գողգոթայ . զի թէ՛ երանեալ աւազակ իցես , և եթէ՝ զոր երկնչիմ ասել՝ չար աւազակ , յաջմէ և յահեկէ նր խաչեցան և նոքա ՚ի լերին անդ : Տեսանե՞ս , զի տեղի խաչին յայտնի՝ լեառն վերացեալ ՚ի տեսիլ ամ աշխի . այլ գործ է զխաչն գտանել զտրունի՝ զանպարտական դառինն այ , և ոչ զպատժապարտ աւազակի : Մի՛ երկնչիր յանցաւոր երևիլ , այլ՝ եղանիլ : Ա՛մ որ ՚ի խաչ բարձրանայ՝ յանցա-

ւոր

ւոր երևեի. ուստի և տէրն զկնովին ընդ անօ-
րէնս համարեցաւ մի անօրինացս. այլ որ
առանց յանցանաց 'ի խաչ ելանէ, նա է 'ի

Ճշմարիտ բարձրութե.

Այլ մ՟ 'ի մէջն ազատ 'ի յանցանաց. ապա-
քէն և ոչ որ. եթէ և յայս ինչ նուազ խա-
չակրութե անմեղք ոմանք իցեմք՝ ոպ կար-
ծեմք, և տարապարտ դատափետեալք և
դատապարտեալք, երանելիք եմք. զի նմա-
նօղք եղեալք քսի. սակայն և ոչ այնպէս.
զի զայլոյ ժամու զմեզս մեր չկարեմք ու-
րանալ, գոնեա 'ի սակս նոցին կրեսցուք՝ ըստ
նմանութե աջակողմեան երանելի աւազա-
կին, զի արդարասցուք ոպ զնա. և մի կրկին
դատապարտութեան արժանի կացուսցուք
զանձինս ընդ ձախակողմեան չոճառաւացելոյն:
Այլ այս նշանակ քեզ՝ յառաջ կմ յաւհեակ լի-
նելոյդ քսի այժմ և յաւուրն յետնում. ե-
թէ արժանի համարիս զքեզ խաչի, և գո-
հութ տանիս, աջակողմեան ես, և երանե-
լի. ապա եթէ դժկամակ լինիս ընդ խաչդ
և ազատիլ խնդրես, ձախակողմեան զքեզ
կացուցեր և թշուառական: Ապա ուրեմն
'ի զուր հարցանես, մեր է խաչն, ցորչափ չեն
քեզ կամք գտանել զպատուականն խաչն:
ապա եթէ սիրող ես խաչի, ինքնին գտա-
նես զայն 'ի գողգոթայ, որ է տեղի կառա-
փելոյ. Յթ 'ի փշոս և 'ի չարչարանս և 'ի

մահ վն քսի և ընդ քսի:

Այլ ոյք որոց կորուսանեն զխաչն. զի նմանին
հրէից՝ որք թաղեցին և ծածկեցին զնշանն

փրկ-

փրկականն. երանի՛ որոց խնդրեսցեն և գտա-
նեն զնա և 'ի խորս գողգոթայ լերին. զի
նմանին ամենայնի զշնորհին հեղինեայ և ե-
րանելւոյն յուդայի. որոց և մեք հետևողք
լիցուք՝ ըստ աշխատութեան, նոյնպէս և վայե-
լուց փրկութեան 'ի քս յս 'ի տր մեր:

Ընդ ծածկիլ լուսոյ խնդան խաւարասէրք.
զի 'ի խաւարի գործեսցեն զգործս խաւա-
րինս. զի, 'ի նմա գնան ամ գազանք ան-
տառի. իսկ ընդ յայտնիլ լուսոյ ցնծան ճըշ-
մարտասէրք. զի, ելանէ մարդ 'ի գործս
իւր, և 'ի վաստակս ձեռաց իւրոց մինչև յե-
րեկոյ: Այս եղև յծ՝ փրկչին մի, և խա-
ւարասէրք հրէայք առեցին զնա. մինչև բա-
նալ կամեցան զնա 'ի լուսոյ կենաց. և ոչ
այսչափ միայն, այլև զխաչն՝ յոր բևեռեցին
զնա, անհետ արարին. զի կորիցէ յիշատակ
նր. վյ և սասանեցան յերևել նշանի խա-
չին երբեմն յերուսաղէմ արփիափայլ նշա-
ղիւք, և ևս առաւել խաւարեցան ընդ գաւանել
սբյ խաչափայտին. զի որ քան զօր վերացաւ
և բարձրացաւ փառք խաչեցելոյն և խաչի
նորա. իսկ զի՞նչ լինիցին յաւուրն ահեղի՝
յորժամ ծագեսցէ խաչն լուսոյ յարևելից,
և եկեսցէ խաչեցեալն թգւր փառաց հան-
դերձ հրեշտակօք ընդ ամպս լուսաւորս՝ 'ի
դատել զթշնամիս իւր և զթշնամիս խաչին:
Իսկ սիրելիք խաչեցելոյն և խաչի նր՝ որ-
դիք լուսոյ և որդիք տուընջեան զի՞նչ. ցըն-
ծան արդ ընդ ծագումն լուսոյ շնորհաց թա-
գաւորին իւրեանց 'ի հոգիս իւրեանց. ցըն-
ծան

ծան է տեսիլ փառաւորութե խաչին է կատա-
տանդիմանօղ, և է յաղթութի ամենազօր
նր նշանին. ցնծան է գիւտ պատուական
խաչափայտին է հեղինեայ. ցնծան է լու-
սափայլ երևումն ՚ի գողգոթա և ՚ի վարագ.
և ցնծասցեն անչափ ուրախութբ յաւուրս
յետնում, յորժամ տեսանեն զխաչն վերա-
ցեալ և բարձրացեալ յերկինս՝ ընդ նոր արփի
հրաշագեղ՝ լուսաճաճանչ ցոլացեալ եօթն-
պատիկ պայծառութբ քան զարեգակն. զի
է նշան գալստեան էական լուսոյն՝ փառաց
արքայի, որ հատուցանէ սիրելեաց իւրոց
զլոյսն մշտնջենաւոր, խաչասիրաց ասեմ և
խաչազգեցից ևեթ՝ զխոստացեալ զիւր ե-
րանութի յաւիտենից ՚ի յարքայութե:

Ի յապաքինում մնամք և մնասցուք տօնի վե-
րացման խաչի ամ ամծաւէրք. նմին ակն կալ-
ցուք, նմին տենչասցուք յամ սրտէ. զամ
աւուրս մեր յայն օր աներևկ դէտակն կալ-
ցուք անյագ փափագմամբ, զի զխաչն տես-
ցուք զԾակեցոյց. և այս լինիցի աներկ-
բայ, եթէ ոչ անուամբ ևեթ կմ բանիւք խա-
չապաշտ երևեսցուք այժմ, այլ արդեամբք
լուսաւոր վարուց փայլեսցուք որպէս խաչա-
սէրք և խաչակիրք և խաչազգեցք. զի յե-
րևիլ սրյ խաչին վերացելոյ ընդ առաջ տն
յօդս՝ և մեք ընդ նմա յափշտակեսցուք, և
նովաւ ՚ի տր պարծեսցուք. և համաձայն
խաչազգեցիկք օրհնեսցուք և փառաւորես-
ցուք զբարձրեալ փրկիչ մեր և զԹգր փա-
ռաց ամենայաղթ՝ յաւիտեանս յաւիտենից:

ՃԸ ՃԱՌ.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃՌ. Ը. ԺԹ.

'Ի Խաչգիւտն.

Ամ գիւտ է խնդալի, ոչ և ամ կորուստ է ցաւալի, եթէ չիցէ կորուստ չարին որ է գիւտ բարւոյ, և կամաւոր կորուստ լաւին առ 'ի գտանել զլաւագոյնն. ցաւ է կորուսանել զինչս, եթէ ոչ տալով զտականն՝ առցես զպայզուածն. և զժուժարինն և՛ կորուսանել զանձն, եթէ ոչ գտանիցես. և առակայն քանզի որ կորուսցէ զանձն վս աւետարանին, գտցէ զնա առ աւետարանն, ապա խնդալի է կորուստ անձին, վս զի է գիւտ անձին: Ցաւալի էր և կորուստ խաչին՝ կենացն փայտի. այլ վս այն կորեաւ առ ժամանակ մի, զի յաւիտեան գտցի. և վս այն տրտմեցան հաւատացեալքն ի թաքնութի նն առ ժմկ մի, զի յաւիտեան ցընծասցեն: Այլ ո՞ կարէ պատմել զքրիստոնէից ցնծութիւն ի յայտնիլ սբյ խաչին 'ի Գողգոթա 'ի ձեռն ածասէր դշխոյին մօրն Կոստանդիանոսի. զի տեսին անփուտ պահեալ զզէնն կենաց, զյիշատակն փրկութե, զպարծանս քրիստոնէութե, զամենայնաղթ նշանն քի և քրիստոնէից զինուորութե. զպահապանն ազգի մարդկան, և զաշտարակն ամուր յերեսաց թշնամւոյն. և նոյն ուրախութի է՝ որ կատարի այսօր տօնիւն

յեկեղեցւոջ։

Այլ զի՞ խնդամք, և տօնեմք եւս ուրախութբ, առիցէ ոք 'ի թերահաւատից, եթէ գտաք զփայտ չարչարանաց արարչին. ո՞չ արդեօք ընդ կորուստն առաւել խնդալ պարտ էր, զի անհետ եղև 'ի միջոյ գործի տանջանաց անպարտականին, գործի մահաուիթ անմահին, և գործի նախատանաց փառաւորելոյն յէութեն իւրում։

Այսպէս խորհին ատեցողք խաչի և ատելիք քո, որ ոչն ստնուն 'ի մեզ զզօրութին փրկական նշանին՝ որ է փառք փրկչին, և պարծանք փրկելոցս. այսպէս խորհին խաչատեացք, զի մի և ինքեանց կմ իւրեանցն գտցի խաչ. այսպէս խորհին օտարացեալքն 'ի սիրոյ խաչելոյն 'ի սէր իւրեանց, զի ոչ յօժարին խաչակից լինել նմա. այլ մեք զմիտս քո ունիմք, տր զդիտաւորութին խաչելոյն. զի ճառ խաչին՝ կորուսելոցն յիմարութին է, այլ փրկելոցս մեզ զօրութին այ։

Այլ արդ ուրախ լեր եկեղեցի այ խաչիւ պսակեալ, զի գտաւ պսակ գլխոյ քո. և դրօշակ զօրագլխին քո կանգնեցաւ յանդիման տիեզերաց. և նշանակ յաղթութե հաւատոյ քոց կրկին հանդիսացաւ այսօր ընդդէմ հրէից և հեթանոսաց՝ 'ի ձեռն երանելւոյն յուդայի առն հրէի, և 'ի ձեռն թագուհւոյ մեծի՝ հեղինեայ դշխոյի 'ի հեթանոսութէ այն ինչ դարձելոյ. որ են կրկին վկայք ճշմարտութե ընդդէմ համազգայնոց նց օտարացելոց 'ի ճշմարտութէ. զի տեսին

ռլին առ օրին աչօք իւրեանց և զզօրութիւն ա͞յ խաչին, զյառնել մեռելոյն՝ յոր մերձեցաւ պատուական փայտն կենաց, և զայլ ևս լուսափայլ նշանս 'ի վ͞ր Տ͞ր նշանին. մինչև հրէին ͞է այլս 'ի հրէից դառնալ և մկրտիլ, և հեթանոսաց հաւատացելոց հաստատիլ 'ի հաւատս ք͞նի: Վասնզի խաչն՝ որ ͞է առաքելոյն, պարծանք է քրիստոնէից, այլ հրէից գայթակղութի՛ և հեթանոսաց յիմարութի՛, նոցին իսկ կոչեցելոց 'ի հրէից ͞է յուդայի կիւրեղ կոչեցելոյ, և 'ի հեթանոսաց ͞է հեղինեայ և ͞է կոստանդիանոսի՝ յայտնեցաւ լինել ա͞յ զօրութի՛ և ա͞յ իմաստութի՛. զորոց ունիմք այսուհետև առել ուրախակցութե՛ յաւուր գիւտի կենարար խաչին, եթէ 'ի ք͞ն յ͞ս ո՛չ հրէայ և ո՛չ հեթանոս, ո՛չ խուժ և ո՛չ դուժ, ո՛չ ծառայ և ո՛չ ազատ, ո՛չ արու և ո՛չ էգ. այլ ամենեքեան մի 'ի ք͞ն յ͞ս:

Հա՛պա եկա՛յք ուրա՛խ լիցուք այսօր միաբան հաւատացեալք ք͞նի, և պաշտօնեայք խաչին. ուրա՛խ լիցին ͞է մեզ և հրեշտակք յերկինս. զի գիւտ խաչին՝ է գիւտ հոգւոց մերոց, գիւտ փրկութե՛ կորուսելոց, գիւտ անմահարար փայտին կենաց, գիւտ անգին գանձին ծածկելոյ 'ի գողգոթա. զի և 'ի խաչն ծածկեալ կայ ͞է ք͞նիւ ն͞մ կեանք մեր և Յիսուսի հոգևոր, և ն͞մ գանձ իմաստութե՛ն ա͞յ: Սա է ծառն կենաց՝ յորմէ երբեմն 'ի բաց տարաքաք, այլ այժմ շնորհեցաւ մեզ կթել զպտուղ ն͞ր կենսատուի՛.

տարածելով զձեռս ընդ ձեռաց խաչելելոյ փրկչին խաչակցութե̅ ։ Այս է սանդուխք. երկնից յակոբեան, յորոյ 'ի գլուխն ինքնին Տ̅ր հաստատեալ կայ . վերստանեսցուք ընդ աշտիճանս խաչի՝ աստղի աստղի կրիւք և կարեօք չափ . որով և վերելակեմք 'ի բարձունս երկնից ։ Այս է ստուգապէս զէն զինւորութե̅ մերոյ, և նշան յաղթութե̅ ը̅դդէմ աներևոյթ թշնամւոյն՝ սատանայի ասեմ, որպէս և մարմնոյ և աշ̅ի՝ որ են միանգամայն. երևելի և աներևոյթ թշնամիք ընտանիք . նշան դրօշմել 'ի ճակատս զինուորացս Ք̅ի դրօշմ բանակին . և պարզապէս՝ նշան փրկութե̅ յուսացելոցս 'ի Ք̅ս ։

Ով որ գտանէ զխաչ, որ սիրէ զխաչ, որ փարի զխաչին, որ ելանէ 'ի խաչ և մեռանի 'ի խաչի, է փրկութե̅ որդի . և ը̅ հակառակն՝ ա̅մ, յորոյ վ̅ր չիցէ նշանս այս, որդի է կորստեան, ը̅ տեսլեանն եզեկիէլի, և ը̅ յայտնաբարբառ քարոզութե̅ աւետարանի ։

Այս ահա յայսմ վայրի տարակոյս զխս պատեալ պաշարեաց՝ վ̅ս իմ և վ̅ս քո և վ̅ս նր, երեցունց իմն դերանուանց՝ անուանք եթ քրիստոնէից ։ Այս կորուսանեմ զխաչ զարդէն գտեալ . դու ոչ կամիս գտանել զխաչն կորուսեալ . նա ոչ գիտէ՝ զինչ խաչն իցէ պատուական, թող թէ գիւտ նր և կն կորուստ . և զհարգ լինիցի մեզ խաչն՝ նշան փրկութե̅ ։

Այս եմ ասեմ, որ կորուսանեմ զխաչն կենա

նարար՝ թաղելով զնա 'ի գողգոթա յաղ-
թելս խաչն ը̄ խաչից աւազակաց ։ Այլ զայս
քաջ իմանայ ա̃մ ոք՝ որ իբրև զիսն է . մի
զի ցորչափ թողացուցանէ Տ̃ր գալ յիմ վ̃ր
և կ̃մ առաքէ առ իս զնեղութի ինչ մեծ կ̃մ
փոքր՝ որպէս խաչ փրկաւութ , զի ը̄ քռ̃ի 'ի
խաչ ելից , և ը̄ քռ̃ի 'ի վեր ելից մինչև յեր-
կինս՝ կատարեալ հնազանդութբ և իսպառ
համբերութբ , ես կամ փախչիմ 'ի խաչէ
անտի նախ քան զբևեռիլն՝ ստութբ զանձն
արդարացուցանելով ոճ̃ անպարտականս , կ̃մ
կամիմ իջանել 'ի խաչէ անտի անհամբե-
րութբ , և կ̃մ նախատինս դնեմ այ̃ ը̄ ձա-
խակողմեան աւազակին՝ ազատուի խնդրե-
լով դժկամակութբ և տրտնջութբ ։ Այլ
այնպէս կորուսանեմ՝ թէ ոչ զխաչն , դէթ
զշնորհս խաչին . աշխատիմ , և 'ի ժամ վար-
ձուն անմասն եղանեմ . սերմանեմ , և ոչ
հնձեմ . սկսանիմ , և ոչ կատարեմ ։ Այլ և
ոչ ունիմ ասել ը̄ փրկչին իմոյ , ա̃մ ինչ կա-
տարեալ է , այլ՝ ա̃մ ինչ անկատար է . և
զիա՞րդ ակնկալայց խոնարհեցուցանել ըզ-
գլուխ իմ 'ի ժամ մահու սիրով՝ յը̄ունել
զպսակ պարծանաց խաչին , և աւանդել
զհոգի իմ ուրախութբ 'ի ձեռս այ̃ , և մտա-
նել յուրախութի տն̃ իմոյ . այն՝ որ ասաց
և զանձնէ . ո՞չ զնոյնս պարտ էր չարչարիլ
քի̃ , և մտանել 'ի փառս իւր ։ Այլ որպէս
համարձակեցայց ասել ը̄ երանեալ աւա-
զակին . յիշեա՛ զիս Տ̃ր , յորժամ գայցես
արքայութբ քով . և լսել անդէն առ նմին

զերանաւէտ հրաւէր փրկչին. ամէն ասեմ քեզ, այսօր ընդ իս իցես 'ի դրախտին. զի այս քնասիրաց է և խաչասիրաց, առաքելոց և մարտիրոսաց և ամենայն դասուց ընտրելոց խաչին, և պսակելոց նշանաւ սրբոյ խաչին քնի՝ աստ և 'ի հանդերձելումն. զորոց երկրպագեմք բանիւ պօղոսի, խաչակցեալք ընդ քնի, և ընդ նմին թագաւորեալք։

Իսկ դու, ով գիտեմ, լաւագոյն արդեօք, եթէ վատթարագոյն քան զիս պատահեալ մինձակի, անխաչ ես գլխովին, անվիշտ, և հանգիստ կարծեցեր. այլ սիրտ քո անհանգիստ՝ յերեսաց կասկածանաց հանդերձելոյ խաչի. այնչափ խորշիս՝ խրտչիս և փախչիս 'ի ստուերէ անգամ խաչին՝ որ առի անկեալ 'ի վերայ երանեալ աւազակին, մինչ զի և յիշատակ խաչի և նեղութեան վշտացնէ զքեզ. վասն որոյ ոչ երբէք խնդրես, ուստի և ոչ երբէք գտանիցես զխաչն փրկական։

Ոչ մերձենաս մատամբ 'ի բեռն ինչ՝ օգնել ընկերի քում, կամ աղքատի և տառապելոյ, մանաւանդ թէ քեզ, խիթացեալ՝ զի մի բոլոր բեռն 'ի քո վերայ բարձցի, որպէս խաչն յաղի յուս սիմոնի կիւրենացւոյ։ Ոչ վստահիս աղօթել, ասա կիզեալ, ասա կորեալ, ասա մի խնայեր, զի անդ յաւիտեան խնայեսցես. հա՛յր զիս տէր իմ որպէս հայր զսիրելի որդի՝ զաւազանաւ խաչի յայսմ [illegible], զի 'ի հանդերձելումն ընկալցիս զիս սիրով 'ի հանգիստ քո. այլ հանապազ սրտիւ քան բերանով զայս ասես. տուր և անդ հանգո՛ զիս,

տուր

տուր ինձ յամի հանգիստ . և ոչ գիտես՝ զի
զանհնարինս խնդրես . զի ոչ լինի յերկրաւս
յաւիտեանս թփրել : Ի յաւիտենիս յայս-
միկ՝ որ է անցաւոր , պանդխտութի̃ պարտ
է տառապիլ . և յանանց յաւիտենանս երջան-
կանալ 'ի հայրենիս մեր յերկինս . այս է
հովիս տրտմութե , և այն՝ տեղի ուրախու-
թե . սաս ժամանակ է աշխատելոյ , և անդ
անժամանակ մշտնջենաւորութի հանգչե-
լոյ . որ աստ տանջի , անդ մխիթարի . իսկ
որ աստէն մխիթարիլ կամի առ ժամանակ
մի , անդ տանջեսցի յաւիտեան . Որ̃դ , դու
ընկալար զմխիթարութի քո 'ի կեանս քո ,
և ղազարոս նոյնպէս զչարչարանս . արդ սա
աստ մխիթարի , և դու այդր պապակիս :

Օր̃նչ և զնմանէ ասացից , որ զերրորդ-
դէմս յինքեան բերէ զմեծի մասին 'ի մարդ-
կանէ . ոչ ճանաչէ զխաչ , և անծանօթ է 'ի
խաչէն քս̃ի . ոչ գիտէ ըմտրութի առնել ի̃է
պատուճական փայտ խաչի , և ի̃է ա̃մ փայտ
անտառի , ոչ ի̃է դալարն և ոչ ի̃է չորն . հար-
կանի ո̃ղ բրօք՝ պէսպէս վշտօք , և ոչ ի̃է սատ-
նու . զի ոչ խորատ ա̃ն համարի զ'ի վ̃ր հա-
սեալ նեղութիս , այլ՝ դիպուած . թուալի
'ի մեղս , և իւր հանգիստ վարկանի . զի թէ-
պէտև 'ի խղճէ իւրմէ տանջի , այլ զբաղա-
նօք թի անզգայ է և խայթից խղճի . ոչ զելս
խորհի և ոչ զմուտս կենաց իւրոց . ոչ գիտէ
զաջ իւր և զահեակ , թող թէ զխաչ իւր ,
որդեօք աջակողմեա̃ն իցէ ինքն աւագակ ,
եթէ ձախակողմեան : Ա՛չ զվարձս կշռէ աշ-

խոստովանութիւն 'ի փառս իւր , և ոչ զարժանաւոր ըն-
բաշխօղ աշխատանաց 'ի փառս սատանայի .
այլ վարէ կեանս ալէկոծ և մառախլապատ ,
կոյր հոգւով քան աչօք՝ խաւարապատեալ 'ի
լոյս տուընջեան , անհաւատ 'ի քրիստոնէու-
թիւն , և անբան 'ի բանականութիւն ։
Իսկ իցեմ՞ն արդեօք 'ի խաչապաշտ անուա-
նեալ քրիստոնեայս այսպիսիք ոմանք . երա-
նի՞ թէ չլինէին , կամ սակաւք և եթ լինէին .
այլ այն է ողբալի , զի բազումք են կոչե-
ցեալք , և սակաւք են ընտրեալք 'ի քրիս-
տոնեայ անուանելոց . վ՞ն զի որք քննեալքն
են ճշմարտութ՞բ՝ զմարմինս իւրեանց 'ի խաչ
հանեն կարեօքն և ցանկութ՞բք հանդերձ .
և յայտ է թէ սակաւք են առ մեօք այսպի-
սիք ընտրեալք . իսկ բազումք այն են՝ որ ըն-
հեռ երթան կարեաց և ցանկութեանց իւ-
րեանց . ողբալի վիճակ , թէպէտև ցանկալի
յաչս Տր . իցէ՞ թէ մեք ոչ գտցուք յայս վի-
ճակ ուսուցելի քան զառաջինսն . զի մի՛ կո-
րիցուք զյաւիտենականն կորուստն , այլ գըտ-
ցուք ող՞ն մերով զկեանսն յաւիտենից ։
Իսկ այս գեղեցիկ յաջողէ , եթէ խնդրես-
ցուք և գտցուք զկենարար խաչն . զի՞ , որ
զիւն գտանիցէ՝ գտանիցէ զկեանս . և զար-
ձեալ , որ գայ զկնի իմ , ոչ խաւար մի՛ գնա-
ցէ , այլ ընկալցի զլոյսն կենաց ։ Իսկ ո՞ւր
լինիցի մեզ սոկէք գտանել զայս ցանկալի
գանձ զփրկական խաչն ։ Ո որ գիտէք՝ զի՞
հարցանէք . մի՛ 'ի լեառն Թաբօր դիմէք ; և
սակէք , բաւական է մեզ սա լինել . այլ 'ի
գող-

դողդողութեա, և ահա գտանեմք զնա է մեծա-
ւէր դշխոյին. զի ոչ գտանի խաչն 'ի տեղւոջ
հանգստեան, այլ 'ի տեղի կառափման ։
Եւ նա ինքն հեղինէ դշխոյն՝ որ եգիտ ըզ-
պատուական խաչն քի, ոչ ստորայոյց զայն
'ի տեղւոջէն. այլ անդէն 'ի գողգոթա եւ
կանգնել՝ տաճար հոյակապ շինեալ 'ի ձեռն
որդւոյ իւրոյ մեծին կոստանդիանոսի 'ի
նմին տեղւոջ՝ ուր յարութի անուանեալ, 'ի
մէջ փակելով զտեղի ուր գերեզմանին քի
և զտեղի խաչելութե միանգամայն. և անդր
ընթանային յամ կողմանց հաւատացեալք՝
ամ յաւուրս խաչելութե և յարութե, նոյն-
պէս և 'ի տօնի խաչվերացին և խաչգիւտին՝
յերկրպագութի ։

Նորանէ տամ աւուրցն այն երանութե և
պայծառութե եկեղեցւոյ, յորս 'ի տաճա-
րի ամ պաշտէին զխաչն հաւատացեալք եր-
կրպագանելով հաւատով, յուսով և սի-
րով, հոգւով և ճշմարտութեամբ. և այն-
պէս գտանէին 'ի տեղւոջ գիւտի խաչին և
զանձանց փրկութի՝ խաչակցութբ է քի
անդ 'ի գողգոթա, և է նմա՝ յառնէին հոգ-
ւով 'ի տաճարի սբ յարութե ։ Նոյն աւուր,
զի ամ յետ ամաց իբրև երեք հարիւրոց 'ի
խաչելութէ անտի փրկչին՝ եղև գիւտ սբյ
խաչին 'ի ձեռն հեղինեայ առ կոստանդիա-
նոսիւ, նոյնպէս և իբր երեքհարիւր ամօք
զկնի գիւտին՝ գերի վարեցաւ զէնն փրկու-
թե մերոյ յանհաւատից. զի խոսրով արքայ
պարսից առեալ զեմ քաղաք՝ գերեաց ըզ-
զխա.

գլխաւորս 'ի քրիստոնէից ըստ շաքարիայ հայրապետի տեղւոյն , և ըստ նորին առեալ տարաւ 'ի պարսս և զփայտն կենաց՝ զնշան յաղթութեան և զպարծանս քրիստոնէից . մինչև

մնալ խաչապաշտից առանց խաչի :

Ողբացէք հաւատացեալք , զի բարձաւ 'ի գլխոց մերոց պսակն փառաց մերոց , առաւ 'ի ձեռաց մերոց դրօշակն քնի՝ ամենայաղթ նոր նշանն , կապտեցաւ զանձ կենաց մերոց . բեկան մէջք մեր , և կորացան գլուխք մեր առաջի թշնամեաց խաչին . և մեք մնացաք անխաչ , և խաչն օտարացաւ 'ի մէնջ : Այսպէս պարտ է մեզ կոծիլ , յորժամ չունիմք զխաչ , զպիշտ և զնեղութիւն յոյժ աստ . զոր օրինակ 'ի սուգ համակեցաւ յայնժամ եկեղեցի այս ըստ գերութեան պատուականն խաչին : Այլ ըստ հակառակն՝ ուրախ լինել և խնդալ պարտ է , յորժամ գտանիցեմք զխաչ , որպէս ուրախ լինէր առաքելականն պօղոս . և որպէս ուրախ եղև եկեղեցի ըստ գերեդարձ խաչին՝ իբրև ընդ գիւտ միւրստին , 'ի ժամանակին՝ յորում զօրացեալ աստուծով հերակլ կայսր՝ յաղթեաց պարսից , և դարձոյց զխաչն անդրէն 'ի տեղի իւր յԵրուսաղէմ մեծաւ ուրախութեամբ և հանդիսիւ : Որ և յանցանել կայսեր ըստ տան հայոց՝ մասն մի երևելի պարգևէր հայոց ազգին 'ի խնդրոյ տիկնոջն սուրենեաց , և կոչէր յանուանէ տեղւոյն այնուհետև մասն այն՝

հացունեաց խաչ :

Այլ իբրև եկն հերակլ արքայ յԵրուսաղէմ , և մերձեցաւ 'ի տաճար տեառն յարութեան , բարձեալ

պար-

պարծանօք յաւս իւր արքունի՝ զնշան երկնաւոր Թագաւորին զՏեառն խաչափայտն՝ ինքնին հանեալ տանէր և դնէր 'ի տեղի իւր 'ի գողգոթայ 'ի մէջ եկեղեցւոյ Տեառն յարութեան. և անդ դրեալ վերացուցանէր հայրապետն 'ի բեմէ անտի զՏեառն խաչն 'ի տեսիլ ամենայն հաւատացելոց, որպէս յամենայն տօնս խաչվերացի. Եւ ո՞ կարէ պատմել զայնր ժամու ուրախութիւն տիեզերական. մինչև տօն սահմանել՝ վերստին գիւտի կամ վերադարձի խաչին. զոր ոմանք նոյնացուցին ընդ տօնի խաչվերացին, և այլք զօրութեամբ յիշատակեն 'ի տօնի խաչգիւտին. զի որպէս առաջին գիւտն էր ցնծութիւն կաթողիկէ եկեղեցւոյ, նոյնպէս և երկրորդն գիւտ գերեդարձի։

Իսկ յետ այնորիկ զի՞նչ. խորհրդովն Աստուծոյ հետ զհետէ մասն առ մասն սփռեցաւ փայտըն կենաց ընդ ամենայն աշխարհ. զի որպէս հեղինէ տարեալ էր կանխաւ ընդ իւր՝ յարևմուտս զմասն երևելի, նոյնպէս և հերակլ տարաւ զերևելի մասն 'ի կոստանդինուպօլիս. և զկնի ժամանակաց սոյնչափ ծաւալեցաւ ընդ տիեզերս, մինչև գրեթէ չմնալոյ յԵրուսաղէմ աւելի մեծութեան՝ քան զոր կայր և կայ յայլ տեղիս քաղաքս։ Եւ այսպէս խաչն բոլոր և ամբողջ այլ ոչ եւս է խնդրելի կամ գտանելի ուրեք 'ի վերայ երկրի, այլ մասն մասն՝ է որ մեծ, և է որ փոքր, գտանի ամենայն ուրեք, սփռեալ տարածեալ քառաթևին՝ որպէս զճառագայթս արեգականն՝ ընդ քառակողմեան աշխարհ համօրէն. զի ընդ ամենայն եկեղեցիս տիեզերաց սփռեալ

ոփոխեալ են մասունք փայտին կենաց · և
իւրաքանչիւր մասն պատուհական խաչին է
պատուհական և երկրպագելի՝ որպ երբեմն
բոլորն · և նոյնպէս նշանագործ և ամենա-
զօր և ամենայաղթ է տմն տեղիս ըստ հաւա-
տոց մերձեցելոցն 'ի սբն սրբութիւն ։

Իսկ զի զայս գիտէք, 'ի խորհուրդ անդր յառեցարուք բաժանման խաչին քսի 'ի մասունս բիւրաւորս առ ժամանակ մի · մինչև եկեսցէ ժամանակ՝ յորում ժողովէ զիւր զհամասփիւռ ճաճանչս, այս է տմ մասունք խաչափայտին միասցին անդրէն 'ի մի բոլոր յաւուր միւսանգամ գալստեան փրկչին ։ այն է որ հասարակաց յարութեան ։ Իսկ զի՞նչ խորհուրդ իրացս · Նախ՝ այն իսկ, զի ոչ ոք 'ի մէնջ զբովանդակն բառնայ կմ կրէ կամ ունի երբեք զմեծ խաչն · զի այդ քսի և եթ էր. սեպհական մերումս գլխոյ · իսկ մեք անդամքս նր զմանր մանր մասունս փոքրկունս կրեմք կմ ունիմք զխաչի · որ գլուխն է կրող տմ ցաւոց սփռելոց յանդամս իւրաքանչիւր · իսկ մի մի յանդամոց զայս և զայն միայն կրէ ցաւ իւրական, և ոչ զամենն՝ որ 'ի մարմնի · վսյ մի մեծ ինչ համարեսցուք՝ զոր ինչ և կրեմք, այլ կարի փոքր՝ առ մեծութիւն կրից փրկչին · և այն առաւել թեթևանայ՝ եթէ ապաւինեսցուք 'ի զօրութիւն սբյ խաչին, և 'ի սէր նր կրեսցուք՝ որպ խաչակիցք տն մե-
րոյ ըստ երանեալ աւազակին ։

Երկրորդ՝ այն · զի ոչ ոք 'ի մէնջ լինի ճըշմարտապէս քնեան, ըստ ճշմարիտ անդամ քսի,

քսի, եթէ ոչ խնդրէ և ոչ գտանէ զնորայ խա-
չի զմահն, իմա՛ զմահանակցութի ընդ խաչե-
լեալ տն իւրոյ՝ կամաւոր խաչակրութբ. յե-
շեցէք զոր յուշ արարի այլուր բանիւ առա-
քելոյն, պարծիլ 'ի խաչն քսի ևեթ, և 'ի
խաչ ելանել նմի, և 'ի խաչ հանել զմար-
մինս մեր կարեօք և ցանկութբք հանդերձ,
զի ոչ միայն զաւելորդ ցանկութիւս հատա-
նելով, այլ և զկարևոր կարծեցեալ պէտս՝
առ 'ի նմանօղ լինել քսի կամաւոր չարչա-
րանօք։

Եւ եւս՝ այն, զի որ կամի տեսանել այսու-
հետև զկենարար խաչն քսի ամբողջ և ան-
թերի, խնդրեսցէ զայն 'ի վեր. զի ոչ յեր-
կրի գտանէ զայն, այլ՝ յերկինս. զի, և
ապա երևեսցի նշան որդւոյ մարդոյ յեր-
կինս, ծագել յարևելից արեգակնակերպ
ճառագայթիւք՝ կարապետ լինելով գալըս-
տեան փրկչին. յայնժամ թռչին արդարք
ընդառաջ տն յօդս՝ ընդ լուսաթափիչ նշանի նր,
յարուցեալք 'ի կեանս՝ ընդ կենարար խաչին
յարուցելոյ՝ նորափետուր զարդուք լուսոյ
փառաց. այն իսկ է յաղթակողմն փրկչին վե-
րանալ գրելոյն ընդ դրօշակաւ նր խաչակրոն
վարուք. ուր խաչահանմունք և թշնամիք խա-
չին, զի են հրէայք և անհաւատք և սուտ
քրիստոնեայք, 'ի ձախակողմն դնին գլխա-
կորեալք 'ի վր երկրի. զորոց գրեալն է.
և յայնժամ կոծեսցին ամ ազգք երկրի։

Եւ արդ ընտրեցէք ով հաւատացեալք զխա-
չին ձեր և զօգուտն, թէ յոր. զայս կամիք
որո

դրոշմիլ յայն օր աՀագին . դիտեմ, զի ընդ ա-րեք և աղօթեք զօր ամ վն ձեր և վն ձեր ննջեցելոց՝ դատաստանաւորիլ յաջակողմեան դա-տան . ապա ուրեմն ընդ նմին ընտրեցէք այժմ զխաչն ք͞ի և զխաչակցութիւն ընդ ք͞ի . զի և թշուառակից լինել նմին արժանաւորիք , ընդ կոչմանն՝ Հաստատելով և ընտրութեն , շնոր-հօք և մարդասիրութ͞ե կոչողին ձերոյ և տ͞ն և թ͞ւի և փրկչի , ք͞ի յ͞ի յուսոյն մերոյ և ա͞յ . որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

ՃԱՌ . Ի :

Ի տօնի Եկեղեցւոյ առաքելական :

Նոկ արդ՝ և եկեղեցի՞ն ինքնին գլխովին եւս տօնելի , այն՝ որ տօնէ զամ տօնս տէրունեան , և զյիշատակս սրբոց . գիտեմք՝ զի ոչ է եկեղեցի և տօնելի , այլ թէ զիա՞րդ մարթ իցէ նմա անձամբ զանձն տօնել՝ գի-տութեն է արժանի : Եթէ արդարև եկեղե-ցին լինէր մարդ ոք առանձին , անմարթ էր նմա և գովել անգամ զինքն , թող թէ տօ-նել . ըստ , գովեսցէ զքեզ ընկերն , և մի քո բերանն . օտարն , և մի քո շրթունք . բայց քանզի եկեղեցին է բազմութի միացեալ , այն է ժողովուրդ Հաւատացելոց , միայ ա-նել խրատամբք , և երանի՞ թէ առնէաք ճշ-մար-

մարտութիւն, թէ ասել եկեղեցւոյ զեկե-
ղեցի պարտի լինել՝ գովելն և փառաւորելն
և մեծացուցանելն, նախ՝ իւրաքանչիւր հա-
ւատացելոյ զհաւատացեալ եղբայր իւր իբ-
րև զանդամ քի և անդամակից իւր ընդ միով
գլխով ՚ի միում մարմնի. երկրորդ՝ և իւրա-
քանչիւր խմբից եկեղեցւոյ զայլ խումբս,
ընդ առանձինն եկեղեցեաց զիւրաքանչիւր ե-
կեղեցիս՝ իբրև համաթիւ անդամք իրերաց
և գլխոյն իւրեանց քի. և երրորդ՝ բոլորե-
ցունց միանգամայն զբոլոր մարմին կաթու-
ղիկէ եկեղեցւոյ՝ իբրև մարմին քի. զորմէ
գրեալ է, զի յանդիման կացուսցէ իւր փա-
ռաւոր զեկեղեցի՝ սբ և անարատ, կամ որպէս
կոյս մի սբ խօսեցեալ հաւատով, և յանդի-
ման կացեալ քի։

Ո՞ տայր ինձ տեսանել զեկեղեցի այ յայս-
պիսի ուրախութեան ճշմարիտ տօնախմբութեան
իւրոյ, լինելով ամ հաւատացելոց՝ որպէս եր-
բեմն՝ մի սիրտ և մի ոգի և մի անձն, և ՚ի
պատիւ զմիմեամբք ելանելով տօնական փա-
ռաւորութիւն։ Իցէ՞ թէ այսպիսի լինէր միշտ
տօն ցնծութեան եկեղեցւոյ. իցէ՞ թէ ճշմար-
տեալ լինէր բանս, որով լինէր կատարեալ
հաղորդութիւն սրբոց յեկեղեցւոջ, և կատա-
րեալ միութիւն կաթուղիկէ եկեղեցւոյ սրբոյ՝
որպէս դաւանիմք, և ոչ լինէին հերձուածք ՚ի
մարմնի անդ։ Իցէ՞ թէ տեսեմ, զիւրաքանչիւր
որ ՚ի մէնջ ճանաչէր զեղբայր իւր տօնելի
՚ի քն. իցէ՞ թէ ազգ ազգ քրիստոնէից ա-
նէր փոխանակաւ զպաշտօնակից եկեղեցիս

քրիս

քրիստոնէից . և իցէ՞ թէ բոլորն միանգամայն ճշմարտապէս տօնէր , ոչ և խոստանայ տօնել և կարծէ տօնել , զբոլորական եկեղեցւոյն՝ որ ը̃ տիեզերս . որ է մի , սբ , կաթողիկէ , և ը̃հանրական , և առաքելական եկեղեցւոյ՝ խոստովանեալ յամենեցունց 'ի հանգամանակի :

Այլ յայտ է թէ երեքին սոքա կախեալ են զմիմեանց , և երեցունց միանգամայն պէտս ունի եկեղեցի ամ̃ յամ̃ ժամանակի : Ան զի եթէ առաջինն 'ի սոցանէ լինիցի , ոչ մնայ առիթ երկպառակութեան մանկանց եկեղեցւոյ , ոչ հեռ և ոչ նախանձ , ոչ թշնամութիւն և ոչ ատելութիւն երբեք 'ի մէջ եղբօր և եղբօր , այլ կատարեալ եղբայրսիրութիւն ը̃ Ք̃րէ ա̃ծսիրութիւն . զի ուր զեղբայրն իմ ճանաչեմ և յարգեմ որդ̃ ա̃ծ և տօնելի , զիա՞րդ ոչ սիրեցից զնա և 'ի նմա զա̃ծ . և զիա՞րդ ոչ եղէց մի սիրտ և մի ոգի ը̃ նմա հոգւ և որպէս . կամ զիա՞րդ ոչ կատարեսցի յայնժամ տէրական խոստումն , եթէ ուր իցեն երկու և երեք 'ի ձէնջ ժողովեալ յանուն իմ , անդ եմ ես 'ի մէջ նոց .

Այլ եթէ այս լինէր , լինէր և երկրորդն ինքնին , ըստ նոյնօրինակ վարիլ և ազգի ընդ ազգի 'ի մէջ քրիստոնէից , իբրև համազգիք 'ի ք̃ն և պաշտօնակիցս և տօնակիցս . զի ոչ ընդ ակամբ հայիլ յիրեարս և պառակտել և անգոսնել զմիմեանս՝ յառաջ գայ 'ի պակասութենէ սիրոյ , նոյնպէս և անդրէն շաղկապութիւն նոցա և 'ի պատիւ զմիմեանս . ելա-

նել

նել՝ 'ի վերայ ունելի գոյութիւն, որ է զօր կատարման։ Նաև ո՞ ոչ տեսիցէ, զի թէ այսօր մկրտեալն արտասցէ ազգ ազգ քրիստոնէից մեծարել անդ փոխելի 'ի քն, ահա եղև միութիւն կատարեալ ոք և կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցւոյ։

Նաև եթէ այն լինէր, կատարեալ լինէր և երրորդն. զի տանել բովանդակ եկեղեցւոյ զբովանդակ եկեղեցի, կամ բոլորին զբոլորն՝ անդ մի հօտ և մի հովիւ, ազգ մի և լեզու մի հոգւոյն սիրով, ազգ ընտիր, ազգ սբ, քահանայութիւն, թգրութիւն, գովելի, և տօնելի՝ նոյն որ տանէ։ Նաև եթէ ոչ այսպէս, ապա կամ սուտ լինի, և կամ 'ի զուր լինի տանել զեկեղեցի. ամենայն նա՝ սուտ լինի, թող թէ վայրապար, հաւատալ և 'ի մի միայն ոք կաթուղիկէ և առաքելական եկեղեցի. զի զնոյն զայն տօնեմք՝ յոր հաւատամք, և զոր տօնեմքս՝ 'ի նոյն հաւատամք. որպէս և յայտ է։ Ապա ուրեմն՝ զո՞ր օրինակ հաւատալն մեր յեկեղեցի ո՞չ է հաւատալ յանձնիւս մեր, թէպէտև մասն եմք եկեղեցւոյ և որդի եկեղեցւոյ, այլ հաւատալ բոլորից և իւրաքանչիւրոց 'ի մի բոլոր, նոյնպէս և տանել մեր զեկեղեցի՝ է տանել մասանց ընբոլորս, անդամոց զմիութիւն մարմնոյ, որդւոց զմայրն, դառանց և ոչխարաց և խոյոց զմի հօտն և զմի հովիւն։ Մի ոք՝ եթէ չարչարի լինի մի անդամն, չարչարին ամ անդամքն ընդ նմա; և եթէ փառաւորի մի անդամն՝ խնդան ամ անդամքն ընդ նմա, նոյնպէս և

մեք համօրէն անդամքս եկեղեցւոյ՝ որ եմք մի մարմին 'ի ք՟ս, տօնեմք զեկեղեցի ք՟նի խնդալով ընդ փառաւորութ՟ն կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցւոյ: Այս է առաջին պատճառ տօնից եկեղեցւոյ առ հասարակ. և 'ի սոյն վերածին և այլ պատճառք. զո-
րոց ժամ է ասել:

Այս երկրորդ՝ տօնէ եկեղեցի զկոչումն նորս եկեղեցւոյ, կմ՟ զժողովումն իւր յամ՟ ազգաց 'ի մի ժողովուրդ ք՟նի. զի և եկեղեցիդ անուն հելլենական՝ կոչումն լսի, մանաւանդ արտակոչութ՟ն. զի արտաքուստ կոչեցեալ եղաք հեթանոսքս 'ի փարախն ք՟նի, լինել նմա ժողովուրդ նոր՝ փոխանակ հնոյն օտարացելոյ. վ՟յ և նոր սիոն և նոր իէլ կոչի եկեղեցի ք՟նի, և եկեղեցի անուանի հեթանոսաց. զի թէպէտև 'ի հրէից էառ սկիզբն, այլ յամ՟ ազգաց էառ զկատարումն, և եղև մի հօտ և մի հովիւ. զի 'ի ք՟ս յ՟ս չի՛ք խտիր ոչ հրէի և ոչ հեթանոսի, ոչ ծառայի և ոչ ազատի, ոչ արուի և ոչ իգի. զի ամենեքեան դուք մի էք 'ի ք՟ս յ՟ս. զի որպ՟ս մի հաւատ, մի տ՟ր, և մի մկրտութ՟ն, նոյնպէս և մի եկեղեցի ք՟նի, շինեալ 'ի վ՟ր վիմին հաւատոյ, և 'ի վ՟ր հիման առաքելոց և մարգարէից: Այս վէմն նախ ինքն ք՟ս. և յետ ն՟ր փոխանորդ ն՟ր ետեղակալ երևելի անուանակիր նորա՝ երեսփոխանն ասեմ ք՟նի, և գլուխն առաքելոց պետրոս՝ որ և կեփաս, որ թարգմանի վէմ. ը՟ր, * Այլ ես քեզ ասեմ, զի դու ես վէմ, և 'ի վ՟ր այդր վիմի

շի-

շինեցից զեկեղեցի իմ. և դրունք դժոխոց զնա մի յաղթահարեսցեն Ա: Ի նոյն միտս հայի և փակակալըն լինել երկնից արքայութեն, և կարգիլ հովիւ՝ ՚ի տեղի քաջ հովուին առ ՚ի արածել զգառինս և զոչխարս նր̃. և ըն̃ նմին ամ̃ենահրամանն կարգի եդեն ը̃ միով հովուապետաւ հովիւք իւրաքանչիւր՝ առաջնորդք իւրաքանչիւր ազգի. այլ այս ամ̃ է տակաւին մի հօտ և մի հովիւ, որպ̃ և ամ̃ եկեղեցիք ուղղափառաց յամ̃ լեզուաց և յազգաց՝ ասին և են մի կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցի:

Արդարոց՝ տօնէ եկեղեցի զհոգևոր իւր հայրապետս, իմա՛ զխորհուրդն մեծ, զոր ասէ պօղոս ՚ի քս̃ և յեկեղեցի. զի խորհրդաբար կոչի նորա եկեղեցի հարսն քս̃ի, և քս̃ փեսայ եկեղեցւոյ. որում փեսաւէր եղև բարեկամն նր̃ մկրտիչն յովհաննէս՝ կատարումն օրինաց և նախապատկերքն շնորհաց, և առաքեալք՝ մանկունք առագաստի՝ հիմունք եկեղեցւոյ, նախկին ծնունդք նորոյ սիօնի, և առաջին ծնօղք նորածնելոյ եկեղեցւոյ: Այլ և այս հանդէս հոգևոր հարսանեաց անմահ փեսային առաւել կատարի ը̃ մեզ յաւուր նոր կիրակէի իբրև առաջին նաւակատիք եկեղեցւոյն քս̃ի, յորում փեսայացեալ բանն հանդիսացոյց զպսակ իւր ը̃ ժողովեալ եկեղեցւոյ իբրև ը̃ նորոյ հարսին. և օծիւ ետ նմ̃ զհոգի իւր նր̃. և յետ համբառնալոյ իւրոյ առաքեաց զհոգին երևելի զօրութ̃բ և նշանօք՝ զարդարել զեկեղեցի պէսպէս շնորհօք,

և ծնանել զորդիս նորայ աւազանի ջրով և Հաւ-
տով և Հոգւով, ըստ սրբոյն:

Այս զի յայսմ մեծի խորհրդեանն՝ իսկութիւն պատկերին կատարեցաւ ՚ի ձեռն խաչին, որով պատկերեաց Քս զեկեղեցի իւր ընդ իւր. Նախնին լեալ խորհրդով գլխաւոր անձնք եկեղեցւոյ կատարելին ՚ի մեզ զոյգ Է աւուրս խաչի, իմա յութօրէս անդ խաչի՝ զաւուրս երիս, յերեքշաբաթի, ՚ի չորեքշաբաթի, և ՚ի հինգշաբաթի. այլ և նախատօնակին խաչվերացի՝ քանզի շաբաթ օրն՝ նաւակատիք Տր խաչին՝ է միանգամայն նաւակատիք եկեղեցւոյ տեսականի և նիւթականի. Ասա՝

Չորրորդ՝ ասէ եկեղեցի տեսականն, ըստ ժողով հաւատացելոց, զեկեղեցի նիւթականն, ըստ զժողովարան իւր, որ և տաճար աղօթից, և սեղան խորհրդոց իւրոց. զի այլ տաճարն՝ որ կոչի եկեղեցի նիւթապէս, շինի ՚ի բազմութենէ քարանց ՚ի տուն Այ, նոյնպէս և տաճարն Այ՝ որ եմք մեք ըստ առաքելոյն, է շինեալ ՚ի բազմութէ հաւատացելոց՝ եկեղեցի տեսականն: Իսկ թէ զիա՞րդ լինիցի տօնելի նաև եկեղեցին քարաշէն կմ փայտաշէն, կրկին են պատճառք. Մի՝ զի ունի զնմանութիւն տօնելի իւրոյ. զի է՝ ըստ որում բնակարան Այ, ունի զնմանութիւն Այծընկալ տաղաւարին Աբրահամու, տապանակին ուխտի կտակարանաց, խորանին վկայութեան՝ որ և վրան ժամու, և տաճարին սողոմոնի, և այլոց սրբազան իրաց՝ զորս բնակարանս իւր կոչեաց Այծ ՚ի հնումն. Եւս առաւել ունի

զնմա

զնմանութի՛ն հոգւոյ մարդոյն՝ որ լինի տաճար հոգւոյն նորա․ և ևս քան զևս ունի զնմանութի՛ն խաչի, որ եղև աթոռ, և զենարան կամ սեղան քնի․ և 'ի վեր քան զնոյն՝ ունի զնմանութիւն կուսին, որոյ օրինակք էին և՛ տաղաւարն և՛ տապանակն և՛ խորանն և՛ տաճարն․ կուսին ասեմ՝ որ եղև մարմնաւոր բանին նորա, միանգամայն և հաճոյական տեղի հանգստեան հօրն երկնաւորի, և մի միայն տաճար և բնակարան հոգւոյն նորա․ ոչ և եկեղեցին տեառնական ունի նմանութիւն ըստ աթոռամօր՝ որպէս մայր և կոյս․ և ոչ աթոռամայրն է մայր եկեղեցւոյ, նոյնպէս և եկեղեցին մայր մեր ամենեցուն ։ Այլ ահա վասն այսր տեառն՝ տօնք եկեղեցւոյ տեառնականի և նախաթականի միանման 'ի խորհրդեան․ և յերկնաւորին անխոտոր հայլին տօն տապանակի նախ քան զտօն տաղաւարահարաց, զի իբր նախատօնակ վարդավառի, և տօն շողակաթին նախ քան զվերափոխումն սրբոյ Աստուածածնի, և տօն Ցամաքարան զկնի նոր կիւրակէին ։

Այլ միւս ևս՝ զի տօնելի եղև 'ի սկզբանէ հետէ կատարումն շինուածոյ տաճարին նորա, որ և կոչի նաւակատիք, ոչ թէ նորակերտիք, ամ ըստ ամէ զնոյն օր ուրախութեան տօնախմբելով, և նորոգելով զյիշատակ նոր շինութեան և պայծառութեան նորա․ և եթէ սողոմոնեան տաճարին վայրէն էր նաւակատիք, և՛ս առաւել քրիստոնեան տաճարին․ և այս եթէ ըստ հանրապէս, և եթէ 'ի մասնաւորի ։

Ընդհանուր նաւակատիք եկեղեցւոյ է տա-
րեկանս՝ յամառնորան կիւրակէն տօնախմբել
՚ի յիշատակ հիմնադրութեան եկեղեցեաց և
տաճարաց և վկայարանաց ՚ի ձեռն սրբոց ա-
ռաքելոց Ժ̃Բ ամ̃ տիեզերս ։ Իսկ մասնաւոր
նաւակատիք բազում են ՚ի զանազան եկե-
ղեցիս. յորս առաւել հանդիսացաւ այն, զի
մեծն կոստանդիանոս նոր մեր սողոմոն յետ
կատարելոյ զշինուած եկեղեցւոյ Տ̃ն յա-
րութեան յեմ̃՝ արար մեծ նաւակատիս այնր
տաճարի զոյգ Է̃ նաւակատեաց խաչի, կամ
Է̃ տօնի խաչվերացին, որպ̃ և գիւտի խաչին.
յոր յաւելաւ և տօն երևման խաչին յաւուրս
որդւոյ նր̃. և այնպէս տօնք խաչի և եկե-
ղեցւոյ կրկին և կրկին դաշնաւորեցան ընդ
միմեանս ։ Դարձեալ և Տր̃ լուսաւորիչն մեր
յետ կատարելոյ ըստ տեսլեան զշինուած ե-
կեղեցւոյ մեծի ՚ի տեղի իջման միածնին՝ յոր
կաթեաց շող ա̃ծեղէն լուսոյն, զոյգ ընդ
վկայարանաց հռիփսիմեանց և գայիանեանց
և ընկերաց նց̃, արար և կարգեաց նաւա-
կատիս ուրախութեան. յորմէ և տօնն այն կո-
չեցաւ շողակաթ ։ Ըստ այսմ օրինակի և ՚ի
մեծն հռովմ, և յայլ ամ̃ երևելի երևելի
աթոռս կատարի տօն նաւակատեաց մայր
եկեղեցւոյ քաղաքին՝ յաւուր կատարման
շինուածոյ նորա կմ̃ նախկին օրհնութեան և
օծութեան նր̃, և կմ̃ հիմնարկութեան նր̃, ամ
Է̃ ամէ ։ Թող զի Է̃ քաղաքական և թգ̃րա-
կան սովորութեան նաև հիմնարկութեան քաղա-
քաց, կմ̃ թագաւորութեան թգ̃ւորաց՝ ընէր
նա-

նաւակատիք, նա առաւել օծութեան կմ խոյ-բադրութեան հայրապետաց։ Ապա քանի՞ են անկ տօն նաւակատեաց եկեղեցւոյ, կամ տաննն ոյ տեսականի և նիւթականի։

Հինգերորդ՝ ՚ի վախճանի, այս ամ տօնք եկեղեցւոյ կատարին յեկեղեցւոջ յօրինակ հանդերձելոց. զի որպ հին օրէնքն էր օրինակ նորոյս, նոյնպս և նորս է օրինակ հանդերձեալ յաւիտենին. նմին իրի նորս եկեղեցի կոչի դուստր վերին եկեղեցւոյ. և վերինն եՅմ կոչի և է տիրապէս մայր եկեղեցի. ուստի և պէսպէս կոչմունք անխտիր ընծային վերնոյն և ներքնոյն. որ թգւութիւն քնի, քնի արքայարան, հրեշտակաց բնակարան, սրբց ժողովարան. եւ. քանզի և իրօք է մի և նոյն եկեղեցի ամ յայլևայլ վիճակի՝ երկրաւորս և երկնաւորն, զինուորեալս և յաղթականն, ուղևորս և հասեալն. վայ և մի տօն է երկոցունց։ Ահա վա՛յ որոց յերկրի են թ կատարեն զտօն եկեղեցւոյ, և անարժան գտանին կատարելոյ յերկինս. երանի՜ որոց աստ և անդ կատարել արժանացին. որ արդարոցն է կատարելոց սեպհական, սրբցն ասեմ. որոց նախանձաւոր լինել փութասցուք՝ շնորհօք և ողորմութեան մերոյ յոի քնի. որում փառք յաւիտեանս ամէն։

ՃՐ. Օ. ԻՐ.

՚Ի պարէմ ամ աճց ։

Սէք տմ և միայն՝ են արժանի տօնելոյ ոտք յերկինս և յերկրի՝ զտօնս այ ըն-տրուՆականս և զսէցն այ, և սէք տմ և մի-այն են տօնելի յերկինս և յերկրի. և փառք այս են տմ սէց նր ։ Օ՞ր ինչ փառքն լիցին, և ո՞յք սէք տմ. փառք որպիսի, և սրբութն յորում կարգի ։ Երկաքանչիւր խնդիր կա-րևոր, և երկոքին ցանկալի և զուարճալի. զոր քննել արժան է սկսեալ ՚ի յետնոյն մին-չև ցառաջինն, ՚ի պսակել զգործ մեր յանկ ելեալ տմ, զվարս ասեմ տօնելի սէց և ըն-տրուս տրունիս. զի մարթասցուք տօնակից լինել սէց յերկինս ։

Սմ սէց ասէ, որք յաւիտենից բարեհա-ճոյացան սէյն սէց, այնմ՝ որ ասացն. ե-ղերուք նք, զի ես նր եմ ։ Եւ արդ ՚ի միտ առ զամին զանազանութի ՚ի սէս, յազգա-ազգս արդարոց՝ հնոց և նորոց, եղելոց և լինելեաց, եթէ ո՞յք սմանք լիցին, և որպիսի գեղեցիկ և բազմազանի ծաղկունք դրախ-տին այ, որպիսի ծառք պտղաբերք տնկեալք ՚ի տան տն, և ՚ի դաւիթս այ մերոյ ծաղ-կեալք ; հրաշալի վարուք սրբութն, և կա-տարեալ առաքինութն. կենդանի հաւա-տով,

տով, աներկբայ յուսով. և ջերմ սիրով, և
ամ գործովք բարութե։

Որպիսիք ոմանք էին նահապետք առաջինք՝ ածամերձ անձինք ընտրեալք 'ի բարեկամութիւն այ, աբէլեանք, սէթեանք, նոյեանք, աբրահամեանք, իէլեանք, հիմունք հինն եկեղեցւոյ. և մարգարէք գրաւոր և անգիր՝ տեսանողք անուանակոչեալք, խորհրդածուք խորոցն այ, դեսպանք և հրեշտակք բարձրելոյն՝ պատգամաւորք տեանն իէլի յածակոյս կողմանէ, և օրէնսդիրք և դատաւորք ՙՆՐ օրինաց. ոպ և այլ արդարք և օրինապահք՝ երկիւղածք յայ, որք ակնունէին փրկութեն իէլի. մինչև 'ի կարապետն յովհաննէս՝ մեծն 'ի ծնունդս կանանց, որ եղև միջնորդ օրինաց և շնորհաց՝ իբրև սպասաւոր և պաշտօնեայ։ Նաև մի աղաւնին և կատարեալն՝ մայր բանին այ կոյսն ամենօրհնեալ՝ միջնորդ օրինաց և շնորհաց իբրև գործակից միածնին իւրոյ, ծնող փրկչին քի և մայր եկեղեցւոյ՝ նոր իէլ կոչեցելոյ. յորում օրհնեցան ամ ազինք. և նա է մայր ամ կենդանեաց՝ ընտրելոց 'ի նոր օրէնս գերագոյն շնորհօք և փառօք։

Որպիսիք ոմանք առաքեալք եղեն և աշակերտք՝ բարձակիցք թագաւորին երկնաւորի՝ առաջինք յաւագանիս, թագաւորք երկրի, իշխանք քաց, հոգւով ալցեալք այ՝ և մեծատունք հաւատով, նոյնք և դատաւորք աթոռակիցք ոին իւրեանց յահեղ ատենին։ Նաև աշակերտք աշակերտաց՝ վկայք

և

քրիստոնէից . և իցէ՞ թէ բոլորն միանգամայն ճշմարտապէս տօնէր, ո՞չ և խոստանայ տօնել և կարծէ տօնել, զբոլորական եկեղեցին՝ որ ընդ տիեզերս . որ է մի, սուրբ, կաթողիկէ, և ընդհանրական, և առաքելական եկեղեցի՝ խոստովանել յամենեցունց ՚ի հանգանակի :

Եւ յայտ է թէ երեքին սոքա կախեալ են զմիմեանց, և երեցունց միանգամայն պէտս ունի եկեղեցի ամ յամ ժամանակի : Եւ զի եթէ առաջինն ՚ի սոցանէ լինիցի, ո՛չ մնայր առիթ երկպառակութեան մանկանց եկեղեցւոյ, ո՛չ հեռ և ո՛չ նախանձ, ո՛չ թշնամութիւն և ո՛չ ատելութիւն երբէք ՚ի մէջ եղբօր և եղբօր, այլ կատարեալ եղբայրսիրութեամբ ըստ Քրիստոսէ աստուածսիրութեամբ . զի ուր զեղբայրն իմ ճանաչեմ և յարգեմ ամ սբ և տօնելի, զիա՞րդ ոչ սիրեցից զնա և ՚ի նմա զԱստուած . և զիա՞րդ ոչ եղէց մի սիրտ և մի ոգի ընդ նմա հոգևորապէս . կամ զիա՞րդ ոչ կատարեսցի յայնժամ տիրական խոստումն, եթէ ուր իցեն երկու և երեք ՚ի ձէնջ ժողովեալ յանուն իմ, անդ եմ ես ՚ի մէջ նոցա :

Եւ եթէ այս լինէր, լինէր և երկրորդն ինքնին, ընդ նոյնօրինակ վարիլ և ազգի ընդ ազգի ՚ի մէջ քրիստոնէից, երբեք համազգիք ՚ի Քրիստոս և պաշտօնակիցս և տօնակիցս . զի որպէս ընդ ակամբ հայիլ յիրեարս և պատուակալել և անգոսնել զմիմեանս՝ յառաջ գայ ՚ի պակասութենէ սիրոյ, նոյնպէս և անդրէն շաղկապութիւն նոցա և ՚ի պատիւ զմիմեանս ելանել

նել՝ ՚ի միոյ ումեք գոյաւորիլ, որ է զօր կատարման: Այլ ո՞ ոչ տեսցէ, զի թէ այսօր սկիզբն արասցէ ազգ զազգ քրիստոնէից մեծարել ընդ փոխելի ՚ի քո, ահա եղեւ միութիւն կատարեալ նոքա եւ կաթողիկէ եւ առաքելական եկեղեցւոյ:

Այլ եթէ այն լինէր, կատարեալ լինէր եւ ուրոյն. զի տանել բովանդակ եկեղեցւոյ զբովանդակ եկեղեցի, կամ բոլորին զբոլորն՝ ընդ մի հօտ եւ մի հովիւ, ազգ մի եւ լեզու մի հոգւոյն սրբոյ, ազգ ընտիր, ազգ նոր, քահանայութիւն, թագուհի, գովելի, եւ տանելի՝ նոյն որ տանէ: Այլ եթէ ոչ այսպէսիկ, ապա կամ սուտ լինի, եւ կամ ՚ի զուր լինի տանել զեկեղեցի. ո՞ր նա՝ սուտ լինի, թող թէ վայրապար, հաւատալ եւ ՚ի մի միայն նոքա կաթուղիկէ եւ առաքելական եկեղեցի. զի զնոյն զայն տանեմք՝ յոր հաւատամք, եւ զոր տանեմքս՝ ՚ի նոյն հաւատամք. որպէս եւ յայտ է: Ապա ուրեմն՝ զո՞ր զորինակ հաւատալն մեր յեկեղեցի ո՛չ է հաւատալ յանձինս մեր, թէպէտեւ մասն եմք եկեղեցւոյ եւ որդի եկեղեցւոյ, այլ հաւատալ բոլորից եւ իւրաքանչիւրոց ՚ի մի բոլոր, նոյնպէս եւ տանել մեր զեկեղեցի՝ է տանել մասանց ընդ բոլորին, անդամոց զմիութիւն մարմնոյ, որդւոց զմայրն, զառանց եւ ոչխարաց եւ խոյոց զմի հօտն եւ զմի հովիւն: Որ ընդ՝ եթէ միշտա[illegible]նայ [illegible]ինչ մի անդամն, միշտանման ընդ անդամքն ընդ նմա; եւ եթէ փառաւորի մի անդամն՝ խնդան ընդ անդամքն ընդ նմա, նոյնպէս եւ

մեք համօրէն անդամքս եկեղեցւոյ՝ որ եմք մի մարմին 'ի քս, տօնեմք զեկեղեցի քի խնդալով ընդ փառաւորութիւն կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցւոյ։ Այս է առաջին պատճառ տօնից եկեղեցւոյ առ հասարակ. և 'ի սոյն վերածին և այլ պատճառք. զո-
րոց ժամ է ասել։

Այս երկրորդ՝ տօնէ եկեղեցի զկոչումն նորս եկեղեցւոյ, կամ զժողովումն իւր յամ ազգաց 'ի մի ժողովուրդ քի. զի և եկեղեցիդ անուն հելլենական՝ կոչումն լսի, մանաւանդ արտակոչութիւն. զի արտաքուստ կոչեցել եղաք հեթանոսքս 'ի փարախն քի, լինել նմա ժողովուրդ նոր՝ փոխանակ հնոյն օտարացելոյ. վմյ և նոր սիոն և նոր իէլ կոչի եկեղեցի քի, և եկեղեցի անուանի հեթանոսաց. զի թէպէտև 'ի հրէից եառ սկիզբն, այլ յամ ազգաց եառ զկատարումն, և եղև մի հօտ և մի հովիւ. զի 'ի քս յս չիք խտիր ոչ հրէի և ոչ հեթանոսի, ոչ ծառայի և ոչ ազատի, ոչ արուի և ոչ իգի. զի ամենեքեան դուք մի էք 'ի քս յս. զի որպ մի հաւատ, մի տր, և մի մկրտութիւն, նոյնպէս և մի եկեղեցի քի, շինեալ 'ի վր վիմին հաւատոյ, և 'ի վր հիման առաքելոց և մարգարէից։ Այլ վէմն նախ ինքն քս. և յետ նր փոխանորդ նր տեղակալ երևելի անուանակիր նորա՝ երեսփոխանն ասեմ քի, և գլուխն առաքելոց պետրոս՝ որ և կեփաս, որ թարգմանի վէմ. ըստ, * Այլ եւ քեզ ասեմ, զի դու ես վէմ, և 'ի վր այդր վիմի

շի-

շինեցից զեկեղեցի իմ. և դրունք դժոխոց զնա մի՛ յաղթահարեսցեն ։ Ի նոյն միտս հայի և փականաց լինել երկնից արքայութե՛, և կարգել հովիւ՝ ի տեղի քաջ հովուին առ ՚ի արածել զգառինս և զոչխարս նր. և ընդ նմին ընծահրաման կարգի եղեն ընդ միով հովուապետաւ հովիւք իւրաքանչիւր՝ առաջնորդք իւրաքանչիւր ազգի. այլ այս ամ է տակաւին մի հօտ և մի հովիւ, ոպ և ամ եկեղեցիք ուղղափառաց յամ լեզուաց և յազգաց՝ ասին և են մի կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցի ։

Երրորդ՝ տօնէ եկեղեցի զհոգևոր իւր հարսանիս, իմա՛ զխորհուրդն մեծ, զոր ասէ պօղոս ՚ի քս և յեկեղեցի. զի խորհրդաբար կոչի նարս եկեղեցի հարսն քնի, և քս փեսայ եկեղեցւոյ. որում փեսաւէր եղև բարեկամն նր մկրտիչն յովհաննէս՝ կատարումն օրինաց և նախամակիզըն շնորհաց, և առաքեալք՝ մանկունք առագաստի՝ հիմունք եկեղեցւոյ, նախկին ծնունդք նորայ սիոնի, և առաջին ծնօղք նորածնեալս եկեղեցւոյ ։ Որ և այս հանդէս հոգևոր հարսանեաց անմահ փեսային առաւել կատարի ընդ մեզ յաւուր նոր կիրակէի իբրև առաջին նաւակատիք եկեղեցւոյն քնի, յորում փեսայացեալ բանն հանգիստացոյց զպսակ իւր ընդ ժողովեալ եկեղեցւոյ իբրև ընդ նորոյ հարսին. և օժիտ ետ նմ զհոգի իւր սբ. և յետ համբառնալոյ իւրոյ առաքեաց զհոգին երևելի զօրութբ և նշանօք՝ զարդարել զեկեղեցի այսպիսի շնորհօք,

և ծնանել զորդիս նորայ սփածին ջրով և Հոգւով և Հրով, այսինքն սիրով :

Այս զի յայսմ մեծի խորհրդեանս՝ իսկութիւն պսակին կատարեցաւ 'ի ձեռն խաչին, որով պսակեաց Քս զեկեղեցի իւր ընդ իւր . նմին իրի խորհրդով գլխաւոր տօնք եկեղեցւոյ կատարին 'ի մեզ զոյգ ընդ տօնս խաչին, իմա՛ յութօրէս նոր խաչին՝ զաւուրս երիս, յերեքշաբաթի, 'ի չորեքշաբաթի, և 'ի հինգշաբաթի . այլ և նախատօնականս խաչվերացի՝ այսինքն շաբաթ օրն՝ նաւակատիք նոր խաչին՝ է միանգամայն նաւակատիք եկեղեցւոյ տեսականի և նիւթականի : Այսպ՝

Չորրորդ՝ տօնէ եկեղեցի տեսական, այսինքն ժողովս հաւատացելոց, զեկեղեցի նիւթական, այսինքն զժողովարան իւր, որ է տաճար աղօթից, և սեղան խորհրդոց իւրոց . զի այլ տաճարն՝ որ կոչի եկեղեցի նիւթական, շինի 'ի բազմութենէ քարանց 'ի տուն Աստուծոյ, նոյնպէս և տունն Աստուծոյ՝ որ եմք մեք ըստ առաքելոյ, է շինեալ 'ի բազմութենէ հաւատացելոց՝ եկեղեցի տեսական : Իսկ թէ զիա՞րդ լինիցի տօնելն նաև եկեղեցին քարաշէն կամ փայտաշէն, կրկին են պատճառք . Մի՝ զի ունի զնմանութիւն տօնելոյ իւրոց . այն է՝ ըստ որում ընծայարան Աստուծոյ, ունի զնմանութիւն Աստուածընկալ տաղաւարին սրբարանաւ, տապանակի ուխտի կտակարանաց, խորանին վկայութեան՝ որ և վրան ժամու, և տաճարին Սողոմոնի, և այլոց սրբարանաց իւրոց՝ զորս ընծայարանս իւր կոչեաց Ած 'ի հնումն . և առաւել ունի

զնմա

զնմանութիւն հոգւոյ մարդոյն՝ որ լինի տաճար հոգւոյն նորա. Եւս քան զեւս ունի զնմանութիւն խաչի, որ եղեւ աթոռ, եւ զենարան կամ սեղան ք̃ի. եւ 'ի վեր քան զա̃մ՝ ունի զնմանութիւն կուսին, որոյ օրինակք էին եւ տաղաւարն եւ տապանակն եւ խորանն եւ տաճարն. կուսին ասեմ՝ որ եղեւ մարմնաւորան բանին նո̃յ, միանգամայն եւ հաճոյական տեղի հանգստեան Հօրն երկնաւորի, եւ մի միայն տաճար եւ բնակարան հոգւոյն նո̃յ. ուր եւ եկեղեցին տեսական ունի նմանութիւն ը̃ Աստուածամօր՝ որպէս մայր եւ կոյս. եւ ուր Աստուածամայրն է մայր եկեղեցւոյ, նոյնպէս եւ եկեղեցին մայր մեր ամենեցուն։ Այլ ահա վ̃ս այսր ա̃մի՝ տօնք եկեղեցւոյ տեսականի եւ նիւթականի միանման 'ի խորհրդեան. եւ յերկուսին անխոտոր հայրին տօն տապանակին նախ քան զտօն տաղաւարահարաց, ը̃ իբր նախատօնակ վարդավառի, եւ տօն շողակաթին նախ քան զվերափոխումն նո̃ր Ա̃ծածնի, եւ տօն Յամանաւորան զկնի նոր կիրակէին։

Այլ մեւս եւս՝ զի տօնեսջի եղեւ 'ի սկզբանէ հետէ կատարումն շինուածոյ տաճարն նո̃յ, որ եւ կոչի նաւակատիք, ուր Թէ նորակերտիք, ամ ը̃ ամէ զնոյն օր ուրախութեան տօնախմբելով, եւ նորոգելով զյիշատակ նոր շինութե̃ եւ պայծառութե̃ նր̃. եւ եթէ Սողոմոնեան տաճարին վայելէր նաւակատիք, ո՞րչափ առաւել քրիստոսեան տաճարին. եւ այս եթէ ը̃ հարակէս, եւ եթէ 'ի մանաւանդութի։

Ընդհանուր նաւակատիք եկեղեցւոյ է տէ-
րունապէս՝ Յամատրան կիրակէն տօնախմբել
՚ի յիշատակ հիմնադրութեան եկեղեցեաց և
տաճարաց և վկայարանաց ՚ի ձեռն օծից ա-
ռաքելոց ըստ ամ տիեզերս : Նոյն մասնաւոր
նաւակատիք քաղաքում են ՚ի զանազան եկե-
ղեցիս . յորս առաւել հանդիսացաւ այն , զոր
մեծն կոստանդիանոս նոր մեր սողոմոն յետ
կատարելոյ զշինուած եկեղեցւոյ որ յա-
րութիւն յէմ՝ արար մեծ նաւակատիս այնր
տաճարի զոյգ ընդ նաւակատեաց խաչի , կամ
ընդ տօնի խաչվերացին , որպ և գիւտի խաչին .
յոր յաւելաւ և տօն երևման խաչին յաւուրս
որդւոյ նր . և այնպէս տօնք խաչի և եկե-
ղեցւոյ կրկին և կրկին զաշնաւորեցան ընդ
միմեանս : Դարձեալ և որ լուսաւորիչն մեր
յետ կատարելոյ ըստ տեսլեան զշինուած ե-
կեղեցւոյ մեծի ՚ի տեղւոջ իջման միածնին՝ յոր
կաթեաց շող ամենեղէն լուսոյն , զոյգ ընդ
վկայարանաց հռիփսիմեանց և գայիանեանց
և ընկերաց նց , արար և կարգեաց նաւա-
կատիս ուրախութեան . յորմէ և տօնն այն կո-
չեցաւ շողակաթ : Ըստ այսմ օրինակի և ՚ի
մեծն հռոմ , և յայլ ամ երևելի երևելի
աթոռս կատարի տօն նաւակատեաց մայր
եկեղեցւոյ քաղաքին՝ յաւուր կատարման
շինուածոյ նորա կմ նախկին օրհնութեան և
օծութեան նր , և կմ հիմնարկութեան նր , ամ
ըստ ամէ : Նո՛զ զի ըստ քաղաքական և թգւորա-
կան սովորութեան՝ նաև հիմնարկութեան քաղա-
քաց , կմ թագաւորութեան թգւորաց՝ լինէր

նա-

Նաւակատիք, և՛ս առաւել օծութեն կմ խոյ-
բադրութեն հայրապետաց ։ Ապա քանի՞ են
անկ տօն Նաւակատեաց եկեղեցւոյ, կամ
տանն ոչ տեսականի և նիւթականի ։

Հինգերորդ՝ 'ի վախճանի, այս ամ տօնք ե-
կեղեցւոյ կատարին յեկեղեցւոջ յօրինակ
համագերձելոց . զի ոպ հին օրէնքն էր օրի-
նակ նորոյս, նոյնպս և նորս է օրինակ հան-
դերձեալ յաւիտենին . նմին իրի նորս եկե-
ղեցի կոչի դուստր վերին եկեղեցւոյ . և վե-
րինն եմ կոչի և է տիրապէս մայր եկեղե-
ցի . ուստի և պէսպէս կոչմունք անխտիր
ընծային վերնոյն և ներքնոյն . որ թգու-
թիւն քի, քի արքայարան, հրեշտակաց
բնակարան, սբց ժողովարան . ևն . քանզի և
իրօք է մի և նոյն եկեղեցի ոչ յայլևայլ վի-
ճակի՝ երկրաւորս և երկնաւորն, զինուո-
րեալն և յաղթականն, ուղևորս և հասեալն .
վոյ և մի տօն է երկոցունց ։ Այլ վա՛յ որոց
յերկրի ևեթ կատարեն զտօն եկեղեցւոյ,
և անարժան զտանսին կատարելոյ յերկինս .
երանի՛ որոց աստ և անդ կատարել արժա-
նացին . որ արդարոցն է կատարելոց սեփ-
հական, սբցն ասեմ . որոց նախանձաւոր
լինել փութասցուք՝ շնորհօք և ողորմութե
տն մերոյ յսի քի . որում փառք յաւիտեանս
ամէն ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՃԸ. Ը. ԻԸ.

՚Ի պարէն ամ օջս :

Սէք ամ և միայն՝ են արժանի տօնելոյ ով յերկինս և յերկրի՝ զտօնս ամյ ըն- ծրունականս և զսէցն ամյ , և սէք ամ և կի- այն են տօնելի յերկինս և յերկրի . և փառք այս են ամ սէց նր : Ո ի՞նչ փառքն իցեն , և ո՞յք սէք ամ . փառք ո՞րպիսի , և սրբութի յորում կարգի : Երկաքանչիւր խնդիր կա- րեւոր , և երկոքին ցանկալի և զարմանալի . զոր քննել արժան է սկսեալ ՚ի յետնոյն մին- չև ցառաջինն , ՚ի պատկել զգործ մեր յանկ- ծլեալ ամ , զվարս ասեմ տօնելի սէց և ըն- տօնս ծրունիս . զի մարթասցուք տօնակից լինել սէց յերկինս :

Սէք սէց ասէ , որք յաւիտենից բարեհա- ճոյացան սէյն սէց , այնմ՝ որ ասացն . ե- ղերուք նր , զի ես նր եմ : Իսկ արդ ՚ի մի- ատ. զամին զանազանութի ՚ի սէս , յազգս ազգս արդարոց՝ հնոց և նորոց , եղելոց և լինելեաց , եթէ ո՞յք ոմանք իցեն , և ո՞րպիսի գեղեցիկ և բազմազունի ծաղկունք դրախ- տին ամյ , ո՞րպիսի ծառք պտղաբերք տնկեալք ՚ի տան ամն , և ՚ի դաւիթս ամյ մերոյ ծաղ- կեալք ; հրաշալի վարուք սրբութե , և կա- տարեալ առաքինութե . կենդանի հաւա- տով ,

տով, աներկբայ յուսով. և ջերմ սիրով, և
ա̃մ գործովք բարութե̃:

Որպիսիք ոմանք էին նահապետաք առաջինք՝ ա̃ծամերձ անձինք ընտրեալք 'ի բարեկամութիւն ն̃յ, աբէլեանք, սէթեանք, նոյեանք, աբրահամեանք, իէլեանք, հիմունք հինն եկեղեցւոյ. և մարգարէք գրաւոր և անգիր՝ տեսանողք անուանակոչեալք, խորհրդածուք խորոցն ն̃յ, դեսպանք և հրեշտակք բարձրելոյն՝ պատգամաւորք տանն իւրոյ յա̃ծակոյս կազմանէ, և օրէնսդիրք և դատաւորք ա̃ծ օրինաց. ով և այլ արդարք և օրինապահք՝ երկիւղածք յա̃յ, որք ակնունէին փրկութեան իւրոյ. մինչև 'ի կարապետն յովհաննէս՝ մեծն 'ի ծնունդս կանանց, որ եղև միջնորդ օրինաց և շնորհաց՝ իբրև սպասաւոր և պաշտօնեայ: Նաև մի աղաւնին և կատարեալն՝ մայր բանին ա̃յ կոյսն ամենօրհնեալ՝ միջնորդ օրինաց և շնորհաց իբրև գործակից միածնին իւրոյ, ծնօղ փրկչին Ք̃ի և մայր եկեղեցւոյ՝ նոր իէլ կոչեցելոյ. յորում օրհնեցան ա̃մ ազինք. և նա է մայր ա̃մ կենդանեաց՝ ընտրելոց 'ի նոր օրէնս գերագոյն շնորհօք և փառօք:

Որպիսիք ոմանք առաքեալք եղեն և աշակերտք՝ բարձակիցք թագաւորին երկնաւորի՝ առաջինք յաւագանիս, թագաւորք երկրի, իշխանք ազգաց, հոգւով աւլցեալք ա̃յ և մեծատունք հաւատով, նոյնք և դատաւորք աթոռակիցք ա̃ն իւրեանց յահեղ ատենին: Նաև աշակերտք աշակերտաց՝ վէ̃ք
և

և հայրապետք, երիցունք եկեղեցւոյ, և քահանայք և պաշտօնեայք նորա եկեղեցւոյ, խորհրդակատարք խորհրդոցն նոյ, և քարոզք բանին ճշմարտութեան, տնտեսք և հազարապետք հաւատարիմք 'ի տանն նոյ։ Պարծեալ վկայք՝ մարտիրոսք ասեմ, զօրք և զօրավարք քրիստոսադրոշմ բանակի՝ հետևօղք զօրագլխին հաւատոյ խաչելեալ փրկչի՝ մահուչափ և մահուամբ խաչի և սրոյ և հրոյ և ջրոյ և ամենափորձ տանջանաց և չարչարանաց, վարդագոյն արեամբ նահատակեալք, և պսակաւորեալք գունակ գունակ պսակօք և դափնեօք և արմաւենեօք ըստ բազմահանդէս մրցանաց յաղթանակի, յառանց և 'ի կանանց, յերիտասարդաց և յօրիորդաց, 'ի ծերոց և 'ի տղայոց, որ յեկեղեցական և որ յաշխարհական կարգէ։

Կուսանք իմաստունք՝ մաքրազարդք՝ ջահազգեստք՝ շուշանափայլք, յառագաստ հրաւիրեալք երկնաւոր փեսայէն՝ լուսանըկար զարդուք, և մեծապանծ փառօք յաղթութեան ընդդէմ բռնութեանց մարմնոյ՝ տկար բնութ. Միանձունք՝ աշխարհի և դիւի ընդդանիչք յաստապարէզ մենամարտութեան 'ի վերնական զօրութեանն հանդիսադրին, որ այնպիսեօք պարծի քաջ արամբք՝ նախագրաւ մարտիկօք։

Աշխարհիկք՝ որ ոչ են յաշխարհէ, այլ ընտրեալք յաշխարհէ՝ ըստ Տեառն բանի, դասք դասք առաքինեաց՝ ճշմարիտ աստուածապաշտից, դասակարգեալք 'ի պարս վերին զուարթնոց՝ 'ի սպաս

ար.

արքունեաց երկնաւոր Թագրին , շքեղք և պանծալիք , ժիրք և ժրագլուխք , արք և կանայք , ուստերք և դստերք , յամ հասակէ և յաշտիճանէ . սկսեալ յանմեղ մանկանց մինչև ցկատարեալս ասուրբք և արդեամբք , յաղքատաց մինչև 'ի հարուստս՝ աղքատս հոգւով , 'ի ծառայից մինչև 'ի տէարս՝ 'ի միոյ տան ծառայս , 'ի հպատակաց և 'ի սորը-կաց մինչև 'ի Թագս և յազատս՝ որք որդիք հնազանդք եղեն բարձրելոյն . և առհասարակ սրբութիւն կեցին , և հասին 'ի կեանս երանաւէտ դրախտին երկնից :

Ահա սատեղք լուսափայլք՝ որք ճաճանչեն արդ 'ի վերին կամարսն , մի քան զմի փառաւորք , սատեղք հաստատունք և անմոլարք՝ բևեռեալք 'ի հաստատութեան երրորդ երկնից , յերկինս երկնից զատուցեալք 'ի զարդ գեղեցիկ Նոր արքայութեան : Որ Թաղից և զգնութիւն գերազանցեալ հրեշտակական դասմարս խմբից , զանմարմին զուարթնոց զհրաշագեղ հանդիսարանս՝ հազարս հազարաց և բիւրս բիւրուց , յիննեակ սահմանեալ քահանայապետութիս Յս 'ի սրբազնապետութիս , յորս ազգ մարդկան տասներորդ համարեալ է՝ իբրև կրտսեր եղբայր անդրանկաց դասու , կամ հարիւրորդ ոչխար առ իննսուն և իննիւք : Սա ահա մարդիկ անգամ հրեշտակացան , զի լցին զպակասութիւն անկելոյ դասուն 'ի յերկինս . վոյ և Նորին սատաց զանց , իբրև զհրեշտակս եղեն . և եղիցին մի հօտ և մի հովիւ նաև 'ի վերինն

րինն

ըստ(՞)նն սրան :

Տեսիլք զոյգս տամ՝ որոց անուանք գրեալ են 'ի դպրութեան կենաց. տեսիլք և զփառս նց. այլ եւ տակաւին բացուստ 'ի բաց է աղօտ նշմարեմ, զոր ձգնիմս անազօտ նկատել. Ձգնեցարուք և դուք է իս ով մանկունք եկեղեցւոյ, զի թերեւս հասանիցեմք աղօթիւք և բարեխօսութբ̃ տամ սբ̃ց՝ գտանելոց լինել նց յերկինս և տօնակից. միայն թէ եղիցուք աստ նմանօղք վարուց նց՝ որք և անարատ քաղաքավարութբ̃ ըստ կամացն այ՝ տամ երկիւղածութբ̃ հանդերձ. ապա թէ ոչ՝ երկիցուք երկիւղ մեծ, զի բազումք են կոչեցեալք, և սակաւք են ընտրեալք՝ յերկրաւորս եկեղեցւոյ յերկնաւորն. Սա է եկեղեցի այ և յերկրի, այլ անդամք նր և որդիք՝ կան սրբք և անսուրբք. մինչև օրն ընտրեսցէ՝ ի յաւիտենից ընտրութենն : Նախայատեղն, և փառք այս են տամ սբ̃ց նր, չյայտ առնել զամենեսին զնոսա միայն՝ որք աստ և

անդ սրբք գտան և գտանին :

Ոչ նահապետութին և ոչ մարգարէութին, ոչ առաքելութին և ոչ այլն տամ 'ի պաշտամանց սրբութե՝ սբս կացուցանէ յերկիր և յերկինս. զի և ոչ հրեշտակային բնութին՝ հրեշտակ կացուցանէ զբ. որպ յայտ է՝ յորոց անկանին յերկնից խումբ դիւայլականն, սատանայք մոլարք՝ մոլորեալք է արուեստին՝ որ գլուխն էր հրեշտակաց, այլ անկաւ խաւարեաւքն 'ի խաւարին արտաքին 'ի խորս անդնդոց՝ իւրովքն հանդերձ. ուր միշտ տանջելոցանք և դառ-

րին.

ընէլեանք կացին միայնին 'ի զօրավարութե
երկնից՝ զլխաւորք 'ի գլխաւորս Հրեշտա-
կաց սէից ։

Ըստ և կայէն առաջին նահապետ՝ անդ-
րանիկն նախահօր՝ սկիզբն և գլուխ եղև
անսէից 'ի մարդկանէ . ուր արդարն աբէլ՝
որ երկրորդն էր նր, գլուխ եղև նմ արդա-
րոց սէից ։ Մարգարէք անդամ թագուհք ե-
ղեն, որք լուծիցեն 'ի նմնէ, ամէն ասեմ ձեզ,
եթէ ոչ գիտեմ զձեզ . 'ի բաց կացէք յինէն
նմ մշակքդ անիրաւութե . և ո՞ւր մնաց թա-
ղոք նա, որ ոչ յանուն քո մարգարէա-
ցաք, և յանուն քո դևս հանաք, և յանուն
քո զօրութիւս բազումս արարաք . ափ 'ի բե-
րան եղեն թանկի՞ն՝ որ հատու է քան զնմ
սուր երկսայրի . ո՞չ նմ՝ որ ասէ ցիս տր տր,
մտցէ յարքայութի երկնից, այլ որ առնիցէ
զկամս հօր իմոյ՝ որ յերկինս է ։

Ո՞չ առաքէն առաքեալ էր յուդա որդին
կորստեան . ո՞չ առաքէն յաշակերտաց եօ-
թանասնից համարոյ թուէին փիլիպոս և
հերմոգինէս, և նիկողայոս սարկաւագ՝ մի
յեօթանց ընտրեաց նախասարկաւագին և
նախավկային ստեփաննոսի, և դե-
մաս այլովքն հանդերձ, որք նեխեցան և
փտեցան 'ի թունոյ անդամոց քնի՝ կամ մե-
ղաց վճարուն, և կէս մոլի վարուք իւրեանց ։
Ո՞չ վճարք էին և հայրապետք՝ թագուհք 'ի
հերետիկոսաց և 'ի հերետիկոսապետաց հա-
ւատոց 'ի մարմնոյն քնի . ո՞չ և կէսք 'ի կու-
սանաց յիմար գտեալ, և պակասեալ յիւ-

ըղձոյ սիրոյ և օգտութեան, արտաքոյ փակեցան դրան երկնից հարսանեաց. ոչ և առանց սիրոյ անպէտ գտաւ և անօգուտ՝ մարտիրոսութիւն անգամ մինչև 'ի մատնել զանձն յայրումն. և զի՞ մի մի թուիցեմ. ոչ ապաքէն բազումք կոչեցան յեկեղեցի սուրբ և 'ի կոչումն սուրբ, և անսուրբ գտան :

Տեսանէ՞ք, զի ոչ պաշտօնն և ոչ կոչումն, այլ ընտրութիւն և ընտիր վարքն առնեն սուրբ, և 'ի թիւ և 'ի դասս մուծանեն Աստուծոյ սրբոց սանելեաց յերկինս և յերկրի, փառաւորելոց յԱստուծոյ և 'ի մարդկանէ. զի փառք այս են Աստուծոյ սրբոց նորա. Ասէ, զփառաւորիչս իմ փառաւորեցից. և որ արհամարհեն զիս՝ անարգեսցին : Ապա զայս հաւատացուք, այժմ եւեթ ուշ կալցուք, պաշտել զԱստուած սրբութեամբ և արդարութեամբ առաջի նորա զամենայն աւուրս կենաց մերոց. զի այս է սուրբ լինել յերկրի և յերկինս :

Բայց արժան է և զայն խնդրել՝ որոց փափաքեն սուրբ լինել, թէ որ այն իցէ նշանակ և օրինակ կամ կանոն սրբութեան : Այն իսկ է, զոր կանխաւ յուշ արարաք. եղերուք սուրբ, զի ես սուրբ եմ, պատուիրէ սուրբն սրբոց՝ Աստուած սուրբ և 'ի սուրբս հանգուցեալ. և վկայն հաւատոյ 'ի վերայ բերէ. Ըստ սրբոյն՝ որ կոչեացն զձեզ, և դուք սուրբ յամենայն գնացս ձեր լինիջիք : Բաւ որպէս. զի՞արդ մարթ է մեզ այդմ աներկրական կանոնի միաբան լինել : Սուրբ ասէ Աստուած և ամենայն՝ լրութեամբ ուղղութեան անսահման մնաց, և արդարութեան ամենաբարի կամաց,

և

և Ճշմարտութե անսուտ բանից, և գեղեց-
կութե ա՛մ գործոց բարեաց. և ահա որչափ
որք մերձենայ յա՛ծ այսպիսի ա՛ծանմանութ,
այնչափ առաւել լինի և ասի ն՛ր։

Օայս և ’ի հակառակէն դիւրագոյն իմա-
նամք. զի որչափ ոք օտարանայ ’ի նմանու-
թէն ա՛յ ’ի պատկերէ անտի ասեմ սէ՛յ, յոր
ստեղծաւ, այնչափ տխեղծ գտանի և անն՛ր.
զի է թիւրեալն միտք, անուղղայն ’ի կամս.
անխրատն ’ի կշիռս, օտարացեալն ’ի ճանա-
պարհաց արդարութե. ստախօս և ստեր-
դումն՝ կամակար խանգարիչ ճշմարտութե,
և կամաւոր կոյր՝ զրկեալ ’ի լուսոյ ճշմար-
տութե. տգեղ վարուք և աղտեղի գործովք.
ծրդեալ ’ի չարիս, և հակամիտեալ ’ի կամս
մարմնոյ անբարիս. և պարզապէս՝ հոգի ախ-
տաւոր՝ անտեղի տալի հոգւոյն սրբոյ։

Այլ զի իւրաքանչիւր ոք ’ի մէնջ վարակեալ
կայ յայսպիսի անն՛ր ախտաւորութիս, վ՛յ
եթէ կամիմք ն՛ր լինել, հարկ ’ի վ՛ր կայ
փութալ սրբել զանձինս ’ի մեղաց, մաքրել
զաղտս հոգւոց յաւազանն ապաշխարութե
ջերմ արտասուօք, նորոգել զպատմուճանն
առաջին՝ զոր զգեցաք ’ի ն՛ր մկրտութե, վե-
րանկարել ’ի մեզ զսկզբնատպին գեղեցկու-
թիւն՝ զոր կորուսաք. և լինել այսուհետև
ուղիղ ’ի խորհուրդս, ճշմարիտ ’ի բանս,
արդար ’ի գործս. զգաստութ առ անձինս,
և արդարութ առ ընկերս, [illegible] ա՛ծպաշտութ
առ ա՛ծ՝ կեալ յայսմ Ժ՛ի. մաքուր մարմնով,
ն՛ր հոգւով. մաքուր միտք, ն՛ր սրտիւ, ակն-

ու

ունել արժանաւոր զտանիլ ա՟ծատեսութե ։ Ո՛չ միայն սրբել յարատոյ, այլև զարդարել սրբութե անարատ քաղաքավարութե ըստ ա՟յ . ոչ միայն խոտորիլ 'ի չարէ , այլև զհետ երթալ բարւոյ . Ջանալ լինել խոնարհ և հեզ ը՟ս գեղեցիկ օրինակին յՔի Տն մերոյ և վճռի՝ աշակերտ ուշիմ արքայութե . համբերող 'ի չարչարանս , և հնազանդ ա՟յ մահուչափ և մահու խաչի . ա՟ծասէր և եղբայրասէր , դէմ եդեալ 'ի ծագ սիրոյ՝ որ է զօդ կատարելութե . օրինակ փարուց մերոց ունելով և զա՟մ սրբս և զյաղթօղ նահատակսն , որք 'ի սկզբանէ հաճոյ եղեն Ա՟յ և փրկչին բոլորեցունց . ո՟պ և պօղոս խրախոյսայ մեզ՝ ասելով . նմանօղք ինձ եղերուք , ո՟պ և ես Քի ։ Ահա օրինակ և ճշմարտութի սրբութե . զի այսպիսի եղեն և են և լինիցին ա՟մ սրբք ա՟յ՝ սիրունք և սիրեցեալք ։

Եւ փառք այս են ա՟մ սրբց նո՟ց . քանզի պատիկ փառք , և զի՞նչպիսի փառք ։ Ո՛չ փառք են մեզ մեծ՝ ա՟ծանման լինել . ո՞չ փառք իցեն և ա՟յ՝ ունել զայսպիսի ծառայս . որ ոչն կոչին այնուհետև ծառայք . այլ՝ բարեկամք . և զի՞նչ այլ փառք և պարծանք մեծագոյն , քան ա՟յ բարեկամ լինել և անուանիլ ։ Այս ը՟ս ներքնոյն՝ որ անպատմելին է . տեսցուք և զարտաքինն՝ եթէ իցէ պատմելի ։

Եւ փառք այս են ասէ ա՟մ սրբց նո՟ց ։ Որ այն արդեօք փառք ։ Աղմուկեան հողւով , և յայտնապատմեալ տեսանելեօ 'ի տանեանս առա

ջինս. Նախ՝ զի ասէ, Հաճի տր ընդ ժողո-
վուրդ իւր ոք, և բարձր առնէ զհեզս 'ի
փրկութիւն. Երկրորդ՝ զի ասէ, Պարծեսցին
սրբքն փառօք, և ցնծասցեն 'ի հանգիստ իւ-
րեանց, և բարձր արասցեն զած յերանոք
իւրեանց. Երրորդ՝ զի ասէ տալ սուր երկ-
սայրի 'ի ձեռս նց առնուլ զհատուցումն 'ի
հեթանոսաց, այլովքն հանդերձ. և չորրդ՝
առնել նց դատաստան ըստ գրոց. և փառք
այս են ամ սրբց նր։

Ըմբէ բիւրապատիկ պարծանացս փառա-
ւորութե ըն այ. տեսեր, որպէս փառաց 'ի
փառս բարձրացեալ պարծին սրբք ամ հաս-
տատեալք 'ի բարեկամութեն այ. ըստ, Որ
ունի զսրբութի սրտի, վն շնորհի շրթանց
իւրոց բարեկամ ունիցի զթագաւորն։ Ողջա-
պաքէն անճառ և անպատումեն այս փառք,
զի հաճի տր ըն սրբս իւր։ Աչառեալ զմեծն 'ի
փոքունքն. եթէ այր թգր հաճեսցի ըն քեզ՝
գովելով կմ գգուելով, և այլ ևս նշանակօք
հաճութե բարեսէր կամաց՝ իբրև ընտանի
բարեկամ սիրելի, որպիսի պատիւ և փառս
անձին քում զայն համարիս, և որպիսեաւ
զեղուս ուրախութբ սրտի. քանիօն առաւել
եթէ հաճեսցի ըն քեզ տրն տրանց և թգրն
թգրաց և ած աստուծոց. որոյ հաճութի
ոչ է լոկ բանիւք, այլ և արդեամբք բարձր
առնելոյ զխոնարհ հեզութի քո 'ի փրկու-
թե. բարձրութի երկնաչափ՝ և գեր'ի վերոյ
քան զերկինս, լինել 'ի թիւ փրկելոց յա-
ւուրն փրկութե, բարձակից և աթոռակից

ա͞մ մեզ՝ գեղեցիկ Հրաւիրանաւ բարձրե-
լոյն, բարեկամ՝ ՚ի վեր մատիր. յայնժամ ե-
ղիցին քեզ փառք առաջի բարձակցացն քոց.
զի փառաւորեցար յա͞յ, և զատար ո͞ղ ա͞ծա-
ցեալ ՚ի մէջ ա͞ծոց՝ աւագանւոյն ասեմ ա͞յ.
լի͞ք, ա͞ծ. եկայց ՚ի ժողովս աստուածոց:
Ո՞չ ապաքէն անձառ և անպատում են և
այն փառք, պարծիլ մե͞զ ՚ի փառս ա͞յ, և
ցնծալ ՚ի Հանգիստ իւրեանց. և բարձր
առնել զա͞ծ բերանօք սրտից իւրեանց՝ ըղ-
փառս և զբարձրացուցիչ գլխոց իւրեանց:
Յայտ է ՚ի նմին օրինակէ փոքր ՚ի շատէ. զի
թէ է͞ արքայի արքայակից լինիցիս, և սեղա-
նոյ նո͞ր սեղանակից, զՀանգիստ վայելեսցես
արքունեաց յետ աշխատութեց մարտի, և
մեծարեսցիս առաջի մեծամեծաց թ͞էրին.
և պսակ փառաց ընկալցիս յաղթոյ նո͞՝ Հան-
դերձ մեծաձիր պարգևօք, որպիսի ցնծութի
սրտի՝ որպիսի կայտառութի ոգւոյ տիրէ քեզ.
և զի սրտի բերկրելոյ երեսք ծիծաղեսցին,
տես թէ զիա՞րդ զուարթերես և զուարթա-
խօս դատանիս ՚ի ժամուն. որպէս գոՀ լի-
նիս, որպէս գոՀանաս զբարերարէն և զա-
ռատ բարեացն. և բարձր առնես նաև բե-
րանով զբարձրացուցիչն քո: Այլ զի՞նչ նմա-
նութիւն կայցէ թագաւորին երկրաւորի
ընդ երկնաւորին, եղականին ընդ անեղի,
ստացականի և ստացողի, արարածոյ և ա-
րարողի, չափաւորի ը͞ անչափին. ը͞ն նմին և
ուրախութի͞ն երկնային չափեսցի՝ անչափ
լինել և անանց՝ առ չափաւոր և անցաւոր
փա-

փառօք ։ Եւ զի՞ է ինձ օրինակօք ստուերա-ցուցանել զճշմարտութիւն անօրինակ ։ շատ է առնել զբ ակնատես և ականջալուր վկայ-ից՝ որ յափշտակեցաւ յերրորդ երկինս, զա-ռածն անասելի ։ զոր ակն ոչ ետես, և ունկն ոչ լուաւ, և ՚ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ, զոր պատրաստեաց ած սիրելեաց իւրոց ։

Ոչ այսքէն փառք են անճառ և անպա-տում, յորժամ տրն փառաց Թագ քեզ կա-պեսցէ յանդիմանս տիեզերաց ։ և զԹագա-ւորս երկրի ձեռակապօք և ոտնակապօք դի-ցէ պատուանդան ոտից քոց ։ դու փառա-ւորեալ հոգւով և մարմնով, և նք անարգ հոգւով և մարմնով ։ դու արեգակնակերպ պայծառացեալ, և նք ածդ խանձող դժո-խային սևացեալ ։ դու ազատ յազատաց, և նք գերիք չուառականք ։ և սուր երկսայրի ՚ի ձեռս քո ամենահաստու՝ տուեալ ՚ի բար-ձրելոյն՝ առնուլ քեզ հատուցումն յոսոխաց քոց, և առաւել ՚ի դիւաց ։ Եւ այնպէս նք ամաչեսցեն և յամօթ լիցին, և դու ցնծաս-ցես և պարծեսցիս ՚ի տր ։ նք ՚ի դատաստան մատնեալ, և դու յաղթական փառօք պեր-ճացեալ զբ տն քում ։ զի ամ որ բարձրացու-ցանէ զանձն՝ խոնարհեսցի, և ամ որ խո-նարհեցուցանէ զանձն՝ բարձրասցի ։ և այս-պէս խոնարհդ բարձրասցիս, նկունդ վերաս-ցիս, աղքատդ փարթամասցիս, ծառայդ ազատասցիս, և ամլ զբ այ Թգրեսցես յաւի-տեան ։ ուր ամ հայրապետք և մեծամեծք եր-կրի զհող ոտից քոց լիզեսցեն, և ՚ի խորս

երկրի կորիցեն ։

Ո՜չ ապաքէն փառք են անճառ և անպատտում, յորժամ 'ի հանդէս համեմական հրապարակին արասցէ Տէրն դատաստան ընդ քեզ և ընդ նեղիչս անձին քո, առ 'ի զքեզ արդարացուցանել ընդ գրելոցն 'ի վարս քո բարիս և 'ի դպրութեան կենաց, և զնոսա դատապարտ առնել ընդ գրելոց 'ի գործս նոցա անբարիս և 'ի դատակնիքն մահու. և այնպէս զքեզ փառաւորել և պսակել ողորմութեամբ և գթութեամբ, և զնոսա անարգել և պատուհասել արդարութեամբ. զքեզ ընդ հրեշտակս, և զնոսա ընդ դիւագունդս դասել. զքեզ օրհնել, և զնոսա անիծանել. տինա զքեզ ընծայեցուցանել, և զնոսա մերժել յերեսաց փառաց իւրոց յաւիտեան ։

Ո՜չ ապաքէն փառք այս են ասեմ ամենայն սրբոց. փառք ընծայարգել 'ի յերկինս՝ փառաւորչացն մեր 'ի յերկրի. փառք արժանի տուօղին, և 'ի վեր քան զարժանիս առողին, անհաս մտաց հողեղինաց. միայն նա գիտէ՝ որ ետն, և նա գիտակից գտանի՝ որ ընկալաւ. և զի ամենայն սրբոց են ընկալուչ այս ամենայն պատրաստեալ բարեաց՝ ընդ իւրաքանչիւր աստիճանի փառաց, ընդ չափու գործակցութեան շնորհաց, տօն ցնծութեան է հասարակաց յերկնաւոր հարսանիս անդ վերինն եդեմի. և ուրախութին միոյ միոյ՝ ուրախութիւն է հասարակաց, և փառք և պատիւ իւրաքանչիւրոց՝ փառք և պարծանք է բոլորեցունց. զի մի սիրտ և մի հոգի է յամենեսեան, և ամե-

մենեքին միացեալք ընդ այ փառօք նր և 'ի
փառս նր . ոպ և տրն ասէր առ հայր զիւ-
րոցն . * Ես ես զփառսն՝ զոր ետուր ինձ ,
ետու նց . զի իցեն մի , ոպ և մեք մի եմք .
ես 'ի նոսա , և դու յիս . զի եղիցին կատա-
րեալք 'ի մի . . . և սիրեցի զնն՝ ոպ դու զիս
սիրեցեր . . . զի սէրն՝ զոր սիրեցեր զիս , 'ի
նս իցէ , և ես 'ի նս ‖ ։

Այսպիսի պահէին ձեզ փառք տծեղէն , փառք անպատում , փառք յաւիտենական , ով երջանիկ դասք սբց ընտրելոց . ձեզ ասեմ հաւատացելոց սբց՝ հաւատարիմ եղելոց 'ի ծառայութե տն , որ կոչեաց զձեզ 'ի կոչումն իւր , և ընտրեաց յառաջ քան զլինելն ձր ։ Արդ ու՞մ կայք , զի՞ յապաղէք . զի՞ տատամսիք , հի՞մ վարանիք , և ոչ զգենուք զօրութի 'ի բարձանց՝ յուսով կենացն անվախճանից . 'ի փոյթ մի՞ վեհերոտք, հոգւով եռացէք , տն ծառայեցէք . ծառայեցէք տն՝ չասեմ երկիւղիւ , այլ ուրախութ և որդիական փութով . և ցնծացէք առաջի նր՝ ոչ ասեմ դողութ , այլ՝ անչափ հրճուանօք ընտանի բարեկամութե ։ Այց ոչ վայրապար ասէ գիր , ծառայել տն երկիւղիւ , կամ ահիւ և դողութ զանձանց փրկութիւն գործել . զի երկիւղ տն է սկիզբն իմաստութե և ամ սրբութե և առաքինութե . որում զհետ գայ և ցնծալ առաջի տն դողութ , այս է պատկառանօք իբրև 'ի տնէ , իբրև 'ի սիրելի հօրէ , իբրև 'ի փառաց թագաւորէ ; իբրև 'ի դատաւորէ կենդանեաց և մե-

ռե-

ռելոց, և խնդրև 'ի փրկչէն բոլորեցունց. զի տէր հայր մեր, տէր դաստաւոր մեր, տէր իշխան մեր, տէր թագաւոր մեր, տէր փրկիչ մեր, և նա փրկեսցէ զմեզ:

Ո՛վ ամենատէր և ամենաթագաւոր, ո՛վ հայր բոլորից և փրկիչ բոլորից և կեանք բոլորից, ո՛վ սուրբ և ամենասուրբ Աստուած, Սուրբ Սուրբ Սուրբ՝ Տէր զօրութեանց, լի՛ են երկինք և երկիր փառօք քո. և զխմբող մեք երկրաւորքս՝ զոր հրաւիրեցեր լինել երկնաւորս, մնասցուք այսպէս անմեղք և անփառունակ՝ ոչ մինչև ցայսօր: Այնայեւ տէր ոչ մարդասէր և անոխակալ, ողորմեա՛ բարեգթութ և բարեխնամօղ, և տուր մեզ այսուհետև տրքել ոչ զանկիր՝ ոչ զարծաթ 'ի հուր, եթէ 'ի նեղութիւն և եթէ 'ի կրթութիւն ամենափորձ անցից կենցաղոյս՝ 'ի փառս անուանն քո սրբոյ շնորհօք ողորմութեան քո. զի մարթասցուք քեւ վերագրել 'ի թիւս սրբոց քոց:

Սու փառք այս են մեզ՝ ոչ և տամ սրբոց, ծառայել քեզ սրբութեամբ և արդարութեամբ զամենայն աւուրս կենաց մերոց, ծառայել քեզ 'ի սով և 'ի մերկութեան, 'ի խաչ և 'ի չարչարանս, 'ի խոնարհութեան և 'ի համբերութեան, ծառայել քեզ սիրով և յօժարութեամբ, երկիւղիւ և ուրախութեամբ. և փառաւորել զփառաւորեալդ յինքնութեան էութեանդ, և փառաւորել առ 'ի քէն փառօք մեծութեանդ 'ի փառս մեծվայելչութեան քո: Նա այս հաստեցեր զմեզ յանգոյից 'ի գոյից կարգի. առ այս եսուր մեզ զօծումն սրբութեան և զկնիք փըր-

կու

կութեան , և զբանն ընտրութեան . արդ մի՛ ունայնացի խորհուրդ բարեսէր կամաց ա̃ծութեդ քո յերեսաց անկատարութեց մերոց . դու լցո՛ զպակասութիւս մեր անպակասելի շնորհօք քո , և կատարեա՛ 'ի մեզ զամենայն կամս քո՝ զբարին , զհաճոյն և զկատարեալն :

Օրացո՛ զտկարութիւս մեր՝ աղաչեմք , ուսո՛ զտգիտութիւս մեր , և բարձ զչարութիւնս մեր . հա՛ն 'ի միջոյ զսիրտ քարեղէն՝ ը̃դ եղեցելկ խոստմանց քոց , և տո՛ւր մեզ զսիրտ մարմնեղէն՝ առ 'ի լինել մեզ հոգեղէն . ուղղեա՛ զխորհուրդս , զբանս և զգործս մեր 'ի ճանապարհս արդարութե̃ քո . յաջողեա՛ զընթացս մեր 'ի շաւիղս սրբակրօն առաքինութեց . ձգեա՛ զմեզ զհետ քո 'ի հոտ իւղոց քոց անուշից՝ սիրով սրբութեդ սբ̃ց , վերաթևել 'ոք և անարատ կարգօք 'ի հոլովեա տրտմութե̃ յօթևանս վերինս անտրտում ուրախութե̃ . զի սրբուք միացուք 'ի լոյսդ վերին , և տեսցուք զվայելչու̃ն յարկի փառաց սրբոց քո , և ակնարկեսցո՛ւք զուարթերես և պարզերես յամենայնի դէմս երրեակ լուսոյդ , և փառաւորեսցուք զքեզ , և փառաւորեսցուք 'ի քեզ՝ ընդ ա̃մ սբ̃ս քո յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

Digitized by Google

ԱՂԵՐՍ ԸՂՁԱԿԱՆ։

Ս̃բդ սրբոց՝ ամենասէր Էական,
երեքսրբեան՝ մի էութիւն՝ անսահման,
Հայր, և որդի, և Ս̃բ հոգի՝ զուգական,
սրբութեանցդ Տ̃ր, սրբարար մեր՝ միակամ։
Ձերդ օրհնեն՝ յաւէժաբար՝ միաբան,
դասուք սբ̃ց՝ որք և միայն սրբեցան.
յորս հանգչիս՝ իբրև 'ի գահ հանգստեան,
'ի կամարարս անոճանդ քո սրբութեն։
Հոգեղինաց՝ հոյլք բիւրաւորք՝ երգաբան,
երեց եղբարք՝ մեր, երջանիկք՝ յաւիտեան.
և ձայնակից՝ նոցին պարուց՝ գեղազան,
հրեշտակացեալք՝ անթիւք յազգէ մարդկութեն։
Տօնախմբեն՝ ըղտօնելով՝ մի միայն,
փառաւորութբ̃՝ տէրդ փառաց՝ յինքնութեն.
անհատական ձայնիւ սուրբ օրհնութեն,
անլռելիք՝ յանդադ անսայթ՝ փափաքման։
Արդ բարեխօս առ քեզ ունիմք զմեզ,
զերկնաբնակիչ գունդս սբ̃ց բազմութեն.
արժանացո զորս 'ի հաւատս՝ տրամութեն,
գալ ընկառնել 'ի տօն սբ̃ց ցնծութեն։
Տուր կատարել Տ̃ր քո կամաց հաճութեն,
զընթացս մեր յայս առօրեայ անցաւոր.
և կատարել՝ անկատարեցս Տ̃ր արժան,
զամ Տ̃ր ամէ՝ ըղկարգ տօնից՝ Էրունեան։
Առհաւատչեայ՝ երկնից լիցին՝ բարութեան,
այս երկրաւոր՝ տօնահանդէսք՝ տիրական.
ըղձափափաք յիշատակաւ խորհրդեան,
ժամանն լինել և խորհրդոյն իսկութեն։

ՅՌԻԵԼԱԻՌԾ

ԺԱ. ՀԱՏՈՐՈՑ

Լիակատար Վարուց եւ Վկայաբանութեան Սրբոց

Որպէս Ներածութիւն կամ Բովանդակութիւն գործոյս ամբողջին, 'ի հաստատութիւն գրելոցս նմա, եւ 'ի տեղեկութիւն աղբերացն, որ Ճառընտրաց, Յայսմաւուրաց, եւ հին Վկայագրաց · եւս եւ կարգաւորութիւն Տօնից :

'Ի ձեռն հաւաքողի բանիցս · Հ · Մկրտ · Վ · Աւգ :

1814 · ՌՄԿԳ ·

'Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

'Ի Վանս սրբոյն Ղազարու :

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Որ է Բովանդակութեն բովանդակ գործոյս Վարուց և Վկայաբանութեն Սբց ։

ԳԼ. Ա։

Հանգամանք ստուգագրութեն հարազատ Վարուց Սբց ։

ՎԱՐՔ ՄԱՐԴՈՑ՝ ՊԱՏԿԵՐ մարդոյ, յանդիման երևեցուցիչ կերպարանաց հոգւոյ նորա. զի նմին և գրիչ վարուց ուրուք՝ պատկերահան դիմաց նո ճանաչի. եթէ նմանեցոյց սկզբնատպին դեղեցկութեն, քաջարուեստ է ճարտար. և եթէ օտարացաւ 'ի նմանութէ անտի՝ թէպէտև սեթևեթ գունագեղեն, է անարուեստ տխմար ։ Սովին դիտրիմաց օրինակաւ իմաստասիրեան իսկ զնմ օրինաւոր կարգ դատելոյ զստոյգ և զանստոյգ գրութէ հարազատ և անհարազատ վարուց. միայն թէ անդրստին 'ի վերագոյն գաղափարաց ճշգրիտ պատկերի մինչև 'ի յետինս քաջ կշռադատեսցես ։

Ապաքէն նախկին խակութի մարդոյ գլխովին՝ արարաւ 'ի պատկեր և 'ի նմանութի այ 'ի նմին իսկ արարչապետէ. և զի անձամբ զանձինս եղծաք զեղ-

ծաք

ծաք նախահօրն յանցաւորութե՛, կարօտացաք վերըս_ տին նորոգութե յաջոյն բարձրելոյ, ըստ բանի երգո_ ղին՝ (շնորհս ունելով նորոգողին մերոյ, և աղերս արկանելով պահել և պահպանել 'ի շնորհազարդ_ վիճակի) . * Որ վերստին նորոգեցեր զմեզ 'ի հնա_ թէ հինն ադամայ, և զսկզբնատիպին գեղեցկութին նկարեցեր՝ նորաստեղծեալ յոգիս հրաշափառա_ պէս, աղաչեմք զքեզ ք͞ս, ողորմեա՛ ||:

Ցայտ է ուրեմն նախ՝ թէ առաջին և վերջին ան_ ստեղծ նկարիչ բնութես է մի միայն ած . և ըստ նմին՝ զորմէ վկայէ ած ինքնին, թէ բարի է բարոյապէս, ըստ սբ, որպ զնահապետաց, զմարգարէից, և զառա_ քելոց և զայլոց ընտրելոց 'ի գիրս սբս, չիք տեղի քննութե զգաւութէ վարուց նց՝ զոր ձեռն ած նկա_ րագրեաց և արձանագրեաց . այլ այն ևեթ պա_ հանջի 'ի մէնջ՝ նմանօղ լինել սրբութե վարուց այն_ պիսւոյն . զի որ նմանի գովելւոյն այ, լինի և ինքն գովելի յայ . ըստ նմանօղն սբյ՝ ամ և միայն՝ լինի սբ: Եւ զի ած միայն է՝ միայն սբ և սրբոցն սբց, յոր մեզ ասէ, * չիք ոք բարի, բայց մի ած ||, նմին իրի մարդկօրէն գայթակղութիւք ընտրելոցն 'ի մարդկա_ նէ՝ ոչ են մեզ նպատակ նմանելոյ, այլ զգուշանա_ լոյ . վասն և ոչ ունին զտեղի 'ի կարգի վարուց սբց (որք կարգին յօրինակ մեզ), եթէ ոչ 'ի պէտս զգ_ գուշութե . մինչ զի անիրաւին՝ ոյք պահանջեն 'ի գրողաց վարուց սբց՝ զամ պակասութիս նց 'ի մէջ անուլ յանօգուտս . ուր և ինքեանք 'ի ճառելն զարանց քաջաց՝ զարութիս քաջութեց նց առաջի առնեն քան զտկարութիս: Այլ դու զառաքելոյն որոճեա՛ զանհրաժեշտ առած . * նմանօղք ինձ ե_ ղերուք, որպ և ես քսի ||:

Ցայտ է և երկրորդ, թէ ուրեմն այնչափ առաւել կատարեալ մարդ գտանի ոք, որչափ և ածամերձ և ածանման տեսանիցի առ կերպարանաց հոգւոյ նր՝ ըստ հոգեղէն կարողութեց, և ներգործութեց գործ_

նա_

նակման կարողութեց , ը͞ս մտացն յստակութե՛ և քաջի_
մաց հանճարոյ , գիտութե և իմաստութե , խոհեմութե
և զգօնութե , լրջմտութե և նախատեսութե յիւրում
կարգի . և ը͞ս կամացն ուղղութե և բարեկամութե , և
յառաջադիմութե 'ի լաւ անդր՝ որ է զօր յևս լաւա_
գոյնս յանմի թևակոխելով , 'ի կարգի բնութե և շնոր_
հաց միանգամայն , իբրև քաղցեալ և ծարաւի արդա_
րութե՝ նախանձաւոր լինելով շնորհաց որ լաւքն են ,
և նպատակ առաջի ունելով զանհասանելին՝ այլ զը͞ս
կարի մերձենալին սկզբնատիպ . ը͞ս այնմ , * եղերուք
դուք կատարեալք , որպ և հայրն ձեր երկնաւոր կա_
տարեալ է ‖ . մինչև մարթասցի ասել առաքօղն . ահա
դու կնիք նմանութե իմոյ , հայելի անարատ ազդե_
ցութե իմոյ , և պատկեր առատութե կմ բարերարութե
իմոյ : Եւ այս այնչափ դիւրաւ յաջողէ , որչափ
փութասցուք նմանօղ լինել ածորդւոյն՝ մեզ նմա_
նելոյ . ը͞ս հոգեկիր հռետորին ձայնի . * որ միայն
մարմնացար վ͞ս մեր ը͞ս մեզ , զի արասցես զմեզ վ͞ս
քո ը͞ս քեզ ‖ . և ըստ առաքելական քաջալերութե .
* Հայեցարուք 'ի զօրագլուխն հաւատոց և 'ի կա_
տարիչն յ͞ս . . . ա՛ղէ ածէք զմտաւ ‖ , և որ 'ի կար_
գին :

Ցայտ է և երրորդ , զի որպէս պատկեր եմք ա͞յ՝ և
ա͞յ շինած եմք , նոյնպէս և բանաւոր գոլով պատ_
կեր՝ ա͞յ գործակից եմք . և այնչափ պայծառ փայ_
լեմք , որչափ և գործակից լինիմք շնորհացն ա͞յ :
վ͞ս յետ ածաստեղծ պատկերի՝ պատկեր իւրաքան_
չիւր մարդոյ ստուգագիր , որ ասի կենդանագիր և
հարազատ նմանութի , է ձեռագործ նոյն մարդոյն :
ա͞յ բուն իսկ վարք մարդոյ 'ի կենդանութե իւրում ,
գեղեցիկ կմ տգեղ , անարատ կմ արատաւոր . ապա
ուրեմն * իւրաքանչիւր ոք զգոյշ լինիցի՝ թէ որպէս
շինիցէ ‖ , կամ նկարիցէ զվարս իւր . և դարձեալ՝
* իւրաքանչիւր ոք զգործս իւր կշռեսցէ , և այն_
պէս անձին իւրում միայն պարծանս տացէ , և ոչ

առ ընկերաւն Ա. զի այս պատրանք են հասարա-
կաց՝ հայիլ 'ի յայտնի չարագործս, և զանձն առ
լաւս ունել. գործ է հայել 'ի բարեգործս, և նմա-
նօղ լինել նց̃ ը̃ ասացելոցս : Եւ պա՛րտ իսկ է մտա-
ջել առն 'ի խորութ սրտի իւրոյ, որով լինի նմա խո-
նարհել, և 'ի միտ առնուլ զբարձրութիւն Այ̃. պա՛րտ է
ասեմ հայիլ ամ̃ մարդոյ յիւր պատկեր ինքնանկար-
ծի 'ի վարս իւր՝ խղճի մտօք. զի ոչ ոք գիտէ զխորս
մարդոյն, եթէ ոչ հոգի մարդոյն՝ որ 'ի նմա : Եթէ
գեղեցիկ և վայելուչ տեսանէ զայն անաչառ տե-
սութբ̃, և եւս քան զեւս զարդարել դէմսակին ունիցի ;
հայելով 'ի մեծամեծս 'ի սբ̃ց, և 'ի սբ̃ն սբ̃ց. ապա
թէ ոչ՝ ձեռն 'ի գործ արասցէ նորոգել զանձն ըստ
պատկերի արարչին՝ օգնականութբ̃ շնորհաց նորա :
Զայսմանէ կախի և թողուլ յետնոց յիշատակ զա-
րի կմ̃ չար զկենդանագիր իւր լաւ կմ̃ յոռի, զվարս
ասեմ արդար կմ̃ վատթար : Եւ ը̃ նմին նմանութեան
գրեն և պատկերահանք զնմանութիւն վարուց նորա,
եթէ 'ի կենդանութեան՝ սմ̃ ականատեսք զկենդանա-
գիրն հանելով, և եթէ յետ մահուան՝ 'ի կենդա-
նագրէ անտի օրինակելով, և հետզհետէ՝ պատկե-
րէ 'ի պատկեր անցանելով. ուր խնդրելին մեր այն
է, զի պահեսցի միշտ հարազատ նմանութիւն սկզբնա-
տպին ը̃ կարի :

Եւ պահի, եթէ կայցեն ստուգութբ̃ այս պայմանք
և աստիճանք արժանահաւատ պատմագրաց. Ա.
Ինքնագիր յիշատակարան. Բ. գրիչ ականատես. Գ.
ականջալուր յականատեսէ. Դ. լսօղ 'ի լսողէ յա-
կանատեսից. Ե. հաւաքօղ 'ի յիշատակագրաց ան-
տի, եթէ 'ի միոյ և յերկուց, և եթէ յերեցունց և
'ի չորեցունց միանգամայն. Զ. որ ժողովէ և ընտրէ
'ի զանազան հաւաքողաց՝ բաղդատութբ̃ և քննութբ̃ :
Զառաջնոյն յայտնի է բանն. զի թէ այր ոք ան-
կեղծ և վկայեալ 'ի լաւութ̃ առ ամենեսին՝ գրեսցէ
զպատմութիւն վարուց իւրոց, վկայութի̃ն նր̃ է նախա-

պա-

պատուէ՞ ըն սրում քաջ գիտակ անցից անձինն. Թող զկեղծաւորն կե զանհաւատարիմն առ ած և առ մարդիկ, որում ոչ ոք է պարտական հաւատս ընծայել. զի դոյ հաւատալ դոյն 'ի վէ ջրոյ, կմ պատկերի յօդս երևութացելոյ, քան ստուգութե բանից ատախօսաց՝ մանաւանդ 'ի խօսելն զանձանց իւրեանց: Այլ մեր բանք են զսէց՝ որք խորհին և խօսին զբարիս առաջի այ և մարդկան. վէյ և չէք երկբայութե է՛ դրութեն նշ և զանձանց. միայն կարէ լինել և լինի միշտ յայսպիսիս անկատարութի պատմութեն. զի սակաւս 'ի բազմաց դրեն, կամ առ ծածկելոյ զյոլովս յառանձին շնորհաց վն խոնարհութեն (զի հոգիք սէց՝ են, և պարտին լինել՝ խոնարհ), և կմ առ տկարութե լսելեաց. (զի տգէտք մտքեն կարծել զայնպիսիս՝ գովիչս անձանց.) յոր հայի և առաքելոյ ասելն. * անխայեմ, գուցէ ոք իմանայցէ ինչ աւելի քան զոր տեսանիցէ յիս, կամ զոր լուիցէ յինէն ‖:

Եւ զի այս այսպէս, ապա ոչ ոք ունի ասել (և եթէ ասիցէ՝ լինի այպանելի,) թէ գրիգոր ածաբանն, ոսկեբերանն, և այլք 'ի սէց՝ որ միանգամ 'ի գիրս իւրեանց աւանդեցին զվարս իւրեանց, եթէ խոստովանաբար, և եթէ պատմաբար առ 'ի յիշատակէ, բաւական են մեզ 'ի լրումն վարուց նոցա. մինչ զի՝ զոր ինչ ոչ յիշեն նք զանձանց, այլ՝ այլք զնոցանէ, չիցեն ընդունելի: Յայտնի է բանս. բայց կարևոր 'ի մտի պահել. զի յորժամ կամին թերահաւատք ասել զգործս ինչ սէց հրաշալիս, յայսպիսի ցուրտ և սուտ պատճառանս լինին ապաստան:

Այլ զայս թողեալ, (զի սակաւադիւտ է այժմ պատկեր ուրուք ինքնանկար, նոյնպէս և ինքնագիր վարք սէյ,) յայտ իսկ է՝ զի սովորական պատկեր մարդոյ՝ նոյնպէս և վարք՝ է գրեալն յայլմէ, եթէ զբովանդակ ընթացից կենացն, և եթէ զգլխաւոր մաս_

նէ քաղաքավարութեն՝ յորում զօրութիւն է տեսանել զբոլորն. զորօրինակ եթէ զգլուխ թագաւորին նկարեսցես 'ի պատկերի, մնացեալ անդամք և մարմինն ողջոյն ընդ նմին համեմատութեան դիւրաւ իմացեալ լինին։ Եւ ահա այսպիսի բոլորական կամ մասնաւոր պատկերագրութիւն է վարք միոյ միոյ 'ի սրբոց. և այն կամ իբրև կենդանագիր անմիջամբ գծագրեալ յականատես գրչաց, կամ իբրև օրինակագիր՝ միջնորդաբար յառաջնոց առ յետին գրիչս փոխանցեալ։

Արդ՝ ո՞ ոչ գիտէ, թէ յերկաքանչիւր կարգի և հանդիպի պատմաբան իբրև պատկերահան ճարտար, որ ընդունելի առնէ զնկար իւր ամենայն տեսողաց՝ եթէ նման իցէ գաղափարին, և եթէ աննման. և դարձեալ հանդիպի պատկերահան միջաստահմանս, որոյ նկարն ոմանց 'ի ճարտարաց հաճոյ թուի, և ոմանց ոչ. կամ ըստ մասանց ինչ ընդունելի լինի, և ըստ մասին ոչ. և դժուարութիւն ընտրութեան առաւել յայնժամ է, զի կենդանի պատկերն չէ 'ի միջի՝ առ 'ի համեմատել և 'ի վերայ հաստանել նմանութեան կամ աննմանութեան։ Թող զի հանդիպի և պատկերահան յոռի, որ և զգեղեցիկ մարդոյ կերպարան անշքացուցանէ, և 'ի մարդկութենէ գլխովին հանէ. նոյնպէս լինի գրիչ վարուց այնպիսի, որ կամ կցկցէ առասպելս, և կամ աղաւաղէ զառայգ գործս անհարթ ոճով. մեծացուցանէ զփոքրն յիրաց, փոքրկացուցանէ զմեծամեծս. և անհեթեթ պարագայիւք զգեստաւորեալ՝ անշնորհս առնէ զշնորհալի դէմս անգամ։ Այս խոտիրք են՝ ընդ երևութիւն ճշմարիտ, երկբայական, և սուտ կարծեցեալ պատմութեանց։

Թող այնուհետև իմաստուն քննիչք՝ որպէս ճարտարք արհեստի՝ կանոնս սահմանեցին ընդունելի և անընդունելի պատմութեան, ընդ հնութեան և ընդ հաւաստարմութեան գրչի, որք բազում կշռութեան պէտս ունին. վասնորոյ դարձեալ կանոնք բազումք 'ի վեր եդին և վասն

անա

անաչառ քննութ՝ 'ի լինել արդար կրիտիկոս, զի դատաւոր մատենագրաց. բայց և այն է հաւաստի, զի ոչ սխալական է պատկերն անձնաւոր, նոյնպէս և պատկերահանն. չէ՛ անսխալ և պատկերագրին ։ Այսպէս է մարդն՝ որ գործէ զայս ինչ և զայն. և պատմաբանն երբեմն տայ ազատութի գրչի իւրում. իսկ ընթերցողք առաւել ազատութ վարին ընդունել կամ չընդունել, մանաւանդ յանձնապաստանք 'ի կշռութիւս իւրեանց ։

Զինչ ապա. թողցուք զայր իւրաքանչիւր ըստ կշռութե իւրում դատել զպատմութիս և զվարս սրբց, ոչ երբեք կամիլ բազում մտաւք մարդիկ դարուցս յետնոց ։ Այլ քանզի անմարթ է այդմ լինել, զի ոչ ոք կայ և գործէ ըստ դատելոյ այլոց կամ ըստ կարող լինելոյ դատել 'ի յետին ժամանակս, վասն պէտք են ոչ զանցս եղեալս՝ այժմու մեր կշռութե ներքոյ արկանել, այլ զկշռութիւն մեր ըստ եղելոցն ուղղել. զամ ինչ փորձել, և զբարին ընդունել. կէ որ նոյն է՝ 'ի բազմապատիկ աւանդութեց զհնագոյնս և զմիաբանս ընդ միմեանս իբրև ստուգագոյն յանձն առնուլ, և զնորաձև երևեալս՝ զհակառակս հնութե 'ի բաց թողուլ ։ Ապա թէ ոչ՝ առանց մխելոյ զանձն յայսպիսի աշխատասիրութի դժուարաքինան՝ դատաւոր նստիլ ամ բանի, և ըստ մտի հաւանիլ կէ չհաւանիլ, վատթարագոյն է քան զգործ տխմար կօշկակարի, որ զնկարն երևելի պատկերահանի յոտից մինչև 'ի գլուխ կամեցաւ կշռել և եպերել՝ համարձակութե առեալ 'ի գիտելոյ իւրոյ զչափ և զձև կօշկի. և լուաւ, թէ չէ՛ քեզ 'ի վեր քան զկօշիկն քննել ։

Այլ քանզի գործս առաջիկայ՝ ոչ միայն տխմարաց, այլև իմաստնոց առաջի հանդիսանալ ունի, ժամ է յայս առնել ամենեցուն՝ թէ պարծանք մեր այս են, զի ոչ ջանացաք յայս գործ երևիլ նոր պատկերահան, այլ լինել հաւաքիչ նկարուց հին և ճարտար պատկերահանաց. որոյ զյարգ արուեստագէտք

ու-

ունելին գիտել, Թէեւ անտարաճելոյից ամանց այլազգ ինչ Թուիցի ։ Այլ զի փոյԹ մեր առաւելին եղեւ ժողովել զընտիր օրինակս հին վկայաբանուԹեանց եւ վարուց սրբ֊ոց · եւ երկրորդ՝ ընդ կարի անփոփոխ պահել զձեւ բանից՝ ըստ գրչագրութեան անաղարտ հեղինակին · եւ ուր 'ի յօրինուածս էր բանն, բաղադրել ըստ մերում ոճոյ՝ պահմամբ իմաստից · զի յանձն լինիցի գրեալն՝ մերով մտածմամբ անստուեր · ըստ հաւատարմութեան առնել 'ի բուն աղբերաց · զորոց եւ զանեղծան նշանակեցաք 'ի սկզբան իւրաքանչիւր վարուց ։ Եւ զի մի ոք ասիցէ, Թէ քոյդ հաւատարմութեան է զամենայն յօրինակերպ կա՛մ 'ի քաղելդ եւ կա՛մ 'ի բաղադրելդ, բայց Թէ կարօղ ինչ ես՝ ցոյց մեզ եւ զհաւատարմութիւն լինել առքերոցդ, կա՛մ զարժանահաւատն լինել պատմութեցդ, ունիմք յայսմ վայրի առ անեղեկութեան վասն աղբերաց ։

Գլ · Բ ։

Քննութիւն ստուգութեան վարուց սրբոց ընդհանրապէս ։

Յընթացս գործոյս եղեն առաւելին քննութիւնք մասնաւոր ծանօթութեանք զմիոյ միոյ 'ի վարուց սրբ֊ոց, որչափ եւ բաւական դատեալ եղեն ընդ օրինի քննադատից ստուգել զաւանդեալսն պատմաբար · Մնայ առաւանօր 'ի մէջ բերել զընդհանրական փաստս վասն ընդհանրապէս ստուգութեան, եւ ցրել զպատճառաւոր ամանց ամանց՝ որք են զի 'ի մասնաւորի, եւ են զի 'ի հասարակի զիմախոս գտան պատմական աւանդութեանց՝ որ զսրբոցն մեր ։

Առած է իմաստասիրաց, գիտունն է զընդհանրոց, եւ չէք գիտութիւն զեղականաց · զայսն իմա՛ ինձ եւ ըզգիտնաւոր քննութիւն ստուգութեան անցից անցելոց կամ վարուց սրբոց, որ ո՛չ է հաստատեալ յայս եւ յայն պատ-

պատմութ̃ առանձին գործոյ, (որ մարթի պէսպէս դիպիլ, կամ վտանգ և սուտ աւանդ լինել), այլ 'ի հանրական ընթացս կենաց, յորմէ է հանդիպացեալ անուն և վարք որ և է անձին, մանաւանդ սրբ̃յ. զոր օրինակ՝ թէ գոյր ներսէս անուն հայրապետ Հայոց՝ պարթև յազգէ լուսաւորչին. և թէ՝ էր 'ի չորրորդ դարու. և փայլեաց սրբութ̃ և իմաստութ̃, և փայլեցոյց զհայաստան ծ եկեղեցական բարեկարգութ̃. որոյ վ̃ս խնդ է առնելի իբրև զմի 'ի գլխաւոր հարց և 'ի վդ̃պաց հայաստանեայց եկեղեցւոյ: Արդ այս այնպիսի է տոհմ 'ի պատմական կարգի, մինչ զի եթէ կարօտ քննութ̃ դիցես, յանցանես զէդէմ սովորութ̃ ազգաց և ազանց՝ որք ոչ աւելի ստուգութ̃ գիտեն զերևելի երևելի թգ̃աւորս և զհայրապետս իւրեանց ակնբախտելիս: Բայց թէ զայս ինչ և զայն ինչ արար սրբ̃ն ներսէս կամ ոչ, այսպէս և այնպէս արար զայս ինչ գործ, թէպէտև ստոյգ իցէ, վ̃ս գոլոյն մանաւոր դիպուածոյ՝ պէսպիսօրէն աւանդեալ 'ի մատենագրաց՝ կարէ անկանիլ ը̃ քննութ̃:

Բայց քննութ̃ որպէս. կարգեալ 'ի խնդիր ճշմարտութ̃, ը̃ 'ի հաստատութ̃ հանրական ստուգութ̃ վարուց նոյն անձին, և ոչ յեղծումն նր̃. 'ի վ̃ր նոյն հիման շինեալ, և ոչ օտարի. ապա թէ ոչ՝ հիմն 'ի վեր տապալել զպատմութ̃ս՝ է բառնալ յծէ զամ̃ հաւատս և զհաւատարմութ̃: Ո՛չ է օրէն ջանալ ստել վայրապար խորհրդով զհաստահիմն աւանդութիւնս, և ո՛չ պնդել իբրև անսուտ զերկբայականս և զտարտամս. այլ՝ եթէ թեթև իրք իցեն, չափաւոր ցուցակութ̃ շատանալ, կամ թողուլ յանստուգութ̃. ապա եթէ ծանր՝ տեսանել զգուշաւոր և անաչառ քննութ̃, թէ այն ինչ պատմեալ զուցեքէ՝ զի՞նչ յարմարութ̃ կամ անյարմարութ̃ ունի այնմ անձին ը̃ առանձին վիճակի, ը̃ տեղւոյ և ը̃ ժամանակի. և միթէ յառաջնոց է աւանդեալ, եթէ 'ի յետնոց ևեթ. զօրօրինակ զառաջինն սրբ̃յն ներսէ-

սի

ալ 'ի ժողովս կոստանդինուպօլսի՝ է մինչ յարմար վիճակի նորա և տեղւոյն, զի էր արդէն 'ի քաղաքի անդ. և թէև անդ ոչ լինէր՝ չէր դժուարին երթալ. և ժամանակին՝ զի էր յաւուրս մեծին թէոդոսի. և այն աւանդի 'ի խորենացւոյն՝ որ էր աշակերտ սահակայ պարթևի որդւոյ մեծին ներսեսի։

Եւ զի այսոքիկ այսպէս, պատմաբանօրէն ստոյգ դատանի այդ գործ. յորոյ 'ի դնելն՝ դիւրաւ լուծանի. և պարտի լուծանիլ պակասական ձեռնարկ արտաքուստ առեալ, թէ զիարդ է՝ զի ոչ դոյ անուն նր̃ յայժմու օրինակս այնր ժողովոյ. զի պարտ է ասել, թէ դիւրաւ մարթ էր շփոթել յոյն և լատին դրչաց ը̃ այլ անուանս զարևելեան անուանդ ներսէս. կմ՛ 'ի բազմութեն անուանց զանց առնել զայսու և զայնու. ոմ̃ և ոչ յամ̃ օրինակս նոյնչափ և նոյն անուանք հանդիպին, այլ պէսպէս փոփոխութիւք նշմարին։ Բայց թէ 'ի յետնոց ևեթ պատմել լինէր, մնայր անստոյգ և երկբայելի. ապա եթէ արտաքոյ լինէր գործն քան զվիճակ անձին և զանգին և զժմկն, զորօրինակ թէ գտեալ իցէ 'ի ժողովս նիկիոյ, կմ՛ սպանիոյ, ևն, լինէր սուտ։

Յօրինակէս յայտ է նախ, թէ թէպէտև չկայցէ գիտութեն զեզականաց, և ոչ հաւաստի ստուգութեն զառանձին գործոյ, սակայն ցորչափ եզականն միաբանի ը̃ ը̃հանրոյն՝ է գիտելի, և ցորչափ առանձին գործն միաբանի ը̃ հանրական վարուց ուրուք՝ է ստոյգ դատելի. ապա թէ ոչ՝ չլինէր և գիտութեն զը̃հանրոց, որք յեզականաց բաղարկեցին, և ոչ հանրական ստուգութեն 'ի պատմութես՝ որք բաղկանան 'ի մասնաւոր գործոց։

Յայտ է երկր̃, զի որչափ խնդրի առ իմաստունս քննութի ստուգութե պատմութեց, և՛ս առաւել խնդրելի՝ է ստուգութի քննութեն։ Ա̃յ խստորին 'ի կարգէ ճշմարտութե այն քննիչք՝, որք յաճախեն քննութիս առանց ստոյգ և բաւական պատճառաց, այլ ընդ-

ու-

տեսանելն զճշմարտութիւն ինչ՝ իսկ և իսկ է երկբայութեան արկանեն զիրսն. ապա ելթէ կայցէ և ինչ մի՝ որ կծանէ զյօժարութիւն նց, զորօրինակ բարձրութիւն այլոյ ազգի, իրողութիւն արտաքոյ կարծեաց և սովորութիւն իւրեանց, զարմանալի լինել վարուք և գործովք՝ անձանց ոգւոց քան զիմաստնոց աշխարհի, և տկարաց քան զհզօրաց, հրաշք գերբնական, են, իպառ ջանան 'ի սուտ հանել, կամ ծաղրելի ցուցանել. Թող զի դիւրին է ժխտել զիմն՝ քան ցուցանել. և ունչս առնել զրելոցն յայլոց՝ քան քրտամբք երեսաց ստուգագրել:

Յայտ է երրորդ, թէ որչափ զգուշութիւն պիտոյ ընտրութեան առնել է պատմագիր հաւատարիմ և անհաւատարիմ, ուղղախօս և բազմավրէպ. նոյնպէս՝ և դուցէ ևս առաւել՝ է քննիչ և է քննիչ. զի կայ և 'ի սոսա զանազանութիւն յոյժ: Ապա ոչ յորում բանի միաբանին ամ պատմիչք անուանիք, չմնայ տեղի քննութե ստուգութե, նոյնպէս և 'ի միաբանութե ամ անուանի քննչաց՝ չիք տեղի ստորանալոյ 'ի կարծեաց նոցա. բայց ուր քննիչք առաւել անմիաբան են յիւրեանս քան զպատմագիրս, չէ օրէն զհետ երթալ բազմաշաւիղ հետոց նց: Եւ սակայն տեսանեմք առ մեօք, զի ոմանք զքանի մի արանց քննութիս յակն արկեալ, և տեսեալ թէ շատաբանեն և կռուին ընդդադոյնս վս իրիք խնդրոյ, կարծեն թէ շատխօսութիւն նոցա և հակառակութիւն ստեաց զստուգութեն իրաց. այլ դու գիտես, զի առաւել հաստատեաց. զի թէ յայտնապէս սուտ կարէին, ոչ կարօտանային երկայն բանից. այլ այն է չարն, զի պղտորեն զմիտս տկարաց և Թերեհաւատից. զի մի աւելի ինչ ասացից:

Բայց կարևոր է տալ զմի նշան որոշիչ ճշմարտասէր և անճշմարտասէր քննչաց. ո՛չ է նշան խոստաբանելն զանաչառութի, զի զայդ ամենեքին խոստանան. ո՛չ է նշան հմտութիւն, զի յոլով մասամբ զանձինս քաջահմուտ ցուցանեն. տէ՛նա, ո՛չ է նշան

և

և ուղղահաւատութեան և կարծեցեալ բարեպաշտութեան, զի այսոքիկ օգտեն ճշմարտասիրութեան պատմողաց, և ո՛չ կապելոց ախտաւորութեամբ մարդկան կամ մարդահաճութեամբ կամ նախապաշարմամբ, որպէս են բազումք 'ի քննչաց. զի տեսանելով զարս հզօրադրչաց 'ի մէջ այլազանդից՝ որք զատուգութն վարուց նոցա հեղինեցին անզգամութեամբ, և է՛ զի առիթ առեալ 'ի խախտմանց ոմանց՝ զորս 'ի վեր հանէին, զմնացեալսն 'ի պատմութեանց ընդ նովին արկին կարծեօք, ինքեանք ևս դայթ 'ի դայթ խօսեցան. մանաւանդ թէ յիրս իրս զանցին զնոքօք. և սովորական եղև նշանակ իմաստուն երևելոյ՝ ստգտանել զաւանդս պատմականս: Ահա ասեմ, քեզ նշան ճշմարտասիրութեան և անճշմարտասիրութեան. եթէ առանց ակնածութեան և աներկիւղութեան յայտնիցես արանց՝ ինքն որք, նա է ճշմարտասէր և անաչառ քննիչ պատմութեանց կամ վարուց նոցա. (և այսպիսի ճանաչեմ զքաջն բալլանդ, և զոմանս ոմանս 'ի հետևողաց նորա. այլ ոչ զամենեսին). իսկ որ մարդահաճութեամբ կամ ինքնահաճութեամբ վարի, օտար է 'ի ճշմարտասիրութենէ:

Ո՞չ ապաքէն և բազումք յիշխանաց հաւատացին, թէ Յիսուս է Քրիստոս, այլ քանզի սիրեցին զփառս մարդկան առաւել քան զփառսն Աստուծոյ, կեղծաւորէին չհաւատալ 'ի նա: Որպէս և կէսքն ասէին վասն նորին առաջին ճշմարտութեան, թէ բարւոք է. և այլք՝ ո՛չ, այլ՝ մոլորեցուցանէ զժողովուրդն. * և ո՛չ ոք 'ի նմանէ համարձակ խօսէր վասն երկիւղին հրէից ||. զայս և 'ի քննիչս տեսանեմք: Որպէս և այն ձեռք բանից դիմախօսացն Յիսուսի. * քննեա և տես, զի մարգարէ 'ի գալիլեէ ոչ յառնէ ||. կամ նաև երկիւղածաց, * իսկ 'ի նազարեթէ մարթ ի՞նչ իցէ բարւոյ իմիք լինել ||. ևս առաւել՝ փարիսեցւոց, * միթէ և դո՞ւք մոլորեցարուք. այլ այն խուժանուժ ամբոխ՝ որ ոչ գիտէ զօրէնս, և նզովեալք են ||, յոր և նման տեսանեն առ-

վո-

վարական ձևոյ եպերողական բանից ճշմարտութեանց քննչաց. մինչ զի 'ի դէպ գայ ոչ մեզ՝ նոյնպէս և վարուց մերոց՝ բանիւ տրամաբանական անտանելի. * եթէ զիս հալածեցին, ապա և զձեզ հալածեսցեն. եթէ զբանն իմ պահեցին, ապա և զձերն պահեսցեն ‖:
Եւ ահա ընդդէմ այսպիսի հալածչաց վարուց մերոց 'ի մէջ առ զառաջեկայ առաջարկութեանս, որովք իմանաս՝ թէ որպիսի պարտի լինել քննութիւն վարուց մերոց ըստ ճշմարտութեանց, և զոր աստիճան բանա-
դութեն արժան է ընծայել նոցա:

ա. Քննութիւն պատմական՝ մանաւանդ 'ի վարս մերոց, ոչ պարտի լինել դատաւորաբար իբրու ընդդէմ պարտաւորի ձգելոյ յատեան, այլ ճշմարտաբանաբար 'ի դատանել զարդիւնս ատենդութեան. վասն զի եթէ կրկնակի ... քննիչք՝ մի՛ ըստ անուանն ճարտարամանութեան կարծեսցեն զանձինս դատաւոր կարգեալ 'ի վերայ բանից և գործոց այլոց, մանաւանդ մերոց. ապա թէ ոչ՝ 'ի դէմս անձէ նոցա առաքեալն. * բայց և ինձ այս անարգանք են, եթէ 'ի ձէնջ դատեցայց կամ բնաւ 'ի մարդկանէ. նաև զանձն իմ ոչ քննեմ ‖. զորմէ տես 'ի մեկնութեն:

բ. Քննութիւն պարտի լինել առողջ և բացայայտ քան զքննելին. ապա թէ ոչ՝ ոչ լինի գիւտ ճշմարտութեն, այլ՝ կամ կորուստ և կամ խանգարումն ճշմարտութեն. Վասն այն ամ մէծք կրկնակաց՝ որք ոչ են հաւատարի պատճառօք առպաուագինեալ, այլ մոլացածին կամ թեթև դուշակութք, են պարտաւորելի. և իցէ թէ չլինէր մեծ մասն քննութե նոցա այսպիսի:

գ. 'Ի քննութե գործոյ, որպէս է վարք մերոց, առաւել պարտի զօրել վկայութեն՝ քան տրամաբանութի. որպէս և իրաւունքն պահանջեն ամ արդար ատենի. վասն մեծագոյն մասամբ տրամաբանօղ քննիչք՝ անիրաւին ընդդէմ ճշմարտութեն:

դ. Ե՛ւս առաւել 'ի քննութե հնութեց ոչ ունի տեղի ձեռնարկելն յայժմու վիճակէ ...ի, որպէս և 'ի զննու-

թեն

թէ սովորութեանց այլում կողման ծի՝ ոչ լինի ձեռնարկել 'ի սովորութէ օտար կամ առը ծի : Եւ առակայն յայամ է պահպանութէ յոլովից 'ի քննչաց յամ նիւթս, զի հայելով 'ի համեմատական ժամանակէ եւրեանց և 'ի սովորութ ծաց եւրեանց՝ այնպէս չափեն և զհէնս և զհետևութս :

Ե. Որչափ և իմաստուն իցէ երկրաւորդ հանճարն, պարտի պատկառանս իմն ցուցանել առ ծերութե հանճարն. ոչ և մինչն քաջ իմանայ և պատահնէ զեւ բաւուն զայս 'ի ծերանալ իւրում. նոյնպէս և մեք պարտիմք յարգել զհնութեն ըստ կարծի, և ոչ վայրապար համարել զառ 'ի նախնեաց աւանդեալս կամ ընկալեալս. կարծեմ թէ և 'ի յետնորդաց մերոց պահանջեմք՝ մի թեթև ինչ աղգնել զգրեալսն 'ի մէնջ, և ոչ յղկնի եկելոց եւրեանց. ապա մի զաւ յոյլոց պահանջեմք՝ մեք ժխտեցուք այլոց :

Զ. Աստուածային պատմական խնդրէ զհաւատարմութ 'ի գրողն, բայց և զհաւատս յընթերցողն. զաստուածայինն յաստուածայինս, և զմարդկայինն 'ի մարդկայինս. իսկ 'ի վարս սրբոց առաւել է զմարդկայինն՝ քան զաստուածայինն. քանզի և գործք և բանք սրբոց՝ ըստ որում սբ, և ոչ ըստ որում մարդ սխալական, աստուածային շնորհաց են արգասիք : Զայս ոչ որոշեալ յոլովից՝ առեալ մարդկօրէն չափեն, ասելով. զի՞նչ են վարք սրբոց, եթէ ոչ մարդկային պատմութիւնք. և այսպէս՝ թէ կամիմք, հաւանիմք, թէ ոչ կամիմք՝ ոչ հաւանիմք : Ո՛չ այդպէս. վարք սրբոց ո՛չ են պատմութիւնք լոկ մարդկային գործոց, որպէս թագաւորաց, զօրավարաց և իշխանաց ծի, այլ գերմարդկային գործոց՝ աստուծեղէն զօրութե վճարելոց. և պահանջեն ո՛չ միայն զարտաքին հաւատս վն հաւատարմութե պատմողին, այլ ըզներքին հաւատս՝ որով և գործեցան այն գործք : Պարզաբար ասել. վարք սրբոց՝ որպէս 'ի լինելն, նոյնպէս և յեղելն, 'ի գործելն և 'ի պատմելն, ոչ է պարզ մարդկային, այլ աստուածային, ըստ հեղինակին և

ը՟ շինուածոյն միանգամայն :

Ըստ հիմանն, զի վարք սրբ՟ց հաստատեալ են 'ի ճըշմարտութ՟ քրիստոնէական կրօնի, յանյաղթելի գոլն եկեղեցւոյ 'ի դըրանց դժոխոց, 'ի լինելն ք՟ի ըստ խոստման իւրոյ ը՟ մեզ մինչև 'ի կատարած աշ՟ի, և 'ի կատարիլ բանից տ՟ն և առաքելոց և մարգարէից նորա, թէ անպակաս լինիցին յեկեղեցւոջ անձինք ընտրեալք և սրբ՟ք, հաւատով զօրացեալք, սիրով յաջողեալք, նշանագործք, հրաշալիք, յաղթօղք թշ՟նեաց և իշխանաց աշ՟ի՝ իմաստութ՟բ հոգւոյն ա՟յ, և առաքինիք անպարտելիք՝ արեամբ և անարիւն նահատակեալք ը՟դէմ աշ՟ի, մարմնոյ և սատանայի. աղքատք հոգւով, մեծատունք հաւատովք. աղէտք ը՟ աշ՟ի, բայց մեծութեամբք՝ արհամարհեալք յա՟է և արհամարհօղք աշ՟ի, փառաւորիչք ա՟յ և փառաւորեալք յա՟յ: Եւ ը՟ շինուածոյն. զի և գրեալ վարք սրբ՟ց զայս ամ՟ յայտնեն, ոչ աւելի, այլ թերևս պակաս. զի սակաւք 'ի բազմաց գրեցան. զնոյն յայտ առնեն և բանք հարց սրբ՟ց և վ՟կայք եկեղեցւոյ 'ի ճառելն զսրբ՟ց առ հասարակ և առանձինն. զնոյն հաստատէ և տօնելն և յիշատակելն եկեղեցւոյ զմի մի 'ի սրբ՟ց, իբր զի այսպիսի վարուք հաճոյացան ա՟յ. վ՟յ և զվարս նց՟ ոչ իբրև զարտաքին պատմութ՟ի ընթեռնու, այլ յետ ս՟բ գրոց իբրև սրբազան պատմութ՟ի 'ի կարգի ա՟ծային պաշտամանց: Արդ մեծապէս սխալեն, որք նովին աչօք հայեին յարտաքին պատմութիւնս և 'ի վարս սրբ՟ց. և ծանուցնս յանցանեն՝ որք յարտաքինսն աջող ակամբ թուին հայել, և 'ի վարս սրբ՟ց ձախող ակամբ: Այլ մեք ոչ ունիմք զայնպիսի սովորութի՞, և ոչ եկեղեցիքն ա՟յ:

Է. Զստուգութի վարուց սրբ՟ց չէ՛ պարտ կշռել և չափել յանձնէ մերմէ, այլ՝ կանգնաւ հսկայից, և եղեգամբ հրեշտակի, մանաւանդ թէ անկշռելի և անչափելի զօրութ՟ն ա՟յ՝ որ զօրացոյց զս՟ս իւր, և 'ի մարդկանէ հրեշտակ արար: Եթէ զայս 'ի միտ

թէ՛ սովորութեանց այլում կողման Ձի՝ ոչ լինի ձեռ-նարկել 'ի սովորութենէ օտար կմ տար Ձի։ Եւ սա-կայն յայտ է պակասութիւն յոլովից 'ի քննչաց յա̃մ նիւթս, զի հայելով 'ի հանգամանս ժամանակի իւ-րեանց և 'ի սովորութիւն Ձաց իւրեանց՝ այնպէս չա-փեն և զհինս և զհեռաւորս։

Ե. Ո՛րչափ և իմաստուն իցէ երիտասարդ հասակն, պարտի պատկառանս իմն ցուցանել առ ծերութե̃ հասակն. ո՞չ և ինքն քաջ իմանայ և պահանջէ զի-րաւունս զայս 'ի ծերանալ իւրում. նոյնպէս և մեք պարտիմք յարգել զհնութիւն ը̃ս կարի, և ոչ վայրա-պար համարել զառ 'ի նախնեաց աւանդեալս կամ ընկալեալս. կարծեմ թէ և 'ի յետնորդաց մերոց պահանջեմք՝ մի՛ թեթև ինչ առնել զգրեալսն 'ի մէնջ, և նք̃ յղկնի եկելոց իւրեանց. ապա մի՛ զոր յայլոց պահանջեմք՝ մեք ժխտեսցուք այլոց։

Զ. Ստուգութիւն պատմական խնդրէ զհաւատարմութի̃ 'ի գրողն, բայց և զհաւատս յընթերցողն. զա̃ծայ-ին յա̃ծայինս, և զմարդկայինն 'ի մարդկայինս. իսկ 'ի վարս սր̃ց առաւել ք̃ զմարդկայինն՝ մերձ յա̃ծայ-ին. քանզի և գործք և բանք սր̃ց՝ ը̃ս որում սբ̃, և ոչ ը̃ս որում մարդ սխալական, ա̃ծային շնորհաց են արգասիք։ Զայս ոչ որոշեալ յոլովից՝ սոսկ մարդ-կօրէն չափեն, ասելով. զի՞նչ են վարք սր̃ց, եթէ ոչ մարդկային պատմութիւնք. և այսպէս՝ թէ կամիմք, հ̃ունիմք, թէ չկամիմք՝ չհ̃ունիմք։ Ո՛չ այդպէս. վարք սր̃ց ո՛չ են պատմութիւնք լոկ մարդկային գոր-ծոց, ո՛չ թագաւորաց, զօրավարաց և իշխանաց Ձի, այլ գերմարդկային գործոց՝ ա̃ծեղէն զօրու-թե̃ վճարելոց. և պահանջեն ո՛չ միայն զարտաքին հաւատս ը̃ս հաւատարմութե̃ պատմողին, այլ ըզ-ներքին հաւատս՝ որով և գործեցան այն գործք։ Պարզաբար ասել. վարք սր̃ց՝ ո՛չ 'ի լինելն, նոյն-պէս և յեղեալ գոլն, 'ի գործելն և 'ի պատմելն, ո՛չ է պարզ մարդկային, այլ ա̃ծային, ը̃ս հիմանն և

ը̃ շինուածոյն միանգամայն ։

Ըստ հիմանն, զի վարք սր̃ց հաստատեալ են 'ի ճըշմարտութ̃ քրիստոնէական կրօնի, յանյաղթելի գոլն եկեղեցւոյ 'ի դըրանց դժոխոց, 'ի լինելն ք̃ի ըստ խոստմանն իւրոյ· ը̃ մեզ մինչև 'ի կատարած ա̃ի, և 'ի կատարել բանից ա̃ն և առաքելոց և մարգարէից նորա, թէ անպակաս լինիցին յեկեղեցւոջ անձինք ընտրեալք և սր̃ք, հաւատով զօրացեալք, սիրով յաջողեալք, նշանագործք, հրաշալիք, յաղթօղք թշ̃րաց և իշխանաց ա̃ի՝ իմաստութ̃բ հոգւոյն ա̃յ, և առաքինիք անպարտելիք՝ արեամբ և անարիւն նահատակեալք ը̃դդէմ ա̃ի, մարմնոյ և սատանայի· աղքատք հոգւով, մեծատունք հաւատովք· տգէտք ը̃ ա̃ի, բայց ա̃ծուսոյցք· արհամարհեալք յա̃է և արհամարհօղք ա̃ի, փառաւորիչք ա̃յ և փառաւորեալք յա̃յ ։ Եւ ը̃ շինուածոյն· զի և գրեալ վարք սր̃ց զայս ա̃մ յայտնեն, ո՛չ աւելի, այլ թերևս պակաս· զի սակաւք 'ի բազմաց գրեցան· զնոյն յայտնեն և բանք հարց սր̃ց և վճիռք եկեղեցւոյ 'ի ճառելն զսր̃ց առ հասարակ և առանձինն· զնոյն հաստատէ և տօնելն և յիշատակելն եկեղեցւոյ զմի մի 'ի սր̃ց, իբր զի այսպիսի վարուք հաճոյացան ա̃յ· վ̃յ և զվարս նց̃ ո՛չ իբրև զարտաքին պատմութ̃ ընթեռնու, այլ յետ սր̃ գրոց իբրև սրբազան պատմութ̃ 'ի կարգի ա̃ծային պաշտամանց ։ Արդ մեծապէս սխալեն, որք նովին աչօք հայելին յարտաքին պատմութիւնս և 'ի վարս սր̃ց· և ծանուցանս յանցանեն՝ որք յարտաքինսն աջոյ ակամբ թուին հայել, և 'ի վարս սր̃ց ձախոյ ակամբ ։ Այլ մեք ո՛չ ունիմք զայնպիսի սովորութ̃, և ո՛չ եկեղեցիքն ա̃յ ։

Է· Զստուգութ̃ վարուց սր̃ց չէ՛ պարտ կշռել և չափել յանձնէ միումէ, այլ՝ կանգնաւ հսկայից, և եղեգամբ հրեշտակի, մանաւանդ թէ անկշռելի և անչափելի զօրութ̃ն ա̃յ՝ որ զօրացոյց զսր̃ս իւր, և 'ի մարդկանէ հրեշտակ արար ։ Եթէ զայս 'ի միտ

առնուլին իմաստուն քննիչք, ոչինչ անհաւատալի կամ դժուարընկալ տեսանելին ՚ի վարս սրբոց. և ստոյգ համարէին ստուգապէս զբազում ինչ, ըստ զոր մարդկորէն թերահաւատին։

Ը. Ո՛չ է պարտ սառնդանօղ լինել մեր կողմանէ ՚ի կրկնադիմի պատուիրանի Աստուծոյ, ՚ի գրել կամ ՚ի քննել զվարս սրբոց, որպէս և յամենայն ՚ի գործս մեր. այն զի ասէ. * եղերուք խորագէտք իբրև զօձս, և միամիտք իբրև զաղաւնիս ‖։ Յայտնի է և միւս առածն Տէրունեան. * զայս պարտ է առնել, և զայնս ոչ անցանել ‖։

Թ. Ո՛չ գտի զոք ՚ի սրբոց, որում չիցէ քաղցրացեալ վարք սրբոց. և սակաւս է տեսանել՝ որք տարակուսեցին է մի ՚ի հազարաց բանից պատմելոց զսրբոց. Թո՛ղ զանյայտ կամ զանհաւանելի դիրս պատմութեանց յօդեալս կամ խարդախեալս յաղանդաւորաց. զի ընդդէմ նոցա վրէժխնդիր են սուրբք ամենայն, զի մի ՚ի պատճառս անհարազատ վարուց և հարազատքն անընդունելի լինիցին։ Ընդ հակառակն՝ ոչ գտցես զոք՝ որում անհամացի վարք սրբոց, և ինքն սուրբ գտանիցի. զի այս չմիաբանի և ընդ եղերաց. Նման զնմանն սիրէ՝ գրեալ է և Ե։ Խիթալի է և այն, զի որ ոչ հաւանի գրելոց վարուց սրբոց, կենդանագրէ ո՛չ յանձին զնմանութիւն նոցա. և ս առաւել՝ զի նուաղեալ է այժմ կենդանի սուրբ յաշխարհի, երկնչիմ թէ նա՝ որ ՚ի վախճանելոց սրբոց չառնու օրինակ, և ՚ի կենդանեաց չունի գտանել զոք ըստ հաճոյս իւր՝ զի նմին նմանօղ լիցի. և այնպէս մնայ անսուրբ. այլ մեր բանք առ սրբասէրս են և առ վկայասէրս։

Իսկ առ քննիչս վարուց սրբոց ասելի է, տեսցեն վկայասէ՞ր իցեն, եթէ իմաստասէր, մի՛ արդեօք և անձնասէր. ամենայն մարդ երկրպագու է Աստուծոյ, բայց են՝ որ հոգւով և ճշմարտութեամբ երկիրպագանեն, որպէս սուրբք. են որ՝ մարմնով և եթ, որպէս բազումք, յայս է թէ անսուրբք. և են՝ որ ստութեամբ, որպէս կեղծաւորք և չարք։

չարք ։ Երանելի մոգք հարցանեն, քննեն, ո՞ւր ծնանիցի ք՟ս ․ զի ստուգապէս փափաքեն երկիրպագանել նմա ․ և հերովդէս հարցանէ՝ քննէ և ստուգել կամի, զի է՟ պատրուակաւ երկրպագելոյ բարձցէ զք՟ս ։ Այս խտիր է է՟ բարեսէր քննիչ վարուց սբ՟ց իբրև վկայասէր, և է՟ չարասէր բանախնդիր ։ Երանի՞ հովուաց պարզամտաց, որք առանց կարօտելոյ առ ՚ի մարդկանէ քննութե՟՝ վերին լուսաւորութբ՟ հաւատ եղեն ճշմարտութե՟, և հոգւով և ճշմարտութբ՟ երկրպագու գտան փրկչին ․ զայս սիրտ և հոգի՝ տացէ ա՟ծ և բարեսիրաց ։

Ժ․ Չիք պատմութի՟ արտաքոյ սբ՟ գրոց, որ ոչ տանիցի խնդիր կ՟մ հակառակուի՟ ․ այլ ո՛չ վ՟ս այնորիկ ամ՟ն է երկբայելի կ՟մ անստոյգ դատելի ։ Եթէ սբ՟ գիրքն չլինէր բան մ՟յ անժխտելի, զի՞նչ ոչ առնէին քննիչք վ՟ս առերևոյթ անմիաբանութե՟ աւետարանի է՟ աւետարանի, կամ նոյն գրոյ է՟ այլ բանս իւր, կ՟մ վ՟ս անհաւատալի կարծեցեալ իրաց, կ՟մ վ՟ս լռելոյ միոյն զերևելի իրօք՝ զոր միւսն պատմէ, և՟ն ․ ո՞չ՟ և թշնամիք կրօնի կամակորեն զգիրս սբ՟ս առ իւրեանց անձանց կորուստ ․ ապա ուրեմն պահի ճըշմարտութի՟ և է՟ հակառակութբ՟ կ՟մ ՚ի հակառակ կարծեցեալ պատմութիս ։

Իսկ թէ սբ՟ գիրն է անսխալ, և վարք սբ՟ց ո՛րչափ և հաւաստի իցէ՝ սխալական, և մեք գիտեմք, և աշխատասիրեմք ուղղագրել զսխալանս պատմագրաց ստուգագոյն վկայութբ՟ք և փաստիւք ․ և եթէ ինչ ինչ մնասցէ յանստուգութե՟, ոչինչ զարմանամք ․ այլ պատուեմք և զնոսին որպէս նշխարս անանուն սբ՟ց, կ՟մ գոնէ ո՞չ՟ զանստոյգ նշխարս ։ Եւ ո՞ ոչ գիտէ թէ ոչ սակաւ նշխարք պատուին յանգէտս ․ յորս եթէ կայցէ սխալումն ինչ անգիտելի, ոչ ինչ վնասէ ժողովրդեանն այ՟դ՝ որք յանուն սբ՟ց պատուեն զն՟ս ։ Ո՞չ ապաքէն նովին օրինօք ստոյգ կ՟մ անստոյգ աւանդութե՟ պահին յա՟մ տեղիս և յիշատակք արտա_

քին հնութեց, արձանաց, պատկերաց, և այլ մա-
նուածոյ իրաց երևելի արանց. նոյնպէս և պատմու-
թիւք նց, յորս առաւել են ստուէք և սխալանք՝ քան
ճշմարտութիւնք և ստուգութիւնք: Արդ եթէ յայսր ամե-
մի՛ արտաքինք ունին զիւրեանց հաւանական արժա-
նահաւատութի, քնէ՞ր ոչ ունիցին սրբազանքն՝ եթէ
նշխարք և եթէ պատմութիւնք ասեմ սրբց, որք ընդհան-
րապէս յամ եկեղեցիս և յամ դարս պահեցան և
պահին ըստ կարի և առաւել քան զկար պնդապահ
յիշատակարանօք և աւանդութեամբք:
ԺԱ. Ցամ պատմութիս հանգիտպին դժուարութիւք՝ ի
հաւատալ, և անկատարութիւք՝ ի ստորագրանել ըզ-
գրեալսն: Ի դժուարութիս յիշեա զառակն եպիկ-
տետոսի, թէ ամ ինչ ունի երկու ունկունս. միով
բռնեալ չկարես, բռւն հար և զմիւսմէն. գն. թէ
ըստ միում տեսութն անըմբռնելի թուի, ըստ այլում է
ըմբռնելի: Յայտնի է և այն, զի բազում ինչ է բազ-
մամասնեայ. է որ ի փուտ և ի տկար մասն բռւն
հարկանէ, որով անդէն փրձանի կամ փրթանի, և
հայեցեալ մարդոյն ըստ անպիտան կտորակն՝ որ
միայ ի ձեռսն, զզենանէ առ զայրոյթ սրտին. և է
որ յառաջն և ի զօրեղ մասն բռւն հարեալ՝ մաք-
րէ զփուտն, զօրացուցանէ զտկարն, և պահէ և
սիրէ զբոլորն անարատ:
Իսկ ըստ անկատարութիս մի ինչ զարմանար. զի ո՛չ
միայն մարդոյ է գրութի՝ բնութբ անկատարի (վս
զի ած միայն է կատարեալ), այլ և բազում պատ-
ճառք լինին թերակատար գրելոյ. զորօրինակ լինի
կամաւ չնշանակել զկարևոր պարագայս ինչ՝ վասն
չտանելոյ ժամանակին. ապ եթէ և դու գրէիր ըզ-
մերոյ ժամանակի պատմութի կմ զվարս մեծի և փո-
քու առ մեօք, գիտեմ՝ զի յակամայ կամս առագա-
տէիր զերևելի երևելի իրս, և զանծանօթս սորա և նց,
և այնպէս մթագնէիր զբանն, մինչև յետնոց չգտա-
նել զելս բանիցդ. բայց շատ է թէ զգոյացութիւն
գրեա-

դրեսցես . և այն՝ ոչ գիտեմ, որպիսի ոճով . զի ամ գրիչ ունի զիւր ոճ սեպհական՝ հարթ կամ անպի_ տան : Դարձեալ՝ լինի երբեմն լռել զըմ ինչ իրս իբրև յայտնիս ամենեցուն եղելոց առ գրչաւն . որք յետ ժամանակաց անյայտ մնան բոլորովին : Եւս առաւել լինի զբազմօք լռել, զորս չժամանէ ոք ան_ ձամբ ստուգել ըստ պարագայից . վնյ առ չխօսել զսուտ՝ լռէ և զճշմարիտն . զոր այլք յետ նր լնուն յայլոց տեղեկութեանց՝ որ 'ի գրոց, որ 'ի լրոյ : Թող զի անբաւ զրուցաց մատեանք կորեան յերեսաց պատերազմաց, հրկիզութեց, աւերութեց, 'ի կամա_ ւոր բացբարձմանց . և յետինք կամին՝ զի 'ի մնա_ ցեալ սակաւ մատեանս գտցին ամ տեղեկութիք . որ է անհնարին :

ժբ . Այլ է համբաւն, և այլ է ճշմարտութին՝ յոլո_ վանկի . և'ս առաւել այլ է իրն, և այլ կարծիքն . այլ է միտք և կամք առնողին, և այլ դատողին . և վնկ համառակօրէն ոչ միաբանի պատմութին ը կշռութե կրկնակաց : Ոչ ած և ոչ մարդիկ առնեն զամ ինչ ըս մտի բանախոյզ քննողաց . զի զոր կարծեն՝ թէ վայել է, պատշաճ է, և պիտոյ է, մանաւանդ թէ և կարևոր, բազում անգամ այլազգ տեսանեն ար_ դեամբքն . առ քեզ անթիւ օրինակս 'ի տնտեսութէ տեան Յիս և յամենապիսի յեղափոխութեց արտաքոյ կարծեաց մարդկան . 'ի հին օրինացն խորանաց՝ որք ծաղր թուէին ըս վեր 'ի վերոյ տեսութե, և 'ի նոր օրի_ նացն շնորհաց՝ որ ամ սարօք խորովք է հրէից գայ_ թակղութի և հեթանոսաց յիմարութի . և զի նաև վարք սբց է մասն և հաղորդութի նոյն շնորհաց, թող հրէամիտք գայթակղեսցին, և հեթանոսամիտք յի_ մարեսցին . իսկ իմաստունք կամ ապշեսցին և կմ վարանեսցին . այլ յոչ կարել հասու լինել ամին ստուգութե՝ մի ինչ զարմասցին . և մի պատմութե այնչափ՝ որչափ անձանց իւրեանց մեղադիր լիցին : Ապաքէն պատմագիրք (ցորչափ չեն այլով մասամբ

կատակածնելի) պատմեն զներգործութիւն կարելեաց. իսկ իմաստուն քննիչք զննեն զկարելութիւն ներգործելեաց, և հաստատեն զկարելի կարծիս իւրեանց իբրև տուեալ յանկաւորս 'ի լինել ներգործութե. որ է ձեռնարկութի 'ի կարողութէ 'ի ներգործութի, ոչ հեռևեցուցիչ գործոյ, այլ հաւանեցուցիչ կարելւոյ. իսկ ներգործութին ենթադրէ զկարողութի կամ մարդկային, կամ գոնէ Աստուածային: Յայտ ոչ հայեցեալ, կամ ոչ կամեցեալ հայել թերահաւատ անձանց՝ հաստատակորէն ձեռնարկեն յարև նման կցկտիաց. քանզի ընթերցեալ 'ի վարս սրբոց՝ թէ այս ինչ եղև Աստուածային սքանչելեօք, կամ այն ինչ գործեցաւ վս սրբոյն Այ, 'ի վր բերեն անդուական բերանով. այդ կարէր արդեօք և ես իմեք բնապէս լինել իւիք հնարիւք. և այն կարէ լինել մարդկօրէն շահաւորութե տուանց առաքինութեն են: Առ որս ասելի է. կարելին այլ է, և եղեալն այլ. կարէ լինել ամ ինչ, բայց եղեալն է այս ինչ, որում կայ վկայ. և ոչ այն ինչ՝ որ 'ի միտս քո և ելթ կայ թիւր երևակայութե. ապա թէ ոչ՝ զամ պատմութի մարթ է այլազգ դատել.

և 'ի յաւելուածոյ սուտ խօսի բերանն:

Այլ անխոհեմութի թուի իմաստնոց Սի այս և այն գործ սրբոց. մինչ զի եթէ չկարեն բամբասել զսբս, բամբասեն զգրիչս. և ոչ գիտեն՝ թէ առ Այ անգամ ձգի բամբասանքդ, որ զյիմարս Սիս ընտրեաց, զի յամօթ արասցէ զիմաստունս. և ետ սրբոց իւրոց առնել գործս գերմարդկայինս, և ս առաւել հակառակս իմաստութե Սի: Եւ արդարև եթէ պահէին սբք զօրէնս Սի, ոչ լինէին արք Այ. եթէ խնայէին 'ի մարմինս, ոչ լինէին արք հոգևորք և հրեշտակք 'ի մարմնի. եթէ ոչ դնէին զանձինս 'ի 'ի վտանգ վս սիրոյն Այ, ոչ լինէին վկայք և ճգնաւորք են: Եւ զի զայսոսիկ չկարեն Սի չկամին առնել ամենեքին, վա և թերահաւատին կամ ստգտանեն զվարս սրբոց. օտար լեզու է կեանք սբ գոլոյ,

զոր

զոր ոչ դիւրաւ իմանայ ԱԾ․ օտար գիր է դպրութն վարուց սբց, զոր ամ̄ գրեալ յաջմէ յահեակ՝ թէ կամիցի ոք յահեկէ յաջ վերծանել, անիմանալի լինի․ այլ դու լեր դպիր աշակերտեալ արքայութն երկնից, և յայնժամ քաջավարժ գտանիս 'ի վարս սբց ։

ժ̄է․ Նոր ԱԾ, ոչ հակառակեալ Նորադիւտ ամ̄ զամերիկս, այլ 'ի վեր քան զաչաց մտաց տեսուն՝ ԱԾադիւտ, վարք սբցն այ ։ Նոր ԱԾ, ոչ քառակողմեան, այլ 'ի քառակողմեան ծագս ԱԾի համատարած՝ քաղաքավարութն սբց 'ի հէին և 'ի Նոր օրէնս․ դրախտ Նորազուարճ տնկեալ յանեղական աջոյն ամենապատիկ տնկօք և ծաղկօք առաքինութեց, ոչ միայն բնաւորականաց, այլ առաւել գերբնաւորականաց ։ Երանի տամ որոց բնակեալ իցեն շնորհօք 'յայս Նոր ԱԾ՝ ծննդեամբ և սննդեամբ սրբութն․ զի նա է սեպհական և բնակութն Նորոյ երկնից և Նորոյ երկրի կենդանեաց՝ վերածնութ̄ և աճելութ̄ փառաց 'ի փառս ։ Վայ է ը̄ հակառակն՝ որոց թարթափին 'ի հինն ԱԾ աշխարհելի, որ երթալով երթայ և հնանայ և ծերանայ․ վա̄յ և մերձ է յապականութն յաւիտենից ։ Այսպիսեաց առաջի միայն Նորաղուք և անհաւատալի թուի Յագրութն վարուց սբց․ տխնա և անկարելի՝ համդոյն տխմար կարծեաց իմաստնոց անզգամ առաջնոց, թէ զկամբդ լինիցի ԱԾ ը̄ տուիք կմ̄ հակառանեայ․ զի հակառակ ելանէ երևակայութն յոտին կալ նց̄, և ոչ թօթափիլ գլխ 'ի վայր յերկինս ։ Այսպէս ծիծաղելի գտանին, այլք անհաւատալի առդնեն զհարազատ վարս սբց․ յորս կան գերբնիկ տեսարանք առ հասարակ՝ կամ սքանչելի, և կամ սքանչելիք․ և ոչինչ են զարմանք․ զի գրեալ է, * սքանչելի է ԱԾ 'ի վր̄ սբց իւրոց ||, կմ̄ 'ի սբս իւր ։

Այս 'ի զուր զարմանան և ընդարմանան և անհաւատալեան թերահաւատ քննիչք ը̄ ստուգութն ամե-

բաւ հրաշից գտեալ ՚ի վարս սոցա : Զի՞նչ անհաւատ թուի, ասէր առաջեալն յատենի հեթանոս դատաւորի ցԹերահաւատն և ցանտարբերեայն Ագրիպպաս, եթէ այծ զմեռեալս յարուցանէ : Որում ոչ կարացին դիմախօսել, զի մի՛ երևեսցին ուրանալ զամենակարողութիւն այծ . և այսպէս գեղեցիկ յառաջ տանէր փողն տարսոնեան զքարոզութ ճշմարտութ վն յարութեն յիսի : Զնոյն բնաբան և մեք երկրորդեմք առ թերահաւատս և թիւրահաւատս . և գիտեմք, զի ո՛չ ժխտեն զայդ, թէ կարող է այծ յարուցանել զմեռեալ մի կամ զբազում . այլ և յարուցանել ունի զայմն յաւուրն յետնում : Բայց և զայն գիտեմք, զի թէ իրօք պատմեսցուք քերբև ականատեսք կմ ականջալուրք, թէ յարոյց զայս ոք կմ զայն բարեխօսութբ այս անուն սբյ, անհաւատանեան . և եթէ նկարագրեսցուք զզիա՛րդն յարութն սորա կմ նորա, ծաղրեն . այսպէս իմն և զայծ հրաշից . զկարելութիւն յանձն առնուն, ՚ի ներգործուէն ստրտնուն . որ է յետին տխմարութ և տկարամտութ, թո՛ղ թէ թերահաւատութ և հակառակութ յառաջադայեալ ՚ի սկզբանց անհաւատութե :

Այլ եթէ ասէի ցմանուկ տխմար, թէ կարող եմ ես դանել զքեզ, թերևս ո՛չ ժխտէր և ո՛չ դիմախօսէր բանիցս, զի մի՛ ցուցից զկարողութ իմ, և ինքն անկցի ի ներգործութե դանից . այլա եթէ իրօք դանեցից, յայտ է թէ դժկամակի առ ցաւոցն : Այսպէսի դանք և կշտամբանք են թերահաւատից՝ այծագործ զօրութիւնք . զի յաղուանելն զնոսին՝ հարկաւորին աշխա և դողութ զանձանց փրկութե գործել, ուր նոքա կամէին աներկիւղ և յն հաճոյս ընթանալ ՚ի կորրուստ : Եւ վասն որ՛չափ և թերահաւատեալս տեսցես զչարս ի սքանչելիսն այծ, այնչափ առաւել հաւատարիմ համարեսջիր զեղեալսն . իսկ ուր բարիք և առաքինիք քննութ արժանի տեսանեն կմ ի անստոյգս գրեն զպատմելին յանվաւերական մկայից,

և

և զոր անտարակոյս կալ զմտածութիւն, թէ ոք՟ ոչ ման՝ որ առնի, է սուտ, նոյնպէս և ոչ մանր ճշմարիտ. և յայսմ իսկ հանդիսանայ ճշմարտասիրութ՟ն ընտիր քննչաց. միայն թէ բազումք են կոչեցեալ (քննիչ կմ՟ կրկնակ), և սակաւք են ընտրեալ:

ԺԶ. Վախճան գրութ՟ն վարուց ուխ՟ց, նոյն և ընթերցողութ՟ն է փառաւորել զԱ՟ծ ՚ի ուխ՟ս իւր, և հետեւօղ լինել առաքինութ՟նց ուխ՟ց. և վախճան քննութ՟ն ստուգութ՟ն վարուց ուխ՟ց պարտի լինել յառաջեցուցանել զնոյն դիտաւորութիւն՝ որոշելով զյարդն ՚ի ցորենոյ և զանհարազատ բանս ՚ի հարազատից, ուղղագրելով զսխալանս, և առաջնորդելով վերծանողաց ը՟ արքունական կուռ պողոտայ ճանապարհի սրբութ՟ն. և ոչ եթէ վն՟ յարդի զցորեանն ևս այրել, ը՟ անհարազատ գրուածոց և զհարազատս թշնամանել, զուղիղս սխալ ասդնել, և փակել զճանապարհ վարուց ուխ՟ց. և արդարև են են քննիչք զո՟վելիք ը՟ առաջնոյ կարգի. բայց շատ ևս այնք են, որ ոչ խնքեանք մտանեն, և ոչ այլոց թոյլ տան մտանել ՚ի սր՟ վարս ուխ՟ց:

Առաքէն բազում խոտիր է ը՟ խորատել զոք առ ուղղութի, և ը՟ պախարակել ՚ի նախատինս. առաջինն է ահր՝ գործ բարեկամի, երկրորդն՝ ատելութ՟ն, որ է գործ թշնամւոյ. և ահա նոյնպէս զոմանս ՚ի քննողաց հնութ՟ն կմ՟ վարուց ուխ՟ց տեսանեմք յառաջնում կարգի, և զոմանս յերկրորդում. մեք զառաջինն փութացաք և փութամք պահել, և զերկրորդն կշտամբեցաք և կշտամբեմք. և եթէ ամենեքին խոստանան առ նախանձայուզութ՟ն ճշմարտութ՟ն առնել զոր առնեն, մէ հաւատար. զի են՝ որ զնախանձն ա՟յ ունին, այլ ոչ գիտութ՟. և են՝ որ խոստանան գիտել զԱ՟ծ և զուխ՟ս, և գործովք իւրեանց ուրանան:

ԺԷ. Մի՛ ամ՟ հոգւոյ հաւատայք, ասէ գիր, այլ ընտրեցէք զհոգիսն՝ եթէ յա՟յ իցեն. և ըստ այսմ

պարտ

պա՛րտ է քաջ գիտել, թէ ո՞յք 'ի պատմագրաց որո՛վ հոգւով վարին · զի կան չարամիտք և բարեմիտք, զգուշաւորք և անզգոյշք, խորամանկք և անկեղծք· բայց և քննիչք հոգւոց այլոց՝ պարտին 'ի միտ առնուլ զաստուածայինն · * ո՛չ գիտէք, որո՞յ հոգւոյ էք ||: Լա՛ւ է անաչառութի, այլ ըստ ուղղոյն պիտոյ և ներողութի · արդարութեն եթէ առանց ողորմութե լինէր՝ անողորմ լինէր : Զի՞նչ արտասուք և զխրատն, թէ մի՛ կացցես ըստ մի՛ պնդեսցես յարդարութե քում · զի լա՛ւ է կալ յարդարութեն այ, այլ ո՛չ յարդարութեն անձին · և ո՞ւր դարից քննիչ՝ որ զարդարութի այ ևեթ խնդրեսցէ և զճշմարտութի նորա : Զայս գուն · զի քննիչ զքննիչ 'ի սուտ հանէ · այլ ճշմարտութի Տռն մնայ յաւիտեան :

ԺԴ· Ո՛չ վայրապար տօնելի եղեն սո՛քա, այլ առդեամբք սրբութե և հրաշալի վարուց իւրեանց · վա՛յ եթէ զգրեալ վարս նց չընդունիցի ոք, հարկաւորի ստեղծանել 'ի մտի զսրբավայել վարս · և ո՞ կարէ տօնել այսմ, զի թողցին վարք՝ որով սք և տօնելի եղև ոք, և ստեղծցին ըստ բանստեղծից եղջերուաբար պատմութիք : Գոհանամք զԱյ, զի վարք սոցա չեն գրեալ ստեղծաբանութբ, այլ անսեթևեթ պատմութբ · որ ինքնին յայտնէ՝ ո՛րպիսի հաւատս արժան է ընծայել բանիցն առասցելոց :

Եւ սակայն կասկածեն քննիչք, թէ ուրեք ուրեք նաև 'ի հարազատ և յարժանահաւատ կարծեցեալ պատմութիս սոցա իցեն կուտակութիք բանից, մանաւանդ յատենախօսութիս և յաղօթակացութիս, կմ 'ի նկարագրութիս տանջանաց և ճգնութեց : Այլ այդ չէ ինչ, եթէ արդարև այդպէս իցէ, որ և ոչ միշտ ճշմարտի : Նախ՝ զի գրիչք վարուց և վկայաբանութե սոցա ո՛չ են բանահիւսք և քերթողք հեթանոսաց՝ յօդիչք անդոյ պատմութեց, և կցկցողք մտացածին բանից, այլ՝ եղելոց ևեթ իրաց արձանագրօղք, եթէ իբրև ականատեսք կա՛մ ականջալուրք,

և

և եթէ յայնպիսեացն աւանդութէ հաւաքիցէք: Երկ-
րորդ՝ զի թէպէտև ըստ տեղւոյն ինչ ինչ յարմարեալ
լիցեն հաւատոյական կամ ներբողական զարդարա-
նութք, ոչ են աւելաբանութիք քան զարժանն, այլ՝
դոյզն ճաշակք յորդահոսան վտակաց: Ապացոյց
այսմ զի՞նչ տաց, բայց եթէ աղաչեցից զքեզ, զի
ամն 'ի թերեհաւատից ժամանակիս զօրացեալ տր
'ի հաւատոյ՝ արժանաւորի վկայութե, և ես առ նմա
դնեալ՝ դրեցից զտանջանս նր մի առ մի, և զդա-
ւանութի նորա յատենի, և զաղօթս նորա 'ի բան-
տի և 'ի ժամ գլխատման. ուր անտարակոյս եմ,
թէ ոչ կարէի զարժանն 'ի գիր արձանագրել. քզի
տեսանէի զդիւցազնական քաջութի նորա, և լսէի
զհոգելից և զհրաբուղխ բանս բարբառեալս 'ի նմա-
նէ. զորոց հազիւ զուրուականն կարօղ էի ըստ գրով
բովանդակել՝ որքան և ճոխաբան երևէի: Երրորդ՝
այսչափ մատենագիրք կան ականաւորք, որք զար-
տաքին առաքինեաց և զքաջաց զվարս գրեն երկա-
րապատում բանիւք. և ընդէ՞ր ոչ թերահաւատին
թերեհաւատքս ըստ նմ. Թերևս 'ի վայելուչ կարգա-
բանութէն կարծեն կախեալ և զճշմարտութիւն. մի՛
աղաչեմ, մի՛ ըստ աչս դատիք, այլ ուղի՛ղ դատաստան
արարէք. մի՛ և 'ի գրչաց վարուց սրբց բան պահան-
ջէք ճարտար, այլ՝ անկեղծ. ո՛չ ճարտարութե բա-
նից քարոզեցաւ և աւետարանն, զի մի՛ ընդունայն
լիցի խաչին քսի. Զայս ճշմարտեալ գիտեմ,
զի եթէ առ հելլենս և հռովմայեցիս լինէին ըստ-
ուերք իմն վարուց սրբց, զորօրինակ առաքինի և
դիւցազնեայ նահատակութեց մարտիրոսաց և կու-
սանաց ևն, զի՞նչ ինչ ոչ գրէին զնոցանէ, և այն՝
'ի վայր քան զարժանն. որպիսի գերապանծ բա-
նիւք չյօրինէին զվիպասանութի նց, և այն յաւել-
ուածով բիւրապատիկ ձևոց բանից, առածից, նմա-
նութեց, փոխաբերութեց ևն. մինչև ստուգել ճար-
տասանական կանոնաց. և այն լինէր հաւատալի և

դա-

գովելի իմաստնոց Յիս . և զհա՞րդ խանդան՝ եթէ և դրիչք վարուց փոքր 'ի շատէ զարդարեցին զբանս. կամ զհա՞րդ անհաւատանան ընդ պարզ և անզարդ ճշմարտախօսութիւն:

Են և՛ որք դժուարին է լսել, թէ սր. վկայք 'ի ժամնահատակութեան մաղթանս առ Ած մատուցեալ իցեն զի՞ պէսպէս կարեաց եկեղեցւոյ հոգևորաց և մարմնաւորաց, և զի՞ տալոյ զօրութիւն նշխարաց իւրեանց 'ի բժշկութիւն հաւատացելոց: Եւ ո՛չ զայս խորհին, զի թէ ինքեանք ևս լինէին առաջիկայ յայնմ հանդիսի՝ ո՞չ միշտ գտանէին քրիստոնեայք, աղաչէին զվկայս մաղթել այլ և զի՞ իւրեանց առաւելապէս, գիտելով՝ զի Ած լսէ մարտիրոսին ո՞չ սիրելի բարեկամի. զի մեծ ևս սէր քան զայս ոք ոչ ունի, եթէ զանձն իւր դիցէ 'ի վե՞ր բարեկամի իւրոյ:

Թողեալ զանբանական ծաղր ոմանց յանհաւատ անձանց ընդ լուր վարուց սրց. որով զխօթամիտս և զտկարս պղտորել կամին, և պղտորեն իսկ. թո՛ղ և զայլ չարաչար հնարս առ 'ի բանսարկուէն ունել՝ որ նախանձի է փառս Ածոյ և է պատուի՛ սրց նորա: Բազում ինչ ունէաք ասել 'ի յանդիմանութիւն այնպիսեաց, այլ ոչ համարիմք արժանի պինուոյ. միայն յառաջ բերցուք զկարևոր բանս քաջին յովհաննու բոլլանդեայ վի՞ սոցին իրաց, և վի՞ ստուգութեան նախադրելոցս Ամի:

ԳԼ. Գ:

Պարապախանատուութիւն բոլլանդեայ առ պարծառանս. անհաւան եղելոց ընդ վարս սրց:

ՍՐԴԻՒՆԱԿԱՆ այրն 'ի քննութեան վարուց սրց՝ յովհաննէս բոլլանդ յանեան՝ յեա ըմբերանելոյ 'ի յառաջաբանի իւրում զանհաւանս է հին

և

և վաւերական աւանդութիւն անգամ, ապա սկսա-
նի քննել՝ թէ արդեօք ունիցի՞ն իրաւունս այնոքիկ,
որք չհաւանին աւանդից գտելոց առ մատենագիրս
միջին և յետին դարուց . ո՛չ թէ չիցեն տիրապէս
վաւերական՝ յանծանօթ աղբերաց վտակացեալ,
թո՛ղ զի ինչ ինչ անշուք և անպիտան տեսանի 'ի նմ՟.
զօրօրինակ 'ի յայսմաւուրս իւրաքանչիւր ազգի, և
'ի հետևօղս այնպիսի մատենից :

* Ասեն (ասէ), թէ սիրեմք զվարս սրբ՟ց . . . այլ
զխարտոցեալս քննութ՟բ, և զհաստատեալս յամ՟
կողմանց ճշմարտութ՟բ, զորս չիցէ մարթ ո՛չ միայն
մերժել, այլև դիմախօսել անգամ || :

Առ այս ասէ բոլլանդ . * Ապաքէն ըղձալի էր, և
թէ սրբ՟ք ամ՟ այնպիսում, ո՛պ՟ի դոքա խնդրեն, վի-
ճակեալ էին հռչակողի առաքինութ՟ց իւրեանց . և
կա՛մ եթէ կային թերևս երբեմն այնպիսի գրիչք, դո-
քա 'ի խորոց ուստեք 'ի լոյս հանէին . և կա՛մ գտնէ
որք զայդ խօսին՝ ինքեանք ձեռն 'ի գործ առնէին 'ի
պայծառացուցանել կամ նորոգ շարադրել զանըստ-
գիւտ վարս սրբ՟ց . . . Եւ եթէ այդ ո՛չ է ակնկալե-
լի, և ոմանց 'ի սրբ՟ց իսկագոյն օրինակք վարուց են
անհետացեալ, և միայն մնացեալ են գրեալքն 'ի
լրոյ՝ ո՛չ ամ՟ մասամբ հաւատոյք . . . . զի՞նչ կամիս,
'ի բա՞ց թողցուք, 'ի խաւա՞ր ընկեսցուք, կամ թէ
հրո՞յ իսկ ճարակ տացուք, և բնաջի՞նջ արասցուք :
Իրաւացի՛ է զայդ առնել, եթէ կայ ինչ 'ի նմա ը՟-
դէմ ուղղափառ հաւատոյ՝ կամ օրինաց բարեվա-
րուց . զի այդմ չէ՛ արժան տանել . արժա՛ն է իսկ և
իսկ բառնալ 'ի միջոյ, զի մի՛ ումեք վնաս հասանի-
ցէ : Այլ երանի՛ թէ որք այդչափ խստի՛ վարին առ
վարս սրբ՟ց, նովին դատակնքով զպէին, մանաւանդ
թէ անհետ առնէին զյոլովագոյն գիրս ապակա-
նարարս վարուց և բարուց մարդկան :

Ապա եթէ կայցէ 'ի վարս անդ . . . ինչ ինչ հակա-
ռակ յոքունց, կամ ամ՟ ստուգաբան պատմագրաց

դա-

դարու այնր օրէ՛յ . . . յանձն առցուք և զայն բանս 'ի բաց հանել, կամ նշանակել իբրև սխալ : Բայց եթէ իցէ ինչ, որ ոչ միաձայնեսցի ընդ միում և եթ հին պատմագրութե, ո՛չ է օրէն յայն սակս տարագիր առնել զայն . ուր ստէպ տարաձայնին յիրերաց մատենագիրք եթէ՛ առաջինք և եթէ՛ յետինք, ևս և ժամանակակիցք և անձամբ առաջինկայք իրացն եղելոց :

Ընդէ՞ր ամմիանոսի մարկեղինոսի՝ քրիստոնէից թշնամւոյ, կմ՛ այլում 'ի նմին ալերէ զանգելոյ, առաւել հաւատ ընծայելի իցէ, քան թէ ումեք 'ի քրիստոնէից, թէև իցէ սա հետեւակ, և ո՛չ ներկուռ մատենագիր . զի թէպէտև գտանիցի սա թերեւս յոյժ դիւրահաւան, ո՛չ բաջաղեն, բայց նա մախանօք և խորամանկութե՛ կամ լռէ, և կամ մոռացեցուցանէ զմերոցն զպարծանս . . . .

Եւ ո՛չ իսկ գունոց կմ՛ զարդուց կարօտի ճշմարտութին . բաւական է ինքն ինքեան՝ թէպէտև մերկ և թափուր յամ՛ օտար գեղերեսութեանց, առ հաճոյանալ լսողաց . . . . . .

Ծիծաղին՝ ասեն՝ հերեսիավորայք ընդ իրաց : Եւ զի՞նչ այսոր : Նոքա և զխորհրդովք հաւատոյ մերոյ ծաղրեն . ծաղրեն և զքանի մի անշուշտ ա՛ծաշունչ գրովք . ծաղրեն զբազում գովելի գործովք բարեպաշտից . ծաղրեն և զվարուք գրեցելովք յականատես և յամենիմաստ և յամենապատ՛ արանց : Մեք ո՛չ վ͞ն նոցա գրեմք (զվարս ս͞բց, կամ զառաջինկայ բանքս) . Չէ՛ր ինչ դժուարին զնոցայն վանել ըզժպրհութի, այլ չեն ինչ 'ի յարգի . թո՛ղ զիւրեանց ամենեւին անալի պղս՝ յորինչ և կամին՝ ծախեսցեն . մեզ չէ՛ ինչ փոյթ : Ա՛ծապաշտ և առաքինասէր մարդոց գրեմք, որոց խթան լինիցին բանքս՝ զհետ պնդիլ առաքինութեանց . . . . .

Բայց և ուղղափառք անգամ (ասես) մարթին յափրանալ : Եւ կարի իսկ քաջ . զի և անձն յաւելորդս

լորդս

բորդս յադեալ զխորհուրդ մեղաւ արհամարհէ . սա_
կայն և այլք յոլովք անյագ փափաքմամբ բերի_
ցին . . . . Եւ չէ՛ օրէն բառնալ 'ի սեղանոյ զեւղ և
զպանիր և զպտուղս և զբանջարս՝ վս՟ չկամելոյ մեոյ
'ի կոչնականաց ճաշակել յայնպիսեաց անտի . . . .
Բայց բաղում այն է, զի բաղումք 'ի սկզբան անդ
չախորժեն զայն ինչ իրս, որք յետոյ հաճոյ թուին
նց՟ զարմանալի օրինակաւ, և օգտաբեր լինին : Խոս_
տովան լինի ուրեք բարոնիոս, թէ վարք ինչ զա_
ռաջինն յանկանիլն 'ի ձեռս իւր՝ դժպատեհ և ան_
համ երևեցաւ . այլ յետ քաջ խուզարկութ՝ մեծա_
պէս հաւանելի, և ամ՟ ընթեռնլութ արժանի դատե_
ցաւ : Եւ ընդ իս նոյն անցք անցանեն, թէպէտև
բաղում մասամբ զուսպ ունել բնաւորեալ եմ ըզ_
հաւանութիւս, մինչև քննեցից զիրսն ողջոյն :
Եթէ ոմանց կարի գիրգ և փափուկ իցէ ախորժակ,
պա՛րտ է դարման տանել ուղղութ նորին . զի մի՛ և
զառողջարար, մանաւանդ թէ զհարկաւոր դեղն
գլխովին մերժիցէ, եթէ հնացի ախտն : Եւ յերա_
ւի՝ եթէ ուժէ ինչ ձեռնարկն այն, ո՞չ ապաքէն բա_
ղումք այն են՝ որք տաղտկան ընդ ճառս բանից յա_
ղագս ամպաշտութ և այլոց առաքինութեց, ընդ կիր_
առութ ս՟ խորհրդոց, ընդ կարդացմունս բարեպաշ_
տական գրոց, ոչ՟ և ընդ աղօթականցութիւս : Եւ մի_
թէ վ՟նկ պա՛րտ է չար ասել, հերքել, և 'ի բաց ա_
րտադրել զայս ամ՟ . այլ ընդ հակառակն՝ պիտի արծար_
ծանել և բռնադատել զանձն, զի դա՛նեսա 'ի չափ
ինչ միջասահման ժաման լինիցի : Ո՛չ որ զամ՟, և ո՛չ
որ՟ զոչ ինչ ընդունի, մարթի աներկևան լինել 'ի
սխալմանէ :

Զանձրացեալ էր երբեմն հայրն ընկերութեն մերոյ
իգնատիոս 'ի գրոց՝ որ զհոգևորաց ճառեն . խընդ_
րէր զանոտիապատումս, որք դեղեցիկ, տի՛նս սա_
յող, կմ՟ այլօրինակ բանիւք խաղալկաց յերկուրեալ
իցեն ընդ հոգւոյ Տր՟, զի նոցին վերծանութ՟ զամար_

ձաւ_

ճառեցի, և դիւր լեցի նմա յերեսաց հիւանդութեն։ Այլ երբև յաղթեաց ձանձրութեն, ոչ ևս կարէր յագենալ ընթերցուածովք նոյն հոգևոր գրեանց։ Եւ պտուղ, եբեր այնպիսի, զոր ճաշակեաց կաթուղիկէ եկեղեցի։ Նոյն և սոս թերևս դէպ լենիցի՝ յաւալթէ գլխովին առողջութե՛ անստուաս ծնելոյ, յորմէ մեծապէս խորշէր անձն ուրուք (յընթերցողաց վարուց սրբց):

Գւէ՛թ չէ՛ մարթ ուրանալ՝ ասես, թէ բազում ինչ ծաղրաշարժ պատմի 'ի նոսին։ Զեմ ես այնպէս դաժան բարուք, մինչև արգելեալ անձին իմում և բոլորից զաւիթս զուարթութե. բայց որ զօրհանապազ դեգերիմ 'ի վարս սրբցս, ո՛չ երբէք յիշեմ թէ նոքին 'ի ծաղր զիս շարժեալ իցեն։ Ծաղրաշարժ են, խոստովանիմ և ես, մեքենայք անմ[illegible] դիմաց լսարեալք ընդէմ սրբց առ 'ի դրդուե՛լ զնա 'ի փութոյ աղօթից և այլ առաքինութեց. մինչև չդիտել՝ առ կատաղութե՞ արդեօք մեքենայեն, եթէ առ խորամանկ խաբէութե. այլ ուրանամ, թէ ծաղրական իցէ պատմելն զայդոսիկ։ Ապա եթէ մարմաջէ փայծաղն ուրուք, թո՛ղ ցնդեսցի այնպիսին 'ի ծաղր և 'ի ծիծաղ ըստ կամի. բայց մի՛ կարծեսցէ, թէ 'ի լկտութէ անտի ելանէ ձեռնարկութի հաստատուն 'ի զօրել խախտել զվարս սրբց, որք յոլովադունից ողբս մանաւանդ առթեն փրկարարս, խորհելեացն ասեմ՝ թէ որչափ ինչ և որպիսիս սրբքն գործեցին, և ածայնոցն եղեն հաղորդ, յայնմ հասակի, 'ի վիճակի, և 'ի տեղւոջ, յորում մեք այժմ կամք խօթամիտք և օտարախորթք, անբաւ միջոցաւ տարատրոհեալք 'ի նոցանէ։ Զորս միանգամ այսպէս խիթեն և շարժեն վարք սրբց, 'ի կատարածի առթեսցեն նոցա և զծաղր և զուրախութիւն մշտնջենաւոր։

Թւէպէտև ո՛չ ծաղրական երևեսցին՝ ասես, այպաքէն բազում ինչ իրք են անհաւատալի։ Եւ զիա՞րդ։

Վ՞ զի զանցանենն զասվորական օրինօք մարդկեղէն
իրաց ։ Եւ մի՞թէ մարդկեղէ՞ն ուժով առին գործե՟լ ․
ո՞չ ապաքէն յամէնուստ , կա՞մ ամենայնին օգնականութե՟ ․
և զի՞նչ անհնարին կայցէ մեզ ։ Եթէ լինի՞ոս կա՞մ սա-
լաւատիոս (հեթանոս) պատմէր զայդպիսի ինչս ,
կարծեմ թէ հաւատայիր , այլ կախարդանօք դի-
ւաց լեալ ասէիր ։ Եւ արդ մի՞թէ զօրագո՞յնք իցեն
դևք քան զա՞ծ բարձրեա՟լ և անքննելի բնութի ․ մինչ
զի զոր յա՞յ լեալ պատմի՝ հրաշք , անհաւատալի վճ-
ռիցես ․ իսկ զոր ՚ի դիւա՞ց հրէշք՝ անդէն և անդ-
արժանահաւատ ։

Ասես ․ կարօղ էր ա՞ծ առնել ․ այլ ուստի՞ յայտ՝ թէ
արարեա՟լ իցէ ։ Եւ քեզ ուստի՞ յայտնի լինէր ՚ի պատմ-
մել զայն լինի՞ոսի ․ կարծեմ թէ մարդկայնին հաւա-
տով ․ և ահա նաև աստ նոյնն ունի զտեղի ։ Խնդ-
րես՞ թէ ուստի՞ գիտացից , եթէ արարեալ իցէ մեզ
զայն ինչ ․ և ուստի՞ գիտացեր՝ թէ չէ՛ արարեա՟լ ։ Ես
յառաջ մատուցանեմ մատենագիր՝ որ տորասէ ․
դու ունի՞ս զոք՝ որ բացասէ ։ Եթէ ունիս , խնդ-
րելի՛ է՝ ո՞յր վկայութի իցէ զօրաւոր ․ ապա եթէ՝ ոչ
ունիս , և զկարելին զոլ խոստովանիս , տե՛ս գու-
ցէ յանդգնութի իցէ առանց իրիք պատճառի ուրա-
նալ զեղեալսն ։

Զգոյր ասես պատճառ և ոչ մի՝ գործելոյ զհրաշսդ ։
Եւ ի՞ւ գիտացեր զայդ ։ Վ՞ զի պատճառն չէ՛ գրե՟լ ։
Եւ մի՞թէ ամ իրաց եղելոց գրեա՞լ իցեն պատճառք ։
Աւանդի՛ արդեօք և պատճառ ինչ , այլ այն չեղև
քեզ հաւանելի ․ իբր այն թէ՝ զննեալ է քո զա՞մ
խորհուրդս ամ ։ Բարբէ , անգիտանաս ա՛յլ դու , ան-
գիտանաս , թէ ո՞րքան է ն՞ր բարութի և առատաձեռ
բարերարութի ․ որում դուդ չափ և սահման դնեմ ,
ա՞ թէ անդր ևս ք՞ զայն անվայելուչ իցէ նմա շնոր-
հատու լինել արարածոց ։ Տալ խօսել անբանից ,
կենդանացուցանել և յարուցանել զաճիւնացեալս ,
համամբ փոշւոյ պատպաբերել հասակ տարեքացեալ և

հաստատնացեալ 'ի վայրկենի անդ, զի՞նչ դժուարին իցէ առնել մեզ ։ Մինթէ առաւել անհաւատալի՞ իցէ մերայոցն կենդանացուցանել զգաղափարս, քան զյարուցանելն 'ի քարանց որդիս Աբրահամու ։ Մի՛թէ դժուարագոյն ի՞նչ իցէ բանալ զբերան աղանայ կամ ըղտու՝ 'ի սփոփանս կամ 'ի զօրավիգն և կամ 'ի խրատ մեզ, քան տալ բարբառել ոմն երբեմն՝ իշոյն Բաղաամու, թէպէտև նա յետ սակաւուց հանդերձեալ էր կորնչել, առ ըմբերանելոյ զյանդգնութիւն նորա զանզգամութիւն ։

Այլ երկնչիմ սակս, թէ այդպիսի իրք ծնանիցին կարծիս սնոտիս և խառնաձայն մոլորութիւնս և պաշտօնական զեղծս աւելորդապաշտութիւնս․ որք յետ միանգամ արմատս 'ի խոր արձակելոյ և հնանալոյ՝ թէպէտև ճշմարտութիւն 'ի վեր ելցէ հաւատալի քննութեամբ հանդիսացեալ, անխլելի մնան ։ Թո՛ղ անդր 'ի բաց զերկիւղդ զայդ ։ Գիտասջիք իսկ և ս, թէ քանի՜ զօրաւոր և զօրծունեայ է ճշմարտութիւն, որչափ ոչ է և զինքն ... և թշ̄րն ... և կէնն (սբ̄ որում յայտնի կացցոյ զօրաբարբէլ)։ Արդէն իսկ ուղղադաւցան ինչ ինչ 'ի յայսմանաւորս․ և ո՞չ մատուցիւր կամօք ընկալաւ զճշմարտութիւնս ։

Եւ ո՛չ վտանգաւոր սխալումն է այս, եթէ անդէտացայց ընթացումն ուրուք 'ի մէջ, կամ զգործ ինչ նորա․ ոմն և ոչ զինչ ինչ ծածկեաց ։ Զի՞նչ խնդիր է, եթէ ոչին դէտորդ զատոյց մի շաղ, կամ զայլաբանեալն (զատուածայ) սպանեալ իցէ ։ Ոմանք կարծէ, թէ զառոյգն սպան․ զինուորք յայլ միտս են․ մին յերկուց կողմանց սխալէ՛ առանց յանցաւորութե ։

Ո՞րպէս վէճք յարեան առ գաղղիացիս՝ ոչ եթէ մի մեայ և երկուց 'ի սքանչելեաց, այլև զնոյն իսկ մէջ ժամանց առնելեաց ։ Համարեցան զինուորական մնէձինք, թէ ոչին զինուորս առաքելոյն փարիզացւոց եկեալ իցէ 'ի գաղղիա յամի ամն 250․ և թէ այն իցէ

զոր

զոր խնդրանք ասենն․ իսկ այլք՝ թէ անդոյ իսկ է ամենակալին անձն այնպիսի, այլ դիտաւորութ արդարապաշտակցին է ասենայն։ Թերեւս ի՞նչ իցէ հաւատալութիւս․ 'ի հարկէ մի կողմն ստուգէ․ բայց ոչ ամբողջն առըլին մ՟ առաջնորդք եկեղեցեաց, ում եւ ոչ դաւադրութիւն եւ ըմբռնմանն եւ հայրն բոլորից՝ հաւատոց հայրապետեան։ Ա՟ զի չէ այդ մոլորութիւն այնպիսի, որ սահմանիցէ ինչ անձրպաշտութեն կա՞ այլում յառաջքննուեց։ Եւ ոչ դժկամակ լինի ո՟ն եկեղն այն դիտաւորութ՝ թէ զեւր պատուիրն արդարապաշտուեալն առան, եւ ոչ արդարապաշտացին յաչքաղէ մ՟ ատեցին իրաց․ զի երկրպեալն դիտաւն զեւրեանց պատուիրն 'ի փառս նոյ մերուզղեալ։ Եւ եթէ եկեղեցէ ոք, յորում յայտնապէս 'ի լոյս դայցէ՝ թէ ոչ 'ի ձեռն արդարապաշտատուին, այլ անշուշտ 'ի ձեռն փրկութ դիտաւորութ լեալ իցէ դարձումն փարիզեանց, ոչինչ դժուարանամն ձայնակից լինել Ճշմարտութեն ծառայելոյ 'ի վաղեմի մթութեն....

Եւ եթէ հրամայէ եւս եկեղեցին ուղղագրել զպատամութիւն ինչ սուրբ, որպէս իւրն թուի՝ այդու բանիւ չկամի իշխանութեն տալ ամենեցուն, զի այր իւրաքանչիւր անձնահաճ պաճառօք կամ անձնապաշտար դատաստանաւ մ՟ կարծեաց եւ մ՟ խելաց իւրեանց իշխան լիցին մերժել եւ հերքել զանհաճոյս յաչս իւրեանց որպէս զկեղծիս։ ... Եւ ահա յայս եղեւ 'ի նախատածառելոցս ... թէ չէք պատճառ զոր եւ է վարս սուրբ հետախնդրական ծածկելոյ կամ անհետ առնելոյ։

Տե՛ս, վա՜յ իսկ՝ զի դրեալ են 'ի բարս եւ 'ի պարզամիտ եւ յանկեղծ մարդկանէ, թէպէտեւ ոչ ծայրագոյն ճարտարութ, եւ զի գրոցքն են ազատ յամ կասկածանաց մարդահաճութե, սուր ոչ գոյր նոցա նպատակ վարձուց 'ի մարդոյ ուստեք, բայց միայն հովանաւորութե սրբոց եւ ձիրք առատապարգեւին այ, եւ զի գրեալքն 'ի նոցանէ յածեցան յայնչափ դարս

'ի ձեռս յոքունց գրագրաց, և ո՛չ երբեք մերձեցան իսպառ, ես և 'ի ծանրագլուխ մծաբանից, խոստովան լինել ունիմք՝ թէ պա՛րտ է ճշմարտանմանս համարել զնս, և ընդունել բազում մասամբ, և օգտակար ճանաչել ընթերցանելեաց · միայն թէ ակնարկեսցեն և 'ի ծանօթութիս մեր և յազգարարութիս այլոց ևս գիտնաւորագունից ||։

Այսչափ ընդէմ անհաւան եղելոց շա՛տ լիցի բանիւք մեծի առն բոլլանդեայ · որ ունիցի ականջս լսելոյ, լո՛ւիցէ · իսկ առ բարեմէրս և հոգեսէրս՝ առ սրբասէրս ասեմ և վկայասէրս՝ նոքին իսկ սբք խօսին սրտէ 'ի սիրտս նց, յորժամ ընթեռնուն ըզվարս սբց, թէ զի՞նչպիսի հոգւով պարտ է ուշունել պատմութե և օրինակաց նց՝ առ 'ի կարօղ լինելոյ նմանօղ լինել նոցա, և վաստակակից և պսակակից ։

Եւ զի, մի՛ ոք ասիցէ, թէ բոլլանդեանք յետինք ուղղագրեցին զբոլլանդ նախահայր իւրեանց յայսմ մասին, 'ի մէջ առից զվկայութե մերոյ 'ի յետնոց անտի բոլլանդեանց, որ զօրագոյն քան զյոգունս ճանաչի · այն է յովհաննէս ստիլտինգ · և այնչափ առաւել՝ որչափ սա գտաւ այլով մասամբ մեզ ոսոխ 'ի լուսաւորչեան պատմութե առ անտեղեակ գոլոյ արևելեան դպրութեց և հնութեց ։ Արդ ասեմ, թէ ո՞ր անաչառ յանդիմանէ սա խրատեացի բանիւք զամն յերևելի կրետիսաց համարձակախօսից՝ 'ի քննութե վարուց սբյն անդրիանոսի և կնոջ նորա անաստոլայ կմ նատալեայ, 'ի Գ· հատ· սեպտ· 8· յօր· Ը· էջ· 210· ուր ակամնի խօսել այսպէս ։

* Առաջին ձեռնարկ տիլլեմոնտի առեալ լինի յերկար զրուցաց գտելոց յայսմ վկայաբանութե · զի այս բանք ևեթ բաւական են ասէ ցուցանել, թէ "յօդեալք են 'ի պարապորդ շատախօսէ"· և դարձեալ ասէ, "խօսակցութիքն այն բքմ մասամբ լի են թշնամանօք ընդէմ կայսեր · որ չէ՛ բարի նշան" ։ Պինեմ·+

Այս-

Ապաքէն և սբն թարգմանող, սբ ոսկեբերան, և այլք 'ի հարց, զորս ոչ քաջալաւ մատենագիրս Քունի տիլլեմոնտիոս, ոչ սակաւ խոստակցութիւս նմանաւորս ընծայեն մարտիրոսաց. այլ սակայն այն երկար զրոյցք ոչ լինին արժելք ընդունելի լինելոյ անցից վկայից՝ զորոց ճառեմն հարք, ոչ ճշմարիտս: Թո՛ղ զի և այլ բազում վկայաբանութիւնք իբրև հարազատ Քունելիք են տիլլեմոնտի, թէպէտև 'ի նոսին կայցեն նոյնպէս երկար խոստակցութիւնք. ոչ մարթ է տեսանել յանկերծ և յընտիր վկայաբանութիւնս առ հռուինարտայ: Այս ուրեմն անդէպ է առաջին պատճառ դիմախօսին առ 'ի ժխտել զմիո՛ զհաւատարմութի վկայաբանութեն:

Իսկ երկրորդ պատճառն ո՛չ միայն է անյարմար, այլև՝ ոչ ինձ թուի, սուտ, և ամենևին ծաղրական: Քանզի ասէ տիլլեմոնտ, թէ խոստակցութիւնքն այն բազում մասամբ լի են թշնամանօք Քդէմ կայսեր: Գխեմ. զմ իրօք սուտ է այդ. և եթէ որպէս ճշմարիտ առցուք զայդ բան տիլլեմոնտի, առաւել թշնամանք լինին սբ վկայից: 'Ի կարճոյ ցուցից զայս: Նա ինքն տիլլեմոնտ 'ի խօսելն զսբյն տարագոսէ, պրոբոսէ, և անդրոնիկոսէ՝ խոստովան լինի, թէ չէ՛ մարթ գտանել վկայաբանութի առաւել վաւերական քան զվկայաբանութի սբցս, որ տպագրեալ կայ առ նմին հռուինարտայ. երես. 422. Թ Թ. տպ. և ոչինչ երկուՙանայ, թէ են բուն իսկ բանք նոյն վկայից՝ եղեալքն իբր այնպիսի 'ի վարս նց: Իսկ արդ՝ ոչ ոք կարէ ուրանալ, թէ խստագոյն են, կամ գո՛նէ նոյնչափ խիստ՝ բանքն այն՝ զորս նոյն վկայք բարբառեցան ատէպ Քդէմ դատաւորին, առ համեմատութբ բանից՝ որք ընծային սբյն անդրիանոսի և ընկերաց նորա: Այս ուրեմն՝ եթէ ոք Թ կանոնաց տրամաբանութե ձեռնարկեսցէ Թ այդմ, թէ նաև սբքն տարագոս, պրոբոս և անդրոնիկոս բանիւքդ այդոքիւք թշնամանադիր գտան ընդդէմ

 դա֊

դատաւորին և Թագրին, ո՛չ պարտքէն առաւել ում-զութեր ունի տրամաբանել, թէ բանք օրինմանց Թշնամանս դնեն ընդ վկայից, ուր առաւել կամ դհամարձակախօսութեն նց դատապարտ առնել երբե Թշնամանադրութեն, քան խոստովանն լինել՝ որպէս պարտ էր, թէ չէր բնաւ հարկաւոր՝ զի վկայքն դայլով մասամբ օրինաւոր անկանձութե ցուցցեն. դատաւորաց և Թագրաց, յորժամ նք ամ երոք 'ի չար անդր յորդորեին զնա և սովորեցին. այլ յոլովակի լու եւ էր յանդիմանել զամբաստանութեն նց քրիստո-նէական համարձակութե....

Բովանդակ պատճառաբանութե օրինմանց յայս մերածի, թէ հեղութե և մեղմութե պարտ է պահել քրիստոնէից ընդ քաղ պատաճիրանին, և վեհպատուութե առաքելոց. և թէ պարտ է մեծարել պատուանով զատ 'ի յայլս կարգեալ իշխանս և զդատաւորս. ասէ առէ զառաքելոյն հրամանս. Հռ. ԺԳ. և տիտ. Գ...

Ուստի չէք առէ առարկոյս, թէ քրիստոնեայք պար-տական են իշխանաց ոչ միայն հպատակութե և հնա-զանդութե ընծայել, այլև ակնածութե և պատիւ: Այս որ ասելի է. զարօրինակ ոչ մեղանչէ քրիստո-նեայն ընդդէմ հնազանդութեա, յորժամ չառնու յանձն հնազանդիլ իշխանի՝ որ զմեղս հրամայէ, վասն զի պարտ է առաւել այն հնազանդ լինել քան մարդկան. նոյնպէս եւս ոչ պակասին ատիթք, յորս խոստովանեք բանից 'ի դէմս ամենայն կարի մեղապարտ իշխանի, կամ մեղաւորին անձին, ոչ ընդդէմ ելանիցեն առա-քելական հրամանի յաղագս պատուոյ տալոյ իշխա-նաց: Անշուշտ ոչ առնեմք դատապարտ զմկրտիչն յովհաննէս մի յանդիմանելոյ նորա զհերովդէս. ոչ դատապարտեմք զնոյն եղբարս մակաբայեցին՝ մի ձգելոյ բանս խստագոյնս ընդդէմ անտիոքոսի. ոչ դատապարտեմք զսուրբ ստեփաննոս մի ծանր բա-նից կշտամբելոյ զհրեայս յանդիման քահանայապե-տին. ոչ դատապարտեմք և զպօղոս այլ 'ի մէջ

հին

հին և նոր կտակարանաց, իբր զի խաւսքն խօսեցան ընդ իշխանաց և թագաւորաց ամպարշտաց, կամ ընդդէմ չարեացապարաց, այլ զարիութի̃ն ն̃ց զօրեմք և ուրանչանամք ։

Եւ եթէ արդարև կայցէ ինչ իրաւացի պատճառ խաւսքն խօսելոյ կամ կշտամբելոյ, կարծեմ թէ ոչ կարէ լինել առաւել արդարացի՝ քան զոր է տեսանել ՚ի մե̃ր վկայս. մ̃ր զի ն̃ք զայսօրինակ խօսելով՝ ցուցանէին, թէ ինքեանք չերկնչէին յանիրաւ տղպանոլեաց դատաւորաց. միանգամայն և զպատճառան յայտնի կացուցանէին, թէ ընդէ՞ր չհնազանդէին. և ոչ կարեն և ոչ պարտին հնազանդել այնպիսի հրամանաց պետութե̃ն ։

՚Ի դէպ է այժմ հետազօտել, թէ յինչ միտս իցէ զմակաբայեցւոցն պայքարմանէ ամենիմաստ հայրն մե̃ր Գրիգոր Ա̃ծաբանն՝ ՚ի ներբողել՚անդ զնո̃ ՚ի ճառն ԺԵ̃. * Այնչափ իմաստութի̃ և մեծանձնութի̃ կայ (ասէ) ՚ի պատասխանիս նոցա առ բռնաւորն, մինչ զի եթէ զա̃մ քաջաց արիականն հանդէսս ՚ի մի վայր բերեալ՝ ՚ի կշիռ ոք դնիցէ ը̃դ սոսա, հարկաւ չնչէին և դուզնաքեայ ունէին երևել առ սոցայս պնդութե̃ համբերութե̃ն և արիութե̃. և դարձեալ փոքր դատանիցի զօրեղան արիութե̃ն և պնդութե̃ն՝ առ գերիմաստ պատասխանատուութե̃ն. մինչ զի այս զօրութի̃ է սոցա սեփհական, այնպիսի ոգւով ընդունել զտանջանս, և այնպիսի իմաստութե̃ ՚ի կիր արկանել ՚ի պատասխանիս ա̃նդ ը̃դդէմ սպառնալեաց հալածչին և ահարկութե̃ց տանջանաց ||։ Այսպիսի այս բանք սրբյն Գրիգորի այնչափ հեռի են ՚ի շաղփաղփութե̃ց ամբաստանութե̃, որով զարիական պատասխանատուութիւն վկայից կոչէ Թշնամանս (կամ անիրաւութիւն) ընդդէմ իշխանաց, որչափ հեռի է ողջամիտ դատաստանին յանխոհեմ դատաստանէ պարտաւոր առնելոյ ։ Եւ մի ոք ասիցէ առ այսօր, թէ մեծ և՛ս հեզութի̃ և համեստութի̃ խնդրի ՚ի նոր օրէնն՝ քան ՚ի հնումն. զի ոչ հայի բանդ յառաջիկայս իմն

դիր · ուր նազիանզացին զմակաբայեցւոցն առաջ_ ուածս՝ զորս միւսանգամ գեղեցիկս և ամենադե_ ղեցիկս կարդայ, անդէն առաջի առնէ քրիստոնէից առ ՚ի լինել նմանօղ, ունելով բանին այսպէս · * Զօր օրինակ նահատակութենն, նոյնպէս և բանիցն՝ որ անկ են վկայից, օրինակ պատրաստական ունիջիք, եթէ յայնպիսի ժմկս (հալածանաց) անկանիջիք ‖ : Զայսոսիկ մարթ էր հաստատել վկայութ̃ յոլովից ՚ի հարց · այլ ինձ շատ լիցին բանք սբ̃յն օգոստինո_ սի ՚ի տաղ · ՃԲ · * Զվկայիցն կատարեմք զկատարումն (առէ օգոստինոս)· զօրինակս մեզ առաջի առնեմք զմարտիրոսաց · ուշ եդեալ հայիմք ՚ի հաւատս նց̃, զխորդ ըմբռնեցան, որպէս ձգեցան քարշեցան, որով օրինակաւ առաջի կացին դատաւորաց · · · համբերողք ՚ի տանջանս, հաւատարիմք ՚ի խոստո_ վանութե̃ն · ճշմարտախօսք ՚ի բանս : Վն̃ զի ձգէին զնոսա ՚ի յերեսս հարցանողաց իւրեանց, և խոցո_ տէին զն̃ս՝ մինչև ցզայրոյթ · այլ զբազումս ևս խո_ ցեցին առ ՚ի փրկութի̃ : Զայս ամ̃ առաջի առնեմք մեզ, և ցանկամք լինել նմանօղ ‖ :

Լուիցուք առաւելապէս գեղեցիկ խրատուն կարդի_ նալ լամբերտինի, որ է այժմ բենեդիկտոս ԺԴ̃ եւ_ րորդ, որ ՚ի գիրսն յաղագս կանոնաւորման ծ̃ռյիցն ա̃յ · Գ · 17 · համար · 3 · զայսօրինակ բարբառի (առէ) յոյժ վայելչապէս · * Ո՞վ ոք երբէք կարօղ իցէ մե_ ղադիր լինել մարտիրոսի, որ է ձեռամբ անկեալ բռնաւորի, կամ ներքոյ արկեալ տանջանաց, կամ մերձ ՚ի չարչարիլ, կշտամբէ զամպարշտութի̃ նր̃ · որ ՚ի կապանս պարաւանդեալ վն̃ հաւատոցն ք̃սի՝ զա_ ւետարանն պատմէ, և զանօրէն աղանդս՝ յորոց դարշի, դատապարտ առնէ · և ՚ի ստիպել ատենա_ պետ վն̃ ՚ի բաց կալոյ ՚ի հաւատոց՝ փառս բորբոքի ՚ի նախանձ, և լուեալ՝ եթէ անուն ա̃ն հայհոյի, զհայհոյիչս և զդիս նց̃ միանգամայն անիծանէ ‖ :

„ Եւ զի այս այսպէս, կարի նպաստամատոյց դատա_

նի

նի սկզբանց ամբարշտութեն՝ որ միանգամ կարծէ,
թէ չիցէ մարթ և ոչ յայնժամ իրաւամբք կշտամ-
բել և յանդիմանել զնս, յորժամ հրապուրեն 'ի
մեղս, և մեղանչել տոիպեն՝ որչափ կարեն: Զայդ-
մեք ոչ 'ի քնէ, և ոչ յառաքելոց ուսաք, թէպէտև
մեծապէս պատուիրեն քրիստոնէից զհեզութի և
զհանդարտութի: Եւ արդ՝ ոչ գիտեմ, որով իրաւամբ
աք զայնպիսի օրէնս իշխէ սահմանել մարտիրոսաց,
զոր ոչն սահմանեաց նմ տրն: Տէ՛ր նա խոստացաւ
քն, թէ ոչ պակասեսցեն վկայից բանք առաջի բռ-
նաւորաց. մատթ. Ժ‖. ԻԷ: Տե՛ս և զորս գրէ Ստիլ-
տինգ զկնի Ճ̃դէմ այլ ևս մասնաւոր ձեռնարկութեց
տիլլեմոնտի: Այլ ճոխագոյն և՛ս, և պանծագոյն
խօսի 'ի վարս սբյն գէննարիոսի սքանչելագործ եպսին
'ի հաստատութ հրաշից եղելոց 'ի սբց և 'ի վր սբց
ննջեցէն զօրութբ:

Ուստի ունիս իմանալ, թէ որչափ և զիմախօսք
դատան վարուց և վկայաբանութեց սբց՝ միշտ յաղ-
թահարեցան յայլոց ճշմարտասիրաց. և չիք երկ-
բայութի, թէ 'ի վեր յերկինս՝ որում արժանի ա-
րասցէ տր զերկիւղածս իւր, ունիմք խելամուտ լի-
նել, թէ սակաւք 'ի սքանչելի բանից և գործոց սբց
են գրեալ յերկրի, որոց ամն արձանագրեալ կայ
անվրէպ 'ի դպրութեն այ, որ ընտրեաց զիւրսն, և
փառաւորեաց, և փառաւորէ յաւիտեան, և փա-
ռաւորեալ է 'ի նս:

ԳԼ. Դ.

Հաւաստիք բազմօրինակ տանջանաց ոգւոց վիճակաց. որ և նկարագրին ողջն ողջին գործիւ չարչարանաց և հա- համաձայնութիւն նոցա :

Ոչ որ 'ի մերս ուսողաց կարէ երկբայել, թէ ամ մեծ և սքանչելագործ զօրութիւն՝ որ սքանչելին է 'ի սրբս իւր, կարող էր տալ նոյն առնել նշանս և սքանչելիս 'ի վեր քան զբնութիւն, նա տալ նոյն զօրութիւն սքանչելապէս տոկալոյ ամ տանջանաց և չարչարանաց, պահելով կենդանի կամ թողլով մեռանել, երբ և կամի, և որպէս և կամի, 'ի հանդէս առաքինի նահատակաց ճշմարտութեան, և 'ի փառս իւր, և 'ի փառաւորութիւն նոցա : Իսկ մի միայն մարթի երաւամբք դժուարահաւատալի լինել, թէ մարդ զմարդ այնչափ չարչարեսցէ, և ոչ շատանալով այսու կամ այլով օրինակաւ կարծել զկենաց ընկերին ազգի ազգի խիստս և քստմնելի տանջանս հնարեսցէ 'ի վր ածել. վն զի որչափ և գազանաբարոյ գոռոզ և բանաւոր ոք իցէ, մանաւանդ այր թշուառ և եղկանաւոր, այնպէս երևի մեզ՝ թէ ունի մեծանգամայն և զմարդկային ազգս և զգութ բնական. վայ խնայէ, և անխնայէ նոյն յառին ցասման իւրում. նախն իրի և անհաւատալի կարծին վէր 'ի վերոյ տեսանէք ազգք ազգք տանջանաց և չարչարանաց անդադար յիշատակեալք 'ի վկայաբանութիւնս :

Արդ առ 'ի ցուցանել այսր ուամկական կարծեաց՝ ևս և իմաստուն զանձինս կարծելեաց, լուր զվկայութիւն Սենեկայի հեթանոս փիլիսոփային՝ որ դաստիարակն էր Ներոնի կայսեր, և իրազէտ ամ անձնական սովորութեանց հեթանոսաց և հռովմայեցւոց. տես թէ զորպիսի տանջանս նշանակէ սովորական 'ի Հռոմանէ թշնամեաց և դատաւորաց ընդդէմ առաքելոց

ցաս

ցասման խուրձանց , դրելով 'ի Թուղթն . ժդ . այս_
պէս . * Երեք ազգ են երկիւղալեաց մարմնոյ . աղ_
քատութ , հիւանդութ , և բանական տանջանք հզօր
ձեռին . յայտնեալ է առ հօրն ոչինչ այլ այնպէս առա_
ատափ արկանէ 'ի մեզ , այլ կախեալն զկարողութ այ_
լոյ . վա զի մեծաւ շառաչմամբ և դղորդմամբ 'ի վե
հասանէ ։ Բնաւորական չարիքն՝ զորս յիշատակե_
ցի , աղքատութ և հիւանդութ , յարամբի 'ի նկրքս
մտանեն . ոչ աչաց և ոչ ականջաց ահընկեց լինին ։
Ահագին է հանդէս միւսոյ չարին . Սուր և Հուր
զեւրև բարձեալ բերէ , և Եգիպտոս , և վրհմակս
Գաղղիաց՝ առ 'ի տալ յարձակել յաղթս անդրանկա_
դոյ ։ Ցուշ լեցին քեզ յայսմ վայրի Բաբել , և Խուժս,
և փայտք Քերդնոց (կմ գեղարանք) , և Ճանկք,
և Ծէց վարսեալ է մէջս մարդոյ , և է . բերանն 'ի
վեր ելեալ . և Ցօշատուածն անդամոց 'ի շըփշըփելոյ
Անուշոց մայլեց . և Պատմութեանն օծեալ և նիւ_
թեալ Ճարտակօք հրոյ . և որ զինչ մտանգամ քան
զայսուսիկ հնարեցաւ անտարօրիայն դժնդակութ . . .
Զեն ինչ Թեթև և այն ժանտ ախտք , Քաղցն ա_
ռեամ և Ծարաւ , խղխայթուածն փորտոեաց , և անեոզ
կիդանօղ զաղխ գլխովին . այլ են 'ի ծածուկ . չա_
նին ինչ երկեղուկս արկանել և այսատեալս ցուցա_
նել . իսկ որք (բանական տանջանք) հանդոյն մե_
ծամեծ պատերազմաց՝ ահաւոր և պատրաստութ
յաղթօղ դատան ։ ։ Եւ արդարև 'ի տեսանէ անմէ
շրտեան բազումք , և ուրացողք եղեն . իսկ առա_
քինի վկայք որք զօրացեալ՝ յաղթող հանդիսացան
ըդէմ այնպիսի յաղթող անուն տանջանարանաց ։
Եւ դարձեալ գրէ նա ինքն սեռնեքա 'ի Ճառն բար_
կութե . գիրք . է . գլ . 3 . * Մի հանարիր զես յա_
ւելորդս ժամանակաւ , եթէ է վայր հարկանել
զքարկութ . . . . պէսք են ցուցանել զկատաղութե
նորա անտանձ և զոռ . և զհանդերձանս զարդուց
նր յանդիման առնել նմա . զի են կապազանք , զե_

լա_

լարանք, կապարանք, խաչք, հուր շրջապատ ըղ-մարմնովք 'ի փոս արկելովք, և ճանկ քարշող գդխա-կունս անդամ, ազգք ազգք շղթայից, ազգի ազգի պատուհասք, գիշատմունք անդամոց, դրոշմունք ճակատուց, և կաղապք անարի գազանաց: 'Ի միջի անդ տանջանարանացս զետեղեցի բարկութիւնն՝ դժնդակ տեսլեամբ, և սարսափելի մրմռօղ, ձա-ռադէմ և յոռի քան զոմ՝ ոյր վն մոլեգնի ||:

Արդ՝ ոչ այլոց չարագործաց, կամ բարեգործաց անդամ՝ է ցասմամբ բռնաւորի անկելոց, սովորա-կան էին այսպիսի եղերական տանջանք, նոյնպէս և առաւել ևս համօրէն մարտիրոսաց քրիստոնէից՝ ըստ վկայելոյ նոցին իսկ հեթանոս մատենագրաց, սկսեալ յառաջին հալածանաց ներոն անուն ներո-նի կայսեր. զի որում և կուռնելիոս տակիտոս 'ի տարեգրութեան իւր՝ գիրք. ԺԵ. խօսելով զքրիստո-նէից չարչարելոց 'ի հռոմ զայնու ժմկաւ, ասէ. * Զկնի նշ յաւելան այպանութիւնք այնպիսիք, մինչ զի թիկամբք մորթոց գազանաց վերարկեալք՝ գի-շատմամբ առ 'ի շանց սատակեցին. կամ 'ի խաչ հեղուսեալք, կամ բոցակիզեալք. և 'ի պակասել տուընջեան՝ 'ի պէտս գիշերային լուսոյ վառեցին ||:

Եւ զի՞նչ են զարմանք, զի թէ զտանուտէրն բէեղ-զեբուղ կոչեցին, ո՞րչափ ևս առաւել զընտանիս նր. եթէ զտէրն 'ի խաչ հանին, ո՞րչափ ևս զծառայս նր կռփեցին և կառափնատեցին: Եւ յայտ իսկ է, թէ խաչն էր ծանրագոյնն 'ի պատիժս գլխապարտու-թե առ հռովմայեցիս՝ սահմանել 'ի նախնի թգրաց անտի յաջորդաց հռոմուլոսի, և կոչեցեալ 'ի կիկե-րոնէ տուղղիոսէ՝ * ծառ ապերջանիկ ||, կմ փայտ թշուառ. նախ՝ զի էր վատահամբաւ. երկրորդ՝ չա-րատանջ. երրորդ՝ երկարատանջ. զի 'ի կախ զփայ-տէ բևեռեալն անդամ՝ թող թէ կապեալն, յեր-կարէր 'ի ցաւս. ուր զի առածին սենեքայի, * ազգ ինչ գթութե է փութապէսն սպանանել ||: Չորրորդ՝

զի

զի խաչելին կանխաւ յածեալ լինէր ԺԵ քաղաքն՝ հալածեալ խարազանօք, արջառաջլօք և կարծօք. և այն՝ բարձեալ յուսն զխաչ իւր. Թո՛ղ զնախընթաց դանս յապարանս դատաւորին. և յայն հարուածս դանից
ոչ սակաւք մեռանէին նախ քան զխաչիլն ։

Եւ պարզաբար՝ գլուխ ամ չարչարանաց էր խաչ. մինչև հռովմայեցիք Կռուչէ՛րէ՝ այսինքն խաչէլ ասելով, անխտիր զամ չարչարանս իմանային. ոպ և 'ի մեզ խաչ ասի ամ վիշտ և նեղութի, առեալ 'ի բանէ տն՝ որ հրաւիրէ զմեզ առնուլ զխաչ մեր իւրաքանչիւր, և երթալ զհետ նորա, եթէ կամիմք աշակերտիլ նմա ։ Մեծն կոստանդիանոս արգել զպատուհաս խաչի՝ 'ի պատիւ փրկական խաչին քնի։ Արդ՝ կամելով 'ի հանդէս ածել համառօտ տեսութե զազգի ազգի գործիս մահու կմ զտանջանարանս վկայից, քաղեսցուք զգրեալսն 'ի հաւաքման հնութեց յունաց և հռովմայեցւոց առ. գրեվլի և գրո-
նովի 'ի զանազանից, սկսեալ 'ի խաչէ ։

Փայտ խաչին կամ էր քառաթև, ոպ քնի փրկչին մերոյ. կմ եռաթև, ոպ անդլուխ, որ և Թաւ կոչի, կմ խաչ մէյն անտոնի. և կմ խոտորնական, որ ասի խաչ մէյն անդրէի ։ Հասարակօրէն կապէին նախ, և ապա բևեռէին հեղուսիւք. այլ զոմանս լոկ կապանօք պրկէին ։ Այլևայլ ձևով լինէր 'ի խաչ հանել, ուղղորդ կմ կանդուն, գլխիվայր, և խոտորնակի, եթէ պրկեալ և եթէ բևեռեալ ։ Անարգական էր խաչն. վմյ զազնուականս ո՛չ խաչէին, այլ զծառայս և զսինլիքորս, և զայն վս ծանր ապիրատութե մատնիչ լինելոյ կմ դաւաճանօղ, կամ գող, և
աւազակ, սիկարեան, խաբեբայ, ևն ։

Ա՛յլ է և խաչաձև կախաղան երկձղի 'ի վերուստ կմ եռամասն, ուր ոզրէին կմ ջաղխէին և կմ գըլխատէին. և զայս եւ կոստանդիանոս 'ի կէր արկանել վս մահապարտից, զի մի՛ երևեսցին նման յսի. ոպ և խեղդամահ առնել կախմամբ յայնմ հետէ ա-

ռա-

առուել յամախեաց · զի խեղդն յառաջ դուն ուրեք լինէր առ հռովմայեցիս · և այն՝ 'ի բանտի ։ Հին հռովմայեցիք է զի լոկ 'ինչուանք մի սայլին պատ-ժապարտ ըստանձնել զայս կախաղան իբրև լուծ և շղթեցուցանել, և է զի յետոյ խաչէին եւս, կամ գլխատէին 'ի վերայ նր, և կմ կախմամբ խեղդէին ։ Ցայս միտ առէ Խոսղորոս · * Տանջանք կախաղանի փոքր է քան զխաչի · զի կախաղանն զկախեալս իսկ և իսկ անշնչացուցանէ · իսկ խաչն զհեղուսեալս յերկար տանջէ ‖ ։

Կախաղան կոչի կմ կախան՝ և փայտն քերանաց, և գերանցն կմ գերաւրանն · զոր բազմօք բազմօրինակ նկարագրեն · իբր ձիաձև փայտ, կմ կանգուն, կմ 'ի շեղ, յոր կապէին պրկելով և ճարճատելով զան-կերս · և կմ կախեալ զթևոց և կմ զհերաց, քերէին երկաթի քերչօք, կմ գան հարկանէին · ևն ։

Գլխատումն յայտնի է սրով կմ սակրով · որպէս և խաղխողեն զմնմամբ որմս գոչխար ։

Հրով այրեն նոյնպէս յայտնի · է զի գնելով զաք 'ի վերայ ղիղափայտի՝ կապեն 'ի ցից մի, և 'ի ներքոյ հուր մատուցանելով · է զի 'ի հնոց կամ 'ի խարոյկ բորբոքեալ արկանելով · որպէս և երբեմն 'ի ցուլ պղնձի, կմ 'ի ջերմ բաղանիս ։

'Ի նոյն հայի և 'ի կաթսայ արկանել՝ եռացեալ ջրով, կմ ձիթով ևն · այլ և երբեմն զձեռս կմ զոտս ու-րուք մխէին 'ի հուր, կմ յեռանդն կաթսայի · կամ լնուին 'ի գլուխն կմ Է բերանն և կմ զմարմնով ձէթ կմ կապար եռացեալ · զոմանց և զմօրուս օծանէին կպրով, և տայրն 'ի հուր հրատապել ։ Թող զկախելն գլխիվայր առ բոցով, կմ առ գարշահոտ ծխով ։

Ջրահեղձոյց առնէին՝ 'ի ծով, 'ի գետ, 'ի ջրհոր, կապեալ քար պարանոցէ, կմ խարխափ նաւու ։

Նետահար կորուսանէին զոմանս, և զայլս գեղար-դեամբ խոցէին ցմահ · զոմանս սուր եղեգամբք խոցոտէին ։

Կեն

Յեկեղեցականոյն Թաղէին կամ բուրք անձամբք, կամ պատ-ճառանգալթող :

Քարկոծումն լինէր 'ի բացի, կամ 'ի խորափէս վայ-րէ . Թող զկոշկոծելն քարամբք, կամ ջարդել զբե-րանն : Գրէ պողիբէոս, թէ զզինուորս ոչ միայն զանն Հարկանէին, այլև քարամբք Հարկանէին զե-րեսս նց . զորոյ զնմանն է տեսանել 'ի սբ. քաղա-ստսն :

Գահավէժ առնել 'ի բարձանց՝ էր հին սովորութն 'ի Հռովմ :

Գազանամարտակաւք առնել՝ նոյնպէս եղև սովորական յետ ավերելոյ ափրիկէի, որ արկանել 'ի ասպարանէ՝ առաջի առիւծուց, վարազաց, արջուց եւն : Էր զի և կապէին ընդ փայտ խաչ կամ ը կոճղ՝ կանգնու-ցանէին . և այնպէս թողուին գիշատել 'ի գազա-նաց :

Անիւ՚ք բազմորինակք էին՝ յորոց վերայ կապէին և զլէին . եթէ 'ի ձև անուոյ կառաց (որ թեքէուլէ-կի), և եթէ 'ի ձև թմբկաձև անուորդի (որ սօլա-այի) . զոր և երբեմն հաստատեալ ուրեք, և զա-ռանցիւք պտտեցուցեալ՝ վառէին և 'ի ներքոյ հուր . կային և այլ դժնդակ մեքենայք որպիսիք անուոց :

Մորթազերծ առնելն յայտնի, կամ ողջ հանել՝ ողջ զոչխարս . որպէս և երբեմն թրածեծ առնէին, եր-բեմն փոխս հանէին՝ 'ի բաց հանելով և զջիլս . է զի ծայրաքաղ առնէին 'ի ձեռաց և յոտից . է զի ջաղ-խէին և ջախջախէին ողջ սանդաւահարելով, և է զի ձգձգէին 'ի վը երկաթի ատամնակաց . թող զբեւե-ռելն զերկաթի կոշիկ յոտս, կամ զընթացուցանելն բեւեռեալ ոտիւք . թող և զպատառելն զորովայնս, և զայլ քանդմնելի տանջանս առալ 'ի սուրբն կողմն :

Բրծել զաչս, հատանել զունչս և զականջս, էր ա-ռաւել նշան ապստամբութ, կամ թշնամոյ յանդիմանութ, և կամ խայտառակութ . բայց և բազմաց՝ զորս նա-հատակել կամէին, կանխաւ տային զայնպիսի մաս-

նա-

նաւոր տանջանս. ոչ և զլեզուն հատանել. զա-
տամունս քանդել, զհերս փետել, ևն:

Թողուլ բացօթեայ 'ի պարզի, կամ 'ի մէջ լճի առ 'ի սառնուլ. դնել 'ի տապ արևու 'ի խարշատել. և որ մեծն է՝ օծանել մեղու, կամ և կաթամբ, և տալ շիթել մեղուաց, պիծակաց և զոռեխաց, և մրջմանց. արկանել 'ի վերայ զեռնոց. ոչ և արձակել 'ի վերայ զքաղմունս մկանց 'ի կրծել. կապել ընդ նեխեալ դիականս, ևն: Գրէ վաղերիոս մաքսիմոս վն մաքսիմինոսի՝ բռնաւորի, թէ * 'ի դուրս հանեալ զփորոտիս սպանդից՝ տայր զմարդիկ կարել 'ի մէջն, զգլուխս նց և եթ արտաքոյ թողլով. և առ երկարելոյ զտանջանս՝ հացիւ և ջրով տայր յերկարել յոգւոյն. մինչև 'ի ներքուստ ծախեցին յորեաց ճճեաց՝ որք բնաւորեցան ծնանել 'ի նեխմարմնոց ||: Եւ ապուլէյոս 'ի գիրսն յաղագս ատինոսի պատմէ, թէ 'ի դատապարտեալ փոր իշոյ փակեցին զկոյս մի՝ գլուխն 'ի դուրս. և եդին 'ի տօթ արեգական. մինչև լինել ճարակ թռչնոց և շանց և որդանց եռացելոց: Յայտնի է և գիւտ մեղենոյ բռնաւորի, զորմէ ասէ վիրգիլեոս յենէականն. Ը.

* Զմեռեալ մարմինս՝ կապէր ընդ կենդանիս,
Ձեռն 'ի ձեռն յարեալ՝ դէմ առ դէմս 'ի կից.
տանջանք սոսկալի՝ նեխիչ չարահիւծ,
տղորմ գրկախառն՝ յերկար օրհասիս ||:

Պատմէ և շուետոն վն կայսերի կալիգուղայ, թէ վն դոյզն վնասու տայր մարդկան սատակել 'ի նեխութեան աւելորդաց իւրեանց: Եւ յուլիոս փիրմիկոս ասէ. գիրք. Ը. գլ. I. * Պրետորականն առն, իմն մարկոսի կրասերոյ, իբրև 'ի հրամանէ սիղղայի՝ խորտակեն նախ զբազուկս. ապա խախտեալ 'ի մարմնոյն զբազուկս՝ զքայքայեալն առ ուսովք 'ի բաց հատանեն. յետոյ հատեալ զլեզուն՝ թողուն զձայնն 'ի հաղարդն ևեթ. և զկնի ծայրաքաղ արա-

րեալ զամ մատունս մարմնոյ՝ բրեն զաչս, որ ծնա_
ցեալ էին 'ի տեսանել զայն տեսիլ. և այն ինչ անձն
յայնչափ վէրս էր վարակեալ, սաստ անոտ հոսեալ
անդամոցն՝ առ սակաւ սակաւ ոգին քաղեցաւ ‖ :
Արդ յայտ է թէ զայս ամ և առաւել քան զայդ
ամ անցուցին և ընդ սր̅ վկայս զանազան բռնա_
ւորք :

Կապել յագիս երիվարաց, և ընթացուցանել ընդ
քարուտս, կմ̅ ձիարշաւ ընթացիւք կոխոտել, քա_
ղաքայս են :

Զահիւք խարովել զկողս քերեալս և զլանջս, կամ
տարածել 'ի վր̅ երկաթի մահճաց, եթէ իբրև կաղ_
կարայ՝ և եթէ իբրև տախտակ, նոյնպէս յայտնի :
Յայտնաունի հայր և տանըն կեկերանի 'ի վերբէս.
Ճառ. Դ. * և զի՞նչ. ուր կրակք, և հրացայտ
տախտակք, և այլ ևս տանջանք 'ի վր̅ ածեալ լի_
նին ‖ : Թո՛ղ զչփելն զվէրս բարկ քացախով առ ա_
ռաւել կսկիծ բերել : Հրացեալ սաղաւարտ 'ի
գլուխ անցուցանել. կմ̅ զգլուխն 'ի մամուլս ոլո_
րել. կմ̅ 'ի մէջ վիմաց ճմլել զմարմինն ողջոյն. և այլ
որ ինչ նման են սց̅ կմ̅ աննման :

Զի՞նչ ևս ասացից. և զոր հայրապետնաց էր
սեպհական՝ տարարին ը̅ն ամանս 'ի վկայից. զի̅ դնել
'ի քուրձ կամ 'ի պարկ մի ը̅ն կապկի և ը̅ն աքաղաղի
և ը̅ն օձի, և ընկենուլ 'ի ծով : Այս տանջանք մա_
հու խափանեցաւ առ Ժմկ մի առ հռովմայեցիս.
բայց վասն հայրապետնաց իրաւամբք նորոգեաց
կոստանդիանոս :

Ընդ հկ̅ռկն արգել կոստանդիանոս, զի մի՛ 'ի ճա_
կատ՝ որ կնքեալ է սր̅ նշանաւ, կմ̅ յինքեան բերէ
զպատկեր ա̅յ, լիցի խարան դրոշմեալ. այլ 'ի ձեռս
կմ̅ յոտս կմ̅ 'ի թիկունս :

Իսկ հարուածք գանից լինէին պէսպէս գաւազա_
նօք, բրօք, մահակօք ևն. յորս փշոտքն կմ̅ խայ_
թոցաւորք կոչէին անխտիր՝ քաւք (Ա̅Ժ̅ Գ. թագ. Ժ̅Բ.

11. և 14), և կարիճ (Ղկ Ի. Մրկ. Ժ. 11. և 14). ՚ի նոյն միտս առեալ երեւի երբեմն և ջայլեան կամ ջայլաման. որ կամ է ջայլըռոփ, փշոտ, և կամ ջըլեա, ջղոտ, ուստի և նոյնանման է արջառային : Թիմաղափակն կամ զկաշեայ ձաղկերչն, և զխարազանն ջուաննեայ, որովք զողջոյս գանէին, մանաւանդ զմանկունս ծառայից : Այլ է արեմբասն (կամ բըռամ տալէ), որ են արճճեայ գունդք, կամ կապարեայ ՚ի ծայրս ձաղկչաց. որովք ծեծէին և զօրավարտապանս, կամ կախէին զձեռաց և զոտից նոցա ծանր կապարս. զոր արգել կոստանդիանոս :

Թողումք յիշել զբանտս և զկապանս, զտոմ և զծառաս, զարտաքսահմանութիւն ՚ի մետաղս, և զաքսորանս աշխարհս. չասա լեցի քեզ քաղել զյն որգէն ՚ի հրամանածոյն, զոր եդի ՚ի վախճան ծաղկի վաղ-բուց օրէնց ոտնելեաց, մինչև ցայն բանն. * և զի ոչ առնեմ, զի ոչ թուին, լեզուաւ մարգկան աղանդաւորաց նոցին ‖ : Տե՛ս և յեկեղեցական պատմ. Եւսեբ. Է. 14; կամ 15. և առ այլ հին և նոր մատենագիրս. ես զմիոյն երկրորդեցից զպատուածս :

՚ի Հաւաքմունս հնութեանց գրեալք և գրոնալք, ՚ի յաւելուածս սալբենդրայ. հատ. Է. երես. 642. տաղաման ասեն այսպէս համառօտէ զանտանկս ազգի ազգի տանջանաց մարտիրոսաց. ՚ի գլ. լա. * Խթեանուամբ զմկայից, զի ՚ի խաչ բեւեռեցան՝ է որ ուղղորդ, է որ խոտորնակի, և այլ ոմն շրջուն կամ գլխիվայր. և այն՝ ՚ի բունս և յոստս ծառոց, ՚ի ցից, ՚ի ձող, ՚ի փայտ, և ՚ի սիւն՝ բազմապատիկ օրինակօք. զորօրինակ փրկիչն մեր քն խաչեցաւ՝ գլուխ ՚ի վեր, և ոտք ՚ի վայր. իսկ սէն պետրոս առաքեալ, ոտք ՚ի վեր՝ գլուխ ՚ի վայր : Էր երբեմն, զի զմիոյ ոտանէ կախեալ գարշահոտ ծխով տանջէին, և գաւազանօք հարկանէին. կամ զմիւս ոտն անհնարին՝ կշռով երկաթոյ ծանրացուցանէին, մինչև յօշոտել : Եւ էր երբեմն, զի զերկուցունց ոտից կա-

կա-

կախեալ՝ ծխով կամ բոցով հեղձուցանէին . զգլուխս նոցա կտանօք թռուցէին . քարինս 'ի պարանոցս կապէին . և զանձինս նոցա ջահիւք լուցեալովք խանձողէին ։ Եւ այլ երբեմն զմիոյ բազկէ կախեալ բզմկայն՝ բոլորշի մեծաց ծանրութբ , կամ զնտովք կապարի և երկաթոյ ձգտէին . և զարձեն զբազուկն յետս կոյս ոլորեալ կապէին . կամ զծայրս մատանց և զծագս բութից քարանկ չուանօք ընդ ահագին ծանրութիւն կապեալ ձարձատէին . զպարանոցս 'ի բարձանց 'ի վայր շղթայիւք կամ զնտովք ծանրէին . կամ 'ի վր թիկանց շառաչիւղս աղի բարձեալ ճմլէին ճնշէին ։

Եւ եւս բռնաւորք ոմանք օծանել զմարմինս ոչխ մեղու կամ իւղով , և տրկել զնս 'ի ցերս՝ կանգնէին 'ի ջերմութեան հանդէպ կիզանող ճառագայթից արեգական , 'ի շիթել և 'ի մահուչափ խայթել պիծակաց և զռռեխնոց ։ 'Ի կախաղան հանեալ՝ ճանկօք կամ խեղդիւք սպանանէին . կամ է միւն կախէին՝ տուանց մերձենալոյ ոտից 'ի գետին ։ Զփափկասուն կանայս և զկուսանս մատաղս՝ զհերացն կախեալ է կախաղանն , հանդոյն արանց չարաչար 'ի կենաց կարճէին ։ Բազում անգամ զմկայս 'ի կարճթես անուանց տարածեալ՝ 'ի բարձրութէ ցնդեալ թաւալէին է ժայռս , է սոասպարս . և է փշուտ վայրս . կամ է շառաչիւղս անուանց ոլորել թողուին կամ պարզաքեալ 'ի վր երկաթի տապաստակաց շամփրէին . և կամ գեղարդանօք ձգտէին . կամ 'ի մամուլս ճմլէին . կամ սայրասուր գայլախազիւք տանջէին . կամ 'ի փայտս քերանաց ծանտէին . փոկովք , խարազանօք , բրօք , ձաղկօք , գաւազանօք , քքովք կամ հարձօք , և պղնձակռատիւք ՟ի՟ կապարեայ գնտովք զամէն հարկանէին , մինչև զանգ թէ պատառոտէին ։ Զայլս քարկոծ առնէին , կամ քարամբք կոշկոճէին . զայլս երկաթի բևեռօք , ճանկօք , ադցանօք , ժանեաց սանտրովք , կամ խեչերանօք խե-

ցեաց զգէին, կմ՛ ՚ի վր̄ տատանակաց շրջ շրջեն՝ կեղե֊
քէին: Զայլս շանթիւք երկաթի տախտակաց, ջա֊
հիւք, զամբարօք, և տրցակօք այրէին. զայլս ՚ի
ցուլ պղնձի փակէին ՚ի բառաչել հեծեծանօք. զայլս
տապակօք, կասկարայիւք, պղնձի մահճօք, նաւա֊
քանօք, սաղաւարտիւք, և երկաթի կմ պղնձի պա֊
տենիւք, լանջապանակօք, զրահիւք, առ հասարակ
շանթացելովք խանձողէին. զայլս կաթսայիւք,
սանիւք կամ պտկօք եփէին, կամ ջերմ բաղանեօք
խորշատէին, և կամ ՚ի հնոց հրոյ բոցակիզէին:
Բազում անգամ առաջի արկանէին գազանաց և
էրէոց՝ հեզագունից քան զբանաւորս, է՛ զի մերկ
մարմնով, և է՛ զի է̄ մորթովք անասնոց. կամ է̄
ղառ ՚ի վայր խորտաքարոտս թաւալգլոր խաղացու֊
ցանէին. կամ կիսով չափ ՚ի հող, և կամ ՚ի [illegible]
փխտս արկանէին ՚ի կերակուր ղեռնոց և որդանց:
Եւ շատ ևս այն էր, զի յեա յերկար և անխնայ
մրցանաց՝ ՚ի ծով ընկղմէին և ՚ի գետս և ՚ի ջրհորս.
և այն փակեալ ՚ի տապանակս և ՚ի քուրձս և ՚ի
պարկս: Զայլոց զոտս ծակեալ այրատուր տա֊
տասկօք, և անուր երկաթի անցուցեալ է̄ պարա֊
նոցս՝ շրջեցուցանէին ՚ի հրապարակս: Կմ զձիւղս
ծառոց վայրաբերեալ, և ընդ մէջ կապեն զմկայս՝
թողացուցանէին անդրէն՝ փեռեկել ՚ի մասունս.
կմ է̄ կոճեղս պնդեալ՝ մորթեղբրծ առնէին. կամ
եղեգամբք և գրչովք և բեեռօք չարաչար ծակո֊
տէին զձեռս և զոտս: Առաւել քան զմմ որով,
սակրով, գեղարդեամբ, նիզակաւ, նետաձգութ̄,
աշտէնիւք, շամփրովք հարեալ կմ հարստեն̃, յեա
ծայրաքաղ առնելոյ յոտից և ՚ի ձեռաց՝ գլխատա֊
մամբ կատարէին. է՛ զի և խծուծս կպրով օծեալ
և լուցեալս է̄ բերանս մխեալ՝ տային ծխել. կամ
երկաթի սղոցիւք սղոցէին, կմ շաղափով ծակէին.
կմ զատամունս և զլեզուս քանցէին: Իսկ զկուսա֊
նաց զստինս հատանէին, զարովայնս պատառէին,

զարունս

զորունս ջախջախէին, և զայլ ևս անդամս չարա-չար կտրատէին. ոտս և մկանց կրծել տային. կամ խոզից տային ծամկել՝ զարի լցեալ 'ի պորտս նոցա ջերաջերմ պատառեալս. և զայլս առեւծուց, արջոց, և այլ ևս գազանաց և ամեհի երիվարաց առաթուր կոխել տային. կէս յերկանս աղօրեաց լեաւերին. և ցորչափ շունչ երանելեացն 'ի նոսա էր՝ զուարթութք և արիութք և անպարտելի համբերութբ պատարագ զանձինս մատուցանէին այ ‖:

ԳԼ. Ե.

Աղբիւրք Վարուց և վկայաբանութեանց սրբոց:

Զկնի դրոց սրբց, յորս վերջին մատեանն պատմական է Գործք Առաքելոց գրեալ հոգւովն սրբվ 'ի Ղուկայ աւետարանչէ, գրեցան արդեօք և յայլոց աշակերտաց, և յաշակերտաց աշակերտաց՝ բազմապատիկ անցք եկեղեցւոյ. զի եթէ ըստ վկայելոյ նորին սբյն Ղուկասու՝ բազումք յօժարեցան գրել զաւետարանական պատմութի, իմա մարդկօրէն յօժարութբ, վսյ և ոչ անցին 'ի կարգ ածաշունչ տառից, նոյնպէս յօժարեցան և գրեցին զառաքելոց և զաշակերտաց և զհետևողաց նց. այլ զի զարք հալածանաց եկեղեցւոյ ոչ կարէին յաճախել զօրինակս այնպիսի գրուածոց, սակաւք 'ի բազմաց մնացին յաւուրս անդորրութե յզկնի դարս, ևս առաւել ցաւուրս մեր. զոր օրինակ վարք սբյն պօղիկարպոսի գրեալ յեկեղեցւոյն ըզմիւռնացւոց, վարք սբյն իգնատիոսի գրեալ յաշակերտաց նր անտիոքացւոց. վարք սբյն Թադէոսի առաքելոյ և սանդխտոյ կուսին՝ գրեալ 'ի նախնի հաւատացելոց հայաստանի [illegible]. վարք սբյն անդրէի առաքելոյ յոքայեցւոց. նոյնպէս և որ այլ ևս

վաւերական յիշատակարանք կոչեցեն յիւրաքանչիւր եկեղեցիս քրիստոնէից 'ի սկզբանն և այժմ:

Մնացին և ոչ սակաւ պատմական յիշատակք 'ի գիրս առաքելական Հարց, և վկայից և մատենագրաց առաջին և երկրորդ և երրորդ դարու, ոմն և է տեսանել ցարդ կամ 'ի մատեանս նոցա, կամ 'ի մատեանս յետնոց՝ որք 'ի վկայութիւն առնուն զբանս առաջնոց: Այլ քանզի առաւել քան զայլոց ոմանց՝ մարտիրոսացն վարք, որ կոչին վկայաբանութիւն, 'ի բազմաց արձանագրեալ լինէին՝ վասն մեծութեան գործոյն և վասն յաղթական հանդիսի կրօնին և վասն օ_նախանձելոյ յեկեղեցւոջ, ժամ է զտեղիս կամ զաղբիւրս սոցա հետազօտել:

Գրեալ է 'ի մատեանս քահանայապետաց՝ ոմն ասէ, 'ի սկզբն դամասոսէ՝ վասն սկզբն կղեմայ հռովմայ քա_րապետի աշակերտի սր առաքելոյն պետրոսի, թէ * Սա եօն բաժանել զեօթն կողմանս (քաղաքին հռովմայ) 'ի վր հաւատարիմ նոտարաց եկեղեցւոյ, զի մի մի 'ի նոցանէ զանցս մարտիրոսաց հետազօտեսցէ յիւրում կողման ամ զգուշութբ և փութով պնդութեն ||. զի քաղաքն հռովմայ 'ի չորեքտասան բաժինս էր բաժանեալ. վսյ իւրաքանչիւր զոյգ երկու բաժին անկանէր: Եւ այս հայր 'ի ժամանակս առաջին հալածանաց առ ներոնիւ, որդոյ և երկրորդին՝ որ առ դոմետիանոսիւ. և յայտ է թէ ձեռաց նոյն սովորութե և յետնի ժամանակս: Վսյ դարձեալ գրի անդ, թէ յորժամ նստաւ փաբիանոս հայրապետ հռովմայ յերրորդ դարու՝ յամի տն 236, * սա բաժանեաց զկողմանս (քաղաքին) 'ի վր սարկաւագաց, և արար եօթն կիսասարկաւագունս, որք վերակացու լինէին եօթանց նոտարաց, զի զանցս մարտիրոսաց անթերի հաւաքեսցեն ||:

Զնմանօրինակ փոյթ յայս առնէ և ոչն կիպրիանոս, որ էր 'ի նմին ժամանակի 'ի հալածանս դե-

կոսի

կարգք յամփոփէ, յասեալ անդ 'ի թուղթն լէ. առ ե-
րիցունս և սարկաւագունս. *Նշանակեցէք և զա-
նուանս մեկնելոցն առ 'ի մէնջ, զի մարթասցուք կա-
տարել զյիշատակութիւս նց 'ի կարգի յիշատակաց
վկայից. ուր և տերտուղոս հաւատարիմ և ջերմե-
ռանդն յոյժ եղբայր մեր ... գրեաց և գրեացէ, և
նշանակեացէ ինձ զաւուրս՝ յորս 'ի բանտի երանելի
եղբարքն մեր յելս վախճանի հասեալ՝ անցանեն
յանմահութիւն փառաւորեալ մահու. և կատարես-
ցէք աստ 'ի մէնջ նուէրք և պատարագք վն յիշա-
տակի նց. և կատարեսցուք փութապէս ընդ ձեզ
ածն հովանաւորութբ ||: Եւ յայտ է թէ որք այսչափ
ստիպաւ կատարէին զյիշատակ վկայից և խոստո-
վանողաց, և նշանակէին 'ի տօնացուցի եկեղեցւոյ
զանուանս նց, ոչ զանց առնէին գրել և զօրինակ
կատարմանն նց կմ զվկայաբանութիւն նց, եթէ թե-
րակատար՝ և եթէ լիակատար՝ մանաւանդ զերևե-
լեացն. ուր և լինել գրեցաւ նահատակութիւն նորուն
սբյն կիպրիանոսի ըս դիմանական մատենից:
Այլ և պոնտիոս սարկաւագ սբյն կիպրիանոսի 'ի
յառաջաբանի վարուց նր ասէ. *Նախնիք մեր՝
ժողովրդականաց և երախայացելոց մարտիրոսութ
կատարելոց այնչափ պատիւ ընծայեցին 'ի մեծա-
բանս մարտիրոսութ, զի զնահատակութեց նոցա
զբազում ինչ, և գրեթէ զամն գոգցես՝ գրեցին.
զի զայցեն 'ի մեր ծանօթութի՝ չև յայնժամ ծնե-
լոցս ||: Այսպս յայտ է և գրեալն 'ի վարս սբյն
մեւռոնայ եպիսին կրետացւոց՝ որ էր 'ի նմին ժամա-
նակի առ դեկոսիւ, թէ ոչ միայն փոյթ էր 'ի կա-
տարել զտօնս սբ վկայից, այլև ընթեռնուլ զվարս
նց. և զնոյն օրինադրէր եկեղեցւոյ իւրում:
Զնոյն իմն և զարևելեան եկեղեցեաց առ հասա-
րակ, առ որս առաւել պահեցան յիշատակագիրք
և պատմութիւնք մարտիրոսաց. ուր և տօն յիշատա-
կի նց անդադար կատարիւր ամ ըս ամէ: Օրինակ

թեան, Գրիգոր Նիւսացի գրէ 'ի ներբողականն վասն սրբյն Գրիգորի Սքանչելագործի՝ որ էր 'ի նմին երրորդ դարու, թէ յետ դադարման հալածանաց՝ * իջեալ անդրէն 'ի քաղաքն (Նէոկեսարիոյ), և ըն ամ յածեալ շուրջանակի գաւառն՝ յաւելուած առնէր ամ ուրեք ժողովրդոց՝ փութոյ յածայինան, օրինադրեալ ամենաժողով տօնս վս նահատակելոցն հաւատոյ. և առեալ ասոր և անոր զմարմինս այլևայլ վկայից՝ ըստ տարեկան պարագայութե տարեոր շրջանի 'ի մի ժողովեալ՝ ուրախ լինէին, 'ի պատիւ վկայիցն ամենաժողով տօն առնելով ։ Եւ եթէ տօնէին այսպէս հանդիսաւորս, ապա և զնահատակութե նց դնէին գրով և անդէր։

Իսկ 'ի չորրորդ դարու՝ յորում յետ Յաւիրդով հալածանաց դիոկղետիանոսի և մաքսիմիանոսի, շնորհեցաւ յոյժ խաղաղութե եկեղեցւոյ՝ 'ի դառնալ մեծին կոստանդիանոսի, ոչ և փոքր մի յառաջ մերոյն Տրդատայ, ոչ միայն պայծառացան տօնախմբութիւնք սրբց՝ շինութբ տաճարաց և վկայարանաց (որք Մարտուռն կոչէին, ըստ Մարտիրոսաց, ըստ յն. Մարտիրիոն), այլև վարք և վկայաբանութիւնք նոցա հանդիսացան, եթէ հաւաքմամբ գրելոցն յառաջնոց, և եթէ նորոց յօրինուածով ակնատեսս և ականջալուր արանց։ Այս ամ քաջայայտ է 'ի դրոց առանձին մատենագրաց. զորօրինակ Աղաթանգեղոս ատենադպիր տրդատայ գրեաց զպատմութիւն սրբ լուսաւորչին մերոյ բազմաչարչար և խոստովանօղ վկայի, և զվկայաբանութե սրբց հռիփսիմեանց Ճգնաւորաց. նոյնպէս և այլք զայլոցն. յայտ է և 'ի յիշատակարանաց՝ որ 'ի վախճան ոմանց ոմանց 'ի վկայաբանութեց. զորօրինակ Աբգար դպիր սրբյն Թէոդորոսի սորատելանի արարլոցւոյ գրեաց զկատարումն նր։ Թող զի կային և դիւանադպիրք արքունի՝ քրիստոնեայ հաւատով, կմ յետոյ եկեալք 'ի հաւատս. և 'ի սոցանց և յայլ-

րոց ևս վկայարանէր անձանց և 'ի հոգեւորաց և 'ի ազ-
նուականաց (որոց անուանք չեն 'ի մէջ,) գրեցան
դէպքս փառք և վկայաբանութիւնք սբց. Թող զյի-
շատակեալն յեկեղեցական մատենագրաց:
Այլ այն է խնդրելի, թէ ոյք եղեն հաւաքօղք 'ի
մի այսպիսի գործոց, (զի վաւերական և հին վկայա-
բանութիւնք՝ Գործք կոչին, յունարէն Բրաքսիս, և
լատիներէն Ակտա, ըստ նմանութեան պրակաց գրոց գործոց
առաքելոց), կամ ոյք եղեն հեղինակք ճառընտրաց
և յայսմաւուրաց յիւրաքանչիւր աւուր. զորս համ-
րական անուամբ վկայաբանս կամ վկայագիրս յոր-
ջորջեմք:

Եւսեբիոս:

Եւսեբիոս Պամփիլեայ Կեսարացի՝ որ եղեւ Կեսա-
րիոյ Պաղեստինացւոց առ Մեծն Կոստանդիանոսիւ,
իրաւամբք հայր կարդացեալ եկեղեցական պատ-
մութեան և ժամանակագրութեան 'ի սկզբանէ ցաւուր-
ցն իւր, ճանաչի յամենեցունց և առաջին վկայաբան՝
հաւաքօղ 'ի մի ճառընտիր զգրեալսն յառաջնոց:
Զի ոչ միայն 'ի կարգի եկեղեցական պատմութեան
իւրոյ քաղէ զբազում յիշատակարանս 'ի հին վկա-
յագրաց, և ուրոյն ևս անդանօր արձանագրէ ա-
ռանձին գրով զհամառօտ պատմութիւն վկայից պա-
ղեստինու, այլև վկայէ՝ թէ ինքն յայլ մատեան
ժողովեաց զհին վկայաբանութիւնս. քանզի 'ի պատմ.
Եկեղ. Դ. 15. յետ քաղելոյ զգործս նահատակութեան
սրբոյն Պօղիկարպոսի՝ ասէ 'ի վախճանի այսպէս.
* Եւ կատարած նորա՝ որ ամէն լի կատարեալ էր
(կմ 'ի վր նոյն հրաշալեաց նր, լիակատար) դրոշմեալ
է 'ի պատմութիւն՝ որ յաղագս նր են, որ միանգամ
օրէն և կամին ուսանել, անդր առաքեմք. ահա
գրեալ է 'ի վճիռս վկայից, որ ժողովեալ է մեր յա-
ռաջագոյն ||: Եւ դարձեալ ասէ. Ե. 1. թէ վկայա-

բա-

ւանքմունս վարուց և վիճակաբանութեան սոցա՝ մասնա-
ւոր անձով պարզաբանութեան և քաղցրաբանութեան, 'ի
դէպ եկեալ և կոչման անփոփոխն (եթէ չիցէ 'ի
դարձոյն առեալ) . քանզի կոչի Ախմէտն մէդաֆիրա-
դէս, որ թարգմանի՝ թարգմանիչ, մեկնիչ, պար-
զաբանիչ . կոչի և լօղօթէդիս, դն բանադիր, բա-
նադիր կմ պատմաբան, առաւել վն պաշտամանն
'ի դպրանն արքունի, ամ դիւանադպիր, վն կոչի և
պատարիկ :

Ժամանակ մետաֆրաստեսի՝ 'ի բազմաց բազմօրի-
նակ գուշակեալ, զի հաւանելի կարծեաց բոլորան-
դայ դնի 'ի վերջկոյս իններորդ դարու՝ յաւուրս
Լևոնի իմաստասէր կայսեր՝ որդւոյ վասիլի առաջա-
կաւնւոյ, ամ և ինքն մետաֆրաստէս երևի յայտա-
նի ցուցանել 'ի նոյնմէ . 10 . 'ի վարս սրբուհւոյն
Թէոկտիստայ լեսբացւոյ . և զգործակալութեան իւր
արքունի յայս ասէ, զի որում հրամանաւ Լևոնի
կայսեր գնաց 'ի կրետէ ամ գործակից հիմերիոսի
զօրավարի, և իբրև դեսպան 'ի խօսել ը այլազ-
գիս : Կայ ճառ ներբողական 'ի վերայ սրբոյն մե-
տաֆրաստեսի 'ի պսեղլոս անուն յոյն մատենագրէ
ժամանակակցէ . ուր նշանակի ազնուատոհմութիւն
և մեծութիւն նր, գիտութիւն և իմաստութիւն նորա,
և առաքինի քաղաքավարութիւն և բարի մահն : Ըւ-
զի կայ մեքայէլ պսեղլոս վարժապետ Լևոնի իմաս-
տասէրի, և այլ ամն պսեղլոս կարծի լինել յաւուրս
կոստանդնի տուկիծայ, կամ առաջինն է գովիչ
մետաֆրաստեսի՝ եթէ յերկարակեաց եղև քան
զնա, և կմ այլ ոք երկրորդ՝ յառաջ քն զսեղլինն :
Իսկ գործք մետաֆրաստեսի առաւել յանյայտու-
թեն մնան . զի ոմանք զամ յունական վիճակաբանու-
թիւս դնեն 'ի զանազան ճառընտիրս յունաց ընդ-
բեն 'ի վիճակութեն անխտիր յանուն մետաֆրաստեսի,
ամ թէ մետաֆրաստէս ասել՝ իցէ ճառընտիր ա-
սել կամ վիճակագիր . կէտք ը լսոյծամանեաց՝ և առա-

բեա

ըկոսի՝ զմասնաւոր ճառընտիրս ինչ յունաց օրի-
նակեալ՝ ՚ի խորագրի յաւելին զանուն մետափրաս-
տեայ առ իւրաքանչիւր վարս. այլք ընդ լեանի
ալլատիոսի զեւս լաւագոյն վկայաբանութիւս գտեալ-
ասա և անդ յունարէն՝ զայնս արժանաւոր գրեն
մետափրաստեսի. և մեք ասասնեմք՝ զի՛ ոչն մե-
տափրաստեան՝ քաղցրաբան և ճոխաբան՝ ինքնին
որաշի յայլոց վկայաբանութեց հնագունից և նորա-
գունից. այլ ո՛չ կարեմք յանձն տիրապէս վճիռ հա-
տանել. միայն է կարծեօք յանուն նր վերագրեմք
ըստ այլևայլ քննչաց զայս կմ զայն վկայաբանութի։
Նորաղանդք թշնամիք վարուց սրբց՝ այնչափ ընդ-
վայր հարկին զմետափրաստէս, մինչև տեսեալ թէ
կոչի սա նաև վրդղ կամ մագիստրոս, եթէ իբրև
վարժապետ արքայորդւոց, և եթէ իբրև իշխան
՚ի կարգի զօրավարաց, շաղփաղփել իշխեցին՝ թէ
լեալ իցէ արդեօք վարժապետ թատրոնական խա-
ղուց. զի այնպիսի զօլ հայհոյին և զնկարագրու-
թիւն նր ՚ի վարս սրբց։ Եւ զի ապականեն զբարս
քաղցուն բանք չարք, սկսան և ուղղափառք ո-
մանք, և այն՝ նաև գիտնաւորք և բարեպաշտք է
ակամբ հայել ՚ի մարտիրոսաբանսր այրն. մինչև հա-
մարձակել և բելլարմինոսի ասել այսպէս. * Այլ
գիտելի է, զի պատմութիւնք վարուց սրբց գրեալ են
՚ի մետափրաստեայն բազում յաւելուածովք հան-
ճարոյ իւրոյ. ո՛չ որպ եղեն, այլ որպ կարէին լինել.
(քանզի) յաւելու մետափրաստէս շատ խօսակցու-
թիւս կմ արտմախոսութիւն վկայից է հալածչաց. որպ
և զդարձմունս առաջինկայ եղելոց հեթանոսաց՝
անհաւատալի թուով. և սքանչելիս յոլովս և մե-
ծամեծս կործանմամբ մեհենաց և բագնեաց, և
սատակմամբ հալածչաց. զորոց և ոչ մի յիշատա-
կութիւն է առ հին մատենագիրս ||։
Այլ ըստ՛ր, զինչ ասէ առ այս քաջն բոլլանդ.
* Կամի՝ թէ հեղադոյն բարբառաւք զաւանէ մեծէ

այրն

այրն մեծագոյն ։ Ուստի՞ յայտ է՝ թէ նա չեղև հե-
տևօղ հինն յիշատակագրուեց ․ կարծեմ թէ տրա-
ւել զանց իցէ արարե՛լ զիւ՞իք ի՞իք, է որ չէր այն-
չափ հաւան, քան թէ յաւելուածս իցէ արարեալ
յիւրմէ հանճարոյ ։ Բայց դիցուք թէ անցուցեալ
իցէ ՚ի կարգ պատմութե իւրոյ ինչ ինչ, որ է ընդ-
դական գրուածոց հարցն առաջնոց չերևիցի այն-
չափ զուգընթաց, մարդ էր սխալական ։ Եւ ուս-
տի՞ յայտ, թէ չիցեն լեալ խօսակցութիւնք վկայից է
հալածչաց ։ Դիցուք թէ էարձակեալ իցէ զնոսին
՚ի շահ և ՚ի զուարճութե ընթերցանելեաց ․ մի՞ կա-
րէ իրաւամբք մեղադիր լինել այդմ բանի ․ իցէ՞ ոք
արդեօք՝ որ ոչ թողացուցանէ զայդ առն պատմա-
բանի ։ Օրէն է լի՞նել և այլոց յերևուրել ոճով
զատենախօսութիւնս զօրավարաց ՚ի խրախուսել անդ-
զիւրսն ՚ի պատերազմ ․ և չիցէ՞ օրէն սրբազանագրչի
պարզապատմի բացադրել զխորհուրդս կրօնից մե-
րոյ՝ յաւանդելն հեթանոսաց, և ՚ի կշտամբելն
զանօտի պաշտամունս նոցա ։ Ո՞չ երբէք եղև ինձ
զարմանալ, թէ յոգնաթիւ բազմութիւնք դարձեալ
իցեն ՚ի մեր հաւատս՝ ՚ի տեսանել անդ զառ ՚ի սոցա
գործեալ սքանչելիս ․ ապա թէ ոչ՝ զիարդ ՚ի սուղ
ժամանակի այնչափ ազգք և ազինք կարօղ լինէին
մտանել ՚ի հնազանդութիւն քի ։ Զնմ սքանչելիս՝
նաև զարդիս որք լինին, եթէ ՚ի մատեանս իւրեանց
անցուցանէին՝ այլք յայժմուս դրեն զեկեղեցական
պատմութիւնս, որքան բազմակոյտ շեղջ լինէր յայնմ ․
և քանի՞ դժուարին և դժուարալուր իրք լինէին ։
Ո՞չ զնմն, և ո՞չ զոչինչ պատմեն, այլ ինչ ինչ տրա-
ւել մեծապայծառ՝ եթէ հռչակաւ վկայից, և եթէ
պտղաւէտ յոյժ երևելով ։ Նոյն եղև և առաջնոց
ջան ․ որք վս այն սակս աւանդեն՝ թէ, կմ ՚ի
ցոյց սրբութե և ՚ի հանդէս գովութե սց, և կմ ՚ի
հաստատութիւն առացելոցն, բազում և մեծամեծ
գործեցան սքանչելիք զօրութե նց, բայց առանց

յե-

միջնլոյ. և ոչ զմին : Բայց թէ ոք խորհուրդ 'ի միտ դնիցէ զբեւլ զպատմութիւն այդ ուրուք, չէ արժան նմա կամաւ զանց առնել զիւրք, որ լիցէ գործ կամ բան նր երկնելի, կամ 'ի պատճառս նր լինել 'ի մարդկանէ, և կամ հրաշագործեալ յայ ||:

Յաւելումք և մեք ասել. Նախ' յայտցէն դիմախօսք մետափրաստեան, թէ մի այն վկայաբանութիւնք եղեն նր յօրինուածք, և ապա մարթասցին զատապարտ առնել. ապա թէ ոչ' երբեմն նր չեն յանցանք, այլ' առասպելք և կամ յեղանոց 'ի վկայագրաց, որք անուանեալ նր չքին : Երկրորդ' ո՞չ ապաքէն կան հին վկայաբանութիւնք վաւերականք որպարոյ մատենից ընծայեալց մետափրաստեան, զի 'ի նոսա և ոչ են պակաս ամենախօսութիւնք և սքանչելիք. ապա մի զմետափրաստեան, այլ զնմին նախնիս վկայագիրս և զվկայս միանգամայն դատեսցին. և զի զայս չկարեն առնել, ապա զանկարութիւն իւրեանց յայտնեն' զփիմախօսելով անկար կարծեցելոյն : Երրորդ' զի՞նչ և ասասցեն, մեք փորձիւ ուսաք, զի վկայաբանութիւնք ճառընտրաց մերոց համապատկերեն են գործք հնագոյնք. և մի 'ի համերուոց ոչ է նոյն շարադրութիւն մետափրաստեային. և սակայն դոյացութիւն պատմական նոյն է 'ի մեզ և 'ի նմա. և այս է տարբերութիւն ամփոփականն. զի մետափրաստեան ոչ պահէ զբառս, այլ զբանս. դհէր ոճն անզարդ' զարդարէ փոխաբերութեք, և մէջ արկանէ առանձին բարոյականս, և ախորժակոյն' միանգամայն և շարժիչ տպաւորիչ' հեղենականն քաղցրաբանութեամբ. զատենախօսութիւն ուրեք թուի յերկարել կամ ը լայնել, այլ զհրաշս և զգործս առաւել կարծէ քան երկայնէ, մանաւ՛ հակառակ կարծեաց բամբասողաց նր : Ես ասեմ միամագամ խմստասարիկք, թէ քանի մի վարք ընծայեցին յամանց սմանց մետափրաստեան' են յօրինուածք այլոց անյիշատակ ապաց 'ի յունաց. զի կայ ճառ մի

առ

տամբք , և նաւ անպակասան՝ ընդ այլ և այլ նաւահանգիստս . զատ ընտրեալ զձառագայթսն , զի մի լիցին չարչարանքն :

Յայսմաւուրք Յունաց :

Ընդ սովին անուամբ խմանամբ զՀամառօտ վկայագրութիւն , որ կոչի Բասիլեան կամ Վասիլեան Մենոլոգիոն , ըստ օմոփորոսում . զի է ըստ կարգի ամսոց քաղուա՛ծ վարուց սրբ՝ յօրինեալ ՚ի խնդրոյ և ՚ի հրամանէ ծերունւոյ կայսեր յունաց Վասլի Արշակունւոյ , որ և Բասիլ Մակեդոնացի ասի . (Թէպէտ և ոմանք կարծեն ՚ի խնդրոյ Վասլի երկրորդ կատանեղելոյ) . և ոչ ձեռագիր մատենեանն զերեզապատմեկերաղարդ ընդ միոյ միոյ ՚ի վարուց սրբ , նոյնպէս և պանծեցաւ ընդ գարդի տպագրութեան : Այս գործ է ընտիր և գովելի մեծաւ մասամբ քան զայլ վկայագիրս . մի՝ զի առաւել միաձայնի ընդ սուրբազգոյն աւանդից նախնեաց . և երկրորդ՝ զի ընդ պարզման և անկեղծութեան ոճոյն՝ է իմաստուն և ներհուն անձին հաւաքումն . և երրորդ՝ զի առկաւախտս լինելով՝ ինքն ազատ լինի ՚ի մոլորանաց շախոսաւն , և միանդամայն զերծ գտանի ՚ի չարաչարուց . որ ՚ի սակաւ բանս ոչ կարեն բաղում պատճառանս կրկնել մեղադրութեան . և նախին իւր՝ անմաշառ առնելով՝ խոսքին , զի ոչ գիտեմ՝ թէ ՚ի բուն ընդարձակ վկայաբանութեց է քաղեալ . և ոչ մեր թուի՝ ՚ի հին հեղինակէ ճառընտրաց մերոց . զի հասարակօրէն աւելի ձախաւէլ երեւի նոցին . ոչ և երբեմն օրինակաց՝ որոց հետեւեցաւ մետափրաստէս : Եւ զի մետափրաստէս իսկ էր ՚ի նմին դարու , ըստ յաւուրս լեւոնի որդւոյ վասլի , և կոստանդնի պերփերուժենայ թոռին վասլի , յայտնապէս իմանամք՝ թէ յաւուրս կայսերաց աշխակունեաց արծարծեալ էր ՚ի յոյժն վկայաբանութիւն գաւաւել . մինչև ոմանց համառօտել զնախնեաց վկայագիրս .

տղերս, և ոմանց զարդարել ճոխաբանութեամբ ։ Յայտնի է և այն, զի յետ մեծին կոստանդիանոսի և մեծին յուստինիանոսի՝ տուաւել քան զայլ կայսերս փոյթ դնէր սա ինքն մեծն վասիլ ՚ի շինել զվկայարանս սրբոց. և ՚ի նմին փութոյ յառաջադայր տալ հանդերձագուցանել և զվկայարանսն. և եթէ միւս վասիլն ընծայեաց աջ զայն, և նա ՚ի նորին սերնդոց էր, որ Թոռն պերփերուժենայ Թոռին վասիլի արշակունւոյ ։ Առաջինն Թագաւորեաց յամի տն 867. և երկրորդն յամի 976 ։ Պէսպէս օրինակս գտանին բազմաց յայսմաւուրաց, այլ հարազատ և ընտիր ճանաչի գտեալն ՚ի մատենադարանի վատիկանու. որոյ տպեցաւ յն. և լտ. ՚ի քաղաքին ուրբինոյ՝ յամի 1727. զառաջինն. որ և փափաքէր բովանդ. տպագրութեան նր ։

Ժամագիրք Յունաց ։

Այս մատեան արձակածաւալ՝ որ կոչի յունարէն Մէն, որ Ամիս, է ժողովարան համօրէն տարեկան պաշտամանց և երգոց եկեղեցւոյն յունաց. ուր ըստ աւուր աւուր գտնի բազմապատիկ շարականաց դնի և պատմութիւն սրբոյն, որոյ յիշատակն կատարի. տարբեր միայն յոճոյ շարադրութեան բազմաց յայսմաւուրաց, արձակագոյն քան զայն մեծ, և անխառնիր ժողովածու յորև է դրոց և աւանդից. վասն ՚ի վայր է յարդ. սորա քան զառաջինոյն. և սակայն այն իսկ է սովորական ընթերցուած տօնից յաւուր յայսմիկ, որ յայսմաւուրք հայոց առ հայս ։ Թո՛ղ զի ունիմք ասել զգնի, թէ նաև յայսմաւուրք հայոց է Թարգմանութիւն յունական յայսմաւուրաց իրիք, զորոյ զբնագիրն չեղև մեզ տեսանել ։

Վ. Հնայագիրք Լատինացւոց եւ Հռովմայեցւոց ։

Թէպէտև 'ի Հռովմ սոսկ լինել նախկին փոյթ արձանագրելոյ զանցս և զյիշատակ ազ̄ց վկայից՝ ը̄ կարգելոյ ազ̄ն կղեմայ աշակերտի վիմին Հաւա-տոյ, այլ սակայն զարք Հալածանաց Հեստախաղաղ ծածկեցին զայնպիսի Հին յիշատակագրութիս ։ Իսկ յաւուրս խաղաղութե եկեղեցւոյ՝ նոքին իսկ Հռով-մայեցիք 'ի յունականն մատենից առաւել Հաւաքե-ցին զճառս վկայից, մանաւանդ ասիացւոց ։ և 'ի վերջին դարս իսկ 'ի գրոց յունաց պէտք եղեն 'ի փոխ առնուլ զլիակատար վկայաբանութիս, բայց 'ի վարուց մասնաւոր ազ̄ց արևմտեայց գրելոց և գտելոց 'ի Հռովմ կամ յիտալիա, 'ի գաղղիա, 'ի սպանիա, 'ի գերմանիա, և յայլևս կողմանս եւրո-պիոյ ։

Իսկ ասնացոյցք կամ կաղանդացոյցք, յորս նշանա-կէին լոկ անուանք ազ̄ց ը̄ աւուրց, կային 'ի Հռովմ 'ի լատին բարբառ 'ի սկզբանէ Հետէ անկորուստ ։ յորս յաւելան յետոյ և Համառօտ ստորագրութիք վարուց ազ̄ց, զորօրինակ թէ այս անուն վկայ կա-տարեցաւ յայն ինչ քաղաքի 'ի ժամս այս անուն թագ̄րի այսպիսի տանջանօք ։ և այսպիսի ասնացոյց Համդերձ Համառօտ յիշատակաւ պատմութե՝ կո-չեցաւ Մարտիրօլօղիօն կամ Մարտիրօլօճիում, ը̄ Մարտի-րոսաբանութի, որ է վկայաբանութի ։ Եւ սորա Հեղի-նակ ճանաչի 'ի մէջ նախնեաց ազ̄ն Հերոնիմոս դաղմատացի 'ի Հինգերորդ դարու ։ Թէպէտև Հա-րազատ օրինակ նր̄ չերևի 'ի միջի, բայց եթէ պատ-ուՀասութը̄ բանից 'ի յետոյն օրինակագրաց ։ Յետ նր̄ առաւել Համդիսացեալ է յօրինուածն բեդայի պատուՀական քաՀանայի անգղիացւոյ ։ որոյ են զանազանեալ օրինակք՝ Հարազատ և անՀարա-զատ ։ այլս ուսուՀարդասի առաւել Հռչակաւոր ։

ազգս ազգաց, և նորոգեաց, և այլոց բարեաց 'ի դարս դարուց. Քանզի որդեակ մի քաղաքաց յանմահ_ ցանից և անդրադարձութիւն 'ի յոյս ընծայելոյ 'ի ձեռն բարեպաշտութեան կարգաւորեալ' կոչեցաւ նորոգեալ մեծ ամենայն. ըստ Աստուածաշունչ հրամանին. այն է' զոր ներգործեալ է աստուածն. Ի. երբ ամենայն յայտ մասանց համօրէն ազգին բարեխօսացն. այլ է և ... ամենայն. ըստ հոգևորական. կամ մա_ տենից հրամանին. որ փոյթ մեզ ամենեցուն նոր՝ կայ մշտնջենաւոր և պատմութիւն փառք մի ընծայ_ ձայն՝ երկրի ընթերցուած յայտնութեան :

Արդ՝ առաջնոց այսոց համառօտաբար վկայութեանց՝ ո՞ կարէ թուել զանթերութիւն մատենագրաց լուսա_ ւորեաց՝ յաջողեալ 'ի դրուն, 'ի համարում, 'ի բարեպաշտութեան, յաստուածակոչում, 'ի նորոգութիւն, 'ի քննութիւն և 'ի ճառաբանութիւն վարուց և վկայա_ բանութեանց մերոց՝ որ ընդ ձեռն աշխարհս, տեսանել 'ի ժն, ժէ, ժէ, և ժը դարու. Քանզի կոչել ընթերց_ ողնոյն զաւուրս երբ՝ զայր մեզ: Յայտնապէս առա_ ջին որպէս նախկին աստուածոց հոգի զաւու լեզուա_ նաս, որ համահաւաքեաց զկնակատար վարս և զվկայաբանութիւն մեզ ոչ միայն 'ի լատին մատե_ նից, այլև 'ի յունականաց՝ զորս ետ թարգմանել յունարէնից. այլ առաւել հանդիպեցաւ նոյն գործ փոքր մի զկնի 'ի ձեռն սուրբ... որ զմեծ մասն նորին անդրհանդիսաւոր իմաստան՝ կոչելով և զկիպրոսեանս յանուանս, տեսանել 'ի կարգի եղ. Ինչ ինչ եթող, և բազում ինչ յաւել յայլոց մա_ տենից. և զերկրատասան ամիս տարւոյն 'ի վեց հատորս մեծամեծս բաժանեալ կոչեալ՝ զարդ ընծայա_ ձայն վարուց մեզ յորինեաց :

Յարեան զկնի և այլ անթիւ անձինք, որք եղեն հաւաքիչք կամ քննիչք վարուց մեզ. այլ պատշաճ զամենեցուն երկասիրութիւն, և զանցայց զամենե_ քումբք զործն բովանդակեանց յընկերութեան յոյժ.

ու

որոց յառաքինութեանց և ուղեցոյց եղև մեծն Բոլ_լանդ յովհաննէս . զի նա սկսաւ յերկուս մեծամեծ հատորս հաւաքել պարփակել . զյունվար և փե_տրվար եւթն չորս հատորք . զհետացեալսն սկսաւ շարունակել նովին ոճով և աւելի ընդարձակելով գործակիցք նորա և աշակերտք ՚ի նմին կարգի Հենշե_նիոս , զի մարտն յերիս հատորս ամփոփեալ ծաւա_լեալ . և յետ նորա նորուն յաջորդք և աշակերտք ՚ի նմին կարգի բարեպաշտք , զի մայիս ՚ի չորս և ՚ի հինգ հատորս ձգտելով . նոյնպէս և այլք ՚ի յա_ջորդաց նոցա . մինչ զի իբրև ՚ի միջոցի հարիւր տար_ւոյ և եւս աւելի՝ իբրև յիսնից չափ ահագին հա_տորք ՚ի վեր ելին , բայց գործն ոչ գլխաւորեցաւ . զի բարձաւ ընկերութիւն նոցա առ ժամ մի , և գործն մնաց թերակատար ՚ի միջոցի ամսեանն հոկտեմ_բերի : Յիրաւի թէ կիսով չափ պակաս գրեին՝ զոր ինչ և գրեցին , և կատարեցին . ուր յայնմհետէ անյուսալի էր կատարել այլոց զնոցա սկսեալն . զի նոցա ընկերութիւն գոլով մեծ յոյժ , և յամս Ճ ձեռն և թագուոյ ունելով զօրաւոր՝ հաւաքեցին զամս կա_րելի յիշատակարանս , և հնչեցուցին Է տեղեկս ամենագործութեան իւրեանց . որոյ նմանն պահան_ջէ զայլ նոր մեծման նորոգելի առ :

Այս գործ սոցա՝ ոչ եղև մեզ մեծապէս օգտաւոր , զոր խոստովանիմք , նոյնպէս լինէր և նոցա ոչ սա_կաւ օգնութիւն , եթէ և զմեր ճառընտիրս ՚ի ձեռս ունէին . այլ քանզի անգէտք էին ոչ միայն հայե_րէն դպրութեան , այլև այնմ՝ թէ զանձ ծածկեալ կայ յանդարանի հայաստանեայց՝ հին թարգմանու_թեան հնագոյն վկայաբանութեանց , նմին իրի շատա_ցեան այնոքիւք՝ զորս մարթացան ժողովել ՚ի յու_նական գրոց մնացելոց . թէպէտև ոչ զնմին կարա_ցին կէս կարօղ էին հաւաքել :

Սակաւ և գրեթէ ոչինչ տեղեկութիւն ստացան և զնմանեաց ասորւոց , արաբացւոց , եգիպտացւոց ,

և այլոց արևելեան ազգաց. վասն և զոր ինչ հաստատեալ յառաջ բերեն 'ի նոցունց, ոչ ինքեանց և ոչ մեզ տայ յագուրդ ։ Այլ այս ինչ յայտնի է մեր գիտնոց՝ որ է մեր խնդրելին, թէ նախ աւանդութիւնք մեր ազգաց միաբանեալքն ընդ աւանդութեանց երեցունց ազգաց, զորս հաստատապատօրէն նշանակեմք առաւելապէս. այսինքն յունաց, լատինացւոց, և հայոց. և զի զերկոցունցն վկայագրաց փոքր 'ի շատէ տեսցաւ, եկեսցուք յերրորդն՝ որ է մեզ սեպհական, այսինքն 'ի վկայագիրս հայոց ։

Ճառընտիրք Հայոց, կամ Վկայագիրք սրբոյն Գրիգորի Վկայասէրի ։

Յաւիտենական յիշատակ արդարոց օրհնութեամբ եղիցի, եղիցի եղիցի ։ Այսպիսի յիշատակ եթող հայաստանեայց եկեղեցւոյ այրն սքանչելի՝ սուրբ կաթուղիկոս հայոց Գրիգոր Վկայասէր մեծ՝ երբեմն վահրամ վեսա կոչեցեալ՝ որդի իմաստնոյն և հզօր սուն բարեպաշտի Գրիգորի Մագիստրոսի 'ի ԺԱ դարու. վասն զի անխոնջ աշխատասիրութեամբ հաւաքեալ առաւել 'ի յունական ընտիր մատենից զհին և զվաւերական վկայաբանութիւնս սրբոց, այսինքն զլիակատար պատմութիւն գործոց նոցա, որչափ ինչ պակասէր 'ի մեզ, հանդերձ այլ ևս ներբողական ճառիւք սրբոց և աստուածային տօնից՝ որչափ ինչ պակաս մնացեալ էր յառաջին թարգմանչաց, թարգմանեաց վայելչուչ և հաստատուն ոճով 'ի հայ բարբառ. որ և հաւաքեալ 'ի մատեան երևելի՝ կոչեցաւ 'ի յետնոց Ճառընտիր ։

Իսկ թէ գլխաւոր հեղինակ այսպիսի մեծի գործոյ է վկայասէրն գրիգոր, ոչ միայն այլք 'ի մատենագրաց մերոց յիշեն՝ զայդ ընդ յայսմաւուրաց, այլև ինքն իսկ յայտնապէս նշանակէ 'ի վախճան զանազան վկայաբանութեանց զանուն իւր. և ընդհանրապէս

պէս ծանուցանէ 'ի յիշատակարանին ճաշոցի, զոր ունիմք յառաջ բերել 'ի յաջորդ գլուխդ. առ այժմ լուր զայս հաստուած գրել անդանօր. * Եւ այս է յիշատակարան տօնից տրունականաց և սբց այ .... զորոց զՎարս քաղաքավարական պատմութեանց, զոր ոչ գոյր առ մեզ հայ գրով. մեք աշխատութբ Թարգմանեցաք 'ի յունականէն 'ի մերս գիր և բառ ‖: Այլ և աշակերտ նորա կիւրակոս Թարգման՝ գործակից սորին՝ կոչէ զվպ իւր՝ վկայասէր. * Հոգևոր որ ազգեաց (սա է) սր հայրապետին Գրիգորիսի Ածաւրի և Վկայասէրի ‖:

Յայտնի են և բանք շնորհալւոյն 'ի վիպասանութեան., ոճ. եւ. * Զգրիգորիսս յառաջ ածեալ, որ և վահրամ նախաձայնեալ .... երկրորդ մաքալ մեզ երեեալ, զգիրս բազումս Թարգմանեալ. առ 'ի յունաց և յասորւոց, Ճառս Սրբոց վերաբերեալ: Տօն յիշատակ նոցին կարգել, ընԹերցուածովքն զարդարեալ. զորս ոչ միայն լոկ վերծանեալ, այլև վարուցն նախանձեալ. ը̃ որում անուն իսկ ընկալեալ, վկայասէր վերաձայնեալ: Քաղաքագոյնն ոչ ըստացեալ, ոչ 'ի միում վայրի բնակեալ. պանդխտաբար յերկրի շրջեալ, զքաղցեալ հոգիսն կերակրեալ ‖. սոյն և զորս զկնի, Թէ որպէս շրջեալ յարեւելս և յարեւմուտս՝ հաւաքեաց զվարս սբց. մինչև գալ բնակել 'ի սեաւ լեառն ճգնաւոր, * զքաղեն սիրողացն հաւաքել, և առ ինքեան բնակեցուցեալ. զգիրս հոգւոյն միշտ ընԹերցեալ, և ընդ նոսին յար խօսակցեալ ‖. մինչև փոխեցաւ յերկինս մօտ 'ի կարմիր վանս 'ի քեսուն քաղաք եփրատացւոց, յամի 1105.

շծդ:

Ասացի՝ գլխաւոր հեղինակ ճառընտրաց եղև վըկայասէրն. վն զի յայտ է 'ի յիշատակարանաց քանի մի վարուց սբց և 'ի բանից պատմագրաց աշխիս, զի և բազմօք յառաջ քան զնա Գուրգէի վար-

քաջութիւն մարտիրոսաց եղելոց յաւուրս վերջնոյ կայսեր, * գրեցաւ և տեսաւ այնոցիկ՝ որ լինին նմ վն յիշատակի Ճառից. բայց զդէպս պատմութեանս այս՝ թէ բաւականապէս դրոշմեալ է մեր ընդ վկայիցն, զոր ժողովեցաք. զի ոչ միայն ընդ օրինակի պատմութեանց առաջեալ է մեր, այլ և վկայութեն. բայց այժմ զայս՝ որ պակաս էն այսմ Ճառից՝ զոր առեալ է մեր, քաղեցաք և դիցուք ||. սոյնպէս խարի և 'ի Ք. Տ. և 20:

Արդ՝ որպէս և խմացի որք զՀաւատարմութն Եւսեբեան, որ այժմ ոչ գտանի յառանձին մատեան յանուն նր, հարկ է խոստովան լինել՝ թէ աղբիւր ամ վկայաբանից էր այն, և անտի օրինակեցան և սփռեցան առ յետինս՝ 'ի բազմազգիւ ձևս Ճառընտրաց և յայսմաւուրաց, պէսպէս յօրինուածով իւրաքանչիւր օրինակագիր. ոմն համառօտելով, ոմն կցՃառելով. ոմն ընդարձակելով ներբողական ոՃով, ոմն ոսկեթելեթելոց Հռետորական ձևով: Այլ և տեսանեմք յամ ազգս զանազան օրինակս մի և նոյն վկայաբանութն ընդ գայացուն, այլ ոչ ընդ շարադրութն. թէպէտ զյաւելուածս ոմանց ոմանց եթէ 'ի ստոյգ և եթէ յանստոյգ աւանդութեանց: Եւ եթէ չիցէ անհաւատալի, կարծեմք մեր այն է՝ թէ հաւաքումն Ճառընտրաց մերոց 'ի ձեռն Գրիգորի վկայասիրի, առաւել քան զայլոցն մերձաւոր եղև Եւսեբեան աղբերն. ընդ որում յիշատակ և 'ի հին օրինակաց առեալ, յորս չև էր մտեալ ոՃ մետափրաստեան. զորմէ ժամ է ասել:

Մետափրաստէս:

Սիմէոն այս որչափ անուամբ է յայտնի մերում կր 'ի գիրս մեր, նոյնչափ հանդիսացեալ է առ լատինս՝ առաւել 'ի յունաց. քանզի համարեալ լինի երբ մի միայն հեղինակ աշխատասիրութեան Եւսեբեայ 'ի հա-

ւաք-

ւաքմունս վարուց և վկայաբանութեան սրբոց՝ մատնա-
ւոր առնել պարզաբանութեան և քաղցրաբանութեան, 'ի
դէպ եկեալ և կոչման անուանն (եթէ չիցէ 'ի
գործոյն առեալ)։ քանզի կոչի Սիմէոն Մետափրա-
ստէս, որ թարգմանի՝ թարգմանիչ, մեկնիչ, պար-
զաբանիչ. կոչի և Լօղօթետէս, որ բանադիր, բա-
նագիր կամ պատմաբան, առաւել վասն պաշտամանն
'ի դիւանն արքունի, այլ դիւանապետ, վասն կոչի և
պատրիկ։

Ժամանակ Մետափրաստեսի՝ 'ի բազմաց բազմօրի-
նակ գուշակեալ, որ հաւանելի կարծեաց բոլորան-
դայ դնի 'ի վերջիկոյս ինններորդ դարու՝ յաւուրս
Լևոնի Իմաստասէր կայսեր՝ որդւոյ Վասլի Արշա-
կունւոյ, այլ և ինքն Մետափրաստէս երևի յայսա-
նի ցուցանել 'ի Նոյեմբ. 10. 'ի վարս սրբուհւոյն
Թէոկտիստայ Լեսբացւոյ. և զգործակալութիւն իւր
արքունի յայսմ առնէ, որ որում հրամանաւ Լևոնի
կայսեր գնաց 'ի Կրետէ այլ գործակցեց Հիմերիոսի
զօրավարի, և երթեալ դեսպան 'ի խօսել է այլազ-
գիս։ Կայ ճառ ներբողական 'ի վերայ սրբոյն Մե-
տափրաստեսի 'ի Պսեղլոս անուն յոյն ժամանագրէ
ժամանակակցէ. ուր նշանակի ազնուականութիւն
և մեծութիւն նր, գիտութիւն և իմաստութիւն նորա,
և առաքինի քաղաքավարութիւն և բարի մահն։ Եւ
զի կայ Միքայէլ Պսեղլոս վարժապետ Լևոնի իմաս-
տասիրի, և այլ ոմն Պսեղլոս կարծի լինել յաւուրս
Կոստանդեայ Տուկիծայ, կամ առաջինն է գովիչ
Մետափրաստեսի՝ եթէ յերկարակեցաց եղև քան
զնա, և կամ այլ ոք երկրորդ՝ յառաջ քան զյետինսն։

Իսկ գործք Մետափրաստեսի առաւել յանյայտա-
թեն մեզ. զի ոմանք զամ յունական վկայաբանու-
թիւնս դնեալս 'ի զանազան ճառընտիրս յունաց ըն-
թեռն 'ի վկայութեան անխտիր յանուն Մետափրաստեսի,
այլ թէ Մետափրաստէս առնել՝ իցէ ճառընտիր ա-
ռնել կամ վկայագիր. կէտք է ընդդիմանալ՝ և առ-

բեռ

րհոսի՝ զմասնաւոր ճառընտիրս ինչ յունաց օրի_
նակեալ՝ 'ի խորագրի յաւելին զանուն մետափրաս_
տեայ առ իւրաքանչիւր վարս . այլք ընդ լեւոնի
ալլատիոսի զնս լաւագոյն վկայաբանութիւնս գտեալ
սոսա եւ անդ յունարէն՝ զայնս արժանաւոր գրեն
մետափրաստեայ . եւ մեք տեսանեմք՝ զի ոճն մե_
տափրաստեան՝ քաղցրաբան եւ ճոխաբան՝ ինքնին
որոշի յայլոց վկայաբանութեանց հնագունից եւ նորա_
գունից . այլ ոչ կարեմք յամի տիրապէս վճիռ հա_
տանել . միայն Է կարծեօք յանուն նր վերագրեմք
Ը այլեւայլ քննչաց զայս կմ զայն վկայաբանութն :
Նորաղանդք թշնամիք վարուց սրբց՝ այնչափ ընդ_
վայր հարկին զմետափրաստէս , մինչեւ տեսեալ թէ
կոչի սա նաեւ վքպ կամ մագիստրոս , եթէ իբրեւ
վարժապետս արքայորդւոց , եւ եթէ իբրեւ իշխանն
'ի կարգի զօրավարաց , շաղփաղփել իշխեցին՝ թէ
լեալ իցէ արդեօք վարժապետ թատրոնական խա_
ղուց . զի այնպիսի գոլ հայհոյեն եւ զնկարագրու_
թիւս նր 'ի վարս սրբց : Եւ զի ապականեն զբարս
քաղցունս բանք չարք , ոկատն եւ ուղղափառք ո_
մանք , եւ այն՝ նաեւ գիտնաւորք եւ բարեպաշտք Է
տկամբ հայել 'ի մարտիրոսասէր այրն . մինչեւ հա_
մարձակիլ եւ բեղլարմինոսի տանել այսպէս . * Այլ
գիտելի է , զի պատմութիւնք վարուց սրբց գրեալ են
'ի մետափրաստեան բազում յաւելուածովք հան_
ճարոյ իւրոյ . ոչ որք եղեն , այլ որք կարէին լինել .
(քանզի) յաւելու մետափրաստէս շատ խօսակցու_
թիւս կմ արամախօսութիւս վկայից Է հալածչաց . որք
եւ զզարմանս ատուզիկայ եղելոց հեթանոսաց՝
անհաւատալի թուի . եւ սքանչելիս յոլովս եւ մե_
ծամեծս կործանմամբ մեհենաց եւ բագնեաց , եւ
սատակմամբ հալածչաց . զորոց եւ ոչ մի յիշատա_
կութիւն է առ հին մատենագիրս || :
Այլ լուր , զինչ ասէ առ այս քաջն բոլլանդ .
* կամէի՝ թէ հեզագոյնս բարբառէր զասնէ մեծէ

այրն

այրն մեծագոյն ։ Ուստի՞ յայտ է՝ թէ նա չեղև հե-
տևող հին յիշատակագրուեց. կարծեմ թէ առա-
ւել զանց իցէ արարեալ զինչ ինչ, է որ չէր այն-
չափ հաւան, քան թէ յաւելուածս իցէ արարեալ
յիւրմէ հանճարոյ ։ Բայց դիցուք թէ անցուցեալ
իցէ 'ի կարգ պատմուե իւրոյ ինչ ինչ, որ է ընտ-
րական գրուածոց հարցն առաջնոց չերևիցի այն-
չափ զուգընթաց, մա՛րդ էր սխալական ։ Եւ ուս-
տի՞ յայտ, թէ չիցեն լեալ խոստակցութիւք վկայից է
հալածչաց ։ Դիցուք թէ է արձակեալ իցէ զնոսին
'ի շահ և 'ի զուարճութե ընթերցանելեաց. ո՞վ կա-
րէ իրաւամբք մեղադիր լինել այդմ բանի. իցէ՞ ոք
արդեօք՝ որ ոչ թողացուցանէ զայդ առն պատմա-
բանի ։ Օրէ՛ն է լինիցի և այլոց յերկուրել ոճով
զատենախօսութիս զօրավարաց 'ի խրախուսել անդ
զինուորս 'ի պատերազմ. և չիցէ՞ օրէն սրբազանագրչի
պարզագոյնս բացադրել զխորհուրդս կրօնից մե-
րոյ՝ յաւանդելն հեթանոսաց, և 'ի կշտամբելն
զմնոտի պաշտամունս նոցա ։ Ո՛չ երբէք եղև ինձ
զարմանալ, թէ յոգնաթիւ բազմութիք դարձեալ
իցեն 'ի մեր հաւատս՝ 'ի տեսանել անդ զառ 'ի սէ̃ց
գործեալ սքանչելիս. այլ թէ ոչ՝ զիա՞րդ 'ի սուղ
ժամանակի այնչափ ազգք և ազինք կարօղ լինէին
մտանել 'ի հնազանդութի քնի ։ Զայս սքանչելիս՝
նաև զարդիս որք լինին, եթէ 'ի մատենանս իւրեանց
անցուցանէին՝ այք յայժմուս դրեն զեկեղեցական
պատմութիս, ո՞րքան բազմակոյտ շեղջ լինէր յայսմ.
և քանի՞ դժուարին և դժուարալուր իրք լինէին ։
Ո՛չ զնմն, և ո՛չ զոչինչ պատմեն, այլ ինչ ինչ առա-
ւել մեծապայծառ՝ եթէ հուչակաւ վկայից, և եթէ
պղղաւէտ յայժ երևելով ։ Նոյն եղև և առաջնոց
ջան. որք վն այն սակս աւանդեն՝ թէ, կամ 'ի
ցոյց սրբութե և 'ի հանդէս զօրութե սոցա, և կմ 'ի
հաստատութի տասցելոցն, բազում և մեծամեծ
գործեցան սքանչելիք զօրութե նոյ, բայց առանց

յե-

մերձեալ. և ոչ զմին : Բայց թէ ոք խորհուրդ 'ի մտի դնիցէ գրել զպատմութիւն այդ աւրուք , չէ՛ արժան նմա կամաւ զանց առնել զբանիւք , որ իցէ գործ կա՛մ քան զնա երևելի , կա՛մ 'ի պատճառս նորա լեալ 'ի մարդկանէ , և կա՛մ հրաշագործեալ յԱյ :

Յաւելումք և մեք առնել . Նախ՝ ցուցցեն զիմախօսք Մետափրաստեսի , թէ ո՛ր այն վկայաբանութիւնք իցեն նորա յօրինուածք , և ապա մարթասցին դատաստան առնել . ապա թէ ոչ՝ երբեմն նա չեն յանցանք , այլ՝ առաքինեաց և կամ յետնոց 'ի վկայագրաց , որք անուանեալ նա չքին : Երկրորդ՝ ո՛չ ապաքէն կան հին վկայաբանութիւնք վաւերականք առաջոյ մատենից ընծայելոց Մետափրաստեսի , զի 'ի նոսա են ոչ են պակաս ստեղծախօսութիւնք և սքանչելիք . ապա մի զՄետափրաստես , այլ զմին նախնիս վկայագիրս և զվկայս միանգամայն դատեսցին . և զի զայս չկարեն առնել , ապա զանկարութիւն իւրեանց յայտնեն՝ զիմախօսելով՝ ոչ կարծեցելոյն : Երրորդ՝ զի՞նչ և ասասցեն , մեք փորձիւ տեսաք , զի վկայաբանութիւնք ճառընտրաց մերոց համապատկօրէն են գործք հնագոյնք . և մի 'ի հարիւրոց ոչ է նոյն շարադրութիւն Մետափրաստեսին . և սակայն գոյացութիւն պատմական նոյն է 'ի մեզ և 'ի նմա . և այս է տարբերութիւն ոճորակին . զի Մետափրաստես ոչ պահէ զբառս , այլ զբանս . զհին ոճն անզարդ՝ զարդարէ փոխաբերութեամբ , Է մէջ արկանէ առանց բարոյականս , և ախորժակուր՝ միանգամայն և շարժիչ ասացուածս՝ հելլենական քաղցրաբանութիւն . զատենախօսութիւն ուրեք թուի յերկարել կամ Է լայնել , այլ զհրաշս և զգործս՝ առաւել կարճէ քան երկայնէ , անշո՞ւշտ հակառակ կարծեաց բամբասողաց նը : Եւ առաւ միւսանգամ իմաստասիրեմք , թէ քանի մի վարք ընծայելոց յամանց ամանց Մետափրաստեսի՝ են յօրինուածք այլոց անծանօթ արանց 'ի յունաց . զի կայ ճառ այն

տայ

տանիք, և ծառ անպտղաւոր՝ ընդ այլ և այլ ծառաղուոց. զառ ընտրեալ զծառաընդանիր, զի մի լիցի չարքնանիր :

Յայսմաւուրք Յունաց :

Ընդ տօնիս անուամբ խմանամբ զՀամառօտ վկայագիրն, որ կոչի Բասիլեան կամ Վասիլեան Մենոլոգիոն, ըստ ամսատետրին. զի է ըստ կարգի ամսոց քաղուածս վարուց սրբոց՝ յօրինեալ 'ի խնդրոյ և 'ի հրամանէ ծառայէր կայսեր յունաց Վասիլի Արշակունւոյ, որ և Բասիլ Մակեդոնացի ասի. (Թէպէտ և ոմանք կարծեն 'ի խնդրոյ Վասիլի եղբօր Կոստանդնեայ). և սոյն ձեռագիր մատեանն զարդեցաւ պատկերազարդ ըստ իւրոյ իւրոյ 'ի վարուց սրբոց, նոյնպէս և պահեցաւ ըստ քարի տպագրութեան : Այս գործ է ընտիր և գովելի մեծաւ մասամբ քան զայլ վկայագիրս. մի՝ զի առաւել պիտանի է ստուգագոյն աւանդից նախնեաց. և երկրորդ՝ զի ընդ պարզութիւն և անկեղծութիւն ոճոյն՝ է խմաստուն և ներհուն անձին հաւաքումն. և երրորդ՝ զի ամփոփօս ընթեռլով՝ բնիկն ազատ լինի 'ի մրրկածնաց շախօսութե, և միանդամայն զերծ զանաւն 'ի չարաբերուաց. որ 'ի ռակաւ բանս ոչ կարեն բաղդել սպաճառատնս կրկնել մեղադրութե. և նորին իսկ՝ անսաշառ ատելով՝ խաբեն, զի ոչ գիտեն՝ թէ 'ի բուն Ընդարձակ վկայաբանութեանց է քաղեալ. և սոյն մեզ թուի՝ 'ի հին հեղինակէ ճառընտրաց մերոց. զի հասարակօրէն աւելի ձայնակից երևի նոցին. այլ և երբեմն օրինակաց՝ որոց հետևեցաւ մատենաբանութես : Եւ զի մատենագրութես իւր էր 'ի նախնի դարու, ընդ յաւուրս Լևոնի որդւոյ Վասիլի, և Կոստանդնի ծիրանեծնայ Թոռին Վասիլի, յայտնապէս խմանամբ՝ թէ յաւուրս կայսերաց արշակունեաց արծարծեալ էր 'ի յայնս վկայաբանութիւն առաւել. մինչև ոմանց համառօտել զնախնի վկայագիրս.

ադերս, և ոմանց զարդարել ճոխաբանութե ։ Յայտնի է և այն, զի յետ մեծին կոստանդիանոսի և մեծին յուստինիանոսի՝ առաւել քան զայլ կայսերս փոյթ դնոււ սա ինքն մեծն վասիլ 'ի շինել զվկայարանս սրբոց. և 'ի նմին փութոյ յառաջդայր առնել համադիտացուցանել և զվկայաբանութիս. և եթէ միւս վասիլ ընծայեաց է առ զայն, և նա 'ի նորին ներընդոց էր, ո՛ թոռն պերփերոուժենայ թոռին վասիլ արշակունւոյ ։ Առաջինն թգրեաց յամի տն 867. և երկրորդն յամի 976 ։ Պէտպէս օրինակք գտանին բազիլեան յայսմաւուրաց, այլ հարազատ և ընտիր ճանաչի դասելն 'ի մատենանս վատիկանու. ո՛ որոյ տպեցաւ յն. և լտ. 'ի քաղաքն ուռպինոյ՝ յամի 1727. զառաջինն. ոմ և փոխաքէր բոլլանդ տպագրուե նը ։

Ժամագիրք Յունաց ։

Սոյն մատեան արձակածաւալ՝ որ կոչի յունարէն Մէն, ո՛ Ամիս, է ճռւնարան համօրէն տարեկան պաշտամանց և երգոց եկեղեցւոյն յունաց. ուր ըստ աւուր աւուր գնէր բազմապատիկ շարականաց դնի և պատմութի սրբյն, որոյ յիշատակն կատարի. տարբեր ամբ՛ յոձոյ շարադրութե բասիլեան յայսմաւուրաց, ճարձակագոյն քան զայն մեծ, և անխտիր ժողովածու յորև է գրոց և աւանդից. մեջ 'ի վայր է յարդ տարա քան զառաջինոյն. և սակայն այն իսկ է ամփոփական ընթերցուած առ յոյնս յաւուր յայսմիկ, ո՛ յայսմաւուրք հայոց առ հայս ։ Թո՛ղ զի ունիմք առել զկնի, թէ նաև յայսմաւուրք հայոց է թարգմանութի յունական յայսմաւուրաց իւիք, զորոյ զընադիրն չեղև մեզ տեսանել ։

Վիճակագիրք Լատինացւոց կամ Հռովմայեցւոց ։

Թէպէտև ի Հռովմ առ ի լինել նախկին փոյթ տարեմանագրելոյ զանուն և զյիշատակ սրբոց վկայից՝ ընդ կարգելոյ սոյն կղեմայ աշակերտի վիմին Հաւատոյ, այլ սակայն դարք հալածանաց հետախաղաղ ծածկեցին զայնպիսի հին յիշատակագրութիւնս. իսկ յաւուրս խաղաղութեան եկեղեցւոյ՝ նոքին իսկ Հռովմայեցիք ի յունական մատենից առաւել հաւաքեցին զճառս վկայից, մանաւանդ առաքելոց. և ի վերջին դարս իսկ ի գրոց յունաց պէտք եղեն ի փոխ առնուլ զլիակատար վկայաբանութիւնս, բայց ի վարուց մասնաւոր սրբոց արևմտեայց գրելոց և գտելոց ի Հռովմ կամ յիտալիա, ի գաղղիա, ի սպանիա, ի գերմանիա, և յայլևս կողմանս եւրոպիոյ ։

Իսկ տօնացոյցք կամ կաղանդացոյցք, յորս նշանակին լոկ անուանք սրբոց ընդ աւուրց, կային ի Հռովմ ի լատին բարբառ ի սկզբանէ հետէ անկորուստ. յորս յաւելան յետոյ և համառօտ ստորագրութիւնք վարուց սրբոց, զորօրինակ թէ այս անուն վկայ կատարեցաւ յայն ինչ քաղաքի ի ժամս այս անուն թագաւորի այսպիսի տանջանօք. և այսպիսի տօնացոյց հանդերձ համառօտ յիշատակաւ պատմութեան՝ կոչեցաւ Մարտիրոլոգիոն կամ Մարտիրոլոճիում, այսինքն Մարտիրոսաբանութիւն, որ է վկայաբանութիւն ։ Եւ սորա հեղինակ ճանաչի ի մէջ նախնեաց սուրբն Հերոնիմոս դաղմատացի ի հինգերորդ դարու. թէպէտև հարազատ օրինակ նորա չերևի ի միջի, բայց եթէ պատուաստութեամբ բանից ի յետին օրինակագրաց ։ Յետ նորա առաւել հանդիսացեալ է յօրինուածն բեդայի պատուական քահանայի անգղիացւոյ. որոյ են զանազանեալ օրինակք՝ հարազատ և անհարազատ. ապա ուղղադրեալ առաւել հռչակաւոր.

տպա ադամեր , և Նաակերի , և այլոց բաղմաց. 'ի դարս դարս · մինչև օրինակ մի քաղեալ յամենեցունց և ուղղագրութեամբ 'ի յայս ընծայեալ 'ի ձեռն քարոնիկոսի կարդինալի՝ կոչեցաւ Մարտիրոլոճիոն ռոմանում , որ վկայաբանութիւն հռովմէական · այս է՝ ըստ նշանակեմք է տօնիւ · Եւ երբ ուղղափառական յայսմաւուրք համօրէն ազգին լատինացւոց · այլ է և պուէլլիմերիոն ռոմանում · որ համառօտարան , կամ ծամագիրք հռովմէական · ուր միայն սրբոց տօնելեաց անունք՝ կայ յիշատակ և պատմութիւն փոքր մի ընդարձակ՝ երբեք ընթերցուած յայսմաւուրաց ։

Արդ՝ արտաքոյ այսց համառօտեալ վկայագրաց՝ ո՞ կարէ թուել զանբաւութիւն մատենագրաց լատինացւոց՝ յաշխատասիրել 'ի գրուել , 'ի հաւաքումն , 'ի բովանդակումն , յհամառօտումն , 'ի ներբողումն , 'ի քննութիւն և 'ի ծանօթութիւն վարուց և վկայաբանութեանց սրբոց՝ որ ընդ ամ տիեզերս , սկսեալ 'ի ժե , ժզ , ժէ , և ժը դարու · մինչև կոչել բելարմենոսի զաւուրս իւր՝ դար սրբոց ։ Յայսպիսեաց առաջի որպէս նախառաջնորդ հօտի գասու լիպոմանոս , որ համահաւաքեաց զլեակատար վարս և զվկայաբանութիւնս սրբոց ոչ միայն 'ի լատին մատենից , այլև 'ի յունականաց՝ զորս եւ թարգմանել յունարէնից · այլ առաւել հանդիպեցաւ նոյն գործ փոքր մի զկնի 'ի ձեռն սուրիոսի · որ զմեծ մասն նորին սեպհականեալ իւրեան՝ կոչելով և զլիպոմանոս յանուանէ , առաւել 'ի կարգի եդ · ինչ ինչ ելթող , և բազում ինչ յաւել յայլոց մատենից · և զերկոտասան ամիս տարւոյն 'ի վեց հատորս մեծամեծս բովանդակեալ՝ դաշտ ընդարձակ վարուց սրբոց յօրինեաց ։

Յարեան զկնի և այլ անթիւ անձինք , որք եղեն հաւաքիչք կամ քննիչք վարուց սրբոց · այլ պսակեաց զամենեցուն երկասիրութիւն , և զանցոյց զամենեքումբք գործն բոլլանդեանց յընկերութենէն յիսի ·

ու

պրոց յաստուածընթեաց և ուղեցոյց եղև մեծն Բուլ_
լանդ. յովհաննէս . զմի ամիս յերկուս մեծամեծ
հատորս հաղիւ պարփակեալ . վայ յունվար և փե_
տրվար եղէն չորս հատորք . զմնացեալսն սկսաւ
շարունակել նովին ոճով և աւելի ճարձակելով
գործակից նմա և աշակերտս 'ի նմին կարգի հեննաքե_
նիոս , զմի ամիսն յերիս հատորս անդամ ծաւա_
լեալ . և յետ նորա նորուն օգնական և աշակերտս 'ի
նմին կարգի բաբեպրոք , զմի ամիս 'ի չորս և 'ի
հինգ հատորս ձգտելով . նոյնպէս և այլք 'ի յա_
ջորդաց նմա . մինչ զի իբրև 'ի միջոցի հարիւր ամա_
ւոյ և եւս աւելի` իբրև յիսնիւ չափ աշխարհին հա_
տորք 'ի վեր ելին , բայց գործն ոչ գլխաւորեցաւ .
զի բարձաւ ընկերութիւն նց առ ժամս մի , և գործն
նոցա թերակատար 'ի միջոցի ամսեանն հոկտեմ_
բերի : Երանի՛ թէ կէսավ չափ պակաս դրէին` զոր
ինչ և գրեցին , և կատարէին . ուր յայնմհետէ
անյուսալի էր կատարել այլոց զնոցա սկսեալն . զի
նքք ընկերութիւն գոլով մեծ յոյժ , և յամս Ճ ձեռն և
բազուկ ունելով զօրաւոր` հաւաքեցին զամ կա_
րելի յիշատակարանս , և հնչեցուցին է տեղերս
զմեծագործութիւն իւրեանց . որոյ նմանն պահան_
ջէ զայլ նոր վիճակ նորոգելի առէ :

Այս գործ սոցա` ոչ եղև մեզ մեծապէս օտար ,
զոր խոստովանիմք , նոյնպէս լինէր և նց ոչ սա_
կաւ օգնութիւն , եթէ և զմեր ճառընտիրս 'ի ձեռս
ունէին . այլ քանզի անգէտք էին ոչ միայն հայե_
րէն դպրութեան , այլև այնմ` թէ զանձ ծածկեալ
կայ յազգարանի հայաստանեայց է` հին թարգմանու_
թեան հնագոյն վկայաբանութեանց , նմին իրի շատա_
ցեալն այնոքիւք` զորս մարթացան ժողովել 'ի յու_
նականն գրոց մնացելոց . թէպէտև ոչ զամն կարա_
ցին կամ կարող էին հաւաքել :

Այսու և գրեթէ ոչինչ տեղեկութիւն ստացան և
զարևելենից ասորւոց , արաբացւոց , եգիպտացւոց ,

եւ այլոց արեւելեան ազգաց. վայ եւ զոր ինչ հաւատակիր յառաջ բերեն 'ի նոցանց, ոչ ինքեանց եւ ոչ մեզ առայ յագուրդ: Այլ այս ինչ յայտնի է ամ գիտնոց՝ որ է մեր ընդդիմելին, թէ նաեւ ուղղադաւութիւնք ամ ազգաց միաբանելն է աւանդութեանց երեցունց ազգաց, զորս հաստատաւորէն նշանակեմք առաւելապէս. այսինքն յունաց, լատինացւոց, եւ հայոց. եւ զի զերկոցունցն վկայագրաց փոքր 'ի շատէ առացաք, եկեսցուք յերրորդն՝ որ է մեր սեպհական, այսինքն 'ի վկայագրէն հայոց:

Ճառընտիրք Հայոց, կամ Վկայագիրք սրբոյն Գրիգորի Վկայասէրի:

Յաւիտենական յիշատակ արդարոց օրհնութեամբ եղիցի, եղիցի եղիցի: Այսպիսի յիշատակ եթող հայաստանեայց եկեղեցւոյ այրն սքանչելի՝ տր կաթուղիկոս հայոց Գրիգոր Վկայասէրն մեծ՝ երբեմն վահրամ վեստ կոչեցեալ՝ որդի իմաստնոյն եւ հզօր տան բարեպաշտի Գրիգորի Մագիստրոսի 'ի ժա դարու. վն զի անխոնջ աշխատասիրութեամբ հաւաքեալ առաւել 'ի յունական բնաբեր մատենից զհին եւ զվաւերական վկայաբանութիւնս սրբոց, այսինքն զլիակատար պատմութիւն գործոց նց, որչափ ինչ պակասէր 'ի մեզ, հանդերձ այլ եւս ներբողական ճառիւք սրբոց եւ տնօրինական տօնից՝ որչափ ինչ պակաս մնացեալ էր յառաջին թարգմանչաց, թարգմանեաց վայելչուչ եւ հաւատարիմ ոճով 'ի հայ բարբառ. որ եւ հաւաքեալ 'ի մատեան երեւելի՝ կոչեցաւ 'ի յետնոց Ճառընտիր:

Իսկ թէ գլխաւոր հեղինակ այսպիսի մեծի գործոյ է վկայասէրն գրիգոր, ոչ միայն այլք 'ի մատենագրաց մերոց յիշեն՝ զայդ ընդ յայսմաւուրաց, այլեւ ինքն իսկ յայտնապէս նշանակէ 'ի վախճան զանազան վկայաբանութեանց զանուն իւր. եւ ընդ հանրա-

պէս

պէս ծանուցանէ 'ի յիշատակարանն ճաշոցի, զոր ունիմք յառաջ բերել 'ի յաջորդ գլուխդ. առ այժմ լո՛ւր զայս հաստատած գրեալ անդանօր. * Եւ այս է յիշատակարան տօնից սրբունականաց և սբց նոյ .... զորոց զՎարս քաղաքավարական պատմութեանց, զոր ոչ գոյր առ մեզ հայ գրով. մեք աշխատութե թարգմանեցաք 'ի յունականէն 'ի մերս գիր և բառ ‖: Այլ և աշակերտ նորա կիւրակոս թարգման' գործակից սբյն կոչէ զվրդպ իւր' վկայասէր. * Հոգւ՛ն ոք ազդեաց (ասէ) սբ Հայրապետին Գրիգորիսի Աձատեցի և Վկայասէրի ‖:

Յայտնի են և բանք շնորհալւոյն 'ի վիպասանութե. ոխ, ոձֆ. ևն. * Զգրիգորիոս յառաջ ածեալ, որ և վահրամ նախաձայնեալ .... երկրորդ մեզրոպ մեզ երևեալ, զգիրս բազումս թարգմանեալ. առ 'ի յունաց և յասորւոց, Ճառս Սրբոց վերաբերեալ: Տօն յիշատակ նոցին կարգեալ, ընթերցուածովքըն զարդարեալ. զորս ոչ միայն լոկ վերծանեալ, այլև վարուցըն նախանձեալ. զի որում անուն իսկ ընկալեալ, վկայասէր վերաձայնեալ: Ճառանգութե ոչ ըստացեալ, ոչ 'ի միում վայրի բնակեալ. պանդխտաբար յերկրի շրջեալ, զքաղցեալ հոգիսըն կերակրեալ ‖. ասէ և զորս զկնի, թէ որպէս շրջեալ յարևելս և յարևմուտս' հաւաքեաց զվարս սբց. մինչև գալ բնակել 'ի սեաւ լեառն ճգնութե, * զքանի սիրողըն հաւաքել, և առ ինքեան բնակեցուցեալ. զգիրս հոգւոյն միշտ ընթերցեալ, և ընդ նոսին յար խօսակցեալ ‖. մինչև փոխեցաւ յերկինս մօտ 'ի կարմիր վանս 'ի քեսուն քաղաք եփրատացւոց, յամի 1105.

շծդ:

Աստցի' գլխաւոր հեղինակ ճառընտրաց եղև վկայասէրն. վա զի յայտ է 'ի յիշատակարանաց քանի մի վարուց սբց և 'ի բանից պատմագրաց աշդիս, զի և բազմօք յառաջ քան զնա Գրիգորիս վար_

գտակեալ՝ տառավամայ վանից տուաչնորդ՝ գործակցաւթէ Գրիգորի սարկաւագի իւրոյ ’ի Թ դարու. (իմն ժամանակակից սրբազանի մատենագրութեան ;) Թարգմանեալ էր յասորւոց ոչ սակաւ վարս սրբոց. ուստի և մատեանն այն Արօնատէր կոչեցաւ. սոյն և Յովհաննէս բժիշկ Հայկազն ’ի յունականէ՝ ’ի նմին դարու. և այլք յայլ դարս ինչ ինչ թարգմանեցին: Թող զի անստորակայս է, թէ նախնի թարգմանիչք մեր ’ի Ե դարու Է այլ մատեանս, և Է ճառս հարց սրբոց՝ որ կան ’ի ճառընտրաց կարգի, թարգմանեցին և ոչ սակաւ վարս սրբոց, և ոչ սակաւ ինքեանք շարադրեցին զսրբոց եղելոց ’ի սահմանս Հայաստանեայց: Եւ այս իսկ է պատճառն, զի գտանին և յօրինուածք կամ թարգմանութիւնք վարուց մի և նոյն սրբոյ ’ի զանազան ճառընտիրս, երբեմն նոյնօրինակ, և երբեմն գլխովին տարբեր. իսկ թէ զորս ’ի նոցանէ արժան իցէ ընծայել աշխատասիրութեն վկայաբանին կամ առաջին թարգմանչաց, այլոց թողումք ստանձնել՝ յորժամ ’ի ձեռս բերցեն և զայլ բազմութիւն ճառընտրաց. որոց յատկութիւն է ինքն նման լինել, և ինքն աննման իրերաց, ըստ հաճութեան հաւաքողաց ’ի զանազան մատենից զայս և զայն ճառս և զվարս: Զայս ամ յայտնապէս նշանակէ և ինքն վկայաբանն՝ ըստ այնու բանիւ, * զոր ոչ գտի առ մեզ հայ գրով, մեք աշխատութեամբ թարգմանեցաք. յայս է թէ կամի ասել, թող զոր գտի առ մեզ յառաջագոյն աշխատասիրեալ յայլոց. որպէս և խորհեսցին իսկ տուժէ զընթերցօղս ’ի վարս սրբոյն Թադէի աշխատասիրեալ ’ի յառաջագունից քան զինքն:

Այսպէս անուամբ ճառընտրաց իմանամք զհին ձեռագիր մատեանս, որ են ընդունարան այս ամ հնոց, և առաւելապէս աշխատասիրութեան Գրիգորի վկայասէրի ’ի թարգմանութիւն վարուց և վկայա-

բան-

բանաւութե սրբց : Ցայսպիսի մատենից երբ տաւն թուով 'ի ձեռին ունէաք, յորոց և բազում մա_ տեանք առաք զգիր.ւթքս . վյ արժան է տալ զնա_ ցանէ տեղեկութիւն, թէ որ այն էցէ Ա, կամ Բ. ճառընտիր . ևն :

Ճ. Ա. է ճառընտիր մեծ՝ ահաւոր տեսլեամբ, որ ունի զգրատեղանս 'ի կամել ինչ օրհնակել ան_ տի . բոլորգիր ընտիր՝ թագրերսս գրչի յանապատն նր լուսաւորչի, 'ի ոհգ թուականիս, ըն յամի տն 1224 . գանձարան վարուց և վկայաբանութեանց սրբց, և այն 'ի վերայ այբուբենի ըստ անուանց սրբց, զորօրինակ Անթիմոսի, Աթանասի, ևն, մինչև 'ի Փոկաս, և 'ի Քրիստոփինէ . և դարձեալ այլ վարք և պատմութիւնք այլով կարգաւ :

Ճ. Բ. է մատեան մեծ՝ փոքր մի նուազ քան_ կաւ քան զառաջինն, հնագոյն գրչութե խոշոր երր երկաթագիր . զոր յետ զարուց նորոգեալ են ըստ կազմութե այլք կմ տառացեալ 'ի թուին . պճե. այլ բուն գրութիւն է ժա, կմ ժբ դարու . և առ_ բայս հաւաքումն յաղթէ ուրեք ուրեք ընտրութե առաջնոյն : Գլխերքն են տօրգիս, հայրուկ, ստե_ փաննոս ևն :

Ճ. Գ. է մատեան չափաւոր և թանձր՝ նօտրգիր, այլ 'ի հին և ընտիր օրինակաց առեալ . մեծագոյն մասամբ են 'ի սմա ճառք տօնից, և քանի մի հին վկայաբանութիւնք երևելիք : Գրեալ է 'ի միրուչէ ղազարեան յեւէմ 'ի դուռն սրբյն յակոբայ, թուին ռձզ. 1637 :

Ճ. Դ. բոլորգիր հին . և 'ի սմա սակաւ են վարք սրբց . և այն՝ ոչ ըստ օձոյ ճառընտրաց, այլ՝ յար և_ նման յայսմաւուրաց :

Ճ. Ե. բոլորգիր ընտիր, գրեալ յեւէմ 'ի սբին յա_ կոբ . 'ի թուին . ռկդ . 1215 . յաւուրս լևոնի հայ_ ոց արքայի . ըստ գանձարան վարուց և վկայաբանութեց ըստ Ա. և Բ.

Ծ. Ձ. երկաթագիր ընտիր, և մասամբ բոլոր-գիր խոշոր՝ յայլև այլ գրչաց գործակցաց 'ի Մաշ-կևոր անապատի, հին և անթուական:

Ծ. Է. բոլորգիր հին. յորում կան պատմա-կան բանք և ճառք, այլ ոչ ոկրադէս վկայաբա-նութիւնք:

Ծ. Ը. բոլորգիր գրեալ՝ 'ի Թուին չղա և չղբ. 1342. 1343. յեզնկա. առաւել Ներբողական ճա-ռից Ճռունարան՝ քան վարուց սրբ՟ց:

Ծ. Թ. բոլորգիր խոշոր. յորում են ճառք և մեկնութիւնք և տօնապատճառք, և ոչ վարք:

Ծ. Ժ. երկաթագիր՝ հին յոյժ. յորում կան ճառք մանդակունեայն և այլոց հարց. և 'ի վերջոյ քա-նի մի հին վկայաբանութիւնք և վարք:

Թո՛ղ զի և 'ի ձեռն բարեկամաց հատուածս ինչ եղև մեզ 'ի ձեռս բերել 'ի ճառընտրաց գաւառաց առ այլս. զորոց զվկայութիւնս լինի յիշել ընդ ան-ուամբս Ժ. կմ՟ ճառընտրաց առհասարակ: Ոչ կա-րեմ գտանել և այլ ճառընտիրք, յորս կայցեն այլ իրք՝ կմ՟ նոյն պատմութիւնք այլով շարադրութ՟բ և թարգմանութ՟բ. ոչ յայտ է 'ի վկայութեց, զորս բերեն երբեմն մատենագիրք մեր. մանաւանդ Նա-րեկացին 'ի մեկն. երգոց:

Յայսմաւուրք Հայոց:

Երեք և չորս ազգք են յայսմաւուրաց յազգէ մե-րում, որչափ ինչ եհաս ցայս վայր ունել մեզ տե-ղեկութիւն. զորօրինակ են այսոքիկ. Հ = Յ. ոմ՟ Հայոց ու Յունաց ամսոյ Յայսմաւուրք. որ սկսա-նի յեկեղեցական 'ի տարեգլխոյ հռոմոց, ոմ՟ 'ի սեպտեմբեր ամսոյ՝ 'ի տօնէ սրբ՟յն Սիմէոնի սիւնա-կեցի. զոր և մարթ է կոչել Մայր Յայսմաւուրք. ոչ զի մեծ է քան զառօրական օրինակս, այլ զի է սկզբնատիպ և ծնող նոցին, հին թարգմանութե

'ի

'ի յունէ հանդերձ սակաւ պատուաստաւորութեամբ 'ի հայոց ։ Վա՞ զի բաց 'ի տօնէ մեր լուսաւորչին և հռիփսիմեանց և գայիանեանց, և թարգմանչացն սահակայ և մեսրոպայ, բովանդակն է տօն և յիշատակ այլոց սրբոց հանդիպեցելոց առ յոյնս՝ հանդերձ չափաւոր պատմութեամբ վարուց միոյ միոյ 'ի նոցանէ, հասարակօրէն նովին շարադրութեամբ՝ զոր ընթեռնումք 'ի սովորական յայսմաւուրս հայոց ։ Ցորմէ իմանամք, թէ զայսպիսի օրինակ ունելով 'ի ձեռին՝ յարմարեցին այլք զհին և զնոր յայսմաւուրս հայոց, յաւելլով 'ի նոյն և զազգային սրբս, ամփ. և թողլով զոմանս 'ի սրբոց յունաց՝ որք ոչ էին ծանուցեալ հայոց ։ Զայսպիսի յունակերպ հայերէն յայսմաւուրս ունիմք 'ի ձեռին՝ մի ևեթ օրինակ՝ բոլորագիր հին, ուրեք ուրեք նորոգեալ և կարկատեալ նօտր գրչութեամբ, յայս է թէ հայելով յայլ օրինակ համանման. զոր թերևս մարթ է գտանել՝ ցարդ առ հայհոռոմս ։

ՏԻ ԵՒՍ օրինակ. զոր մարթ է կոչել յայսմաւուրք Հայոց ընդ Հռովմայեցւոցն ամսոց. զի սկսանի 'ի յունվար ամսոյ, առընթեր դնելով և զամսագիր հայերէն ընդ անշարժ հաշուին սարկաւագ վրդպին կամ յայսմաւուրաց. վասն հանդէպ առաջին աւուր յունվարի՝ որ է տօն սրբյն բարսղի, գրէ. * Քաղոցի ժդ. և յունվարի. ա ‖. և յերկրորդ աւուր՝ որ է տօն սրբյն սեղբեստրոսի, * քաղոցի. ժե, և յունվարի բ. ‖ և այնպէս երթայ մինչև 'ի տօնն աբգարու թգրի, դնելով * քաղոց. ժզ ։ դեկտեմբ. լա ‖ ։ Իսկ շարադրութիւն պատմութեան վարուց սրբց՝ է նոյն ընդ համառօտապէս ընդ առաջնոյն, այլ առաւել համառօտեալ. և յաւելուած իւր յընթացս սրբցն յունաց՝ է տօն և վարք սրբցն հայոց, վայելուչ ոճով. մինչ զի երանի թէ այս օրինակ լինէր հանդիպեցեալ յազգին՝ փոխանակ օրինակի խլաթեցւոյն.

ւոյն. յորայ 'ի ձեռս չերևի անկեալ օրինակս մեր Իէլի: Զսորա ընտիր օրինակ ունիմք 'ի ձեռին զմի. զորոյ զյիշատակարանն արժան է աստ արձանագրել:

Յետ յառաջաբանելոյ գրչին յաղագս հանդիսից առաքինութեանց ամ առաքինեաց և մարտիրոսաց, 'ի վերայ բերէ զմեր խնդրելին՝ ասելով. * Որ կայ պատմութիւն սոցա 'ի Լիակատար Ճառս սոցա (այս 'ի Ճառընտիրս). զոր յետոյ կարգեցաւ եղև բովանդակ տօնք սոցա (այս համառօտ ընթերցուածք վկայից 'ի տօնս սոցա) աշխատութեամբ Տր Իէլի 'ի խնդրոյ Ջալալդաւլայի մեծ խաչենոյ (որ յետոյ մարտիրոսացաւ), հրամանաւ Վանական վ̃րդի, և հարազատին Գրիգորոյ՝ Տր Իէլի. վն̃ որոյ հրամայեցին նմա՝ հայելով 'ի համբերութիւն և 'ի հնախմաց գիտութի նր̃. զի ջանամ եղեալ՝ գտցէ զօր ճանապարհակութեան սրբ̃ցն. որ գրեալ կայ 'ի Լիակատար պատմութիւն նց̃, համառօտելով նմա զքանչելի կատարումն սոցա: Եդ Ե այլ կարգի և զայսմաւուրս. զոր միաշունչ եղեալ՝ անխախ զատարին կատարեն: Բայց ոմանք յանդգնեալ եղեալ հակառակին այսպիսի գեղեցիկ և սքանչելի ընթերցմանց. որ յամ օր զլսելիս մեր զարհուրեցուցանեն, և դողումն ցաւագին տան անձանց մերոց. և ճանաչել իմանամք, թէ այնպիսեացն է արքայութիւն այ̃. և զայս զմտաւ ածեալ՝ խորհիմք, թէ մեզ զի՞նչ լինիցի ծուլիցս և հեղգացելոցս ‖:

Յայսցանէ յայտ է թէ Տր Իէլ հեղինակ այսր տետակի յայսմաւուրաց էր 'ի սկիզբն ԺԳ̃երորդ դարու, յորում էր և վանական վ̃րդն և երանելին Ջալալ կն̃ Ջալալադօլա՝ իշխան Խաչենոյ, որ նահատակեցաւ 'ի թուին չԺ. 1261. և զի վանական վ̃րդն մեռաւ տասն ամօք յառաջ քան զայն, այս 'ի թուին չ. 1251. այսպս նախ քան զայն թուականն է լեալ աշխատասիրութիւն մեր Իէլի: Իսկ օրինակն՝

զոր

զոր ունիմք, գրեալ է 'ի Թուին. ՊՀԶ. 1427. 'ի Տրապիզոն՝ ձեռամբ Ղազարու Ղրիմեցւոյ. որ զնա-խագրեալ յիշատակարանն երեւի հանեալ 'ի հին օրինակաց՝ բացատրելով անհարթ ոճով խորոց. Ուր ասէ եղաք փոխագծիւ, փոխ առելով՝ պարտ է իմանալ զընթերցուածս տօնից, զհամառօտեալս խմբի 'ի Ճառընտրաց գիրսս. այլ և զկնի բացա-տրէ: Եւ գտանել առելով զօր նախափոխութեն՝ պարտ է իմանալ զվերածեալ զամիսն հռովմայեցւոց յա-միսն հայոց: Եւ էր ընդ այլ նորքն և զայսմաւուրս առելով՝ պարտ է իմանալ, թէ վարք սրբոց 'ի կար-գի յայսմաւուրաց ունին զայս զանազանութի. զի յիւրաքանչիւր աւուր դնի նախ պատմութի մեծին 'ի սրբոց՝ դնելով վերնագիր, Վարք, կամ վկայաբա-նութի, կամ տօն, և կամ յիշատակ այս անուն սրբոյ. և ապա 'ի նմին աւուր եթէ կայցէ և այլ ոք, ակամայ անվերնագիր պատմութի այսպէս. Յայսմ աւուր՝ յիշատակ է այս անուն սրբոյ, կամ 'ի սմին աւուր կատարեցաւ այս ոք. ևն. վասն առաւել յայսմ երկրորդ կարգէ՝ էառ 'ի մեզ անուն այս-պիսի վկայագրութի համառօտեալ՝ կոչել Յայսմ-աւուրք, կամ Այսմաւուրք: Եւ այս ոճ պահի նաև առ յոյնս, եթէ 'ի բազմիլեան վկայագիրս՝ և եթէ 'ի ժամագիրս. այլ և 'ի Հ = Ց. բայց յոյնք՝ այլ անուամբ, ոչ այնչափ յօրէ, որչափ յամսոյ կոչել սովորեցան զայսպիսի մատեանս՝ Ամիս կամ Ամսա-

խօսութի, այլ թէ Ամսագիրք:

Յայսմաւուրք՝ կարծեցեալ Կիրակոսի վարդապետի Երզնկա-ցւոյ կամ Գետիկեցւոյ, 'ի ԺԵ դարու. զոր չունիմք 'ի ձեռին, այլ 'ի տեսողէն առնուս մեզ տեղեկութի: Սկսանի 'ի սեպտեմբերի ամսոյ՝ հանդոյն Հ—Ց. բայց յարադրութե և հայերէն ամսոյ՝ ըստ անշարժ կարգի յայսմաւուրաց կամ ըստ հաշուի սարկաւագ վճռի. և նախ խօսի զատարեգլխոյ ընդհիկառիոնի յու-նաց, դնելով բնաբանս. * 'ի գլուխս ամսոց փոխ-

հա-

Հարկեք՝ մարգարէն դաւիթ սաղմոսէ ||, ընտիր ոճով շարագրութե կմ թարգմանութ 'ի յունէ. և յետ միջելոյ 'ի նմին աւուր պյիշատակ Հրաշալի պատկերի որ ածածնին՝ ունելով 'ի գիրկս զաղայայցել ամեն մեր, 'ի վր ընթրէ. * Յայամ աւուր ննջման է
երանելոյն սրբոյն սբոնակեցի ||:

Պատմութիւնք սոցա են նախորինակ ոճով և շարադրութք՝ է զի Է որ իէլի, կմ Է Հ — Յ. և է՛ զի Է Հ. այլ միշտ հարթ և վայելչագոյն քան զսովորական Հ. որպյայս է 'ի հատուածոցն՝ զոր ունիմք 'ի ձեռին. կայ և ինչ ինչ աւելի քան զնոյնս. դուցէ և ինչ ինչ պակաս: Այս գործ՝ որպս ինձ թուի, է աշխատասիրութե Սարկաւագ վրդպի Հ հիմանն, այլ զվերջին լրումն առեալ 'ի ձեռն Կիրակոսի վրդպի արևելցոյ, որ ասի երզնկացի. ապա թէ ոչ՝ է գործ կիրակոսի վրդպի աշակերտին վկայասէրի. 'ի յետնոց զարդարեալ այլ և այ յաւելուածովք՝ զկնի աւուրց շնորհալւոյն, զի և նո վարք կայ 'ի միջի, որպ և բանք 'ի բանից նորա. և ս և ուսմկօրէն՝ * օղը 'ի յարհիեպան տարսոնի 'ի մեծն ներսէս ||. 'ի մեհեկի. ժդ. փետր. ժԹ. Է խորագրովս, * Վարք մեծի ներսեսանցն կլայեցւոյն
և լամբրունեցւոյն ||:

Կիրակոսի անուանեցաք զայս յայսմաւուրս, ըստ որում 'ի սեպտ. Ը. կայ այսպիսի յիշատակարան. * Զկիրակոս վրդպ արևելցի՝ 'ի վանաց գետկցի, զյարմարիչ և զլուսաւորիչ այսմ կտակիս, և զստացող սորա || ևն. այլ է և նուսխակս ստացող դրոցս՝ մր օրինակել տուող՝ Առաքել եպս, որ յիշի 'ի դեկտ. ժԵ: Այլ զկատարեալ տեղեկութե գործոյս ունի առնուլ՝ որ զամբողջ օրինակն 'ի ձեռս բերիցէ: Առ այժմ շատ է մեզ գիտել, զի և սա Է առաջնոց կրկին տեսակաց յայսմաւուրաց՝ է նախատիպ և մայր սովորական օրինակին, զոր
նշանակեմք տառիւս Հ:

Հ. պր Հայոց յայսմաւուրք սովորական՝ ծանուցել ամենեցուն, և տպագրեալ 'ի կոստանդնուպօլիս միանգամ և երկիցս, է գործ խառն՝ յարմարեալ 'ի վր նախաձառեալ երրեակ տեսակաց, է՛ զի պատ֊ մամբ շարագրութեն նոցին, և է՛ զի բացատրեալ առեալ ռամկական ոճով. ինչ ինչ թողեալ, և բազ֊ մաւմ ինչ յաւելեալ աւելորդ՝ հեղհեղէ ըստ կամս օրինակողաց և տպագրողաց. որպ յայտ է 'ի բազ֊ դատութենէ հին և նոր օրինակաց: Այս գործ ըստ հիմանն՝ է աշխատասիրութի Գրիգորի խլաթեց֊ ւոյ՝ ծերենց կոչեցելոյ, 'ի ժն դարու. որ նահա֊ տակեցաւ յայլազգեաց յամի 1425, պհդ:

Այս ուղղագոյն և լաւագոյն օրինակ գործոյս է այն, զոր ունիմք առ մեզ՝ գրեալ քանի մի ամօք զկնի կատարման նորա. զի ունի յիշատակարանս դրչի (որ է անախալագիր և ընտիր) այսպէս. * Փառք ամենասրբ Համագոյ և միասնական սբ Երրորդութեն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սբյ; որ ետ կարողութի տկար և մեղապարտ անձին Վար֊ դան սուտանուն քահանայիս հասանել յաւարտ Յայսմաւուրաց գրոցս. որ օր ըստ աւուրց ստակացու֊ ցանէ զոսկերս լսողաց սորա՝ պատմութե կարծրա֊ գոյն տանջանաց և սքանչելի վարուց Սբցն, որ սոսս հաւաքեալ կան . . . Եւ արդ գրեցաւ սա 'ի թուականութեն Հայոց մեծաց. պղ. ամին, (այն է յամի տն 1441. յորում եղև փոխադրութի աթո֊ ռոյն 'ի սուրբ յէջմիածին. վսյ և յարէ՛.) յերկիրս վասպուրականի 'ի քաղաքիս վան կոչեցեալ՝ ընդ հովանեաւ սբ ծածանծնի առաքելոյ, և այլ սբցս, 'ի հայրապետութեանն մեծ աթոռոյն սըսոյ, որ յայսմ ամի զլուսաւորչի աջն գողացեալ տարան, և աթոռն ունայն մնաց. 'ի դառն և 'ի չար ժա֊ մանակիս, 'ի պարոնութեն ջհանշային‖, զորոյ զբռնաւորութիւն պատմէ . յիշէ և զէծովմս վէպ՝ որ 'ի վանս մեծոփայ, և զհերապետ կրօնաւորն՝

յո֊

յորոյ 'ի խնդրոյ գրեալ է մատեանս :
Յետ սորա ընկեր համարելի՝ միւս այլ օրինակ
գրեալ յամի տն 1491 . յորոյ 'ի յիշատակարանն
կան այս բանք կարեւորք . * Փառք եղակի միու_
թեն եւ եռահիւսակ անձնաւորութեն երից անձանց
եւ մի բնութեն Հօր եւ որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ . . . . . .
(եւ յետ գծելոյ ժէ պատճառս 'ի գովութիւն մեր
գրելոյ եւ կարդալոյ զվարս սրբց , 'ի մէջ բերէ բանս
մեր Հեղինակին՝ որ Գրիգորի Խլաթեցւոյ Ծերենց ,
ասելով) . Այլեւ էր այսմ յարացուցողի՝ ամենա_
գովելի , երջանիկ՝ ընտրեալ՝ պատուելի եւ մեծա_
համբոյ , մեծ գովութեանց արժանաւորեալ , այր եւ
քաջ նր վրդյն Գրիգոր , սիրելի գտեալ մեծ սրբց՝
'ի ստնախմբութեն անյապաղ առանց ձանձրանա_
լոյ մեծամեծաջէ կատարելով զտօնս սրբցն , նահատակա_
տաց , նախահարց , սրբց մարգարեիցն . . . սրբց ա_
ռաքելոցն , սրբց մարտիրոսացն , սրբց Հայրապետա_
տացն , սրբց ճգնաւորացն , եւ սրբց թարգմանչացն ,
թղթոցն , եւ կուսանացն . Կատարեալ եւ յընտիր
օրինակէ (որ 'ի ճառընտրաց) առաջին նր վրդյքն
փարթամացուցեալ էին . եւ յետոյս նր եւ պատ_
ուելի մեծահամբոյ վրդյն՝ Գրիգոր Ծերենցն՝ մե_
ծաւ աշխատութէ իբրեւ զմեղու ժրաջան գտեալ՝
յԱծաշունչ գրոց Մեկնչաց , 'ի Տօնականն գրոց ,
'ի Գաւազանագրոց , 'ի Հարանց վարուց , 'ի Մար_
տիրագրք գրոց (այն է մարտիրոլօճիում , որ վկայա_
բանութե) . զոր եւ յինքենէ նորահրաշ պատմու_
թեքս սրբց , եւ զարդարեաց զամ տօնս մրրունականն .
զաւետեացն , զծննդեանն , զմնէաւուրքն , զարմը_
չութե աւուրքն , զայլակերպութեն , զմծածնին ,
զմեր խաչին , եւ զխաչ գիւտին . եւ զամ Տօնս Սրբց
զարդարեաց . որ ամ յմ քն զարդարեացէ զնա
հոգւով . . . . Արդ գրեցաւ սա 'ի թվականութեա
Հայկազեան տումարի՝ Չ եւ Խ . ձեռամբ մեղապարտ
եւ փծուն գրչի՝ Արթանէս մեղաւորիս կրօնաւորի՝
'ի

՚ի դասն եւ ՚ի նեղ ժամանակի. զի յոյժ նեղիմք յանօրինաց եւ յանիրաւ պահանջողաց, ՚ի դասատու տարապարտեան ՚ի յանապատս յուրծայ, որ կոչի արքուա երեկ, ընդ հովանեաւ մը սուրբ եւ մը յակոբի. ՚ի հայրապետութեան տն սուրբ, եւ մերոյ հայրապետի տր մանուելի. եւ յաշակերտութեան պայ ազաւրի որդւոյ յաղպի։ ..... Աղաչեմ յիշել ՚ի քարին եւ զվարպետն իմ զխաչատուր քահանայն, որ զօրինակն շնորհեաց մեզ .... Եւ ստացող ըն-ծայ մը ստեփաննոսի նախամեկյայիս ՚ի գեղջս սա-կուաքերդայ, եւ սպասաւոր մը եկեղեցւոյս մը ստեփաննոսի՝ ըստեփանոս նորընծայի քահա-նայի։

Արդ՝ ոչ յերկրորդ օրինակէս կան տարբերութիւնք ինչ յառաջնոյն, եւս առաւել ՚ի յետին երկուս օրի-նակս գրեալս ՚ի կոստանդնուպօլիս յամի. ռԺբ. 1563. եւ ռՃիե. 1676. մուծանելով զանազան վարս՝ ոչ միայն նոր նահատակաց ոմանց, այլեւ զյետին վկայից ն կամի. ոչ եւ զբանս եւ զխնդիրս հակառակութե ՚ի վր սոնից ինչ, եւ զայլ աւելորդ եւ անպիտան բանս. զորս եւ տպագրողք ն յետ-նագոյն օրինակաց պահեցին եւ պաճուճեցին, թո-ղեալ եւ ինչ ինչ ՚ի կարեւորաց գտեալց ՚ի հին օրի-նակս. թող զակամայ սխալանս գրչութե եւ տպա-գրութե, որ չէ՛ մեղադրելի, ոչ մեղադրելի եւ ան-ներելի է կամաւորն։

Եւ զի փոքր մի խմոր զամ զանգուածն խմորէ, այսպիսի այլափոխութիւնք հետզհետէ մտեալք ՚ի յայս-մաւուրս՝ աղաւաղեցին զպատմական գործն, եւ ընդունայնացուցին զաշխատութե առաջնոց վկայից. մինչեւ մ՛ազդն գլխովին ընդվայր հարկանել՝ զոր ըն-թեռնու յաւուր յայսմիկ։ Եւ այս տաղտկալի վի-ճակ ոչ այլազգ ՚ի լաւ անդր փոխի, եթէ ոչ վերա-ծելով զգրեալսն յառաջին աղբիւրս յատակս. եւ այս իսկ եղեւ տամ փոյթ մեր, ոչ տեսանես յըն-

թացս

թացս գործոյս · զի զճշմարտասէր վկայաբերաց զաւանդս հոգ. կալաք աւանդել, և զստուգութիւնս կամ զախտալանս յետնոց 'ի բաց տարադրել: Եւ եթէ ազգն կամեսցի ըստ այսպիսի անաչառ ճշմարտասիրութեն փայլել և փայլեցուցանել զպայծառաւուրս, դիւրին է զյաւելուածս յապաւել, և ըզախտալանս ուղղագրել՝ առանց ծանր աշխատութեն, և այնպէս անստգիւտ ընթերցուած ըստ հնոց նախնեաց կարգաւ յեկեղեցւոջ յօգուտ և 'ի շահ լսողաց: Եւ ոչ վկայաբանութեն մերոց այնչափ է ուղիղ, որչափ միաբանն ընդ հին աւանդութե, նոյնպէս և տօնախմբութեն մերոց · այլ մեզ ժամ է առնել տակաւուք և զկարգմանէ տօնից:

ԳԼ. Բ.

Կարգաւորութիւն Տօնից ըստ հին ցուցակաց, որ են հին Տօնացոյցք, և Տօնամակք կամ Ճաշոցք:

Ամենայն եկեղեցական կարգաւորութիւնք պահանջեն զհնութիւն՝ եթէ 'ի կաթուղիկէ եկեղեցւոջ, և եթէ յառանձին եկեղեցիս ազգի և ազգի · և զորօրինակ կայ ծագ. հնութեն սկսելոյ, նմանապէս կայ և ծայր հնութեն ոչ եթէ դադարելոյ, (զի ցորչափ կայ եկեղեցի քրիստոսի մինչ 'ի կատարած ժի, պահի 'ի նմա և կարգաւորութիւն նախնի), այլ ծայր հնութեն վաւերականի · յորմէ և անդր փոփոխեալն՝ կոչի և է նորաձևութիւն, ուր նորութեն՝ որ չմիաբանի ընդ հնոյն, մնայ և անընդունելի: Ծագ. հնութեան սկսելոյ ընդհանրապէս՝ է սկիզբն նորածնեալ եկեղեցւոյ, ուստի է ամ քնականն և առաքելական կարգաւորութե · և զի օրըստօրէ աճեաց հօտն փոքրիկ, և առաւել պայծառացաւ եկեղեցին 'ի դառնալ բազում ազգաց և թագաւորաց

 միան_

միանգամայն, ոպ̃ առ տրդատաւ և առ կոստան_
դիանոսիւ, հարկ էր և առաւելուլ բարեզարդու_
թեց եկեղեցւոյ. ոպ̃ և եղև իսկ 'ի չորրորդ դա_
րու անդ, և 'ի հինգերորդն. բայց որպէս. շինելով
'ի վ̃ն նոյն հիման, և զարդարելով վ̃պաց զկար_
գաւորութիւն առաքելոց: Իսկ յորժամ էառ զչափ
վայելչական սահմանի պայծառութե, այնուհե_
տև փոխել զպայծառն՝ լինէր նսեմացուցանել, և
զգեղեցիկն տգեղացուցանել. վ̃յ և հարք և վար_
դապետք՝ որ 'ի հինգեր̃դ դարէ մինչև 'ի տասնե_
րորդն, և առ առաւելն ցերկոտասաներ̃դն, ոչ
դիւրէին նոր յաւելուած առնել 'ի վերայ առաջնոյ
կարգաւորութե, այլ զխաթարեալն յանկարգուէ
անհոգացելոց՝ յառաջին բարեկարգութե վերա_
ծել. զորօրինակ է տեսանել 'ի բազմապատիկ աշ_
խատութիւն շնորհալւոյն և լամբրոնացւոյն. մինչ
զի եթէ պահեսցուք մեք՝ զոր առ նոքօք խրատս
և զկարգաւորութիւն, լի՞նիմք հաւատարիմ աւան_
դապահք, և հետևօղք հարցն մերոց և վ̃պաց
հետևողաց առաքելոց. ապա թէ ոչ՝ նորաձևութեց
զհետ կրթեալ՝ ո՛չ լինիմք բարեկարգիչ, այլ՝ խան_
գարիչ եկեղեցական կարգաց: Ապա ծայր հնութե
մերոյ՝ քան զոր չէ՛ արժան նորաձևել ինչ երևելի.
է դար շնորհալւոյն և լամբրոնացւոյն. զի և յետ
նոցա ոչ ոք եղ նման նց̃. և միանգամայն բարձաւ
թագ̃րութե և իշխանութիւն ազգիս՝ որ ոչ սակաւ
սատար լինէր 'ի կարօղ լինել առնել զարժանն յա̃մ
կարգի:

Զայսօսիկ կանխեցաք, նախ՝ զի մի՛ ոք զարմասցի,
թէ դարուց 'ի դարս յաւելան պէսպէս կարգաւո_
րութիւնք յա̃մ եկեղեցիս. զի այդ էր նշանակ պայ_
ծառութե և յառաջադիմութե. զորօրինակ ս̃րն
բարսեղ և ո̃ք ոսկեբերան զարդարեցին զպատա_
րագամատոյցս յունաց, և ս̃ր նոցին՝ թարգմանիչք
մեր զմերն: Երկրորդ՝ զի մի՛ ոք ասիցէ, թէ որպ̃ս

առաջին հարք զարդարեցին զառաքելական քա-
րեկարգութիւն, և միջինք զառաջնոցն պայծառա-
զարդեցին, նոյնպէս և յետինք զմիջնոցն և ըզ-
վերջնոցն կարեմք և ևս փայլեցուցանել զլուսա-
փայլութեան. զի որպէս ոչ ոք 'ի յետնոց կարող
կա՞ կարէ յօրինել զշարական համեղ և անստգիւտ՝
քն ոճոյ նախնեաց 'ի շնորհալւոյ և այլոց, քն որում
փորձեցին և 'ի դերև ելին կեղեկեցին, նոյնպէս և
չէ՛ օրէն վստահիլ 'ի նորաձևութեն ինչ՝ որ սատարա-
նայ 'ի հետոց առաջնոց. մանաւանդ եթէ չիցէ
յաւելուած 'ի զարդ (որ քն իմիք մարթի արդա-
րանալ), այլ՝ բացբարձումն կա՛ այլափոխութիւն
(որ ո՛չ ի՛ն՛իք արդարանայ): Ժամ է արդ նշանա-
կել զմեր խնդրելին, թէ ո՞րպիսի էր՝ կարգաւորութ̅
տօնից և տօնական մատենից՝ առաջին, միջին, և
վերջին, առ 'ի չտալ տեղի յետնագունից:

Առաջին կարգաւորութիւն տօնից յազգի մերում
յայտ է թէ 'ի մեր լուսաւորչէն մերմէ սկիզբն առ-
նու. զորմէ և յայտնապէս գիտեմք, թէ կարգեաց
զտօն տ̅ց Յարութեան, և զս̅ց կատարելոյն.
ուստի իմանամք, թէ նոյնպէս և զայլոց տ̅ց Հան-
գստացելոց յում եկեղեցիս ցուցուրս իւր՝ կարգեաց
կատարել անթերի զտօնախմբութիւնս և զյիշա-
տակս. որպէս և զգլխաւորս 'ի տօնից Տէրունակա-
նաց. և այն է՝ զոր Տօնակրանն յարգէ Լուսաւորչի
կոչէ արշարունին գրիգոր. 'ի Գլ. Ը. ըստ հին ջեռ:
Եւ այսմ ո՛չ միայն ազգային աւանդութիւն գրաւոր
և անգիր՝ վկայէ յանեղկրայս, այլև ինքնին մեր
հայրն մեր բազմօք հաստատէ 'ի յաճախապատում
գիրս իւր. տեսլով 'ի Գլ. ԺԳ.

* Ամենայն ժողովուրդք՝ որ ժողովեալն 'ի Յիշա-
տակս Մ̅ցն, 'ի միա տեղեն հաւատով. և մեք սի-
րով զհանդէս նահատակութեն նց. և նց բարեխօ-
սութեամբ աղաչել զա̅ծ ջերմեռանդ արտասուօք
հսկելով զտիւ՝ և զգիշեր 'ի պաղատանս մեր սրտի՝,

զի

մի զերծուցէ յՃէ սատի չարէ առաքինատեր վարուք՝ որպէս զՍրբոյն զայնոսիկ, որոց Ցեշտակքն կատարին 'ի փառս ԱՃ... Զի այս իսկ են Սրբոյն կամք, զի և ժողովուրդք՝ նոցա բարեխօսութբն յՃյ պաշտօնն յորդորեսցին. և այնպէս առնուն զաշխատութեան փոխարէնս յամենայնք Երրորդութէն....

Ես Ամենայն Սրբք՝ իւրեանց առաջնորդութեամբ Ճշմարտեալ խոնարհութբ առ Ածն 'ի բարձունս ընթացուցանեն զմիտ հաւատացելոյ յԱծ. զի արժանի լիցին յամենեցունց մեղց փրկութե և քաւութե սխալանացն բարեխօսութբ Սրբցն. և այլ մի ևս զանձնալ 'ի գժնդակ վարս սատանայի. այլ Լսել զիւրաքանչիւրոցն Նահատակութե, և զկատարեալ մք սէրն, որ առ Ած էր յոյսն նց համբերութեանն. Նախանձ Ոանել Քրիստ. որ հրով և ջրով, Ջրով և սառամանեօք, քերանօք և հարուածովք, բանդիւք և կապանօք, սովով և ծարաւով, սրով և մահու, սպառնալեօք և ողոքանօք... Արդ զհետ երթիցուք կոչողին զհետ Սրցն մք սիրով... զի Ճշմարտեալ սիրովն՝ որ առ Ած, կարասցուք մասին Սրցն աւետեացն արժանի լինել՝ յետ զկեանս Ցիս լուծանելոյ: Զի այսպէս 'ի ժողովս մեր հաղորդեսցուք. և Տօնեսցուք 'ի փառս ամենակալին Ծյ, որ ետ նց զյաղթութիւն առ չար բռնաւորս, և փառաւորեցան յերկինս և յերկրի, որ կան և մնան ... Այսպէս է իմանալ զՍրբցն զԲարեխօսութե առ հաւատացեալ ժողովուրդն. զի իւրեանց մեծըմ վաստակովքն, որք զմարմինս իւրեանց պատարագեցին յերկրի վս անուանն Ծյ 'ի հոտ անուշից, և մք Հոգւք նց հոգևոր բարեխօսութբն զԱծ յողորմութիւն Ցի ածեն. և Նշխարք Ոսկերաց նոցա՝ փրկութե շնորհք ընծայեն 'ի ժողովս հաւատացելոց...

Զի այսպիսի շնորհք տուան յայ Առաքելոց և Մարգարէից և Մարտիրոսաց և Այլ ընտրելոց Սրբոց յերկրի աստ և 'ի յերկինս, զի նոքա առաջնորդական հանդիսիւքն և Առաքինական վարուք հաճոյացուք այ. և նոքա պատճառաւ լինին մեզ փրկութեան և կենաց միշտ բարեխօսութեամբ իւրեանց ‖:
Սոցին հանգոյն խօսի և յայլ բազում տեղիս մեր լուսաւորչին մեր, յայտ արարեալ՝ թէ յաւուրց անտի իւրոց կարգեալ և սահմանեալ կային տօնք և յիշատակք սրբոց. այլ թէ որպէս կամ զիարդ, չաւնիմք ինչ յիշատակարան. բայց յանընդհատ աւանդութենէ և 'ի սովորութենէ ազգին իմանամք, թէ բաց 'ի կիւրակէէ և յայլոց տէրունական տօնից, և յաւուրց պահոց՝ որ երկիցս 'ի շաբաթու, և 'ի շաբաթապահոց, և յաղուհացից, մնացեալ աւուրքն էին յիշատակք սրբոց. որպէս և յաւուր յայսմիկ. զոր աներկբայ ընծայեն և յաջորդ կարգաւորութիւնքն:
ՄԻՋԻՆ, կամ ԵՐԿՐՈՐԴ գլխաւոր կարգաւորութեան տօնից և սրբ եկեղեցական բարեկարգութեանց եղև 'ի հայս, որպէս և ազգն ողջոյն գիտէ և դաւանի, 'ի ձեռն սրբոց Թարգմանչաց մերոց, այսինքն սրբոյն Սահակայ պարթևի հայոց հայրապետի, և սրբոյն Մեսրոպայ՝ որ և Մաշտոց վարդապետ, և նոցուն աշակերտաց 'ի հինգերորդ դարու: Առ այս ունիմք և ապացոյց ոչ միայն զգիրս ծիսարանաց, որ յանուն սրբոյն Մեսրոպայ՝ Մաշտոց կոչի, և 'ի հին երկաթագիրս 'ի սկզբան անդ դրոշմեալ կայ անուն Յովհաննու մանդակունւոյ աշակերտի նորին իբրև լրացուցչի, այլ և զկարգ օրհնութեանցն ցուցակի՝ ուր նշանակին անուանք միոյ միոյ յաշակերտաց Թարգմանչաց, կամ ժամագիրս՝ որ սովորաբար մակագրի * Կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից հայաստանեայց եկեղեցւոյ, արարեալ սրբոյն Սահակայ հայրապետին, և Մեսրոպայ վարդապետին. Գիւտայ, և Յովհաննու մանդակունւոյ ‖, այլև զսա-

վր-

վերակացն մակագրութեան հին օրինակաց տօնացու_ցի, որ ունի այսպէս. * Աւետարանացոյց, և Տօնացոյց, և Կարգաւորութիւն, և Հրահանգ տէրու_նական Տօնից. զոր կարգեալ և սահմանեալ է սրբոյն Սահակայ Հայրապետին ||:

Ցայտ է և 'ի կարգէ ազգային պատմութեան, զի է գտանել սրբոյն մեսրոպայ զհայերէն գիր 'ի վերին տուչութենէ, իսկևիսկ ձեռն էարկ 'ի թարգմանութիւն սբ. գրոց մեծն սահակ 'ի խնդրոյ վռամշապհոյ բարեպաշտ արքային հայոց և ընդ եպսաց Յլին. Թարգմանեցան և բազում մատեանք և ճառք սրբոց հարց 'ի ձեռն սահակայ և մեսրոպայ և աշակեր_տաց նց. և զարդարեցան եկեղեցիք հայաստա_նեայց ընդ գրաւորական իմաստիւք և բարեկար_գութբ. վսյ ոչինչ մնաց պակաս 'ի հայաստան ընդ եկեղեցական կարգաց՝ ընդ նմանութեան երևելի աթոռոց իւրաքանչիւր եկեղեցեաց, հռովմայեց_ւոց, աղեքսանդրացւոց, եմացւոց, անտիոքաց_ւոց, և բիւզանդացւոց. զի և յամէ 'ի սոցանէ ժողովեցին ընտրանաւ ազգի ազգի կարգաւորու_թիւս, և յարմարեցին ազգի իւրեանց և հին աւան_դութեանց ազգին 'ի լուսաւորչէ հետէ:

Եւ ընդ կարգաւորութեան տօնից յաւելան բաց 'ի սրբոց առաջնոց, որոց լինէր յիշատակութիւն և յառաջա_գոյն, եղեալքն 'ի լուսաւորչէ անտի մինչև 'ի ժո_ղովն եփեսոսի. զորօրինակ մեծամեծ սրբք ծաղ_կեալք 'ի չորրորդ դարու, և անուանի վկայք նա_հատակեալք 'ի յուլիանոսէ և յարիանոսաց. ընդ_որս և սրբք ազգայինք. ոչ և ընդ փոխել իւրեանց 'ի կենաց՝ ինքեանք իսկ կենդանւոյն տօնելիք՝ սրբն սահակ և սրբն մեսրոպ՝ իսկևիսկ անցին 'ի կարգ տօնացուցի. և ամ ըստ ամէ կատարիւր տօն յիշատա_կի նց փառօք. ոչ գրեն աշակերտաց նց: Նոյնպէս և որ զկնի եղեն սրբք անուանիք յազգին՝ մանա_ւանդ նահատակք, մտին 'ի նոյն կարգ տօնացու_

ցի. իսկ յայլոց ազգաց մի և երկու անուանք մեզ հազիւ եղան յայնմհետէ 'ի տօնացոյց մեր, մինչև 'ի մետասաներորդ և յերկոտասաներորդ դար, ցուցանեն վկայութիւնք և Շնորհալւոյն:

Եւ էր այս միջին կարգաւորութեն անձնից ըստ օրինակիս ըստ այսմիկ: Անուանք մեզ դասաւորեալ էին ըստ կարգի շարժական ամսոց Հայոց' 'ի Նաւասարդէ մինչև 'ի Հրոտից, 'ի միջոց աւուրց շաբաթուն' յորս և եթն լինի յիշատակ մեզ. և ոչ որպէս այլոց ազգաց, կամ ըստ յայսմաւուրաց' որք անփոփոխ օրըստօրէ նշանակեն զօրն. զի աւուրք պահոց և կիւրակէք ըստ հաւատէին զյիշատակ մեզ, այլ և յաւուր յայսմիկ: Թող զի' թէպէտև կային նշանակեալ աւուրք կատարման սրբոց 'ի մեզ հռովմէական աւուրբք, բայց քանզի տօնական աւուրք մեզ չէին կապեալ յանշարժ ամիս հռովմայեցւոց, այլ 'ի շարժական տումար Հայոց, վասն որոյ տարւոջէ 'ի տարի և դարուց 'ի դարս' նաւասարդն անկանէր յայլ ժամանակ, ըստ նմին և հետևեալ ամիսքն. և այսպէս նաև յայսմ պատճառէ փոփոխէին աւուրք տօնից մեզ: Եւ այլ երևի' 'ի նորոգութեն տումարի 'ի սկզբան թուականութեն հայոց, խորհեալ են առնել այսմ հնարս ինչ, բայց չունիմք հաւաստի տեղեկութեն, թէ զի՞նչ արարին կամ ոչ. որպէս և անանիա շիրակացի առի հոգացեալ վասն նորոգութեն տոմարի, այլ ոչ 'ի գլուխ տարեալ:

Այս ինչ յայտնի է յերկաթագիր հին ճաշոցէ' զոր ունիմք առ մեզ' նախ քան զկարգաւորութիւն վկայաբերին, զի մարգարէական և առաքելական և աւետարանական ընթերցուածք ճաշու վասն տօնից մեզ' սակաւ էին թուով. զի թէպէտև մարգարէից և առաքելոց և ոմանց սրբոց 'ի մեզ կային առանձին կարգացմունք, բայց հասարակ հայրապետաց մի էր ընթերցուած' զոր 'ի տօնի իւրաքանչիւր հայրապետի երկրորդէին. այլ և հասարակ

րակ մարտիրոսաց ընթերցուած մի՛ առ 'ի կարդալ 'ի յիշատակի իւրաքանչիւր վկայից ․ ըստ նմին և մի՛ ճգնաւորի, մի՛ Թղթոյ ․ և Աւ̃ ․ զոր յետոյ ճոխացոյց վկայասէրն ․ և ըստ այսմ նշանակեցաւ յաւելուա֊ ծով ընթերցուած 'ի յետադայ ճաշոցս և 'ի տօ֊ նացոյցս ։

Այս վերջին՝ այն է երրորդ կարգաւորութի տօնից, ընդ նմին և ճաշոցի և տօնացուցի եղև 'ի ձեռն Գրիգորի վկայասէրի, որ և էառ զլրումն յաւուրս շնորհալւոյն տմ̃ սարօք ։ Վս̃ վկայասէրին ունիմք յինքնագիր յիշատակարան 'ի հին ճաշոց լըրացեալ՝ օրինակ զայս, զկնի առաջին աւուր պենտեկոս֊ տէի ․

* Այս ինչ կայ 'ի գիրս ․ և այս է յիշատակարան Տօնից Տէրունականաց, և Սրբոց նոյ, ցուցմամբ աւուրց հռոմի ամսոց ըստ իւրաքանչիւր սրբոց՝ համ֊ գիտմամբ չարչարանաց կատարման, և կմ̃ ըստ խա֊ ղաղական ելից հանգստեան՝ Մարտիրոսաց և Հայրապետաց սրբոց, որք հաճոյացան նոյ նեղ և անձուկ ճանապարհաւն յմ̃ի ։ Զոր Ես Գրիգորիս ծառայ նոյ և Դիտապետ հայաստան ազգիս, համարձակեալ վս̃ սիրոյ Վկայից քմ̃ի, յաւելի 'ի նա֊ խակարգեալ տօնան հռոմի ամսոց՝ ընտրեալ 'ի Տօնամակաց՝ յոքունց զպակասս ․ որ 'ի բազմաց անփոյթ էր լեալ ․ և մեք աշխատեալ՝ զայսպիսի համառօտահաւաք Տօնամակս գրեցաք 'ի պայծա֊ ռութիւն եկեղեցւոյ ․ զոր ընթերցցի 'ի նմա՝ 'ի ժա֊ մու տօնական պատարագին ․ զոր մի ոք աւելորդ վարկցի ։ Զորոց զՎարս քաղաքավարական պատ֊ մութեանց, զոր ոչ գոյր առ մեզ հայ գրով, մեք աշ֊ խատութբ̃ թարգմանեցաք 'ի յունականէն 'ի մերս գիր և բառ ։ Վս̃յ աղաչեմ Սրբովք Վկայիւքս զա֊ մենեսեան առհասարակ, մի անփոյթ առնել զմեր աղետանց երկս աշխատութե, այլ ը̃օրինակել գա֊ ղափարաւ, և գրելով պարհել յոմ̃ ներ եկեղեցիս ․

և անխափան առանց յերկուանալոյ կատարել զկանոն ընթերցուածիս 'ի Տօնս Յիշատակի Սրբոց: Եւ որ ոք գրէ զգիրս զայս, աղաչեմ գրել 'ի գլուխս գրոյն զգոյզն բան յիշատակի մերոյ, և աղօթիւք յիշել 'ի քս զարարօղ գրոյս: Եւ զԳրիգորիս Համանուն իմ և համազգի, որ և գրիչ և յօրինիչ գրոցս, յիշեսջիք 'ի քս. և որք յիշէքդ. յիշեա՛լ լիջիք օրհնութք 'ի տր: Յիշեա՛ տր և ողորմեա՛:

Ես Կիւրակոս տրուպ գիտնական, և անարժան ծառայ այ՝ ծանուցանեմ ձեզ վս որ Կոչակիս Տօնամակի եկեղեցւոյ սբյ, և անձայնւոյ յիշատակի: Ուստի գիտէք, 'ի սկզբանէ հաւատոց մերոց՝ մեր ուղղադաւան ազգիս արամեան որդիացեալք աշակերտութբ սբյն Գրիգորի անձանման Լուսաւորչին մերոյ, համօրէն ամ սրբովք՝ որ եղեն յազգս մեր հաճոյ այ, զայս Գրոյ Եկեղեցւոյ (յն կատարեալ ճաշոցի) անփոյթ արարին վս ժամանակին: Եւ մեծ և անձայնին տօնքն Խաչի կամ Ածածնի, Վկայիցն և որք Հայրապետացն, Հարցն և Ճգնաւորացն, և Կուսանաց վկայիցն՝ անփառաւոր և անկատար և անյարմար լինէր առանց այս Գրոց: Այս հոգին որք ազդեաց որք հայրապետին Գրիգորիսի Ածաւորի և Վկայասէրի. և նոր սկսեալ յօրինեաց զսա ը Ամենայն Տօնից արժանապէս՝ 'ի դէպ սաղմոսիւք և ընթերցուածովք անձախօսիւք: Բայց ոչ 'ի գլուխ աւարտեաց զամ, զոր պարտ և արժան էր Տօնելոյ:

Ապա ինձ՝ որ մեղօք ը նմ էի, և յամ իրս անձայնիս կցորդ, և յորդորիչ և փոյթ յաշխատութիւն հադեւորաց և այլ սիրելեաց, հող եդ 'ի վախճանելն իւրում (որ եղև յամի. 1105. շծդ.) մի անփոյթ առնել զսմանէ, այլ յանկել ընթերցուածովք ը արժանին. զոր և արարի. զի հարկ եդեալ էր մեզ յայլ տօնել զսոսա. և է այսպէս: Քառասուն և

վեց

վեց Տօն (խառն ընթերցուած տօնից) մէջ Հայրա-
պետոն կարգեաց. և երեսուն եօ տրուպս յաւելի.
որ լինին եօթանասուն և վեց. զորս բոլոր տար-
ւոյն բաւական համարեցաք, ընթերցուածովքն
և մարտիրոսօքն ։ (Ձ՛ ՃԻ ընթերցուածքն եղան,
նոյնպէս և վկայաբանութիւնքն պատրաստեցան.
կմ՛ տօնաղադիւք և կցուրդք մարտիրոսաց)։

Իսկ եթէ տարւոյն աւուրքն չլինի բաւական. զի
է տարի՝ որ երկոտասան լաւսին լինի, և է՝ որ ե-
րեքտասան, և տօնքն՝ կարճ տարին յաւելուն,
զաւք զերկուսն 'ի մի տօնեցէք, (եւ և) երեք և
չորս. և այնպէս զընաւն 'ի գլուխ տարէք. զի ԺԲ
հաւատոց մերոց և Տօնք Սրբոց պայծառ է որ կատա-
րին ։ Իսկ զեսկզբնից (կմ՛ զբանքս) սոց և ծածա-
րաց գրեցի, զի մի՛ հայեցիք 'ի ծայլ և յորովայնա-
մոլ կրօնաւորաւնն, և Է նորին կարնչեցէք 'ի կե-
նացն այ, այլ սոց նմանեալ՝ մեծ փափագմամբ
տօնեսջիք ։ Մեք զընթերցուածքն առաւօտապէս
որէշ որէշ եդաք ԺԲ ամսոյն, զի մի՛ աղքատ եղեցի
կարգք եկեղեցւոյ ։

Հարկ և հրաման ունիք յայ՝ զատկաւ յիշատակա-
րանս խրատու, 'ի գիրսն՝ զոր նորոգեցէք, յօրի-
նակկ. ամս և զհոգևոր մն յիշատակ 'ի նոր գիր ։
Եւ 'ի վճ՛ ամի՝ զմեզ զերբեքեանս 'ի նոյն, զմր կա-
թողիկոսն (Գրիգոր Վկայասէր), և զհամանուն
կարևոր եւր գրիգորիս (որ եղև եպս եղիպտոսի),
և զհս զմիւրակոս յիշեսջիք առաջի քմի 'ի մր խոր-
հրդին, և 'ի խորոց սրտէ թողութի խնդրեցէք 'ի
քմէ. և նոյն ինքն յա՛ քո ամենեցուն ողորմեսցի,
և արժանի արասցէ արքայութեն երկնից. որում
փառք յաւիտեանս ԱՄ ։ Սա ինքն է կիւրակոս վէհալ
Թարգմանիչ՝ գործակից վկայասէրին յայսմ ։

Ըրանի՛ թէ երախտագէտ գրիչք լինէին և փոխան-
ցէին զայս յիշատակարան յամ օրինակս, զոր մեք
գտաք յօրինակն ձաշոցի գրելոյ, * 'ի թուականու-

թէ Հայկազեան տումարի ՈՀԹ (այն է ամ. տն 1230), ՚ի լեառն մը լուսաւորչին՝ յանապատն որ կոչի կապոյտ, հրամանաւ պատուհանականն քահանայեցն վարդանայ և սարգսի՝ որ են ՚ի գաւառէն եկեղեցաց, ՚ի գեղջէն որ կոչի Խշոխտա, ՚ի մխիթար անուն գրչէ: Զոր և Լևոն արքայ Հայոց որդի Հեթմոյ՝ յամի. ՉԻԸ. 1279. պարգև է առաքեալ յարևմուտ՝ Հայոց ընակելոց ՚ի փերուժ քաղաք ՚ի յիշատակ եկեղեցւոյ սբ͞յն մատթէոսի աւետարանչի:

Արդ՝ ՚ի հատուածին յիշատակարանէ տոմարի, հանդերձ կարգաւորութ͞ն նորին հին օրինակի ճառցին, և համեմատութ͞ն ͞Է հնագոյն երկաթագիր ճառնգի գրելոյ յառաջ քան զայդ կարգաւորութն, աներկբայ իմանամք զայսպիսի իրս: Նախ՝ թէ թէպէտև ունք սբ͞ց երբեմն այսքանեաց, և հետզհետէ յոլովագունից՝ կատարէին անխափան յազգի մերում ͞Ը առաջին կարգաւորութ͞ն լուսաւորչին, և ͞Ը երկրորդ պայծառութն եղելոյ ՚ի ձեռն թարգմանչաց, բայց ՚ի տօնացուցի տարընթեր անւանց սբ͞ց աւուր աւուր՝ չկային միշտ աւետարանացն և ընթերցուածս առանձին, այլ ՚ի սակաւս ւեթ. և նշանակեալքն ͞Ը նոցին ունէին զկարգացմունս. և այսպէս նաև ճառցն էր աղքատ ընթերցուածովք. ոչ և տեսանեմք ՚ի հնագոյն օրինակի, զի միայն իբր քան, կամ իմն՝ կարգ ընթերցւածոց կայ վ͞ս սբ͞ց. և քանի մի վասն գլխաւոր տէրունականն տօնից, մանաւանդ ծննդեան և զատկի, աղուհացից և յինանց: Իսկ գրիգոր միկայանէր՝ գործակցօք իւրովք հանդերձ՝ յաւել այլ ևս եօթանասուն և վեց. և այնպէս եղեն ͞Ը ամ՝ իբր հարիւր ընթերցուածք սբ͞ց ՚ի տարւոջն. որք ոչ միայն բաւական լինէին վ͞ս միոյ տարւոյ, այլև երբեմն առաւելուլին. զի ՚ի բաց բարձեալ ՚ի միջոցէ տարւոյն զաւուրս կիրակէից և տէրունական տօնից և յինանց, և աղուհացից, և շաբաթապահաց.

հոց, և ամ չորեքշաբաթու և ուրբաթու, յորս ոչ լինի՝ ի մեզ յիշատակ սրբոց, միան աւուրք վասն սրբոց տօնելեաց երրև հարիւրիւ չափ. և ահա նովին չափով են յօրինեալ՝ ի վերջին կարգաւորութեան ընթերցուածք սրբոց. որպէս և տեսաք և տեսանեմք ։

Երկրորդ՝ թէ կարգաւորութիւն Տօնացուցին նոյն է Է կարգաւորութեան Ճաշոցի (որ առ նախնիս Տօնական կոչէր, որպէս ցուցակ տօնից ամի ամի. որպէս յիշէ և կամրջաձորեցին սամուէլ). զի տօնացոյցն է երբ ցանկ ճաշոցի, և ճաշոցն է հանդիսարան տօնացուցի. վասն զոր ինչ յաւել վկայաբանս՝ ի ճաշոցն, նմին այնուհետև նշանակեցաւ՝ ի տօնացուցի, որպէս որ ինչ կարգալին է՝ ի ժամ ճաշոյեց կամ՝ ի պատարագի. աւանդի և ճաշոցն յայտ առնէ զգիրս ճաշոյից. որպէս և տօնացոյցն զցանկ պաշտամանց աւուր աւուր. և ըստ նմին յարմարութեան նշանակեցան և այլ եւրք ըստ աւուր պատշաճի յառաւօտեան և յերեկոյեան ժամու. որպէս շարականք, աղէլուք, կամ թագաւորք, մեսեդիք, կցորդք են. յորոց ինչ ինչ և յառաջագոյն էր կարգեալ, և ինչ ինչ հետ զհետէ յօրինեցաւ՝ յաւուրց անտի թարգմանչաց մինչև՝ ի շնորհալին և՝ ի լամբրոնացին ։

Երրորդ՝ թէ շնորհալին իւրովք գործակցօք մինչև՝ ի լամբրոնացին՝ եղև հանդիսացուցիչ կարգաւորութեան վկայաբանից. և զոր ինչ բարեզարդութիւն յաւել՝ ի նա՝ ոչ էր նոր կարգաւորութիւն, այլ հաստատութիւն նախընթաց կարգաւորութեանց. և այնպէս նոյնն մնաց յետնոց դարս անյեղլի. մինչ զի թէպէտև կիլիկեցիք փորձեցին բազում հնարիւք այլաձևել ինչ ինչ, բայց ոչ եղիտ տեղի յաջողին ։

Իսկ շնորհալւոյն շնորհքն յայտնի են՝ ի գործոց նր և՝ ի յիշատակարանաց իւրաքանչիւր գրոց պաշտամանց. զորօրինակ՝ ի տօնացուցէ, ՝ի ճաշոցէ, ՝ի շարականէ, և՝ ի ժամագրոց, յորս փայլեն բարեզարդութիւնք նր առ՝ ի փառաւոր առնել զպաշտօնն

տօնն էոյ և սէգ նը, եթէ զարդարելով զմիրունա_
կան տօնս երգովք և ընթերցուածովք, և եթէ
եւօրեայ կմ ինն օրեայ ածնելով զհանդէսն, նոյն_
պէս և զսէ̃ցն տօնս պայծառացուցանելով աւելի
շարականօք և այլ ևս հանդամանօք: Եւ ոչ եղ_
բայր նր գրիգոր պաշտօնէի էր գործակից նորա
Ը լինիք, նոյնպէս և յաջորդ շնորհաւորն գրիգոր
աղայ՝ ընդ լամբրոնեցւոյն՝ եղև յառաջեցուցիչ և
կրօնացուցիչ հոգևոր փութոյ շնորհալւոյն, առհա_
սարակ հետևօղ լինելով քանից վկայասէրին՝ որոյ
աշակերտեալք հոգւոյ նր: Վ̃յ գրի ՚ի հին յայս_
մաւուրս մր կիրակոսի . յոգոսս . Է . * Ցայսմա_
ւուր յիշատակ մր հայրապետաց գրիգորի և ներ_
սէսի: Եղջանիկ և մր հայրապետքս գրիգոր և
ներսէս՝ եղբարք էին հարազատք՝ յազգէ մեծին գրի_
գորի (լուսաւորչի), և ազգականք մր վահրա_
մայ, որ գրիգորեան կոչեցաւ . զոր կոչէին Վկայա_
սէր վասն պատուելոյ զվկայսն, և թարգմանելոյ
բազում ճառս ՚ի հայ լեզու և ՚ի գիր . և (նոյնքս
ազգականք յաջորդի նր) մր քարոզի: Սքա պայ_
ծառացուցին զեկեղեցիս հայաստանեայց կարգա_
ւորութ̃ և տօնիւք, և սպասուք, և գիրս թարգ_
մանել (տալով, կմ յօրինելով), որ աչ գտանին առ_
մեզ . . . և կալեալ զհայրապետութիւն մր գրիգոր
ամս ծգ̃ . վախճանի բարիւք . և յաջորդէ զաթոռն
մր ներսէս ամս Է . և առաւել պայծառացոյց
զկարգս եկեղեցւոյ . զի այր իմաստուն և գիտնա_
կան էր . և եհաս համբաւ իմաստութե նորա յամ
ազգս . . . (մինչև ասէին յոյնք), նոր ամն գրիգոր
սծորան յարուցեալ է . և զօր հանգստեան նորա
տօն կարգեցին Ե այլ հայրապետաց և վկայից ե_
կեղեցւոյ || . և գուցէ այն է՝ զորոյ զնշմարանս
ուրոյն եւս տեսանեմք ՚ի ժամագիրս յունաց . ՚ի
յունիսի . 15 . * մր վկայ ներսէս || կաշմակր, առանց
վարուց և ժամանակի: Իսկ ՚ի հայս հաստատուն

կար

կարգեցաւ տօն նոր 'ի տօնացուցի՝ որպէս վերջին 'ի Հարս և 'ի վերջս . և այժմ տօնելի է նմա եղաւ 'ի կարգ յայսմաւուրաց և արժանին յիշատակաց Լամ-բրոնացին, 'ի փետր . 19 . ուր գրի վարք Ներսէ-սեանց է մեսրոպեանց՝ ըստ հին օրինակի մր կիրա-կոսին . իսկ յայլ օրինակս յօգոստ . 9 . դնի . * Յի-շատակ մբ հայրապետացն մերոց գրիգորիսեանցն և ներսիսեանցն ||։ Յորմէ և անդր ոչինչ տօն կամ յիշատակ յաւելաւ յազգի մերում . և ոչ այլ կար-գաւորութիւն եղև կամ պարտի լինել 'ի տօնացուցի . վասնզի զոր ինչ ոք արար կամ առնէ ինչ յայնմ հետէ, է նորաձևութիւն և օտարութիւն յաւանդութէ հարցն մերոց սրբոց ։

ԳԼ. Է ։

Տօնապատճառք ։

Զայս անուն կրեն գիրք ոմանց ոմանց 'ի վար-դապետաց, յորս աւանդին պատճառք տօ-նից, առաւել մրունականաց, ցուցմամբ հնութե-նց, և բացադրութե խորհրդոց նոցին . այլ և դի-տաւորութիւն աւուրց առաջաւորաց և քառասնոր-դաց և այլ պահոց ։ Եւ արդարև եթէ ըստ արժան-ւոյն յօրինեալ գտցի գիրք այդպիսի, մեծապէս արդիւնաւոր լինի գործն և մր գործոյն . որպէս և յայտ է ամ տօնասիրաց՝ որք փափագեն խելամուտ լինել պատճառաց և խորհրդոց տօնից . ապա թէ ոչ՝ անպիտան ճանաչի գործն և գործելին ։

'Ի գովելի մասին նախ զառաջինն յօրինեցաւ գործ այսպիսի իմաստուն բանիւք 'ի Գրիգորիսէ արշա-րունեաց եպսէ 'ի վախճան եօթներորդ դարու և 'ի սկիզբն ութերորդին՝ 'ի խնդրոյ տն վահանայ պատրկի՝ պահլաւեան կամսարականի, անուանեալ

Մէկ-

Մեկնութիւն ընթերցուածոց. զորոյ զՏէրն օրինակ նր-կաթագիր ունիմք 'ի ձեռին. ուր վայելուչ խորհր-դածութիւն առաջի դնի խորհրդոյ գլխաւոր տօնից և պահոց, և ընթերցուածոց նոյն աւուրց. որէշ 'ի պարզ մեկնութեան անտի մարգարէական ընթերց-ուածոց եղելոց 'ի գիրս կիւրղի նէմացւոյ, որ առաջադրեալ է յանուն արշարունւոյն 'ի վախճան կոչման ընծայութեան. զի երկրորդիս այս հեղինակ յետին ոք է, և գուցէ գանձակեցին յովհան. զոր-մէ տես 'ի ծանօթութեան պատմ. հյ. հատ. Գ. երես. 562 = 564:

Խոհական իմաստութիւն արշարունւոյն՝ բաց յայ-լոց բանից իւրոց, հանդիսանայ և յայնմ, զի 'ի խօսելն՝ թէ գլխաւորքն 'ի տէրունական տօնս են երկոքին տօնք, ծնունդ և յարութիւն, որոց և կարգ-ճրագալուցի է յար և նման, պարզապէս յայտնա-բանէ զհնութիւն սովորութեան ազգին, առանց արտա-դնելոյ սովորութեան յունաց կամ այլոց եկեղեցեաց: Ուր եթէ և այլք նովին ոճով ընթանային 'ի բանս, չլինէր ինչ հակառակութիւն:

Այլ 'ի տասներորդ դարու՝ սամուէլ կամրջաձո-րեցի յերասխաձորոյ, 'ի խնդրոյ անանիայի արշա-րունեաց եպ̃ի արար զայլ գործ՝ յաղագս տօնից տէրունականաց, գովանալով ինչ ինչ 'ի բանից գրի-գորի արշարունւոյ, և այլ ինչ ինչ պատճառա-լով յիւրմէ՝ հոգւով հկ̃կուն Ըդդէմ յունաց. վ̃այ է տեսանել 'ի բանս սորա այնպիսի ալեկոծութիւն, մինչև կամել Ը̃ իւր ընկզմել և զայլս, և կրկին մկր-տել զյոյնս, ոչ̃ ոմանք 'ի նոցանէ առ ատելութե̃ ակնեալ էին առնել Ը̃ հայս. և զի՞նչ տպաւղ յայս-պիսի բանից 'ի մէջ քրիստոնէից, եթէ ոչ պառակ-տումն միոյ հօտին քր̃ի հերձուածով, և պատա-ռումն անկար պատմուճանին քր̃ի, ո̃ եկեղեցւոյ:

Յետ այսորիկ իբր 'ի վախճան ժբ̃ դարուն յով-հաննէս վ̃դ̃ող ոմն գանձակեցի ձեռն էարկ գրել

զայլ

զայլ ընդարձակ մատեան, եթէ իբրև մեկնութիւն ընթերցուածոց, և եթէ իբրև տօնապատճառ, մակագրելով՝ Պատճառք տօնից, առ իւրաքանչիւր տէրունական տօնս, առ տօնս եկեղեցւոյ և խաչի, առ սուրբ տօնս, այլ և առ գլխաւոր կիւրակէս և առ աւուրս պահոց, խառն ՚ի պիտանի և յանպիտան բանից. զի ոչ միայն պարզաբանելով իմն ընդարձակէ զպիտանի բանս արշարունւոյն, այլև առաւելութեամբ երկրորդէ զանպիտանս ՚ի բանից կամրջաձորեցւոյն. ոչ միայն քաղէ բազում ինչ պատմական ՚ի գրոց նախնի հարց, այլ և միջնոց և վերջնոց՝ մինչև ՚ի լամբրոնացին և ՚ի վանականն և ՚ի վարդանն, այլև կարկատէ յոլովագոյն իրս ՚ի զրուցաց վիպաց հասակակցաց իւրոց, ևս և յաւանդութեանց ռամկաց:

Եւ որ ձեծն է, եթէ միօրինակ պահէր առ գրիչս բան հեղինակին, չէր ինչ. այլ տեսանեմք, զի կամ երկու և երեք տեսակք նորին գործոյն ՚ի հին և ՚ի նոր օրինակս (յամենեւին տեանց անուանն հեղինակի՝) բազմօք տարբեր, և աւելի և պակաս բանիւք. և չարագոյնն այն է, զի ՚ի յետին օրինակս լաւագոյնքն ՚ի բանից պակասին, և յոռեգոյնքն առաւելուն. յայտ է՝ թէ ՚ի տխմար, միանգամայն և ՚ի հերետիկոսակերպ արանց անկեալ ՚ի ձեռս, հետ զհետէ այլափոխեալ է գործն:

Զայսորիկ ընդհանրապէս ևեթ շատ լիցի նշանակել, զի ոչ կամիմք իջանել ՚ի մանրամասունս. վն զի զի՞նչ շահ յանշահ բանից, և ՚ի դեդերանաց ՚ի նիւթս բանակռուութեն ՚ի կործանումն լսողաց. մանաւանդ զի և առ յոյնս ոչ պակասին, այլ առաւելուն այսպիսի դիմախօսութիւնք ընդդէմ տօնական սովորութեանց և պահոց հայոց. և ՚ի նոցանէ փոխանցեալ չարախօսութիւնք առ այլս. զորովք լուեալ է բաւական զգօնութեն:

Այն յայտ իսկ է, զի մեծ ոչ է խուովութեն, այլ՝

խա_

խաղաղութեան. և տօնք և պաշտամունք և առ-
ավօրութիւնք եկեղեցեաց ոչ են 'ի դէպս՝ եղբայ-
րասիրութեան, այլ՝ անօրէնութեան. այլ քանզի
սատանայ նախանձի ը̅ պաշտօնն այ̅ և ընդ փառս
նր̅, սերմանէ անդադար զորոմն իւր չար 'ի մէջ
քրիստոնէից, առ 'ի քաղել նաև 'ի բարի ագարա-
կէ նիւթս գեհենոյն: Եթէ ոք կամի լիով հասու
լինել բանիցս, զԼամբրոնացւոյն ընթերցցի զատեն-
բանութի̅՝ հոգւով այ̅ բարբառեալ:
Կամէի բերել աստ բազմապատիկ բանս վս̅ սոցին
երեաց 'ի սբ̅ վրդպաց մերոց և յունաց և հռովմայեց-
ւոց, 'ի ցուցանել՝ թէ յինչ խորհուրդ և որով օգ-
ւով կարգեցան տօնք սմ̅ 'ի փառս այ̅ և 'ի պատուի̅
սմ̅ սբ̅ց նր̅ և 'ի պայծառութի̅ և 'ի ցնծութի̅ եկե-
ղեցւոյ, և թէ քանի խոտորին 'ի հեռոց առաջին
սբ̅ վրդպաց՝ որք փոխանակ զայսոսիկ քարոզելոյ,
յօտարոտի բանս կրթին. այլ աւելորդ համարե-
ցայ զկայսոնիքան երկարօրդել: Զի զայդ ինքնին ընտ-
րեն տօնասէրք և վկայասէրք հոգւով անձպաշտու-
թե̅, ը̅ չափու գեղեցիկ տենչանաց առ յանչափն
տենչալին վերբերութե̅՝ մշտափափաք կարօտով
ժամանս լինելոյ յօթևանս երկնաւորս՝ պարակցու̅
ամենաժողով տօնի երանելեացն երկնաքաղաքա-
ցեաց՝ հրեշտակաց, և մարդկան հրեշտակացելոց.
որոց լիցի և մեզ դասակից լինել յանեզրական և
յանսպառ 'ի կեանս՝ շնորհօք և մարդասիրու̅
տն̅ մերոյ և փրկչին յս̅ի քս̅ի. ընդ որում հօր ամե-
նակալի և ամենասբ̅ հոգւոյն տացուք գոհութի̅
և փառս՝ երկրպագութե̅ հոգւոյ յաւիտեանս յա-
ւիտենից. Ամէն:

ՎԱԽՃԱՆ

Գործոյս:

ՑԱՆԿ

գլխոց Գ.Ա. Հատորոյ։

ՏՕՆԱԿԱՆ ՃԱՌՔ

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

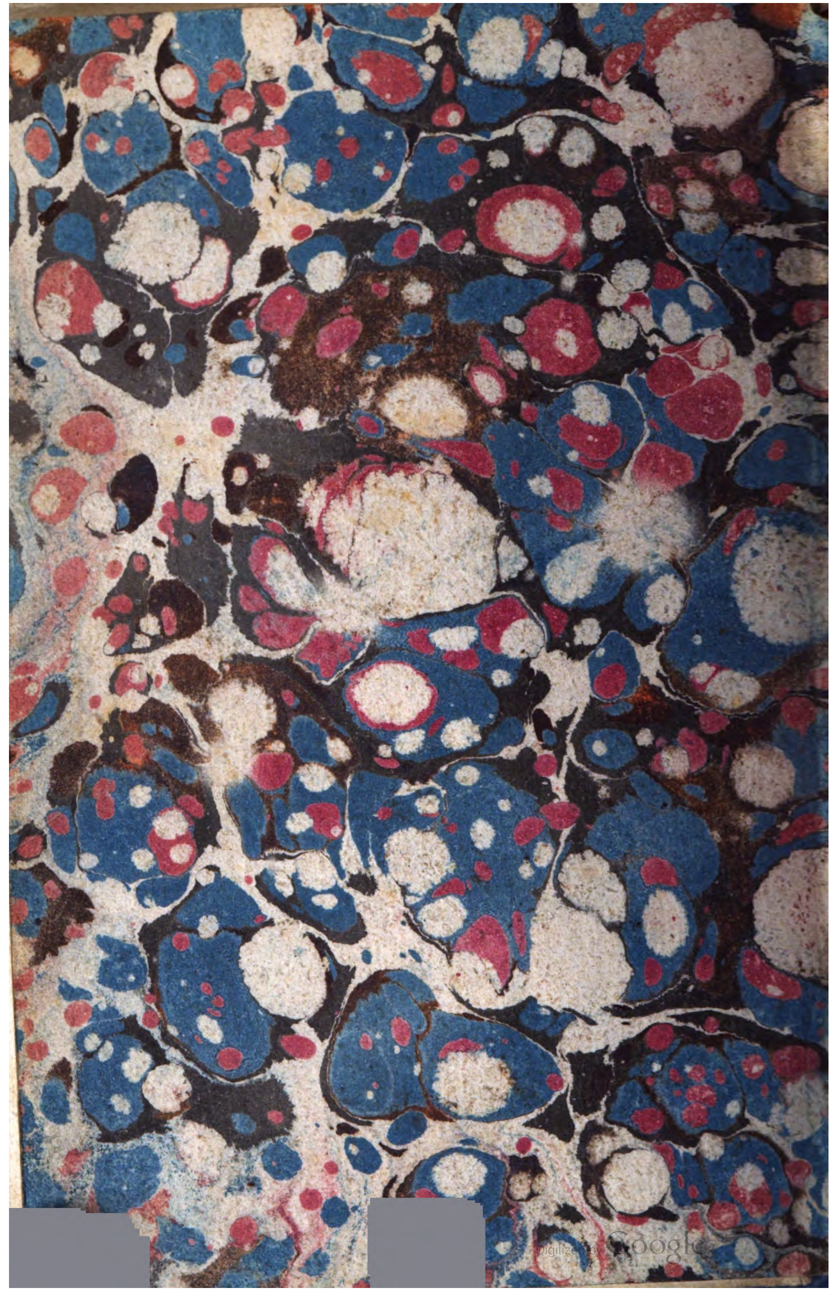
Իբրև ներածութիւն և բովանդակութիւն գործոյս :

Գ.

ՎԱԽՃԱՆ

Հատորիս ։

Google